РАЗКОПКИ И ПРОУЧВАНИЯ

XLV

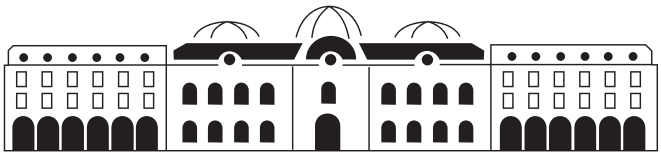

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ

СЕРДИКА ОТ КЛАВДИЙ ДО ХАДРИАН
SERDICA FROM CLAUDIUS TO HADRIAN

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

проф. Венцислав Динчев (главен редактор)
доц. Бистра Божкова (зам. главен редактор)
доц. Мария Гюрова
доц. Стефан Александров
доц. Христо Прешленов
доц. Методи Манов
гл. ас. Петър Димитров (секретар)

1892 - 1921 - 1948

Разкопки и проучвания
е поредица, издавана от Националния
археологически институт с музей
при Българската академия на науките

© Марио Иванов, *автор*
© НАИМ – БАН, *издател*
© Венцислав Динчев, *отговорен научен и езиков редактор*
© Маргарит Дамянов, *превод на английски*
© Росица Кънева, *предпечатна подготовка*

На корицата: Бронзова фигурка на орел от обект „Метростанция 8–II“

Отпечатано в България от БУЛГЕД ООД

ISSN 2683-0833 (online)
ISSN 0205-0722 (print)
ISBN 978-954-9472-99-8 (print)
ISBN 978-954-9472-00-4 (online)

София 2020

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ

РАЗКОПКИ И ПРОУЧВАНИЯ, 45
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS
AND RESEARCH, 45

Марио Иванов

СЕРДИКА ОТ КЛАВДИЙ ДО ХАДРИАН

Mario Ivanov

SERDICA FROM CLAUDIUS TO HADRIAN

СОФИЯ
2020

На моите родители Елена и Иван,

на съпругата ми Валерия!

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение 7

Глава I. Установяване и утвърждаване на римската власт на Балканите 11

Глава II. Проучвания върху ранната история на Сердика 25

Глава III. Обект „Метростанция 8–II“. Резултати от археологическото проучване, стратиграфия и хронология 33

Глава IV. Планировка, сгради и съоръжения 65

Глава V. Строителна техника, материали и интериор 78

Глава VI. Находки 86

Глава VII. Възникване и развитие на Сердика от Клавдий до Хадриан 107

Приложения (образи) 115

Каталог на находките (текст и таблици) 189

Литература 356

Serdica from Claudius to Hadrian (summary) 369

ВЪВЕДЕНИЕ

Археологическите проучвания в Сердика имат дълга история. В течение на повече от век е натрупана огромна археологическа информация от проведените разкопки на десетки обекти с различна площ и характер. Благодарение на това Сердика е сред най-интензивно проучваните антични градски центрове в България. Въпреки значителната научна продукция върху различни аспекти на античния град, цялостни публикации на отделните обекти с конкретна информация за стратиграфските напластявания, за откритите находки и тяхното съотнасяне към архитектурните структури почти липсват. В една значителна част от случаите това поставя научните изследвания не върху реална емпирична основа, а върху субективната авторова интерпретация на резултатите от археологическите разкопки.

Между 2010 и 2012 г. се проведоха спасителни археологически проучвания във връзка с изграждането на метростанция „Сердика II“ на столичното метро и осъществяването на проекта „Античен културно-комуникационен комплекс Сердика“, обхващащ зоната на Ларгото и терена, западно от ЦУМ. Тази огромна площ беше проучена от два отделни археологически екипа: разкопките в зоната на Ларгото (под пл. „Независимост“) бяха ръководени от К. Шалганов с екип от ОКИ „Музей за история на София“, а теренът под бул. „Княгиня Мария Луиза“ и между него и ЦУМ (обр. 1) – от екип на Националния археологически институт с музей при Българска академия на науките по договор с „Метрополитен“ ЕАД. Поради динамиката на строителните дейности и честите промени в проектните виждания на инвеститора, обектът беше проучван на части. През м. февруари 2010 г. работата стартира в южната четвърт на предвидения за изграждане на метростанцията терен, непосредствено на север от бул. „Тодор Александров“. Около средата на същата година усилията на археологическия екип бяха пренасочени към северния участък, граничещ с подлеза при Баня Баши джамия, където след приключване на разкопките трябваше да бъде оформен отвор за подземното изграждане на метростанцията. От м. август до началото на м. декември 2010 г. се реализира първият етап от проучването на терена между двата първоначално разкрити участъка – т.нар. централен сектор. До края на годината тук бяха изчерпани най-вече пластовете от XI–XIX век. Само в северната част на сектора бяха достигнати нивата от Късната античност. През 2011 г. беше довършено изцяло проучването в централния участък, като работата се осъществяваше под бетонната конструкция, изградена над обекта и предназначена за възстановяване трасето на бул. „Княгиня Мария Луиза“. Това обстоятелство наложи използването на изкуствено осветление по време на разкопките, което се отрази върху фотодокументацията. През м. октомври и ноември 2011 г. беше осъществено археологическото проучване на подлеза при Баня Баши джамия, който трябваше да бъде реконструиран с оглед оформянето на подход към новата метростанция. През 2012 г. беше проучен теренът, източно от метростанцията и западно от ЦУМ, който днес обхваща откритата част от експозиционната зона. Отделни малки участъци бяха допроучени през 2015 г. по време на консервационно-реставрационните дейности по оформяне на археологическия комплекс.

Археологическите разкопки на терена западно от ЦУМ и под бул. „Княгиня Мария Луиза“ (обект „Метростанция 8–II“) предоставиха изключително богата

информация за всички периоди от съществуването на Сердика – Средец. Върху площ от около 6000 кв. м бяха проучени между 5 и 6 м културни напластявания от I до началото на XX век. От периода на османското владичество (XV–XVIII век) и Възраждането бяха разкрити части от улици, две църкви, няколко сгради с различна функция, стотици гробове, принадлежащи към некрополите около църквите, елементи от водоснабдителната и канализационна система на града, както и десетки структури и съоръжения (кладенци, зимници, пещи и т.н.). От средновековния период бяха проучени част от некропол, жилища, пластове и съоръжения от времето на византийското владичество и Втората българска държава (XI–XIV век). Към периода на Късната античност (IV–VI век) принадлежат най-добре запазените архитектурни останки – части от няколко улици, включително кардо и декуманус максимус, две раннохристиянски базилики, термален комплекс, няколко жилищни и търговски сгради със значителни размери и различен план, големи участъци от водопроводната и канализационна система на града, десетки съоръжения и структури (обр. 2). От римския период (II–III век) бяха разкрити също улици и сгради, производствени и битови съоръжения. Сред най-значимите научни резултати са проучените части от жилища с дървено-землена конструкция от периода на възникване и първоначално развитие на Сердика през I век. При проучванията бяха установени плановите и конструктивни особености на сградите през отделните периоди на развитие на града, както и стратиграфската картина в един значителен негов район. Огромното количество монетен материал и находки (над 5500 бр. за периода I–VI век) позволи за първи път да бъде направен опит за една цялостна, археологически обоснована хронология и периодизация на римска и късноантична Сердика.

Значителният обем на научната информация и ясното съзнание за нейната значимост породиха желанието за възможно най-пълно и подробно представяне на резултатите от тези проучвания с максимално подробни данни за стратиграфската картина, регистрираните структури и комплекси, и принадлежащия им археологически материал.

Възприемането на подобен подход наложи представянето и анализа на резултатите да бъде осъществено на части, обхващащи определени хронологически периоди. Настоящото изследване се концентрира върху археологическите данни за началните периоди от развитието на Сердика – нейното възникване, етапите на еволюция и превръщането ѝ в град при император Траян. Предвид почти пълната липса на археологическа информация за този период до 2010 г., резултатите от проучванията на метростанцията са използвани като основна и единствена засега база за интерпретация. Където е възможно, към тях е добавена и ограничената информация от предварителните публикации на други обекти от последните години, при които са открити структури и материали, имащи отношение към разглеждания период.

Основната цел на изследването е възможно най-пълното представяне на резултатите от разкопките, откритите материали и тяхната интерпретация. Текстът е разделен на две части – аналитична и каталожна. В първата част са представени подробно описание на проучените археологически контексти и комплекси, обобщените резултати от анализа на емпиричния материал и интерпретацията на археологическите данни по отношение на стратиграфията и хронологията на обекта, проучените дървени конструкции, плановите особености на отделните сгради и селището като цяло, както и обзор върху откритите находки. В заключителната глава е проследено развитието на Сердика през отделните периоди и промяната в характера на селището.

Втората част обхваща каталога на находките, организиран според материала от който са изработенни предметите. Всички артефакти са илюстрирани със

снимки и графични изображения. Отделните каталожни номера са придружени със съответните описания и метрични данни, както и информация за контекста на намиране, позволяваща връзка с аналитичната част. Типологичните и хронологически параметри на находките са представени в коментара към всеки предмет с цел да се облекчи аналитичната част. Хронологията на всеки каталожен номер е дадена чрез стратиграфската му позиция и принадлежност към определен период от развитието на Сердика. В каталога са включени всички открити находки с изключение на масовия керамичен материал, който е представен селективно от импортни и по-добре запазени или реставрирани съдове. Липсата на достатъчно време (в течение на проучванията) и средства (след тяхното завършване) не позволи цялостното почистване и обработка на керамичния материал от разглеждания ранен период (откриван обикновено в последните дни и седмици на проучванията). Публикацията на този материал ще бъде предмет на отделно изследване.

Избраният комплексен подход дава възможност за обективно и коректно представяне на резултатите от проучванията, отделно от интерпретирането им в аналитичната част. По този начин се надявам емпиричната основа да остане използваема за бъдещи проучвания от всички изследователи на археологическото наследство на Сердика.

Археологическото проучване беше осъществено в три последователни години (443 работни дни) от екип на НАИМ – БАН под ръководството на гл. ас. д-р Марио Иванов (НАИМ). Заместник-ръководител, а през 2012 г. съръководител, беше Снежана Горянова (НАИМ), която отговаряще за проучванията на средновековните и османски пластове и структури. Научният екип[1] се състоеше от специалисти – археолози, отговарящи за отделните сектори от обекта: гл. ас. д-р Илиана Борисова-Кацарова (СУ „Св. Климент Охридски“), Юниан Мешеков (ОКИ „Музей за история на София“), д-р Александър Станев, Владислав Тодоров, Валерия Ноева, Александър Харизанов, Кристина Косева, д-р Мария Христова-Пенкова, Евелина Тодорова и Чавдар Лалов. В проучванията взеха участие и други археолози, докторанти и студенти по археология: гл. ас. д-р Маргарит Дамянов (НАИМ), д-р Георги Кацаров, д-р Божидар Драганов, Райна Златева, Дафинка Андонова, Яна Мутафчиева, Светлана Тодорова, Елена Николова, Филип Колев, Цветелина Славкова, Мила Чачева, Юри Пулчев, Асен Радев, Люба Дафова, Петя Василева, Владимир Крумов, Антония Йорданова, Антон Донев, Александър Иванов, Маргарита Попова и др.

Работата с металдетектори, съпътстваща постоянно теренните проучвания, бе извършвана от Крум Гугов и Здравко Иванов.

Геодезическото заснемане е дело на инж. Атанас Каменаров и инж. Димитър Огнянов. Фотограметричното документиране е извършено от екип на НИНКН с ръководител инж. Иван Иванов. Част от архитектурните заснемания са на арх. Яна Топалова.

Полевата консервация и лабораторното почистване и реставрация на откритите находки е осъществено от д-р Петя Пенкова (НАИМ), Мария Кирова (НАИМ), д-р Красимира Франгова (НХА), д-р Китан Китанов, Севдалина Нейкова (НАИМ) и Силвия Варадинова.

По време на проучванията и след тяхното завършване, при обработката на откритите археологически материали, са привлечени като консултанти доц. д-р Евгения Генчева (НАИМ, метални находки), гл. ас. д-р Здравко Димитров (НАИМ, архитектурни детайли), д-р Анастасия Чолакова (НАИМ, стъкло), доц. д-р Ваня Попова (ИИИзк – БАН, мозайки) и Николай Шаранков (СУ „Св. Климент Охридски“, епиграфика).

[1] Тук и по-нататък в текста са използвани актуалните към 2012 г. наименования на институции, научни степени и академични длъжности на колегите, участвали в проучванията.

Огромна част от почистения и достъпен за изследване монетен и сфрагистичен материал е обработен от доц. д-р Дочка Владимирова-Аладжова (НАИМ). Част от ранните монети са консултирани и с Евгени Паунов.

Интердисциплинарните изследвания са дело на доц. д-р Цветана Попова (НАИМ, палеоботаника) и доц. д-р Лазар Нинов (НАИМ, палеозоология). Част от откритите дървени останки са предоставени за дендрохронологически изследвания на Томаш Важни (Laboratory of Tree-Ring Research, University of Arizona).

На всички участници в проучването изказвам дълбоката си благодарност за тяхната всеотдайност и проявените професионални качества.

ГЛАВА I

УСТАНОВЯВАНЕ И УТВЪРЖДАВАНЕ НА РИМСКАТА ВЛАСТ НА БАЛКАНИТЕ

I.1. Завладяване на Балканския полуостров от Рим (229/8 г.пр.Хр. – 46 г.сл.Хр.)

Римското проникване на Балканите започва с Първата илирийска война. През 229–228 г.пр.Хр. римляните завладяват островите Коркира, Иса и Фарос, както и гръцките градове Епидамнос (преименуван в Дирахиум) и Аполония. Конфликтът бил възобновен 10 години по-късно с т.нар. Втора илирийска война (219 г.пр.Хр.), когато статуквото било затвърдено (Errington 2006, 85–93). Тези начални завоевания стават предпоставка за последващи римски действия (Тачева 2004, 50).

През първата половина на II в.пр.Хр. римската политика на Балканите е белязана основно от конфликти с Македонската държава. Повратна в тези отношения станала Третата македонска война (171–168 г. пр. Хр.). Активната политика на македонския цар Персей довела до конфликт със сапейския цар Абруполис, съюзник на Рим, което дало формален повод на римляните да обявят война. След водените с променлив успех военни действия, римските войски спечелили решителното сражение при Пидна (168 г.пр.Хр.). Македонските територии били разделени на четири административни области под римски контрол. Двасетина години по-късно избухнало въстание срещу римската власт, водено от Андриск, потушено от Квинт Цецилий Метел. На следната година (148 г.пр.Хр.) била създадена римската провинция Македония (Тачева 2004, 51; Делев 2014, 134–135).

Този начален етап на римската експанзия на Балканите е белязан от постепенно нарастване на политическото присъствие на Римската република в средиземноморския ареал след победата над Картаген. Рим води серия войни, чиято цел е по-скоро подсигуряването на италийските граници и постепенното налагане на римското влияние в Мала Азия и Източното Средиземноморие. В резултат на успешната външна политика една значителна част от Балканския полуостров попада под директна римска власт, което предопределя римската политика в следващите десетилетия.

След средата на II в.пр.Хр. римските интереси на Балканите малко или повече се определяли от защитата на новата провинция Македония, както и от установяването и поддържането на сухоземната връзка с Мала Азия. Още в 30-те години на II в.пр. Хр. бил изграден военният път от Дирахиум докъм устието на Нестос, известен като *via Egnatia*. През 133 г.пр.Хр. умрял последният пергамски владетел Атал III, който завещал на Римската република териториите на Пергам в Мала Азия и Югоизточна Тракия. Новите римски владения около Пропонтида позволили доизграждането на пътя до Кипсела и подсигуряването на връзката с малоазийските територии на Републиката (Lozanov 2015, 76). До началните десетилетия на новото столетие Рим бил ангажиран основно с бесите, медите и скордиските, извършващи нападения от север към провинция Македония и в контролираната ивица по Егейския бряг до Пропонтида. Военните действия се водели с променлив успех, като римската

контраофанзива се засилила значително и отбелязала серия успехи в последните петнадесетина години на века (Делев 2014, 137). През 101/100 г.пр.Хр. македонският управител Тит Дидий завладял земите на кените в хинтерланда на Тракийски Херсонес. Новата територия била придадена под управлението на провинция Македония (Тачева 2004, 52; Lintott 2006, 32; Lozanov 2015, 76).

В началото на 80-те години на I в.пр.Хр. избухнала Първата Митридатова война (89–85 г.пр.Хр.). Възползвайки се от Съюзническата война в Италия, Митридат VI предприел военни действия в Мала Азия, където поставил под свой контрол значителни територии, включително римската провинция Азия. През 88 г.пр.Хр. завладял Пирея и Атина и започнал действия в Елада. На следната година голяма сухопътна армия под предводителството на сина му Аркатиас се прехвърлила в Европа и напреднала към Македония по северното егейско крайбрежие. За кратко цялата територия попаднала под властта на понтийския владетел, като тамошните градове, основно Филипи, Абдера и Амфиполис, служели като военни бази за кампаниите в Гърция (Danov 1979, 113). В началото на 86 г.пр.Хр. армията на Луций Корнелий Сула възвърнала Атина и Пирея, а по-късно нанесла две решителни поражения на Митридатовия военачалник Таксилес, които предопределили крайния успех на Рим. По време на тези събития сапейският цар Котис и по-късно одриският владетел Садала действали като съюзници на Рим, докато западнопонтийските градове и някои тракийски племена подкрепяли Митридат (Тачева 2004, 52; Hind 2006, 144–154; Делев 2014, 138–139). През 70-те години на I в.пр.Хр. римляните преминали в контраофанзива. Били извършени серия военни наказателни операции срещу медите и дарданите. В 75–73 г.пр.Хр. Гай Скрибоний Курион, воювайки срещу дарданите, за пръв път достигнал Дунава. След оттеглянето на Митридат във Витиния, римляните предприели мерки за възстановяване на контрола върху тракийските територии. През 72/1 г.пр.Хр. македонският управител Марк Теренций Варон Лукул предприел поход на север и изток, чиято цел била унищожаването на Митридатовите бази на Балканите (Lica 2000, 41). Той подчинил бесите, превзел Ускудама и Кабиле и се отправил към западнопонтийските градове, които се подчинили на римската власт. Аполония, като главна база на Митридатовите войски, оказала съпротива и била разрушена (Danov 1979, 114; Тачева 2004, 52; Paunov 2013, 66; Делев 2014, 140; Lozanov 2015, 77). Десет години по-късно Гай Антоний Хибрида предприел поход в Тракия, но някъде в Добруджа претърпял поражение, което позволило на гръцките градове отново да се откъснат от римския контрол. В 60/59 г.пр.Хр. Гай Октавий успешно воювал срещу бесите и други тракийски племена. По време на този поход посетил прочутото тракийско светилище на Дионис, чиято локализация е предмет на оживена дискусия в научната литература (вж. Ботева 2013; Делев 2014, 184–185). През 57–55 г.пр. Хр. беси, одриси и дентелети опустошили Македония, като стигнали до Тесалоника. Към този период се отнася и възвръщането на тракийския контрол върху част от северното егейско крайбрежие, източно от Нестос. Скоро след това североизточната част на Тракия и западнопонтийските градове попаднали под контрола на гетския цар Буребиста (Danov 1979, 119; Тачева 2004, 52; Димитрова 2007, 60–61; Делев 2014, 419; Lozanov 2015, 71).

През 40-те години на I в.пр.Хр. фокусът на римското внимание бил насочен основно към вътрешнополитически събития. Тракийските владетели също били въвлечени в римските конфликти. По време на битката при Фарсала (48 г.пр.Хр.) синът на одриския цар Котис – Садала, и сапейският цар Раскупорис участвали на страната на Помпей. Гетският цар Буребиста също влязъл в дипломатически контакти с триумвира, предлагайки му военна помощ в замяна вероятно на признаване на неговата власт над западнопонтийските градове (Димитрова 2007, 58). В 43 г.пр.Хр. Македония, Илирия и Южна Тракия били под контрола на Марк Брут, който водил

успешни кампании срещу бесите. В решаващата битка при Филипи (42 г.пр.Хр.) одриският цар Котис изпратил единия си син Раскос в лагера на Антоний, а другия – Раскупорис – в републиканския лагер. След победата на триумвирите, с договора от Брундизиум (40 г.пр.Хр.), Октавиан и Антоний си поделили римските територии. За следващите десетина години Македония, Тракия и Гърция минали под властта на Марк Антоний (Делев 2014, 141–142; Lozanov 2015, 72–73).

Вторият етап на римската експанзия на Балканите първоначално се характеризира основно с действия, целящи подсигуряване на статуквото и защитата на римските територии в Македония и Южна Тракия. С изключение на присъединяването на територията в хинтерланда на Тракийски Херсонес, военните походи във вътрешността и по понтийското крайбрежие имали характера на превантивни удари и наказателни акции, предизвикани от неприятелски враждебни действия и в отговор на политическата конюнктура. Походите на Гай Скрибоний Курион и Марк Теренций Варон Лукул изглежда бележат промяна в римската политика. Дългите, методични кампании на тези военачалници вече нямат за цел само отразяването на конкретна заплаха над Македония, а целят едно по-дълготрайно умиротворяване на региона чрез налагане на римската доминация. По силата на акта за *deditio*, на който били задължени победените племена, Рим налага контрола си върху териториите между р. Дунав и Стара планина (Lica 2000, 60–61). Защитата на римските владения била подсигурена и чрез съюзни отношения с владетелите на одрисите и сапеите.

Решителният етап от цялостното подчиняване на Балканския полуостров бил осъществен от Август и затвърден от неговите наследници. Началните военни действия на бъдещия принцепс в Илирик през 35–33 г.пр.Хр. все още нямали характера на дългосрочна стратегия за римската политика в региона. Октавиан използвал походите си срещу панонските племена по р. Сава за постигане на военен опит и престиж, които да му послужат в политически план срещу военната репутация на Марк Антоний (Lica 2000, 119). Като допълнителна цел вероятно бъдещият император виждал подсигуряване на подходите към Италия откъм североизток. Вследствие на военните кампании, за три години той установил римски контрол върху Далматинското крайбрежие и подчинил племената по р. Сава, оставяйки римски гарнизон в Сисция, която се превърнала в основна база за последващите римски кампании. В резултат от войната Октавиан възвърнал пленените римски знамена и подчинил една неголяма територия в панонските земи, като спечелил сериозни пропагандни предимства (Gruen 2006, 172–174; Wilkes 2006, 550). Повратна точка в историята на Римската държава и в частност на тракийските земи била битката при Акциум (31 г.пр.Хр.), оставила Август едноличен владетел на огромни територии. Първоначално тракийските династи били на страната на Марк Антоний, но сапеецът Реметалк в последния момент минал на страната на Октавиан, като по този начин подсигурил за себе си бъдещата власт над цяла Тракия (Wilkes 2006, 550; Делев 2014, 142–143).

Последвалите военни походи на Марк Лициний Крас в Тракия през 29 и 28 г.пр.Хр. се разглеждат, от една страна, като първи стратегически действия по установяването на трайна римска власт по Долен Дунав, а от друга – като уреждане на нови взаимоотношения с траките (Lica 2000, 122–124). Допуска се, че именно в резултат на тези походи одриско-астейската управляваща династия била заменена от римляните със сапейски владетели, на които било предадено управлението на тракийското „клиентно“ царство (Делев 2014, 425).

Формален повод за походите на Крас дало нападението на бастарните над приятелски настроените дентелети (29 г.пр.Хр.). Крас се отправил на север, разбил бастарните и достигнал до р. Дунав. На следната година той предприел нов поход, подчинил медите и сердите, след което потеглил на изток срещу бесите, като запад-

нопонтийските градове отново попаднали под римска власт (Геров 1949, 4–5; Danov 1979, 124–125; Иванов 1999, 19–20). Във връзка с този поход за първи път се споменават сердите (Геров 1967, 48; 67; Danov 1977, 268).

Съществена промяна в балканската политика настъпила с походите на Тиберий като легат на Август. Между 13 и 9 г.пр.Хр. той успял последователно да наложи римската власт над панонските и далматинските племена и да разшири границите на империята до р. Дунав. В западната част на Мизия била създадена военна префектура около 15 г.пр.Хр., с чийто военен контингент Гней Корнелий Лентул водил военни действия в 14/13 г.пр.Хр. срещу нахлулите от север през р. Дунав даки, сармати, бастарни и гети (Геров 1949, 6; Gruen 2006, 175–176). Като следствие от тези събития, около 1–4 г.сл.Хр., Лентул предприел мерки за укрепяване на десния дунавски бряг. По това време в Мизия били разположени три легиона – XX Валериев, V Македонски и IV Скитски (Иванов 1999, 96; Тачева 2004, 53).

Между 13 и 11 г.пр.Хр. избухнала т.нар. Тракийска война. Бесите въстанали под предводителството на жреца Вологес. Бил убит одриско-астейския цар Раскупорис, а чичо му Реметалк избягал в Тракийски Херсонес. За потушаване на конфликта е извикан от Мала Азия Луций Калпурний Пизон, който бил ангажиран с военни действия срещу бесите в продължение на три години (Danov 1979, 128; Топалилов 2012, 9; Paunov 2013, 83; Делев 2014, 143–144).

В 4 г.сл.Хр. Секст Елий Кат прехвърлил 50000 гети южно от р. Дунав. Тази римска инициатива се свързва с предполагаемо обезлюдяване на региона след походите на Крас и с извършването на строителни работи по дунавската граница (Тачева 1997, 156; Иванов 1999, 23, 95–96). Според друго мнение, действията на Кат са част от военната политика на Август, който искал да създаде сигурна зона, северно от реката, подобна на тази по р. Рейн (Lica 2000, 226–227).

Панонско-далматинското въстание (6–9 г.) подложило на изпитание римската власт в Западните Балкани. През 6 г. деситиатите и бревките въстанали и се насочили към Сирмиум – главната база на римския гарнизон, но били отблъснати от мизийския легат Авъл Цецина Север. На следващата година започнало постепенното възвръщане на римските позиции с помощта на войски от Изтока и съюзническа тракийска конница под командването на Реметалк. Потушаването на въстанието продължило до 9 г., като ангажирало огромна военна сила (11 легиона). С действията по потушаване на панонското въстание на практика завършил процесът на завоюване на Средния Дунав. Скоро след това от илирийската територия били образувани двете нови провинции Панония и Далмация (Gruen 2006, 176–177; Mirković 2008, 24–26; Wilkes 2006, 554).

През 6 г. даки и бастарни пресекли Долен Дунав, като военните действия срещу тях били водени от Реметалк и римски военен контингент от Азия. В 12 г. гетите превзели Егисус, а три години по-късно – Трезмис. И двете крепости бързо били възвърнати от Реметалк и един римски легион (вероятно IV Скитски), транспортиран по реката от запад (Геров 1949, 6–7; Lica 2000, 132).

Образуването на провинция Мизия се поставя в широките хронологически рамки между 27 г.пр.Хр. и 15 г.сл.Хр. (Lica 2000, 146–147; Ботева-Боянова 2014, 112) Нейното институционализиране е потвърдено за началото на управлението на Тиберий, в 15 г., когато под управлението на Гай Попей Сабин били придадени също Македония и Ахея (Геров 1949, 7; Ботева-Боянова 2014, 131). Първоначалният обхват на провинцията варира при различните изследователи: от територията, отделена по-късно като Горна Мизия (Lica 2000, 147), до територия, достигаща на изток докъм устието на р. Вит (Иванов 1999, 23; Тачева 2004, 53–54). Гръцките левопонтийски градове преминали към Мизия, а територията по Долен Дунав, източно от Мизия, била под опеката на клиентното одриско царство. Районът на Добруджа и прилежащото черноморско

крайбрежие се намирал под наблюдението на *praefectus* (*orae maritimae* ?), длъжност, характерна за териториите под непряк римски контрол (Lica 2000, 147).

Междувременно в Тракия починал Реметалк I, което предизвикало динстична междуособица. Август разделил територията на царството между брата на Реметалк – Раскупорис, и сина му – Котис, с което поставил началото на вътрешнополитическа несигурност и раздори в тракийското царство (Danov 1979, 134). След смъртта на Август, Раскупорис с коварство отстранил Котис и завладял цялото царство. Жената на убития Котис – Антония Трифена, обвинила пред Тиберий и римския сенат Раскупорис, който бил осъден от сената и отстранен с помощта на легата на Мизия. По пътя към Александрия, където бил отправен на заточение, Раскупорис бил убит при опит за бягство. Тиберий разделил властта над тракийския трон между проримски настроения син на Раскупорис – Реметалк II, и децата на Котис, които били под попечителството на римлянина Требелен Руф. В 21 г. избухнала т.нар. Койлалетска война – едно от най-сериозните движения на траките срещу римската власт. Недоволни от извършените рекрути за римската войска, въстанали койлалети, дии и одриси. Реметалк II бил обсаден във Филипопол. Въстанието било потушено с помощта на мизийски военни части. Ново недоволство срещу римските рекрути избухнало в 26 г., което наложило намесата лично на Гай Попей Сабин – легата на Мизия (Тачева 2004, 55; Wilkes 2006, 555; Топалилов 2012, 10; Paunov 2013, 85–87; Делев 2014, 144).

При управлението на Клигула, от около 38 г. тракийското царство било поставено под властта на Реметалк III, сина на Котис и Антония Трифена. Новият тракийски владетел се обучавал в Рим заедно с Калигула. Към 44/45 г. избухнало ново тракийско въстание, за което липсват конкретни сведения. За потушаването му били повикани три мизийски легиона – IV Скитски, V Македонски и новодошлият на лагер в Нове VIII Августов (Генчева 2002, 7; Топалилов 2012, 11). В резултат на дворцов преврат Реметалк III бил убит, което предрешило съдбата на последното тракийско царство. Император Клавдий сметнал за недалновидно да поддържа повече институцията на „клиентно“ царство и през 46 г. анексирал владенията му, превръщайки ги в провинция Тракия. Вероятно в тази връзка било премахнато и общото командване на Мизия, Македония и Ахея (Генчева 2002, 7; Тачева 2004, 55; Wilkes 2006, 556; Ботева 2017, 165).

Последният етап от римското завоевание на Балканите се характеризира с целенасочени военни действия за осигуряване на стратегически важни пътища и територии. Политиката на Август за изнасяне на римските граници по големите реки била осъществена последователно с няколко големи военни кампании от запад и юг към р. Дунав. До края на Августовото управление била създадена военна бариера по Среден и отчасти по Долен Дунав, а подстъпите към Италия били подсигурени от новите провинции Панония, Далмация и Мизия. Териториите на изток, североизток и югоизток били оставени временно под контрола на клиентното тракийско царство, зависимо изцяло от империята. Династичните междуособици и вътрешната нестабилност в тракийските владения принудили римските императори да наложат по-ефективна форма на управление и администриране, превръщайки ги в провинция Тракия.

I.2. Историческо развитие на Мизия и Тракия от Клавдий до Хадриан

След 46 г. историята на източната част на Балканския полуостров става част от историята на Римската империя. Периодът до управлението на Хадриан е свързан малко или повече със сравително мирно развитие на новите провинциални територии. Освен провежданите с различен интензитет нападения на отвъддунавски племена, няколко важни политически събития оказват влияние върху провинциалната история: гражданската война от 68–69 г. и дакийските войни на Домициан и Траян.

Управлението на Клавдий и Нерон изглежда е било лишено от значими

външнополитически заплахи за Мизия и Тракия. Усилията на императорите и провинциалните управители били насочени най-вече към осигуряване на комуникационната инфраструктура и развитието на селищната, митническа и административна система във вътрешността (Danov 1979, 160). Първоначално мизийската територия била включена към системата на Илирийското мито, а от 46 г. била създадена нова митническа система за включената в Мизия крайдунавска земя на анексираното тракийско царство – *portorium Ripae Danuvii* (Тачева 2004, 58). Римският лимес бил разширен до устието на Ятрус (Иванов 1999, 26), а територията на изток до Черно море била поставена под контрола на префект, подчинен на мизийския управител (Торбатов 2012, 111–112). Между 57 и 67 г. активни действия били предприети от Тиберий Плавций Силван Елиан, който преселил 100000 души от територите, северно от р. Дунав и взел заложници от бастарни, роксолани и даки (Иванов 1999, 98; Lica 2000, 227; Paunov 2013, 106).

Спокойното развитие на балканските провинции било прекъснато от гражданската война (68–69 г.), която довела до промяна на провинциалната политика и причинила значителни разместванията на военните контингенти. Първоначално събитията в Рим не дали отражение върху Мизия и Тракия и разположените по лимеса военни части останали лоялни на централната власт. Ситуацията се променила през пролетта на 69 г., когато мизийските легиони изпратили подкрепа на Отон срещу провъзгласения от германските легиони нов император Вителий. Докато подкрепленията все още били на път към Италия, армиите на Отон и Вителий се срещнали в решителната битка при Бедриакум на 14 април 69 г. Отон загубил битката и се самоубил, а Вителий бил провъзгласен за император от сената няколко дни по-късно. Мизийските войски научили за новия обрат на събитията при Аквилея. Те признали новия император и се върнали обратно (Иванов 1999, 100; Генчева 1999, 236; Wiedmann 2006, 269–271; Paunov, Doncheva 2013, 44). Междувременно в Беритос (Бейрут) се събрали управители и военачалници от източните провинции и образували коалиция, която издигнала Веспасиан за император. Мизийската войска постепенно минала на страната на новия претендент. Най-напред за Веспасиан се обявил пристигналият тук в 67 г. III Галски легион, последван скоро и от останалите. Водени от Антоний Прим, трите мизийски легиона се отправили към Северна Италия без да дочакат източната армия на Гай Лициий Муциан. На 24 и 25 октомври двете армии се срещнали във втората битка при Бедриакум, където дунавската армия победила войските на Вителий. През декември 69 г. Веспасиановите сили влезли в Рим и Веспасиан бил обявен за император от сената (Иванов 1999, 100; Генчева 1999, 236; Wiedmann 2006, 276–277; Paunov, Doncheva 2013, 46).

Събитията около гражданската война, свързани с дислокацията на значителни военни части във връзка с подкрепата на един или друг претендент, довели до нестабилност по дунавската граница, от която се възползвали даките и сарматските племена язиги и роксолани. През зимата на 67/68 г. роксоланите разбили две кохорти и нахлули в Мизия, но били отблъснати от другите военни части. В началото на ноември 69 г. даките се възползвали от опразнения от римски гарнизон дунавски лимес и нахлули отново. Това принудило преминаващия по това време през Тракия Веспасианов генерал Муциан да отбие на север, вероятно при Сердика или Найсус, за да отрази нападението. На следната зима сарматите отново се възползвали от дезорганизацията на римската защита и плячкосали цялата провинция (Геров 1949, 7; Danov 1979, 162; Wilkies 2006, 558; Иванов 1999, 101; Paunov, Doncheva 2013, 46).

При управлението на Веспасиан били положени сериозни усилия за заздравяване на дунавската граница, чието променено стратегическо значение я превърнало в приоритет (Lica 2000, 227). В Ескус се завърнал V Македонски легион, а VIII Августов легион от Нове бил дислоциран по Рейн. Легионният лагер Нове бил

зает от I Италийски легион от края на 69 г., докато в западната част на провинцията се намирал VII Клавдиев легион (Иванов 1999, 93, 101). Продължило укрепяването на Дунавския лимес на изток, като до началните години на управлението на Домициан линията била продължена докъм Апиария и Нигринианис. Вероятно при Домициан била реорганизирана и дунавската флота (*classis Flavia Moesica*), с чиято помощ да бъдат отбивани по-успешно вражеските атаки през реката (Иванов 1999, 102–104; Генчева 2002, 9; Торбатов 2012, 114).

При управлението на Веспасиан вероятно били предприети първите по-сериозни действия по настаняване на римски ветерани в Тракия. Били създадени две колонии: *colonia Flavia Pacis Deultensium* и *colonia Flaviopolis* на Тракийски Херсонес. Ветерани от VII Клавдиев легион били заселени при Филипопол, както и вероятно на други места по протежение на основните пътища (Геров 1969, 121–122; Danov 1979, 163, 170–171; Parissaki 2009, 349; Shranakov 2011, 148). Организирано заселване на ветерани като следствие на политиката на централната власт в района на Сердика и други места се оспорва (Боянов 2008, 232). Управлението на Веспасиан се свързва с редица реформи в провинциалното администриране и фискалната политика, в резултат от което Тракия е въвлечена в монетния циркулационен поток на империята (Топалилов 2005a; Parissaki 2009, 347–350). Около 74 г. се предполага, че е извършено фиксирането на провинциалната граница между Тракия и Мизия, с което приключва адаптивния период за обхванатите от префектурата земи на *ripa Thraciae* (Торбатов 2012, 112–113).

През лятото на 85 г. даки, под водачеството на Диурпанеус, нахлули в Мизия и причинили сериозни опустошения, като дори обсадили легионните лагери. Мизийският управител Опий Сабин се отправил срещу тях, но в района на днешното с. Никюп претърпял поражение и загинал. Въз основа на анализа на монетните съкровища, други изследователи са на мнение, че даките са нахлули в западната част на Мизия, заобикаляйки от запад легионните лагери (Sarnowski 1988, 48; Върбанов 2005, 69). В отговор на инвазията император Домициан се отправил към Мизия с голяма армия. В резултат от военната кампания даките били прогонени. На следната 86 г. Корнелий Фуск се отправил на наказателна експедиция отвъд Дунав към Буридава, но бил разбит от даките. Още през есента на същата година Домициан започнал втората си дакийска война. Мизийският управител Корнелий Нигрин потеглил срещу даките и ги разбил. След края на военните действия Домициан извършил важна административна промяна и разделил територията на Мизия на две нови провинции – Долна и Горна Мизия. По този начин императорът получил възможността да увеличи провинциалния ганизон, без да съсредоточава прекалено голяма военна сила под контрола на един управител. Границата между двете Мизии минавала по р. Цибрица, източно от Алмус (Иванов 1999, 102–103; Тачева 2004, 56; Върбанов 2005, 68–70; Wheeler 2010, 1208–1209; Lozanov 2015, 81).

Следващите действия от дакийските войни на Домициан се водят в отвъддунавските територии и не оказват съществено влияние върху Тракия и Мизия. Принуден от проблемите по северната граница на империята и в Панония, Домициан не успява да приключи войната с неоспорима победа и сключва компромисен мир с Децебал през 89 г. Анализът на изворовите данни за условията на този мир показват, че дакийското царство най-вероятно е трябвало да приеме условия, поставящи го в клиентни отношения спрямо империята (Lica 2000, 190–195). При Домициан продължило развитието на административната структура и урбанизацията в провинция Тракия. Именно при неговото управление Филипопол вероятно получил статута на метрополия и седалище на Тракийския койнон. Били предприети и мащабни строителни дейности в града. Тогава се отнася и началото на неговото монетосечене (Топалилов 2012, 12–13; Шаранков 2017, 779–780). При Домициан била организирана и колонията Скупи (Тачева 2004, 63).

Следващите важни промени в провинциалното развитие настъпват при управлението на император Траян. Скоро след поемането на властта Траян решил да подчини окончателно даките, северно от р. Дунав. През 101 г. той започнал една от най-мащабните военни операции в римската история срещу Децебал. Римските войски навлезли в Дакия от Горномизийския лимес, като за основна военна база на Траян бил използван Виминациум (Wheeler 2010, 1221). Даките реагирали с неочаквано нападение в Долна Мизия, източно от Ескус, като успели да навлязат дори на юг от Хемус. Тази маневра принудила Траян да прехвърли силите си на югоизток, за да защити заплашените територии. Римляните постепенно изтласкали даките и в края на годината постигнали решителна победа при днешния Адамклиси в Северна Добруджа. В началото на 102 г. Траян предприел нова офанзива по долината на р. Олт. Едновременно с това продължил настъпателните действия и в Северна Добруджа. Римляните постигнали успех и принудили даките да сключат мир (Иванов 1999, 105–106).

Военните действия били подновени през юни, 105 г. и продължили и на следната година. Към края на 106 г. Траян успял да завземе столицата на Децебал – Сармизегетуза, а самият цар се самоубил, за да избегне плен. В резултат от успешната война завладените територии северно от Дунав били организирани в провинция Дакия (Griffin 2007, 109–110).

Военните успехи на Траян били последвани от мащабни вътрешнопровинциални промени. Предприетите от императора мерки в областта на администрирането на Тракия се свързват с премахване на старата система на стратегиите и даване на нов, по-мащабен тласък на процеса на урбанизация и местно самоуправление. Скоро след края на Втората дакийска война прокураторското управление на провинция Тракия било заменено с *legati Augisti pro praetore* със сенатски ранг (около 112 г.). Редица селища получили градски статут и прилежаща административна територия (Никополис ад Иструм, Никополис ад Нестум, Пауталия, Сердика, Партикополис, Траянополис и др.), докато други били въздигнати в ранг на колония (Ескус и Рациария в Долна и Горна Мизия) (Poulter 1995, 10; Andreina 1999, 391; Тачева 2004, 65; Sharankov 2005; Топалилов 2012, 14–15).

Започналите реформи продължили и при управлението на император Хадриан, когато всъщност урбанизацията на Тракия добила реални измерения. Единственото регистрирано варварско нападение е на сармати, роксолани и язиги към 117–118 г., в чието отблъскване вероятно участвал самият император на път към Рим (Геров 1953, 25; Иванов 1999, 109). За разлика от експанзионистичната политика на своите предшественици, Хадриан водил по-скоро дефанзивна политика. По време на своето управление той предприел две големи провинциални обиколки (121–125 г. и 128–132 г.), по време на които наложил мерки за засилване на границите на империята, за заздравяване на военната дисциплина и стимулиране на градския живот. През 131–133 г., при връщането си от Юдея в Рим, Хадриан вероятно минал през Балканите и в частност през Тракия (Топалилов 2005б, 96; Birley 2007, 136–146; Sharankov 2011, 150). За второ посещение на императора има нумизматични данни. Монети от периода 134–138 г. носят надписа *Adventi Augusti Thraciae, Moesiae, Macedoniae*, което маркира маршрута на императора от Атина на север през Македония, Тракия и Долна Мизия (Топалилов 2005б, 96). По време на своите пътувания императорът развил мащабна дейност по администрирането на провинциалните територии, имаща за цел подкрепата на местната автономия чрез доктрината за *Patria*. Като част от тази програма Хадриан провел и забележителна строителна програма в много градове (Topalilov 2011, 23–25). В резултат от неговата политика са осъществени редица административни и строителни мероприятия в Тракия и Долна Мизия. Била регламентирана и границата между двете провинции, а границата с Горна Мизия била

преместена на запад (Геров 1980, 35; Тачева 2000, 60; последното се оспорва от някои автори – вж. напр. Conrad 2004, 10). Като продължение на Траяновата урбанизационна програма някои селища били реорганизирани в градове. В провинция Тракия това са Хадрианопол, Августа Траяна и Марцианопол (Тачева 2000, 60, 68–69, 73–74; Топалилов 2005, 97; Ботева 2018, 243–246). Във връзка с посещенията на Хадриан и като част от неговата урбанизационна политика в част от тракийските градове е засвидетелствана строителна активност: изграждането на гражданска базилика в Пауталия (Кацарова 2005, 105; Топалилов 2005, 96), на култова сграда в Сердика (IGBulg IV, 1925), обновяване на агората и театъра на Филипопол, изграждане на стадиона и акведукта на града, създаването на институцията на „свещената герузия" и провинциалния архив (Топалилов 2012, 15–16). Дейността на Хадриан в Тракия може да се разглежда като непосредствено продължение на провинциалната политика на Траян и начален етап на просперитета на тракийските територии през следващото столетие.

I.3. Организация на провинция Тракия – граници, административно деление, пътна инфраструктура, военен контингент, урбанизация

След анекса на тракийското царство на Реметалк III неговата територия била организирана в провинция Тракия под управлението на прокуратор с конически ранг и седалище в Перинт (Danov 1979, 147). На югозапад новата провинция граничела с провинция Македония, а на северозапад и север – с Мизия, впоследствие разделена на Горна и Долна Мизия. Източната граница на провинция Тракия следвала Черноморското крайбрежие от Анхиало до територията на Византион (Gerov 1979, 230; Тачева 2004, 56). Самият Византион административно принадлежал към провинция Витиния поне докъм края на II век. Като императорски домен, Тракийски Херсонес също бил изключен от територията на провинция Тракия (Danov 1979, 147–148; Gerov 1979, 230–231; Тачева 2004, 54). Южната граница на провинцията следвала крайбрежията на Пропонтида и Егея до устието на р. Нестос/ Места. В обхвата на Тракия тук влизали и островите Проконесос, Тасос, Самотраки и Имброс (Danov 1979, 148; Gerov 1979, 231). Западната граница на провинция Тракия започвала западно от устието на р. Нестос, вероятно недалеч от Аконтисма – последната станция на пътя *via Egnatia*, попадаща в провинция Македония (Gerov 1979, 232–233). Оттам границата следвала северозападна посока по вододела между р. Места и р. Ангиста, покрай територията на Филипи и по западните склонове на Пирин. Северно от с. Градешница пресичала Струма, откъдето се насочвала на югозапад към Малешевската планина. Оттам границата заобикаля от юг горното течение на р. Брегалница и поема на северозапад към планината Плачковица, като пресича реката при Кочани, за да достигне до югозападната част на Осоговската планина (Геров 1961, 183; Gerov 1979, 233–234). От Осогово границата се насочвала на север, пресичайки диагоналния път между станциите *Latina* и *Turres* (Пирот). Оттам тръгвала на североизток, пресичайки Стара планина южно от прохода Св. Никола, за да достигне изворите на р. Цибрица, където според Клавдий Птолемей се събирали границите на Тракия с Горна и Долна Мизия (Геров 1961, 181–183; Gerov 1979, 236). Трасето на северната провинциална граница на Тракия е трудно за проследяване, особено през ранния период на съществуване на провинцията, за който почти липсват данни (Gerov 1979, 212). Като цяло е отчетлива тенденцията за постепенно изместване на границата в южна посока до достигане на естествената преграда между Тракия и Мизия – Стара планина. След създаването на провинция Тракия, през втората половина на I век границата вероятно е вървяла успоредно на Дунавския бряг, оставяйки в Мизия една сравнително тясна ивица – около 30 км, южно от реката (Conrad 2004, 10). Вероятно това състояние, отразено в сведенията и на Клавдий Птолемей, все още е съществувало в началните десетилетия на II век: границата започвала от р. Цибрица и вървяла успоредно на Хемус, северно

от планината, до Черно море, като Монтана оставала в Тракия; трасето ѝ вероятно е следвало приблизително линията, започваща северно от Монтана, през Плевен, с. Масларево, Великотърновско, северно от Шумен към с. Николаевка и с. Новаково, Варненско, индикации за което има от времето на Хадриан (Геров 1950, 27; Gerov 1979, 217). Вследствие на Траяновата урбанизация, продължена чрез реформите на Хадриан, през 136 г. било предприето ново лимитиране на северната тракийска граница, поне в някои участъци. Още преди поставянето на граничните знаци от 136 г. районът на Монтана, вероятно заедно с Петроханския проход, е бил прехвърлен към Долна Мизия (Gerov 1979, 217–218; Тачева 2000, 60), с което границата в тази отсечка би трябвало да следва билото на планината. Приблизително от района на север от Враца границата продължавала в югоизточно направление, северно от Мездра, към Роман, с. Златна Панега и с. Български извор (Gerov 1979, 220–221). За района на горното течение на р. Осъм и за Троянския проход се предполага, че са попадали в територията на Долна Мизия, но сигурни данни за такава принадлежност до управлението на Септимий Север липсват. В по-новите изследвания се аргументира принадлежността му към провинция Тракия през II век (Торбатов 2012, 138–140). Оттук границата вероятно е следвала източно-североизточно направление, за да достигне територията на Никополис ад Иструм, който докъм края на II век също принадлежи административно към Тракия. От с. Масларево северната граница на Тракия продължавала в източна посока, откъдето се насочвала към с. Новаково (североизточно от Девня), следвайки приблизително паралела 43°30’ (Gerov 1979, 224–229). М. Тачева предлага корекции в тази част от трасето. Според нея, един значителен район, разположен между териториите на Никополис ад Иструм и Марцианопол, е бил придаден към територията на Долна Мизия (Тачева 2000, 68–76, обр. 2). От с. Новаково границата се насочвала на югозапад и юг, заобикаляйки от запад територията на Месамбрия, след което се отправяла на югоизток към морето (Gerov 1979, 226–227).

Почти пълната липса на градски центрове във вътрешността на тази значителна територия наложила запазване на териториално-административната система на стратегиите от средата на I в.пр.Хр. (Gerov 1970, 123; Тачева 2000а, 33–34) Откритите надписи и анализът на двете основни исторически сведения на Плиний и Клавдий Птолемей свидетелстват за еволюцията на тази административна система. В периода след анексирането на тракийското царство броят на стратегиите изглежда е бил увеличен на около 50, споменати у Плиний. Епиграфските данни документират съществуването на поне няколко стратегии с едно и също име, но обозначаващи различна част от територията (равнинна и планинска), както и няколко стратегии, липсващи в списъка на Клавдий Птолемей – Даотике, Мугика, Рюсике, Олюнтиа, Роймелетике, Дресапаике, Тукюсидантике, Зраике, Биолетике и Атиутике (Тачева 2004, 59; Parissaki 2009, 329–336; Шаранков 2015, 62–63; Иванов 2004; Matei-Popescu 2018). В надписа от Топир, датиран към Клавдиево-Нероновото управление, се споменават 33 стратези, което изглежда отразява броя на стратегиите по това време (Gerov, 1970, 125; Lozanov 2015, 81–82). Въпросите за териториалния обхват на всяка административна единица и нейната промяна във времето до ликвидирането на стратегийната система засега не могат да получат окончателен отговор.

Вероятно с административните реформи на Веспасиан, продължени и от неговите синове, е започнал процесът на окрупняване на стратегиите. Постепенното изземване на възложените им административни функции започнало с основаването на новите градски центрове при управлението на Траян (Parissaki 2009, 341–352). За последния етап от съществуването на стратегиите, засвидетелстван у Клавдий Птолемей, са предложени различни локализации, обвързващи съответните териториални единици с известните данни за по-старите племенни тракийски територии и новите територии на Траяновите градове (Тачева 2000, 32–47; Тачева 2004,

58–60; Delev 2009). Окончателната замяна на стратегийната организация с тази на градското администриране вероятно става към края на управлението на Хадриан с организирането на основаните от него градове и установяването на провинциалната граница между Тракия и Долна Мизия (Gerov 1970, 128–129; Геров 1980, 35).

Важен елемент от римското усвояване на тракийските земи е осигуряването им с основни пътни артерии, подсигуряващи комуникацията в тях и своевременното придвижване на военни части, както между отделните провинции, така и от Дунавския лимес към вътрешността и южно от Балкана. Основният римски път *via Egnatia* бил довършен още в края на II – началото на I в.пр.Хр. Строежът на Дунавския път, осигуряващ комуникацията между лагерите на легионите и помощните части, започнал успоредно с укрепяването на десния дунавски бряг още в началото на I век и неговото поетапно продължение до черноморския бряг следвало процеса на военно усвояване на територията покрай реката. Трятият основен път – *via Diagonalis* или *via Militaris*, свързвал Северна Италия и Средния Дунав с Мала Азия чрез Византион и Тракийски Херсонес (Торбатов 2004, 86–88; Маджаров 2009, 70–131). Неговото изграждане вероятно е започнало още при Клавдий. Няколко надписа от 61 г. отбелязват финалния етап от изграждането на пътя и снабдяването му с пътни станции, наречени *tabernae et praetoria* (Ivanov 1973; Торбатов 2004, 88–89; Маджаров 2009, 17, 63; Sharankov 2011, 146). Връзката с Македония и *via Egnatia* се осъществявала чрез пътя по левия бряг на р. Струма, като при границата между двете провинции вероятно е имало митническа станция (Геров 1961, 197, 243–244; Kolev 2017, 144, 148). Още в третата четвърт на I век били прокарани и допълнителни военни пътища между легионните лагери по лимеса и земите южно от Балкана. Най-добре засвидетелствано е изграждането на пътя Ескус – Филипопол. Сред приоритетните трасета са били и пътищата от Рациария към Сердика през Монтана, вероятно от Ескус също към Сердика, от Нове към Августа Траяна, а по-късно и от Дуросторум към Анхиало (Торбатов 2004, 86–89; Маджаров 2009, 248–249). Данните за ранно организиране на вътрешнопровинциалните пътища са оскъдни. Вероятно сравнително рано е направена връзката между Стоби и Диагоналния път през Пауталия и Германия до станция Егерица (Геров 1961, 237, 239; Тачева 2004, 57–58).

За наличието на известен военен контингент в Тракия има данни за времето преди образуването на провинцията. Най-вече в западната част на Тракия, където вероятно властта на тракийското царство е била по-слаба, е имало римски военни постове (*praesidia Romana*), разположени северно и южно от Хемус. Те се споменават у Тацит (Ann. II, 67) във връзка с ескортирането към Рим (около 19 г.) на Раскупорис, брата на тракийския цар Реметалк I, след убийството на Котис (Кацаров 1910, 13, бел. 35). Един от тези постове се идентифицира с Монтана (Topalilov 2002, 277, note 2).

След 46 г. територията на новата провинция Тракия е била осигурена със сравнително малък военен гарнизон. В един надпис от Испания (CIL II 3272), датиран между 41 и 68 г., се споменават вексилации в Тракия на V Македонски и VIII Августов легион (Ботева 2017, 162). Оскъдните данни у Флавий Йосиф (Bell. Iud. II, 16, 4) свидетелстват, че около времето на Юдейското въстание (68–70 г.) гарнизонът на Тракия се състоял от 2000 души. Повечето изследователи виждат в това число дислокацията на две до четири кохорти (Геров 1980, 29; Тачева 2004, 55–56; Боянов 2008, 184; Lozanov 2015, 80). Една новооткрита диплома за пръв път дава сведения за пребиваването на *cohors I milliaria Ituraeorum* като част от гарнизона на провинция Тракия по времето на Домициан (88 г.) (Eck, Pangerl 2014, 250–252; Ţentea, Matei-Popescu 2016). Същата военна единица е спомената в един посветителен надпис от втората половина на I или началото на II век от НАМ – София, който може би произхожда от Сердика (Kalinka 1906, 146, № 162; Геров 1967, 229, № 47; Mihailov 1966, № 1952; Боянов 2008, 187, 391, № 233). Допуска се, че тази помощна част е преместена в Тракия след

създаването на провинцията. При Веспасиан кохортата е станала *milliaria,* а след 88 г. е предислоцирана на изток (Ţentea, Matei-Popescu 2016, 273–274).

Към времето на образуване на провинция Тракия градски центрове съществували основно по крайбрежията на Егея, Понта и Пропонтида. В правно-административно отношение повечето били *civitates foederatae*, което ги поставяло малко по-високо от перегриналните градове (Gerov 1979, 215; Геров 1980, 17–18). Вътрешните тракийски територии като цяло били лишени от градове с изключение на няколко по-стари елинистически центъра като Филипопол, Бизия и Кабиле. Урбанизирането на тези земи изглежда първоначално не е било обект на целенасочена и последователна политика от страна на централната власт. При император Клавдий била основана военната колония Апри край *via Egnatia*, вероятно на мястото на по-стария кенийски център Апрос. Втора колония – Деултум, била създадена при Веспасиан (между 70 и 77 г.) в хинтерланда на Аполония чрез дедукция на ветерани от VIII Августов легион. Само от Плиний Стари е известна и колонията *Flaviopolis* (Danov 1979, 160, 162–163; Тачева 2004, 63; Боянов 2008, 232; Parissaki 2009, 349; Sharankov 2011, 148). При управлението на Домициан е фаворизиран Филипопол, който започва да сече монети именно тогава и вероятно става седалище на Тракийския койнон (Топалилов 2012, 13). След края на Дакийските войни на Траян провинция Тракия била поставена под управлението на *legatus Augusti pro praetore* със сенаторски ранг, вероятно около 110–112 г. (Poulter 1995, 10; Andreina 1999, 391; Sharankov 2005, 241; Eck 2007, 246; Lozanov 2015, 82) Мащабната урбанизационна политика на Траян и въвеждането на провинциално администриране, упражнявано от новосъздадените градски центрове, се разглежда като следствие от новия статут на Тракия (Poulter 1995, 10; Parissaki 2009, 348). Били създадени нови градове на стратегически места, а други по-стари селища получили градски права. Новите градове имали статут на *civitates stipendiariae* (Danov 1977, 270). Процесът вероятно е протекъл постепенно и завършил към края на управлението на Хадриан с основаването на още няколко градски центъра (Ботева 2018, 246), премахването на стратегийната организация и лимитирането на провинциалната граница.

I.4. Исторически и епиграфски сведения за сердите, сердикийската стратегия и Сердика

Историческите извори за ранния период от развитието на Сердика са твърде ограничени. За пръв път сердите се споменават във връзка с походите на М. Лициний Крас през 29–28 г.пр.Хр. (Cass. Dio LI, 23.2, 25.4) Сведения за съществуването на сердикийската стратегия дава Клавдий Птолемей (Ptol. III, 11,8), който предава състоянието на административното устройство на Тракия за времето след втората дакийска война на Траян (Геров 1967, 69). В контекста на проблема за стратегийната организация на провинция Тракия, локализацията на стратегията Сардике не предизвиква съмнения в съвременната историография.

От епиграфските свидетелства най-ранни са два надгробни надписа на войници от тракиски помощни части. Плочата на Fuscus Dorilsis е открита в Испания и се отнася вероятно към втората половина на I век (Геров 1967, 48). Като *origo* на войника е посочена Сердика – *domo Serdus* (Gomez-Moreno 1925, 20). Близка датировка се посочва и за надгробната плоча на Longinus Sdapeze, открита при Колчестър (*Camulodunum*), където се чете *paco Sardi(ca)*, като *origo* на починалия. Коментирайки надписа, Б. Геров предполага, че с *pagus*, подобно на Галия, е обозначена първоначалната територия на племето серди, обхванатa по-късно в сердикийската стратегия или, че по този начин е обозначена по-малка териториална единица идентична на комархия (Геров 1967, 67–68).

Териториално-административната единица *pagus* се корени в организацията на италийските земи от предимперския период, когато с термина се означавала

определена селска територия (Leveau 1993, 463–464; Tarpin 2002, 181; Letta 2012, 66–67). Свързването на термина с племенното деление в Галия се дължи най-вече на Цезар, който описва келтското общество посредством познати му италийски реалии (Tarpin 2002, 36–37). С постепенното налагане на римската власт и администрирането на провинциите делението на *pagi* се разпространило извън границите на Италия. Употребата му е засвидетелствана предимно в западните части на империята – най-вече Италия, Галия, Испания, но също и в Германия, Британия и Панония, както и в Северна Африка (Curchin 1985, 338–341; Leveau 1993, 464; Tarpin 2002, 381–416; Kovács 2013, 136–137). Освен *pagus Sardica* в Тракия е засвидетелстван още *pagus Nicopolitanus,* в територията на Никополис ад Иструм (Геров 1967, 50; Тачева 2004, 59). В провинциите *pagus* е наложен от римската администрация като географски индикатор за включените в него земи, имения, села и т.н., като функцията му е на териториално подразделение при провеждането на ценз, данъчното облагане и разпределянето на ангарии (Curchin 1985, 342; Berard et al. 1993, 304, 321; Tarpin 2002, 193–198). За територията на Тракия се предполага, че първоначалното провеждане на ценз е осъществено веднага след създаването на провинцията или в някоя от следващите години (Gaggero 1980, 40–41).

От значение за интерпретацията е характерът на епиграфското свидетелство и неговата дата. В случая става въпрос за неофициален, частен паметник – надгробна плоча на войника Longinus Sdapeze. Според епиграфските данни и анализа на релефа, издигането на стелата е отнесено между 43/46 г. и 61 г. (Hull 1929, 190) Тази дата е възприета от Б. Геров и други автори (Геров 1967, 48; Боянов 2008, 184). Надгробната плоча е с изображение на конник, стандартизиран тип, характерен като цяло за I век в провинциите по р. Рейн и Британия (Anderson 1984, 17–18; Hope 1997, 253). Според употребените надгробни формули, плочата на Longinus вероятно може да се отнесе преди 75 г. (Anderson 1984, 35–36) Други изследователи са на мнение, че в надписа не се съдържат конкретни данни, които да подпомогнат хронологията на стелата. Датировката ѝ е поставена в корелация с периода на присъствие на военната част в Британия – между средата на I и началните десетилетия на II век (Schleiermacher 1984, 49, 189–190). По-късна дата в Траяново-Хадрианово време се възприема и от М. Тарпен (Tarpin 2002, 200, not. 29). Краткият преглед на мненията показва, че опитите да се определи с по-голяма точност времето на създаване на плочата не се основават на безспорни данни.

Използването на термина *pagus* в надписа от Колчестър е в смисъла на *origo* на войника. За тази цел при надгробните паметници обикновено се използват *civis, domo* или *natione*, като последните два термина стават част от епиграфските формули едва във II–III век (Grüll 2018, 146–146). В тази връзка датата на другия надпис от Испания не е изключено да е и малко по-късна, към самия край на I или началото на II век. В случая със стелата от Колчестър е възможно да се приеме използването на *pagus* като индикация за рекрутната област на войника в обхвата на дадена градска територия (Tarpin 2002, 198–200; Tarpin 2009, 135), заимствано от шаблонните формули на военната канцелария и нейните рекрутни служби (Speidel 2017, 50). При това положение употребата на *pagus Sardica* най-вероятно е в смисъла на териториално-административно и данъчно подразделение на Траяновия град, а датировката на плочата от Колчестър би трябвало да се постави поне в Хадрианово време, предвид 15-годишната служба на войника. Косвено потвърждение за по-късната дата е и другото споменаване на подобна териториална единица от Тракия – *pagus Nicopolitanus*, от втората половина на II век.

Следващо епиграфско сведение с вероятна ранна дата е една гръцка епиграма на двама братя тракийци, в която се споменава градът на Сердите, който в случая е означен като ἄστυ. Т. Иванов отбелязва, че употребата на този термин най-вероятно е във връзка с поетичния харатер на посвещението и едва ли обозначава реалните

параметри на Сердика (Иванов 1993, 225; вж. още Robert 1967, 107–110; Kirova 2012, 199). Трябва да се отбележи, че в надписа името на Сердика не е изцяло запазено, а е възстановено от А. Вилхелм. Въпреки че то се възприема от една част от учените, занимавали се с него (вж. Robert 1967, 108), това епиграфско свидетелство не може да се приеме без известни резерви. Относно датировката на надписа също няма единомислие. Т. Иванов възприема предложената от Л. Робер дата около 46 г., която се основава на предположението, че настъпването на споменатия в текста мир се свързва с умиротворяването на Тракия след превръщането ѝ в провинция от Клавдий. Тази интерпретация е много вероятна, но едва ли е единствената възможна. Палеографските особености на текста позволяват и по-широко датиране (срв. Robert 1967, 107).

В псевдотрибите на войници от Сердика са засвидетелствани епитетите *Iulia* и *Flavia*, което се интерпретира в смисъл, че в Сердика са били заселени ветерани още преди Траян (Mihailov 1966, 23; Геров 1980, 40; Иванов 1993, 225; Топалилов 2005б, 95). В надписи от II век от Сердика са засвидетелствани лица с Юлиево-Клавдиева романизация и вероятна военна кариера (Боянов 2008, 188).

Епиграфската документация за периода от средата на I век до към края на управлението на Хадриан е доста ограничена и като цяло се свързва основно с военни лица – войници и ветерани, което индиректно показва ролята на войската в развитието на Сердика през началните етапи от нейното съществуване.

ГЛАВА II

ПРОУЧВАНИЯ ВЪРХУ РАННАТА ИСТОРИЯ НА СЕРДИКА

Сердика е сред най-добре проучените римски градове, попадащи в съвременната българска територия. Това се дължи най-вече на мащабните строителни мероприятия от края на XIX – началото на XX век, свързани с първоначалното изграждането на София като модерен град и столица на България, строителните дейности през 50-те години на XX век по възстановяването на града след бомбардировките на центъра през Втората световна война и засилената строителна активност в последните 30 години, обусловена от промяната на политическата и икономическа система през 1989 г.

Интересът към миналото на София започва през втората половина на XIX век и се свързва с имената на Ф. Каниц и К. Иречек (вж. Кацаров 1910, 1, 23–27; Kirova 2012, 200). За този дълъг период от време са проведени многобройни археологически проучвания и наблюдения, натрупан е богат археологически материал и значителна научна литература, посветена на миналото на града. За съжаление, резултатите от археологическите проучвания на повечето обекти не са публикувани подобаващо с нужните графични заснемания, фотографски илюстрации и находки, разгледани в съответния стратиграфски и хронологически контекст. С оглед темата на настоящото изследване, тук няма да бъде представен изчерпателен преглед и коментар на съществуващите научни изследвания върху Сердика, тъй като по-голямата част от тях касаят историята и развитието ѝ през римския (II–III век) и най-вече късноантичния (IV–VI век) период, откогато датират и най-добре запазените и проучени архитектурни останки. Тяхното детайлно разглеждане с нищо няма да допринесе за целите на изследването. С изключение на проучванията от последните десетина години, резюмирани в поредицата „Археологически открития и разкопки“, достатъчно подробен преглед на останалите изследвания може да се открие в библиография на българската археология (Георгиева, Велков 1974) и в обзорните изследвания на арх. С. Бобчев (Бобчев 1943; Бобчев 1989), Б. Геров (Геров 1967; Геров 1969), Хр. Данов (Danov 1977, 267–281), В. Велков (Велков 1989), М. Станчева (Stančeva 1987; Станчева 1989а), А. Кирин (Kirin 2000), Ст. Бояджиев (Бояджиев 2002), В. Динчев (Динчев 2010; Динчев 2011а; Динчев 2011б; Динчев 2013), К. Шалганов и Н. Кирова (Шалганов, Кирова 2010; Kirova 2012).

Началият период от развитието на Сердика е коментиран значително по-рядко най-вече поради липсата на достатъчно исторически и епиграфски извори, както и на проучени структури и археологически материали, свързани с него. Разглеждането на тези изследванията тук е необходимо с оглед представяне на еволюцията и промените в концепцията за възникването на Сердика и континуитета между римския град на Траян и предримското селище на сердите.

В научната историография по въпроса ясно се разграничават три периода: 1) от Освобождението до края на Втората световна война; 2) от средата на 40-те години до края на 80-те години на XX век; 3) между 1989 и 2020 г.

Първият период се характеризира с първоначално натрупване на археологически материали, документиране на разкрити при строителни дейности или все още

видими архитектурни останки от античния град, както и с публикуването и научния анализ на запазените от античността сгради (базиликата „Св. София“ и църквата „Св. Георги“), откритите материали и структури. В раздела „Археологически вести“ на поредицата „Известия на Българското археологическо дружество“ (след 1921 г. - „Известия на Българския археологически институт“) и в поредицата статии, озаглавени „Антични паметници от България“ и „Новооткрити старини“, обнародвани в томовете на същото издание, своевременно са публикувани находки, част от които произхождат от София. Сред тях заслужава да се отбележи откритият в центъра на София беотийски шлем от втората четвърт на II в.пр.Хр. (Danov 1938, 196-198, Abb. 173–176; Dintsis 1986, 6–8, 206, кат. № 21) В книгата на Е. Калинка е събран значително количество епиграфски материал, част от който има отношение към ранната история на Сердика (Kalinka 1906, № 162). През 1909 г. по решение на столичния градски съвет са гласувани финансови средства за научни изследвания, които започват да излизат в поредицата „Материали за историята на София“. Началото на тази поредица е дадено с обобщителния труд на Г. Кацаров, където за първи път са събрани и анализирани известните по това време исторически, епиграфски и нумизматични извори за историята на Сердика (Кацаров 1910). По отношение на ранната история на Сердика преди Траян, авторът анализира данните за името на селището, границите на сердикийската стратегия и етническата принадлежност на сердите, които смята за келтско племе. Застъпено е мнението, че главното селище на сердите става седалище на стратега на стратегията Сердике, по което време селището започнало да се увеличава, за да се превърне в римски град при Траян (Кацаров 1910, 15–20).

Откритията в следващите години, съвестно документирани от арх. С. Бобчев (Бобчев 1943), позволяват постепенното изясняване на укрепителната система на римския и късноантичен град, трасиране на основните комуникации и наблюдения върху планировката на Сердика. Макар да нямат характера на същински археологически проучвания, регистрираните по време на различни строежи архитектурни останки позволяват да се очертае рамката на античния град, която постепенно става основа на бъдещите проучвания. По отношение на интересуващия ни ранен период от развитието на Сердика обобщителното изследване на С. Бобчев не предоставя съществени нови материали. Отбелязвайки липсата на археологически и архитектурни останки, които да се свържат с периода преди Траян, авторът следва изказаните от Г. Кацаров хипотези, поддържайки становището, че първоначалното селище е било твърде незначително, но отличното местоположение на бъдещата Сердика е било оценено от римляните, които вероятно са установили тук пътна станция (*praetorium*) и малък кастел (Бобчев 1943, 39). Изграждането на римски кастел тук, от който по-късно се развил Траяновият град, е предположено и от други изследователи (Oberhummer 1923, 1670).

Съществена промяна в концепцията за възникването и еволюцията на римския град се наблюдава в периода след Втората световна война до към края на 80-те години на XX век. Мащабните строителни дейности през 40-те и 50-те години, свързани с възстановяването и преустройството на центъра на София след бомбардировките от войната, предизвикват провеждането на археологически проучвания върху значителна площ от древния град. Основните резултати от тези кампании са публикувани в том I на поредицата „Сердика. Археологически материали и проучвания“. По време на тези разкопки на няколко места са проучени или само регистрирани по-ранни стени, изградени от речни камъни и глинена спойка. Открита е една монета на Реметалк III и фрагменти „латенска“ керамика, от които са публикувани 7 бр. Отбелязано е и наличието на дебел глинест пласт с черен цвят, който стратиграфски предхожда римските градежи и се свързва от изследователите с по-ранното „тракийско“

обитаване на терена (Михайлов 1953, 543–544; Бобчев 1958, 215; Иванов, Бобчев 1964, 17; Венедиков, Петров 1964, 107; Балканска 1964, 135–137; Станчева 1966, 231–233). Въпреки фрагментарния характер на разкритите структури и оскъдния карамичен материал, тези открития стимулират лансирането на хипотезата за континуитет между тракийското селище и римския град. Една част от проучвателите по-предпазливо идентифицират останките от градежи на глинена спойка като принадлежащи към „предримския или раннорimски период на Сердика“ (Иванов, Бобчев 1964, 17; Kirin 2000, 20), докато други ги приемат за тракийски (Михайлов 1953, 544; Бояджиев 2002, 127). Най-ревностен поддръжник на теорията за континуитет е М. Станчева, която в серия свои публикации развива виждането за непрекъснато селищно развитие в централната част на София още от бронзовата епоха. Въз основа на оскъдния керамичен материал, монетата на Реметалк III (според М. Станчева, на Реметалк I), градежите на глинена спойка, разсъжденията за името на Сердика и принципите на градоустройството, авторката дефинира съществуването на тракийски град на сердите, който при Траян получава римска форма и статут (Станчева 1966; Станчева 1985; Станчева 1989а, 9–10; Станчева 1989б, 28–33; Stančeva 1987, 62–63). Без да навлизам в детайлна критика на изказаните твърдения и хипотези, ще отбележа само някои очевидни недостатъци в аргументацията. Наличният археологически материал (1 монета и 7 обнародвани фрагмента керамика) е крайно недостатъчен за сериозни изводи, а още по-малко за лансирането на подобни грандиозни концепции. Въпреки явния стремеж за привличане на всевъзможни аргументи за наличието на предримско селище/град, смущава липсата дори на споменаване на подобна импозантна находка като открития в центъра на София беотийски шлем от II в.пр.Хр. (вж. по-горе) Публикуваните от А. Балканска и М. Станчева керамични фрагменти нямат единна хронология. Някои от тях могат да се датират към началото на късножелязната епоха, други – в ранноелинистическия и късноелинистическия период, а трети просто не подлежат на хронологическо прецизиране. Откритата монета на Реметалк (I или III ?) в никакъв случай не може да се приеме като индикатор за етническия състав на селището. Характерът на регистрираните по-ранни градежи също не е етноопределящ фактор сам по себе си, а хронологическата му стойност подлежи на аргументация със стратиграфски наблюдения и синхронни материали. Следва също да се отбележи, че проучванията през 1952–1953 г. са извършени като спасителни разкопки при трудни атмосферни и работни условия, неедноkратно подчертавани от самите проучватели. Възможнност за прецизно археологическо проучване на практика не е имало, а използваната методика е базирана основно върху разкриването и заснемането на архитектурните останки и събирането на по-представителни находки. Хронологията на проучените структури се основава върху ограничен нумизматичен материал, характеристиките на градежите и тяхната суперпозиция, и никъде не е подкрепена със стратиграфски наблюдения и документация. Изложените забележки показват, че към интерпретацията на тези разкрития трябва да се подхожда много внимателно, тъй като вероятността за грешки е значителна.

В следващите десетилетия археологическите проучвания продължават с разкриването на нови значителни площи от античния град. Разкопките в този период се провеждат изключително от Музея за история на София и са предизвикани от реализацията на големи строителни проекти: трите подлеза в центъра на столицата, изграждането на сградата на Българската външнотърговска банка (сега Булбанк), сградата на Музея за история на София, метростанция № 7 (сега „Сердика I“), хотел „Рила“, сградата „Кореком“, комплексите на западната порта на Сердика и източно от ротондата „Св. Георги“. Проучвания са осъществени и на много други по-малки обекти. Пълна публикация на тези проучвания липсва и досега. Основните резултати, най-вече във вид на историческа интерпретация, са обнародвани в редица статии,

основно от М. Станчева (вж. напр. Stančeva 1978; Stančeva 1987; Станчева 1989; Станчева 1994). Доколкото при тези мащабни археологически кампании не се съобщава за разкрити структури и материали от периода преди Траян/ Хадриан, по-обстойното им разглеждане тук не е необходимо. Следва да се отбележи, че при повечето от обектите (или дори при всички) археологическите разкопки са провеждани до подовото ниво на съхранените архитектурни останки, което в повечето случаи означава, че културните пластове са проучени до нивото от IV век, по изключение до римската застройка от късния II–III век и почти никога до стерилен терен. Проведените през последните десетина годнини археологически проучвания на някои от по-рано разкопаваните обекти показа наличието на непроучени по-ранни пластове и структури (вж. по-долу).

Успоредно с натрупването на нова археологическа информация продължава и процесът на систематизиране и анализ на всички налични данни за историята на Сердика изобщо. Безспорен принос в това отношение е публикуването на монументалния труд на Б. Геров „Проучвания върху западнотракийските земи през римско време“, чиито втора и трета части са посветени на Сердика и територията ѝ (Геров 1967; Геров 1969). Авторът представя нови аргументи в подкрепа на келтския произход на сердите и коментира детайлно оскъдните изворови данни и наличната епиграфска информация за сердикийската стратегия и Сердика в нейния начален период. Б. Геров приема безкритично археологическата информация за наличие на по-ранно селище от ранно- и късножелязната епоха под римския град (Геров 1967, 11). За първи път в неговите изследвания се коментира участието на римски елемент при формирането на бъдещия град под формата на ветерани, заселени още в I век и най-вече при управлението на Флавиите (Геров 1969, 121–122; Gerov 1961, 112–116). Приблизително по същото време са събрани и публикувани гръцките и значителна част от латинските надписи, открити в Сердика и територията ѝ (Mihailov 1966; Бешевлиев 1952; Beševliev 1964). За съжаление наличният епиграфски материал почти без изключение се отнася към периода след началото на II век. По-късните изследвания, засягащи частично предримската и ранноримска история на Сердика, базирани основно върху писмените извори и епиграфски данни, като цяло не се отличават от изложеното у Б. Геров (вж. Danov 1977, 267–281; Велков 1989, 16, 21; Иванов 1993).

Проучванията през този период се характеризират с натрупването на значително количество нов археологически материал, най-вече за късноантичния град. За разлика от предходните изследвания, сега информацията се основава основно на археологически разкопки. За първи път са получени данни и за по-ранно обитаване на терена в центъра на София, които са в основата на теорията за съществуването на по-ранно тракийско селище (дори град), което прераства в римски град при Траян. Като цяло това виждане се възприема от почти всички изследователи, занимавали се с проблема. Археологическата база, върху която се изгражда тази хипотеза, е крайно недостатъчна и ненадеждна. Хронологията на частично проучените по-ранни градежи остава неподкрепена със стратиграфски данни, археологически контексти и находки. Тяхното интерпретиране като „тракийски“ или „предримски“ се основава по-скоро на презумпции относно градежа (камъни на глинена спойка), отколкото на анализа на реална археологическа информация.

Периодът след политическите промени в България от 1989 г. бележи нов етап в изследванията на Сердика. В контекста на новите икономически условия, при засилена частна и обществена строителна инициатива, са проучени немалко нови обекти, по-значителните от които са северната порта на града и откриването на театъра и амфитеатъра на Сердика (Шалганов 2008; Velichkov 2014). Постепенно се налага прилагането на по-прецизна методика в археологическите проучвания и изготвянето на по-подробна и информативна документация за проведените разкопки.

През 1998 г. са проучени около 120 кв. м западно от сградата на НАИМ (обр. 18, № 5). Въпреки ограничената площ при тези разкопки за пръв път в археологически контекст са документирани археологически материали от края на ранножелязната епоха. От значение за темата на изследването е регистрираният културен пласт, настилка от чакъл и останки от сгради с лека дървена конструкция от началните десетилетия на II век (монета на Хадриан, отсечена 119/120 г.). Краят на този първи етап на обитаване от римския период се свързва с нашествието на костобоките през 170 г. (Динчев, Гатев 1999, 49–50)

През 2010 г. екип от Националния археологически институт с музей към Българската академия на науките започна спасително археологическо проучване на терена, предназначен за изграждане на метростанция 8–II, днес – метростанция „Сердика II“ (обр. 1, 18, № 1). Разкопките се проведоха под бул. „Княгиня Мария Луиза“ и продължиха и през следващите две години (вж. Въведение). По време на тези археологически кампании, обхващащи площ от около 6000 кв. м, за първи път бяха получени сигурни археологически данни за възникването и развитието на Сердика преди Траян (Иванов 2011а; Иванов 2011б; Иванов 2012а; Иванов 2012б; Иванов 2013а; Иванов, Ноева 2016). Резултатите от тези проучвания са в основата на изложението и коментара в следващите глави на настоящото изследване.

Между 2009 и 2011 г., във връзка с реализацията на същия проект, екип на Музея за история на София проучи терен с площ около 5200 кв. м под пл. „Независимост“ (т.нар. Ларго) (обр. 18, № 2). В централната и западната част на пространството не са разкрити запазени археологически структури и пластове, докато в източната част е проучено голямо перистилно жилище (заемащо цяла инсула) и части от прилежащите улици, вкл. от декуманус максимус. Разкритите архитектурни останки са датирани в периода IV–VI век. На различни места в обхвата на късноантичната сграда са регистрирани и по-ранни градежи, за чиято хронология не се съобщава конкретна информация (Шалганов 2016).

През 2015 г. са проучени (и демонтирани) запазените на място градежи от османския период, разположени непосредствено на запад от описаната късноантична сграда на пл. „Независимост“. Разкрита е част от късноантична улица (кардо), водопроводи и канали. В очертанията на помещение „Л“ на проучената от К. Шалганов сграда е заложен малък сондаж, в който са документирани по-ранни стратиграфски нива до стерилната геоложка основа. Установено е наличието на „сиво-кафяв пласт, наситен с въглени“, с начална кота 540.27, от който произхожда римска червенолакова керамика от II – началото на III век. Тук, според проучвателите, е открита и колективна находка от 15 силно горели римски денара (на кота 540.13), най-късният от които е на император Траян. В сондажа е установено още едно по-ранно ниво на обитаване, маркирано от тънък въгленов слой на кота 540.08. Пластът се свързва с началното обитаване на терена в тази част на Сердика (Стоянова, Прокопов 2018, 336–337).

Изложената информация е много важна за ранната история на Сердика, тъй като това засега е вторият пункт (наред с терена на метростанция „Сердика II“), където е установена и документирана стратиграфия с находки от най-ранните периоди на града. Тук е необходим известен коментар върху публикуваната ситуация, тъй като в изложените данни има несъответствия. В текстовата част на публикацията се посочва, че от кота 540.27 започва ниво на обитаване, с което се свързва и откритата монетна находка. В графичното заснемане (Стоянова, Прокопов 2018, 337, обр. 6) този пласт съответства на пласт 4, пояснен като подравнителен. Ако пластът наистина е подравнителен, нивото на обитаване следва да се свърже с котата на горната му повърхност (на около 0,20 м по-високо), а не на долната, както е представено в случая. Ако е вярно обратното, трябва да се приеме, че има грешка в легендата към стратиграфския разрез. Въпроси поражда и информацията за местонамирането на

монетната находка. Тя е открита на кота 540.13, но се свързва с пласта, чиято начална кота е 540.27, т.е. около 0,14 м по-високо. Няма данни за укриването ѝ чрез вкопаване от горното ниво (Стоянова, Прокопов 2018, 339). Самите монети са „силно горели", което само по себе си е индикация, че не са били умишлено укрити чрез закопаване в пръстта, а по-скоро са се намирали в жилището, което е изгоряло по някаква причина. Предвид това, за мен изглежда по-логично монетната находка да се свърже с първото, най-ранно ниво, регистрирано на кота 540.08 със слой въглени, свидетелстващи за някакъв пожар. Самата монетна находка е съставена от 15 денара: 11 републикански (между края на II в.пр.Хр. и Марк Антоний), 2 на Тиберий, 1 на Веспасиан и 1 на Траян (Стоянова, Прокопов 2018, 340–341). Всички републикански денари са силно изтрити, което показва продължителната им циркулация. По-слабо, но все пак значително износване се наблюдава и при монетите на Тиберий и отчасти тази на Веспасиан. За разлика от всички останали, денарът на Траян е запазен в отлично състояние, което ясно индикира трезорирането на монетите съвсем скоро след датата на отсичане (в 100 г. или 101–102 г.) на въпросния денар. Според проучвателите, пластът, в който е открита монетната находка, е малко по-късен – „най-рано втората половина на II век" (Стоянова, Прокопов 2018, 339). Подобна датировка не е изключена, тъй като монетата на Траян дава само един *terminus post quem*, но пълната липса на износване и обстоятелствата на депонирането на находката, свързани с някакъв пожар, по-скоро са аргументи срещу това предположение. По-горе вече бе отбелязано разминаването в наблюденията и графичната илюстрация на стратиграфската ситуация в сондажа. Най-вероятно от същия пласт, към който трябва да принадлежи монетната находка, произхожда и фрагмент от италийска *terra sigillata* (форма Consp. 20.4 – бел. М.И.) с пластична апликация на розета, открита на кота 540.20 (вж. Стоянова 2018, 28)[2]. Датировката на тези съдове е основно около средата и във втората половина на I век (Ettlinger et al. 1990, 86). От проучванията на обект „Метростанция 8–II", произхождат два фрагмента и два почти цели съда от идентична сигилата, чиято датировка може да се постави като цяло във втората половина на I век (Иванов 2013б, 150). Предвид направения дотук коментар съм на мнение, че колективната монетна находка и фрагментът от тера сигилата следва да се поставят в контекста на първия стратиграфски пласт, засвидетелстван в сондажа на кота 540.08, който на базата на монетите и фрагмента сигилата може да се синхронизира с втория период от развитието на Сердика, обхващащ управлението на Флавиите докъм края на първото десетилетие на II век (вж. тук гл. III.8; вж. също Ivanov, in print).

В последните десетина години бяха осъществени археологически проучвания на още няколко обекта, които предоставят нова важна информация по разглежданата тема. През 2011 г. с финансиране от Столична община бяха възобновени разкопките на комплекса около западната порта на Сердика (обр. 18, № 3). В продължение на няколко кампании са разкрити и щателно документирани останките от крепостната система и прилежащите късноантични градежи. В няколко сондажа и в част от късноантичните помещения са проучени напластяванията до стерилната геоложка основа. Съобщава се за по-ранен стратиграфски пласт, в който са вкопани основите на първата крепостна стена, както и за останки от стени на сгради с вероятна кирпичена конструкция върху каменна основа с песъклива спойка, които се датират преди средата на II век (Борисова-Кацарова, Аладжов 2014, 366; Борисова-Кацарова, Горянова 2015, 510–511; Борисова-Кацарова 2016, 51; Борисова-Кацарова, Станев 2017, 315).

През 2013 г. е проучен частен имот, разположен непосредствено на изток от североизточната ъглова кула на Сердика, на ул. „Веслец" № 13 (обр. 18, № 6). При

[2] Изказвам моята искрена благодарност на ръководителя на проучването П. Стоянова за предоставените ми данни от полевата инвентарна книга за местонамирането на фрагмента от тера сигилата.

разкопките са разкрити останки от няколко сгради, датирани около средата на II век „с монети на Марк Аврелий и Комод“, както и дървени елементи, идентифицирани като „дървена скара“, пилоти и части от паднала покривна конструкция. Заслужава да се отбележи и откритата в пласт от III век монета на Деметрий Полиоркет (306–283 г.пр.Хр.) (Величков 2014). Не са намерени находки от периода преди Траян[3].

През 2011 г. са проведени частични проучвания на терена на метростанция „Лъвов мост“, а през 2014 г. е изследван теренът южно от нея във връзка с реконструкцията на кръстовището при Лъвов мост (Бояджиев, Трантеев 2012; Станев, Стоянова 2015). И при двете проучвания не са регистрирани останки преди периода на Късната античност.

Между 2015 и 2018 г. с финансиране по програма „Култура“ на Столична община са реализирани археологически проучвания в северната част на пл. „Св. Неделя“, непосредствено на запад от хотел „Шератон“ (обр. 18, № 4). Върху площ от около 850 кв. м е разкрита улица (декуманус) и части от застройката, южно от нея. В няколко сондажа са проучени всички културни пластове на това място до стерилната геоложка основа. На няколко места са разкрити по-ранни градежи – „основи на зидове, изградени от камъни със спойка от бял или жълтеникав хоросан, които във височина са носели стени от кирпич“. Датировката на културния пласт, свързан с това обитаване, варира в различните предварителни съобщения: в първата половина на II век; след средата на I – до първата половина на II век; в края на I – първата половина на II век. Разрушаването на въпросните стени се свързва с управлението на Марк Аврелий (Кацарова и др. 2017, 314; Кацарова и др. 2018, 254–255; Кацарова и др. 2019, 280). Върху част от терена е засвидетелстван и по-ранен културен пласт от късния халколит (Кацарова и др. 2018, 255).

В периода 2017–2019 г. е проведено спасително археологическо проучване на имот, разположен на ул. „Екзарх Йосиф“ № 35 (обр. 18, № 7). Разкрити са части от северната крепостна стена на Сердика и протейхизмата. Между двете структури са проучени дървени останки от жилище, датирано в първата половина – средата на IV век. Регистриран е тъмнокафяв до черен пласт, наситен с изтляла органика, който се свързва с деструкциите на споменатото късноримско жилище (Стоянова 2019).

В последните години се появиха и няколко обобщаващи изследвания, имащи отношение към историята, градоустройството и архитектурата на ранната Сердика. В непубликуваната официално докторска дисертация на А. Кирин се споменава наличието на археологически данни за предримско селище, без да се коментира неговата връзка с римския град (Kirin 2000, 20). В една обемна студия арх. Ст. Бояджиев разглежда серия емблематични за Сердика сгради и архитектурни комплекси. По отношение на ранния етап от развитието на града авторът възприема като сигурно установено съществуването на по-ранен тракийски град и континуитета му с римския (Бояджиев 2002, 127). В изследване за римските ветерани в Долна Мизия и Тракия И. Боянов коментира наличните паметници и изказва мнението, че вероятно още в края на управлението на Клавдий и със сигурност при Нерон в територията на Сердика и Филипопол е имало неорганизирано заселване на ветерани (Боянов 2008, 233). В обзорна студия Н. Кирова застъпва мнението, че римският град по-скоро е възникнал на ново място (Kirova 2012, 204).

От 2011 г. започна обнародването на първите обобщени резултати и част от археологическите материали от проучванията на метростанция „Сердика II“. На базата на стратиграфски наблюдения, на разкритите градежи и структури и съпътстващия археологически материал, в няколко поредни статии е лансирано виждането, че Сердика възниква вероятно около средата на I век като римски

[3] Устна информация от проучвателя Ж. Величков, за която съм му благодарен.

военен пост, а археологически данни за предхождащо тракийско селище липсват (Иванов 2011а; Иванов 2011б; Иванов 2012а; Иванов 2012б; Иванов 2013а; Иванов 2013б; Иванов 2013в). Тези първоначални изводи са подкрепени и от анализа на част от открития нумизматичен материал, предоставен на Е. Паунов при разработката на докторската му дисертация. На база на откритите ранни монетни емисии той приема наличието на военно присъствие тук най-късно при Август (Paunov 2013, 36). Във връзка с подготовката на пълната публикация на археологическите открития от разкопките на метростанция „Сердика II“ е обнародвана и синтезирана информация за възникването, хронологията и етапите на развитие на Сердика до Марк Аврелий (Ivanov, in print).

Прегледът на археологическите проучвания от последните три десетилетия показва промяна във вижданията за възникването и развитието на Сердика в зависимост от новите данни, получени при разкопките. Натрупана е значителна нова информация, най-вече от няколко обекта, проучени в последните десетина години. Прилагането на адекватна археологическа методика и осъществяването на мащабни теренни проучвания позволи бързото акумулиране на нова информация, произхождаща от добре стратифицирани археологически контексти. Открито е и огромно количество материал – монети, керамика, стъкло, накити и т.н., което позволява създаването на една достатъчно добре аргументирана хронологическа рамка на разкритите структури и градежи. Комплексният анализ на тази информация е представен в следващите глави.

ГЛАВА III

ОБЕКТ „МЕТРОСТАНЦИЯ 8–II“. РЕЗУЛТАТИ ОТ АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ, СТРАТИГРАФИЯ И ХРОНОЛОГИЯ

Археологическите проучвания от 2010–2012 г. на обект „Метростанция 8–II“ предоставят основната засега научна информация за ранната история на Сердика. Поради това те следва да бъдат представени възможно най-пълно и обективно. Значителната площ на обекта наложи археологическите разкопки да се провеждат в отделни сектори, в последователност, предопределена от етапите на строителство на метростанцията и изграждането на експозиционния комплекс (вж. Въведение). Във всеки сектор бяха разкрити останки от сгради и улици от късноантичния период, които са съхранени за експониране. Проучените останки и археологически контексти от рания период на Сердика са представени според стратиграфските нива, регистрирани във всяка сграда.

III.1. Сектор „Централен“, сграда A1 и декуманус 3

III.1.1. Локализация, площ и етапи на проучване

Сграда A1 е разположена между декуманус 2 и декуманус 3, в северната четвърт на централния участък от обекта (обр. 2, 4). Запазените най-добре и експонирани през 2015 г. архитектурни останки датират от Късната античност, когато сградата е преизградена за пореден път със значително по-масивна конструкция. В този си вид A1 представлява издължена постройка с верижно подредени помещения, разположени по оста И–З. Проучени са общо четири от тях с правоъгълен план и различни размери. В западна посока е имало поне още едно помещение, от което е регистрирана незначителна част от източния му край с преградната стена. Номерацията на помещенията е от запад към изток, като малката част от непроученото пето помещение не е включена в подредбата. В периода II–III век под късноантичната сграда A1 е съществувала по-ранна сграда с различен план, която се е развивала и в северна посока под декуманус 3. Останки от стените на тази по-ранна сграда са регистрирани във всички помещения, разделяйки ги на по-малки части в дълбочина. При описанието на структурите, нивата и материалите в текста и каталога е следвана късноантичната номерация на помещенията в сграда A1.

Северно от сграда A1 се разполага късноантичният декуманус 3, който я отделя от сгради A3 и A4. По протежение на улицата, в участъците, където настилката от каменни плочи не бе запазена, бяха заложени три сондажа за проучване на по-ранните пластове (обр. 6, 7). Сондаж 1 се разполага северно от помещение 1, сондаж 2 – северно от помещение 3, и сондаж 3 – северно от стената, разделяща помещения 3 и 4.

Поради спасителния характер на разкопките и необходимостта от съгласуване на археологическото проучване със строителните дейности по изграждането на метростанцията, изследването на отделните части от сграда A1 се осъществи по различно време. Ранните пластове в помещения 1, 2 и 3, както и в сондажи 1 и 2 в западната и централна част на декуманус 3 бяха проучени през 2011 г., а в помещение 4 и сондаж 3 – през следващата 2012 г. Пространството в обхвата на всяко

от помещенията също се проучваше на части. Причините за подобен подход бяха достигнатата голяма дълбочина, която силно затрудняваше изнасянето на изкопаната пръст, както и желанието на археологическия екип да бъдат запазени за експониране *in situ* разкритите дървени елементи от ранноримските сгради. Значителна част от стратиграфските разрези също бяха оставени за последващо експониране, което за съжаление не беше осъществено. Аварийната защита на профилите и останките беше извършена чрез укрепване с дървена конструкция и покриването им с геотекстил, полиетилен и обратен насип, за който беше използвана част от изкопаната при проучването пръст.

Ранни пластове и структури в обхвата на сграда А1 и декуманус 3 бяха проучени върху обща площ от около 161 кв. м, в която не се включват оставените стратиграфски разрези и дебелината на стените от по-късните периоди: в помещение 1 – около 34 кв. м; в помещение 2 – около 46 кв. м.; в помещение 3 – около 13 кв. м; в помещение 4 – около 46 кв. м; в сондаж 1 – около 10 кв. м; в сондаж 2 – около 8 кв. м; в сондаж 3 – около 5 кв. м. Ранните пластове са изследвани в очертанията на помещение 1, помещение 2, помещение 3 – западна половина, и помещение 4. Не са проучени оставените стратиграфски разрези – северен и източен в помещение 1, северен и югозападен в помещение 2, северен в помещение 3, както и южната половина на западната част от помещение 3 (оставени за експониране). Поради липса на време, североизточната четвърт на помещение 4 е проучена частично до кота 537.00.

III.1.2. Стратиграфия, структури и находки

В помещения 1–4 и в трите сондажа са проучени идентични пластове и структури, които взаимно се допълват. Въз основа на наблюденията при проучването, регистрираните подови нива и анализа на данните от стратиграфските разрези (обр. 20–26, обр. 34–37), се разграничават няколко сигурни нива, маркиращи отделните строителни периоди на първоначалното заселване и развитие на Сердика. Представянето им следва хронологическото подреждане от най-ранното към най-късното.

Първо ниво. Регистрирано е на коти 536.36/38 (помещения 1–3, сондажи 1–2 на декуманус 3) и 536.28/32 (помещение 4 и сондаж 3 на декуманус 3). Маркирано е от по-твърда пръст, както и от запазените на места дървени елементи (дъски, покриващи пода и хоризонтални греди, маркиращи прехода между пода и дървената конструкция на стената). Пластът представлява кафяво-черна до сиво-черна, глинеста пръст, смесена с изтлели дървени останки, отделни речни камъни и ограничено количество фрагменти от керемиди. В част от стратиграфските разрези пластът е сравнително хомогенен (обр. 34, 36) (помещения 1 и 3 – северни профили). При други върху подовото ниво се регистрира ивица опалена мазилка с дебелина между 4 и 10/12 см, над която кафяво-черната пръст е отново хомогенна (помещение 2 – северен профил, помещение 3 – южен и западен профил, сондаж 3 – източен профил) (обр. 35, 36). При останалите разрези пръстта е смесена с по-тъмни кафяво-черни или черни ивици горяла субстанция, над която се разполагат кафяви до червено-кафяви петна или прослойки опалена глина (сондаж 2 – западен профил, помещение 4 – западен профил в ЮЗ част и южен профил в СЗ част) (обр. 37).

Във всички помещения на сграда А1 и в сондажи 2 и 3 на декуманус 3 са разкрити дървени останки в различна степен на съхраненост. Тяхното представяне заедно с откритите находки от пласта следва номерацията на късноантичните помещения.

Помещение 1. Останки от дървената конструкция на жилище е разкрита само в източната половина на помещението, тъй като в западната половина се разкриха останки от следващия период, които бяха оставени на място за последващо експониране (нереализирано при оформянето на комплекса през 2015 г.). Проучени са части от дървената конструкция на северната и западната стени на помещение

от сграда (обр. 27, 38). Запазената част от стените се състои от вертикално забити дървени колове с кръгло (диаметър 0,10/0,12 м) и правоъгълно до триъгълно сечение (дебелина от 3–4 до 6–7 см, ширина между 0,10 и 0,22/0,24 м). Покрай коловете се откриват отделни речни камъни с малък размер, както и фрагменти от керемиди. На около 1 м източно от крайния южен елемент на западната стена е разкрит кол с по-малък диаметър, принадлежащ най-вероятно към конструкцията на вътрешна стена с посока И–З. Очертаната от описаните останки част от помещение е с размери около 2,70 м (И–З) на 2,20 (С–Ю) м. В североизточната част на това пространство е разкрито сиво-бяло петно твърда субстанция на кота 536.37 и размери 0,66 х 0,76 м. Същото най-вероятно представлява паднала върху подовото ниво варова мазилка от стените. В западната част на сондажа покрай северния профил, на 0,15/0,20 м по-ниско се разкриха няколко речни камъка, които е възможно да са част от укрепването на дървената конструкция на северната стена на същата сграда в западна посока.

Находки от пласта в очертанията на помещение 1: М13; М26; М28; М52; С9; С10; С11; Н6; И5; Б2; К35.

Помещение 2. Дървени елементи от конструкцията на жилище се разкриха запазени на място в източната половина на помещението (обр. 28, 39). Представляват останки от вертикално забити колове с триъгълно до правоъгълно сечение и размери: ширина между 0,14 и 0,22 м и дебелина между 4 и 8/10 см. Запазени са 5 елемента, разположени в редица с посока С–Ю на разстояние 0,12/0,15 до 0,20/0,22 м един от друг. В североизточния ъгъл на проученото пространство се разкри и една по-масивна греда с приблизително квадратно сечение (0,26 х 0,26 м). Котата на горните повърхности на дървените елементи варира между 536.49 и 536.56/60, т.е. те попадат изцяло под следващото подово ниво. В северната и източната част на пространството са документирани и части от подовото ниво на кота 536.37/40, представляващи сиво-бяла твърда субстанция, на места с опалвания (обр. 39). Идентична субстанция се разкри на кота 536.37 в югозападната част на помещението с отделни камъни върху нея. В западната половина на помещението не се откриха запазени на място елементи от дървената конструкция. На кота 536.46 се разкриха опалени до кафяво-червено мазилки от разрушените стени. В северния профил на помещението (обр. 22, 35), на около 1,80–2,0 м източно от западната стена, се регистрира прекъсване на пласта с опалените мазилки, което маркира наличието на стена на това място, извадена впоследствие.

Находки от пласта в помещение 2: М11; С2; И21; И32; К16.

Помещение 3. В проучената част от помещението също се разкриха запазени дървени елементи от конструкцията на сградата. За разлика от предходните две помещения, тук не се откриха запазени на място колове от конструкцията на стените. Бяха регистрирани няколко дъски с ширина между 0,15 и 0,22 м и запазена дължина от 0,30 до 1,0 м, разположени на кота 536.37/44 (обр. 29, 49). В северната част на помещението се разкриха дървени елементи, попадащи под стратиграфския разрез. Два от тях са разположени един до друг, застъпвайки третия, който е с по-малка ширина. Още един подобен елемент се намира на около 1,30 м западно от тях. Южно от описаните елементи се разкриха две дъски, западната от които застъпва леко източната. Непосредствено на североизток от двете дъски е разкрит фрагмент от хоризонтален дървен елемент с дупка за сглобка, а южно от тях – друг малък фрагмент от хоризонтален дървен елемент. Последният вероятно е част от пристенна хоризонтална греда. На нивото на дъските и върху тях се откриват отделни речни камъни с малък размер, с които може би са укрепвани дървените стени от следващия период.

Находки от пласта в помещение 3: С4; К1; К39; Р7.

Помещение 4. Запазени елементи от първото ниво се откриха само в северозападната четвърт на помещение 4 (обр. 30, 41). Успоредно на северния стратиграфски разрез, на кота 536.47/54 се разкриха вертикално забити дъски (?), разполо-

жени в три успоредни реда с посока И–З. Ширината им варира от 0,12 до 0,20 м при дебелина 3–4 см. Редиците са разположени на отстояние 0,14/0,16 м една от друга, а разстоянието между отделните елементи във всеки ред е от 0,14 до 0,20 м. В източната част, на кота 536.46 се разкри една хоризонтална дъска с ширина 0,15/0,22 м и запазена дължина до 1,60 м (обр. 41). Вероятно тази дъска принадлежи към дървената настилка на пода (дюшеме) на помещението, подобно на описаните в помещение 3. В южните части на помещение 4 бяха документирани само пластът и принадлежащите материали, без запазени части от конструкцията на сградите. Североизточната четвърт на помещението беше проучена само до кота 537.00 поради липса на време.

Находки от пласта в помещение 4: М1; М2; М30; М31; М41; М43; М44; М61; М64; М182; С1; С3; С6; Ф1; И38; Ко8; Ко12; К14; Л6; Р30.

Сондажи в обхвата на декуманус 3. В сондаж 1 не са разкрити запазени на място елементи от конструкции, принадлежащи към първото хронологическо ниво. В сондаж 2 са регистрирани три вертикално забити колчета с диаметър 8–10 см и елементи от конструкцията (обр. 6, 66). По-големият, на кота 536.38/44, е пристенна греда с ориентация С–Ю, диаметър между 6 и 14 см и запазена дължина около 2,30 м. Близо до южния ѝ край се разкри част от по-тънка дървена греда с ориентация И–З, диаметър 6–7 см и запазена дължина около 0,60 м. В източната половина на сондаж 3 се разкри малка част от дървената конструкция на стена, ориентирана С–Ю (обр. 64, 69, 70). Запазени на място са четири вертикално забити плоски греди (дъски), разположени шахматно две по две от западната страна на хоризонтална греда. Гредата е на кота 536.24/28, с ширина между 6 и 8 см и запазена дължина 1,32 м. Вертикалните плоски греди имат правоъгълно сечение и размери 16/18 х 3/4 см. По-близките до хоризонталната греда се намират на отстояние 3 до 4 см, а по-далечните – на 15 до 16 см. Разстоянието помежду им е от 0,24 до 0,30 м.

Находки от пласта в сондажите по декуманус 3: М50; В3; К11.

Второ ниво. Второто ниво в обхвата на сграда А1 и декуманус 3 е ясно изразено. Състои се от твърд пласт пясък и дребна речна баластра със сиво-зеленикав цвят (обр. 47, 51), чиято повърхност се регистрира навсякъде на кота 536.64 до 536.66/67. Единствено в източната част на помещение 2 и в западната половина на помещение 3 нивото има денивелация от изток към запад, като в източна посока достига до кота 536.70/76. Дебелината на баластровия пласт варира между 3 и 10 см, като в повечето случаи е 3–4 см. Над баластровото ниво пластът е от сиво-черна до кафяво-черна, глинеста пръст, обилно смесена с изтляли дървени останки, керамика и животински кости. Регистрират се средно големи речни камъни и сравнително малко фрагменти от керемиди. Подобно на първото ниво, в част от стратиграфските разрези културният пласт е сравнително хомогенен (помещения 1–3, обр. 34–36), в други е смесен с ивици по-тъмна пръст и органика от падналите дървени стени и покривни елементи (помещение 1 – южна част; помещение 4, обр. 37; сондажи 2 и 3 на декуманус 3, обр. 67, 68). В част от профилите по горната граница на пласта се наблюдават горели участъци с различна дебелина и размер (сондаж 2; помещение 1 – южна част, обр. 67).

Помещение 1. В помещението се разкриха участъци от подово ниво, дървени елементи от конструкцията на стените и ситуации с археологически материали. В южната една трета на северната част на помещение 1 се разкри част от обмазката на пода със сиво-бял цвят на кота 536.67. Върху нея беше регистрирано керамично струпване на кота 536.77. В североизточната четвърт, на кота 536.75/85 се разкри струпване от животински кости и черупки от охлюви (обр. 45). В северозападната четвърт на помещението, на кота 536.75/80 се откриха паднали на място, в посока С–Ю, дървени дъски и части от дървесна кора с общи размери: ширина между 0,30 и 0,40 м, запазена дължина между 0,90 и 1,36 м, дебелина 3 до 4 см. Същите вероятно

са част от конструкцията на вътрешна преградна стена с посока И–З (обр. 27, 42, 43). Западно от дървените елементи, покрай по-късната западна стена на помещение 1, се разкриха няколко камъка, маркиращи най-вероятно западната стена на сградата от втория период. Камъните са на кота 536.78 и се проследяват на дължина от 1,40–1,50 м, при ширина 0,30–0,35 м (обр. 12, 42). Между керамичното струпване и дървените елементи се регистрира тънка сиво-бяла ивица, която в източната си част плавно преминава в подовата обмазка. Ивицата е част от обмазката на дървената стена и маркира южното ѝ лице. В югозападния ъгъл на помещението, на кота 536.79/81 се разкриха дъска, ѫфрагментиран на две половини хромелен камък, ѫфрагменти от керемиди и два речни камъка (обр. 44).

Приблизително в централната част на южната една трета на помещение 1, на кота 536.76 се разкри опалена, твърда част от баластровото подово ниво с правоъгълна форма. В югоизточния ъгъл бяха регистрирани няколко ѫфрагмента от керемиди и две дъски на кота 536.68/69.

Находки от пласта в помещение 1: М51; М81; М91; М116; М117; М145; М161; М191; С13; С43; С46; Н12; Н13; Н15; Н16; И24; И30; Зм5; Зм7; Зм20; Ко9; К2; К3; К24; К33; К36; К41; К47; К54; К55; К57; К65; К69; К75; Р1;Р4; Р11; Р15; Р27; Р34.

Помещение 2. В западната половина на северната част на помещение 2 се разкри почти изцяло запазено баластровото ниво на кота 536.63/66. Приблизително в средата на проучвания участък се разкриха части от стена от един ред речни камъни със среден размер (обр. 6, 47). Стената е с ориентация С–Ю и ширина около 0,40–0,50 м. Разкрива се на кота 536.64. В северната ѝ част, на кота 536.67 се откри хоризонтална греда, частично влизаща в профила с ширина 0,15–0,16 м и видима дължина около 0,66 м. В южния край на гредата е оформена правоъгълна дупка за сглобка. На около 2,20 м южно от северния профил в помещението, в баластровото ниво се проследява тъмна ивица с посока И–З и ширина 0,20 м. В западната част на тази ивица са разкрити две вертикални греди. Вероятно се касае за преградна стена с дървена конструкция. В източната половина на помещението, на кота 536.64/65 също е регистрирано баластровото ниво. В южната част, близо до по-ранния зид в помещение 2, на кота 536.66/71 се разкриха две хоризонтални греди с посока С–Ю и И–З, разположени под прав ъгъл една спрямо друга (обр. 28, 39, 48). До тях се разкри един ред средни по размер речни камъни от стена. И двете греди имат Г-образно сечение, като по-дългата част лежи върху пода, а по-късата е обърната към стената. Гредата с посока И–З има правоъгълна дупка за сглобка в източния си край. Ширината ѝ е 0,14–0,16 м, а запазена дължина – 0,72 до 1,22 м.

В южната част на помещение 2 бяха документирани по-лошо запазени елементи от подобна конструкция. Непосредствено на юг от по-ранния зид в помещението, на кота 536.65 се откри част от хоризонтална греда с посока С–Ю (обр. 46). Същата има Г-образно сечение, подобно на описаните по-горе и е разположена в една линия с разкритата стена и гредата на север от зида. Ширината ѝ е 0,18 м, а запазената дължина – около 0,54 м. На 1,60 м източно от гредата, на кота 536.79 се откриха няколко камъка, които изглежда са продължение в южна посока на стената, чийто югоизточен ъгъл е разкрит на около 1,20 м в северна посока.

Находки от пласта в помещение 2: М22; М62; М70; М118; М130; М187; С16; С31; С41; Н18; И23; И27; И36; Зм1; Зм8; Зм9; Зм10; Ко5; Ко7; К5; Л1; Р13; Р14; Р16; Р28.

Помещение 3. Баластровото ниво в помещение 3 не е толкова добре изразено. Регистрира се малко по-високо – на кота 536.65/70 до 536.76 в източната част. В североизточната част на проученото пространство са установени две керамични струпвания на кота 536.65/70, както и концентрация на животински кости, цинти и други материали. В северната част е открита паднала дървена греда (горна кота 537.03) от конструкцията на стените (обр. 58). Гредата е с дължина 2,50 м и диаметър

8–10 см. В източната част на пространството се разкри на място хоризонтална греда, вероятно към подовата конструкция. Същата е на кота 536.79, като ширината ѝ е 0,16 м,а дължината – 1,30 м. На около 0,20 м западно от гредата и успоредно на нея се регистрира редица от средно големи и по-едри речни камъни, които вероятно принадлежат на основата на стена (обр. 29, 49). В западната част на пространството се откри дъска, поставена (паднала ?) хоризонтално върху тясната си част. Същата е с дължина 0,96 м и дебелина 4 см (кота на регистриране – 536.89).

На по-ниско ниво, нарушавайки по-ранния първи пласт, се разкриха добре запазени дървени елементи от субструкцията на северната и източна стена на същата сграда с дървена конструкция (обр. 29, 49, 50). Очертаното от тези елементи помещение е разположено под ъгъл спрямо по-ранните дървени останки от първия период (обр. 6, 12). Конструкцията се състои от вертикално забити дървени греди, между които се разполагат вертикално забити дъски. В източната част са разкрити две греди (коти на засичане – 536,61 и 536.80) с диаметър около 0,18 м, разположени на 0,40 м една от друга. Следващата (ъглова) греда е на 2,0 м западно от тях (кота на регистриране – 536.64). Същата е по-масивна, с дебелина 0,30 х 0,18 м. Между описаните греди са разположени вертикално забити дъски с дебелина 3–4 см и различна ширина. От ъгловия западен кол в южна посока тръгва подобна конструкция, разположена под прав ъгъл със северната стена. Тя се състои от две успоредни дъски, поставени хоризонтално на тясната си част, разположени на 0,18–0,20 м една от друга. Вероятно дъските образуват лицевите повърхности на стена, чиято вътрешност е от дървен плет и глина. Част от изтлялата дървесина на плета се регистрира като тънки по-тъмни ивици в глинения пълнеж между дъските (срв. обр. 49). Около дървените елементи се откриват отделни речни камъни със среден размер, които вероятно имат укрепващи функции.

Находки от пласта в помещение 3: М148; С28; С32; И31; И39; Зм6; Зм16; Ко2; Ко14; К6; К9; Р26.

Помещение 4. Баластровото ниво в очертанията на помещение 4 е най-добре изразено в северозападната му част. Тук то е разкрито почти в цялата проучвана площ, като северната му граница се очертава под ъгъл спрямо северната стена на сграда А1 (обр. 7, 51), вероятно поради наличието на стена, чиито дървени елементи са премахнати. В северозападния ъгъл, на кота 536.89 е разкрит един дървен кол с диаметър 6–7 см. В западния стратиграфски разрез (обр. 25) се засичат още два вертикални елемента – вероятно дъски, на 536.73 (в южния край) и на 536.88 (в северния край). В югозападната част на пространството, върху баластровото ниво е открита почти цяла тегула.

В югозападната част на помещение 4 са разкрити осем вертикално забити дървени елемента, разположени в две успоредни редици по четири, на отстояние 2,40 м едни от други (обр. 7, 31, 52). Източната редица от четири елемента попада почти под основата на по-късната стена с посока С–Ю, като крайният северен кол е засечен под основата на другата стена с посока И–З. Вертикалните греди са с правоъгълно до триъгълно сечение и размери – около 0,18 м ширина и дебелина 6–8 см. Нивото им на разкриване е различно – от 536.17 до 536.40. Западната редица дървени елементи се състои от една по-масивна греда с размери 0,26 х 0,14 м на кота 536.91 и три по-тънки греди с триъгълно сечение, с дебелина между 3 и 6 см и ширина между 0,13 и 0,20 м на кота 536.78/82. Още една вертикална греда е разкрита на кота 536.30 под основите на по-късната стена с посока И–З. Описаните дървени елементи са части от конструкцията на западна, северна и източна стени на помещение от сграда, развиваща се в северна и източна посока.

В югоизточната част на помещение 4 се засече вероятното продължение на описаната сграда. На кота 536.89/95 беше регистрирана ивица от изтляла дървесина

с ширина 0,30 м и посока И–З, разположена под ъгъл спрямо по-късните масивни градежи на сграда А1 (обр. 7, 53). В западния ѝ край се откри железен обков с халка. В източната си част ивицата се свързва под прав ъгъл с по-голямо пространство, наситено с дървесина. На по-ниско ниво (коти – 536.63/64 и 536.84/86) се разкриха четири вертикални греди с правоъгълно до квадратно сечение и размери 0,12 х 0,12/14 м и 0,20 х 0,20 м (обр. 54). Три от тях се разполагат по линията на описаната ивица изтляла дървесина на разстояние 1,40 до 1,70 м една от друга, а четвъртата е разкрита до южния зид на сграда А1. Между източната и средната греда, на кота 536.63, се разкриха речни камъни със среден и по-голям размер, които вероятно са част от каменната основа на стената, разположена на прехода към суперструкцията.

Находки от пласта в помещение 4: М42; М69; М85; М88; М90; М133; М139; М141; С37; Ф12; Н3; Н8; Н9; Н17; Н20; Н21; И7; И9; И10; В11; К58; К66; Р18; Р24.

Сондажи в обхвата на декуманус 3. В сондаж 1 са регистрирани само материали от второ ниво, тъй като проучването е прекратено преди достигане на баластровото ниво.

В сондаж 2 е регистрирано част от баластровото ниво на кота 536.70, върху което са разкрити фрагментирана тухла и част от паднало дървено колче с дължина 0,58 м и дебелина около 6 см.

В сондаж 3 се разкри редица от три вертикални греди с посока С–Ю, разположена на около 0,40 м източно от дървената конструкция от първото стратиграфско ниво (обр. 64, 70). Гредите имат неправилно четириъгълно сечение и размери 0,10 х 0,10 м, 0,16 х 0,18 м и 0,12 х 0,24 м. Разположени са на 0,10 м една от друга (коти на разкриване – 536.06–536.16). Въпреки ниското ниво на засичане, описаните дървени елементи не могат да се свържат с по-ранен период. От една страна, липсва културен пласт и материали под кота 536.24/28, която маркира първото ниво, свързано с разположената в западна посока конструкция. От друга страна, малки части от тези дървени елементи са разкрити на по-голяма височина – 536.55 и 536.73 (обр. 72), което показва принадлежността им към второто стратиграфско ниво.

Находки от пласта в сондажите по декуманус 3: М49; М172; С29; И42; И43; Зм2; К79; Р3; Р29.

Трето ниво. В помещения 1, 2 и 4 третото ниво се регистрира на кота 537.04/07, докато в помещение 3 е по-високо – 537.15/20. Самото ниво се документира от по-твърда пръст, на места с включения от сиво-зелен пясък и речна баластра. В северните части на помещение 4 цялото ниво е опалено. Пластът се състои от тъмна, сиво-кафява до кафяво-черна, глинеста пръст, смесена с изтляла дървесина. В част от стратиграфските разрези (южния в помещение 2, северния и южния в помещение 3; обр. 36) пластът има бежово-зеленикав цвят и е смесен с малки зеленикаво-сиви песъкливи включения и частици бял хоросан. Описаната ситуация се наблюдава в участъците, където профилите пресичат косо част от каменните основи на синхронните стени. В стратиграфските разрези на помещение 4 и сондаж 2 на декуманус 3 пластът е по-светъл, нехомогенен, с включения с кафяво-бежов до сиво-бежов цвят, вероятно от разложените глинени стени (обр. 37, 68).

Помещение 1. В северната част на помещението са документирани част от нивото и една масивна дървена греда (обр. 6) с диаметър около 0,20 м на кота 537.20. От източната страна на субструкцията на по-късния зид с посока С–Ю са разкрити два вертикални кола с диаметър около 8–9 см и кота на разкриване – 537.10/14. Седем подобни вертикални кола бяха проучени до южното лице на по-ранната стена с посока И–З (обр. 33, 56). Същите се регистрират на коти 536.87/96, 537.08/10 и 537.18/20. Коловете са на разстояние между 0,20 и 0,30 м един от друг и вероятно са част от дървената конструкция на стена. В южната част на помещение 1, на около 0,30–0,35 м северно от линията на южната стена на късноантичната сграда, се разкри каменна стена с

посока И–З (обр. 32, 55). Стената е изградена от два до четири реда речни камъни със среден и по-голям размер на глинена спойка (кота на горната повърхност – 537.22 до 537.00/13). Наблюдава се денивелация от запад към изток.

Находки от пласта в помещение 1: С38; Ф17; Н5; И15; Зм19; К53; Л3.

Помещение 2. Подовото ниво е регистрирано на 537.04, маркирано от по-светла, сива пръст с включения от пясък и баластра. Върху нивото е разкрит цял хромелен камък и фрагменти от дъски. В южната част на помещение 2 е регистрирана тухлена структура на кота 537.01/04 – вероятно част от пещ (обр. 57). На 0,20–0,30 м северно от северното лице на южната късноантична стена на помещение 2 се регистрира продължението от помещение 1 на каменната стена с посока И–З. Разкрита е на кота 537.07/10. Същата се проследява на дължина около 2,0 м източно от югозападния профил, след което изчезва. На кота 537.07 в южната част на помещение 2 е регистрирано струпване от фрагментирана битова и строителна керамика и отделни камъни.

Находки от пласта в помещение 2: М76; М82; М89; М125; М144; М146; М157; М165; М167; М179; М188; М190; С33; С40; С42; Н14; И13; И14; И41; К17; К19; К20; К22; К23; К26; К27; К42; К44; К68; К91.

Помещение 3. В западната и северната част на проучваното пространство се разкриха две редици камъни от основата на стена на кота около 537.10/14. Западната редица е с дължина около 0,70 м и посока С–Ю. Разположена е косо спрямо по-късната стена, разделяща помещение 2 и помещение 3. Северната редица е проследена на дължина около 1,0 м в посока И–З. Разположена е косо спрямо северния профил, в който навлизат и двете редици/ стени (обр. 6, 59). Продължението на техните линии показва, че ъгълът между тях попада близо до северозападния ъгъл на помещението. На около 2,60 м южно от северната стена се разкриха четири вертикални колчета с диаметър 4–5 см, разположени на разстояние 0,60–1,0 м едно от друго (кота на разкриване – 536.80/95 до 537.03/04; обр. 58). Линията им на разполагане и дълбочината на забиване (до 536.77/82/86) показват, че те принадлежат към третото ниво и най-вероятно представляват част от дървената конструкция на междинна стена с посока И–З. В източната половина на проучваното пространство в помещение 3, приблизително по средата между северния и южния профил, се разкри правоъгълна тухлена основа на домакинска пещ, частично разрушена от съвременна метална тръба, забита вертикално в нея (обр. 60). Структурата е с размери 0,80 х 0,94 м и градеж от цели и фрагментирани тухли (кота – 537.24). Върху горната ѝ повърхност има пепел и следи от горене.

Находки от пласта в помещение 3: М178.

Помещение 4. В северната част на помещение 4 е документирано горяло ниво на кота 537.00/04. В северозападната четвърт на помещението, до северния профил, е разкрита част от основата на стена с посока И–З, оформена от речни камъни на глинена спойка (обр. 30, 61). Стената е разкрита на кота около 537.18 и е проследена на дължина от 1,30 м, при ширина около 0,28 м. В дълбочина конструкцията е с два до три реда средно големи речни камъни. В западния ѝ край, върху камъните, на кота 537.20 е разкрит фрагмент от хоризонтална дървена греда с ширина около 0,16 м и дебелина 7–8 см. Продължението на описаната стена в източна посока е проучено в североизточната част на помещение 4 (обр. 7, 62), на кота 537.10/18, като дължината му е 1,40 м, а ширината – 0,50 м. В дълбочина са разкрити до два реда камъни от конструкцията.

Находки от пласта в помещение 4: М48; М80; М143; М169; С18; В1; В4; К64; К87.

Сондажи в обхвата на декуманус 3. В сондаж 1 на кота около 537.10/15 по цялата дължина на изкопа са разкрити речни камъни в редица с посока И–З до северното лице на сграда А1 (обр. 6, 71). Същите са на глинена спойка и имат ширина около 0,32 м. В западния край на сондажа, на кота 537.15 е документирано струпване на фрагментирани керемиди. Откриват се и изтлели дървени елементи. В сондаж 2 на

кота 537.00/10 е проучена част от каменната основа на стена, разположена косо спрямо северната стена на сграда А1. Състои се от един до два реда камъни на глинена спойка. Разкрита е на дължина около 2,0 м, с ширина 0,38 м в западния и 0,18 м в източния край. Успоредно на западния профил са засечени три вертикални дървени колчета с диаметър 4–6 см и кота 537.10/16. На 1,30–1,40 м източно от тях се откриват други подобни с диаметър 6–12 см на кота 537.02/10, както и хоризонтална греда на 537.03 (обр. 6, 12). Описаните елементи вероятно са част от конструкцията на преградни дървени стени, разположени перпендикулярно на каменните. В източната част на сондажа се разкри на място долната част на долиум, вкопан до около 0,30 м (обр. 66). Горната му повърхност е равно оформена и се намира на кота 537.11. В сондаж 3 нивото е регистрирано частично само в източната част, тъй като в западната пластовете са нарушени от съвременно вкопаване.

Находки от сондажите в обхвата на декуманус 3: Р32.

III.1.3. Периодизация и хронология

Прегледът на регистрираните подови нива и принадлежащите им структури и материали показва еднаква последователност на напластяванията в цялата проучена площ на сграда А1 и прилежащите ѝ от север сондажи по декуманус 3. Котите на подовите нива са идентични или съвсем близки в участъците, където се регистрира денивелация на терена. Характеристиката на напластяванията също е сходна. Въз основа на тези констатации могат да бъдат обособени три периода. Стратиграфски те се разполагат по следния начин: I период – обхваща пласт от кота 536.28/36 до кота 536.64/76; II период – обхваща пласт от кота 536.64/76 до 537.00/15; III период – обхваща пласт от кота 537.00/15 до 537.35/40. На последната кота се регистрира добре изразено сиво-зелено ниво от пясък и баластра, което може да се свърже с първата по-масивна застройка на Сердика.

Хронологическите граници на всеки един от периодите се определят от откритите монети и находки.

I период може да се постави в хронологическите граници между 46 г. и 68/69 г. на базата на откритите монети и корелацията с историческите факти. Възможно е началната дата да се изтегли и по-рано, както свидетелстват някои находки, но за това ще са нужни допълнителни аргументи.

II период се разполага между 68/69 г. и 106/115 г., според нумизматичния материал. Горната граница най-вероятно е към средата на управлението на император Траян, след Дакийските войни и маркира прехода към градска форма на обитаване.

III период обхваща времето от 106/115 г. до към 128/137 г., според данните от монетните находки.

III.2. Сектор „Юг“, сграда А2

III.2.1. Локализация, площ и етапи на проучване

Сграда А2 е разположена в южната половина на южния участък от обекта, северно от декуманус максимус и западно от кардо максимус (обр. 2, 5). Заедно със сграда А6 и вероятно още една сграда заема цяла инсула, затворена между декуманус максимус (от юг), кардо максимус (от изток), декуманус 1 (от север) и първото кардо, западно от кардо максимус. Между сграда А2 и сграда А6 се разполага тесен уличен пасаж с достъп към кардото от запад, осигуряващ подхода към вътрешността на сградите. Най-добре запазени са стените от периода на късната античност, въпреки че на много места в сградата се разкриха и по-ранни градежи от римския период. От IV век насетне сграда А2 е представлявала жилище със значителни размери и помещения, разположени около вътрешен двор.

Археологическите проучвания се проведоха на два етапа. През 2010 г. беше разкрита по-голямата част от сградата с вътрешния двор и помещенията около него.

През 2012 г. проучванията бяха продължени източно от линията на временното укрепване от 2010 г. По-голямата част от сграда А2 беше проучена до стерилна пръст с изключение на дворното пространство, на банята, разположена североизточно от него, и на помещение 4. В значителни части на източните помещения, проучвани през 2012 г., не бяха изчерпани изцяло културните пластове поради липса на време. В обхвата на крайните югозападни помещения, южно от помещения 9 и 10, както и в западната част от декуманус максимус не се откриха запазени пластове и материали, тъй като този терен се оказа силно компрометиран от съвременното стълбище, изградено преди няколко десетилетия при оформяне на подлеза при ЦУМ.

Номерацията на помещенията в описанието следва работната номерация при разкопките по реда на разкриване на помещенията. Трябва да се отбележи, че част от тях (помещения с №№ 9–12) най-вероятно принадлежат към друга късноантична сграда, което няма отношение към представянето на ранноримските пластове и материали.

Ранноримски пластове и структури в очертанията на сграда А2 бяха проучени на площ от около 260 кв. м. Поради естествената денивелация на терена от юг към север, наблюдаваща се в тази част на обекта, стратиграфските наблюдения и характеристиката на пластовете ще бъдат представени за всяко помещение отделно или по групи от помещения с еднакви нива на културните напластявания.

III.2.2. Стратиграфия, структури и находки

Във всички проучени части от сграда А2 са регистрирани основно пластове и материали от ранноримския период. Поради по-ниското ниво на подпочвените води в тази част на обекта няма запазени дървени останки от конструкциите на сградите. На отделни места са проучени отоплителни съоръжения и каменни структури.

Помещения 4, 11 и 12. Помещенията са разположени в една редица с посока И–З и показват идентична или много близка стратиграфска картина, което позволява да бъдат разгледани заедно. Следващото на запад помещение 6 от същата редица ще бъде разгледано отделно, тъй като при него се регистрира значителна денивелация на пластовете. Ранните напластявания в тези помещения се разполагат между коти 539.25 и 539.98/540.00. На последната кота се регистрира бежово-зелен пласт пясък и речна баластра с различна дебелина, маркиращ нивото на първата по-солидна застройка на Сердика.

Първо ниво. Регистрирано е основно в помещение 11 на кота около 539.25. Маркира се от по-твърда зеленикава пръст и от наличието на домакинска пещ на същата кота (обр. 78, 85). Пластът се състои от тъмна, кафяво-черна глинеста пръст с тънки зеленикави ивици в нея. Пещта е с приблизително кръгла в план форма и диаметър около 0,65 м. Куполът е изграден от дървени пръчки и фрагменти строителна керамика, обмазани с глина. Част от неговата конструкция се откри запазена. Отворът вероятно е бил от изток. Основата на пещта е съставена от фрагменти керемиди, над които е положен пласт глина, изпечен до керемидено-червено от огъня. Върху дъното се откри пласт пепел и въглени. Част от първия културен пласт беше проучена сондажно в западната част на помещение 12.

Находки от пласта: С23; К8.

Второ ниво. Регистрира се в помещения 11 и 12 на кота около 539.55/60. Маркирано е от по-светъл пласт зеленикаво-бежова, по-твърда пръст, над който се откриват петна с въглени и разложена отухлена глина. Пластът се състои от тъмна, кафяво-черна глинеста пръст с отделни включения от строителна керамика. На кота 539.64 в помещение 12 се разкри пещ с овална форма (обр. 86) и размери 0,40 х 0,55 м. Била е с куполно покритие, изработено от глина и дървена (?) конструкция. Около основата на купола са подредени фрагменти от керемиди.

Находки от пласта: М12; М98; С25; С26; Ф13; К12; К32.

Трето ниво. Регистрирано е във всички помещения. В помещения 11 и 12 се разполага на кота около 539.75/80, докато в помещение 4 поради денивелацията се проследява на кота около 539.64. Пластът е от нехомогенна, кафяво-черна глинеста пръст. В южната, западната и частично в северната част на помещение 12 на кота 539.77/80 се разкриха речни камъни, които затварят пространство с приблизително правоъгълна форма (обр. 81). Вероятно камъните са от основата на стена на постройка/ помещение с дървено-землена конструкция във височина. Размерите на помещението (?) са около 3,25 (С–Ю) х 3,50 (И–З) м. Ширината на каменната основа е 0,50/0,55 м.

Находки от пласта: М46; М63; Зм18; К49; К94; К96; Л8; Л9.

Помещения 2 и 9. В очертанията на помещения 2 и 9 се наблюдават няколко пласта, които следват слаба денивелация от юг към север (обр. 73, 87). Поради ограничения обхват на проучване в помещение 9, в него не беше оставен стратиграфски разрез, но наблюденията по време на разкопките показват много близки характеристики на пластовете с тези в съседното от запад помещение 2. Пластовете от разглежданите ранни периоди се разполагат докъм 540.30/540.40 в южната част и докъм 539.95/540.00 в северната част, на които коти/ нива е регистрирана суперструкцията на стените от първата по-масивна застройка на Сердика.

Първо ниво. Няма добре изразена подова повърхност. Различава се ясно като културен пласт над стерилната речна баластра с бежово-зелен цвят. Регистрира се на кота 539.70/75 в южната част и до 539.50/54 в северния край. Пластът е със сравнително хомогенен сиво-кафяв цвят и глинеста структура. Открива се археологически материал, но не са разкрити структури.

Находки от пласта: К13.

Второ ниво. Следващото ниво е маркирано от тънък песъклив пласт, върху който се регистрират въглени и горяла глина. Подът се засича на кота 539.90/92 в южната част и на около 539.85 в северната част. В късноантичното помещение 9 същата ситуация се открива на кота 539.65/70. Над пода се наблюдават горели до керемидено-червено глинени деструкции. Пластът се състои от нехомогенна пръст с кафяв до кафяво-зеленикав цвят и включения от въглени.

Находки от пласта: М77; М103; К10; К34; К70; К78; К84; К85; Р2.

Трето ниво. Регистрира се като горяло ниво с баластрови включения на кота около 540.15 в южната част и до 540.00/539.95 в северната част. Пластът е от по-тъмна кафява пръст с въглени. На кота около 540.10 в централната част на помещение 2 са регистрирани речни камъни и фрагменти от керемиди, както и една структура от камъни и строителна керамика с приблизително кръгла форма (обр. 80, 83). Вероятно тези каменни структури са част от основата на стени на постройка/ помещение с дървено-землена конструкция във височина, подобно на описаните при помещение 12.

Находки от пласта в помещения 2 и 9: М36; М104; М140; М151; М153; С19; К31; К97.

Помещение 5. Обхваща централната южна част на сграда А2, южно и югоизточно от вътрешния двор. Късноантичното помещение 5 е разделено по средата от по-ранна стена от II век, като западната му половина условно е обозначена като помещение 5а. Културните пластове тук имат изразена денивелация от юг към север, дължаща се на особеностите на древния терен (обр. 75, 88). Проследяват се две нива, разположени до към коти 540.35/40 в южния край и 539.90/95 в северния край, маркиращи нивата на суперструкция на стените от първата масивна застройка.

Първо ниво. Няма ясно изразен под. Започва приблизително от коти 540.00 в южната част и 539.65/70 в северната част. Пластът е от нехомогенна, кафяво-черна глинеста пръст с доста въгленчета. Не са регистрирани структури, само материал – основно керамика и животински кости.

Находки от пласта: М3; М37; М97; М152; М170; Ф6; Ф11; К25; К56; К95; Л4.

Второ ниво. Маркира се от горял участък в южната част и от ясно изразена трамбовка от кафява глина. Започва от коти 540.18/20 в южната част и 539.85/90 в северната част. Няма регистрирани структури. Пластът е с дебелина 0,10–0,12 м и се състои от нехомогенна, кафяво-черна глинеста пръст с въгленчета. От пласта произхожда доста археологически материал.

Находки от пласта: М106; М110; М135; М174; М189; Б4; К30; К80.

Помещение 7. Помещението се намира в югозападната част на сграда А2, западно от помещение 5. В западната му част също беше разкрита по-ранна стена, идентична на тази в помещение 5. Регистрирани са две нива с изразена денивелация от юг към север (обр. 77). Котата на суперструкцията на стената от II век маркира края на раннoримското обитаване. Нивото съвпада с ясно изразен пласт пясък и речна баластра с бежово-зелен цвят, разположен на кота 540.35/40 в южната част и на около 540.00 в северната част.

Първо ниво. Регистрира се по археологическия материал и разликата в консистенцията на пласта. Не е засечен под. Започва от коти 539.85/90 в южната част и около 539.60/65 в северната част. Пластът се състои от нехомогенна, кафяво-черна глинеста пръст с доста въгленчета. На кота около 539.71 в централната част на помещението са разкрити фрагменти от керемиди и малко тухли. Не са регистрирани други структури.

Находки от пласта: М38; М102; М108; М122; М124; М149; М184; С30; С48; Ф4; И40; Л5.

Второ ниво. Маркира се като горяло ниво, разположено на коти 540.25/30 в южната част и 539.85/90 в северната част. Пластът се състои от кафяво-черна глинеста пръст с доста въглени. В централната част на помещението, на кота 540.05 се разкри концентрация на отделни речни камъни и фрагменти тухли, разположени върху горялото ниво (обр. 84), вероятно останки от конструкцията на жилище/ помещение.

Находки от пласта: М123; М136; М164; М166; К15; К45; К62; К67; К81; Л10; Л11.

Помещение 6. Разполага се между помещение 4 и вътрешния двор на сграда А2. Регистрирани са две нива с денивелация в средата на помещението (обр. 74). Горната граница на раннoримските пластове е на коти около 539.35 в централната част и 539.50/55 в северната и южна част, и съвпада със суперструкцията на ранната стена, части от която бяха проучени под западната късноантична стена на помещение 6.

Първо ниво. Разполага се на коти 538.95/539.00. Не е регистриран ясно изразен под, както и прилежащи структури. Пластът се състои от кафяво-черна глинеста пръст с въгленчета и материали (обр. 89).

Находки от пласта: няма.

Второ ниво. Регистрира се на коти 539.17/23 в по-голямата част от помещението. Пластът се състои от по-светла, бежово-кафява, нехомогенна пръст с включения от опалена глина (обр. 89). Не са регистрирани структури.

Находки от пласта: няма.

Помещения 1 и 3. Разполагат се южно от помещения 2 и 5, непосредствено до декуманус максимус. Проучванията в помещение 1 се ограничиха само до източната му половина – за да бъде запазена за експониране двойната латрина, разположена в западната му част. В разглежданата площ бяха регистрирани два пласта като горната им кота съвпада с нивото от зеленикава баластра, отбелязано и в останалата площ на сграда А2, на коти 540.35/46.

Първо ниво. Няма ясно изразен под и регистрирани структури. Дефинира се само по материалите и данните от северния профил в помещение 1. Нивото се разполага на коти 539.90/95. Няма засечени структури. Пластът е кафяво-черна глинеста пръст.

Находки от пласта: К4.

Второ ниво. Следващото ниво се регистрира на коти 540.15/18. Пластът е с идентични характеристики. В помещение 3 е засечена част от под на кота 540.15.

Разкрита е горяла структура от речна баластра и опалена глина, с неправилна форма и размери около 0,90 х 0,80 м (обр. 82).

Находки от пласта: К60.

III.2.3. Периодизация и хронология

Прегледът на регистрираните културни пластове и прилежащите им подови нива, структури и материали показва известни различия спрямо другите сектори от обекта. За разлика от останалите сгради, в площта на сграда А2 не се наблюдава навсякъде еднакъв брой пластове. Последователността от три нива, респективно – три хронологически периода, се открива само в източната част на сградата, в помещения 2, 9, 11 и 12. В останалите помещения 1, 3, 5, 6 и 7 се регистрират само две нива. Разположението на съответните нива в абсолютни коти е дадено при описанието на всяко от помещенията.

Въз основа на направените стратиграфски наблюдения могат да бъдат обособени три хронологически периода от ранноримската история на Сердика, като в западната половина на сграда А2 най-ранният първи период не се регистрира. В повечето помещения краят на ранноримските пластове и нивото на новата, градската застройка на Сердика се маркира от добре изразено бежово-зелено ниво от пясък и баластра.

Хронологическите граници на всеки един от периодите се определят от откритите монети и находки.

I период е регистриран само в източната част на сграда А2. При ограничените проучвания в помещения 2, 9 и 11 не са открити монети. Фрагментите от *terra sigillata* (К8, К13) се датират около средата – третата четвърт на I век. Хронологията на фрагмента от стъклена чаша с лотосови пъпки (С23) е във втората половина на I век. Въз основа на тези данни и по аналогия с останалите сектори от обекта, периодът може да се постави в хронологическите граници между 46 г. и 68/69 г.

II период е регистриран в цялата площ на сградата, като в западната половина (помещения 1, 3, 5, 6 и 7) се явява първи период на обитаване. Откритите монети на Веспасиан, Тит, Домициан, Нерва и Траян определят хронологическия интервал между 68/69 г. и 106/115 г.

III период също е установен в цялата сграда А2, като в западните части се явява втори период на обитаване. Отрити са монети на Домициан, Нерва, Траян и Хадриан, които позволяват хронологията на периода да се постави от 106/115 г. докъм 119/121 г.

III.3. Сектор „Север", сграда А3

III.3.1. Локализация, площ и етапи на проучване

Сграда А3 е в западната част от южната половина на северния участък от обекта. Разполага се западно от сграда А4 и северно от декуманус 3 (обр. 2, 4). Проучванията са осъществени през 2010 г. Подобно на останалите сгради в комплекса, най-добре запазените архитектурни останки датират от периода на Късната античност. Между сграда А3 и сграда А4 е оформено улично пространство с неправилна форма, което постепенно се стеснява в северна посока. От сградата е проучена съвсем малка част, тъй като всички градежи и структури в западната част на пространството са унищожени от преминаващите тук съвременни канал и колектор. От сграда А3 са разкрити само западната и част от южната стена, сключващи ъгъл. Незасегната от съвременното строителство е една ивица с ширина 2,0–2,50 м, западно от западната стена на сградата, където бяха проведени разкопки. Запазени пластове и останки от разглежданите ранни периоди на Сердика бяха достигнати само в северната половина на сграда А3. Освен този малък участък тук ще бъде разгледан и съседният от изток участък, попадащ в северния край на уличния пасаж между двете сгради, който в Късната античност е бил преграден със стена (обр. 4). Общата проучена площ на

двата съседни участъка е около 25 кв. м. Културните пластове от ранните периоди на Сердика се проследяват от кота 536.35 до кота 537.00. Анализът на стратиграфските единици се основава на наблюденията върху южния и източния разрези в сграда А3 и южния разрез в съседния участък под уличното пространство.

III.3.2. Стратиграфия, структури и находки

В двата участъка са проучени пластове и структури, които взаимно се допълват. Наблюденията при проучването, регистрираните подови нива и анализът на данните от стратиграфските разрези (обр. 93–95) позволяват разграничаването на няколко нива, маркиращи отделните строителни периоди на първоначалното заселване и развитие на Сердика.

Първо ниво. В северната част на сграда А3 се регистрира на кота 536.35. Маркирано е от ниво с въглени, хоризонтална дървена греда и плочест камък (обр. 9, 96). Пластът е с кафяво-черен цвят и следи от горене, глинест и влажен от подпочвената вода. На кота 536.41 в северната част на проучваното пространство се засече каменна плоча с размери 0,60 х 0,35 м. Възможно е да е служила за основа на вертикална дървена подпора. В южната част, на кота 536.46 е разкрита хоризонтална греда с дължина 1,20 м и дебелина 0,10–0,15 м. Същата е разположена И–З, като преминава в източния профил. Източно от сграда А3 нивото се регистрира на коти 536.32/35. Пластът е от тъмна, кафяво-черна до сиво-черна глинеста пръст със средна концентрация на метериал – керамика и животински кости.

Находки от пласта: М27.

Второ ниво. Второто ниво в северната половина на сграда А3 и пространството източно от нея се регистрира на кота 536.60/62. Същото е маркирано от сиво-зелен пласт пясък и дребна речна баластра с дебелина 3–4 см. Над него се регистрира сравнително висока концентрация на керамика. Пластът е тъмна, кафяво-черна глинеста пръст, смесена с органика. В очертанията на северната част на сграда А3 се разкриха няколко дървени вертикални колчета с диаметър 4–5 см, разположени приблизително в посока СЗ–ЮИ. Същите представляват запазените подземни части от преградни стени от следващия трети период. В участъка на изток от сграда А3 е разкрита част от дървена конструкция от вертикално забити дъски или дървесна кора. Същите имат ориентация И–З и са разположени приблизително успоредно на южния профил (обр. 9, 97). Котата на горните им повърхности е между 536.75 и 536.95. Проследяват се неравномерно на дължина от около 3,80 м. Ширината им е между 0,18 и 0,23 м, а дебелината – 2,5–3 см. Върху подовото ниво са регистрирани отделни речни камъни и фрагменти от тухла, и тегула с варово покритие (обр. 97).

Находки от пласта: М126; К88.

Трето ниво. Третото ниво се регистрира в северната част на сграда А3 на кота 536.90/92. Нивото е маркирано от по-светъл пласт сиво-зелен пясък и малко баластра със следи от опалване. Регистрирани са и дупки от дървени колчета. В южната част се разкрива редица речни камъни със среден и малък размер, разположени в посока И–З със слабо отклонение на югоизток. Същите попадат почти изцяло в профила (обр. 95). Дебелината на структурата е 0,12–0,15 м. Пластът е сиво-кафява до кафяво-черна пръст със сравнително висока концентрация на материал, включително фрагменти от керемиди.

В участъка на изток от сграда А3 нивото се регистрира на кота 536.92/95. Пластът е с идентична характеристика. В източния край на проучвания участък, под късноантичния зид на сграда А4, се разкри по-ранен зид с посока С–Ю (обр. 9, 98). Същият е с леко отклонение на северозапад спрямо по-късната стена. Разкритата му ширина е от 0,15 м в южния край до 0,40 м в северния край (коти – 536.80 в южния край и 536.92 в северния край). Зидът е съставен от два до три реда речни камъни

със среден и по-голям размер и вероятно представлява основа на стена с дървена конструкция във височина.

Находки от пласта: М79.

III.3.3. Периодизация и хронология

Прегледът на регистрираните подови нива показва еднаква последователност на пластовете в цялата проучена площ на сграда А3 и в участъка, източно от нея. Характеристиката на напластяванията също е сходна. Стратиграфски могат да се разграничат три периода от ранното обитаване на Сердика: I период – обхваща пласт с коти от 536.35 до 536.60/62; II период – обхваща пласт с коти от 536.60/62 до 536.90/92; III период – обхваща пласт с коти от 536.90/92 до 537.00. На последната кота се регистрира добре изразено сиво-зелено ниво от пясък и баластра, което може да се свърже с първата по-масивна застройка на Сердика.

Хронологическият обхват на всеки един от периодите се определя от откритите монети и находки.

I период може да се постави в хронологическите граници около средата на I век на базата на откритата монета на Клавдий. Данните от останалите проучени части на обекта не противоречат на подобна хронология.

II период може да се отнесе към втората половина на I – началото на II век, както индикира монетата на Нерва и сравнението с останалите проучени части.

III период обхваща времето на Траян и вероятно част от управлението на Хадриан, според монетния метериал и съпоставката с други части на обекта.

III.4. Сектор „Север", сграда А4

III.4.1. Локализация, площ и етапи на проучване

Сграда А4 се ситуира в източната част на южната половина от северния участък на обекта. Представлява сграда с верижен план, разположена по оста С–Ю, непосредствено на запад от кардо маскимус и северно от декуманус 3 (обр. 2, 4). Състои се от няколко помещения (вероятно 6 или повече), номерирани от юг към север. Проучените пластове и останки в помещения от 1 до 4 ще бъдат разгледани тук, докато следващите две в северна посока ще бъдат представени в частта за проучванията на подлеза. Както беше отбелязано при сграда А3, между нея и сграда А4 през Късната античност е оформена улица (кардо) с неравномерна ширина, намаляваща постепенно в северна посока. През II–III век това пространство най-вероятно е представлявало вътрешна част от синхронна сграда. Поради краткия срок на разкопките, пространството между двете сгради А3 и А4 не беше изцяло проучено. Частичната информация за ранните периоди на Сердика от този участък ще бъде разгледана в тази част.

Археологическото проучване на този участък от обекта се проведе основно през 2010 г. През 2012 г. беше проучена източната част на помещение 1. Ранноримски пластове и структури в обхвата на сграда А4 и кардото, западно от нея, са регистрирани върху обща площ от около 180 кв.м. Помещение 1 е с площ от около 96 кв. м, но реално достъпни за проучване бяха не повече от 60 кв. м. Останалата площ е заета от други останки, от оставени стратиграфски разрези или е компроментирана от укрепването на изкопа за метростанцията. Площта на помещение 2 е около 36 кв. м, но само на около 18 кв. м в западната част бяха проучени ранноримски пластове и структури. Останалата му площ е нарушена или недопроучена поради прекратяване на разкопките. В помещение 3 са изследвани около 30 кв. м. Източната му част е изцяло разрушена от съвременните строителни дейности. Поради местоположението на помещение 4 в североизточния ъгъл на съвременното укрепване за метростанцията, достъпната за проучване площ беше около 12 кв. м. В обхвата на кардото, западно от сграда А4, бяха проучени пластове и структури на площ от около 60 кв. м (западно от помещения 1, 2 и 3 на А4).

III.4.2. Стратиграфия, структури и находки

В помещения 1–4 и пространството от кардото на запад са проучени пластове и структури, които взаимно се допълват. Ранните пластове и структури се разполагат между коти 536.40 и 537.00/15. Въз основа на наблюденията при проучването, регистрираните подови нива и анализа на данните от стратиграфските разрези, се разграничават няколко сигурни нива, маркиращи ранните строителни периоди на Сердика.

Първо ниво. Регистрира се на коти 536.40/46. Пластът е от сиво-кафява пръст с кафяво-черни ивици от изтляла дървесина. Наблюдават се отделни речни камъни и фрагменти строителна керамика. В част от проучените помещения са разкрити дървени останки от конструкцията на сградите в различна степен на запазеност.

Помещение 1. В помещение 1 са разкрити няколко дървени структури (обр. 8). В югозападния ъгъл на помещението, на кота 536.36/40 се засякоха три вертикални дървени греди с неправилно четириъгълно сечение, разположени косо спрямо покъсните стени. В участъка на кардото, западно от помещение 1, се разкри продължението на дървената конструкция. Бяха проучени още осем вертикални греди с подобен размер и сечение (обр. 8, 106, 113, 114), разположени в една линия с тези в помещение 1. Южно от редицата греди се разкриха още три подобни. Описаните дървени елементи вероятно са част от дървената конструкция на стена на една от ранните сгради, чиято точна форма и размери не могат да бъдат установени със сигурност.

В източната част на помещение 1 също беше проучена малка част от дървена конструкция (обр. 8, 109, 110). На коти 536.52/60 се разкриха четири вертикално забити дъски, подредени в линия с ориентация СЗ–ЮИ. Същите са с дължина между 8 и 24 см, и с дебелина 3–4 см. Северно от редицата вертикални дъски се разкри част от паднал плет от конструкцията на стената. Ориентацията на тази дървена структура е идентична с посоката на описаните по-горе останки в помещение 1, което позволява да приемем, че всички дървени елементи вероятно принадлежат към една и съща сграда, разположена в тази част на обекта.

Находки от пласта в очертанията на помещение 1: М15; М45; М57; М183; С5; С8; С22; С24; И25; И35; В9; К50.

Помещения 2–4. В останалите три помещения на късноантичната сграда А4, както и в пространството западно от тях, не бяха разкрити добре запазени дървени конструкции и структури от първия период. Единствено в помещение 2 са разкрити части от дъски на кота 536.54. Нивото им е идентично с това на останките от дървен плет в източната част на помещение 1.

Находки от пласта в помещения 2–4: М16; М20; М21; М40; Ф2; Ф3; В2; Б3.

Находки от пласта западно от сграда А4: К28.

Второ ниво. Второто ниво в сграда А4 и западно от нея се регистрира на коти 536.57/60/65. В помещения 1 и 2 нивото е маркирано от тънък пласт сиво-зелен пясък и дребна речна баластра, която в помещения 3 и 4 не се проявява толкова ясно. Пластът се състои от сиво-черна, сравнително хомогенна глинеста пръст, примесена с ивици изтляла дървесина, отделни речни камъни и фрагменти керемиди. Наблюдава се слаба денивелация на нивото от юг към север. В проучените помещения от сграда А4 бяха регистрирани различни структури, принадлежащи към този хронологически период.

Помещение 1. В помещението бяха разкрити участъци от подовото ниво на кота 536.60/62, както и останки от каменни струпвания, представляващи част от конструкцията на стените на сградата. В източната половина на помещеннието, на кота 536.60 се разкри част от стена от един ред речни камъни (обр. 8, 116). Същата има дължина около 0,70 м и ширина 0,46–0,50 м. Следва посока СЗ–ЮИ. Северозападният ѝ край е равно оформен – вероятно маркира страница на вход. На същата кота в северозападната част на помещение 1 се разкри друга редица от речни камъни с ширина около 0,46 м и запазена дължина около 2,25 м, ориентирана в посока СИ–ЮЗ (обр. 8).

Те са пресечени от по-късната римска стена. В северозападната част на помещение 1, непосредствено на север от по-ранната каменна стена, на кота 536.58/60 се разкри част от дървена конструкция от вероятна преградна стена на същата сграда (обр. 8, 115). Състои се от две успоредни дървени дъски, разположени вертикално по дългата си страна, между които има вертикално забито дървено колче. По дългата дъска е с дължина 1,15 м, а по-късата – 0,65 м. Дебелината им е около 3 см, а диаметърът на колчето – около 5 см. От двете страни на описаната структура се откриха още 3 фрагмента от дъска, паднали от разрушената конструкция. Дебелината на стената, лимитирана от дъските, е 0,21–0,22 м.

Находки от пласта в помещение 1: М47; М86; М115; М137; М154; М185; М186; С47; Ф16; Н4; В10; Ко1; К40; К90; Р31.

Помещение 2. В това помещение баластровото ниво е по-добре изразено, като най-добре се регистрира в южния профил, под късноантичната стена, на кота 536.62/70. В източната част на помещение 2 е регистриран единичен дървен кол с диаметър около 0,13 м (обр. 8) на кота 536.65. Същият е приблизително в линията на описаната каменна стена в северозападната част на помещение 1 и е възможно да представлява част от конструкцията на същата стена.

Находки от пласта в помещение 2: М39; М58; М99; М112; М113; М132; М173; С17.

Помещение 3. Баластрово-песъкливото ниво в помещение 3 не е толкова добре изразено. Същото се регистрира на кота 536.60/65. В източната част на помещението, източно от по-късната стена, се разкри частично съоръжение от тухли на кота 536.69 (обр. 103). То се състои от една хоризонтално поставена тухла с ширина около 0,36 м, от двете страни на която са изправени вертикално два фрагмента от тухли с височина около 0,15 м. Непосредствено над хоризонталната тухла се регистрира овъглено дърво. Описаната структура попада изцяло в източния стратиграфски разрез на помещението. Вероятно се касае за отвор на домакинска пещ, която остава източно от проучваното пространство.

Находки от пласта в помещение 3: М100; М101; М107; М150; М160; М171; Ф7; Ко11; К46.

Помещение 4. Песъкливо-баластровото ниво в помещение 4 е най-добре изразено в източната му част. Регистрира се на коти 536.59/64, със слаба денивелация на запад. Върху нивото се разкриха сравнително добре запазени дървени елементи – колчета, фрагменти от дъски и пръчки от паднала дървена конструкция на стена (обр. 108, 117), както и фрагменти от керемиди.

Находки от пласта в помещение 4: М129; С34; Ко4.

Находки от пласта западно от сграда А4: М67; С12; С15; С36; С39; Ф9; Ф10; К18; К76; Л7.

Трето ниво. Третото ниво се регистрира на кота около 536.90/92. В помещение 4 се наблюдава слаба денивелация на север докъм 536.82/84. Нивото се състои от по-твърд пласт кафяво-черна пръст, наситена с органични останки. В южните помещения 1 и 2 пластът е с по-светъл цвят и включения от сиво-зеленикав пясък. В северната част на сектора (помещения 3 и 4) пластът е кафяво-черен, нехомогенен, наситен с изтляла дървесина. Горната кота на пласта е с денивелация от юг към север: от 537.10/15 при помещения 1 и 2 до 537.00/05 при помещения 3 и 4.

Помещение 1. В южната част на помещението, на кота 536.92/98 е разкрита част от каменна структура от един до два реда средно големи речни камъни. Същата попада почти изцяло в западната част на южния стратиграфски разрез и най-вероятно представлява част от каменна основа на стена с посока СЗ–ЮИ, която се разполага косо спрямо профила и ориентацията на по-късното помещение. Трябва да се отбележи, че ориентацията на тази стена съвпада с ориентацията на каменните структури от предходния период, описани при второто стратиграфско ниво.

Находки от пласта в помещение 1: М19; М87; М176; В7; К74; Р5.

Помещение 2. Подовото ниво се регистрира на кота 536.92/94 като тънък пласт по-твърда пръст, смесена с пясък и дребни бучки хоросан. Върху нивото се очерта ситуация с дървени дъски в източната половина на помещението (обр. 107, 119). Същите са с горна кота 536.96/98. По-дългите дъски са паднали с ориентация С–Ю, а по-късите – с ориентация И–З. Имат следните запазени размери: дължина между 0,30 и 1,20 м; ширина между 6 и 25 см; дебелина от 2–3 см. Непосредствено на север от дървените останки, на кота 537.02 се разкри тухлено съоръжение с приблизително квадратна форма и размери 0,64 х 0,70 м. Състои се от цели тухли и фрагменти, като върху повърхността му има и една тухла половин формат. В югозападната част на помещението, на кота 537.08/10 се разкриха фрагментирани керемиди от паднал покрив (обр. 119). Същите маркират края на третия период.

Находки от пласта в помещение 2: М111; М158; С20; К29; К48; К77; К82.

Помещение 3. В западния край на помещението се разкриха фрагменти от дървени дъски на кота 536.91/96. Същите са с ориентация И–З, със запазена дължина от 0,40/0,42 м, ширина между 0,12 и 0,20 м и дебелина от 2–3 см. Източно от дъските се засече единично дървено колче с диаметър 4 см.

Находки от пласта в помещение 3: М78; М168; К71; К83.

Помещение 4. Подобно на предходните помещения и тук се регистрираха дървени останки. В цялата югоизточна четвърт на помещението, на кота 536.85/89 се установи плътен пласт от изтляло дърво с дебелина 4–5 см (обр. 118). Възможно е да представлява настилка от дървени дъски върху земната основа – дюшеме, или нападали елементи от конструкцията на стените. Северно от дървения „под“ се разкриха седем вертикални колчета и две вертикални дъски от дървени стени (обр. 9, 118). Същите са на кота около 537.00, като колчетата са с диаметър между 6 и 8/9 см, а дъските са с ширина 0,14–0,15 м и дебелина от 3–4 см. Линиите на подреждане на колчетата и вертикалните дъски следват посока с известно отклонение на запад от по-късните стени, подобно на каменната стена, регистрирана западно от помещение 4 и успоредно на нея (вж. по-горе III.3.2.).

Находки от пласта в помещение 4: М177; Н19.

Находки от пласта западно от сграда А4: М134; М175; И11; Зм17; К61; К63; К72; К86; К93; Л2; Р10.

III.4.3. Периодизация и хронология

Регистрираните подови нива и пластове показват еднаква стратиграфска последователност в цялата проучена площ на сграда А4 и пространството западно от нея. Котите на подовите нива са идентични или съвсем близки, като се отчете слабата естествена денивелация на терена в северна посока. Характеристиката на напластяванията също е сходна. Въз основа на тези констатации, подобно на останалите сектори от обекта, могат да се разграничат три периода от развитието на Сердика. Стратиграфски те се разполагат по следния начин: I период – обхваща пласт с коти от 536.40/46 до 536.60/65; II период – обхваща пласт с коти от 536.57/65 до 536.84/92; III период – обхваща пласт с коти от 536.84/92 до 537.00/15. На последната кота се регистрира добре изразено ниво, което на места е от пясък и баластра и което съответства на суперструкцията на новата, по-солидна застройка на Сердика.

Хронологическият обхват на всеки един от периодите се определя от откритите монети и находки с по-точна хронология.

I период може да се постави в хронологическите граници между 46 г. и 68/69 г. на базата на откритите монети и на известните исторически факти. Възможно е началната дата да се изтегли и по-рано, предвид по-ранните монети на Август и Тиберий.

II период се разполага между 68/69 г. и 106/111 г., според нумизматичния материал. Като добър репер за долната граница може да послужи монетата на Галба

(68 г.), чиято циркулация вероятно е била кратка. Горната граница най-вероятно е към средата на управлението на Траян, след Дакийските войни, както свидетелстват най-късните монети от пласта (отсечени 103–111 г.).

III период обхваща времето от 106/115 г. до към 129 г., според данните от монетния материал, като най-ранната възможна горна хронологическа граница се маркира от монета на Хадриан, отсечена в 129 г.

III.5. Сектор „Централен", сграда А5

III.5.1. Локализация, площ и етапи на проучване

Сграда А5 заема цяла инсула в централната част на обекта, ограничена от декуманус 1 (от юг), кардо максимус (от изток), декуманус 2 (от север) и кардо 1 (от запад). Запазените и експонирани архитектурни останки принадлежат на перистилна сграда от Късната античност (обр. 2, 5). Същата се състои от голяма зала в източната част и над 10 помещения, организирани около вътрешен двор. Проучванията на западната половина са проведени през 2010–2011 г., а на източната – през 2012 г. Поради добре запазените структури, принадлежащи към късноантичните помещения на сграда А5 (хипокаустни системи, мозаични подове, латрина, баня, водопроводни и канализационни системи, каменна настилка на двора), проучването на ранноримските пластове беше възможно само в две помещения – 12 и 13, разположени приблизително в централната северна част на сградата (обр. 5, 11). Основните структури бяха разкрити през 2012 г. в източната половина на помещение 12, върху площ от около 16,5 кв. м. Допълнителни данни даде проучването в съседното от изток помещение 13. Тук части от ранноримските структури и пластове бяха разкрити на площ от около 12 кв. м в западната половина на помещението, между по-ранна стена с посока С–Ю и засводен късноантичен канал, идващ от двора.

III.5.2. Стратиграфия, структури и находки

Стратиграфските наблюдения се базират на южния стратиграфски разрез в помещение 12 (обр. 120, 125) и на други данни от проучването. Ранноримските културни напластявания тук се установяват от кота 536.59/65 до кота 537.40/43. Последното ниво се свързва с първата по-масивна застройка на Сердика. В обхвата на помещение 13 проучването беше прекратено до около кота 537.00 поради липса на време и работници. В ограничената площ на двете помещения на сграда А5 бяха регистрирани три добре изразени подови нива, маркиращи ранните строителни периоди в тази част на обекта.

Първо ниво. Регистрирано е само в помещение 12 на кота 536.59/65. Подовото ниво се маркира от пет добре запазени дъски, представляващи част от дървения под – дюшеме, на помещение (обр. 126). Пластът над него се състои от нехомогенна сиво-черна до кафяво-черна, глинеста пръст, в която на места се регистрират ивици пепел и опалена глина. Поради високото ниво на подпочвените води в цялата проучвана площ се разкриват добре запазени дървени останки (обр. 124). Дъските от подовата конструкция са разкрити в южната част на проученото пространство. Разположени са в посока С–Ю и имат следните размери: разкрита дължина около 0,56 м; ширина – около 0,24 м. Източният ръб на всяка дъска се застъпва от следващата дъска от изток. В южна посока подът се развива под оставения стратиграфски разрез. Северният край на дъските е застъпен от хоризонтална греда с четириъгълно сечение с ориентация И–З и горна кота 536.73. Гредата е с дебелина 7–8 см и запазена дължина 1,48 м. На 0,14 м северно и успоредно на нея, на кота 536.80 се разполага друга подобна греда с дължина 1,61 и ширина 0,10–0,12 м. Между двете греди е разкрита долната част от конструкцията на дървена стена, състояща се от вертикални плоски греди с плет от тънки пръчки около тях (обр. 127). Запазена е долната част на една от гредите от запад и до пет реда от пръчките на плета във височина. В югозападния ъгъл на

проученото пространство, на кота 536.77 са разкрити още два дървени елемента – части от хоризонтални дъски, източната от които има оформена сглобка от едната страна. Под нивото на дървената конструкция от следващия период (кота 537.00) са разкрити още няколко дървени елемента от падналата дървена конструкция на сградата с различна форма и размери, както и единични камъни със среден размер.

Находки от пласта: М24; Н10; И16; В5; Р23; Р25.

Второ ниво. Регистрира се и в двете помещения на кота около 537.00. В стратиграфския разрез нивото е маркирано от ивица сиво-бял до сиво-зеленикав пясък с дебелина 3–5 см (обр. 125). Пластът над нивото е от нехомогенна сиво-черна до кафяво-черна, глинеста пръст, с опалени ивици на места. На кота 537.13/20 са разкрити керемиди от паднал покрив.

Помещение 12. В очертанията на помещението са документирани множество добре запазени дървени елементи от конструкцията на сградата (обр. 121, 122, 124). В южната част, на кота 537.00/04 са разкрити части от две хоризонтални греди (дъски) с Г-образен профил, разположени в посока И–З. В краищата си те имат оформени правоъгълни отвори за сглобка с вертикален елемент (обр. 124). Размерите им са: ширина – 0,20 м; дебелина – 6 до 12 см; запазена дължина – от 0,46 м до 2,20 м. На около 2,20 м северно от описаните греди е открита идентична греда, разположена успоредно на първите. Тя също има Г-образен профил и два правоъгълни отвора в двата края. В източния отвор е съхранена и част от вертикалния елемент. В югоизточната част на проучваното пространство е разкрита част от конструкцията на южната стена. Непосредствено на юг от южните греди с отвори, на мястото на тяхното съединяване се разкри част от вертикална подпора с размери в сечение 0,30 х 0,20 м (горна кота 537.18). На изток и запад от нея бяха проучени части от хоризонтални дъски, поставени на тясната си страна (обр. 121, 128, 129). Същите са с размери: дебелина между 4 и 10 см; запазена дължина – между 0,32 и 0,70 м. В северната половина на помещение 12 се разкриха значително количество дървени елементи. Три от тях представляват дъски с ширина 0,18–0,20 м и разкрита дължина между 0,90 и 1,10 м (кота 537.00/02). Възможно е тези елементи да са част от дървената настилка на пода на помещението, подобно на описаните при по-ранното ниво. Останалите греди, дъски и по-малки дървени останки най-вероятно принадлежат към конструкцията на стените и покрива на сградата, тъй като са на по-високо ниво – 537.05/09/13. В този участък се разкриха и речни камъни със среден и едър размер (кота 537.02/04/09). Възможно е да принадлежат към следващото ниво.

Находки от пласта в помещение 12: С14; И26; И28; В8.

Помещение 13. Подобно на помещение 12, и тук се откриха на място множество дървени елементи от конструкцията на сградата (обр. 123, 131). Непосредствено под тях се регистрира тънък сиво-зеленикав пласт пясък и дребна речна баластра. В южната половина на проучваното пространство, на кота 537.00 се разкри идентична хоризонтална греда с Г-образен профил, разположена И–З по линията на хипотетичното продължение в източна посока на описаните две подобни греди в помещение 12 (обр. 11, 131). Гредата е с ширина 0,18–0,20 м и разкрита дължина 1,28 м. Северно и южно от нея се откриха още четири хоризонтално разположени дървени елемента. Дъската в северния край е на кота 537.00 и е възможно да е част от дървената настилка на помещението. Широка е 0,20 м, а разкрита ѝ дължина е 1,44 м. Останалите дървени греди (кота 537.05/07) по-скоро са принадлежали към конструкцията на стените и покрива. Около описаните елементи се откриват отделни речни камъни със среден размер.

Находки от пласта в помещение 13: М83; М119.

Трето ниво. Регистрира се с частично засечените останки от твърдо ниво на кота около 537.20. Пластът над него е от кафяво-черна нехомогенна пръст, примесена

с малко камъни и фрагменти строителна керамика, със средна концентрация на битова керамика и животински кости.

Помещение 12. Регистрираните структури от това ниво в помещението са много малко. В североизточната част, на кота 537.19 е засечена малка част от твърдо ниво, вероятно с хоросан. В южната част, непосредствено пред стратиграфския разрез, е разкрито каменно струпване на кота 537.22, западно от което се откри също малка част от твърдото ниво. Възможно е описаните при второто ниво камъни в северната част на помещение 12 да принадлежат към каменната основа на стена/и от третото ниво, тъй като разположението им в план (доколкото може да се установи такова) не съответства на очертанията на помещението от втория период, дефинирани от гредите с Г-образно сечение.

Находки от пласта в помещение 12: Н11; В6.

Помещение 13. В проучената част от помещението, на кота 537.23/25 се разкри вероятна основа на стена от речни камъни със среден размер и приблизителна ориентация И–З (обр. 11, 17). В средата им, на кота около 537.16 се откри хоризонтална греда с размери 1,0 х 0,10 м. На около 0,30 м северно от камъните, на кота 537.21 се откри хоризонтална дъска, разположена в посока С–Ю, долепена до по-късния зид. Дъската е с дължина 1,26 м и ширина 0,20–0,30 м. До източната част на изкопа, на кота 537.25 се разкриха фрагменти от тухли и керемиди върху ниво със следи от пожар (обр. 130, 132).

Находки от пласта в помещение 13: М114.

III.5.3. Периодизация и хронология.

В двете помещения от сграда А5 с проучени ранноримски останки се регистрират три подови нива, съответстващи на три строителни периода. Високото ниво на подпочвените води в тази част на обекта е съхранило в добро състояние значителни останки от дървените елементи на сградите от тези периоди.

Трите периода стратиграфски се разполагат по следния начин: I период – обхваща пласт с коти от 536.59/64 до 537.00; II период – обхваща пласт с коти от 537.00 до 537.20; III период – обхваща пласт с коти от 537.20 до 537.40/43. На последната кота е регистрирано сиво-зелено ниво от пясък и баластра, което може да се свърже с първата по-масивна застройка на Сердика.

Предвид ограничения обхват на проучванията в сграда А5, не са много находките, позволяващи точна датировка на трите периода. Откритата монета на Калигула в първия пласт на помещение 12 индикира една сравнително ранна дата за първия период. От второто ниво произхождат две монети – на Веспасиан и Домициан, които подсказват, че сградата от втория период е съществувала по времето на Флавиите. От третия пласт произхожда още една монета на Домициан, но предвид данните от други части на обекта, където са открити повече монети, находката от помещение 13 по-скоро е циркулирала в по-късна среда. Подобно на сграда А6, хронологическите граници на всеки от периодите могат да се дефинират по-коректно след синхронизация със съответните пластове от останалите части на обекта.

III.6. Сектор „Централен“, сграда А6

III.6.1. Локализация, площ и етапи на проучване

Сграда А6 заема северната половина на южния участък, разположен между декуманус максимус и декуманус 1 (обр. 2, 5). Най-добре са съхранени архитектурните останки от голяма перистилна сграда от Късната античност. Сградата се състои от множество помещения организирани около вътрешен двор. Проучванията на западната половина са проведени през 2011 г., а на източната – през 2012 г. При разкопките през 2011 г. бяха разкрити представителна зала с мозаичен под (Ivanov 2016; Ivanov 2017) и вътрешен двор с настилка от каменни плочи, които бяха оста-

вени за последващо експониране. Северно от тях се разполагат две помещения със значителни размери, тангиращи от юг декуманус 1. В западното помещение беше разкрит хоросанов под от VI век, чиято южна половина също беше оставена за експониране. Проучване на по-ранните пластове беше осъществено само в северната половина на това помещение (помещение 2), разделено впоследствие на източна и западна част от разкрит масивен зид с посока С–Ю. Ранноримските пластове бяха регистрирани само в два малки участъка (6 кв. м – от изток, и 9 кв. м – от запад). По време на изграждането на конструкцията на подземния тунел за метростанцията пропадна значителен участък от терена, разположен източно от помещение 2, северно от двора и южно от декуманус 1. По-нататъшни разкопки тук не бяха възможни. Източната половина на сграда А6 беше изследвана през 2012 г., но поради недостиг на време римските пластове тук бяха проучени частично. Ранноримски пластове и материали бяха достигнати само в един сондаж с площ от около 4,5 кв. м в северната част на помещение 7, непосредствено на юг от декуманус 1.

III.6.2. Стратиграфия, структури и находки

В двата изследвани участъка на помещение 2 и в сондажа в помещение 7 са регистрирани няколко добре изразени пласта и ограничено количество структури и находки.

Първо ниво. Стратиграфски се регистрира на кота 537.53/55. Пластът е нехомогенна сиво-черна, глинеста пръст, смесена (помещение 2 – запад) с бежово-зелени включения (обр. 133, 135). Поради по-ниското ниво на подпочвени води, в южната част на обекта не се регистрират запазени органични останки от дървените конструкции. В проучените участъци няма разкрити структури, принадлежащи към това ниво. Концентрацията на керамика и животински кости в пласта е сравнително ниска. Във всички участъци са оформени малки контролни сондажи до кота 537.09, които показват липса на културни напластявания, структури и материали.

Находки от пласта: няма.

Второ ниво. Второто ниво в очертанията на късноантичната сграда А6 е ясно изразено. Маркирано е от добре изразен пласт пясък и дребна речна баластра с бежово-зеленикав до охров цвят (обр. 133). Нивото е с дебелина 3–8 см, като горната му повърхност е на кота 537.77/80. Пластът над него е от сравнително хомогенна сиво-черна пръст, на места с бежово-кафяви включения и горели ивици. Регистрира се сравнително висока концентрация на керамика и животински кости. Единствената структура е разкрита в помещение 2 – изток, на кота 537.77. Представлява изцяло запазена тухлена основа на домакинска пещ (обр. 136) с приблизително квадратна форма и размери 1,12 х 1,14 м. Изградена е от девет квадратни тухли с размери около 0,34 х 0,34 м, разположени в три реда по три. Горната им повърхност е с черен цвят вследствие от паления огън. Приблизително в центъра на тухлената основа е бил изграден глинеият купол на пещта, маркиран от бежово-кафяво петно с приблизително кръгла форма и размери 0,80 х 0,68 м. Около тухлената площадка от изток, север и запад се регистрира опалена ивица с ширина 0,15–0,20 м.

Находки от пласта: М138; М156; Б5.

Трето ниво. Третото ниво също се регистрира ясно на кота около 538.00 (обр. 133, 135). Маркирано е от 2–3 см ивица бежово-охров пясък и дребна речна баластра. Пластът над нивото се състои от нехомогенна сиво-черна, глинеста пръст, смесена с бежови глинести включения. Достига до кота 538.20, на която се регистрира поредното баластрово ниво, свързано със суперструкцията на първата по-масивна застройка на Сердика. В проучената ограничена площ от сграда А6 не са регистрирани структури, принадлежащи към обсъжданото ниво. Пластът е със сравнително висока концентрация на керамика и животински кости.

Находки от пласта: няма.

III.6.3. Периодизация и хронология

Подобно на останалите сгради, проучването на сграда A6 разкрива три ранни нива, респективно – три строителни периода. За разлика от разположените на север части на обекта, в южната половина нивото на подпочвените води е по-ниско и не достига културните пластове. Поради това тук липсват запазени дървени елементи от конструкциите на сградите, както и характерното насищане на пластовете с органични останки. Независимо от това и в трите пласта пръстта е с тъмен цвят, свидетелстващ за високо съдържание на изтляла органика.

Трите периода стратиграфски се разполагат по следния начин: I период – обхваща пласт с коти от 537.53/55 до 537.77/80; II период – обхваща пласт с коти от 537.77/80 до 538.00; III период – обхваща пласт с коти от 538.00 до 538.20. На последната кота се регистрира добре изразено сиво-зелено ниво от пясък и баластра, което индикира периода на първата по-масивна застройка на Сердика.

Поради ограничения обхват на проучванията в сграда A6 липсват достатъчно находки, които да позволят по-точна датировка на трите периода. Откритите монети на Траян във втория пласт позволяват неговият финал да се постави към началото на II век, което като цяло съответства на датировката на втория пласт в останалите части от обекта. Хронологическата позиция на първи и трети период следва да се синхронизира със съответните пластове от останалите части на обекта, където са открити повече датиращи находки.

III.7. Сектор „Подлез“, сгради A8 и A4-север, базилика 2

III.7.1. Локализация, площ и етапи на проучване

Сектор „Подлез“ заема най-северната част на обекта. Разполага се западно от кардо максимус и северно от сграда A3 (обр. 2, 3). В площта на сектора е разкрита гъста мрежа от стени с различна хронология, принадлежащи на няколко сгради. В източната част се разкрива продължението в северна посока на сграда A4, тангираща от запад кардо максимус. Западната половина е заета от сграда с перистилен план и няколко строителни периода (сграда A8), върху чиито останки към края на IV век е изградена раннохристиянска базилика 2. Разкопките се проведоха през есента на 2011 г. Предвид насищането на сектора със стени, както и пресичането му от юг на север от съвременен бетонен канал, проучването на ранните пластове беше възможно само в малките участъци между тях, на обща площ от около 83 кв. м. В сектора беше заложена план-квадратна мрежа (обр. 3) с латински буквени означения от запад на изток (от A до G) и цифрови означения от север към юг (от 1 до 4). В западната половина на кв. A1 и A2, северната половина на кв. B1 и C1, както и в целия кв. D1 всички културни напластявания са били разрушени при изграждането на подлеза през 1968 г. В тези участъци се откриваше само чиста съвременна баластра, насипана под основите на подлеза. В северната половина на кв. E2 и западната част на кв. F2 съвременната баластрова подложка се откри споена с бетон от съвременните сонди. Получилата се в резултат здрава конструкция се оказа невъзможна за отстраняване, което възпрепятства проучването на евентуално запазени останки отдолу. В крайните квадрати F4 и G4 разкопки бяха осъществени частично поради ограниченото време и периодичното наводняване на този участък от съвременната инфраструктура.

III.7.2. Стратиграфия, структури и находки

Регистрирани са няколко пласта с добре изразени нива и съхранени дървени структури. Описанието на разкритите останки във всеки пласт е по квадрати от план-квадратната мрежа.

Първо ниво. Маркирано е от по-твърда на места повърхност, както и от разкритите дървени елементи и находки. Регистрира се на коти 536.00 – 536.10/12. В източната част на квадратите по линия „D“ е установена денивелация на терена,

която изглежда се дължи на преминаващата тук съвременна канализационна тръба, положена в бетонно корито. В тези квадрати нивото е по-ниско – на кота 535.75/80 (обр. 142). Пластът навсякъде представлява нехомогенна кафяво-черна, глинеста пръст, обилно примесена с изтляла органика. Поради високото ниво на подпочвените води в северната част на обекта, на различни места се разкриха добре запазени останки от дървените конструкции на сградите. Наблюдава се сравнително висока концентрация на керамика и животински кости. В квадрати A2, B2, C2 и D2 са оформени малки контролни сондажи до 0,50 м под първото ниво, които показват липса на културни напластявания, структури и материали.

Кв. A1–A2, B1–B2. Проучени са ограничени участъци в тези четири квадрата, северно, западно и източно от вътрешния двор на римската сграда. Оставените стратиграфски разрези илюстрират добре характера на пласта – нехомогенна кафяво-черна пръст с органични останки (обр. 137, 138, 151). Нивото е на коти 536.00 – 536.10/12. Не са разкрити запазени структури.

Находки от пласта: М33; С35; И4; И6; И17; И19; И33; И34; Зм3; Зм11; Зм12; К43; К51; К59; Р21; Р22; Р35.

Кв. C2. Проучването беше възможно само в южната част на квадрата. Пластът е идентичен с описания по-горе. Регистрира се на кота 536.00, като в западна и южна посока се наблюдава денивелация (обр. 152). На около 0,20 м южно от северния профил, на кота 536.08 се разкри вертикален кол с размери в сечение 10 х 10 см.

Находки от пласта: М32.

Кв. D2. Приблизително в централната част на квадрата, в участък, разположен между три стени от изток, юг и запад, се разкри правоъгълна в план структура. Същата е на кота 535.80 и има размери 1,50 м (С–Ю) х 0,90 (И–З) м. Северозападният ѝ край е заоблен. Представлява тъмнокафяво петно изтляла дървесина, върху което се откри фрагмент от паднала керемида. В южна посока се засичат участъци от твърда бяла субстанция, възможно паднала варова мазилка, подобна на описаната при сграда A1. Структурата кореспондира с подобна, разположена източно от зида от изток, на границата с кв. E2. Втората структура представлява правоъгълно петно от бяла, твърда субстанция (варова обмазка?) на кота 535.85/90 с размери 0,65 м (И–З) х 0,46 (С–Ю) м. Североизточният ѝ край е заоблен (обр. 154). Идентична твърда бяла субстанция се разкри на кота 535.98 южно от зида от юг, попадаща частично в кв. E2. Структурата е с размери 1,30 (С–Ю) х 0,70 (И–З) м. Върху нея се регистрират отделни камъни, обгоряла греда и фрагменти керамика (обр. 157). Описаните структури очертават правоъгълно пространство с приблизителни размери 3,30 х 2,40 м, което вероятно представлява едно помещение в сграда с дървена конструкция (обр. 10).

Находки от пласта: М23; Н1; И1; Зм13; Зм14; Ко3; Р6.

Кв. D3–D4. В южната част на кв. D3, на границата с кв. D4, се разкри част от глинена структура с отпечатана украса върху повърхността, интерпретирана първоначално като есхара (Иванов 2012в). Структурата е разкрита на кота 536.37 (обр. 144, 160, 161). Запазената част от нея има размери 0,72 х 0,67 м. Реконструкцията на украсата предполага оформянето ѝ във вид на почти квадратна рамка от двойна линия, чиито срещуположни ъгли са свързани помежду си също с двойни успоредни линии, пресичащи се в центъра. Ъглите на структурата, както и краищата в източна, западна и северна посока са обрушени, което позволява само хипотетична реконструкция на декорацията. Всички двойни линии са нанесени с помощта на шнур, който най-добре личи при офрмянето на южната част от двойната рамка (обр. 162). Повърхността се състои от тънък слой фина глина с черно-кафяв до бежов цвят. Същата е загладена и твърда поради изпичането и се откри напукана в множество участъци. Доколкото може да се установи по обрушените части на съоръжението, основата (ядрото) на съоръжението се състои от чиста сива глина, пясък и съвсем дребна речна баластра. Над нея се разполага слой

глина с по-едри примеси, добил кафяв цвят от високата температура. Въпросната „есхара“ беше временно консервирана и оставена за последващо експониране, поради което не беше направен срез за установяване на нейната вътрешна структура. Непосредствено на изток от нея се засече опалено петно с подобна структура, приблизително кръгла форма и кафяво-черно оцветяване по периферията (обр. 160). Подобни петна с неправилна окръглена форма бяха регистрирани на няколко места при проучванията през 2012 г. в очертанията на сгради А1 и А5. Същите представляват останки от неравномерно опалената глинена обмазка на стени с дървена основа (плет). Проучването на запазената част от такава обмазка при падналата стена в кв. F2 разкри идентична структура – пречистена глина, смесена с пясък и съвсем дребна баластра (обр. 167). Изложените данни ми позволяват да коригирам първоначалното си мнение и да приема, че в случая по-скоро се касае за запазена част от украса върху обмазката на дървено-землена стена, отколкото за култово съоръжение – есхара.

Находки от пласта: М29; К73.

Кв. Е1. Нивото се регистрира на кота около 536.10. Пластът тук е със същите характеристики като в останалите квадрати. В ограничената площ за проучване са регистрирани отделни камъни със среден размер и малка част от хоризонтална дъска на кота 536.36 от разрушената конструкция на сграда.

Находки от пласта: И29; Р20.

Кв. Е2. В югоизточната четвърт на квадрата, в пространство, ограничено от четири стени, се разкриха част от подовото ниво и дървени елементи от конструкцията на стените (обр. 10, 146, 163). Приблизително в средата на пространството се разполага хоризонтална греда (кота 536.24/28). Същата е ориентирана С–Ю и има размери 2,12 х 0,10/0,12 м. Успоредно на гредата, на отстояние 0,10–0,14 м на запад, се откриха шест тънки вертикални греди/дъски, разположени на 0,22 до 0,30 м една от друга, представляващи част от конструкцията на стена с плет. Наоколо са разкрити камъни със среден и малък размер и фрагменти от керемиди.

Находки от пласта: Ф14; Н2; К38; К52.

Кв. Е3. Продължението на описаната конструкция в южна посока се разкри в кв. Е3. На кота 536.23/25 се откри хоризонтална греда с размери 1,08 х 0,10/12 м и ориентация С–Ю. Около гредата беше регистрирано струпване на средно големи и по-едри речни камъни и фрагменти керемиди. След отстраняване на камъните от южната страна на гредата, на отстояние 0,12–0,20 м от нея, се разкриха пет вертикални греди с правоъгълно и триъгълно сечение (кота 536.27/25). Същите са с ширина между 0,12 и 0,20 м и дебелина от 4–6 см (обр. 164).

Находки от пласта: М181.

Кв. Е4. В източната част на квадрата беше разкрита част от дървена конструкция, вероятно ъгъл на сграда/ помещение. Структурата се състои от хоризонтална греда, ориентирана в посока С–Ю, и вертикални елементи с посока И–З, разположени под прав ъгъл спрямо гредата (обр. 148, 158). Последната се разкри на кота 536.34/40 и има размери 1,10 х 0,16 м. Вертикалните греди са на кота 536.34/36 и са по-лошо запазени. Регистрирани са две такива на разстояние около 0,20 м една от друга. Ширината им е от 0,12 до 0,20 м, а дебелината – около 4 см. Продължението на конструкцията в източна посока се разкри в границите на същия квадрат, източно от късноантичен масивен зид. В хипотетичното продължение на линията на вертикалните греди са открити още две подобни на кота 536.29 (обр. 10). Западната от тях е с правоъгълно сечение и размери 12 х 4 см, докато източната е с кръгло сечение и диаметър около 15 см. Може да се предположи, че последната е ъглова греда в конструкцията на сградата.

Находки от пласта: С21; Н7.

Кв. F1–F2. По средата между двата квадрата се разкри на място плет с дължина 1,30 м и ширина около 0,16 м, представляващ част от стена с дървена конструкция и

глинена обмазка (обр. 150, 168). От поддържащите конструкцията вертикални греди е запазена само една в северния край, на кота 536.43. От самия плет са запазени до пет реда пръчки (кота 536.28), като в северната част, до гредата, личат още три реда. Пръчките са с диаметър 1,5–2 см. Линията на плета е успоредна на линията, образувана от дървените елементи в кв. E2–E3 (вж. по-горе), на около 3,20 м източно от нея. Подовото ниво е на кота около 536.15.

Находки от пласта: няма.

Кв. F2. В югоизточната половина на квадрата се намира една от най-важните и атрактивни структури, свързани с ранноримска Сердика. В този участък беше разкрита голяма част от напълно запазена дървена стена от сграда, паднала на място от запад на изток (обр. 10, 149, 165, 166). Запазената част от нея е с дължина 2,80 м и ширина 2,30 м, с коти на разкриване от 536.32 до 536.40. Конструкцията на стената се състои от пет вертикални греди с разкрита дължина от 1,90 до 2,80 м и ширина от 0,18–0,20 м в долния край до 0,10–0,12 м в горния (обр. 149). Западно от най-северната греда е разкрита масивна четвъртита дървена подпора, която не е синхронна на стената и ще бъде описана при третото ниво. Отделни малки части от друга дървена конструкция бяха разкрити върху стената на кота 536.50. Същите вероятно са от конструкцията на западната стена, паднала върху източната. Около долната част на гредите се регистрират отделни камъни със среден размер. В източната половина на падналата стена се регистрира и запазена обмазка върху дървения плет. Тя се състои от глина, пясък и съвсем дребна балстра (обр. 167). Повърхността е слабо опалена и е придобила кафяво-черен цвят. Линията на долните (западни) краища на падналите греди съвпада с линията на плета в кв. F1–F2 (вж. по-горе), което предполага, че двете структури са част от една и съща сграда.

Находки от пласта: няма.

Кв. F3. В югозападната част на квадрата беше проучена ограничена площ южно от стената на сграда A4 и източно от южния кораб на базиликата. В този съвсем малък участък се разкри ниво на кота 536.00, маркирано от натрошена опалена мазилка. На 1,80 м източно от стената на базиликата се засече малка част от хоризонтална греда с ширина 0,22 см, вероятно от паднала стена. Непосредствено до южното лице на северната стена от сграда A3, на кота 536.22/30 бяха разкрити четири вертикални дървени греди с ширина 0,18–0,20 м и запазена височина до 0,23 м (обр. 159). Гредите се разполагат в линия с ориентация И–З и най-вероятно са част от конструкцията на къса стена, затваряща от юг помещение или цялата сграда, чиито дълги стени се засичат в кв. E2–E3 и F1–F2.

Находки от пласта: М180; Ф8; И2; И3.

Второ ниво. Следващото ниво, регистрирано при проучванията в сектор „Подлез", се маркира в повечето квадрати от сиво-зелен до бежово-охров на цвят баластров пласт с дебелина от 3–4 см. На повечето места пластът се засича на коти от 536.42/46 до 536.50/52. В южните части на кв. A2 и C2 се наблюдава денивелация до кота 536.36/38, а в кв. D2–D3 и западната част на кв. E2 – до кота 536.05/10. Пластът над нивото е подобен на първия пласт – нехомогенна, кафяво-черна глинеста пръст, примесена с изтляла органична материя от дървените конструкции на стените. За разлика от първото ниво, където на много места се откриха добре запазени дървени елементи, количеството на проучените структури, принадлежащи към второто ниво, е ограничено.

Кв. A1–A2, B1–B2. В стратиграфските разрези на повечето места се регистрира добре баластровия пласт, маркиращ пода (обр. 137–139, 151). В кв. A2 е разкрита част от хоризонтално разположена (паднала ?) масивна дървена греда с правоъгълно сечение, попадаща в южния профил на квадрата (обр. 169). Гредата е равно отрязана, с размери в сечение 0,26 х 0,34 м (кота на горната повърхност – 536.50). В кв. A2 се наблюдава денивелация на нивото в южна посока до кота 536.30/32.

Находки от пласта: М60; Р33.

Кв. С2. В ограничената площ на проучване, попадаща в квадрата, се наблюдава стратиграфска картина, подобна на тази в кв. А2 – денивелация на нивото в южна посока до кота 536.36/38. В южната част на квадрата, източно от профила се разкри каменно струпване с размери 0,95 х 0,54 м (кота 536.35/40). Сред камъните има фрагменти от керемиди и част от хромелен камък (обр. 170). Възможно е този контекст да маркира североизточен ъгъл на сграда, чиято основна площ излиза извън терена на разкопките.

Находки от пласта: няма.

Кв. D2. В този квадрат също не са регистрирани запазени структури към нивото. Единствената особеност тук е, че в източната половина от квадрата, приблизително по линията на една съвременна канализационна тръба, се наблюдава денивелация на стратиграфските пластове, отбелязана и при предходното ниво. Нивото на пласта в този участък е на кота 536.05/10.

Находки от пласта: М59; М75; С27; И18; И44; К92; Р12.

Кв. D3–D4. В ограничената площ на двата квадрата, достъпна за проучване, не са регистрирани съхранени структури от втория период. Характеристиките на пласта са идентични на тези в останалите квадрати.

Находки от пласта: С7.

Кв. Е1–Е3. В тези квадрати е регистриран само пласт без запазени структури.

Находки от пласта: Ф15.

Кв. F1–F2. Баластровото ниво се засича на кота 536.40/46. Наблюдава се слаба денивелация от изток към запад. Не са разкрити прилежащи структури.

Находки от пласта: няма.

Кв. F2–F3. В южната част на F2 и отчасти в F3 се разкри част от баластровото ниво, върху което се откриха две дъски, разположени една върху друга (обр. 171). Дъските са с дължина между 0,66 и 0,90 м и ширина 0,16–0,18 м (кота 536.57/62). На северозапад от тях се откри още едно малко дървено парче. Дървените елементи вероятно са част от конструкцията на стена.

Находки от пласта: М109; Ф5; Р8.

Кв. G3. В западната половина на квадрата, в ограниченото пространство между четири по-късни стени, на кота 536.52/62 се откриха дървени елементи. Те се разполагат непосредствено върху баластровото ниво на пода (обр. 172). Единият елемент е дъска с ориентация С–Ю и размери 2,15 х 0,20 м. В двата края дъската е изтънена отдолу, вероятно поради използването ѝ в някаква конструкция. Под южния край на описаната дъска се откри втора, по-малка, с размери 0,46 х 0,10 м.

Находки от пласта: няма.

Трето ниво. Третото ниво в по-голямата част от квадратите е ясно обозначено от пласт сиво-зелен пясък и дребна речна баластра (обр. 151, 152). Пластът над нивото е от по-светла сиво-черна, сравнително хомогенна пръст. В по-голямата част от обекта нивото се регистрира на кота 536.70/74 с известна денивелация на места. Пластът е с различна дебелина, но краят на периода се маркира от нов, по-добре изразен баластрово-песъклив пласт, разположен около кота 536.85. На същото ниво са праговете в регистрираните входове на римските стени, принадлежащи към по-масивната застройка на Сердика от следващия период.

Кв. А1–А2, В1–В2. В обхвата на четирите квадрата нивото е ясно регистрирано на 536.70/75. В североизточната част на кв. В2 нивото е добре изразено на кота 536.67, като върху него се откриват отделни дървени останки.

Находки от пласта: И12; В13; К89.

Кв. С1–С2. В тези квадрати не са документирани запазени структури от периода.

Находки: М159.

Кв. D1–D4. В тези квадрати не са открити запазени структури, принадлежащи към третия период. Потвърждава се отново денивелацията на пластовете в кв. D2, като тук нивото се регистрира между коти 536.34/37 и 536.57/60.

Находки от пласта: М72; М147; М163; С44; И20; И22; Зм4; Зм15; Ко6; Ко10; Ко15; К7; Р9; Р17; Р19.

Кв. E4. В квадрата се разкри каменна структура, разположена над описаните по-горе дървени елементи. На кота 536.75 се открива каменно струпване, състоящо се от един голям и няколко по-малки камъка, оформящи равна горна повърхност. Възможно е да се касае за ъгъл от сграда. Над големия камък се засичат фрагменти керемиди, върху които има друг голям камък с неправилна форма (обр. 148, 158).

Находки от пласта: И8.

Кв. F1–F3. В малкото пространство от тези квадрати, достъпно за проучване, се разкри каменно струпване на кота 536.65/69. Част от камъните, разположени непосредствено на север от северното лице на по-късната римска стена, следват посока И–З в един до два реда (обр. 10, 173). Редицата има дължина около 2,0 м и запазена ширина между 0,20 и 0,30 м. Вероятно представлява част от стена на сграда. В кв. F2 нивото се регистрира ясно на кота 536.75/77. Тук то е с по-голяма дебелина – до 0,10–0,12 м, като източната му част е засегната от късноантично вкопаване. В южната част на кв. F2, на границата с кв. F3, се разкри вертикална масивна дървена греда (горна кота 536.83) с размери в сечение 0,50 х 0,42 м (обр. 174). Запазена е на около 0,65 м в дълбочина, до кота 536.17. Гредата е горяла.

Находки от пласта: М34; М71; М142; Ко13; К37.

III.7.3. Периодизация и хронология

Подобно на останалите сектори, проучването на ранните пластове в сектор „Подлез“ разкрива три нива, съответстващи на три строителни периода.

Трите периода стратиграфски се разполагат по следния начин: I период – обхваща пласт с коти от 535.75/80–536.00/12 до 536.05/10–536.46/52; II период – обхваща пласт с коти от 536.05/10–536.46/52 до 536.34/37–536.70/74; III период – обхваща пласт с коти от 536.34/37–536.70/74 до 536.57/60–536.85. На последните коти се регистрира поредното добре изразено сиво-зелено ниво от пясък и баластра, което съответства на суперструкцията и нивата на праговете на стените от първата по-масивна застройка на Сердика, маркираща началото на следващия период.

Хронологията на пластовете се определя от откритите монети и находки с по-тясна датировка. От първия пласт произхождат монети на Калигула и Клавдий, както и 2 обезличени монети от I век. От следващия пласт са открити монети на Нерон, Веспасиан, Домициан и Траян. Третият пласт се датира с монети на Клавдий, Веспасиан, Траян и Хадриан. Хронологически първият период може да се отнесе от 40-те години на I век докъм края на Юлиево-Клавдиевата династия. Следващият период обхваща управлението на Флавиите и началните години от управлението на Траян. Последният период включва част от управлението на Траян и част от това на Хадриан.

III.8. Стратиграфия и хронология (обобщение)

Археологическото проучване на обект „Метростанция 8–II“ за първи път даде възможност върху една значителна площ от Сердика да бъдат проследени стратиграфските напластявания от времето на възникването и първоначалното ѝ развитие. Обектът се ситуира северно от декуманус максимус и западно от кардо максимус на укрепената територия на римския град и обхваща проучена площ от около 6000 кв. м (обр. 1, 2).

Последователността на културните напластявания и тяхното хронологическо съотнасяне на базата на откритите в тях находки е в основата на анализа на всеки археологически обект. При проучването на обект „Метростанция 8–II“ бяха

документирани пластове от средата на I до началото на XX век. При описанията на археологическите контексти (вж. по-горе гл. III.1.–7.) стратиграфската картина е представена детайлно със съответния коментар върху регистрираните пластове от ранноримските периоди. В почти цялата проучена площ на обекта се наблюдава идентична стратиграфска последователност – три нива на обитаване, маркиращи три хронологически периода от развитието на Сердика. Единствено в югозападната част на сграда A2 се установяват само две нива. Откритите монети и находки от тези пластове позволяват тяхното синхронизиране с второто и трето ниво от останалите части на обекта. Морфологичната характеристика на пластовете е доста близка. Те се състоят от тъмна, кафяво-черна до сиво-черна глинеста пръст, чийто цвят до голяма степен се дължи на голямото количество изтляла органична материя – в случая дървени елементи от конструкциите на сградите (вертикални подпори, греди, дъски, колове и пръчки). В оставените контролни стратиграфски разрези, както и при документирането на различни ситуации в план, се откриват нива и отлагания от опалена глина. Една част от тези стратиграфски контексти представляват подови повърхности, обгорени при пожар, докато други са част от структурата на падналите дървено-землени стени.

Характерно за голяма част от обекта е оформянето на подовите нива от втори и трети период с пясък и дребна речна баластра със сив до бежово-зеленикав цвят, чиято функция най-вероятно е да осигурява по-голяма твърдост на пода и известна изолация от подпочвената влага. Структурата и цветът на използваната баластра е идентичен с естествената геоложка основа, регистрирана навсякъде на обекта, както и на други места в София. Наличието на подобен евтин и лесен за добиване материал е използвано от обитателите на Сердика за различни нужди. Употребата му продължава и през II–III век, включително за улични настилки (вж. Иванов, Ноева 2016, 546; Ivanov, in print).

Хронологията на отделните периоди от ранната история на Сердика се определя най-вече от нумизматичния материал. Останалите находки с по-точна датировка (фибули, стъкло, импортна керамика, накити) подкрепят данните от монетите. При дефинирането на границите на всеки период от основно значение са най-късните монети, открити в съответния пласт, маркиращи финалните години на обитаване и същевременно даващи *teriminus post quem* за началото на следващия период. От значение за по-пълната хронологическа характеристика е наличието или липсата на монетни емисии от определен император, както и техният интензитет. При определянето на времевите граници за всеки период е потърсена корелация на нумизматичните данни с определени исторически събития, за които може да се предположи, че са оказали влияние върху развитието на Сердика.

При археологическите разкопки са открити общо 162 монети, произхождащи от разглежданите пластове. От тях 12 броя са напълно обезличени и не могат да бъдат използвани пълноценно. Анализът на останалите 150 монети позволява изграждането на достатъчно сигурна хронологическа картина.

Първи период. Към първия хронологически период принадлежат общо 28 монети. Те се разпределят по следния начин: 2 елинистически (M1, M2); 1 републиканска (M13); 1 на Реметалк I (M11); 2 на Август (M15, M16); 2 на Тиберий (M20, M21); 2 на Калигула (M23, M24); 15 на Клавдий (M26–M33, M40, M41, M43–M45, M50, M52), сред които един сестерций, сечен за Британик (M28); 3 на Нерон (M57, M61, M64). Според данните от нумизматичния материал, горната хронологическа граница на първия период е по-лесно определима. Най-късна е една монета на Нерон (M57), отсечена в 63 г. Датата на нейното емитиране дава добър ориентир за финала на периода след тази година. От друга страна, прави впечатление пълната липса на монети от династията на Флавиите. Предвид техния интензитет в следващия хронологически

период, отсъствието им през първия период едва ли може да се отдаде на недостиг на съответните номинали в локалната монетна циркулация или на пропуски при разкопките. Логично е да се допусне, че краят на периода съвпада приблизително с началото на управление на новата династия. Събитията около гражданската война от 68–69 г., съпътствани от разместване на военния контингент по време на военните действия и след това, изглеждат достатъчно значим фактор, с който може да се свърже краят на първия период в развитието на Сердика и началото на следващия.

По-трудна за определяне е началната граница на периода, маркираща на практика възникването на Сердика. Най-ранните монети от елинистическия и републиканския период едва ли дават реален хронологически репер по две причини: първата е, че останалият археологически материал се датира по-късно – в I век, най-вече към средата – третата четвърт на I век; втората е, че елинистически и републикански монети се откриват и през следващия период, както и в по-късни пластове от II–III век. Римските императори до Клавдий са представени с по две монети, което в най-добрия случай показва спорадична монетна циркулация. На фона на тази картина 15-те монети на Клавдий изглеждат като внезапен прилив на парични средства. Подобно засилване на римския паричен оборот в една отдалечена и неурбанизирана територия логично може да се свърже с провъзгласяването на Тракия за римска провинция през 46 г. и последващите действия на империята за ефективно администриране на новите земи. Характерът на Сердика в този начален етап от нейното развитие ще бъде коментиран по-нататък. На базата на археологическия материал най-аргументирано изглежда възникването на селищен живот тук да се отнесе около 46 г., като резултат от римската политика в региона. Въпреки изложените аргументи от историческо естество, не е напълно изключена и по-ранна начална дата предвид отделни по-ранни монети и находки (Ф1). В подкрепа на подобна хипотеза ще са нужни допълнителни аргументи.

Втори период. Към втория хронологически период се отнасят общо 70 монети. Те се разпределят по следния начин: 1 елинистическа (М3); 1 републиканска (М12); 1 на Калигула (М22); 8 на Клавдий (М35, М37–М39, М42, М47, М49, М51); 4 на Нерон (М58–М60, М62); 1 на Галба (М67); 2 на Вителий (М69–М70); 10 на Веспасиан (М75, М77, М81, М83–М86, М88, М90, М91); 5 на Тит (М97–М101); 12 на Домициан (М102, М103, М107–М109, М112, М113, М115–М119); 3 на Нерва (М122, М124, М126); 18 на Траян (М129, М130, М132, М133, М137–М139, М141, М145, М148–М150, М152, М154, М156, М160, М161); 4 на града Филипи с датировка 69–160 г. (М170–М173). Чисто статистическото подреждане на нумизматичния материал от втория период показва известна циркулация на раннни монети предимно от малък номинал, сред които като брой се открояват тези на Клавдий. Присъствието на краткооборотни монети на Галба и Вителий потвърждава предложената по-горе връзка между събитията от 68–69 г. и промените в развитието на Сердика. Монетните находки показват значителен паричен оборот при Флавиите и Траян, който равномерно покрива новия период, чиято горна граница се определя от най-късните монети на Траян, открити в пластовете от втори период. Тук могат да се отнесат 6 монети, отсечени между 104–107 г. (М152) и 103–111 г. (М129, М130, М132, М133, М137, М152). Времето на емитиране на тези номинали съвпада или следва непосредствено след най-значимата военна операция на Траян в района на Долния Дунав – Втората дакийска война от 105–106 г. Скоро след победата над даките са предприети административни промени в провинция Тракия, която била поставена под управлението на *legatus Augusti pro praetore*, вероятно в 110–112 г. Урбанизационната политика на Траян се разглежда като следствие от новия статут на провинцията и от постепенното въвеждане на муниципално администриране, осъществявано от новите градски центрове (Poulter 1995, 10; Andreina 1999, 391; Sharankov 2005, 241; Eck 2007, 246; Parissaki 2009, 348; Lozanov 2015, 82). Синхронизирането на най-късните

монетни емисии, открити във втория пласт на обекта, с административните промени от 110–112 г. едва ли е случайно. Най-вероятно краят на втория период от развитието на Сердика бележи края на предградския статут на селището в резултат на описаните политически и административни промени.

Трети период. Към последния разглеждан тук период принадлежат общо 52 монети. Те се разпределят по следния начин: 1 на Тиберий (M19); 4 на Клавдий (M34, M36, M46, M48); 1 на Нерон (M63); 2 на Вителий (M71, M72); 7 на Веспасиан (M76, M78–M80, M82, M87, M89); 5 на Домициан (M104, M106, M110, M111, M114); 2 на Нерва (M123, M125); 16 на Траян (M131, M134–M136, M140, M142–M144, M146, M147, M151, M153, M155, M157–M159); 6 на града Филипи с датировка 69–160 г. (M174–M179); 7 на Хадриан (M162–M168); 1 на Сабина (M169). Нумизматичната картина през третия период е много подобна на тази от предходния. Слаба е циркулацията на номинали от Юлиево-Клавдиевата династия с отчетлив превес на монетите на Клавдий. Династията на Флавиите е представена с достатъчен брой монети. Заслужава да се отбележи наличието отново на денари на Вителий. Като цяло периодът е доминиран от номинали на Траян и Хадриан, които отразяват и съвременните монетни постъпления на местния пазар. Долната хронологическа граница на последния период се дефинира от края на предходния, т.е. около 110–112 г. Горната граница на третия период дават двете най-късни монети – на Хадриан (M168, отсечена 129 г.) и на Сабина (M169, отсечена в интервала 128–137 г.). Хронологията на емитиране на тези монети предполага краят на периода да се постави в 30-те години на II век, при управлението на Хадриан. Известни са и исторически събития, с които би могло да се свърже инициирането на поредната промяна. През 131/133 г. император Хадриан преминава през Балканите на връщане от *expeditio Iudaica* на път към Рим (Топалилов 2005б, 96; Birley 2007, 136–146; Sharankov 2011, 150). Второ посещение на императора в 134/138 г. се предполага от монетните емисии с надписа *Adventi Augusti Thraciae, Moesiae, Macedoniae* (Mattingly 1936, clxxi–clxxii; Топалилов 2005б, 96). По-горе беше отбелязана връзката между провинциалните обиколки на императора и осъществените от него административни промени и строителни мероприятия (вж. гл. I). Присъствието на Хадриан в Тракия може да се тълкува като катализатор, вкл. чрез финансови средства, за ускорено градско развитие в слабо урбанизираните територии на провинцията с оглед тяхното по-ефективно администриране (Геров 1969, 122). Археологически този процес е документиран в Сердика чрез съществената промяна във вида на жилищната архитектура – преимуществено дървените конструкции на постройките от третия период са заменени от по-импозантни сгради с каменно-кирпичен градеж, които се отнасят към следващия период (Ivanov in print). Корелацията на най-късните монети от третия пласт на Сердика със засвидетелстваните административни промени и строителни дейности, свързани с посещенията на Хадриан в Тракия, позволяват края на периода да се отнесе най-вероятно към 134–138 г.

Предвид изложеното по-горе, трите хронологически периода, обхващащи възникването и началното развитие на Сердика изглеждат по следния начин:

I период – от 46 г. до 68/69 г.

II период – от 68/69 г. до 110/112 г.

III период – от 110/112 г. до 134/138 г.

Така дефинираните граници на трите периода отразяват максимално точно възможната корелация на археологическия материал с историческите събития. Вече бе отбелязана възможността за по-ранно възникване на Сердика преди 46 г. На базата на наличните към момента данни подобно допускане не е достатъчно аргументирано и затова остава само като възможна хипотеза за бъдещи изследвания. Преходите от по-ранен период към следващ са съпътствани от дейности по изграждане/възстановяване на сградите, промени в планировката, вероятно разширяване на

обитаемата площ, от частична или пълна смяна на обитателите и възможен кратък хиатус между отделните периоди, трудно доказуем по археологически данни. Поради това посочените начални и крайни дати за всеки от трите периода следва да се възприемат не като абсолютни репери, а по-скоро в смисъла на идеални хронологически ориентири за началото и края на всеки период с възможен малък времеви толеранс.

ГЛАВА IV

ПЛАНИРОВКА, СГРАДИ И СЪОРЪЖЕНИЯ

Плановите особености на проучените сгради и тяхната пространствена организация в рамките на селището са от основно значение за неговата интерпретация. Предвид топографските и геоложки особености на терена, информацията за северната половина на обекта е значително по-пълна, докато липсата на запазени дървени останки в южната половина силно ограничава възможностите за анализ. Върху една значителна част от обекта археологическото проучване беше преустановено преди достигане на нивата от разглежданите периоди, с оглед запазването на разкрити по-късни структури (мозайки, хипокаусти, каменни настилки и др.) за експониране, както и поради липса на време. Тази констатация се отнася както за участъците под късноантичните улици (кардо максимус, декуманус максимус, кардо 1, декумануси 1–3), така и за терените в обхвата на сгради А5, А6, А7 и по-голямата част от сграда А3, където останки от ранните периоди на Сердика бяха разкрити на много ограничена площ (срв. обр. 3–5). Тази фрагментарност на данните за разглежданите периоди се компенсира донякъде от сравнително пълното им проучване в границите на сгради А1, А2, А4 и в подлеза (сграда А8 и базилика 2). В хронологическо отношение проучените останки също не са представени с еднакъв интензитет и съхраненост. Независимо от изложените ограничения, наличните данни позволяват определени констатации и изводи. Представянето на планировката и строителните особености на сградите по-долу е от юг към север, според дефинираните хронологически периоди.

IV.1. Първи период

IV.1.1. Изходни данни

В цялата южна половина на обекта – до сграда А5 на север (обр. 2), не се откриха запазени останки от сгради от първия период. Малка част от северната (или междинната) стена на една ранна сграда с дървено-землена конструкция се разкри в помещение 12 на **сграда А5** (обр. 11, 17, 122). Стената следва посока И–З с отклонение от около 10° на югоизток. Запазена е на дължина около 2,10 м и има дебелина около 0,15 м.

В очертанията на следващата **сграда А1** бяха регистрирани значително повече останки от първата застройка. В помещение 1 се разкриха части от две стени на сграда или помещение от сграда, сключващи ъгъл (обр. 6, 12, 27, 38). Западната стена има ориентация С–Ю с отклонение около 13°/14° на североизток. Запазената ѝ дължина е около 2,30 м, а ширината – около 0,15/0,20 м. Северната стена е разположена И–З с отклонение от около 13° на югоизток. Има запазена дължина около 1,85 м и ширина 0,15/0,20 м. Единичен вертикален елемент от междинна (вътрешна) стена се разкри източно от крайния южен запазен кол на западната стена. В следващото помещение 2 на сграда А1 бяха регистрирани две успоредни стени с посока С–Ю и отклонение от 10° на североизток. Западната от тях е проследена във вид на траншея с дължина около 1,30 м и ширина около 0,35/0,40 м, очертаваща се в северния стратиграфски

разрез и в пласт с горели глинени обмазки (обр. 12, 22). На 3,0 м в източна посока се разкри следващата стена, запазена както с част от дървената конструкция, така и във вид на тясна траншея в подовото ниво (обр. 12, 28, 39). Стената е успоредна на описаните и е проследена на дължина около 1,60 м, при ширина около 0,25 м. В североизточния ъгъл на проученото пространство се разкри вертикална масивна греда, съставляваща най-вероятно част от конструкцията на северната стена, която в помещение 2 на сграда А1 попада под северния профил и не се регистрира в план. В южната част на помещение 2 на А1 не се откриха запазени останки от конструкция на по-ранна сграда. Останките от силно разрушено подово ниво и данните от западния стартиграфски разрез показват, че в южна посока ранната постройка е свършвала на около 1,30 м северно от късноантичния южен зид на сграда А1. В помещение 3 на А1 бяха регистрирани само няколко хоризонтално разположени дървени елемента (обр. 29, 49). Попадащите в стратиграфския разрез четири елемента вероятно принадлежат към конструкцията на паднала стена, предвид разположението им един върху друг и размера на два от елементите. Южната група елементи по-скоро следва да се интерпретира като част от подова настилка, подобна на разкритата в помещение 12 на сграда А5. Ориентацията на описаните елементи е идентична с тази на стените. В помещение 4 на А1 останки от най-ранните сгради бяха регистрирани само в северозападната му четвърт. Тук беше проучена част от конструкцията на северна стена на сграда/ помещение и единична дъска, възможно от подова настилка (обр. 13, 30, 41). Стената се развива в посока И–З с отклонение от 13° на югоизток. Запазена е на дължина около 2,30 м и има ширина 0,30/0,40 м.

В два от сондажите по **декуманус 3** също се разкриха останки от ранни постройки. В сондаж 2 бяха регистрирани части от западната и южната стена на сграда или помещение (обр. 12, 66). Западната стена има обичайното отклонение от 13° в североизточна посока. Проследява се на дължина от около 3,0 м при вероятна ширина 0,25/0,30 м. Маркирана е от два вертикални дървени елемента, източно от които се разполага хоризонтална греда, оформяща прехода от вътрешната страна между стената и пода на помещението. В южния си край гредата има оформена засечка вероятно за сглобка с подобна греда по южната стена. От самата южна стена е съхранен само един вертикален елемент и един фрагмент, който изглежда е от хоризонталната греда и който образува ъгъл с гредата по западната стена. Описаната конструкция се проследява на дължина от около 0,60 м. В сондаж 3 се разкри запазена част също от западна стена на сграда или помещение (обр. 64, 69). Тя е с идентична ориентация на описаните досега и се проследява на дължина от 1,30 м, при ширина около 0,25 м. Стената се състои от четири вертикални дървени елемента, разположени шахматно, източно от които е разкрита хоризонтална дървена греда.

При проучването на **сграда А4** запазени останки от най-ранната застройка се откриха само в помещение 1 и непосредствено на запад от него (обр. 14, 106). Тук беше регистрирана стена от ранна сграда, състояща се от единадесет вертикални дървени подпори (обр. 106, 113, 114). Стената е с приблизителна ориентация И–З, с отклонение от около 15° на югоизток. Проследена е на дължина от 4,30 м, при ширина около 0,30 м. Южно и северно от редицата дървени колове са разкрити още пет вертикални подпори, принадлежащи вероятно към конструкцията на перпендикулярно разположени стени. Два от елементите, разположени в западната част на помещение 1 на сграда А4, вероятно очертават перпендикулярно разположена вътрешна стена с посока С–Ю, с отклонение от около 15° на североизток. Стената е с дължина 4,0 м и ширина около 0,30 м. В източната част на помещение 1 се разкриха четири вертикални елемента от дървена стена с ориентация И–З, с отклонение от около 15° на югоизток (обр. 109). Стената е успоредна на описаната по-горе и има дължина 1,0 м и ширина около 0,15 м.

В северната част на **сграда А3** е разкрит само един дървен елемент, принадлежащ вероятно към конструкцията на ранна стена. Разкрита е (част от) хоризонтална дървена греда с дължина 1,10 м и ширина 0,15/20 м (обр. 15, 96), разположена И–З, с отклонение от около 15° на югоизток. Характерът на гредата и идентичността на нейната ориентация позволяват да се допусне, че тя е част от конструкцията на южната стена на ранна сграда, разположена в тази част на обекта.

В площта на **подлеза** (сграда А8 и базилика 2) са проучени едни от най-добре запазените останки от първата застройка на Сердика. Бяха разкрити значителни части от две успоредно разположени сгради (обр. 16). Западната стена на източната сграда следва почти точно ориентация С–Ю, с минимално отклонение от 3°/4° на североизток. Стената се състои от единадесет вертикални дървени елемента и две хоризонтални пристенни греди, разположени източно от тях (обр. 146, 163, 164). Разкрита е на дължина около 4,50 м, при ширина 0,25/30 м. Югоизточно от тези останки се откриха три вертикални елемента (обр. 159), разположени И–З, с отклонение от 3°/4° на югоизток. Същите са част от конструкцията на междинна или крайна южна стена на сградата. Запазени са на дължина около 0,60 м, при ширина около 0,20 м. Източната стена на сградата се регистрира от падналия голям сегмент от дървена стена с плет (обр. 149, 165) и от запазения на място фрагмент от идентична конструкция в северната част (обр. 150, 168). Последният следва същата ориентация като западната стена. Дължина му е 1,0 м, а ширината – 0,25 м. Неговото продължение в южна посока съвпада с основата на падналия сегмент от стена, което показва, че тя е част от конструкцията на същата сграда. Крайната северна (или следваща междинна) стена е маркирана от два вертикални елемента, разположни перпендикулярно на запазената част от вертикален плет. Тя се проследява само на около 0,40 м дължина и вероятно е с идентична на останалите стени ширина.

На около 2,50 м западно от описаната сграда беше разкрита част от дървена конструкция, състояща се от два вертикални елемента, разположени И–З, и перпендикулярно разположена хоризонтална греда, ориентирана С–Ю (обр. 148, 158). Описаната конструкция е част от южна (или междинна) и западна (или междинна) стена на сграда, развиваща се на север и успоредна на източната сграда. Южната стена е запазена на дължина около 2,0 м, при ширина 0,25/30 м. От западната стена се е съхранил само хоризонталният пристенен елемент с дължина около 1,25 м. Ширината на самата стена не може да се установи, тъй като липсват запазени вертикални елементи. На около 6,0 м северно от описаната конструкция беше регистрирано правоъгълно помещение, чиито размери, ориентация и разположение позволяват да се свърже със същата сграда. От дървените елементи на стените не се откриха запазени части. Формата и размерите на помещението се установяват по контурите на откритата върху подовото ниво твърда бяла субстанция (обр. 16, 154, 157). То е с правоъгълна форма, заоблени ъгли и размери 2,75/80 (С–Ю) х 2,46/50 (И–З) м.

На около 2,0 м западно от описаната сграда е регистрирана част от обмазката на стена с украса (т. нар. есхара), което предполага продължение на сградата в западна посока или наличие на следваща сграда (обр. 161). За съжаление, в този участък от подлеза не бяха регистрирани други елементи от стени или подови нива, които да дадат някакава индикация за очертанията на сградата.

По линията на северните стени на двете описани сгради, на около 5 м западно от втората сграда, е документиран единичен вертикален елемент. Северозападно от него е регистрирана друга дървена подпора с по-значителен размер (обр. 16). Разстоянието по линията И–З между тези два елемента е 2,75/80 м, което съответства почти точно на ширината на описаното по-горе помещение. Въпросните два единични елемента вероятно са част от конструкцията на следваща сграда, чийто план и размери не могат да се определят със сигурност.

IV.1.2. Планировка на сградите

Изложените данни показват, че първоначалното застрояване на Сердика се състои от сгради с дървено-землена конструкция. В южната половина на обекта те не са съхранени поради по-ниското ниво на подпочвените води. Възможностите за реконструкция на плановите особености и размерите на сградите се основават на резултатите от проучванията в северната половина на обекта, най-вече в очертанията на късноантичната сграда А1 и подлеза.

Най-южната ранна сграда е регистрирана в помещение 12 на сграда А5 (обр. 17). Нейният план и размери не могат да се прецизират поради ограничената площ на разкриване. Единственият сигурен параметър е ориентацията на нейната северна (или междинна) стена. По аналогия с по-късните останки, които до голяма степен повтарят първоначалната планировка, може да се допусне, че разглежданата сграда е разположена по оста И–З.

Следващата в северна посока ранна сграда е разкрита в очертанията на късноантичната А1 (обр. 12, 13). Нейната северна стена е документирана в помещения 1, 4 и частично в 2. Западна (междинна) стена е частично документирана в помещение 1. Възможно е сградата да е продължавала още на запад. Не разполагаме с достатъчно данни и за източния ѝ край. Възможно е сградата да е завършвала на границата между помещения 2 и 3, както и по на изток, в обхвата на разрушената част от помещение 3 или в недопроучената източна част на помещение 4. Южната граница на ранната сграда може да се фиксира на около 1,30 м северно от южната късноантична стена на сграда А1. В помещение 2 на последната са документирани две междинни стени с ориентация С–Ю. Междинна стена с посока И–З е частично документирана в помещение 1. Нейното продължение в източна посока съвпада с южния край на дъсчения под и предполагаемия фрагмент от пристенна хоризонтална греда в помещение 3. Така сумираните фрагментарни данни позволяват в контурите на късноантичната А1 да се реконструира сграда с верижен план и ориентация И–З, съставена от няколко помещения, разположени в две редици. Възстановимите размери на сградата са: дължина (проучена) – 26 м; ширина – 6 м. Най-вероятно в източна посока сградата се е развивала с поне още 5–6 м, тъй като в югоизточната част на късното помещение 4 се открива синхронен културен пласт с материали, но липсата на запазени елементи от конструкцията не позволява сигурното идентифициране на крайната източна стена.

Вътрешното разпределение на сградата е в две редици помещения, разположени по оста И–З. Северната и южната редица помещения имат различен размер по оста С–Ю: северните – 2,40/2,50 м; южните – 3,50/3,60 м. От запад на изток се наблюдава следното разпределение: разстоянието между крайната (?) западна стена и следващата на изток е 5,60/5,70 м; разстоянието между последната и следващата в източна посока стена (и двете в помещение 2 на А1) е около 3 м. В късното помещение 3 е възможна хипотетична възстановка на местоположението на междинните стени с ориентация С–Ю. Откритият малък фрагмент от дървен елемент с дупка за сглобка, североизточно от двете подови (?) дъски (обр. 29), е възможен маркер за наличието на стена на това място. Разстоянието между него и източната от двете ранни стени в помещение 2 е 6,0/6,20 м. На половината разстояние между тях в южния стратиграфски разрез се регистрира прекъсване на опожарените деструкции от ранната сграда, което вероятно маркира съществуването на стена на това място (обр. 24). Подобно прекъсване на нивото, съответстващо на разположението на фрагмента с дупка за сглобка, се наблюдава и в източната част на същия разрез. Изложените разсъждения позволяват в късното помещение 3 да се допусне съществуването на две междинни стени с ориентация С–Ю, разположни приблизително на отстояние от 3 м помежду си и спрямо крайната източна стена от първия период в помещенние 2. Предвид

значителните непроучени участъци в източната и южната част на помещене 3 и източната половина на помещение 4 на сграда А1, възстановяването на плана на ранната сграда тук е невъзможно.

В сондажи 2 и 3 по декуманус 3 са регистрирани следващите стени от ранни постройки (обр. 12, 13). И в двата сондажа са открити по една западна (?) стена на сграда/ помещение, като в сондаж 2 е документирана и част от южна стена, сключваща ъгъл със западната. Обхватът на двата сондажа е твърде ограничен за да може да се изведат данни за планировката и размерите на сградата. Ориентацията на проучените стени е идентична на ранните останки в късните сгради А1 и А5. Разстоянието между двете стени с ориентация С–Ю е 8,50/ 8,70 м. Отстоянието между южната стена на сградата, регистрирана в сондаж 2, и северната на описаната по-горе ранна сграда в А1 е около 2,50 м. Стратиграфските данни от северните разрези в помещения 1 и 3 по-скоро не подкрепят връзка между останките в А1 и тези по декуманус 3, т.е. може да се предположат отделни сгради, а не различни помещения от една и съща сграда.

Следващите останки от ранни постройки са документирани в помещение 1 на късната сграда А4 и западно от него (обр. 14). Регистрираната редица от вертикални подпори маркира вероятна южна стена от следваща сграда. Ориентацията на стената по оста И–З е много близка до тази на разгледаните вече ранни сгради, макар да показва известно отклонение от около 2° спрямо тях. Стената е на разстояние от около 8,50 м от южната стена на сградата, разкрита в сондаж 2 на декуманус 3. Част от регистрираните дървени колове индикират наличието вероятно на междинни стени, развиващи се в южна и северна посока. В източната част на помещение 1 на А4 е разкрита малка част от стена с ориентация И–З. Тя отстои на около 8,50 м северно от описаната по-горе стена и следва идентична ориентация. Не може да се твърди със сигурност дали се касае за части от една сграда, или за две успоредно разположени сгради, но идентичното отстояние е важно да се отбележи.

В северната част на късната сграда А3 е документиран малък фрагмент, вероятно от пристенна хоризонтална греда, който индикира наличието на стена с ориентация И–З на това място (обр. 15). Ограниченото пространство за проучване тук не позволява сигурни разсъждения относно планировката и размерите на ранната сграда, освен че ориентацията ѝ по оста И–З е идентична на ориентацията на стените, регистрирани в очертанията на късната А4. Разстоянието между идеалните проекции на линиите на пристенната греда в А3 и фрагментът от стена в източната част на А4 е около 5,50 м. Хипотетично те биха могли да маркират северната и южната стена на една верижна сграда с голяма дължина.

В очертанията на съвременния подлез бяха получени по-сигурни данни за ранната застройка и планировката на сградите. Както беше отбелязано по-горе, тук са разкрити две успоредно разположени сгради и незначителни части от трета (обр. 16). За разлика от описаните досега, ранните сгради в подлеза имат ориентация С–Ю. Аналогиите с останалите сгради и разкритото помещение в западната сграда подсказват тяхното вътрешно разпределение на отделни, подредени едно след друго помещения. Източната сграда е с размери 8 м (С–Ю) х 3,50/60 м (И–З). Нейното продължение в южна и северна посока е много вероятно, но ограниченията на достъпния за проучване терен не позволиха това да се установи със сигурност. Крайната (?) южна стена на западната сграда се намира на около 3 м по на юг. С оглед симетрията на селищната планировка, допустимо е в южна посока източната сграда да продължава поне до края на западната. Не е изключено също тази сграда да се развива с втора редица помещения в източна посока, по аналогия с останките в късната сграда А1.

Западната ранна сграда се намира на около 2,50 м от източната. Нейните разкрити размери са около 11 м (С–Ю) х 2,50 м (И–З). В северната ѝ част са установени

контурите на помещение с размери 2,50 м (И–З) х 3,0 м (С–Ю). В проучената част от сградата може да се предположи наличието на още две помещения с подобни размери, разположени южно от описаното. Продължението на сградата в северна и южна посока е напълно възможно и вероятно. По аналогия с разкритите останки в късната сграда А1, в западна посока е логично да се допусне наличието на още една редица помещения, в които би попаднала и разкритата в западна посока част от стена с украса (т.нар. есхара). За съжаление, ограничените участъци, в които беше възможно проучване, не позволиха сигурно регистриране на запазени структури и дървени елементи, които да дадат повече информация в тази насока. По линията на северните стени на двете сгради е регистриран единичен вертикален елемент, разположен на 4,50/4,70 м западно от западната сграда. Не е изключено същият да маркира продължението в западна посока на северната (или на междинна) стена на западната сграда. В такъв случай този елемент би се явил и репер за края на сградата в западна посока. На 2,50 м западно от него е разкрит друг единичен вертикален елемент, може би от следваща, трета ранна сграда. Толкова е разстоянието между двете сигурно установени в сектора синхронни сгради.

IV.1.3. Планировка на селището

Изложените по-горе данни и разсъждения показват наличието на няколко сгради с предполагаема аксиална подредба на помещенията по оста И–З или С–Ю. Най-пълна е информацията за три от сградите, проучени в очертанията на късноантичната сграда А1 и в сектора на подлеза (сграда А8, базилика 2). Значително по-фрагментарни са данните за ранните постройки в обхвата на декуманус 3 и на късните сгради А3, А4 и А5. Между двете сгради в подлеза се регистрира отстояние от около 2,50 м, което може да се интерпретира като уличен пасаж. Идентично е разстоянието между ранната сграда в А1 и разположената на север от нея следваща сграда, под декуманус 3. Ориентацията на проучените стени и части от стени показва идентичност или много голяма близост, което е индикатор за реализация на строежите съгласно общ план.

IV.1.4. Характер на първото селище

Данните за планировката на отделните сгради и на селището като цяло разкриват единен замисъл в организацията на постройките. Особеностите на самите сгради – издължени структури с повтарящо се аксиално вътрешно разпределение от идентични помещения – подсказва предназначение като типови жилищни пространства за равнопоставени в социално отношение обитатели. Плановите особености на разкритите сгради, както и техните метрични параметри, намират аналогии в дървено-землените казармени постройки на военните лагери от Ранния принципат (Davison 1989, 72–82; Hanson 2007, 64–70). Подобни примери от България могат да се посочат от Нове, където е открито помещение (*contubernium*) с размери 3 х 3 м (Gencheva 1999, 23; Генчева 2002, 20) и части от войнишки бараки, изградени от дървени елементи и глина (Dyczek 2018, 30–39). Хипотетичната реконструкция на по-добре засвидетелстваните сгради в секторите на А1 и подлеза съответства като цяло на войнишките бараки без портик – тип B (Davison 1989, 18, 267, fig. A). По-малките размери на помещенията, респективно – на предполагаемите бараки, се вписват в тенденциите, характерни за военното строителство през Клавдиево-Нероновия период (Davison 1989, 7). Строителните техники на ранните сгради от Сердика също съответстват на конструктивните особености на войнишките бараки от ранните дървено-землени римски лагери. Планово-конструктивните характеристики на първото селище под римския град Сердика позволяват да се предположи неговия военен характер, което се подкрепя и от откритите находки (вж. гл. VI).

IV.2. Втори период

IV.2.1. Изходни данни

Подобно на данните за първия период, информацията за следващия е също фрагментарна и ограничена. Най-добре запазени са останките в късноантичните сгради А1 и А5. В северна посока проучените структури намаляват до отделни части от стени или единични елементи.

В ограничения обхват на помещения 12 и 13 на **А5** се разкриха запазени дървени елементи от стени и подова конструкция на помещение/я (обр. 17, 122, 123). Проучените структури очертават част от сграда с ориентация И–З, с отклонение от около 12° на югоизток. Ранната сграда е с ширина 2,50/2,60 м и проучена дължина – 6,40 м. Дебелината на частично запазената от юг стена е 0,15/0,20 м. Възможно е сградата да се развива в северна или южна посока, но за това няма сигурни данни.

В границите на **А1** са регистрирани повече останки. В централната и южна част на помещение 1 се разкриха югозападен и североизточен ъгъл на помещение (обр. 12), които дефинират неговите размери на около 2,50 м (И–З) х 3,50 м (С–Ю). Вероятна западна стена е документирана частично до по-късната западна стена на помещение 1 на А1, на 1,40/1,50 м западно от описаното ранно помещение (обр. 12, 42). Стената е с ширина 0,30/0,35 м, състои се от един ред камъни и е съхранена на дължина от около 1,30 м. Южната стена се маркира от южната граница на помещението. В източна посока тя се регистрира и в късното помещение 2 (обр. 12). Същата се проследява на 1,0/1,20 м северно от южната стена на късноантичната А1, като следва посока косо към нея. Северната (или междинна) стена на ранната сграда попада под северния стратиграфски разрез и не може да се проследи. Източната стена е регистрирана в източната част на помещение 2. Тя има ориентация С–Ю, с отклонение от около 12° на североизток (обр. 12, 28, 46, 48). Проследена е на дължина от 6,20/6,30 м, при ширина 0,25/0,30 м. На 1,80/1,90 м западно от нея е регистрирана друга стена с идентични размери и ориентация (обр. 12, 47). Двете очертават издължено пространство (преддверие, коридор?), което е разделено приблизително по средата от напречна стена с посока И–З. В източната част на помещение 1 и в западната част на помещение 2 на А1 също е регистрирана междинна стена с посока И–З и ширина 0,15/0,20 м. Тя не съвпада с описаната по-горе междинна стена, а се намира на около 0,90 м северно от нея.

В помещение 3 на А1 е разкрита частично следваща ранна сграда с различна ориентация (обр. 12, 29, 49, 50). Проучен е северозападният ѝ ъгъл. Западната стена е с почти точна ориентация С–Ю, докато северната е с отклонение от около 4° на югоизток. Проучената дължина на западната стена е около 1,70 м, а ширината – 0,30 м. Северната стена е проследена на дължина от около 3 м, при ширина около 0,25 м. На около 3 м в източна посока са регистрирани камъни и хоризонтална дъска с идентична на западната стена ориентация. Вероятно същите маркират наличието на източна (или междинна) стена, чиито точни параметри не могат да се определят.

На около 6 м в източна посока, в помещение 4 на късната А1, са документирани стени от следваща сграда (обр. 13). В югозападната част на помещението се разкриха вертикални дървени елементи от конструкцията на западна и източна (или междинна) стена от сграда с ориентация С–Ю (обр. 31, 52). Вероятното продължение в северна посока на западната стена се маркира от още два вертикални елемента. Северната стена в западната половина на помещение 4 се индикира от очертанието на баластровото подово ниво, което се явява като продължение на линията на северната стена, установена в помещение 3 (обр. 51). В югоизточната част на помещение 4 е регистрирана междинна (?) стена с посока И–З и част от външна стена с ориентация С–Ю (обр. 13, 54). Последната е с дължина около 1,50 м и се маркира от камъни и масивен дървен кол. Междинната стена с посока И–З се проследява на дължина около 2,60 м, при вероятна дебелина от 0,25/0,30 м.

В сондаж 3 по **декуманус 3** са регистрирани няколко вертикални дървени елемента от следваща сграда. Документирани са части от стена с посока С–Ю и перпендикулярна на нея по-тънка (междинна) стена с посока И–З и ориентация около 10° на югоизток (обр. 13, 64, 70, 72). Първата е с дължина около 1,20 м и ширина от 0,20/0,25 м. Втората е с дължина около 1,75 м и ширина от 0,10/0,15 м.

Следващите останки в северна посока са разкрити в помещение 1 на късната **сграда А4** (обр. 14). Приблизително в централната част на помещението е проучена зле съхранена каменна структура (обр. 116), явяваща се югоизточен ъгъл от сграда (помещение). В западна посока тя е равно оформена, което вероятно индикира страница на вход. На около 6 м западно от нея е разкрита частично запазена стена с посока С–Ю, с идентична ориентация (около 25° на североизток). Стената е оформена от един ред камъни, има запазена дължина около 2,30 м и ширина около 0,40 м. В северозападния ъгъл на помещение 1 на А4 се разкри малка част от дървена междинна стена с посока И–З, ориентирана перпендикулярно на описаната каменна стена (обр. 115). Запазената ѝ дължина е около 1,20 м, а ширината – 0,20 м.

В помещение 2 на А4 се откри единичен дървен кол, който попада в линията на установената в помещение 1 стена (С–Ю) и вероятно е част от конструкцията на същата.

В помещение 4 на късната А4 се разкриха деструкции от дървена стена с плет (обр. 117), но без възможност за установяване на параметрите на съответната ранна сграда. В пространството на запад от помещение 4 се разкри част от стена с ориентация И–З, с отклонение от около 9° на югоизток (обр. 15, 97). Същата е проследена на дължина около 3,60 м, при ширина около 0,46 м. Възможно е част от останките в източна посока – в късното помещение 4, да принадлежат към същата стена.

В обхвата на **подлеза** се откриха много малко запазени останки от втория период на селището. Част от паднала масивна греда бе открита в кв. В2 (обр. 169), но нейното разположение не дава индикации за параметрите на сградата, към която е принадлежала.

IV.2.2. Планировка на сградите

Подобно на изложеното за първия период на селището, информацията за плановете и размерите на отделните сгради от втория му период се основава предимно върху по-цялостно разкритите останки в очертанията на късноантичните сгради А1 и А5.

Проучените останки в помещения 12 и 13 на А5 предполагат наличието на това място на сграда, ориентирана с дългата си ос в посока И–З (обр. 17, 122, 123). Документираните останки от конструкцията на пода и стените дават ширината на едно или повече помещения – 2,60/2,70 м. Възможно е в посока И–З разкритото пространство да е било разделено на две или повече части от междинни стени. Предполагаемо място за изграждане на подобна стена е това на разкрития вертикален елемент от конструкцията на стената, което съвпада и с мястото на срещане на двете хоризонтални дъски със сглобки от пода. Ако това предположение е вярно, дължината на едно от помещенията може да се определи на около 3 м или малко повече.

Ситуацията в късната А1 е по-сложна (обр. 12, 13). В нейните помещения 1 и 2 са регистрирани изцяло или частично няколко (6 ?) ранни помещения. Единствено източната стена на ранната сграда е сигурна, тъй като следващата синхронна сграда, попадаща в помещение 3 на А1, има различна ориентация (обр. 12). Продължението на сградата/ сградите в останалите посоки (най-вече на север и запад) е възможно, но за това няма сигурни данни. Проучените останки принадлежат на жилище с по-сложен план, състоящо се от няколко блоково групирани помещения с различен размер (обр. 12). Не е напълно изключено централното пространство (попадащо в североизточната част на помещение 1 и в северозападната част на помещение 2 на А1)

да представлява вътрешен двор, около който са разположени останалите помещения. Известните размери на постройката са около 10 м (И–З) х 6,50/7,0 (С–Ю) м. Наличната археологическа информация не позволява коментар за възможно продължение на сградата в северна и особено в западна посока.

На около 3 м източно от описаната сграда е регистрирана следваща синхронна сграда, попадаща в помещение 3 на късната А1 (обр. 12, 29). От нея е разкрита северна част от помещение с вътрешна ширина 2,50/2,60 (И–З) м и разкрита дължина около 3,50 (С–Ю) м. За планировката на тази сграда в южна и източна посока няма данни.

В западната и южната част на помещение 4 на късната А1 са регистрирани останки от следваща ранна сграда или продължение в източна посока на сградата, установена в западната част на помещение 3 (обр. 13). Проучената ѝ западна стена отстои на около 6 м от предполагаемата източна стена на помещението, описано по-горе. Частично са проучени три нейни помещения с различни размери. Първото (в югозападната част на помещение 4 на А1) е с размер 2,50 м в посока И–З и с частично установен размер от около 2,0 м в посока С–Ю. На около 4,50 м северно от северната му стена се регистрира вероятната северна стена на сградата, чиято проучена дължина в посока И–З е 3/3,50 м. Следващо помещение на ранната сграда (в югоизточната част на помещение 4 на А1) е с размер около 3,50 м по линията И–З и с частично установен размер от 1,50 м по линията С–Ю. За продължението на ранната сграда в източната част на късното помещение 4 и извън очертанията на А1 няма данни. Разположението на описаните помещения по-скоро не предполага аксиален план на сградата. Не е ясна и връзката ѝ със синхронното помещение, установено в помещение 3 на А1. Останките от втория период в помещения 3 и 4 на късната А1 имат идентична ориентация, която се различава от тази на сградата в помещения 1 и 2 на А1, но значителното непроучено пространство между двете не позволявада се определи дали това са две отделни сгради, или части от една и съща сграда.

Останките, разкрити в сондаж 3 по декуманус 3, както и в късните сгради А3 и А4, индикират единствено наличието на сгради с обща ориентация. Отстоянието между двете стени с посока С–Ю в помещение 1 на А4 (обр. 14) е около 5,50 м, като не е ясно дали те са част от една или от две различни сгради. Важно е да се отбележи идентичната ориентация на стените от първия и втория период.

Ограничените останки в сектора на подлеза не дават възможност за по-цялостна интерпретация на застрояването в този участък.

IV.2.3. Планировка на селището

Регистрираните постройки, принадлежащи към втория период на селището, също свидетелстват за наличие на определена планировка. Доколкото позволяват резултатите от археологическото проучване, може да се твърди, че сградите от втория период по отношение на ориентацията не показват значителни разминавания с тези от първия период. На редица места се регистрира почти пълно съвпадение на стените на сградите от двата периода. В други случаи се наблюдава известно изместване, но при запазване на същата ориентация. Основната разлика в планировката на селището се дължи на останките от сграда/и в източната половина на късната сграда А1. Те следват почти точно ориентация С–Ю, т.е. изместени са с 12°/13° спрямо по-ранните. Засега не може да се посочи какво е наложило тази промяна. В северна посока постройките отново следват ориентацията, регистрирана при ранните сгради.

По отношение на плана на отделните сгради се наблюдават различия. Проучените останки в обхвата на късната А1 позволяват по-скоро реконструкция на сгради с усложнен план. Засвидетелствани са и разлики в техниката на градеж. Между отделните сгради не са установени сигурни улични пасажи.

Обобщението на изложените по-горе данни позволява следните изводи: селището от втория период на Сердика е възстановено съобразно предварително планиране; до голяма степен е следвана планировката от предходния период, което показва известна приемственост; регистрират се съществени различия в планировката на отделните сгради, от което следват и функционални такива.

IV.2.4. Характер на селището

Категорични изводи за характера на селището от втория период на Сердика не могат да се правят само на базата на плановите особености на проучените сгради. Част от информацията може да се тълкува двояко. Наблюдава се известна промяна в техниката на градеж и в плана на сградите. Планировката на селището като цяло също показва промени, поне в някои сектори (в северната и източната част на обекта). Дали регистрираните различия се дължат на нови обитатели или отразяват една по-съществена промяна в характера на Сердика? Отговорът на този въпрос може да се търси след цялостния анализ на археологическия материал.

IV.3. Трети период

IV.3.1. Изходни данни

Информацията за сградите от третия период е също ограничена. Изключение донякъде са данните за останките в очертанията на късноантичната сграда А1.

В южната половина на обекта, в помещение 12 на късната **сграда А2** е регистрирано единично помещение с правоъгълна форма, с уточнен размер в посока С–Ю – около 3,25 м, и проследен размер в посока И–З – около 3,50 м. Ширината на каменната основа е 0,50/0,55 м. Ориентацията на стените следва почти точно световните посоки (обр. 81).

В южния стратиграфски разрез на помещение 5 на късната А2 се регистрира каменна стена, изградена от два до три реда речни камъни на глинена спойка. Същата съответства на нивото от третия период като стратиграфска позиция и на градежните особености на сградите от периода. Тя се намира в линията на по-късните стени, под един от входовете на сградата от следващия период. Поради това не бива да се изключва възможността стената да е по-късна и да представлява част от фундамента на по-късните градежи.

В помещение 13 на късната **сграда А5** е проучена малка част от стена с посока И–З, следваща почти точно стената от предходния втори период. Тя е изградена от речни камъни, сред които е открита хоризонтална дървена греда (обр. 17, 130, 132).

Малко повече данни предоставят проучванията в очертанията на късната **сграда А1.** В южната част на късното помещение 1 е разкрита каменна стена с посока И–З, до която долепва южната стена на късноантичната сграда (обр. 12, 32, 55). Стената е проследена на дължина 4,30 м, при ширина 0,40 м. Продължението на същата стена с още 2,50 м в източна посока е регистрирано като негатив в късното помещение 2, като приблизително по средата му вероятно е образувала ъгъл. Към конструкцията на сградата от третия период вероятно принадлежат разкритите вертикални дървени елементи, образуващи междинни стени. На около 1,90 м северно от описаната в помещение 1 стена са регистрирани осем дървени кола, до които долепва основата на по-късната римска стена (обр. 33, 56). Същите следват ориентацията на каменната стена. По източното лице на основата на западната стена на по-късната сграда са запазени още три вертикални елемента, индикиращи стена с посока С–Ю (обр. 12). В северната част на късното помещение 1, непосредствено на юг от стратиграфския разрез, са документирани още два вертикални елемента, източният от които е със значителна дебелина. По западното лице на фундамента на източната стена на помещение 1 са регистрирани още два вертикални елемента – част от междинна стена с ориентация С–Ю.

В помещение 3 на късната А1 са документирани малки части от западна и северна стена от речни камъни, попадащи в по-голямата си част в северния профил (обр. 12, 59). На 2,60/2,70 м южно е проучена редица от четири вертикални колчета с идентична на стените ориентация, маркиращи междинна стена (обр. 12, 58).

В следващото помещение 4 на късната А1 са регистрирани два фрагмента от северна стена, вероятно на една сграда (обр. 13). Източният фрагмент е проследен на дължина около 1,30 м и има ширина 0,50/0,60 м (обр. 62). Южно от него са разкрити няколко камъка, вероятно от конструкцията на източната стена на сградата. Западният фрагмент частично попада в северния профил. Проследява се на дължина около 1,25 м, при видима ширина 0,25 м. Върху каменния градеж отново е регистриран фрагмент от хоризонтална греда (обр. 30, 61).

В два от сондажите по декуманус 3 също се откриха градежи от третия период. В сондаж 1 бе регистрирана каменна стена с посока И–З, до която долепва северното лице на помещение 1 на късната А1. Стената е документирана на дължина около 3 м, при разкрита ширина 0,20/0,25 м (обр. 12, 71). В сондаж 2 също е проучена част от каменна стена с ориентация И–З, долепена и частично разрушена от северната стена на помещение 3 на късната А1. По-ранната стена е с дължина около 2 м и ширина между 0,10 и 0,30 м. Перпендикулярно към нея се разкриха три вертикални елемента в линия С–Ю (обр. 12), представляващи част от междинна стена с дървена конструкция.

Следващите запазени останки от периода се разкриха в помещение 4 на късната **сграда А4** и непосредствено на запад от него. В участъка между А3 и А4, преграден в Късната античност със стена, се разкри фрагмент от каменен градеж с посока С–Ю, с проучена дължина 2,30 м и максимална ширина 0,20 м (обр. 15, 98). Тази по-ранна стена е долепена непосредствено до западното лице на фундамента на сграда А4, който частично я разрушава. Източно от нея, в помещение 4 на късната А4, се разкриха вертикални дървени елементи и част от дървен под (обр. 15, 118). По северното лице на южната стена на помещение 4 бяха документирани останки от шест кола, маркиращи наличието на стена с посока И–З (обр. 105). Приблизително в средата на помещението се разкриха още два вертикални елемента, разположени перпендикулярно на дървената стена. Те са част от конструкцията на междинна стена. На около 1,80 м източно от тези останки се откриха още две подобни колчета и част от дъсчен под. Западната граница на последния, маркирана в план и в северния профил, съвпада с вертикалните елементи, индикиращи наличието на следваща междинна стена на това място.

В **сектора на подлеза** също беше проучена част от каменна стена с посока И–З (обр. 16, 173). Тя се разполага до северното лице на по-късна стена, попадаща в апсидата на базилика 2. По-ранната стена е проследена на дължина 2,50 м, при ширина 0,20/0,25 м. Частично е разрушена от основата на по-късната стена. На 3,0/3,50 м южно от по-ранната стена е регистрирана масивна дървена подпора, която изглежда да е част от конструкцията на същата сграда (обр. 174).

IV.3.2. Планировка на сградите

Изложените данни за постройките от третия период на Сердика са ограничени, но позволяват някои изводи по отношение на тяхната планировка. Данните от късната сграда А2 показват наличието на едно помещение в източната част и предполагаема стена, съвпадаща с основите на по-късната сграда от четвъртия период.

Съвсем ограничена е и информацията от късната сграда А5. Проученият тук фрагмент от стена индикира единствено известна приемственост в ориентацията и планировката на помещението/сградата.

По-комплексна е информацията за останките в очертанията на късната сграда А1. Проучените останки в помещения 1 и 2 индикират наличието на сграда със значителни размери – около 10 (И–З) х 7,50 (С–Ю) м. Вътрешното разпределение в

западната ѝ половина като цяло съвпада с това на по-късната сграда от четвъртия период: в северната част е разположено по-голямо квадратно помещение с размери около 5 х 5 м; южно от него следва по-малко правоъгълно помещение с размери около 2 (С–Ю) х 5 (И–З) м. За вътрешното разпределение в източната част на сградата няма достатъчно данни, но може да се предположи подобна планировка.

Разкритите стени в следващото помещение 3 на късната А1 са от помещение с вероятен правоъгълен план и размери около 3 (С–Ю) х 4 (И–З) м. Без съмнение в южна посока е следвало второ помещение, чиито размери не са известни. Не е ясно дали описаните останки в късното помещение 3 са част от същата сграда, регистрирана в помещения 1 и 2. Възможно е да принадлежат на следваща сграда. В този случай между двете сгради би се оформил уличен пасаж с ширина 3,0/3,50 м.

В помещение 4 на късната А1 е регистрирана само северна стена от сграда и вероятна част от източна стена. За вътрешната планировка на по-ранната постройка няма достатъчно данни. Възможно е разкритите стени да са част от сградата, регистрирана в по-късното помещение 3. Наличието на известно различие в ориентацията на северните стени в двете помещения по-скоро показва, че се касае за две отделни сгради.

Проучените в сондажи 1 и 2 под декуманус 3 стени с посока И–З маркират най-вероятно южните стени на следваща сграда/сгради, разположена/и на 1,0/1,20 м северно. В сондаж 2 е регистрирана и междинна стена, разграничаваща две помещения, но ограниченият обхват на проучването не позволява изясняване на техните параметри.

В северната част на късната А4 са регистрирани части от източна и южна (междинна?) стена на сграда. Пространството източно и северно от тях е разделено от междинни стени на три помещения с различни размери. Най-голямо е западното помещение с размер от 4 м в посока И–З и с проследен размер около 2,50 м в посока С–Ю. Следващото помещение е 1,60 м в посока И–З и с проследени 2,10 м в посока С–Ю. От източното помещение е регистрирана само югозападната част с проучени размери 1,80 (И–З) х 1,90 (С–Ю) м. Планът на сградата не може да се изясни изцяло. Най-вероятно тя продължава в южна, източна и северна посока, като основните ѝ стени съвпадат малко или повече с по-късната застройка.

В сектора на подлеза е разкрита само една стена с посока И–З. Ограниченото пространство за проучване в тази част на обекта не позволи изясняването на плана на сградата, към която принадлежи стената.

IV.3.3. Планировка на селището

Въпреки оскъдните данни, за планировката на селището от третия период могат да се направят определени предположения. Най-пълна е информацията за разкритата сграда/сгради в очертанията на късната А1. В синтезиран вид нейният план може да се възстанови като аксиален, с две редици помещения с различна ширина. За дължината на сградата в посока И–З няма достатъчно данни. Археологическото проучване показва, че почти навсякъде разкритите стени от третия период са долепени до, съвпадат или частично са разрушени от стените на сградите от следващия четвърти период. Тази констатация е в сила най-вече за външните стени на сградите, но в редица случаи се наблюдава и съвпадение в планировката на вътрешните междинни стени. Това е и една от причините на много места да не се откриват ясни следи от застройката на третия период. В повечето случаи тя е унищожена от основите на по-късните сгради с по-масивна конструкция и по-дълбоки фундаменти. В други случаи по-късните стени вероятно стъпват върху по-ранните останки, използвайки ги като плитък фундамент и най-вече дренаж против подпочвената влага. Навсякъде при проучването на обекта във фундаментите на по-късните стени е установен пояс от речни камъни на глинена спойка с различна дълбочина. Само в редки случаи обаче може да се допусне, че

този фундамент е част от по-ранното застрояване, преизползван при следващите сгради.

От обобщението на изложените данни може да се заключи, че планировката на сградите от третия период малко или повече е повторена при следващото планиране от четвъртия период. В секторите с повече информация могат да се възстановят сгради с верижен или по-сложен план. Може да се допусне, че мястото на по-късните улични пространства в повечето случаи съвпада с това на улиците от третия период.

IV.3.4. Характер на селището

Наличните данни за планировката на сградите и тяхното пространствено разположение показват различия с установеното за предходните периоди. Доколкото е възможна една хипотетична възстановка на отделните сгради, може да се предположи съществуването на различни като планова схема постройки, съответстващи на изискванията на различни социални слоеве от населението. Регистрираните сгради с предполагаем аксиален план в очертанията на късната сграда А1 и вероятно на А4 се състоят от различни като план и размери помещения, отличаващи се от характерните за военните лагери сгради, засвидетелствани в началния период на Сердика. Информацията за планировката на сградите от третия строителен период предполага съществуването и на сгради с по-сложен план и различно разпределение на вътрешното пространство. Налице е и промяна в строителната техника. При градежа на постройките като цяло преобладава използването на дървено-землена конструкция, което предполага население със скромни финансови възможности и по-нисък жилищен стандарт. Сградите от третия период дават известна представа за първоначалната градска планировка на Сердика и показват в значителна степен континуитет с по-масивните жилища от следващия период.

ГЛАВА V

СТРОИТЕЛНА ТЕХНИКА, МАТЕРИАЛИ И ИНТЕРИОР

Археологическите проучвания през 2010–2012 г. показаха използването основно на дървени материали и конструкции при строителството на сградите от началните три периода на Сердика. Поради високите подпочвени води в северната част на обекта значителни части от различни дървени елементи се откриха запазени, което предполага тяхното представяне и анализ в отделна част от изследването.

V.1. Първи период

Строителната техника, използвана при сградите от първия период, е сравнително еднотипна. В почти всички проучени части от обекта, където са регистрирани запазени дървени елементи, се открива прилагането на един и същ похват при оформянето на стените на отделните сгради. Носещата конструкция на всички постройки е изградена от вертикални и хоризонтални дървени елементи с различен размер. Самите стени са оформени от хоризонтален плет, обмазан с глина. Навсякъде, където са регистрирани части от дървената конструкция на стените, се открива идентична картина. Носещите елементи, както и скелетът на стените, най-вероятно са поставяни в предварително изкопани траншеи с ширина 0,20/0,30 м и дълбочина до 0,30/0,35 м. Самите траншеи не се регистрират археологически, тъй като ранните културни пластове имат много тъмен (сиво-черен до кафяво-черен) цвят и глинеста, сравнително хомогенна структура, което не позволява проследяването на колористични или структурни отлики. Проучването на почти всички участъци със запазени дървени останки се осъществяваше при постоянно отводняване на терена, което допълнително затрудняваше извършването на подобни наблюдения. Сондажното проучване в дълбочина на някои от регистрираните дървени вертикални елементи показа, че същите не са заострени в долния си край, което също индикира поставянето им в предварително оформен изкоп. Допълнителен аргумент в тази насока са откриваните неголеми камъни около основата на дървените вертикални елементи, чиято функция може да се интерпретира единствено като стабилизираща.

Основните носещи колове са разполагани в ъглите на сградите и по протежение на носещите стени на определени интервали. Сред фрагментарно разкритите дървени останки от конструкции няма достатъчно голям участък със запазени елементи, който да позволи детайлното проследяване на носещите колове по дължината на стените. По аналогия с конструкциите от следващия период, разстоянието между две съседни носещи вертикални греди най-вероятно не надвишава 2,0 м. Ъглови подпори или такива, разположени при свръзката с междинни стени са регистрирани само на няколко места. В очертанията на късната сграда А1 и по-точно в североизточната част на помещение 2 е засвидетелстван подобен елемент (обр. 6, 28). Наличието на такива е регистрирано и западно от сграда А4, както и в сектора на подлеза: при предполагаемия югоизточен ъгъл на западната сграда (обр. 10) и в северозападната част на подлеза като единични елементи без ясна връзка с конструкцията на други

сгради. Ограничените данни за тези носещи елементи показват използването най-вече на колове с кръгло и понякога с квадратно сечение, с диаметър или размери в сечение между 0,10 и 0,20 м.

Между основните носещи греди са разположени по-тънки вертикални елементи (греди, дъски), които образуват основата на дървения плет. Те имат правоъгълно или приблизително триъгълно сечение, ширина между 0,12 и 0,22 м и дебелина между 4 и 8/10 см. Разположени са на отстояния между 0,10 и 0,22 м един от друг в една редица (обр. 164) или шахматно (обр. 69). В северната част на помещение 4 на късната А1 е засвидетелствано разполагането на тези елементи в три успоредни редици (обр. 30, 41). Между тях е оформен плет от хоризонтално разположени тънки пръчки с кръгло сечение и диаметър от 1 до 2 см. На две места са регистрирани запазени на място останки от подобен плет: при ранната конструкция в помещение 12 на късната А5 (обр. 127) и в пространството на апсидата на базилика 2 в северния участък на обекта (обр. 150, 168). Значителна част от паднала цяла стена на сграда от първия период беше проучена също в сектора на подлеза, непосредствено на юг от апсидата на базилика 2 (обр. 149, 165), която илюстрира много добре използваната техника. Оформените от плет дървени стени са били обмазани от двете страни със смес от глина, пясък и дребна речна баластра. Структурата на обмазката беше надеждно установена при проучването на падналия голям фрагмент от стена (обр. 167).

В основата на описаните стени почти винаги е засвидетелствано наличието на хоризонтална греда с правоъгълно до квадратно сечение и регистрирана дължина до 2,30 м (обр. 66, 69, 96, 127, 163, 164). При почти всички случаи гредата се разполага от вътрешната страна на стената, оформяйки своеобразен перваз между пода и стените. При частично разкритата ранна сграда в помещение 12 на А5 подобни хоризонтални греди са засвидетелствани и от двете страни на стената (обр. 126, 127). Функцията на описаните греди най-вероятно е да придаде допълнителна здравина на вертикалната конструкция, посредством някакъв вид сглобка с ъгловите или междинните носещи елементи. В сондаж 2 на декуманус 3 е регистрирано оформяне в сглобка на единия край на хоризонталната пристенна греда (обр. 66). За съжаление, вертикалният елемент не е запазен, което не позволява реконструкция на връзката. Хоризонталните пристенни греди вероятно служат и като основа за глинената обзмазка на стените, да я поддържат и предпазват от влагата.

Непосредствено на запад от югозападния ъгъл на късната сграда А4 е проучена частично по-различна конструкция. Разкритите вертикални дървени елементи са по-масивни и имат кръгло или неправилно четириъгълно сечение с размери между 0,12/0,14 и 0,20/0,25 м (обр. 106, 113, 114). По-голямата дебелина на описаните подпори спрямо повечето проучени дървени елементи в останалата част на обекта, предполага по-масивна конструкция и възможна различна функцията на сградата. Дървени подпори с подобен размер и преимуществено кръгло сечение, разположени в редици, се използват обикновено при конструкцията на дървени хореуми в ранните римски военни лагери (Manning 1975, 106). Същите образуват основата, която поддържа издигнатия над земята под на сградата. Разкритите елементи от Сердика не дават достатъчно информация за плановите характеристики на сградата, за да могат да се правят категорични изводи. Предвид техните особености и отликите им от останалите конструктивни елементи, идентификацията им като част от конструкцията на хореум следва да се има предвид като потенциална възможност.

Покривното покритие поне на част от сградите вероятно е било с керемиди. Засвидетелствано е наличието и на двата типа керемиди – тегули и имбрици. Фрагментите от такива са много малко, което предполага, че материалът е бил предварително взет от сградите преди тяхното разрушаване за последваща употреба. Много е вероятно за покривно покритие да са използвани и естествени материали

като слама или дървени елементи – практика, обичайна за ранноримските постройки с дървено-землена конструкция (Генчева 2002, 20; Dyczek 2018, 38).

Подът на проучените сгради най-често е оформен от трамбована пръст. В помещение 12 на късната сграда А5 е регистрирана част от дървено покритие на ранен под (обр. 122, 126). Състои се от пет хоризонтални дъски с приблизително еднаква ширина от 0,20/0,24 м. Северният край на дъските се намира под хоризонталната пристенна греда на северната (или междинна?) стена на сградата/ помещението, което изключва възможността регистрираните дъски да са част от паднала конструкция на стена. В помещение 3 на късната А1 също са регистрирани няколко хоризонтални дъски. Разположението и особеностите на откритите в северната част (частично попадащи в северния стратиграфски разрез) елементи (обр. 29, 49) по-скоро позволяват същите да се идентифицират като паднали вертикални части от дървен плет. Двете дъски, разположени южно от тях биха могли с по-голяма степен на сигурност да се свържат с оформянето на дървен под, идентичен на описания при А5. Единична дъска е засвидетелствана и в помещение 4 на А1 (обр. 30, 41), но свързването ѝ с ранно подово покритие не е сигурно.

За интериора на сградите има сравнително малко данни. Стените са били измазани с глина, която най-вероятно е имала тънко варово покритие. Върху подовите нива на доста от ранните помещения, проучени в късната сграда А1 и в сектора на подлеза, се открива тънък слой бяла субстанция, който най-вероятно може да се идентифицира като варова обмазка върху стените, паднала при тяхното разрушаване (обр. 39, 42, 154, 157). Много често стените на бараките от дървено-землените периоди на римските военни лагери и кастели са имали подобно варово покритие, предпазващо конструкцията от влагата (Davison 1989, 220). Такова е установено и при някои дървено-землени бараки в Нове (Dyczek 2018, 37). За наличието на украса върху стените на сградите има съвсем малко информация. При проучванията в подлеза, в кв. D3 е регистрирана опалена глинена повърхност с проста геометрична украса, нанесена посредством шнур (обр. 144, 160–162). При предварителната ѝ публикация, тази интересна структура беше идентифицирана като част от есхара, оформена върху пода на някое от ранните жилища (Иванов 2012). В процеса на комплексната обработка на резултатите от проучванията бяха разпознати и други структури със сходни характеристики, което наложи ревизия на първоначалното мнение (вж. гл. III.7.2.). Съображения от различен характер позволяват по-скоро да се допусне, че т. нар. есхара най-вероятно представлява запазена част от вътрешната повърхност на дървено-землена стена с врязана украса. Предложената графична реконструкция на украсата (обр. 144) е един от моделите на декорация в интериора на ранните жилища.

Използваните строителни материали са дърво, глина и пясък с речна баластра. От растителните видове като основен градежен материал е засвидетелстван дъбът. При някои от допълнителните елементи, съставящи плета, е регистрирана и употребата на иглолистни видове, вероятно ела. За изработката на самия плет около вертикалните елементи са употребени и лозови пръчки[4]. Останалите материали са добивани на място от естествените геоложки пластове в централната част на София.

Съществен елемент от интериора на сградите са отоплителните и/или готварските съоръжения. От най-ранния период е регистрирана една пещ в южната част на обекта. Тя има приблизително кръгла в план форма и диаметър около 0,60 м (обр. 85). Основата ѝ е оформена от фрагменти керемиди, върху които е положена глинена замазка. Конструкцията на купола е от по-големи неправилни парчета от керемиди, свързани и обмазани с пласт глина. Източната част на пещта е запазена

[4] Всички растителни проби са обработени и определени от доц. д-р Цв. Попова (НАИМ–БАН), за което ѝ благодаря.

частично и в суперструкция. Деструкциите от купола лежаха върху подовото ниво. Ограничените възможности за археологическо проучване в тази част на обекта не позволиха да се установи дали пещта е разположена в или извън помещение. Подобни от Нове са интерпетирани като пещи за хляб (Dyczek 2018, 39).

Описаната строителна техника на сградите от първия строителен период е характерна за строителството в дървено-землените римски лагери. Основите на вертикалните конструкции са стабилизирани в предварително оформен тесен изкоп (post-trench). Стените са оформени с хоризонтален плет, чиято височина достига най-малко 2,60/2,70 м, както свидетелства запазеният паднал фрагмент от подобна стена (обр. 149, 165). Описаните конструктивни особености на ранните постройки от Сердика съответстват на една от строителните техники, разпространена повсеместно в ранните военни лагери (Davison 1989, 220). У нас подобни конструкции са засвидетелствани за ранния период на лагера в Нове (Gentscheva 1999, 21–23, Abb. 2; Генчева 2002, 21, обр. 23). Наличието им в Сердика е сред аргументите за пребиваването тук на римска военна част.

V.2. Втори период

Сградите от втория период също са изградени изцяло с дървена конструкция. Засвидетелствана е употребата на същата техника, както при сградите от първия период. Доколкото може да се установи, носещите вертикални елементи са поставяни в предварително оформен тесен изкоп или в дупки на дълбочина до 0,60/0,65 м. Тяхната основа понякога е върху голям камък с равна горна повърхност (обр. 29, 50), което често се интерпретира като „легионерски“ похват (Davison 1989, 216). Отстоянието между две съседни носещи подпори не надвишава 2,20 м. Между тях са разполагани вертикални елементи с неправилно четириъгълно, триъгълно или овално сечение и различна дебелина. Такива са регистрирани основно в очертанията на късната сграда А1 (обр. 49, 50, 52). Междинните участъци от дървената стена, разположени между носещите греди, са фундирани в предварително оформена траншея с ширина 0,25/0,30 м и дълбочина до 0,30/0,35 м. Самата траншея е запълнена с пръст и по-малки камъни. Конфигурацията в план на разкритите вертикални елементи предполага изграждането около тях на хоризонтален плет, обмазан с глина (обр. 49). За разлика от сградите от първия период на Сердика, при някои сгради от втория период се наблюдава облицоване на стените отвън или от двете страни с дървени дъски (вж. по-долу). Ъгловата носеща греда в помещение 3 на А1 показва интересна особеност: около 1/4 от дебелината на гредата от вътрешната страна е отнета, оформяйки засечка под прав ъгъл, която да поеме краищата на плета и дървената облицовка на стената (обр. 29, 50). Използването на дървен плет е засвидетелствано и в помещение 4 на А4 във вид на деструкции (обр. 117).

При една част от проучените сгради са засвидетелствани хоризонтални дървени греди с L-образно сечение и правоъгълни отвори с размери 8 х 10 до 8 х 12 см в двата края (обр. 122, 124). Гредите имат дължина около 2,50 м, ширина от 0,20 м и дебелина 0,12/0,14 м. Такива са изцяло или частично разкрити в помещения 12 и 13 на късната сграда А5 и в помещения 2 и 3 на късната А1, където същите са положени върху основа от един ред речни камъни със среден размер (обр. 47, 48). Въпреки значително по-лошата им съхраненост, при елементите от сграда А1 също може да се разпознае L-образното сечение и наличието на правоъгълни отвори в краищата (обр. 48). В югоизточната част на помещение 4 на А1 и в помещение 1 на А4 са засвидетелствани частично подобни основи от един ред речни камъни, като тук предполагаемите хоризонтални дървени елементи не са съхранени (обр. 54, 116), но наличието им може да се предположи. Оформените в двата края на гредите отвори индикират употребата на дървена сглобка с вертикален елемент. Такава

сглобка е запазена при северната греда в помещение 12 на А5 (обр. 122, 124). Непосредствено на юг от източния отвор на южната греда в същото помещение е регистрирано вертикално колче с четириъгълно сечение. Гредата най-вероятно е била свързана с въпросното колче, но поради по-късни интервенции в терена тук, тя се е изместила в северна посока. Описаните хоризонтални греди са положени върху подовото ниво без вкопаване, като в случаите при късната А1, а вероятно и при А4, те са върху основа от един ред камъни. В оформените отвори в двата им края са били забивани вертикални колчета със съответстващо на отвора сечение, чиято цел по-скоро е била да закрепят неподвижно гредите към земната основа, както и да осъществяват връзка с перпендикулярно разположени подобни елементи покрай вътрешни стени. Вертикалните носещи елементи от конструкцията на сградата и дървено-землените стени се намират непосредствено зад описаните хоризонтални греди, както индикират останките в помещение 12 на А5. Долната част от масивна вертикална греда с овално сечение е запазена на място непосредствено на юг от краищата на двете хоризонтални профилирани греди (обр. 121, 129). На около 1,60 м западно от нея е била разположена следващата греда, която се регистрира по оформената дупка за нейното поставяне в земята. Подобни масивни вертикални подпори с квадратно, кръгло или овално сечение, както и дупки за поставянето им, са засвидетелствани и в помещения 2 и 4 на А1 (обр. 39, 52, 54). Най-вероятно функцията на профилираните хоризонтални греди е била подобна на пристенните греди от първия период – оформяне на прехода между пода и стените, както и допълнително стабилизиране на последните в долната им част.

Вътрешните стени, засвидетелствани в някои от сградите, са с по-малка дебелина и нямат конструктивна функция. Доколкото може да се съди от разкритите останки, те са били оформени също посредством хоризонтален плет, оформен между по-тънки вертикални елементи с кръгло или четириъгълно сечение. Конструкцията най-вероятно е била обмазана с глина и/или е имала облицовка от дърво.

Покритието на сградите най-вероятно е било от керемиди или с нетрайни материали. Фрагментирани керемиди са засвидетелствани сравнително рядко, което може би индикира тяхното предварително събиране с оглед по-нататъшна употреба. Възможно е и само част от сградите да са имали подобно покритие, докато при останалите може би е била използвана слама или дървени елементи – практика, засвидетелствана на много места в ранните римски военни лагери и цивилни постройки с подобна дървено-землена конструкция (Davison 1989, 225).

Оформянето на подовете в сградите е от трамбована пръст с покритие от тънък пласт пясък и дребна речна баластра. Това е засвидетелствано добре при проучването на помещения 2 и 4 на късната сграда А1 (обр. 47, 51). Установено е и в А4, А5, както и в сектора на подлеза. Част от разкритите хоризонтални дървени елементи в помещения 12 и 13 на А5 биха могли да представляват дъски от подовото покритие, но за подобна интерпретация липсват неоспорими данни.

Оформянето на повърхностите на стените е основно с глина, като при част от тях може да се предположи и полагането на тънък слой варова обмазка. В няколко случая е регистрирана употребата и на дървени елементи като външна облицовка на стените. Засвидетелствана е употребата на дъски и дървесна кора. Регистрирани са два начина на тяхното поставяне – хоризонтално и вертикално. Части от хоризонтална облицовка с дъски се откриха при сградата в помещение 12 на А5 (обр. 128, 129) и по двете лица на западната стена на сградата в помещение 3 на А1 (обр. 29, 49, 50). Подобно оформяне е засвидетелствано и при преградната стена, разкрита в помещение 1 на А4 (обр. 115). Обшивка от вертикално поставени парчета дървесна кора е засвидетелствана в северната част на обекта, западно от помещение 4 на късната А4, в субструкцията на дървено-землена стена (обр. 97). Големи фрагменти от дървесна

кора, използвани най-вероятно със същата цел, са документирани и при междинната стена в помещение 1 на А1 (обр. 27, 42, 43). Употребата на описаните дървени елементи като външна или двустранна облицовка на стените вероятно е с цел допълнителна изолация от атмосферната влага, както и за стабилизиране на вътрешния глинен пълнеж на стените.

Използваните строителни материали, подобно на предходния период, са камъни, дърво, глина и речна баластра, смесена с пясък. От дървесните видове е засвидетелствана употребата основно на дъб.

Към сградите от втория период също са проучени отоплителни/ готварски съоръжения. В помещение 12 на късната сграда А2 е разкрита изцяло пещ с овален план и размери 0,40 х 0,55 м (обр. 86). Тя има основа от фрагментирана керамика и купол от глина, подобно на описаната пещ от първия период, намираща се в близост. В А6 също е проучена домакинска пещ. Разкрита е нейната основа с размери 1,12 х 1,14 м, съставена от девет тухли (обр. 136). Очертанията на купола са запазени като отпечатък върху тухлената основа. Диаметърът на купола е около 0,80 м. В южната част на помещение 1 на А1 е регистриран участък от опалена глина с правоъгълна форма. Възможно е последният да индикира наличието на отоплително/ готварско съоръжение, което в случая е във вътрешността на помещение от ранна сграда.

V.3. Трети период

Конструктивните особености на сградите от третия период се отличават в известна степен от тези на сградите в предходните два периода. За разлика от по-ранните сгради, дървените елементи от конструкцията на жилищата през третия период са запазени по-слабо. Едната причина за това е тяхната по-висока позиция в стратиграфските напластявания, предполагаща по-слаб контакт с подпочвените води, позволили съхраняването на повече елементи от ранните периоди. Втората причина е засвидетелстваното на няколко места опожаряване на дървените конструкции, свързано вероятно с разчистване на терена за следващото по-масивно строителство от четвъртия период. Трета причина е частичното или пълно съвпадане на планировката на сградите от третия и четвъртия период, при което по-ранните стени са били до голяма степен унищожени.

Основната конструктивна отлика на сградите от третия период е оформянето на нисък надземен каменен фундамент, служещ за основа на дървената конструкция на стените. Наличието на такава каменна основа е засвидетелствано за периода в почти цялата площ на обекта. Градежът ѝ е от камъни на глинена спойка, понякога смесена с пясък, разположени в един до три (по изключени четири) реда. Ширината ѝ е 0,50/0,55 м, при височина до 0,40 м. Каменните фундаменти са били частично вкопани в пръстта и тяхната функция най-вероятно е била, от една страна, да осигурят по-голяма стабилност на конструкцията, а от друга – да предпазват долните части на дървените елементи от гниене, предизвикано от подпочвена и атмосферна влага.

Върху каменните основи се е разполагала дървена конструкция, за която разполагаме с известни данни. В помещение 4 на късната сграда А1 е регистриран малък фрагмент от хоризонтална дървена греда, разположен върху разкритата тук каменна основа (обр. 30, 61). Подобна ситуация е засвидетелствана и при частично съхранената стена в помещение 13 на А5 (обр. 130, 132). Тези примери позволяват да се допусне употребата на конструкция, използваща масивна дървена греда като основа, към която, посредством сглобки, се закрепват вертикалните дървени елементи. Този тип конструкция в различни варианти е широко разпространен както при дървено-землените военни лагери, така и в цивилната архитектура (Davison 1989, 218; Ulrich 2007, 77; Ulrich 2008, 464; Fischer 2014, 259). Реконструкцията на дървените стени във височина е почти изцяло в сферата на хипотезите. В сектора на подлеза е открит

фрагмент от масивна вертикална греда (обр. 174). Същият е с правоъгълно сечение с размери 0,50 х 0,42 м. Гредата е била поставена в предварително оформена дупка, тъй като долният ѝ край е равен. Вкопана е на дълбочина около 0,60 м. В непосредствена близост с описаната подпора не са разкрити други дървени елементи от периода, което не позволява свързването на гредата с конструкцията на конкретна сграда. В югоизточната част на помещение 4 на А1 е разкрита ивица изтляла дървесина с дължина около 4,80 м и ширина около 0,30 м (обр. 53). Възможно е тя да индикира наличието на масивна хоризонтална греда, от която е запазена малка овъглена част в източния ѝ край. На различни места са засвидетелствани също дъски и останки от плет. На базата на оскъдната информация може да се предположи използването по-скоро на техника на изграждане на стените във вид на решетка от вертикални и хоризонтални греди, свързани помежду си чрез сглобки. Между основните елементи се образуват правоъгълни или квадратни отвори, запълвани с плет и глина.

Останки от конструкцията на междинните стени на сградите е засвидетелствана най-вече в помещение 1 и помещение 3 на късната сграда А1 (обр. 33, 56, 58), в сондаж 2 (обр. 12) и в северната част на А4 (обр. 15, 118). На базата на проучените дървени останки могат да се разграничат два вида вътрешни стени. Първият вид се състои от по-масивни дървени колове с кръгло сечение и диаметър от 8/10 см, разположени на отстояние около 0,20 м един от друг. Най-вероятно оформянето на стените във височина е било посредством хоризонтален плет от тънки пръчки, обмазан с глина. Проучените елементи са запазени предимно в субструкция, но регистрираните на места останки от плет показват, че тази техника продължава да е в употреба. Предвид големината на пространствата, разделени от подобни вътрешни стени, размера на използваните елементи и тяхното сравнително гъсто подреждане, тези стени най-вероятно са изпълнявали и конструктивна функция. Вътрешните стени от втория вид са оформени от тънки колове с диаметър между 4 и 6 см, разположени на разстояние 0,25/0,60 м един от друг. Логично е да се предположи, че надземното им оформяне е от плет, обмазан с глина, въпреки че сигурни данни за това не са регистрирани. Тези стени са представлявали леки прегради, разпределящи вътрешното пространство на помещенията на по-малки части или обособени зони. Описаните размери на вертикалните елементи не предполагат същите да са имали конструктивна функция.

Покривите на сградите са били покрити с керемиди, както свидетелстват откритите деструкции в А5 (обр. 130, 132) и помещение 2 на А4 (обр. 107, 119). Керемидите са само имбрекси. Фрагментарният им вид не позволява определяне на техните размери.

Оформянето на подовите нива е основно от трамбована пръст, понякога със слой пясък и речна баластра. Допълнително оформяне на пода с дъски е възможно да се допусне само при частично разкритата сграда от третия период в помещение 4 на късната сграда А4 (обр. 118).

Не разполагаме с информация за интериорния изглед на стените. Най-вероятно те са имали глинена обмазка, скриваща вътрешната структура на стените. Няма данни за допълнително третиране на стенните повърхности с вар, бои или по друг начин, както и за наличието на каквато и да е декорация.

Конструкциите на сградите от третия период са отново от естествени материали – камъни, дърво, глина, пясък и баластра. Всички материали са били добивани от непосредствената околност на селището. При дървесните видове преобладава използването на дъб, макар че е засвидетелствана употребата и на иглолистна дървесина.

Основен елемент от интериора на сградите са отоплителните/готварските съоръжения. В помещение 3 на А1 е разкрита тухлена основа на домакинска пещ

(обр. 60). Същата е изградена от няколко цели тухли и фрагменти от такива, и има размери 0,80 х 0,96 м. Поради частичното ѝ разрушаване от съвременна метална тръба, липсват достатъчно данни за оформянето и размерите на купола. Данните от проучването показват, че тя е разположена в помещение от по-ранна сграда, до една от преградните стени (обр. 12). Част от тухлена конструкция е засвидетелствана в помещение 2 на А4, която може би е принадлежала също на домакинска пещ (обр. 107, 119). Тя е съхранена частично, което не позволява сигурната ѝ интерпретация. В южната част на помещение 2 на А1 е разкрита частично структура с приблизително правоъгълна форма и запазени размери около 0,40 х 0,70 м. Изградена е от фрагменти тухли (обр. 57), по-големите от които оформят външния контур, а по-малките запълват вътрешността. По характера на градежа може да се допусне, че става дума за основа на пещ, половината от която попада под южната стена на късната сграда А1 и не може да бъде проучена.

Конструктивните особености на сградите от третия период на Сердика съответстват на т.нар. конструкция от дървени елементи върху каменна основа (stone-sill). Въпросната строителна техника е широко разпространена както във военното, така и в цивилното строителство. Нейното по-широко разпространение е от началото на II век насетне (Davison 1989, 77; MacMahon 2003, 46), което съответства на хронологията на третия период на Сердика.

ГЛАВА VI

НАХОДКИ

Откритите находки при археологическото проучване на ранните пластове на обекта възлизат на 518 инвентарни номера. Тяхното описание, хронология и паралели са представени в каталожната част. В тази глава е направен общ преглед на отделните категории материали, който да покаже в синтезиран вид основните им типологично-хронологически, функционални и социо-културни характеристики. Откритите образци от отделните категории не са достатъчно многобройни за организирането им в нови, самостоятелни типологични схеми. Доколкото такива са разработени за почти всички видове находки, материалите от Сердика са съотнесени към известните такива.

VI.1. Монети

Монетният материал от археологическите проучвания през 2010–2012 г. възлиза на няколко хиляди екземпляра, по-голямата част от които представляват малки номинали от IV–V век. Към пластовете от разглежданите ранни периоди се отнасят 162 броя (табл. XXXVIII–XLVII). За представянето на по-пълна картина на монетната циркулация в Сердика през I век, в каталога са включени и монетните единици от I век, произхождащи от нарушени или по-късни контексти, с което общият им брой достига 192.

Открити са общо 10 елинистически монети, от които само 3 попадат в ранноримските стратиграфски пластове. Останалите са открити в контексти от II–III век и дори от IV век. Всички монети представляват дребни бронзови номинали. Три от тях са на Филип II (M1, M2, M4), една на Александър III (M5) и една на епирския владетел Пир (M6). Останалите са обезличени и не могат да бъдат определени със сигурност.

Римското републиканско монетосечене е представено с 3 денара (M12–M14), един от които произхожда от по-късен контекст.

Римското императорско монетосечене започва с Август, на когото принадлежат 4 монети: 1 денар (M15), 1 сестерция (M16) и 2 аса (M17, M18, открити в по-късни пластове). Към същото време принадлежи и една бронзова монета на тракийския цар Реметалк I (M11) с образите на Август и Ливия върху реверса. Управлението на Тиберий е застъпено само с 3 аса (M19–M21), докато това на Калигула е представено по-добре: 1 дупондий (M25) и 3 аса (M22–M24), два от които са отсечени за Марк Антоний.

Монетите на Клавдий регистрират рязко увеличение на фона на предходните екземпляри. Засвидетелствани са общо 31 броя. Като номинали са представени основно асове – 25 броя (M27, M31–M50, M53–M56, като последните са от по-късни контексти). Открити са също 1 денар-фуре (M26), 2 дупондия (M29–M30), 1 сестерция (за Британик, M28) и 2 провинциални на Тесалоника (M51, M52).

Сравнително добре са представени и монетите, отсечени при управлението на Нерон – 10 броя. От номиналите са засвидетелствани 1 сестерция (M57), 4 аса (M59, M60, M65, M66 – от по-късни контексти) и 1 квадранс (M64). Провинциалните

монети са представени с 4 екземпляра – 3 на Тесалоника (M58, M62, M63) и една неопределима (M61).

Предвид краткото управление на императорите по време на гражданската война (68–69 г.), количеството техни монети, открити в Сердика, е значително. Галба е представен само с 1 денар (M67), но управлението на Вителий е застъпено с 5 денара (M68–M70, M73, M74, вкл. от по-късни контексти) и 2 аса (M71, M72).

Периодът на управление на Флавиевата династия е засвидетелстван със значителен брой монети: Веспасиан – 9 денара (M75, M76, M78 и M79 – фуре, M80–M82, M85, M92 – от по-късен контекст) и 1 драхма (M77), 4 сестерции (M86–M88, M93 – от по-късен контекст), 2 дупондия (M83, M84), 4 аса (M89–M91, M94) и 2 от неопределени провинциални монетарници (вероятно малоазийски) – общо 22 броя; Тит – 3 денара (M97, M98, M100 – фуре), 1 дупондий (M99) и 1 ас (M101) – общо 5 броя; Домициан – 1 ауреус (M102, сечен от Веспасиан за Домициан като цезар), 5 денара (M103–M106, M121 – от по-късен контекст), 2 дупондия (M107, M108), 6 аса (M109–M113, M116) и 6 провинциални на Тесалоника (M114, M117, M118, M120), Филипи (?) (M115) и Филипопол (M119) – общо 20 броя.

Краткото управление на Нерва също е добре представено: 1 денар (M127 – от по-късен контекст), 1 дупондий (M126) и 5 аса (M122–M125, M128 – от по-късен контекст) – общо 7 броя.

Монетосеченето на Траян е засвидетелствано с 34 монети: 3 денара (M129 – фуре, M130, M131), 7 сестерции (M132–M138), 10 дупондия (M139–M144, M146, M147, M151, M153), 9 аса (M145, M148–M150, M152, M155–M157, M160), 2 квадранса (M158, M159, M161) и 3 провинциални монети на Филипопол (M154, M160) и Герме (M161).

Управлението на Хадриан е представено с 8 монети: 5 денара (M162–M165, M169 – на Сабина), 1 сестерция (M166), 1 дупондий (M167) и 1 ас (M168).

Значителен е броят на бронзовите монети на колония Филипи (провинция Македония), отсечени в периода 69–160 г. – 10 броя (M170–M179).

Броят на обезличените монети (асове) е 12 (M180–M191), като от тях три са с контрамарки (M180, M181, M187), една е разполовена (M183), а една може би принадлежи на Филипи (M191).

В количествено отношение най-добре са представени монетите на Траян (34 бр.) и Клавдий (31 бр.). Тук е необходимо да се отбележи, че една част от обезличените монети най-вероятно са били асове на Клавдий, с което техният брой би се изравнил или дори надминал тези на Траян. С по-малко, но също значителен брой, е представено монетосеченето на Веспасиан (22 бр.) и Домициан (20 бр.). Предвид краткия период на управление на някои императори, може да се каже, че монетите на Вителий (7 бр.), Тит (5 бр.) и Нерва (7 бр.) също са добре представени в монетната циркулация на Сердика.

Сред находките се регистрира присъствието на значително по-ранни монети – от елинистическия период и от този на Римската република. Те не индикират синхронно обитаване. Всички елинистически монети са от малък бронзов номинал и са регистрирани не само в пластовете от I – началните десетилетия на II век, но и по-късно, включително в контексти от III век. Подобна ситуация е засвидетелствана при проучването и на други обекти (напр. Величков 2014, 370). За разлика от елинистическите номинали, римските републикански монети са само денари. През 2015 г. при проучвания близо до източната порта на Сердика е открита колективна находка от 15 денара, 11 от които републикански (Стоянова, Прокопов 2018, 340–341). Силно изтритите им повърхности свидетелстват за продължителния период на обръщение на тези монети. Заради качеството на метала, републиканските денари са запазили дълго време покупателната си способност и са били предпочитани за трезориране (Стоянова, Прокопов 2018, 340). Археологическите проучвания през последните години доказват значителното присъствие на римски републикански

денари в местния паричен оборот през I – началото на II век, като отделни екземпляри се срещат и по-късно.

Монетният комплекс от обект „Метростанция 8–II“ позволява да се направят някои изводи за монетната циркулация в началните периоди на Сердика. По отношение на паричната стойност, находките показват присъствието на почти всички основни римски номинали. Ауреусите са представени само с един екземпляр на Домициан (M102), сечен от Веспасиан за сина му като цезар. Многобройна е групата на денарите (38 бр.), сред които са засвидетелствани 1 драхма (M77) и 5 фурета (M26, M78, M79, M100, M129). Бронзовите монети са представени с 15 сестерции, 20 дупондия, 77 аса (11 от които обезличени) и 3 квадранса. Провинциалното бронзово монетосечене е застъпено с 27 екземпляра, предимно по-малки номинали на Тесалоника (9 бр.), Филипи (10 сигурни и 2 вероятни бр.), Филипопол (3 бр.), Герме (1 бр.) и на неопределени, вероятно малоазийски монетарници (3 бр.). От монетите на тракийските царе е засвидетелствана само една бронзова монета от едър номинал на Реметалк I.

Статистическите данни показват добра представеност на всички основни парични номинали. Разглеждането им в хронологически аспект разкрива известна нерегулярност в паричното обръщение на определени номинали. За времето до гражданската война от 68–69 г. сред находките от Сердика са засвидетелствани само 3 денара – един републикански, един на Август и един на Клавдий. В случая монетата на Август следва да се отнесе към групата на републиканските денари. С оглед на добрата ѝ запазеност, същата най-вероятно е била съхранявана определен период от време, без да влиза в обръщение. В споменатата по-горе находка от проучванията на Ларгото през 2015 г. присъстват 2 денара на Тиберий, които заедно с денара на Клавдий (M26) индикират известен приток на съвременни парични средства от този номинал на местния пазар. Явното преобладаване на по-ранни сребърни монети – 12 републикански (11 от проучванията на Ларгото през 2015 г.) и 1 на Август срещу 3 на Тиберий и Клавдий вероятно отразява реалното състояние на местната монетна циркулация. Още един републикански денар (M14) от по-късен контекст вероятно може да се прибави към разглежданите монети за допълване на картината.

За най-ранния период от развитието на Сердика се наблюдава неравномерност и в циркулацията на бронзовите номинали. Количеството на по-големите бронзови номинали е ограничено. Сестерциите са представени с 3 броя, а дупондиите – с 2 броя. Към тях следва да се прибави и монетата на Реметалк I, която е от едър номинал. Основната бронзова монета е асът, застъпен с 18 екземпляра (4 от които обезличени), повечето от които постъпват при Клавдий. Към тях вероятно следва да се добавят поне една част от асовете, открити в по-късен контекст (общо 8), чието постъпване на местния пазар може да се предположи в разглеждания период. Значителното износване, което се наблюдава при много от монетите, както и наличието на контрамарки (M180, M181), показва интензивната циркулация на тези номинали. Сравнително слабо е присъствието и на провинциални монети – 2 броя. Откроява се недостигът на дребни бронзови номинали (квадранси) – само един на Нерон, който отчасти е компенсиран чрез разполовяването на асове (M183) и вероятно чрез употребата на малките елинистически бронзови монети.

За втория период от развитието на Сердика се регистрира значителен прилив на сребърни монети (14 бр.), повече от половината от които постъпват до управлението на Тит. От по-късни контексти произхождат още 7 денара, поне част от които вероятно са постъпили на местния пазар през втория период. Това важи особено за краткооборотните номинали на Вителий (M68, M73, M74). Засвидетелстван е и един ауреус, който е рядка находка за синхронните обекти от България (Paunov 2012, 146, 148). По-добре са представени и едрите бронзови номинали – 6 сестерции, повечето на Траян, и 8 дупондия на различни императори. Отново преобладава

количеството на асовете – общо 31 броя (вкл. 4 бр. обезличени), най-значителната част от които постъпва при Флавиите. Оборотът на бронзови номинали се допълва от провинциално монетосечене – 14 броя, основно на Тесалоника, Филипи и Филипопол. Продължава циркулацията и на бронзови монети от по-ранния период – номинали на Клавдий, Нерон, обезличени и контрамаркирани (M187) екземпляри.

Количеството монети през третия период на Сердика е съизмеримо с това от предходния период. Сребърните монети са представени от 13 денара, значителна част от които постъпват при управлението на Хадриан. Сестерциите са застъпени с 5 екземпляра, докато дупондиите бележат известно увеличение – 10 броя, по-голямата част на Траян. Наблюдава се известно редуциране на броя на асовете – 14 броя, към които трябва да се добавят и 3 броя от обезличените монети, циркулирали в Сердика през третия период. По-малките номинали са представени само с 1 квадранс на Траян. Провинциалното бронзово монетосечене е застъпено с 10 екземпляра, почти изцяло на Филипи и на Тесалоника.

Картината на монетната циркулация в Сердика от Клавдий до Хадриан показва преобладаване на монетите, отсечени в централните имперски монетарници. Доминират монетите от Рим (около 120 от определимите екземпляри), следвани от Лугдунум (3 бр.), Антиохия (2 бр.), Ефес/ Пергам (1 бр.), Цезарея (1 бр.) и вероятно Перинт (1 бр.). Една монета е от неопределим малоазийски център, а един лят екземпляр вероятно произхожда от Дунавския лимес. Автономното провинциално монетосечене е представено с бронзови номинали на македонския койнон, сечени в Тесалоника (9 бр.), Филипи (10 сигурни и 2 вероятни бр.), Филипопол (3 бр.), Герме (1 бр.) и вероятно малоазийски монетарници (3 бр.). През първия период са засвидетелствани само бронзови монети на македонския койнон, отсечени в Тесалоника при Клавдий и най-вече при Нерон. Навлизането на бронзови номинали на Филипи на сердикийския пазар е засвидетелствано през втория и най-вече през третия период, което като цяло отговаря на корекциите в датировката на тези монети (Kremydi-Sicilianou 2002, 64, 79). Регистрирни са и бронзови монети на Филипопол, отсечени при Домициан и Траян. Продължава и употребата на бронзови номинали на македонския койнон, отсечени в Тесалоника основно при Домициан.

Освен като хронологически и икономически индикатор, монетният комплекс от Сердика предоставя информация и в друг аспект. Анализът на отделни екземпляри и определени явления, свързани с монетната циркулация, позволява свързването поне на част от находките с военни лица. От една страна, това е присъствието на монети от определени емисии, предназначени за плащания на войници. В тази категория попадат сестерциите на Август (M16) и Британик (M28). За първата е изразено становището, че е част от монетна серия, предназначена за заплащане в римски военни части, базирани в източните провинции и на Балканите (Паунов 2012, 464). Втората вероятно принадлежи към специална емисия на Клавдий, целяща легитимирането пред войската на бъдещия император Британик, за което свидетелства и изображението на Марс върху реверса (Владимирова-Аладжова 2011, 112, 114). Наличието на непълноценни денари (M26, M79, M100, M129) – т.нар. фурета, е също индикатор за военно присъствие, тъй като такива монети са типични находки за обекти с изявен военен характер (Паунов 2012, 448). Един лят ас на Клавдий (M36) може да се отнесе към т.нар. *limes falsum* монети. Подобна практика е засвидетелствана в монетната циркулация на военните обекти по лимеса (Paunov 2013, 381). По-горе беше отбелязано значителното количество монети (основно денари) от периода на гражданската война в 68–69 г. На фона на краткотрайното управление на Галба и Вителий, и с оглед на последвалото изтегляне от обращение на техните монети, присъствието в Сердика на 8 екземпляра показва значителен приток на подобни номинали в един доста кратък период. Той може да се обясни с необходимост от средства за войнишки заплати. Подобна хипо-

теза индикира присъствието в Сердика по това време на лица, свързани с римската армия (войници или ветерани). Предвид мобилността на монетите в качеството на разплащателно средство, използването им като доказателство за наличието на военни лица през определени периоди от съществуването на Сердика следва да бъде покрепено и с други археологически материали. Все пак значението на определени монети като индикации в тази насока не бива да се пренебрегва (за военния характер на Сердика според нумизматичния материал вж. също Paunov 2013, 381–382).

Разгледаният монетен материал от проучванията в Сердика позволява да се очертае сравнително достоверна картина на постъпленията и паричния оборот през първите три периода от съществуването на селището. При археологически проучвания на няколко обекта в София през последните години също са открити монети от I – началните десетилетия на II век, чието публикуване предстои. Макар и по-малко на брой, новите нумизматични данни ще допълнят и вероятно коригират в някаква степен представената тук картина. Независимо от това, тя е добра основа за бъдещи изследвания в тази насока.

VI.2. Находки от стъкло

Находките от стъкло са представени с 48 инвентарни номера (табл. I–IV, XLVIII–XLIX). Почти всички екземпляри представляват фрагменти от стъклени съдове. Малка част от тях е публикувана в по-широкия контекст на римското стъкло от Сердика (Koseva 2018)[5]. Въпреки ограничените възможности за проучване на ранните периоди от развитието на Сердика, откритите находки от стъклени съдове дават добра представа за вноса и употребата им.

В количествено отношение преобладават ребристите купи (C1–C20), следвани от няколко основни форми чаши (C21–C37, C42), характерни за ранноримското производство на стъкло. Картината се допълва от малко на брой фрагменти от стъклени бутилки (C39, C40), унгвентарии (C43–C45) и други съдове (C38, C41). Открити са и три мъниста с различен цвят (C46–C48).

В технологично отношение откритите съдове представят няколко основни техники, използвани в производството на ранноримско стъкло: пресовано в калъп стъкло; издухвано в калъп стъкло; свободно издухвано стъкло. Украсата е постигана посредством използването на калъпи, чрез гореща обработка на стъкления съд или чрез допълнително третиране след неговото изстиване – гравиране, шлифоване.

Сред материала от Сердика преобладават две основни форми на ранноримско стъкло: форма Isings 3a и 3b – ребристи купи; форма Isings 31 –конични чаши с релефни лотосови/ бадемовидни пъпки. С отделни екземпляри са представени и форми Isings 12, 17, 32 и 33. По-голямата част от унгвентариите най-вероятно принадлежат към форма Isings 82 B1, докато един фрагмент с шлифована украса вероятно може да се отнесе към форма Isings 96b. Останалите съдове са във фрагментарно състояние, което не позволява конкретното им дефиниране.

Особена група предмети представляват трите мъниста (C46–C48). Материалът, от който са изработени, се определя неоднозначно в литературата: фаянс, египетски фаянс, кварцов фаянс или стъклена паста. В по-новите изследвания се предпочита

[5] В настоящия анализ и в каталога не е включен фрагментът от плитка купа т.нар. millefiori, разгледан у Koseva 2018, 334–335, 339. Находката произхожда от несигурен контекст под липсващата каменна настилка в източната част на декуманус максимус. На същото място е проучен кладенец от османския период, чието дъно достига до нивата от I–II век, разрушавайки южната страница на канала под улицата. Регистрираната кота на откриване на въпросния фрагмент от стъклен съд съответства на предложената в публикацията дата около средата – третата четвърт на II век, но описаната археологическа ситуация не изключва и по-ранна или по-късна датировка.

определението кварц-керамика (Quarzkeramik), предвид преобладаващия кварцов компонент в състава на материала. Химическият състав и процесът на стапяне на материала са по-близки до техниката на обработка на стъкло, а при част от мънистата към сместа е добавяно и смляно стъкло (Hörpken 2003, 354–356). Посочените особености на материала са основание въпросните мъниста да бъдат каталогизирани при находките от стъкло, въпреки фактическото различие на материала, от който са изработени. И трите мъниста произхождат от втория период на Сердика. Предвид сравнително ранната им хронология, същите най-вероятно са импорт от Египет или от Изтока.

Описаните форми ранноримски стъклени съдове от Сердика намират паралели в България предимно от зоната на лимеса. От Ескус и Нове засега произхождат най-много подобни материали (Кабакчиева 2000, 45–46; Генчева 2002, 47–48). Някои форми ранноримски стъклени съдове са известни също и от Западното Черноморие (Минчев 1988, 38, 40), Филипопол (Чернева-Тилкиян 1993, 95–97, обр. 3; Чернева-Тилкиян 1995, 73–74, фиг. I, 1), Монтана, светилището при Телериг, както и от гробни комплекси, предимно от района на Августа Траяна (Чолакова 2006, 210–218, 224, 231; Koseva 2018, 338–340).

Като цяло разглежданите съдове представляват импортни стоки. Произходът на голяма част от тях най-вероятно е от Северна Италия. Един от основните търговски центрове, снабдяващи Дунавския лимес с подобни стоки, е Аквилея (Isings 1957, 8; Генчева 2002, 46; Larese 2004, 20). За коничните чаши форма Isings 31 се предполага произход от района на Източното Средиземноморие, откъдето са възприети в Италия (Чолакова 2006, 213). С възможен източен произход са и унгвентариите форма Isings 82 B1 (Isings 1957, 97–98).

Хронологията на стъклените находки от Сердика се вписва добре в общоизвестните хронологически параметри на съответните форми съдове. Колористичната характеристика на сердикийските образци показва почти пълното преобладаване (с изключение на C22) на натурално оцветено стъкло със синьо-зелен цвят. Съдовете от цветно стъкло са характерни предимно за първата половина на I век, докато тези от натурално оцветено стъкло се срещат по-често към средата на века и стават обичайни в ранноФлавиево време (Price, Cottam 1998, 15; Fünfschilling 2015, 37–39). Тази констатация е допълнителен аргумент в полза на предложената начална дата за възникването на Сердика след превръщането на Тракия в римска провинция при Клавдий.

През първия период са застъпени само два вида съдове – купи и чаши. Ребристите купи са най-многобройните стъклени находки за периода – 10 броя. Стъклените чаши са представени от 4 форми, макар и с отделни екземпляри, което индикира присъствието на сравнително разнообразна продукция.

Вторият период се характеризира с известно увеличаване на асортимента от използвани стъклени съдове. Преобладават коничните чаши с релефни лотосови пъпки (9 бр.). С отделни находки са засвидетелствани още две форми чаши. Количеството на ребристите купи е значително (7 бр.), макар да бележи известен спад спрямо предходния период. Разнообразието от стъклена продукция се допълва от присъствието на унгвентарии, мъниста, бутилки и други съдове.

Третият период като цяло е представен с по-малко стъклени находки. Силно намаляват ребристите купи (3 бр.). Чашите са засвидетелствани само с 2 екземпляра. Засвидетелствани са отделни фрагменти от бутилка, унгвентарий и купа с шлифована украса.

Находките на ранноримски стъклени съдове от Сердика са важна част от откритите археологически материали. Като комплекс от форми, количество и представени технологични групи те съответстват в значителна степен на известното най-вече за легионните лагери Нове и Ескус, което подсказва определена културна близост с обитателите на тези центрове.

VI.3. Находки от метал

Металните предмети са сред най-многобройните находки от обекта. Те попадат в няколко различни функционални групи, които ще бъдат разгледани отделно.

VI.3.1. Фибули

Фибулите са сред най-често откриваните находки при археологически проучвания. От разкопките през 2010–2012 г. в Сердика произхождат 18 екземпляра (табл. V–VI, L), един от които е открит в късноантичен пласт (Ф18). Огромната времева разлика между хронологията на тази фибула и пласта, в който е открита, предполага, че фибулата е попаднала там най-вероятно вследствие на някакво по-късно вкопаване и не принадлежи към обичайните за контекста находки. Поради това тя ще бъде разгледана заедно със синхронните ѝ материали.

Във формално отношение фибулите от Сердика представят няколко типа: вариант на тип Наухайм (Ф1); силнопрофилирани фибули с 2 пръстена (Ф2) и с 1 пръстен (Ф3, Ф4); фибули, произлизащи от силнопрофилираните (Ф5, Ф6); „войнишки" тип фибули (Ф7–Ф13, Ф18), към които най-вероятно трябва да се причислят и два фрагментирани екземпляра (Ф14, Ф15); дискови фибули с форма на животни (Ф16, Ф17).

В количествено отношение явно преобладават т.нар. войнишки фибули – 10 броя. Типът е изключително популярен в кастелите по Рейн, Реция и Панония, поради което е наречен „войнишки" (Wieser 1997, 123; Генчева 2004, 18–20). Подобно на тях, трите силнопрофилирани фибули (Ф2–Ф4) са характерни изключително за граничните провинции през ранноримския период до началото на II век.

Двете фибули, произлизащи от силнопрофилираните (Ф5, Ф6), са характерни за II век. Разпространението им е основно в средно- и долнодунавските територии, както и в черноморските степи. За производствени центрове са сочени различни центрове в Горна Мизия, сред които Сингидунум или Виминациум, откъдето се предполага, че са проникнали в Долна Мизия и Тракия (Генчева 2004, 36–37). За хронологията на тези фибули от България липсват сигурни данни. Двата екземпляра от Сердика са от втория период, т.е. с датировка 68/69–110/112 г., което ги поставя сред най-ранните подобни находки.

Дисковите фибули са широко разпространени и с голям хронологичен обхват. Екземплярите от България на дискови фигурални фибули показват сходство с материалите от Панония (Генчева 2004, 70–71). Двете находки от Сердика (Ф16, Ф17) се отнасят към периода от последната трета на I до края на първата трета на II век, което ги причислява към ранните представители на групата. Фибулата, оформена като хипокамп (Ф17), вероятно е имала инкрустация с емайл (вж. подобна у Dilly 1978, 170, Fig. VII, 52), което не е характерно за дисковите фибули от Тракия (Генчева 1987, 41).

Сред най-ранните и интересни находки е фибулата Ф1, която може да се определи като вариант с дълга пружина на типа Наухайм. Единственият паралел на тази фибула от България е случайна находка от с. Негованци, Видинско (Генчева 2004, 16–17). Хронологията и произходът на тези фибули са дискусионни, но като цяло се датират в I в.пр.Хр. до към началото на I в.сл.Хр. (Генчева 2004, 17) Според стратиграфската си позиция, фибулата от Сердика може да се отнесе към средата – третата четвърт на I век. Възможно е тази находка да свидетелства за по-ранна поява на Сердика, отделни индикации за което има и от монетния материал. Не е изключено фибулата да е попаднала тук и като предмет на обмен/ плячка (?) от предполагаемото предримско селище на сердите, чиято локализация към момента е неясна. Фибулите от тип Наухайм се свързват основно с келтски селища и са разпространени предимно в западните части на Европа (Feugère 1985, 226; Генчева 2004, 17). Най-близкият паралел на сердикийския екземпляр е фибулата от м. Гомолава при Хртковци (Сърбия), където са засвидетелствани силни келтски

традиции (Даутова-Рушевльан 1987, 34). С оглед на това находката от Сердика би могла да се разглежда като още един индиректен аргумент по отношение на келтската етническа принадлежност на сердите.

Датировката на сердикийските находки като цяло се вписва добре в разработените хронологически схеми за отделните типове фибули. Разпределението им по периоди показва значителни различия. Към I период принадлежат 5 фибули от три типа – вариант на типа Наухайм, силнопрофилирани и „войнишки". През II период фибулите показват увеличение в количествено отношение (11 бр.) и като типово разнообразие – силнопрофилирани, произхождащи от силнопрофилираните, „войнишки" и дискови. От последния III период е известна само една дискова фибула.

Наличните типове фибули, особено от по-ранните периоди в развитието на Сердика, показват сходства с археологическите комплекси от граничните римски провинции по р. Рейн и р. Дунав. Определени екземпляри показват влияния от Панония и двете Мизии.

VI.3.2. Накити

Накитите от метал са представени с 48 екземпляра, за 30 от които функцията като накит е най-вероятна, но не единствено възможна. Видовото разнообразие не е голямо и включва пръстени, гривни, верижка (от огърлица ?), пандантиви, амулет и аксесоари за коса (табл. VII–IX, LI–LII). Накитите са изработени от няколко метала и сплави: верижката (Н18) е от злато; висулката-торква (Н17), една от иглите за коса и релефната апликация на божество върху бронзовата гривна (Н13) са сребърни; преобладаващият брой накити са изработени от бронз (Н3–Н16, Н19–Н21); два пръстена (Н1, Н2) са от желязо. Железните пръстени имат раннорепубликански произход и най-вероятно са носени само от мъже (Riha 1990, 29). Подобни находки са известни от Помпей за времето на Юлиево-Клавдиевата династия (Cool 2016, 47).

Пръстените са сред най-добре представените накити – 12 броя. Почти всички са имали геми, запазени само при три екземпляра (Н3–Н5). Едната гема е от карнеол (?) с изображение на Фортуна, докато другите две са от стъкло – с изображение на Зевс/Юпитер и с неясно изображение. Украса от синя стъклена паста е запазена и при Н9. В типологично отношение пръстените са доста унифицирани. По 5 находки принадлежат към варианти 1 и 3 на тип I за пръстените с камъни и само една (Н6) – към вариант 2 на същия тип. Пръстените от този тип се считат за елинистическа реминисценция и са характерни за ранноимператорския период (Ruseva-Slokoska 1991, 77). Единственият екземпляр без камък (Н12) представя конвенционална форма на пръстен, оформен от бронзова тел.

Според начина на закопчаване, и двете гривни (Н13, Н14) могат да се причислят към тип I, вариант 1 на гривните от днешна България (Ruseva-Slokoska 1991, 64). Оформянето на Н13 с диск, към който е прикрепено релефно сребърно изображение на Зевс, показва съществена разлика с описаните варианти на типа, известни от България. Екземплярът би могъл да се отдели в друг вариант на типа – вариант 3. Формата вероятно произхожда от елинистически прототипи. Сребърни гривни с подобно уширение и пластични изображения са известни от Витиния от II–I в.пр.Хр. (Greifenhagen 1975, 43, Taf. 37/1–4) Като размери и техника на изработка гривната от Сердика намира сходства и с т.нар. гривни с подвижно закопчаване и ладиевидно уширение – тип 26, вариант 1, при които горната част е плоскост, чиито краища са завити надолу за да оформят ладиевидното уширение (срв. Riha 1990, 62, Taff. 22, 596). Малките размери на бронзовата гривна Н14 предполагат, че същата е носена от дете или момиче, което е засвидетелствано при гробни находки на подобни екземпляри (Ruseva-Slokoska 1991, 64). Гривната Н13 е със значителни размери, което индикира носенето ѝ от възрастен индивид, възможно дори от мъж. Имайки предвид размерите и начина на закопчаване на тази гривна, може да се

допусне, че същата е носена не на китката, а по-скоро над лакътя. Изображението на Зевс подсказва възможна функция на гривната като религиозна инсигния – атрибут на жрец или адепт.

Три находки (Н15–Н17) принадлежат към групата на пандантивите, за които може да се допусне и функцията на амулет. Типична в това отношение е бронзовата *bulla* (Н15). Подобни са откривани в Нове и Рациария (Иванов 2013в, 130). Освен апотропейната си функция, тези капсули-амулети притежават и социално-статусна символика, индикираща правното положение на свободно роден индивид от мъжки пол (Crummy et al. 2016, 6–7). Тази характеристика е в сила най-вече за ранноримския период, след което постепенно изгубва символното си значение. Носенето на *bulla* се е възприемало и като знак за принадлежност към римската култура (Иванов 2013в, 131), което е от значение за правилното интерпретиране на характера на предградска Сердика.

Брадвичката–пандантив (Н16) вероятно е имала също апотропейна функция. Сребърната торква–пандантив (Н17) засега е без паралели и ясно дефинирана функция. Възможно е същата да е имала подобно предпазно значение, както и да е представлявала някакъв вид инсигния.

Златната верижка (Н18) към момента също няма аналогии от България. Възможно е да принадлежи към огърлица, но фрагментарният характер на находката не позволява по-сигурни изводи.

Благодарение на колективната находка Н20 броят на металните игли за коса е значителен. Заедно с иглата Н21 този аксесоар е представен с 23 находки, едната от които е сребърна, а останалите от бронз. Функцията на подобни игли е по-скоро като аксесоари, с помощта на които се оформя прическата, а не толкова като предмет за украса (Riha 1990, 95–96). Всички принадлежат към един тип (тип 19, вариант 3 по Riha) – неукрасени игли с биконично оформяне на главичката, датиран в периода средата на I–II век (Riha 1990, 107). Вероятно към аксесоарите за коса следва да се отнесат и откритите заедно с иглите 7 халкички със заострени краища. Тяхното ромбовидно сечение ги прави неудобни за носене, поради което идентификацията им като отворени пръстени (вж. напр. Riha 1990, 46 – тип 32) е неприемлива. Откриването на тези находки в един съвсем ограничен ареал е указание за тяхното съхранение заедно, на едно място, възможно като комплект от аксесоари. Не е сигурно дали се касае за взаимнодопълващи се части от един аксесоар за коса, или за различни накити (игли и пръстени), собственост на едно лице. Не е изключена и употребата им в медицинската практика. Наличието на сребърна игла сред находките може би е аргумент по-скоро за декоративната им функция.

Хронологическото разпределение на откритите в Сердика накити откроява определени зависимости. През I период са засвидетелствани само пръстени – бронзови и железни (Н1, Н2, Н6, Н7, Н10), представящи и трите варианта на тип I. Очевидно е еднообразието от видове накити, въпреки достатъчно големия брой находки. Размерите на пръстените индикират по-скоро носенето им от мъже, което се подчертава и от наличието на железни екземпляри. В течение на II период се забелязва количествено натрупване и видово разнообразие – засвидетелствани са 39 находки от всички видове (Н3, Н4, Н8, Н9, Н12, Н13, Н15–Н18, Н20, Н21). Преобладават накитите, носени от жени (Н9, Н18, Н20–Н21) и мъжките пръстени, но са засвидетелствани и накити за деца (Н12, Н15?). Находките от III период са най-малко – само 4 броя, като двата пръстена (Н5, Н11) вероятно са мъжки, докато бронзовата гривна и иглата за коса (Н14, Н19) са принадлежали на жени или момичета.

Анализът на комплекса от накити, открити при проучванията в Сердика, позволява интересни изводи по отношение на полово-възрастовата характеристика на обитателите през различните периоди. Според данните от тези находки, началният период от развитието на Сердика се отличава съществено от следващите

по наличието единствено на мъжки пръстени. В следващия период се отчита значително увеличаване на броя и вида накити, по-голямата част от които безспорно са принадлежали на жени, а част от тях – вероятно на деца.

VI.3.3. Инструменти

Следващата голяма група находки включва различни инструменти от метал. Те са разделени в няколко функционални групи.

VI.3.3.1. Пособия, свързани с писане

Най-голям дял сред откритите инструменти от Сердика заемат стилите (*stilus, stili*) (табл. X–XI, LIII). Към същата група е включена и една кутийка за восъчен печат, тъй като пособията, свързани със запечатването на различни писма и документи, се отнасят към материалите за писане (Schaltenbrand Obrecht 2012, 18). От проучванията в Сердика произхождат 15 стили (И1–И15). От гледна точка на формалните им характеристики те се разпределят в няколко групи. Най-много екземпляри (8 бр.) попадат в групата на семплите пособия с еднакво дебела дръжка, къс връх и отграничена шпатула (И4–И6, И8–И10, И13, И14), съответстващи на група С22 с датировка основно в I век (ibidem, 124–125). Като вариант на същата група се разглеждат стилите, чиято дръжка слабо изтънява от шпатулата към върха – група С23, с идентична хронология (ibidem, 126–128). Към тази група могат да се отнесат два екземпляра (И3, И7). Две други находки (И11, И15) по-скоро принадлежат към група Н34 – с леко удебеляване към върха и отграничена, различно оформена шпатула. Датировката на групата се поставя в последната четвърт на I – първата половина на II век (ibidem, 140–141). Предвид фрагментарната съхраненост на сердикийските екземпляри, особено на И11, причисляването им към групата не е съвсем сигурно. Възможно е същите да принадлежат и към гореописаната група С22. От стилуса И12 е запазена само шпатулата и съвсем малка част от дръжката, което не позволява коректното му отнасяне към определена група. С оглед на хронологията на останалите находки е много вероятно и той да попада в някоя от вече посочените групи. Два инструмента (И1, И2) не могат да се причислят към определена група без уговорки. От формална гледна точка същите намират най-голяма близост с група Н32 с датировка към края на I – началото на II век. За разлика от сердикийските находки, екземплярите от тази група са с по-големи размери и по-масивна изработка (ibidem, 136–137). И двата са фрагментарно запазени, което не позволява съвсем коректен анализ на формалните им особености.

Бронзовата кутийка за восъчен печат принадлежи към добре дефиниран тип – кръгли капсули с релефно изображение на животно върху капачето. Находките, подобни на сердикийската, са от втората половина на I век (Feugere, Abauzit 1995, 50; Furger et al. 2009, 64–65).

Хронологическото разпределение на пособията за писане показва количественото им преобладаване в първия и третия период – по 6 екземпляра, докато във втория период попадат само 3 находки. И в трите периода преобладават непретенциозно оформените стили, характерни за ранните групи подобни находки. Формалното разнообразие – като цяло и по периоди, не е голямо и се свежда основно до три групи: С22 (с вариант С23), Н32 (предполагаема) и Н34. Находките от първия период се обогатяват допълнително от кутийката за восъчен печат. Може да се обобщи, че тази категория находки е добре представена и през трите периода. Наличието на немалък брой пособия и предмети, свързани със създаването и ползването на писмени документи, предполага сравнително високо ниво на грамотност, което е важна подробност за характеристиката на началния период на Сердика.

VI.3.3.2. Козметично-медицински инструменти

Те заемат значителен дял сред разглежданите находки (16 бр.). Състоят се от няколко вида пособия, използвани широко във всекидневния живот и в медицинската

практика (табл. XII–XIV, LIV–LV). Най-добре представени са ушните сонди (И17–И24) – 8 броя. Всички екземпляри принадлежат към най-простия и разпространен тип без украса (вариант Е по Riha 1986, 60). Същите са с дълъг период на употреба и широко разпространение. С по един екземпляр са представени сондата-лъжичка (И25) и двойната сонда (И26). Подобно на ушните сонди, сондата-лъжичка спада към варианта с гладко тяло – най-простия и разпространен вариант с дълъг период на употреба (вариант Е по Riha 1986, 69; тип В.1.3 по Кирова 2010, 58). Двойната сонда принадлежи към помощните и козметични инструменти (тип В.1.4 по Н. Кирова 2010, 58–59) и също е без декорация. Сред материалите от Сердика има и две пинсети. Първата от тях (И27) е изработена от желязо и представя една съвсем рудиментарна форма на този инструмент, характерна предимно за късноримски контексти (вариант Е по Riha 1986, 33). Бронзовата пинсета (И28) е с по-тясна датировка. Среща се по-често в контексти от I – първата половина на II век, като е засвидетелствана и в медицински комплекти (вариант F по Riha 1986, 33, 37). И двата инструмента спадат към пособията за епилация (А.4.4 по Кирова 2010, 35–37). Интересна находка е бронзовата лъжичка – кохлеар (И29). Същата може да се причисли към инструментите тип В.3.1 по Н. Кирова (Кирова 2010, 59). Използвана е вероятно за прецизно измерване на козметични или медицински вещества и съставки.

Разглежданите инструменти от Сердика по-скоро следва да се поставят в контекста на ежедневните козметични грижи. Липсата на специализирани инструменти, специфични за медицинската практика, както и на археологически контексти, които биха могли да се свържат с такава, не подкрепя използването им като пособия, използвани за лекуване.

Към инструментите, свързани с грижата за тялото, спадат още няколко фрагментирани находки с различна функция. Дръжката от бронзово огледало (И30) е оформена с релефна декорация във вид на Хераклов кривак. Самият диск на огледалото липсва, което не позволява сигурното му отнасяне към определен тип. От бронзовата стригила (И31) е запазен само краят на работната част, което позволява най-общо инструментът да се причисли към тип 4 по Л. Вагалински (Вагалински 1993, 24–26) и към варианти А, В или С по Е. Риха (Riha 1986, 24). Интересна е ажурната бронзова дръжка (И32). Заради по-особеното оформяне и малките размери, подобни предмети са идентифицирани като дръжки на бръсначи (вж. Riha 1986, 28). Две от железните ножчета (И33, И35) също са с малък размер и хоризонтално оформяне на режещата част. Предвид тези особености, те също биха могли да се причислят към бръсначите.

Хронологическото разпределение на козметично-медицинските инструменти показва сравнително равномерната им употреба през първите два периода от развитието на Сердика, докато третият период е представен само с две находки. През първия период са засвидетелствани ушни сонди (3 бр.), сонда-лъжичка, бронзова лъжичка и бръснарски пособия. Вторият период показва по-голямо разнообразие. Освен ушните сонди (3 бр.), към него принадлежат още двойна сонда, пинсети, огледало и стригила. През третия период са засвидетелствани само ушни сонди (2 бр.). През първия период прави впечатление наличието по-скоро на аксесоари, имащи употреба предимно в мъжкия тоалет – ушни сонди и бръсначи, докато през втория период са засвидетелствани и немалко аксесоари с предимно женска принадлежност – двойна сонда (използвана за нанасяне на грим), огледало и пинсети.

VI.3.3.3. Оръдия на труда

Няколко находки могат да се свържат с употреба в бита или упражняването на различни занаяти и дейности (табл. XIV–XV, LV). Три от железните ножове (И34, И36, И37) са с по-големи размери и дъговидно оформяне на режещата част, което ги причислява по-скоро към инструментите, свързани с рязане на храни и

различни материали, отколкото с козметични нужди. С ежедневната дейност са свързани бронзова рибарска кукичка (И38), свидетелстваща за практикуването на риболов, и двете шивашки игли (И39, И40), използвани за домашни дейности или за упражняването на занаят. Много интересна находка е откритият месингов отвес (И41), използван най-вече в строителните дейности. Три други железни инструмента (И42–И44) са индикатор за ангажиране с животновъдство и земеделие. Копралята (И42) свидетелства за практикуването на земеделска дейност (напр. Чолаков 2010, 78-80), докато ножицата (И43) е от тип, който по-скоро се използва за стригане на овце (пак там, 91) и е косвено свидетелство за овцевъдство. Последният инструмент най-вероятно може да се идентифицира като пробой (И44), свидетелстващ за практикуването на занаяти, свързани с обработката на кожа.

Хронологическото разпределяне на оръдията на труда показва преимуществената им употреба през втория период, когато са засвидетелствани най-много и най-разнообразни като функция инструменти: нож, игли, ножица, копраля и пробой. Към първия период се отнасят три ножа (два от които най-вероятно използвани като бръсначи) и рибарска кукичка, а към третия – нож и отвес. Откритите находки са твърде малко за някакви по-съдържателни изводи. Все пак, въз основа на ограничения материал практикуването на земеделско-скотовъдни дейности може да се предположи от втория период насетне.

VI.3.4. Заключващи механизми

В тази категория попадат 20 находки (табл. XVI–XVII, LVI) – 13 ключа (Зм1–Зм13), 5 резета от ключалки (Зм14–Зм18) и 2 закопчалки за сандъчета (Зм19, Зм20). Основната част от откритите ключове спада към екземплярите за заключващи механизми чрез плъзгане на резето (Зм4–Зм13). Този тип ключалки и съответстващите им ключове имат най-голямо разпространение през римския период, като се използват основно за заключване на сандъчета, по-рядко за врати (Gáspár 1986, 48; Кузов 2004, 189–190). Втората група ключове (Зм1–Зм3) може да се отнесе към заключващите механизми за врати, използващи също принципа на плъзгане на резето с помощта на ключ, като в тези случаи резето е дървено (Gáspár 1986, 46; Кузов 2005, 315). Откритите метални резета могат да се свържат изцяло с касетки и съответстват на описаните заключващи механизми, използващи плъзгащо отваряне. Сред сердикийските находки един ключ (Зм6) и едно резе (Зм16) е възможно да принадлежат към един механизъм с оглед на контекста на откриване и сходството в секрета. Една група от 4 ключа (Зм1, Зм8–Зм10) принадлежат към синхронен пласт и са открити на ограничено пространство в помещение 2 на късната сграда А1, което може би подсказва тяхното съхранение заедно, като група ключове, принадлежащи на един собственик или към едно жилище.

Към най-ранния, първи период принадлежат 4 ключа и едно резе (Зм3, Зм11–Зм14), като всички са открити в северната част на обекта, при разкопките на подлеза. Вторият период е представен с най-много находки – 8 ключа (Зм1, Зм2, Зм5–Зм10), едно резе (Зм16) и една закопчалка за сандъче (Зм20). Към третия период принадлежат 5 екземпляра – 1 ключ (Зм4), 3 резета и една закопчалка за сандъче (Зм15, Зм17–Зм19). Прегледът на находките показва употребата на заключващи механизми още от самото възникване на Сердика, като преобладават тези, свързани с касетки и сандъчета, вероятно за ценности. В течение на следващия период се наблюдава значително нарастване на употребата на подобни предмети, като заключващите механизми за касетки отново преобладават, но са засвидетелствани и такива за врати. Находките от третия период отново показват преобладаване на заключващите механизми, свързани с касетки и сандъчета.

VI.3.5. Въоръжение, снаряжение и конска амуниция

Находките от тази категория не са многобройни. Те могат да се разделят на две групи: такива, които имат пряка връзка с римската войска; такива, чиято употреба

преимуществено, но не изключително, се свързва с военни лица (табл. XVIII–XIX, LVII). Първата група (В1–В7) се състои от въоръжение (нападателно и защитно) и снаряжение, присъщо за войниците. Втората група (В8–В13) обхваща находки, които принадлежат към конската амуниция и екипировка, но не са характерни само за военни лица.

Нападателните оръжия са представени с един връх от пилум (В1) и два накрайника за долния край на копия (В2, В3), по-малкият от които изглежда принадлежи към метателно копие, използвано от кавалерията (Allason-Jones, Bishop 1988, 105). Към тях следва да се добави и скобата от ножница на къс меч (В4), най-вероятно гладиус от тип „Помпей". Защитното въоръжение е застъпено с две находки, представляващи части от *lorica segmentata* (В5, В6). Характерният за I век войнишки колан е представен с фрагмент от тока и бронзова апликация към нея (В7). Една друга апликация с посребрена повърхност (В9) може също да е част от колан или от украсата на кожените ленти от войнишка престилка.

Втората група находки включва основно елементи от украсата на конска амуниция и от конско снаряжение. Двата фрагмента от шпори (В10, В11) принадлежат към ранните типове римски шпори. Употребата на шпори е засвидетелствана най-вече във връзка с римската войска, но същите не са представлявали елемент от задължителната екипировка на кавалериста (вж. Junkelmann 2008, 99), поради което не могат да се свържат само и изключително с присъствието на римски войници. Катарамата (В8) има твърде обичайна форма и най-вероятно може да се свърже също с конската амуниция, макар че и използването ѝ от цивилни лица не е изключено. Последните два елемента (В12, В13) принадлежат към опростените варианти на украса за конска амуниция. Въпреки че подобни декоративни елементи обикновено се разглеждат в контекста на военната екипировка, тяхната връзка с армията не може да се твърди само въз основа на единични находки без съпътстващ военен контекст.

Хронологическото разпределение на находките показва наличието на безспорни войнишки находки през първия период от развитието на Сердика: двата накрайника за копия, пластина от ризница и апликация за колан или войнишка престилка. С втория период се асоциират по-голямата част от находките, свързани с конската амуниция и снаряжение – шпори, катарама и висулка. Към третия период принадлежат също войнишки находки– връх от пилум, скоба от гладиус, елемент от ризница, катарама от войнишки колан. Само една висулка вероятно може да се свърже с конска амуниция.

VI.3.6. Бронзови съдове

Последната група метални находки включва откритите бронзови съдове или фрагменти от такива (табл. XX, LVIII). Техният брой не е голям – само 5 екземпляра (Б1–Б5). Представени са само две форми съдове – касероле (*trulla*) и кана, както и една бронзова лампа. Бронзовата *trulla* (Б1) е с високо качество на изработката и има струговано дъно. Част от подобен съд е и бронзовото краче (Б2) с форма на пелта (Cool 2016, 158–161). Бронзовите съдове от типа *trulla* са част от задължителната екипировка на войниците, поради което са често срещани във военните лагери (Генчева 2002, 51; Bishop, Coulston 2006, 119). Те са имали мултифункционална употреба. Използвани са не само за пиене и измиване, но вероятно и за разпределяне на дневната дажба от храна и вино на войниците (Nenova-Merdjanova 2011, 122). Подобни съдове в Тракия и Мизия през I век са импорт основно от Италия и по-рядко от Галия и Панония (ibidem, 130).

Фрагментираната дръжка от кана (Б3) е синхронна на горните две находки. Същата е подобна на откритата в Нове бронзова дръжка от кана тип „Помпей". Разпространението на тези кани показва типично военната им употреба в лагерите от късноклавдиево до флавиево време (Генчева 2002, 52).

Трите находки принадлежат към първия период от развитието на Сердика. Макар и малко на брой, откритите бронзови съдове от този период засвидетелстват

наличието на италийски импорт и ясно индикират връзка с войнишката култура, засвидетелствана основно в ранноримските легионни лагери.

Лампата (Б5) и фрагментът от дръжка, вероятно от кана (Б4), са по-късни и принадлежат към втория и третия период.

VI.4. Предмети от кост

Тази категория материали от интересуващите ни пластове на обекта е представена с 15 предмета, които не се отличават с голямо разнообразие. Според тяхната функция, находките се разпределят в три групи: прибори за хранене (лъжици); накити (игли за коса); предмети, свързани с игри (зарче) (табл. XXI, LIX).

Най-многобройна е групата на лъжиците, към която могат да се отнесат 12 находки (Ко1–Ко11, Ко14). Представени са и двата вида лъжици – кохлеари и лигули. В археологическата литература разграничението между кохлеари и лигули е въз основа на разликата в размера на загребващата част и оформянето на завършека на дръжката (Riha, Stern 1982, 10). В изследванията на П. Владкова като критерий за разграничаване е посочена позицията на работната част спрямо дръжката (Владкова 2006, 273; Владкова 2018, 90). Вероятно става дума за погрешно ползване на труда на E. Riha и W. Stern, цитиран от авторката, тъй като в изследването на материалите от Аугст този критерий се използва само при дефиницията на отделните варианти на лъжиците и от двете групи, а не като базово разграничение между кохлеари и лигули (вж. Riha, Stern 1982, 10). Така кохлеарите (*cochlearia*) представляват по-малките лъжички, чиято дръжка обикновено е значително по-дълга от загребващата част и завършва с остър край. Лигулите (*ligulae*) са обозначавани като *cochlear maius*, имат по-голям размер на загребващата част и завършекът на дръжката при тях е оформен с топче, животинска глава, копито и др. подобни. Три от сердикийските находки могат да се идентифицират като лигули, съобразно посочените критерии (Ко1, Ко2, Ко14). И трите са фрагментирани, като при две от тях е запазена само загребващата част, а при третата – само дръжката. Последната е недовършена, което индикира местното производство на такива лъжици. Останалите 9 находки (Ко3–Ко11) могат да се идентифицират като кохлеари. От тях само две са запазени изцяло (Ко3, Ко5) и една е почти цяла (Ко4). Само една лъжичка е изработена на струг (Ко8), останалите са оформени на ръка. Всички разглеждани лъжици (кохлеари и лигули) принадлежат към простия вариант, чиято дръжка и загребваща част са в една равнина. Тези екземпляри са по-ранни и като цяло се датират във втората половина на I до началните десетилетия на II век (Riha, Stern 1982, 24; Deschler-Erb 1998, 134).

Първоначалната и основна функция на лъжиците е като прибори за хранене. При лигулите това е очевидно, докато по-малките размери на кохлеарите са причина някои изследователи да ги причисляват към козметичните инструменти (вж. Владкова 2006, 273; Владкова 2018, 90). Възможно е по принцип кохлеарите да са използвани и с такава цел, но тяхната оригинална функция е на прибори за хранене. Те са използвани при консумирането на яйца, сосове и миди, чиито черупки са отваряни с помощта на острата дръжка (Riha, Stern 1982, 10). Аргументи в тази насока са откриването на яйчена черупка, залепнала върху една лъжичка от Аугст, както и значителното присъствие на такива находки във военните лагери (ibidem, 10).

Следващият вид костени предмети са иглите за коса. Тук попадат само два екземпляра (Ко12, Ко13). Изцяло запазената игла (Ко13) има завършек, оформен като ръка. Тези находки са отделени в обособен тип – игли със завършек като ръка (тип 12.2 по Riha 1990, 99) или се разглеждат като вариант на по-обхватния тип – игли с фигурални изображения (Владкова 2018, 86–87). Иглите с ръка са широко разпространени в цялата империя и са изработвани както от метал, така и от кост. Хронологията им варира в много широки граници. Според някои изследвания,

ръката се интерпретира във връзка с култа на Сабазий и се свързва с пожелания за плодородие (пак там, 86). Други автори предполагат, че по-скоро се касае за представяне на женска ръка, която държи перла, плод или понякога гребен – атрибути, типични за възприятията относно женската красота и същност (Riha 1990, 99). При иглата Ко12 е съхранена само профилировката, оформяща прехода към задната част. Предвид липсата на завършека, причисляването на иглата към конкретен тип е несигурно.

Последната находка от разглежданата група е костен зар (Ко15). Заровете са чести находки в обекти от римския период и нямат разработена собствена типология, тъй като са твърде унифицирани. Често подобни находки се асоциират с военните лагери, предвид страстта на войниците към игрите на късмета, както и поради наличието на повече свободно време, в което да се играят подобни игри (Deschler-Erb 1998, 147; Владкова 2006, 280). Разбира се, подобна констатация е относителна и не предполага възможността за разпространението на подобни предмети само във военни лагери.

Хронологическото разпределение на костените находки по периоди показва значителни разлики. През първия период са засвидетелствани три находки (Ко3, Ко8, Ко12), от които две лъжички и една игла за коса. От втория период произхождат само лъжици, но техният брой е най-голям (8 бр.). Представени са както кохлеари (Ко4, Ко5, Ко7, Ко9–11), така и лигули (Ко1, Ко2, Ко14). През третия период са застъпени всички категории находки: лъжици (2 бр.), игла за коса и зар.

VI.5. Керамични находки

Керамичният материал от проучванията на обекта е най-многоброен. Неговото цялостно представяне ще бъде обект на отделно изследване. Тук е засегната сравнително малка част от материала, обхващаща най-вече индикативни импортни образци, някои цели или почти цели форми съдове, керамичните лампи и глинените находки със специална функция.

VI.5.1. Керамични съдове

Включените в каталога фрагменти и цели съдове възлизат на 91 броя. Тяхното разпределение е в няколко основни категории: *terra sigillata*; глазирана керамика; тънкостенни съдове; чернолакова керамика; керамика с вероятен местен произход (черно- и червенолакова, червена обикновена, сиво-черна); запушалки за амфори; съдове със специална функция.

Продукцията на *terra sigillata* е засвидетелствана със значителен брой находки, предимно във фрагментарно състояние (табл. XXII–XXIII, LX–LXI). Общо 21 находки могат да се отнесат към тази категория (К1–К21). Най-добре е застъпена италийската продукция (12 бр.), следвана от източна сигилата (6 бр.) и южногалска сигилата (3 бр.). Италийската сигилата (К1–К12) е представена само с две форми – Consp. 34.1. и 20.4., като втората има лек превес. Още един фрагмент от паница, представител на Consp. 20.4., е открит при проучванията на Ларгото през 2015 г. (вж. Стоянова 2018, 28) Засвидетелствани са трима майстори – *Cornelius*, *P. L. Clemens* и *Av*(*ilius* ?)/ *Au*(*gustus* ?). Южногалската продукция (К13–К15) е застъпена по-слабо – само с 3 фрагмента. Отново са представени само две от най-популярните форми – Drag. 27 и Drag. 35. Източната сигилата може да се отнесе към пергамската продукция (К16, К17) и към източна сигилата „B1“/ ESB1 (К18) и „B2“/ ESB2 (К19–К21).

Хронологическото разпределение на находките показва наличието през първия период на импортни съдове от Италия (3 бр.), Южна Галия (2 бр.) и Изтока (1 бр.), като италийската продукция има слаб превес. Вторият период се характеризира със засилен интензитет на вноса, доминиран почти изключително от италийска продукция. Само един фрагмент би могъл да индикира източен внос. През третия период вносът на сигилатни съдове намалява, като импортът от Италия и Южна Галия отстъпва на изделията от източни центрове.

Глазираната керамика (табл. XXIV, LXII) е представена с 10 екземпляра (К22–К31). Застъпени са основно паници и съдове за пиене. Паниците представят две близки форми на широки плитки съдове, украсени с барботино върху устийния ръб (К22–К25). Формата и барботинната им украса могат да се изведат от късноподанската сигилата Consp. 39.1.2. Едно от дъната (К26) е възможно да принадлежи към също такава или подобна паница. Категорията се допълва от три фрагментирани дръжки (К28–К30) с апликирани релефни глави (на Ерос, Медуза?) и дъно на чашка (К31). Производствените центрове на въпросните образци глазирана керамика трудно могат да се определят със сигурност, най-вече поради липсата на достатъчно точни аналогии. Най-ранният фрагмент от дръжка с апликирана релефна украса (К28) се отличава с качествена изработка и глазура. Предвид ранната му дата, съдът със сигурност е импорт от някой от големите производствени центрове. Характеристиката на глината и зеленият цвят на глазурата насочват към средноиталийските работилници около Рим (Martin 1995, 63). В репертоара на тези ателиета фигурират глазирани кани с апликация във формата на лице в долната част на дръжката (Gohier 2018, 203–204), какъвто е случаят и при фрагмента от Сердика. Предвид изложените съображения, фрагментът К28 би могъл да се причисли към средноиталийската глазирана керамична продукция.

С високо качество на изработката е и дръжката с релефни растителни орнаменти и апликирана глава на Ерос (К30). Цветът на глазурата и фактурата на глината позволяват съдът да се свърже по-скоро с централногалските или горномизийските работилници.

Двете паници (К25, К26) от втория и третия период имат почти идентична форма и фактура на глината. Цветът на глазурата и декорацията на двата съда се различава. Във формално отношение фрагментите от Сердика намират близки аналогии в тип РГЦП 9 на горномизийската глазирана керамика, за който се предполага произход от централногалски ателиета (Цвјетићанин 2001, 19, 61–62). Предвид характера на барботинната декорация, не е изключен и италийски произход. Характеристиките на глазурата позволяват фрагментираното дъно от чашка (К31) също да се причисли към тази група.

Тъмносребристият метален оттенък на глазурата обединява фрагмента от паница (К24) от втория период с двата фрагмента от дъна със сиво-черна глазура с метален блясък от третия период (К26, К27). Фрагментарният характер на находките не позволява сравнение по формален признак, а особеният цвят на глазурата не намира аналогии. Възможно е разглежданите съдове да произхождат от същите ателиета, изработили и останалите керамични продукти, характеризиращи се със сиво-черен качествен лак със силен метален блясък (вж. по-долу). Произходът на тази керамика засега не може да се уточни, но вероятно трябва да се търси в италийски или северноегейски/ македонски центрове.

Последната група обхваща трите фрагмента с кафяво-зелена до сиво-черна на цвят глазура, без блясък или с лек матов оттенък (К22, К23, К29). Въпреки доброто изпълнение на барботинната и пластичната декорация, качеството на глазурата е значително по-ниско. Тези съдове най-вероятно са продукция на някоя вторична провинциална работилница, имитираща североиталийски керамични форми. Липсата на точни аналогии не позволява засега нейното коректно идентифициране.

Групата на тънкостенната керамика (табл. XXV, LXII) е представена с 4 фрагментирани чашки с различна форма (К32–К35). Най-ранна е сферичната чашка с черен лак и метален блясък (К35), която в морфологичен аспект намира аналогии в подобни италийски съдове от времето на Август, от които се отличава по лаковото покритие. Също с черен лак е и другата чашка (К34), чиито паралели могат да се търсят по-скоро в северноегейските и македонските керамични ателиета. Двете тън-

костенни чашки с кафяв до кафяво-оражев лак (К32, К33) принадлежат към панонската продукция (най-вероятно Сирмиум) от Флавиево време.

Значително по-многобройна и разнообразна е категорията на чернолаковите съдове (табл. XXV–XXVI, LXII–LXIII). Тя включва 12 съда (К36–К47) с доста разнообразни форми. При почти всички примери лакът е плътен със сив, сиво-черен или черен цвят и повече или по-малко изявен метален блясък. Трите най-ранни находки (К38, К39, К43) имат сиво-черен лак с метален блясък и следват малко или повече сигилатни форми (италийски?; галски и източни). Съдовете от втория период (К36, К40, К41, К46, К47) са повече на брой и също показват значително разнообразие на формите. Покритието е с плътен тъмносив, сиво-черен до черен лак с по-матов метален блясък или без такъв. Във формално отношение съдовете като цяло имитират сигилатни форми – „източна сигилата B2“/ ESB 2, южногалска керамика Drag. 36 и Drag. 42. Чернолаковата керамика от третия период е застъпена с 4 находки, които ясно се разпределят в две групи: съдове с плътен сиво-черен лак с метален блясък (К42, К44) и такива с по-рядък, светлосив, матов лак (К37, К45). Част от формите не намират точни аналогии, докато други следват характерните за провинциалното производство от II–III век керамични форми.

Въпреки ограничения брой находки, разнообразието в морфологично и технологично отношение е значително. Част от образците показват източно влияние, други могат да се свържат по-скоро с влияния от италийската и западната сигилата. Особеностите на чернолаковото покритие намират аналогии както на изток, така и на юг и югозапад. Панонската керамична продукция със сив и черен лак също предлага материал за сравнение, макар че в морфологичен аспект не се откриват много аналогии. Началото на панонската продукция се поставя към последната четвърт – края на I век (срв. Nagy 2017, 39; Leleković 2018), което не позволява да се търсят имопорти и влияния сред материалите от първите два периода на Сердика. Единствено за К36 с по-голяма степен на сигурност може да се допусне принадлежност към ESB 2. Произходът на останалите съдове към момента не може да се установи със сигурност. Производствените центрове могат да се търсят в Италия или на юг и югозапад, както индикират част от формите.

Най-многобройна е керамичната продукция с по-груба фактура, без лак или с червено и черно лаково покритие с по-ниско качество (табл. XXVII–XXX, LXIII–LXV). Съдовете, обхванати в тази категория, са 28 (К48–К75). Условно те могат да се определят като местно производство. Една част от тях вероятно са изработени на място, докато други е възможно да са продукт на по-близки или по-далечни провинциални работилници. Засега производствените им центрове не могат да се локализират със сигурност. Включените в каталога съдове и фрагменти представляват много малка част от керамиката, открита при теренните проучвания. Те не могат да се третират като представителна извадка за характеристиките на керамичния комплекс, тъй като не са подбрани според някакъв принцип, а представляват по-скоро случаен набор от по-добре съхранени съдове и по-характерни фрагменти. Поради това тук ще бъдат представени само някои общи характеристики на тази категория керамика, които биха могли да маркират известни насоки при бъдещата ѝ обработка.

Трапезната керамика в по-голямата си част има лаково покритие с различен цвят и качество. Сред каталогизираните съдове преобладават паниците и малките купи, които попадат в няколко типа. С отделни екземпляри са представени чашите, купите, каните, гърнетата и капаците.

Локалната керамика от първия период включва различни форми, част от които имитират италийски сигилатни съдове (К51) и такива от Пергам (К52). Засвидетелствана е и една форма на двойноконична разлата паница с удебелен хоризонтален ръб (К59), която не намира точни аналогии в типологичните схеми за керамиката от Мизия и Тракия. Същата форма се открива в Сердика и в следващия период.

Вторият период е представен с по-разнообразна продукция. Преобладават паниците, имитиращи предимно южногалски сигилатни форми (К54, К55, К56, К65). Присъстват и съдове с паралели в Горна Мизия (К57), и такива, засвидетелствани от предходния период в Сердика (К58). С отделни екземпляри са представени чаши, купи и гърнета (К66, К69, К70, К75).

Най-многобройни са съдовете от третия период. Засвидетелствани са основно няколко типа паници с по-елементарни (К48, К49) или по-усложнени (К60, К61) форми, както и такива, имитиращи южногалска сигилата (К53, К62–К64). Почти всички регистрирани типове имат широко разпространение в Тракия и Мизия през II–III век. Сред останалите категории съдове с отделни екземпляри са засвидетелствани чаши (К71), купи (К67, К68), кани (К72) и гърнета (К74).

Значителна част от каталогизирания керамичен материал от Сердика заемат т.нар. амфорни запушалки от типа „амфорискос" (табл. XXXI, LXVI). В литературата съществува разногласие относно тяхната функция. Повечето автори ги определят като запушалки за амфори, докато други са склонни по-скоро да ги отнесат към унгвентариите. Изказани са становища и за употребата им като светилници, в архитектурни конструкции, както и за възможна различна функция на различните типове съдове (вж. преглед у Pavolini 1980, 1009–1013). Различия съществуват и в начина на тяхната употреба в рамките на амфорната продукция и транспорт. Част от авторите смятат, че запушалките-амфориски са били фиксирани в устието на амфорите с помощта на хоросан (Dyczek 2001, 298). Според друга реконструкция, тези съдчета представляват част от по-сложна система за запушване на амфорите, като тяхната роля е да спомагат за отварянето на съда – на принципа на вендузите, след пристигането му до крайната дестинация (Rodríguez-Almeida 1974, 816–817). Възможно е съдовете, освен като запушалки, да са служели и като мерки за количество (Heredia Bercero 2002, 200). Находките от Сердика не предлагат някаква допълнителна информация по отношение на функцията на тези съдове. Все пак идентификацията им като запушалки за амфори изглежда най-обоснована. По стените на местните образци липсват останки от хоросан, което говори по-скоро за употребата им заедно с органични свързващи вещества, а не с хоросан. Към началните три периода от развитието на Сердика могат да се отнесат 11 екземпляра (К76–К86). Само 3 находки намират аналогии сред материала от други обекти, най-вече от Сирмиум и Сингидунум. Хронологическото разпределение на находките показва тяхната пълна липса в първия период и почти еднаквото им присъствие в следващите два периода.

Няколко находки от Сердика попадат в групата на керамичните съдове със специална функция (К87–К91). По-голямата част от тях се свързват с култова употреба (табл. XXXII, LXVI). Засвидетелствана е една кадилница (К87) и два тимиатериона с олтароподобна форма (К90, К91). Най-вероятно тези съдове са използвани в домашните религиозни практики (Ivanov 2017, 254–257). С култова функция може да е била и керамичната патера (К89), предвид широкото използване на подобни съдове в култовите практики (Владкова 2011, 73). Не бива да се изключва и възможността за една по-утилитарна употреба на патерата, а именно като съд, свързан с измиването на ръцете и тялото, подобно на бронзовите съдове с такава форма (срв. Nenova-Merdjanova 2011, 115–116). Възможно е съдът с конична форма, израстък от вътрешната страна на дъното и дупки по стените и дъното (К88) също да е имал функцията на кадилница (вж. Sultov 1985, 80–81; Ivanov 2017, 247–249), макар по вътрешността му да не са регистрирани следи от опалване. Подобни съдове са интерпретирани и като специфична посуда, свързана с производството на сирене (Ožanić Rogulić 2010, 174; Чолаков, Райчева 2019, 385), което не е изключено и за съда от Сердика. Хронологическото разпределение на находките показва употребата им само във втория и третия период от развитието на ранна Сердика.

VI.5.2. Лампи

Следващата категория керамични находки от Сердика са лампите (табл. XXXIV, LXVII). От разглежданите периоди те са общо 11 броя. Принадлежат към няколко добре известни типа и варианти на римските лампи, характерни предимно за периода I–II век. Три от находките спадат към лампите с печат на производителя – т.нар. Firmalampen (Л1–Л3). Само един екземпляр е по-цялостно запазен (Л1), от останалите са съхранени само дъната. Представена е продукцията на двама производители – *Fortis* (2 бр.) и *Festus*. Две други лампи (Л4, Л5) принадлежат към имитациите на Firmalampen. Един екземпляр (L6) може да се отнесе към късните варианти на лампите с изображения – т.нар. Bildlampen, докато една друга лампа (Л7) най-вероятно представя типа със закръглен фитилник, фланкиран с волути. Последните 4 екземпляра (Л8–Л11) са синхронни и съответстват на различни варианти на лампите със закръглен фитилник – тип XXI по Г. Кузманов (Кузманов 1992, 21).

Хронологията на сердикийските находки се вписва в тази на съответните типове лампи. Разпределението им по периоди показва известни различия. Само една лампа (Л6) се отнася към първия период. Вторият период е представен с повече находки (4 бр.), към които трябва да се добави и бронзовата лампа (Б5). Те са само от два типа, като преобладават Firmalampen и техните имитации (3 бр.). За третия период са известни 5 екземпляра, ограничени в два типа с техните варианти – Firmalampen (1 бр.) и лампи със закръглен фитилник (4 бр.).

Въпреки ограничения общ брой, разгледаните лампи дават възможност за проследяване на определени контакти и търговски връзки. Значителен е делът на вноса на подобна продукция, особено в първите два периода от развитието на Сердика. Подобно на стъклените и керамични съдове, при лампите също е засвидетелстван внос от ателиета в Северна Италия, а вероятно и от други места.

VI.5.3. Разни

В тази група попадат общо 6 находки (К92–К97) от три различни категории (табл. XXXIII, LXVI). Само два фрагмента от теракоти са открити в ранните пластове на обекта (К92, К93). За съжаление, фрагментарният им характер не позволява идентификацията на представените божества. Заедно с разгледаните по-горе съдове с култов характер, теракотите принадлежат също към инвентара на домашните култови практики. В хронологическо отношение те принадлежат към втория и третия период.

Двата керамични жетона (К94, К95) не са необичайни находки. Обикновено жетоните са използвани като пулове за игра – особено по-малките, или като запушалки за съдове. По-малкият от нашите жетони (К94) вероятно е бил използван в някоя игра, докато за другия е възможна и функцията на тапа.

Последната категория керамични находки са две тежести за вертикален стан (К96, К97). Тежестите са с конвенционална форма, без особености, но тяхното присъствие маркира упражняването на тъкаческа дейност, вероятно в домашни условия, през третия период.

VI.6. Varia

В тази последна група са включени 35 находки с различно предназначение, които не попадат в по-горе разгледаните групи или чиято идентификация е проблемна и не позволява сигурното им отнасяне към определена категория предмети (табл. XXXV–XXXVII, LXVIII–LXIX). При една част от тези находки се касае именно за фрагментирани екземпляри, които не могат да се идентифицират. За други е допустимо да имат повече от едно предназначение, което ги прави трудни за анализ без допълнителен съпътстващ материал. Предвид функционалното разнообразие на находките от тази група и различната възможност за тяхната идентификация, те не подлежат на общ анализ.

Най-важната и атрактивна находка от групата е бронзовата фигурка на орел (P1). Тя е с много добро качество на изработката и най-вероятно е внос. Изображенията на орли обикновено се асоциират с култа към Зевс/ Юпитер, но представената в случая иконография на птицата върху глава на сръндак по-скоро не позволява подобно тълкуване. По същата причина не е много вероятно и свързването ѝ с войнишко почитане. По фигурката няма следи от дупка, щифт или друг елемент за прикрепване към постамент, пръчка или друга основа. Възможно е тя да е била част от домашен лараријум, асоциирана с други фигури и предмети, които не са достигнали до нас.

Няколко находки могат да се свържат с упражняването на различни трудови дейности. Бронзовият звънец (P2) е с обичайна форма. Наличието на звънци обикновено се тълкува като указание за животновъдство (Чолаков 2010, 88). Следващите две находки (P3, P4) най-вероятно трябва да се идентифицират като части от някакви инструменти, чието точно определяне засега е невъзможно. Към тази категория вероятно трябва да се отнесат още две находки (P10, P25), чиято функция е трудно да се определи еднозначно.

Бронзовата стрела (P5) има необичайна форма и нефункционална дебелина на металния лист, което изключва практическата ѝ употреба и категоризирането ѝ към елементите на въоръжението. Предназначението ѝ засега не е ясно.

Няколко предмета попадат в категорията на декоративните елементи (P6, P7, P11–P14). Само при един от тях (P6), произхождащ от първия период, може да се допусне по-сигурна употреба като част от войнишки колан на база на аналогии. Останалите декоративни нитове или кабари могат да се асоциират както с различни видове ремъчни гарнитури (елементи от войнишки колан, конска амуниция), така и с декорация на дървени сандъчета или касетки.

Бронзовата тръбичка (P8) определено също е с декоративна стойност. Формата ѝ показва, че е оформяла края на предмет с малка дебелина и неголяма ширина. Не може да се прецени дали се касае за изделие от кожа или от метал.

Функцията на фрагментираната желязна находка с овално оформен долен (?) край (P9) не е ясна.

Халкичките с малък размер и различно сечение (P17–P20) най-често са изпълнявали функцията на свързващи звена, обикновено в комбинация с кожени ремъци и/или метални части – кукички. Подобни елементи намират употреба при конската амуниция, но конкретизиране на функцията им без допълнителни данни е невъзможно. Двете халки, прикрепени към елементи с различно оформяне (P15, P16), също са трудни за дефиниране, но употребата им като части от конска амуниця е най-вероятно.

Сред характерните находки са железните кабари за обувки – цинти. В каталога са включени малка част от откритите екземпляри за илюстриране на тези находки. Те произхождат основно от първия (P21–P23) и втория (P24) период. Подковаването на подметките на обувките с железни цинти е практика, асоциирана изключително с римската войска. Функцията на кабарите е била да съединяват вътрешния и външния слой на подметката, като същевременно увеличават и устойчивостта ѝ на изтъркване при продължителни походи (Sumner 2009, 193–194). Железните цинти от обувки са сред най-честите находки, асоциирани с присъствието на войници не само във военни лагери, но и в цивилни селища (вж. Reddé 2009, 176).

Фрагментираният железен предмет (P26) прилича на обков към дървена мебел, но липсата на дупки, чрез които да бъде захванат към дървената основа, възпрепятства подобна идентификация. Триъгълното уширение, с което завършва единият му край, може да е служело като закопчалка – например към кожен елемент с прорез. Точната му функция остава неясна засега.

Следващите две находки (Р27, Р28) могат да се идентифицират като елементи от метален обков на дървени части. Първата представлява най-вероятно едната част от механизъм на панта от дървена кутия/ сандък, докато размерът и масивността на втората по-скоро предполагат връзката ѝ с по-голям предмет – например мебел или колесница. Железният обков е украсен с инкрустация от мед, възможно и от друг метал.

Останалите находки представляват различни железни елементи, предимно със свързваща функция. Функцията на двете халки (Р29, Р30) и желязната кука (Р31) е вероятно за окачването на различни неща, докато големите пирони (Р32, Р33) намират употреба в дървените конструкции на сградите. Желязната кука (Р34) може би е част от заключващ механизъм, докато скобата (Р35) може да се разглежда като скрепващ елемент от дървена конструкция.

ГЛАВА VII

ВЪЗНИКВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА СЕРДИКА ОТ КЛАВДИЙ ДО ХАДРИАН

Синтезът на информацията от археологическото проучване на обект „Метростанция 8–II", представена в предходните глави, позволява да се изясни в значителна степен въпроса за възникването на Сердика, както и да се очертаят основните характеристики на ранните периоди от нейното развитие.

VII.1. Първи период (46 г. – 68/69 г.)

Анализът на наличните археологически данни позволява възникването на Сердика да се отнесе към 46 г., непосредствено след анекса на тракийското царство и превръщането му в римска провинция. Отделни монети и находки индикират и възможна по-ранна дата, но предвид липсата към момента на сигурни археологически контексти, синхронни с въпросните находки, тази възможност засега следва да бъде оставена в сферата на хипотезите.

Археологическите проучвания на обект „Метростанция 8–II" не предоставиха аргументи в полза на предполагания в литературата топографски и селищен континуитет на римския град с по-ранно тракийско селище/ град от предримския период. Сондажите, осъществени на много места в площта на обекта, показват наличието на чиста геоложка основа под най-ранния археологически пласт от средата на I век. Археологическите проучвания от последните години на други обекти в рамките на укрепената площ на Сердика и в непосредствено съседство с нея (обр. 18) също не дават информация за наличието на по-ранен „тракийски" пласт от късножелязната епоха. При част от проучванията са регистрирани пластове и материали от късния халколит и ранножелязната епоха (Георгиев 1959, 329-332; Динчев, Гатев 1999, 49–50; Кацарова и др. 2018, 255), които не подкрепят визираната континуитетна връзка на римския град с „тракийско" селище/ град, а индикират само топографска приемственост през определени периоди от обитаването на тази част от Софийското поле. Доколкото подобно селище може да е съществувало в района, неговата локализация засега остава проблемна, като най-вероятно следва да се търси в югоизточна посока.

Археологическата характеристика на началното обитаване на изследвания терен от средата на I век показва възникването на селище с правилна планировка и еднотипни постройки. Последните, доколкото е възможна реконструкцията им, са с издължени правоъгълни планове, с верижно подредени помещения с еднакви размери в една или две редици, разделени от улични пасажи. Ориентацията на всички сгради следва приблизително световните посоки с известно отклонение на североизток. Като техника на изграждане, размери и планови особености, разкритите сгради и помещения са много подобни на войнишките бараки от дървено-землените лагери по лимеса от Ранния принципат. Регистрираната строителна техника е с т.нар. хоризонтален плет и е добре известна в ранните римски фортове. Подобен сравнително елементарен начин на градеж не е характерен само за военните обекти и намира

употреба и в цивилната архитектура (Ulrich 2007, 91; Брукнер 1987, 34–35). В нашия случай наличието на определени строителни похвати и особено планировката на сградите са аргументи в полза на военния характер на последните.

Прегледът на открития археологически материал позволява по-конкретно вникване в културните особености на ранните обитатели на Сердика. Сред находките от първия период е засвидетелстван импорт на изделия от керамика, стъкло и метал. Открива се значително количество италийска и южногалска *terra sigillata*, ребристи купи и стъклени чаши от няколко типа – находки, характерни за римските военни лагери по р. Рейн и р. Дунав. Засвидетелствани са и фрагменти от римско въоръжение и снаряжение – фрагмент от *lorica segmentata*, накрайници за копия, апликация от колан или войнишка престилка, както и значителен брой цинти от войнишки обувки. Към тези типично военни находки следва да се прибавят и характерните за войнишкото снаряжение бронзови съдове *trulla*. Откритите фибули от периода са основно от т.нар. войнишки тип и от типа силнопрофилирани, характерни за граничните римски провинции по това време. Много показателно е наличието само на един вид накити – пръстени, които, предвид техния размер, могат да се определят като мъжки. Това се потвърждава и от наличието на железни екземпляри. Засвидетелстваните козметични пособия са или характерни за мъжкия тоалет (бръсначи), или намират употреба и при двата пола (ушни сонди). Липсват, с изключение на една костена игла за коса, характерни за жените находки. Интересен факт е значителното присъствие на инструменти за писане – стили, допълнени от кутийката за восъчен печат. Тези находки са свидетелство за население с високо ниво на грамотност. Заслужава да се отбележат и нумизматичните аргументи за военно присъствие – монети от определени емисии, предназначени за войнишки плащания, присъствие на денари-фурета, отляти и разполовени монети, характерни за военните обекти.

Анализът на откритите находки насочва към няколко важни извода: възникването на Сердика става на ново място от население, чиято култура се отличава от традиционната предримска култура в Тракия; присъстват значително количество импортни материали и находки, индикиращи афинитет към определен „по-цивилизован" начин на живот, включващ по-голямо разнообразие от съдове за хранене и пиене, употребата на козметични приспособления (бръсначи, ушни сонди), както и едно значително ниво на грамотност сред една немалка част от населението; засвидетелствано е наличието на елементи от римско въоръжение, както и на характерни за войниците предмети, което се подкрепя от планово-конструктивните особености на сградите от първия период; липсват характерни за женския тоалет и бит находки.

С оглед изложените по-горе доводи може да се заключи с голяма степен на сигурност, че Сердика възниква като *castellum* на някаква римска военна част, разположен на Диагоналния път с цел – охраната на пътя и на околната територия. Ранната Сердика е изцяло от сгради с дървено-землена конструкция, част от които могат да се идентифицират като войнишки бараки. Цялостната планировка на лагера засега не може да се реконструира, но размерите и местоположението му могат да бъдат приблизително установени (обр. 19). Първият период на Сердика засега е засвидетелстван само при обект „Метростанция 8–II". Останалите проучвани обекти в последните години не дават информация за наличието на структури и находки, които да могат да се свържат с този най-ранен период. Поради това площта на първоначалния форт може да се ограничи в северната половина на по-късния укрепен град. Линията на по-късния *decumanus maximus* изглежда е границата, южно от която засега не са засвидетелствани синхронни материали. В северна посока първият лагер най-вероятно не е достигал до северната крепостна стена. В западна посока трябва да се е простирал до ул. „Георг Вашингтон", тъй като проучванията в района на западната порта засега

не са предоставили данни за синхронни пластове и материали. В северозападна посока е предположено наличието на малка река, чието корито вероятно е причината за неправилната форма на градските крепостни стени в този участък (Бояджиев 2002, 125). Потенциалното присъствие на тази река също трябва да се има предвид при установяване на разположението на ранния лагер. Територията около минералния извор на североизток, където следва да се очаква разположението на военната баня, най-вероятно не е била обхванатa в границите на форта, тъй като в повечето случаи баните в дървено-землените лагери на помощните части са изграждани извън самия лагер поради риска от пожар (Campbell 2009, 52). Ако това съображение се вземе предвид в случая със Сердика, линията на бъдещата главна улица – кардо максимус, вероятно е следвала приблизително източната граница на форта. В този хипотетично очертан обхват на ранния военен лагер, разкопките от 2010–2012 г. заемат приблизително източната му третина. Цялата площ на Сердика от първия период би могла да се изчисли на около 1,1–1,2 ха, което се вписва добре в териториалния обхват на повечето проучени лагери на помощни войски – 1,2/1,4 ха (Campbell 2009, 28).

Римска Тракия е *provincia inermis*, чийто гарнизон е бил съставен вероятно от вексилации на легионите по Долен Дунав и/или от две до четири помощни единици (Геров 1980, 29; Тачева 2004, 55–56; Боянов 2008, 184). Конкретните военни единици и локализацията на техните бази през първите десетилетия след създаването на провинцията доскоро не бяха известни. Една наскоро открита военна диплома засвидетелства присъствието в Тракия на *cohors I milliaria Ituraeorum* при управлението на Домициан. Предполага се, че въпросната кохорта е била предислоцирана в Мизия от Могонтиакум в Горна Германия. След 46 г. вероятно кохортата е прехвърлена в Тракия, като първоначално е била обикновена кохорта, а при Веспасиан станала *milliaria* (Eck, Pangerl 2014, 250–252; Ţentea, Matei-Popescu 2016, 373). Изкушаващо е въпросната кохорта да се идентифицира с предполагаемата военна част, създала Сердика, тъй като изложената археологическа информация добре се съгласува с подобна възстановка. Един надпис на гръцки език от втората половина на I – началото на II век споменава *Secundus Cornutus*, командир на *cohors milliaria Ituraeorum* (Kalinka 1906, 146, № 162; Gerov 1967, 229, № 47; IGBulg IV, 1952). Според издателя, надписът вероятно произхожда от Сердика, макар че за това няма изрични данни. Въпреки неизвестното местонамиране, както на въпросния надпис, така и на дипломата, комбинираната епиграфска и археологическа информация правят вероятно допускането, че Сердика е първоначалната база на кохортата в Тракия. Същевременно, съществуват епиграфски сведения за стационирането на вексилации на V Македонски и VIII Августов легион в Тракия. Наличието на фрагмент от *lorica segmentata* сред малкото археологически находки на римско въоръжение от първия период на Сердика е аргумент по-скоро в полза на хипотезата за легионерско присъствие в Сердика. За този вид ризница се смята, че е бил в употреба преимуществено от легионери и преторианци (Bishop 2002, 91). Известно е, че V Македонски легион напуска Мизия през 62 г. (Иванов 1999, 88) Предвид установената крайна дата на периода около 68/69 г., допускането за вексилацио на VIII Августов легион тук изглежда по-вероятно. За доказването на някоя от предложените възможни идентификации са необходими нова археологическа информация и нови епиграфски свидетелства.

VII.2. Втори период (68/69 г. –110/112 г.)

Археологическите данни за втория период от развитието на Сердика показват приемственост, но и известни отлики спрямо първия период. Отново се наблюдава правилна организация на селището в планово отношение. Проучените сгради и части от такива следват идентична или много близка ориентация спрямо световните посоки. Засвидетелствана е и значителна приемственост спрямо застройката

от първия период – на много места стените на сградите и помещенията в тях се припокриват или са дублирани с незначителни отстояния между по-ранните и по-късните. В източната част на късноантичната сграда А1 обаче е регистрирана значителна промяна в планировката на сградата/ сградите. Както беше отбелязано по-горе, новата планировка на сградите в тази част съответства на по-късното планиране в този участък на Сердика, наложено от линията на кардо максимус. Засега не може да се уточни дали трасето на бъдещата главна улица за пръв път е определено през втория период и доколко това обстоятелство е причина за наблюдаваната промяна в планировката на сградите.

Сградите от втория период също са изцяло с дървена конструкция и дървено-землено оформяне на стените. Използваната техника е идентична или много близка до тази от първия период, но отново се констатират и различия. При част от сградите обикновените пристенни греди от първия период са заменени с по-сложна конструкция, включваща добре изработени L-образни греди, фиксирани към земята посредством сглобки с вертикални дървени елементи. Основата на стените при част от сградите е върху подложка от камъни. Подовете при повечето сгради са оформени с пясък и речна баластра. При някои сгради е засвидетелствана дървена обшивка на стените върху конструкцията от плет и глина.

Наличната археологическа информация е недостатъчна за по-цялостна реконструкция на плановите особености на отделните сгради. Вероятно част от тях са имали издължен план с верижно подредени помещения по оста И–З (под по-късната сграда А5), доколкото може да се съди от разкритите части. Други сгради (в очертанията на по-късната А1) показват определени различия в планировката – по-сложни в план жилища с по няколко помещения с различни размери, вероятно аранжирани около вътрешен двор. Невъзможността за пълно проучване на поне една цяла сграда прави хипотетичен опита за по-комплексна характеристика на отделните типове сгради и застройката като цяло, но наличието на определени разлики спрямо първия период е неоспоримо.

Откритият археологически материал от втория период на Сердика показва както прилики, така и разлики с находките от първия период. При почти всички категории се забелязва увеличение на находките и на типовото им разнообразие. При керамиката доминират италийските продукти, но са регистрирани и съдове с глазура, тънкостенна керамика от Панония и чернолакови продукти от източни ателиета. При стъклените съдове също се забелязва нарастване както на броя, така и на разнообразието от форми. Увеличено е и количеството и типовото разнообразие на фибулите и накитите. При последните се отчита значителното присъствие на предмети, които могат да се свържат с жени и деца. Известно намаляване се отчита при стилите, а регистрираните козметични инструменти показват по-голямо разнообразие и известно преобладаване на пособията, употребявани от жени. Находките на оръдия на труда не са много, но индикират дейности, свързани със земеделие, скотовъдство и вероятно с кожарство. Употребата на заключващи механизми през втория период нараства значително, като се откриват и такива за врати. Регистрирани са и предмети от конска амуниция и снаряжение – шпори и пандантиви, чието свързване с военни лица е по-вероятно. Допълнително указание в тази насока са откритите цинти. Интересната бронзова статуетка на орел трудно може да се причисли към военните символи. Картината на монетната циркулация показва по-значителен интензитет и разнообразие на номиналите. Заслужава да се отбележи откритият ауреус на Домициан, както и присъствието на монети на Галба и най-вече на Вителий, които биха могли да се свържат с постъпления от войнишки плащания.

Обобщеният анализ на археологическите данни показва промени в планировката на селището и в някаква степен в използваните строителни техники. Наблюдават

се отлики както в големината и типовете жилища, така и в тяхното конструктивно изграждане и интериорно оформяне, което вероятно индикира диференциация във функционалното им предназначение и социалната атрибуция. Количеството и типовото разнообразие на археологическите находки са увеличени, което може да се отдаде на засилената икономическа активност на селището или да е свързано с по-голямата продължителност на втория период спрямо първия. Налице са известни, макар и в повечето случаи косвени, индикации за присъствие на военни лица в Сердика и през втория период. От друга страна, находките засвидетелстват категорично наличие на жени и деца. Има податки и за практикуването на цивилни дейности и занаяти. Комплексният характер на селището от втория период се допълва и от данните за археологическото проучване в източната част на Ларгото през 2015 г. (Стоянова, Прокопов 2018; вж. по-горе в гл. II коментара на ситуацията там). Макар и ограничени, тези данни са указание за разрастване на периметъра на първоначалното обитаване, най-малко в източна посока.

Въз основа на наличната информация може да се предположи промяна в характера на Сердика в началото на втория период – изоставяне (и опожаряване ?) на военния лагер и възникване на неговото място на цивилно селище с по-значителни размери. Изглежда в западната си част селището е запазило планировката на предшестващия военен лагер. Промяната на планировката в източната част и линията на бъдещата главна улица (кардо максимус) най-вероятно следва да се отдаде на инкорпорирането на минералния извор в селищната територия.

Долавящото се по археологическия материал присъствие на военни лица може да се свърже с наличието на поделение от стационералата по-рано в Сердика или от друга военна част, оставено за охрана на пътя и пътната станция. С оглед променения статут на селището, по-вероятно изглежда една част от новите обитатели да са били ветерани от военната единица, стационирала през първия период, както свидетелства надписа на Секундус Корнутус, или завърнали се по родните си места войници, рекрутирани от района. Евентуалното заселване на ветерани в Сердика по времето на Флавиите, организирано или по-скоро стимулирано от централната власт, е протекло бавно и постепенно, не в смисъла на *missio agraria*. Процесът е в унисон с реформените дейности на Веспасиан, свързани с постепенната подготовка на бъдещата административна система, базирана на градски центрове (Геров 1980, 40; Иванов 1993, 225; Боянов 2008, 184–186; Топалилов 2005a; Parissaki 2009, 341–352). Подобна реконструкция се подкрепя както от епитета Флавия Сердика, така и от засвидетелстваното в по-късната епиграфика наличие на римски граждани с Юлиево-Клавдиева и Флавиева романизация, придобита най-вероятно след служба в римската армия.

VII.3. Трети период (110/112 г. – 134/138 г.)

Последният от разглежданите периоди съвпада с първия етап от градското развитие на Сердика. Планировката на града, доколкото може да се реконструира от археологическите данни, показва по-голяма близост със следващия четвърти/втори градски период в развитието на Сердика между 134/138 и 170 г. (Ivanov, in print) Данните от проучванията позволяват да се приеме, че трасетата на повечето известни ни от по-късните периоди улици и обхватът на инсулите между тях малко или повече са били оформени през третия период.

Като цяло сградите от третия период на Сердика имат по-сложна конструкция, по-големи размери и по-просторни помещения. Установено е наличието на постройки с различен план и функции, включително такива с по-сложно вътрешно разпределение около перистилни дворове.

Налице е усъвършенстване на използваните строителни техники, макар и все още в рамките на доминиращата употреба на дървена конструкция. При

повечето проучени сгради се наблюдава оформянето на каменна основа от два до четири реда камъни на глинена спойка, частично вкопани в земята. Върху нея са поставяни хоризонтални греди, към които с помощта на сглобки са закрепвани носещите вертикални подпори. Други хоризонтални греди вероятно са използвани за допълнително свързване на хоризонталните елементи във височина. Оформените между дървените греди отвори с правоъгълна или квадратна форма най-вероятно са затваряни с дървен плет и глинена обмазка или само с глина. Междинните стени са изградени от вертикални колове с по-малък диаметър, около които най-вероятно е бил оформян хоризонтален плет с глинена обмазка.

Откритият археологически материал от третия период в повечето случаи е по-ограничен, отколкото в предходния период. Вносът на сигилатна продукция и чернолакова керамика намалява за сметка на увеличения импорт на съдове от Изтока и на глазирана керамика от различни центрове. Значително по-осезателно е присъствието на съдове с по-ниско качество, част от които вероятно са продукти на локални ателиета. Сред тях са засвидетелствани немалко форми, характерни за следващите десетилетия в Тракия. Увеличение в количествено отношение се наблюдава и при глинените лампи, макар типовото разнообразие да не е голямо. Към третия период принадлежат и откритите керамични тежести за стан, свидетелстващи за упражняването на тъкаческа дейност. Импортните стъклени продукти също не са много, но се запазва известно разнообразие на формите. Количеството на откритите накити, фибули, козметични пособия, костени предмети, бронзови съдове и инструменти е силно ограничено. Това състояние на археологическия материал едва ли отразява обективно тяхната употреба и присъствие в живота на обитателите на Сердика и по-скоро се дължи на случайни обстоятелства около загубата или съхранението на съответните предмети. За сметка на ограничения брой находки от изредените категории се наблюдава значително увеличение на други. Пособията за писане, например, са застъпени добре, което е индикатор за по-висока степен на грамотност сред обитателите на града. Любопитно е и значителното присъствие на чисто военни находки – връх на пилум, скоба от гладиус, катарама от войнишки колан и кукичка от *lorica segmentata*. Те са свидетелства за някакво военно присъствие в града. Картината на монетната циркулация е стандартна. Може да се отбележи увеличеното присъствие на местния пазар на малки бронзови номинали на Филипи.

Археологическата информация от други обекти позволява да се регистрира увеличаване на обитаемата площ на Траяновия град. В резултат от разкопките при Националния археологически музей (обр. 18, № 5) е засвидетелстван пласт, който, предвид откритата монета на Хадриан, би могъл да е синхронен на разглеждания трети период на Сердика (Динчев, Гатев 1999, 49–50). Краят на въпросното обитаване се свързва от проучвателите с нашествието на костобоките в 170 г., което е възможна индикация за по-късна начална дата (към края на Хадриановото управление), респективно – синхронизиране със следващия, четвърти период в развитието на Сердика. По-ранни пластове са регистрирани сондажно и при проучванията в източната част на Ларгото (обр. 18, № 2) (Стоянова, Прокопов 2018). По-горе беше коментирана възможността най-ранното ниво там да се синхронизира с втория период на Сердика (вж. гл. II), което предполага следващото ниво да отговаря на третия период. От проучванията на други обекти има данни за наличие на пласт (пластове ?) с по-ранни материали и вероятно свързани с тях дървени структури. Това са проучванията на западната порта на Сердика и разкопките в северната част на площад „Св. Неделя“ (обр. 18, № 3 и № 4). Засега те не са обнародвани цялостно, с каталог на находките и тяхното стратиграфско разпределение, което не позволява поточни изводи относно възможността за евентуално синхронизиране на въпросните

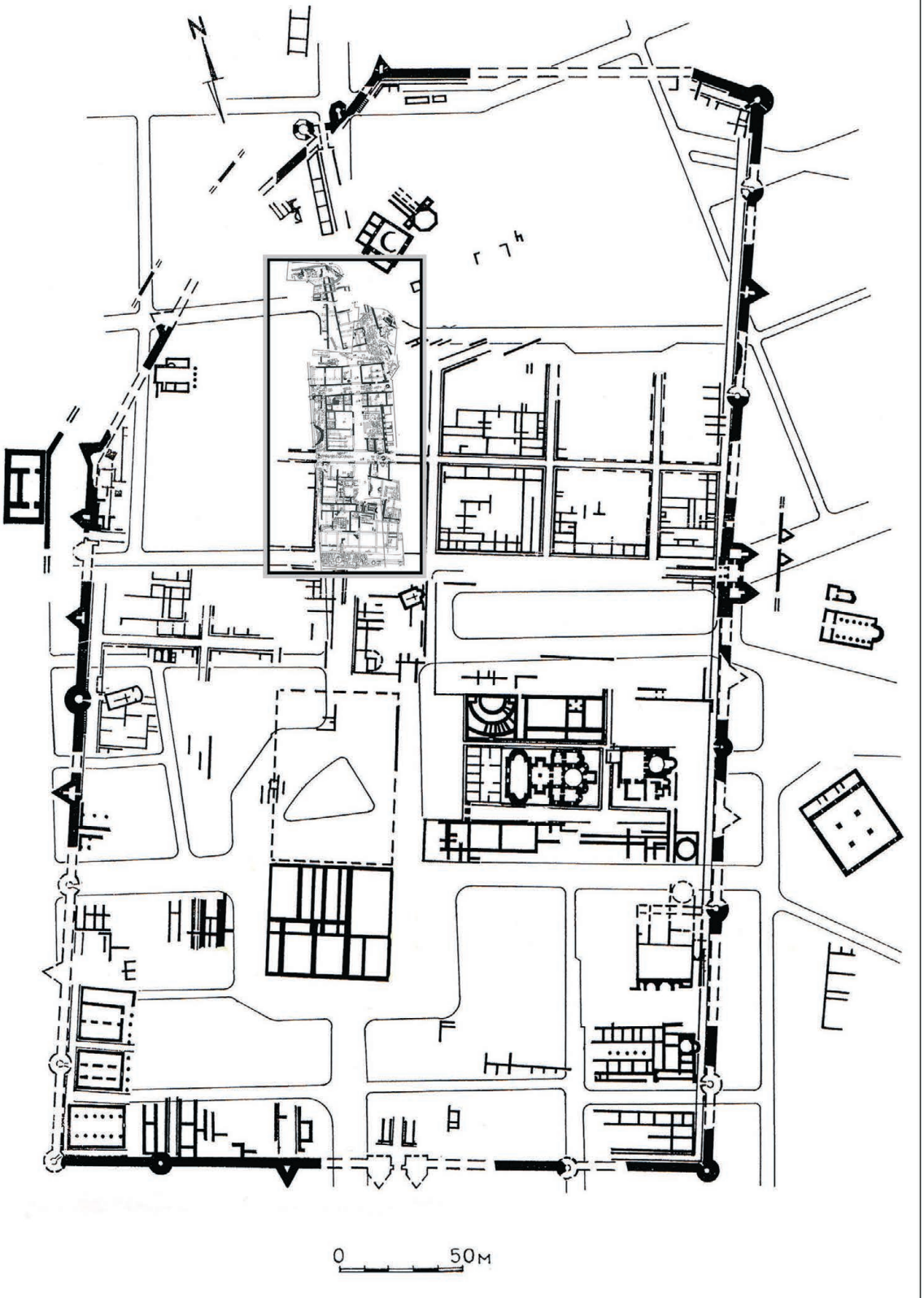
пластове с третия (или дори с втория ?) период на Сердика. Наличната към момента информация предполага отнасянето на тези „ранни“ пластове и останки по-скоро към четвъртия период на Сердика (Ivanov, in print). Част от останките от стени на калова спойка, открити при проучванията през 50-те години на XX век, е напълно възможно да принадлежат на сгради от третия период (Михайлов 1953, 543; Венедиков, Петров 1964, 107). За съжаление, обстоятелствата на откриването им и липсата на съответните заснемания и обвързване с археологически материал не позволяват това да се твърди със сигурност. Независимо от празнотите в актуалната археологическа информация, има достатъчно преки и косвени данни да се приеме увеличение на обитаемата площ на Сердика, най-вече в източна и югоизточна посока. Съответно нарастване на града на юг и запад е също много вероятно, но следва да бъде подкрепено с допълнителни данни.

Третият период на Сердика отразява първия етап от превръщането на възникналото на мястото на военния лагер цивилно (ветеранско ?) селище в малък провинциален градски център. Откритите „войнишки“ находки вероятно свидетелстват за оставянето на малка военна част в града, изпълняваща полицейски и охранителни дейности по Диагоналния път и в района. Не е изключено разглежданите находки да показват просто временно присъствие или преминаването през града на военни лица (вж. Reddé 2009, 177). Данните от археологическите проучвания свидетелстват за постепенно увеличаване на обитаемата площ и повишен стандарт на живот, отразен в големината и конструктивните особености на жилищата. Градската планова схема най-вероятно е заложена още през този период. Недостатъчната към момента археологическа информация не позволява нейното цялостно възстановяване. Възможно е само маркирането на отделни щрихи от първоначалния градски облик на Сердика. Аналогията с по-добре запазените сгради от следващия период позволява да се предположи наличието на различни по функция и големина сгради, включително перистилни. Въпреки това конструктивните им характеристики свидетелстват за ограничения финансов ресурс на обитателите. Улиците като цяло са с покритие от речна балстра и пясък или са без настилка. Възможно изключение от тази констатация са главните улици, макар че за тяхното покритие през разглеждания период няма сигурна археологическа информация. Липсват данни за канализационна и водопроводна система. Снабдяването с питейна вода най-вероятно е осъществявано с помощта на кладенци, по аналогия с по-късните периоди. Налага се общото впечатление за един твърде скромен, почти „селски“ вид на Траяновия град. По-високият статус на Сердика, предоставен от императора, проличава първоначално в административната позиция на града, а не толкова в архитектурата му. Като цяло третия период от развитието на Сердика е време на бавно формиране на същински градски облик и на постепенно увеличаване както на размерите и населението на града, така и на административните му функции. Подобно е развитието на новооснованите градове и в други провинции като Галия, Британия и Панония (вж. напр. Mac Mahon 2003, 42–43; Dobosi 2015, 184, 199). Едва в течение на следващия, четвърти период, вероятно не без външен стимул, Сердика се превръща за пръв път в по-значителен провинциален град, чието развитие внезапно е прекъснато от нашествието на костобоките през 170 г. (Ivanov, in print)

В заключение може да се обобщи, че анализът на археологическата информация, допълнен с наличните исторически и епиграфски данни, позволи очертаване, макар и в общи линии, на една достатъчно достоверна картина за възникването и развитието на един провинциален град. За пръв път може да се предложи достатъчно аргументирано решение на едни от най-важните въпроси в историята на Сердика: за времето на възникване на селището; за наличието/

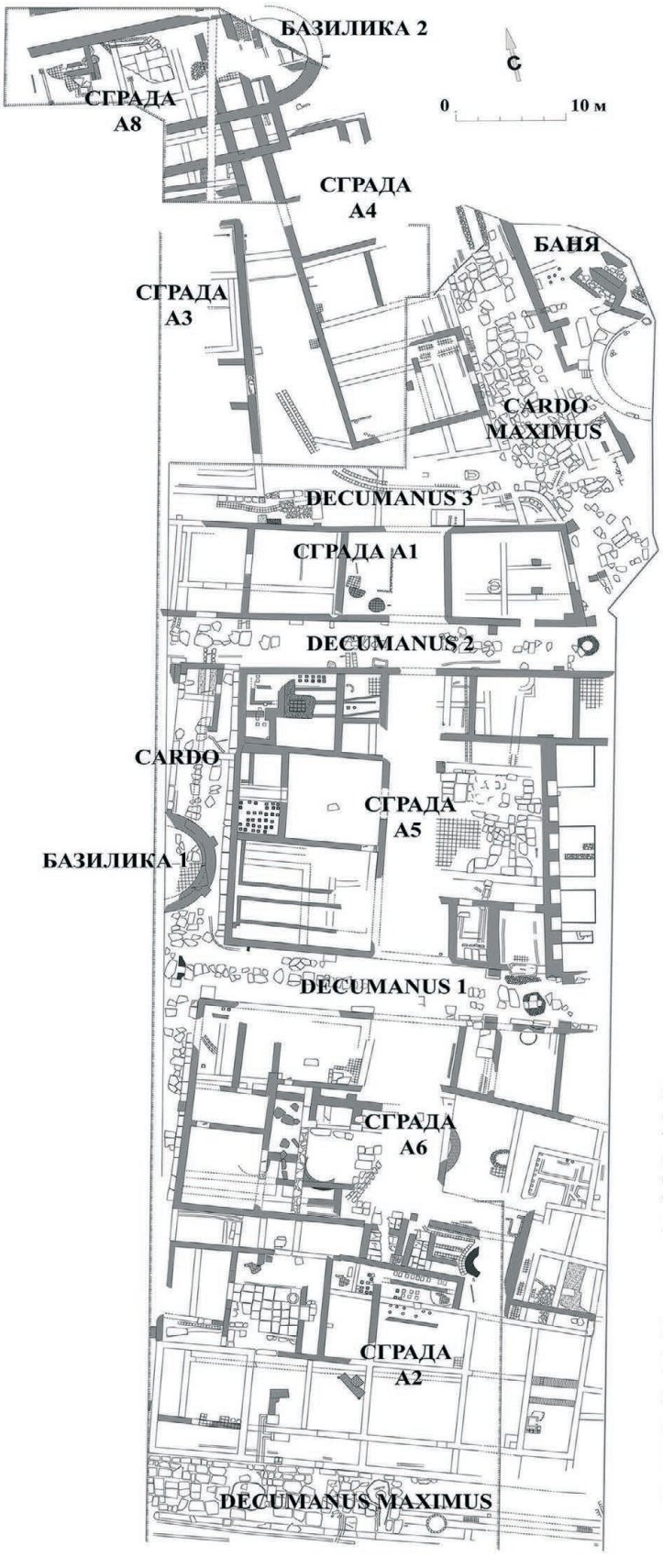
отсъствието на топографски, етнически и културен континуитет с предполагаемото предримско обитаване; за хронологията, етапите на развитие и характера на Сердика до превръщането ѝ в истински провинциален град. Същевременно, публикуването и анализът на резултатите от разкопките на обект „Метростанция 8–II“ дават надеждна основа, към която да се съотнесат резултатите от бъдещи археологически проучвания.

ПРИЛОЖЕНИЯ

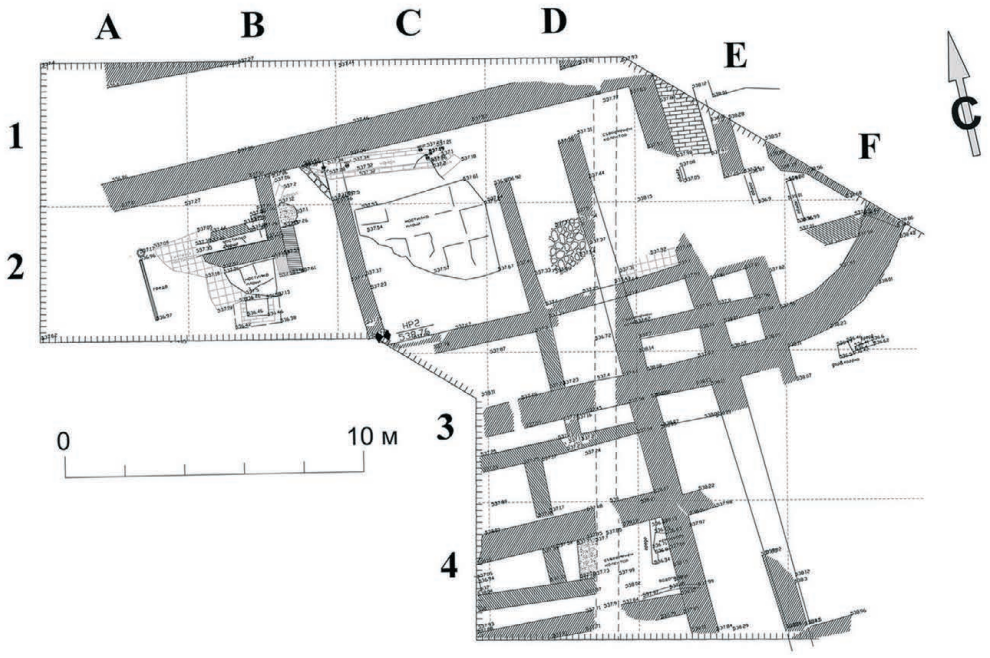
Обр. 1 Разположение на обект Метростанция 8 – II в общия план на Сердика

Fig. 1 Location of the site Underground station 8 – II in the general plan of Serdica

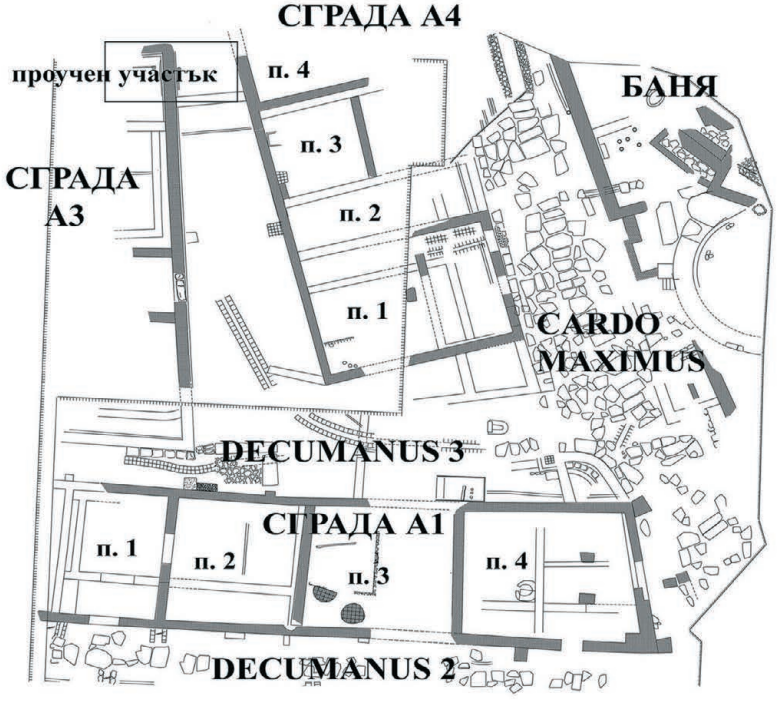
Обр. 2
План на архитектурните останки от II–VI в. на обект Метростанция 8 – II (автор: А. Каменаров, Д. Огнянов)

Fig. 2
Plan of the architectural remains of the 2nd–6th c. AD of the Underground station 8 – II site (geodetic plan: A. Kamenarov, D. Ognyanov)

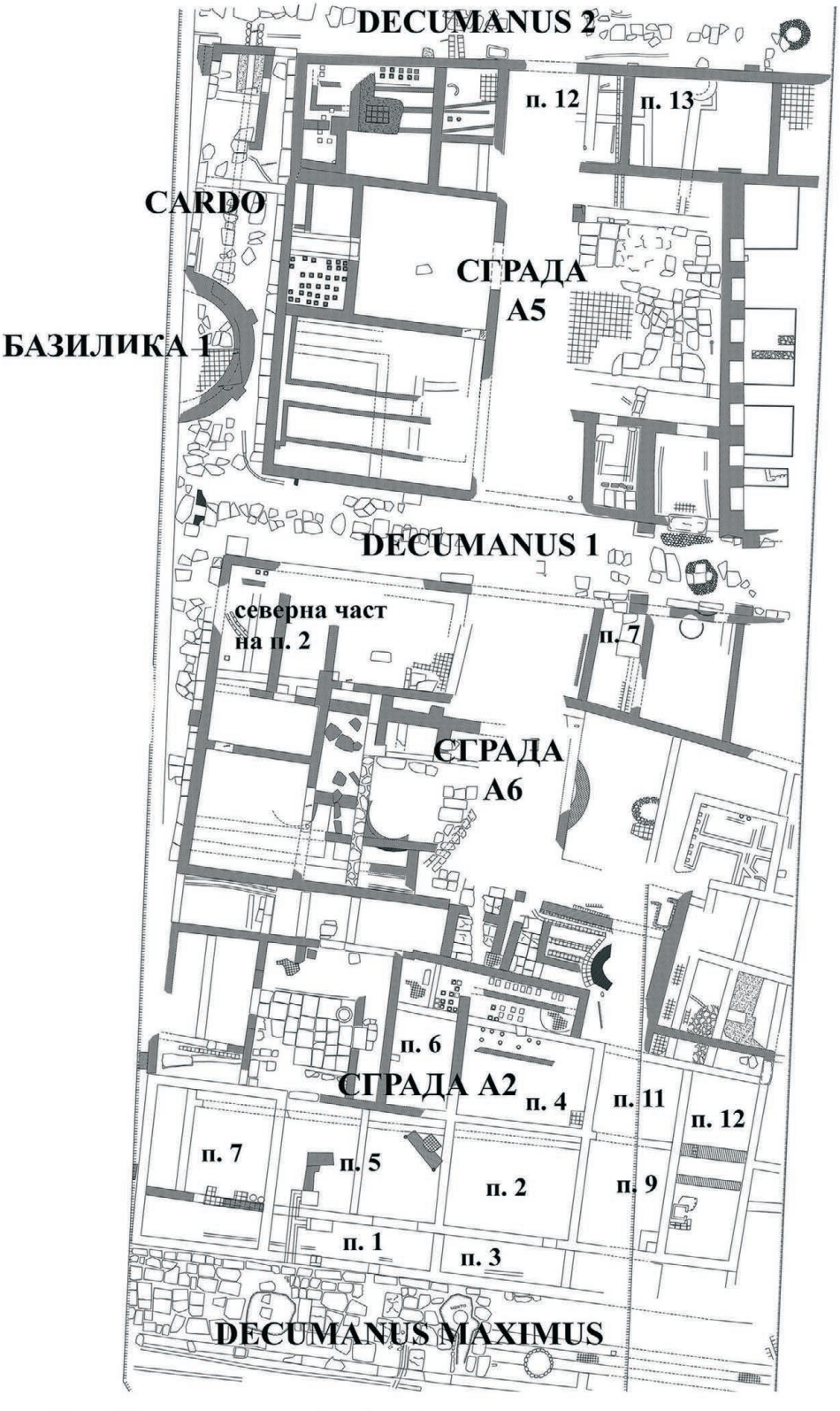
Обр. 3 План на разкритите останки в подлеза (сграда А8, северна част на сграда А4 и базилика 2) с план-квадратната мрежа

Fig. 3 Plan of the excavated remains in the area of the subway (building A8, northern part of the building A4 and basilica 2) with the square grid

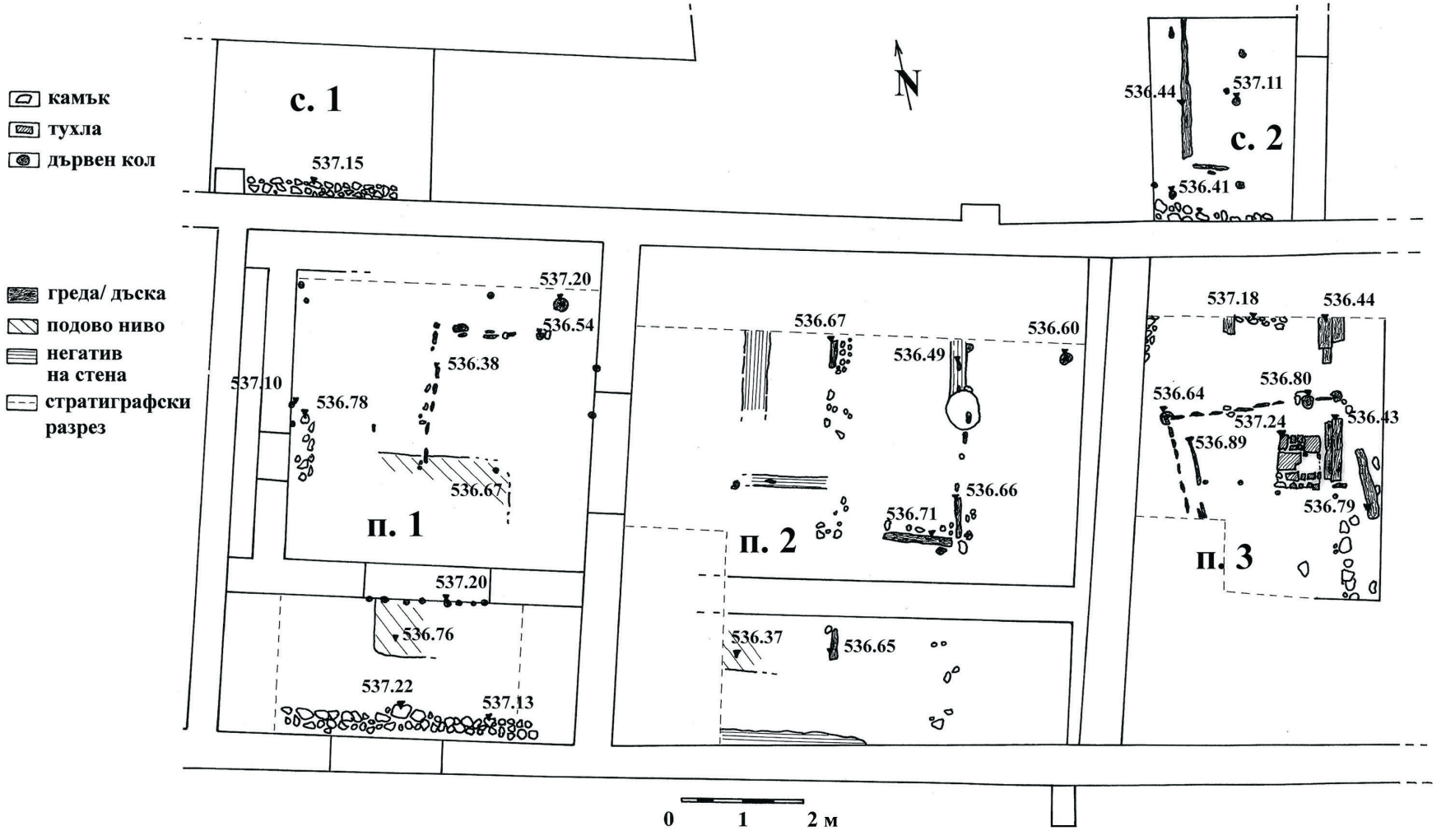
Обр. 4 План на сгради А1, А3 и А4 с помещенията и участъците с проучени ранни останки

Fig. 4 Plan of the buildings A1, A3 and A4 with the rooms and areas in which Early Roman remains are excavated

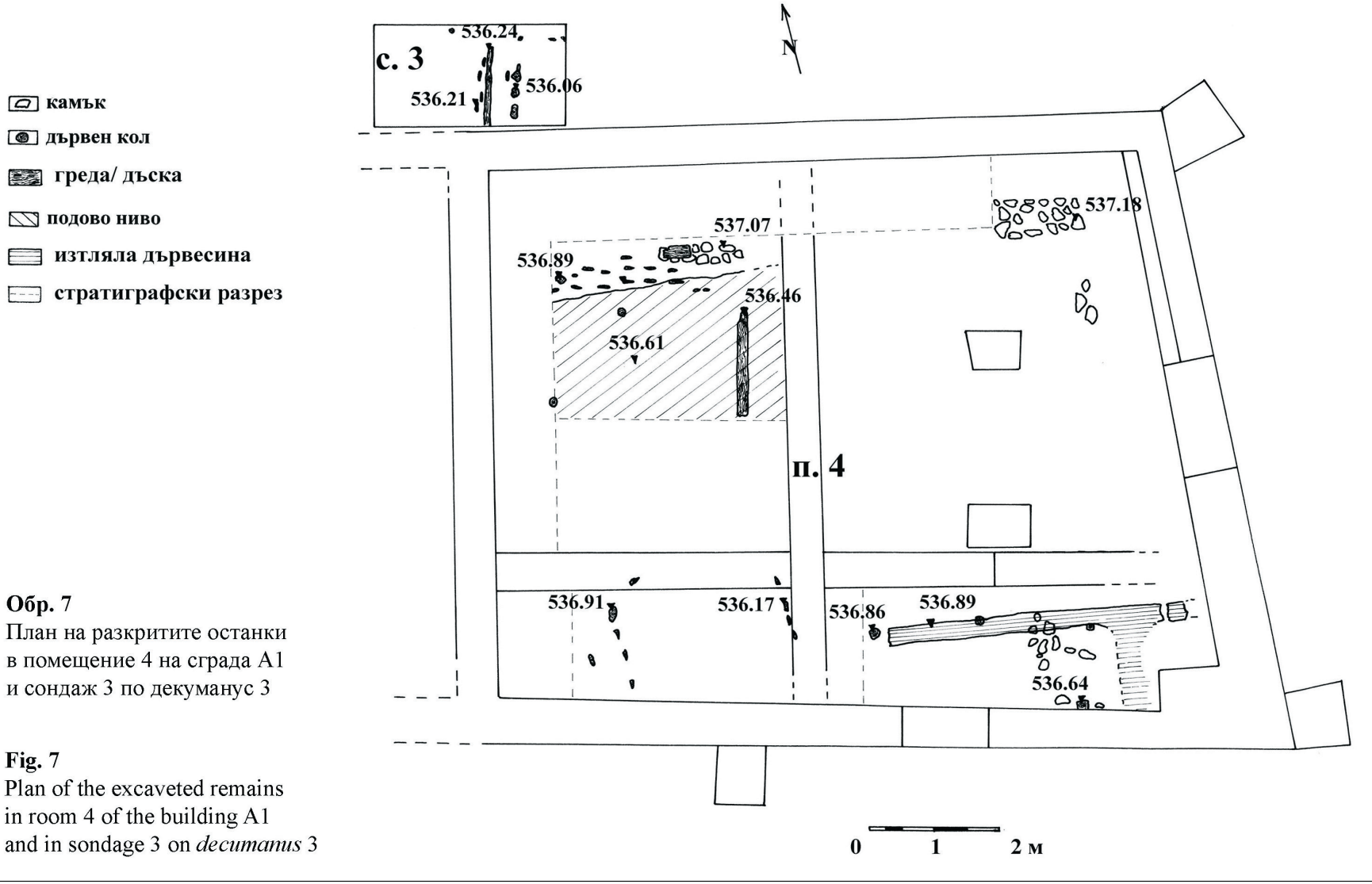
Обр. 5 План на сгради А2, А5 и А6 с помещенията и участъците с проучени ранни останки

Fig. 5 Plan of the buildings A2, A5 and A6 with the rooms and areas in which an Early Roman remains are excavated

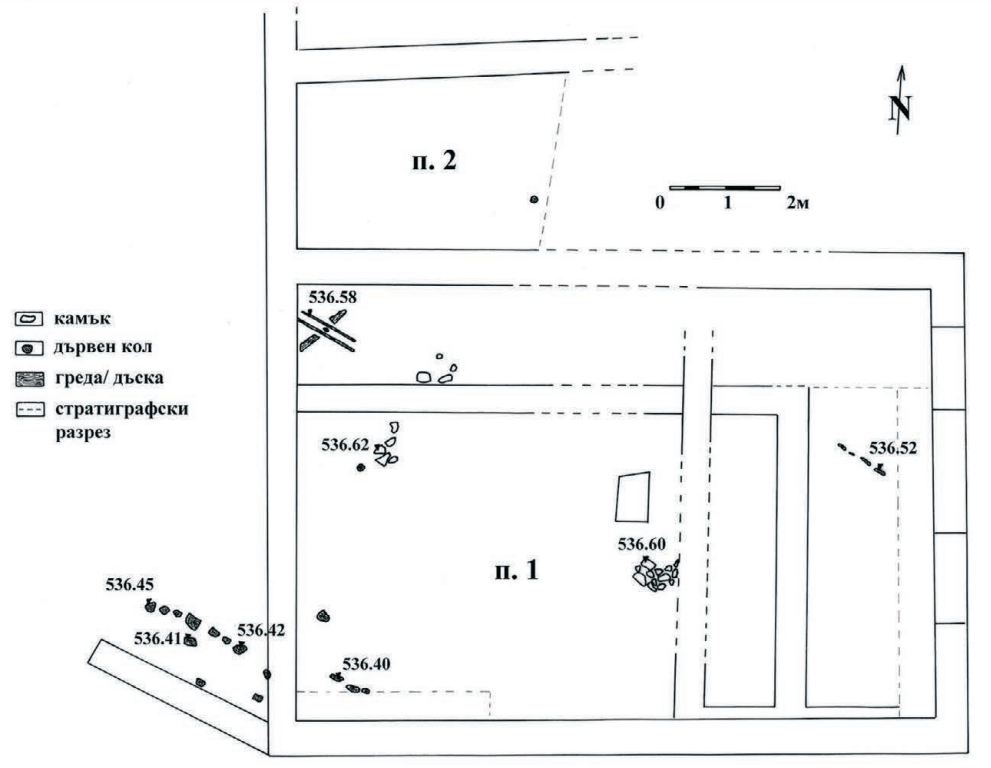
Обр. 6 План на разкритите структури в помещения 1, 2 и 3 на сграда A1 и в сондажите по декуманус 3

Fig. 6 Plan of the excavated remains in rooms 1, 2 and 3 of the building A1 as well as in the sondages on *decumanus* 3

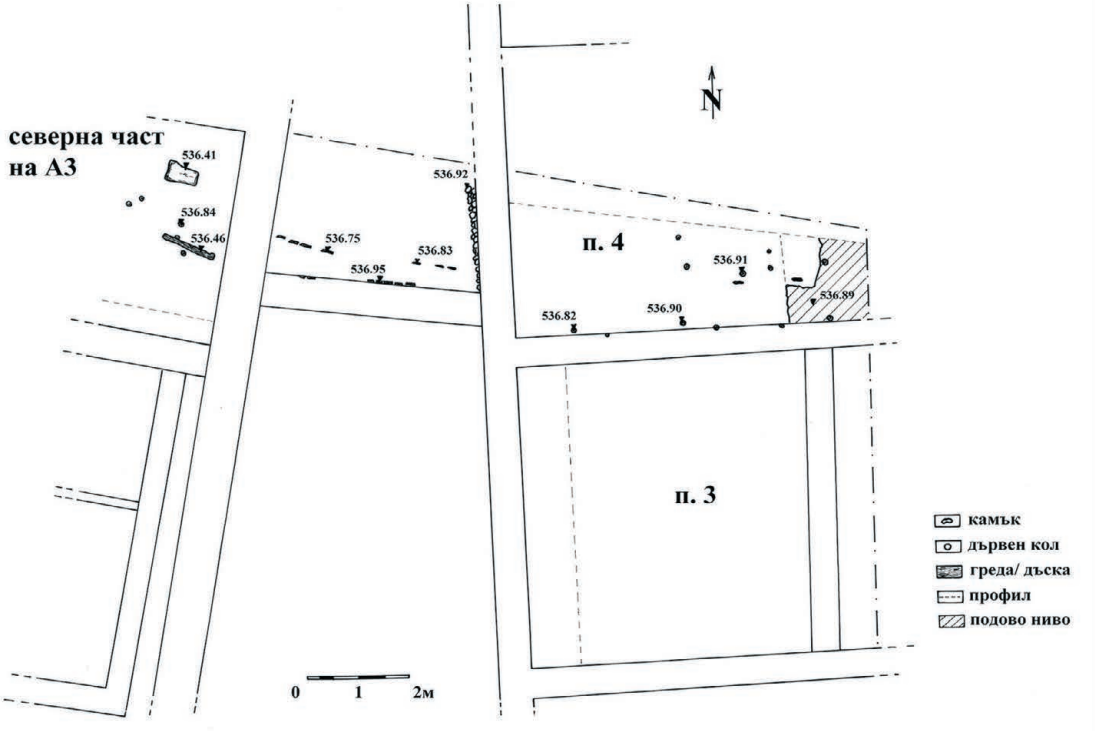

Обр. 7
План на разкритите останки в помещение 4 на сграда А1 и сондаж 3 по декуманус 3

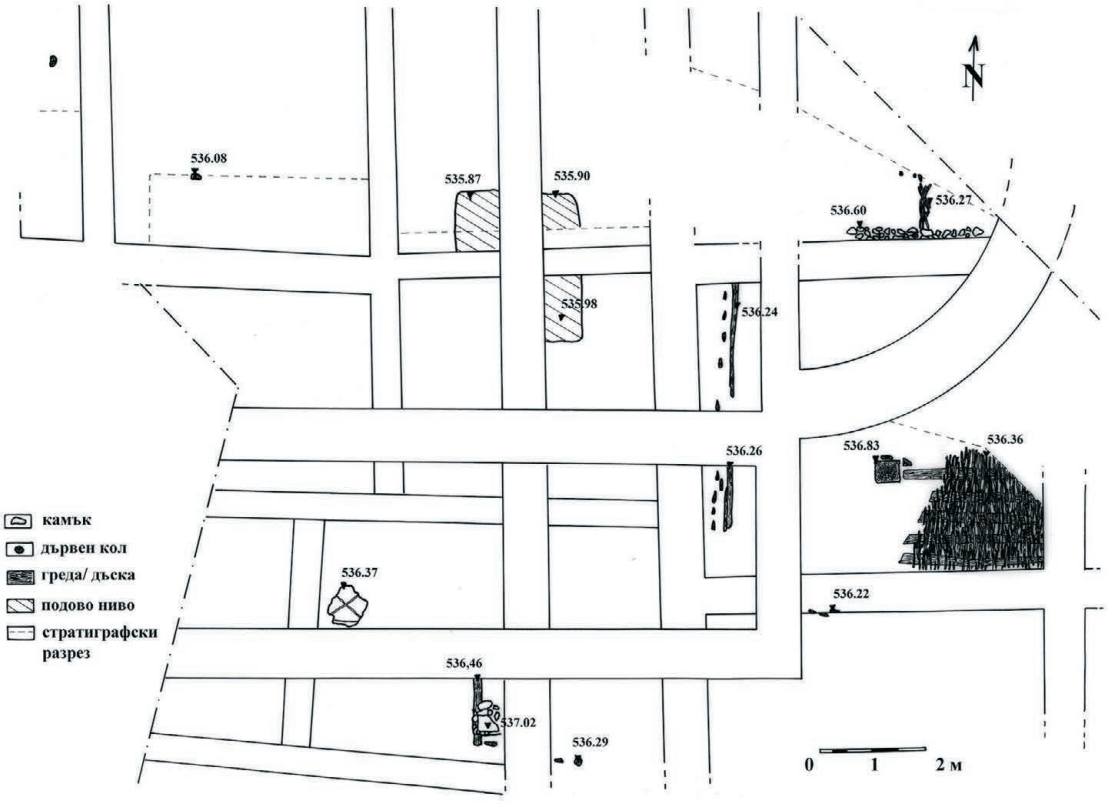
Fig. 7
Plan of the excaveted remains in room 4 of the building A1 and in sondage 3 on *decumanus* 3

Обр. 8 План на разкритите структури в помещения 1 и 2 на сграда А4
Fig. 8 Plan of the excavated remains in rooms 1 and 2 of the building A4

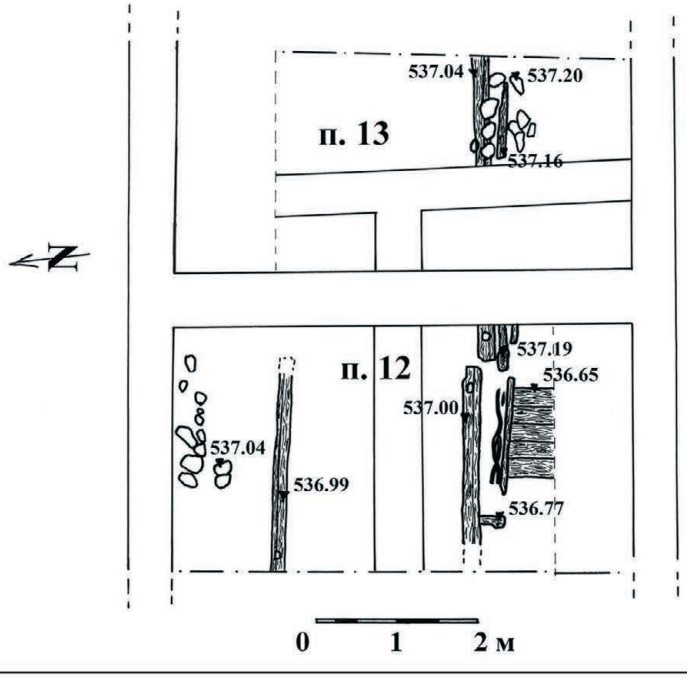

Обр. 9 План на разкритите структури в сграда А3 и помещение 4 на сграда А4
Fig. 9 Plan of the excavated remains in building A3 and room 4 of the building A4

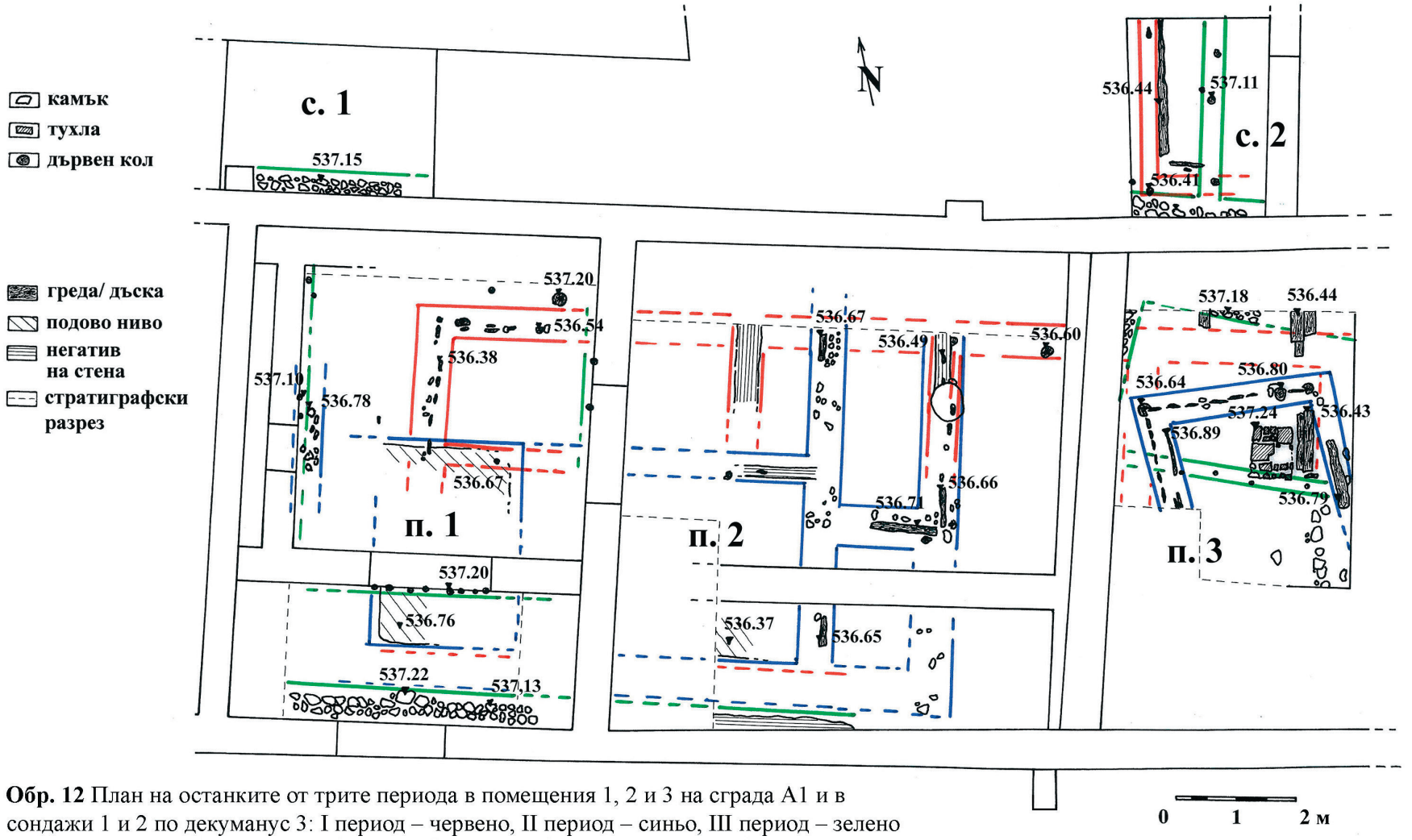
Обр.10 План на разкритите структури в подлеза (северна част на сграда А4, сграда А8 и базилика 2)

Fig. 10 Plan of the excavated remains in the subway area (northern part of building A4, building A8 and basilica 2)

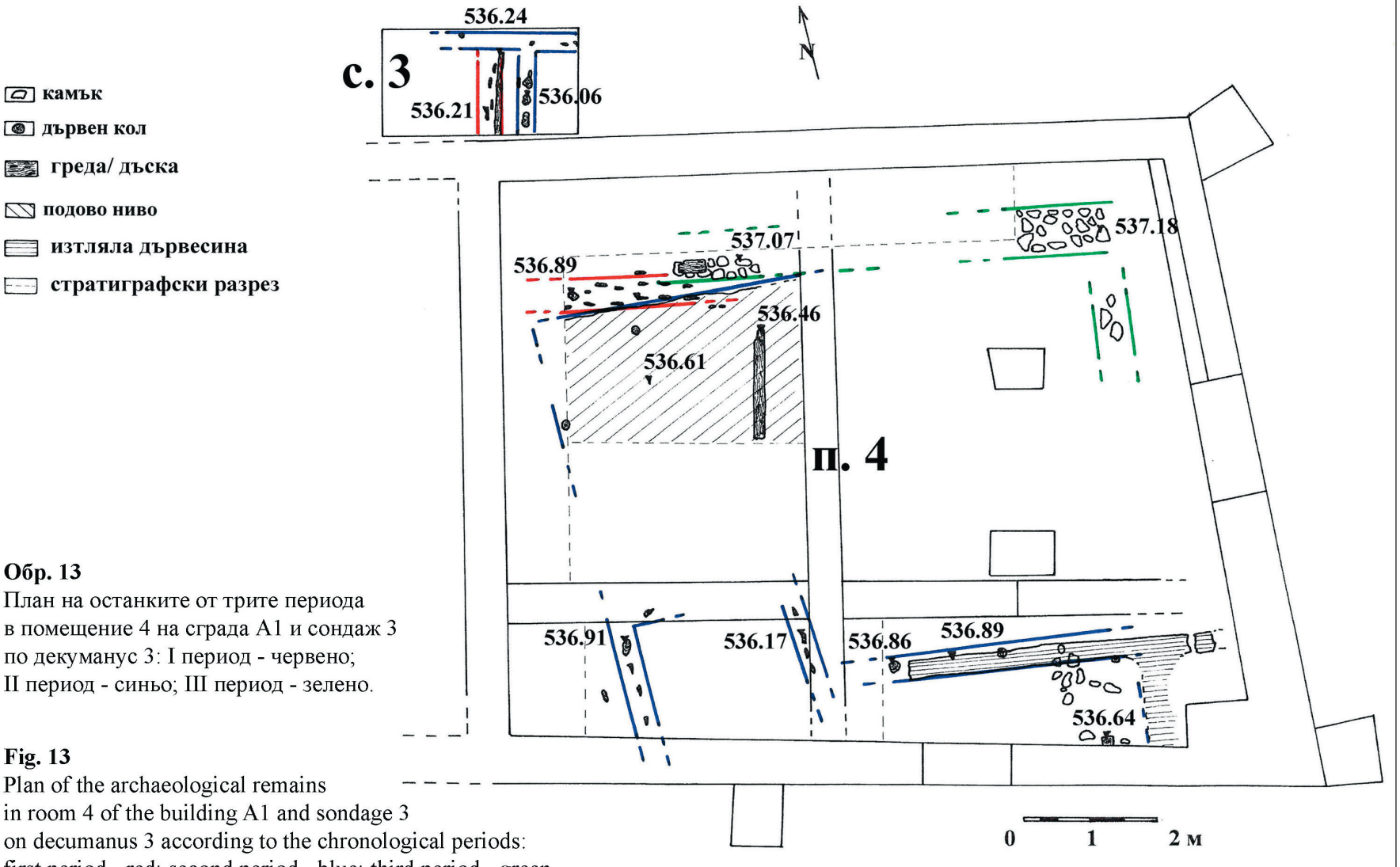
Обр. 11 План на разкритите структури в помещения 12 и 13 на сграда А5

Fig. 11 Plan of the excavated remains in rooms 12 an 13 of the building A5

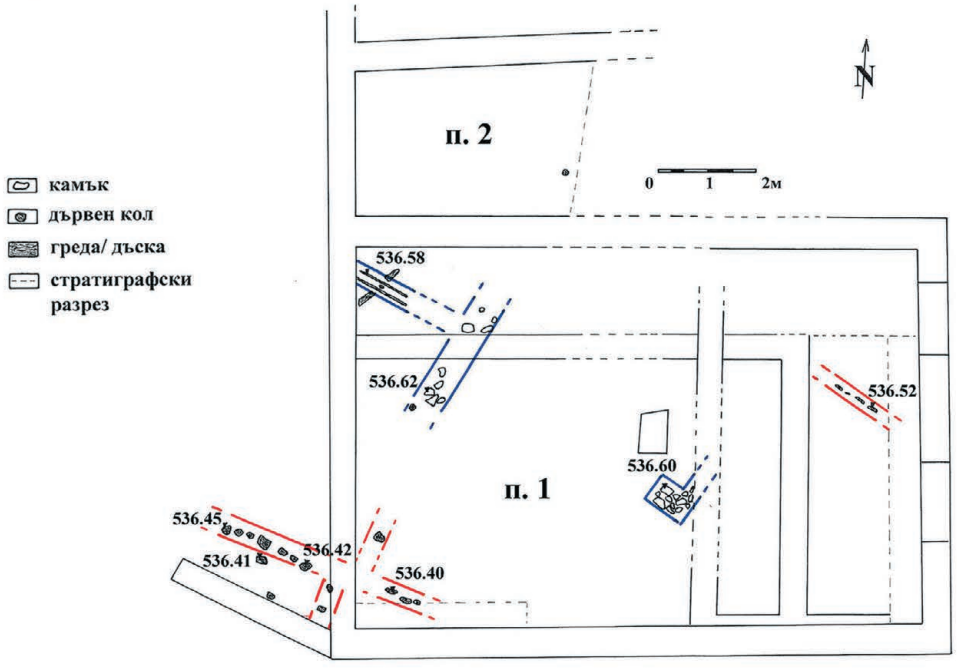
Обр. 12 План на останките от трите периода в помещения 1, 2 и 3 на сграда A1 и в сондажи 1 и 2 по декуманус 3: I период – червено, II период – синьо, III период – зелено

Fig. 12 Plan of the archaeological remains in rooms 1, 2 and 3 of the building A1 and sondages 1 and 2 on *decumanus* 3 according to the chronological periods: first period – red, second period – blue, third period – green

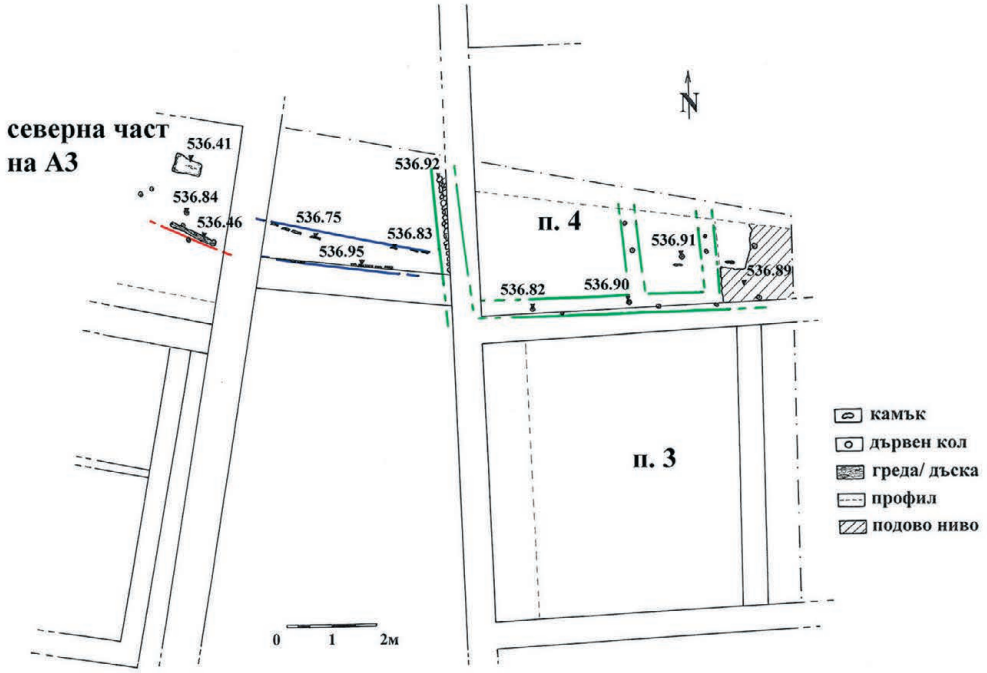
Обр. 13
План на останките от трите периода
в помещение 4 на сграда А1 и сондаж 3
по декуманус 3: I период - червено;
II период - синьо; III период - зелено.

Fig. 13
Plan of the archaeological remains
in room 4 of the building A1 and sondage 3
on decumanus 3 according to the chronological periods:
first period - red; second period - blue; third period - green.

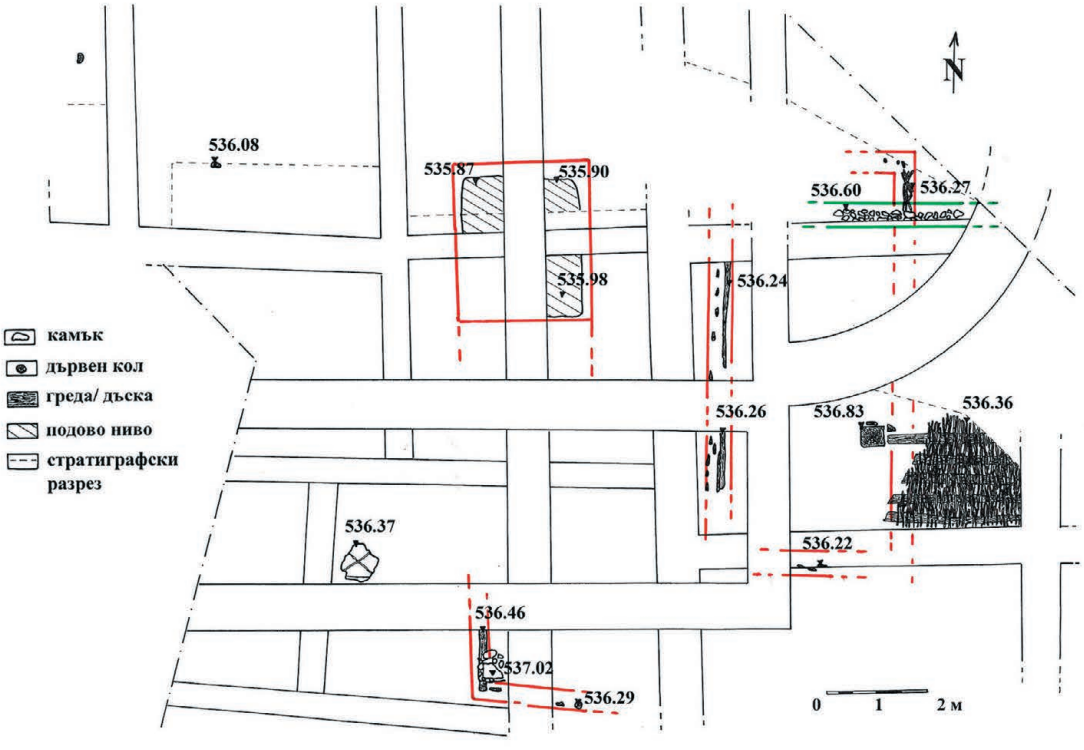
Обр. 14 План на останките от I период (червено) и II период (синьо) в помещения 1 и 2 на сграда А4

Fig. 14 Plan of the archaeological remains in rooms 1 and 2 of the building A4 according to the chronological periods: first period – red, second period – blue

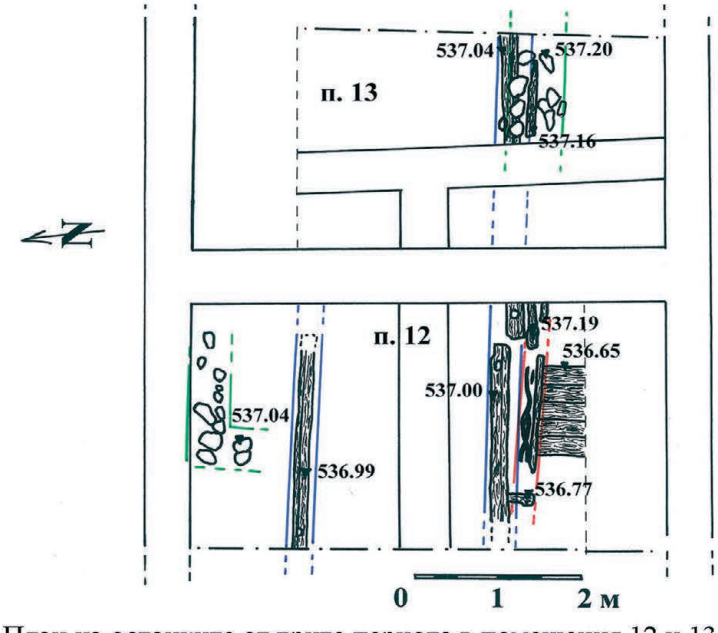
Обр. 15 План на останките от трите периода в северната част на сграда А3 и помещение 4 на сграда А4: I период – червено, II период – синьо, III период – зелено

Fig. 15 Plan of the archaeological remains in the northern part of the building A3 and room 4 of the building A4 according to the chronological periods: first period – red, second period – blue, third period – green

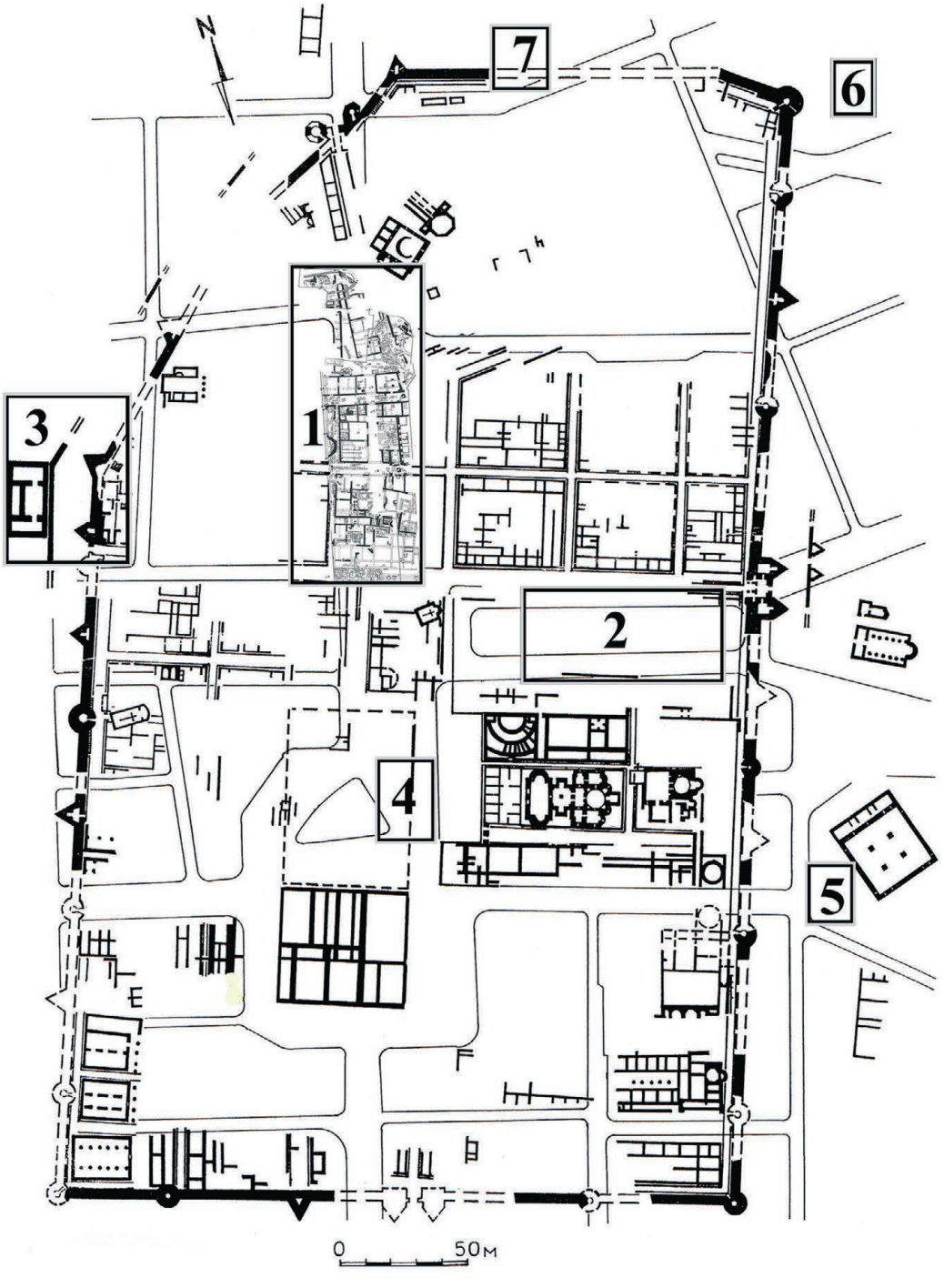
Обр. 16 План на останките от I период (червено) и III период (зелено) в подлеза (северна част на сграда A4, сграда A8 и базилика 2)

Fig. 16 Plan of the archaeological remains of the first (red) and the third (green) periods in the subway area (northern part of the building A4, building A8 and basilica 2)

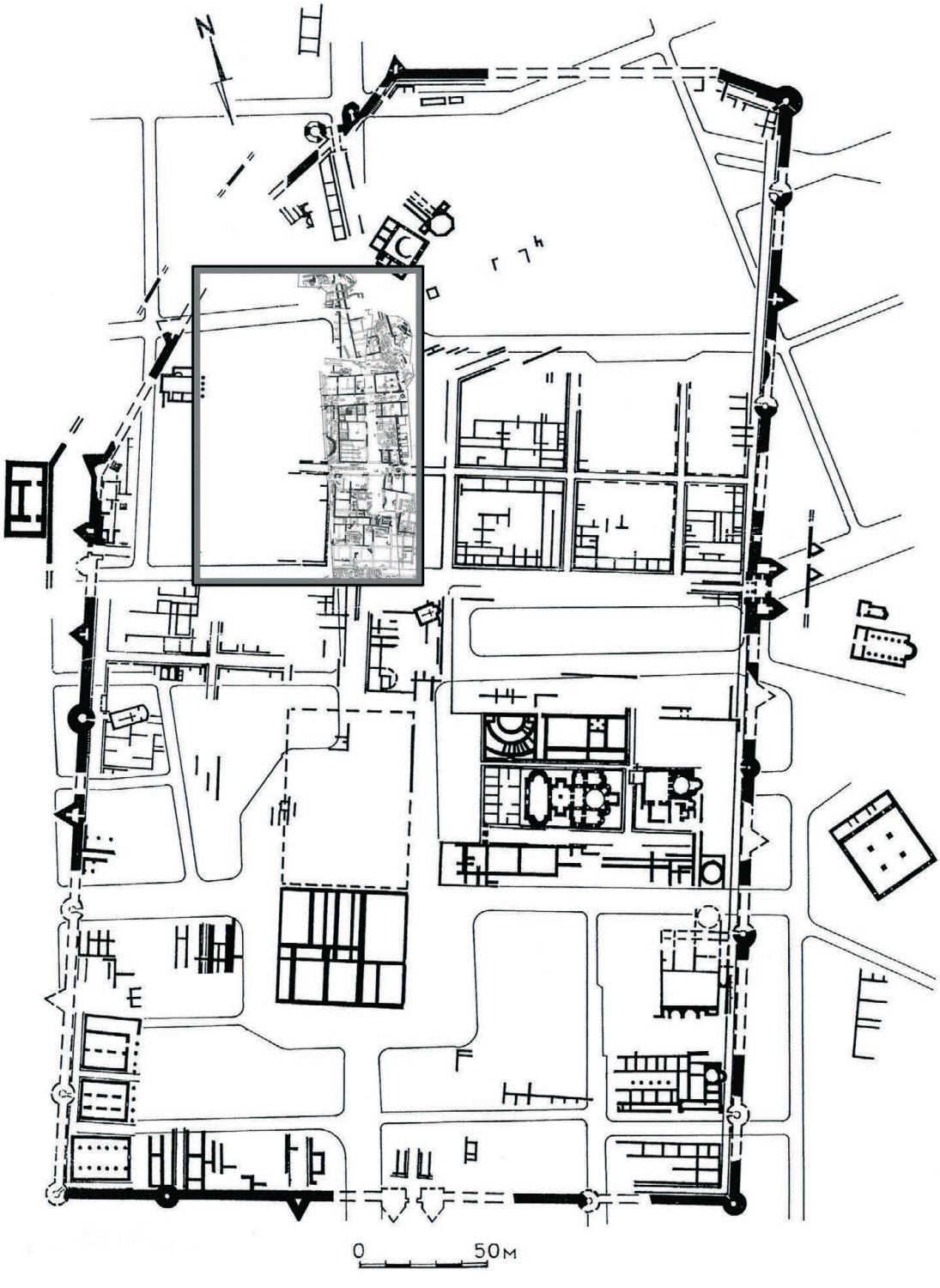
Обр. 17 План на останките от трите периода в помещения 12 и 13 на сграда A5: I период – червено, II период – синьо, III период – зелено

Fig. 17 Plan of the archaeological remains in rooms 12 and 13 of the building A5 according to the chronological periods: first period – red, second period – blue, third period – green

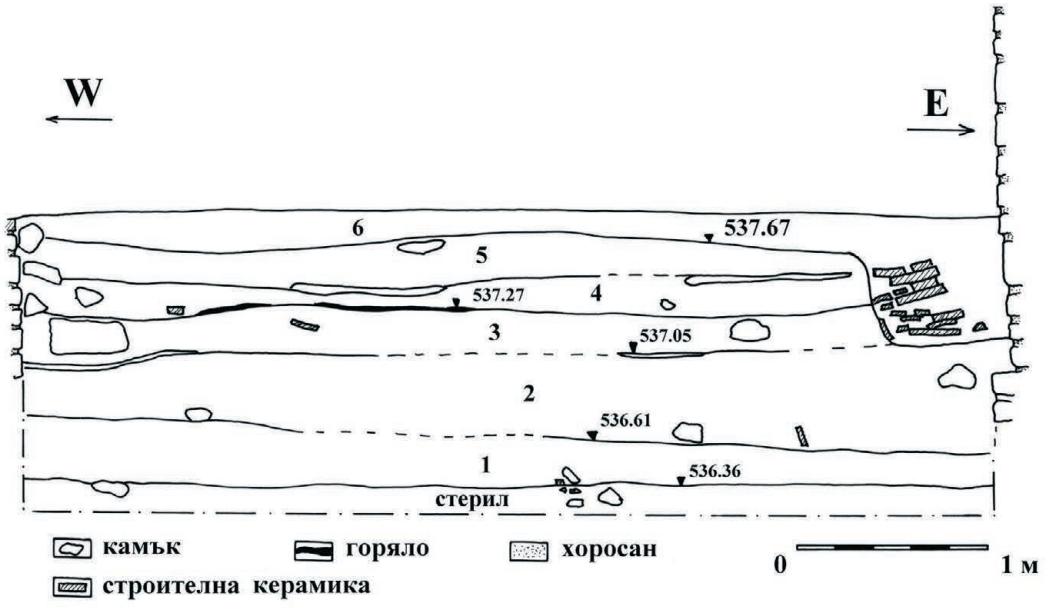
Обр. 18 План на Сердика с местоположението на археологическите обекти от последните години: 1– Метростанция 8 – II, 2 – пл. Независимост (Ларгото), 3 – западна порта, 4 – северна част на пл. Св. Неделя, 5 – обект при Националния археологически музей, 6 – обект на ул. Веслец № 13, 7 – обект на ул. Екзарх Йосиф № 35

Fig. 18 Plan of Serdica with the location of the archaeological sites excavated during the last years: 1 – Underground station 8 – II, 2 – Nezavisimost square (so called Largo), 3 – west gate of Serdica, 4 – northern part of the St. Nedelya square, 5 – site at the National archaeological museum, 6 – site at 13 Veslets str., 7 – site at 35 Ekzarh Yosif str.

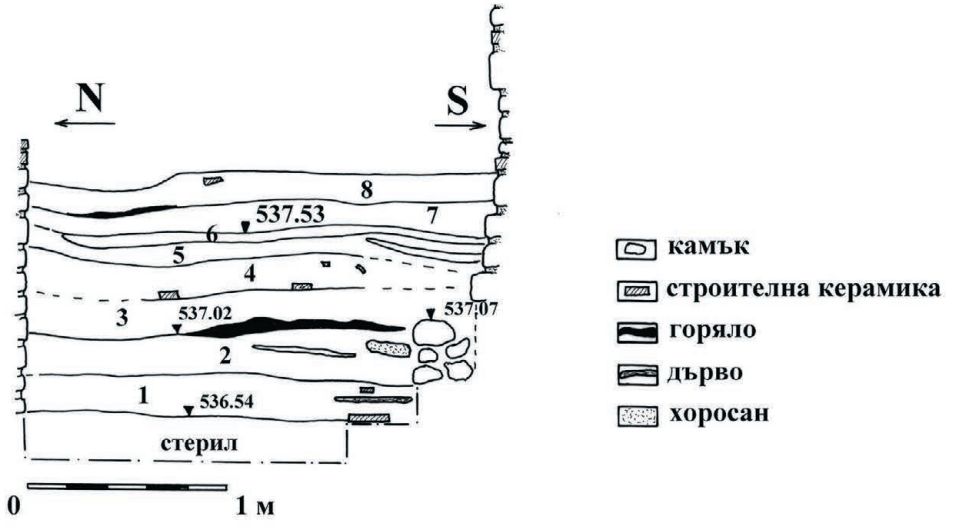
Обр. 19 Предполагаемо местоположение и обхват на ранноримския военен лагер от I период

Fig. 19 Presumable location and size of the Early Roman *castellum* of the fisrt period

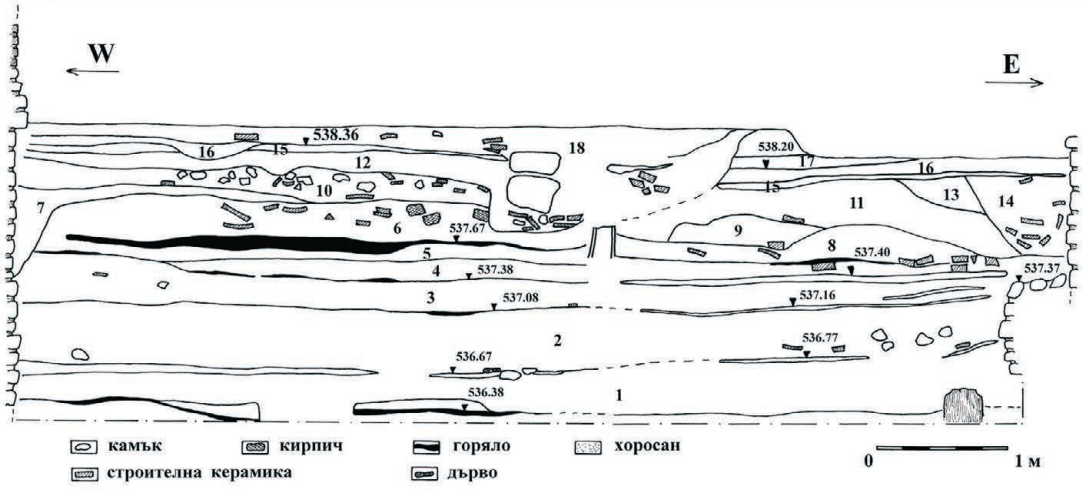
Обр. 20 Северен стартиграфски разрез в помещение 1 на сграда А1: 1 – сиво-черен пласт, 2 – кафяво-черен пласт, 3 – сиво-черен пласт, 4 – по-тъмен, сиво-черен пласт с въглени, 5 – сиво-черен пласт с пясък и хоросан, 6 – оранжево-кафяв пласт горял кирпич

Fig. 20 Northern cross-section in room 1 of the building A1: 1 – greyish-black layer, 2 – brownish-black layer, 3 – greyish-black layer, 4 – darker, greyish-black layer with charcoal, 5 – greyish-black layer with sand and mortar, 6 – orange-brown layer of burnt adobe

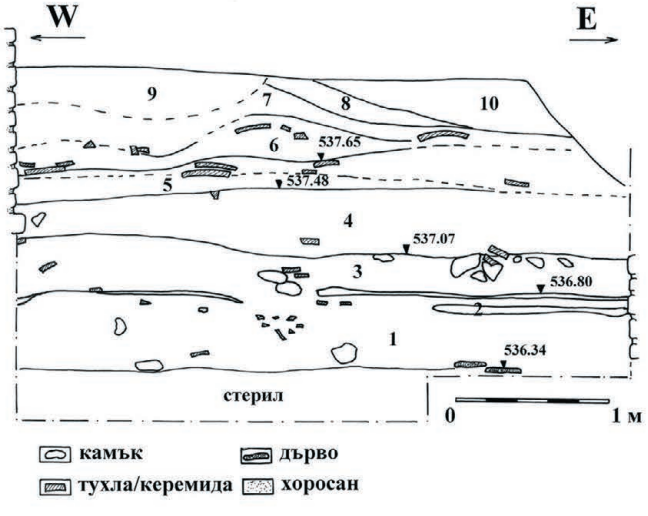
Обр. 21 Източен стратиграфски разрез в южната част на помещение 1 на сграда А1: 1 – сиво-черен пласт, 2 – кафяво-черен пласт с въглени, 3 – сиво-кафяв, глинест пласт, 4 – сиво-кафяв пласт с въглени, 5 – кафяво-зеленикав пласт, 6 – бежово-зелен пласт с пясък и баластра, 7 – сиво-бежов пласт, 8 – бежово-сив пласт с въглени

Fig. 21 Eastern cross-section in the south part of room 1 of the building A1: 1 – greyish-black layer, 2 – brownish-black layer with charcoal, 3 – greyish-black clay layer, 4 – greyish-black layer with charcoal, 5 – brown-greenish layer, 6 – beige-greenish layer with sand and gravel, 7 – greyish-beige layer, 8 – beige-greyish layer with charcoal

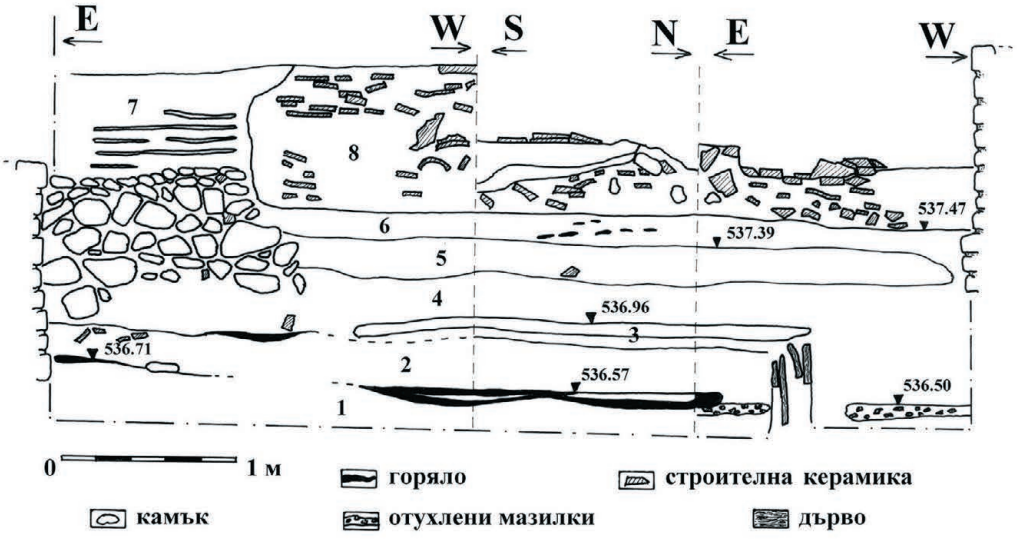
Обр. 22 Северен стратиграфски разрез в помещение 2 на сграда А1: 1 – сиво-черен пласт, 2 – сиво-черен пласт с въглени, 3 – кафяво-черен пласт, 4 – сив, глинест пласт, 5 – бежово-зелен пласт пясък и баластра, 6 – оранжево-червен пласт горял кирпич, 7 – сив, глинест пласт, 8 – кафяво-червен пласт горял кирпич, 9 – бежово-сив пласт, 10 – зелено-кафяв пласт деструкции, 11 – зелено-кафяв пласт, 12 – сиво-зелен пласт, 13 – сиво-кафяв пласт, 14 – зелено-кафяв пласт, 15 – бежово-зелен, глинесто-песъклив пласт, 16 – кафяв пласт, 17 – бежово-кафяв, нехомогенен пласт, 18 – зеленикаво-кафяв, нехомогенен пласт

Fig. 22 Northern cross-section in room 2 of the building A1: 1 – greyish-black layer, 2 – greyish-black layer with charcoal, 3 – brownish-black layer, 4 – greyish clay layer, 5 – beige-green layer of sand and gravel, 6 – orange-red layer of burnt adobe, 7 – greyish clay layer, 8 – brownish-red layer of burnt adobe, 9 – beige-greyish layer, 10 – greenish-brown layer of debris, 11 – greenish-brown layer, 12 – greyish-green layer, 13 – greyish-brown layer, 14 – greenish-brown layer, 15 – beige-green clay layer, 16 – brown layer, 17 – beige-brown layer, 18 – green-brown layer

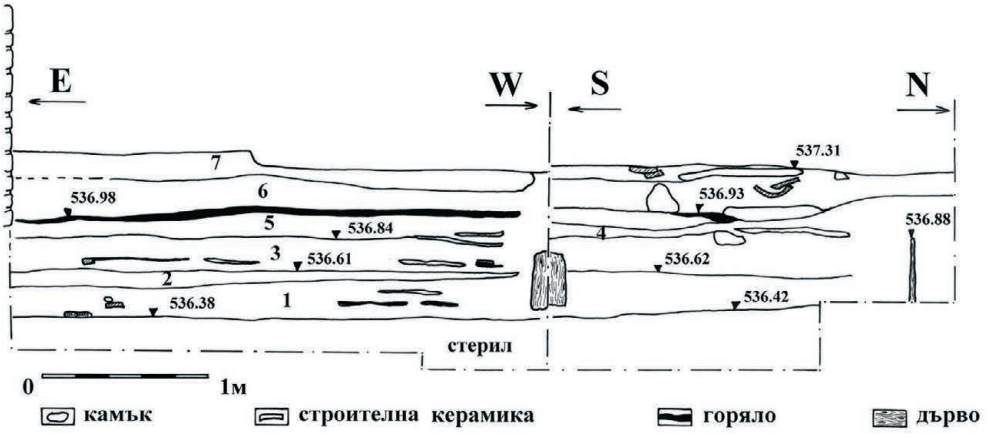
Обр. 23 Северен стартиграфски разрез в помещение 3 на сграда А1: 1 – сиво-черен пласт, 2 – ивици зелена баластра, 3 – сиво-черен пласт, 4 – сиво-черен до сиво-зелен пласт с хоросан, 5 – сив, глинест пласт, 6 – кафяво-оранжев пласт горял кирпич, 7 – сиво-кафяв пласт, 8 – пласт горял кирпич, 9 – кафяво-зеленикав пласт, 10 – оранжево-кафяв пласт горял кирпич

Fig. 23 Northern cross-section in room 3 of the building A1: 1 – greyish-black layer, 2 – thin layers of greenish gravel, 3 – greyish-black layer, 4 – greyish-black to greyish-green layer with mortar, 5 – grey clay layer, 6 – brownish-orange layer of burnt adobe, 7 – greyish-brown layer, 8 – layer of burnt adobe, 9 – brownish-green layer, 10 – orange-brown layer of burnt adobe

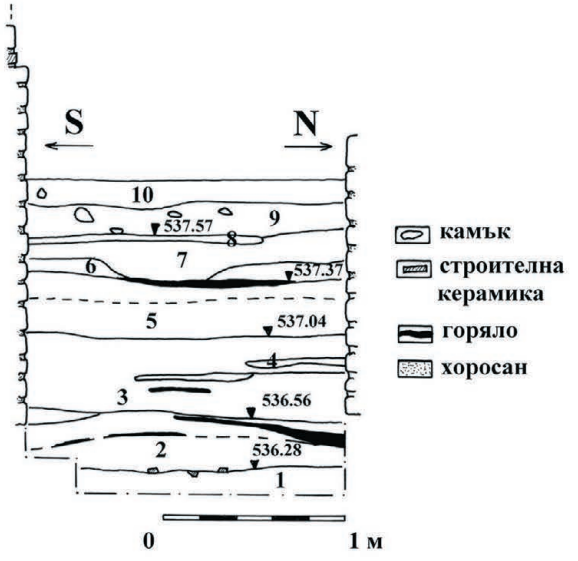
Обр. 24 Южен стратиграфски разрез в помещение 3 на сграда А1: 1 – сиво-черен пласт, 2 – кафяво-черен пласт, 3 – зеленикаво-кафяв пласт, 4 – нехомогенен, кафяво-зелен пласт, 5 – зелено-кафяв пласт с хоросан, 6 – кафяво-черен, глинест пласт, 7 – кафяво-черен, глинест пласт със зеленикави ивици, 8 – кафяво-зеленикав пласт деструкции

Fig. 24 Southern cross-section in room 3 of the building A1: 1 – greyish-black layer, 2 – brownish-black layer, 3 – greenish-brown layer, 4 – brownish-green layer, 5 – greenish-black layer with mortar, 6 – brownish-black clay layer, 7 – brownish-black clay layer with greenish strips, 8 – brownish-green layer of debris

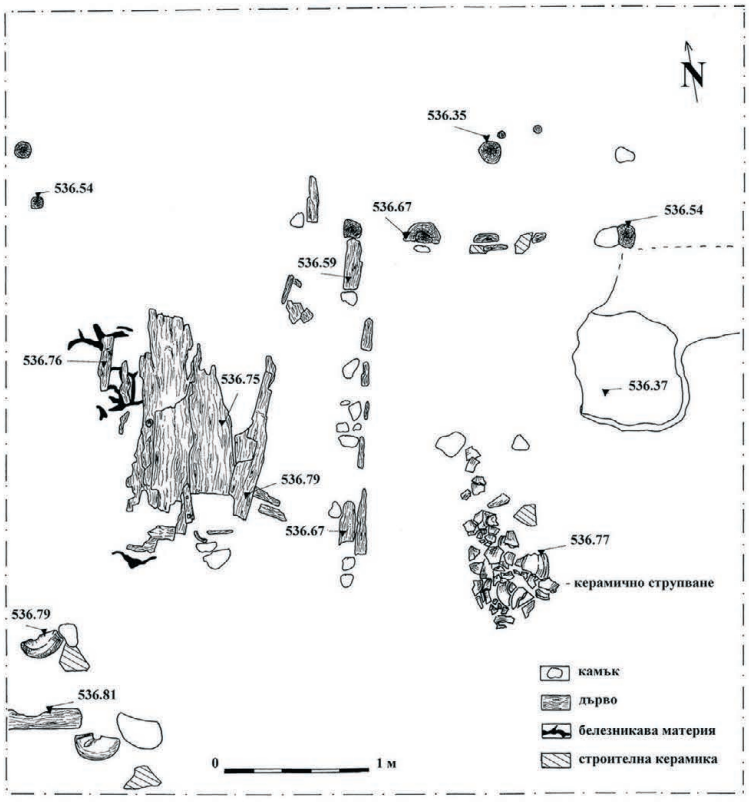
Обр. 25 Южен и западен стратиграфски разрез в помещение 4 на сграда А1: 1 – сиво-черен пласт, 2 – сиво-зелена речна баластра, 3 – кафяво-черен пласт, 4 – бежово-кафява ивица, 5 – сиво-зеленикав пласт, 6 – кафяво-зелен пласт с бежови включения, 7 – сиво-кафяв, нехомогенен пласт

Fig. 25 Southern and western cross-section in room 4 of the building A1: 1 – greyish-black layer, 2 – greyish-green layer of gravel, 3 – brownish-black layer, 4 – beige-brown strip, 5 – greyish-green layer, 6 – brownish-green layer with beige strips, 7 – greyish-brown layer

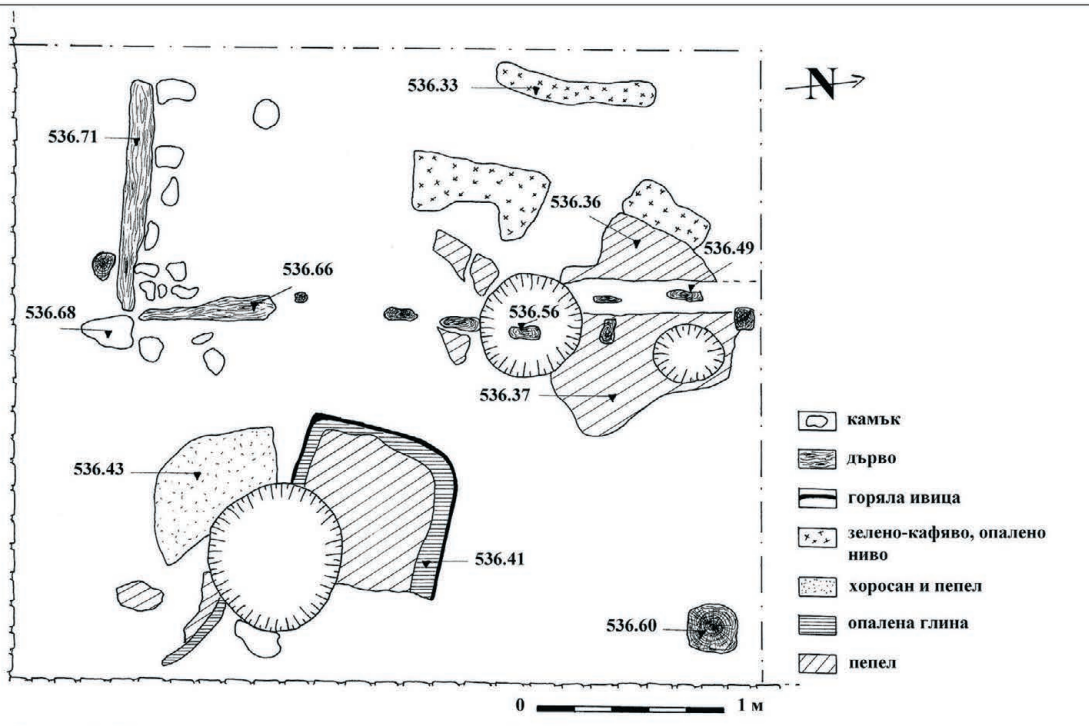
Обр. 26 Западен стратиграфски разрез в югозападната част на помещение 4 на сграда А1: 1– сив, глинест пласт, 2 – сиво-черен пласт с горели ивици, 3 – нехомогенен сиво-черен пласт, 4 – ивици бежово-зелен пясък и баластра, 5 – светлокафяв пласт с въглени, 6 – кафяв пласт с песъкливи ивици, 7 – сиво-кафяв хомогенен пласт, 8 – бежово-зеленикав пласт пясък и баластра, 9 – бежово-зеленикав пласт с включения от пясък и баластра, 10 – сиво-кафяв пласт

Fig. 26 Western cross-section in south-west part of the room 4 of building A1: 1 – grey clay layer, 2 – greyish-black layer, 3 – inhomogeneous greyish-black layer, 4 – thin layers of sand and gravel, 5 – light brown layer with charcoal, 6 – brownish layer with sandy strips, 7 – grayish-black layer, 8 – beige-green layer of gravel and sand, 9 – greenish-beige layer mixed with sand and gravel, 10 – greyish-brown layer

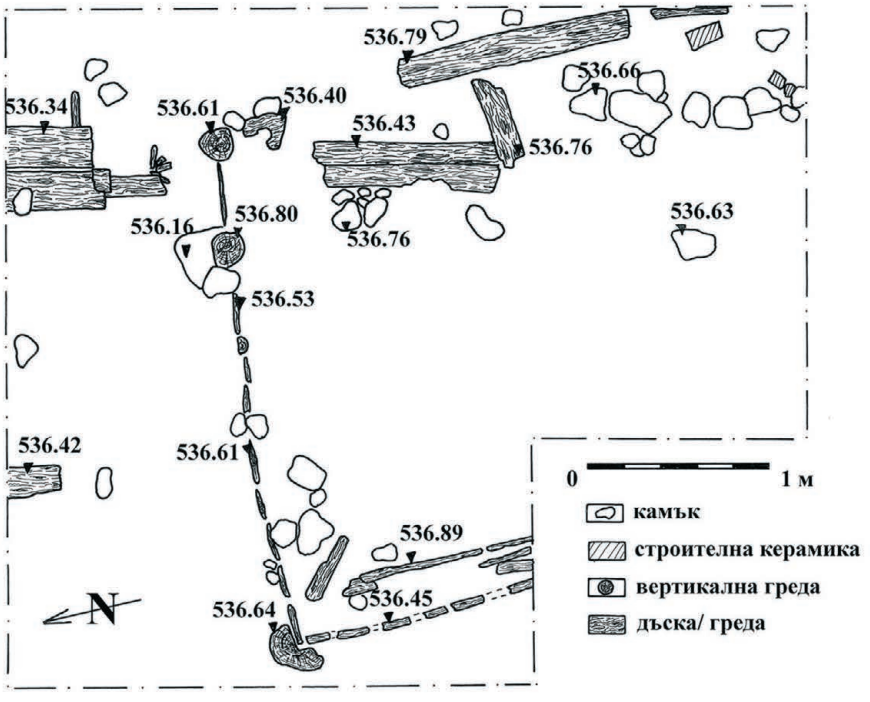
Обр. 27 План на разкритите останки от I и II период в помещение 1 на сграда А1

Fig. 27 Plan of the archaeological remains of the first and second periods in room 1 of the building A1

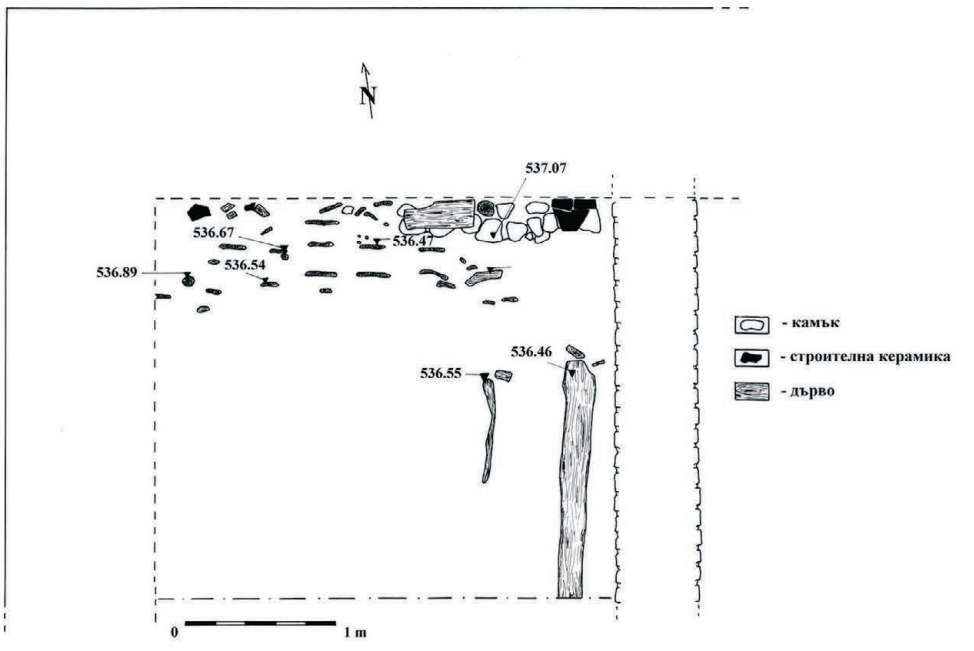
Обр. 28 План на разкритите останки от I и II период в източната част на помещение 2 на сграда A1

Fig. 28 Plan of the archaeological remains of the first and second periods in the eastern part of the room 2 of the building A1

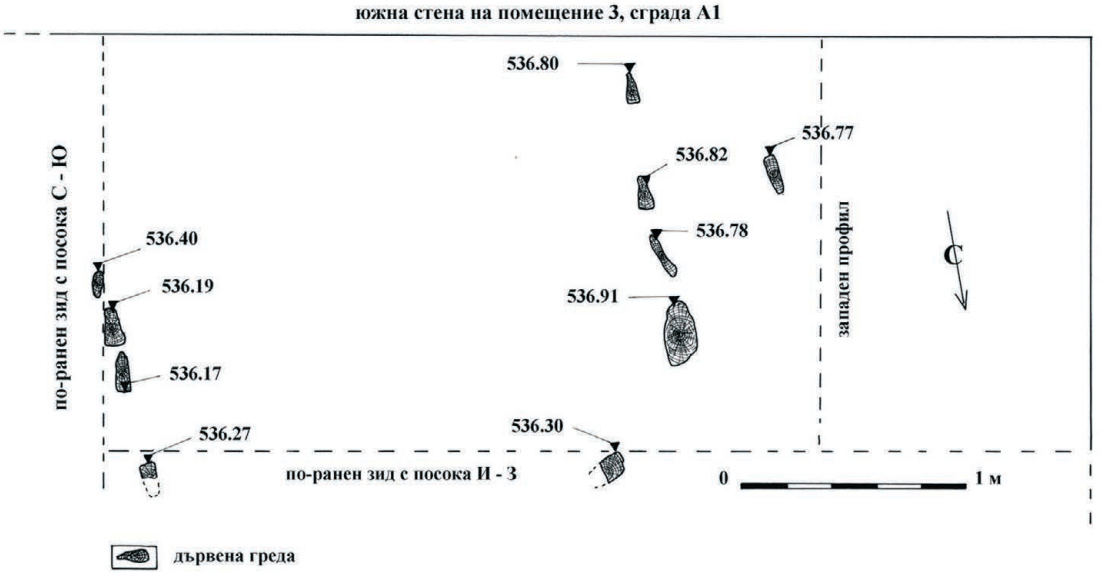
Обр. 29 План на разкритите останки от I и II период в помещение 3 на сграда A1

Fig. 29 Plan of the archaeological remains of the first and second periods in the room 3 of the building A1

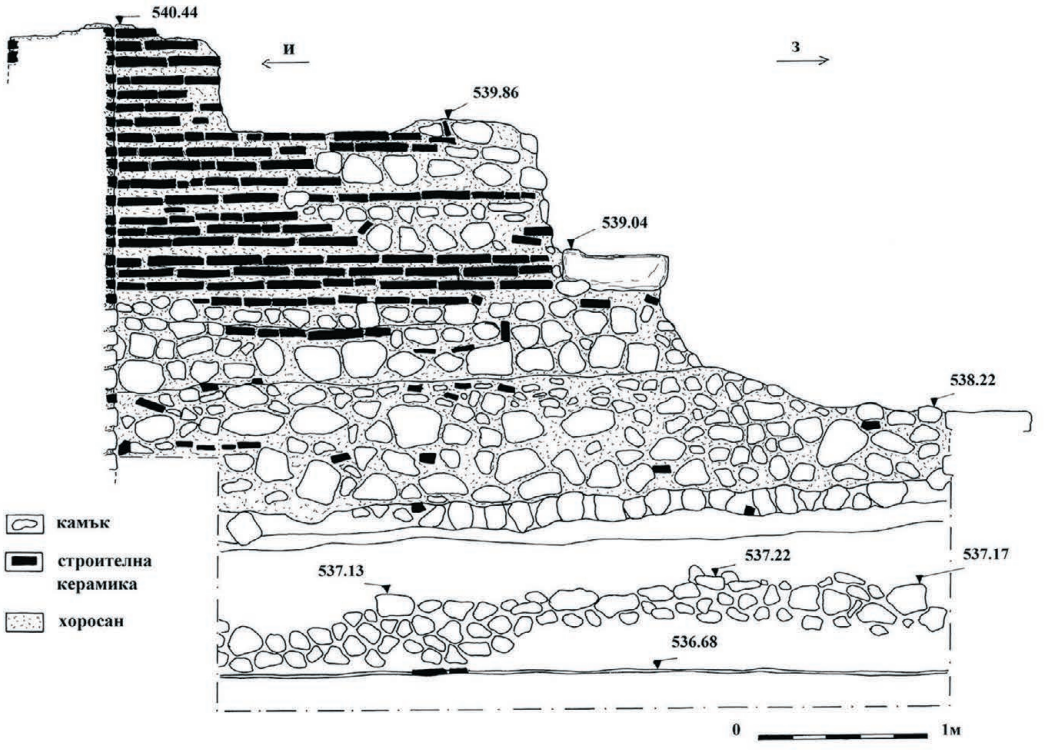
Обр. 30 План на разкритите останки от трите периода в северозападната част на помещение 4 на сграда А1

Fig. 30 Plan of the archaeological remains of the first, second and third periods in the northwesterns part of the room 4 of building A1

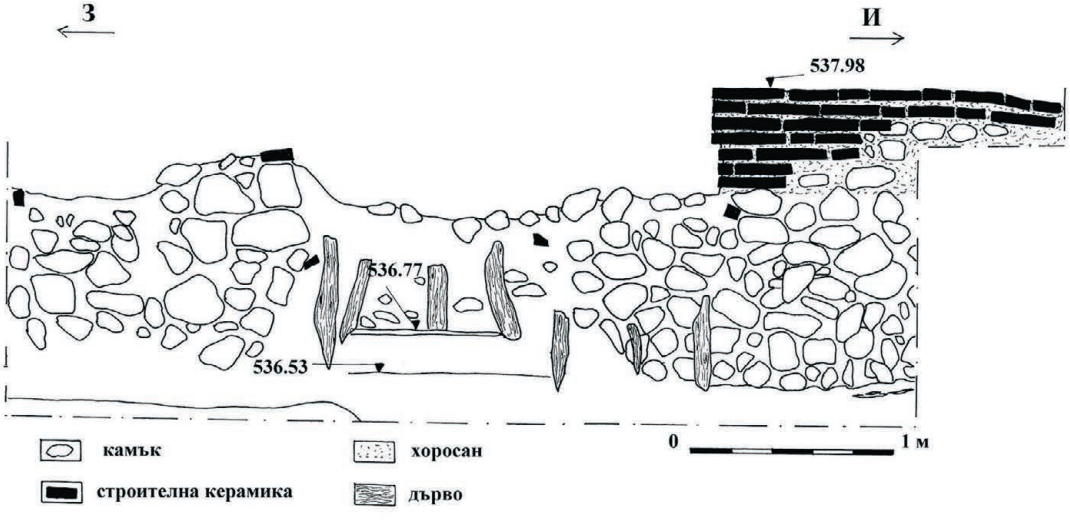
Обр. 31 План на разкритите останки от II период в югозападната част на помещение 4 на сграда А1

Fig. 31 Plan of the archaeological remains of the second period in the southwestern part of the room 4 of building A1

Обр. 32 Изглед от север към стената от III период в южната част на помещение 1 на сграда А1

Fig. 32 A third period wall in the southern part of the room 1 of the building A1, view from north

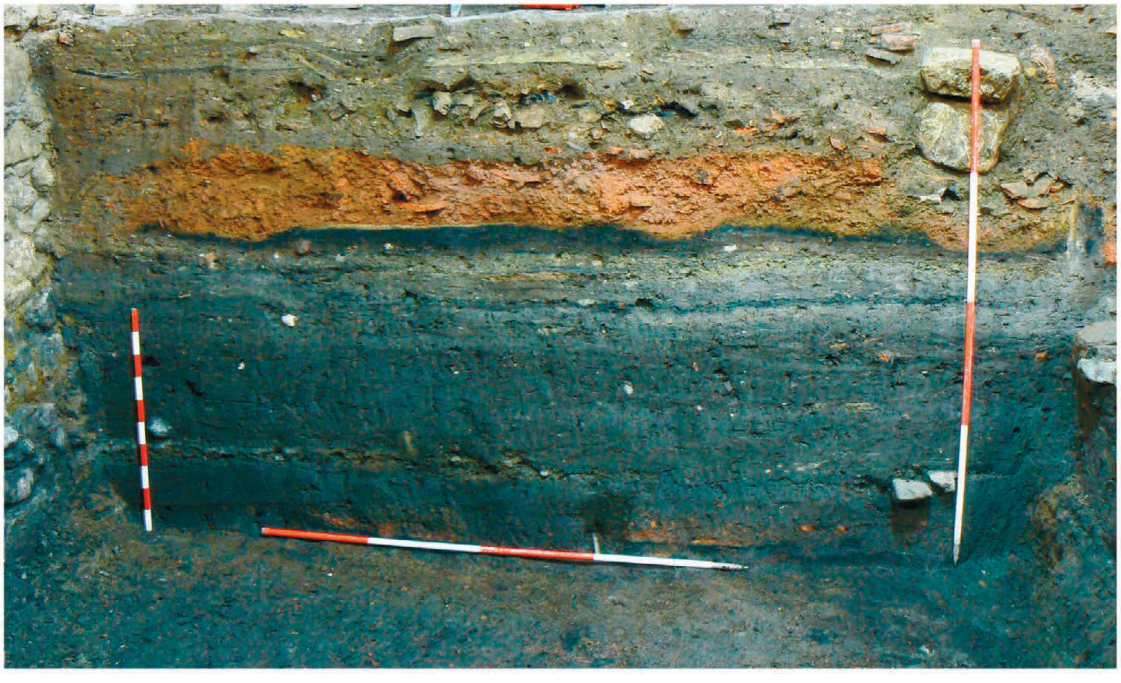
Обр. 33 Изглед от юг към дървените останки от III период до южното лице на стена от II век в помещение 1 на сграда А1

Fig. 33 Third period wooden remains at the south side of a 2nd century wall in room 1 of the building A1, view from south

Обр. 34 Северен стратиграфски разрез в помещение 1 на сграда А1

Fig. 34 Northern cross-section in room 1 of the building A1

Обр. 35 Северен стратиграфски разрез в помещение 2 на сграда А1

Fig. 35 Northern cross-section in room 2 of the building A1

Обр. 36 Северен стратиграфски разрез в помещение 3 на сграда А1

Fig. 36 Northern cross-section in room 3 of the building A1

Обр. 37 Южен стратиграфски разрез в помещение 4 на сграда А1

Fig. 37 Southern cross-section in room 4 of the building A1

Обр. 38 Дървени останки от I и II период в помещение 1 на сграда A1

Fig. 38 Wooden remains of the first and second periods in the room 1 of the building A1

Обр. 39 Разкритите останки от I и II период в източната част на помещение 2 на сграда A1

Fig. 39 Archaeological remains of the first and second periods in room 2 of the building A1

Обр. 40 Контекст от I период в помещение 4 на сграда A1

Fig. 40 A first period context in room 4 of the building A1

Обр. 41 Останки от I период в северозападната част на помещение 4 на сграда A1

Fig. 41 Archaeological remains of the first period in the northwestern part of room 4 of the building A1

Обр. 42 Останки от II период в помещение 1 на сграда A1
Fig. 42 Archaeological remains of the second period in room 1 of the building A1

Обр. 43 Дървени елементи от стена от II период в помещение 1 на сграда A1
Fig. 43 Archaeological remains of a second period wooden wall in room 1 of the building A1

Обр. 44
Контекст от II период в югозападния ъгъл на помещение 1 на сграда A1

Fig. 44
A second period context in the southwestern corner of room 1 in the building A1

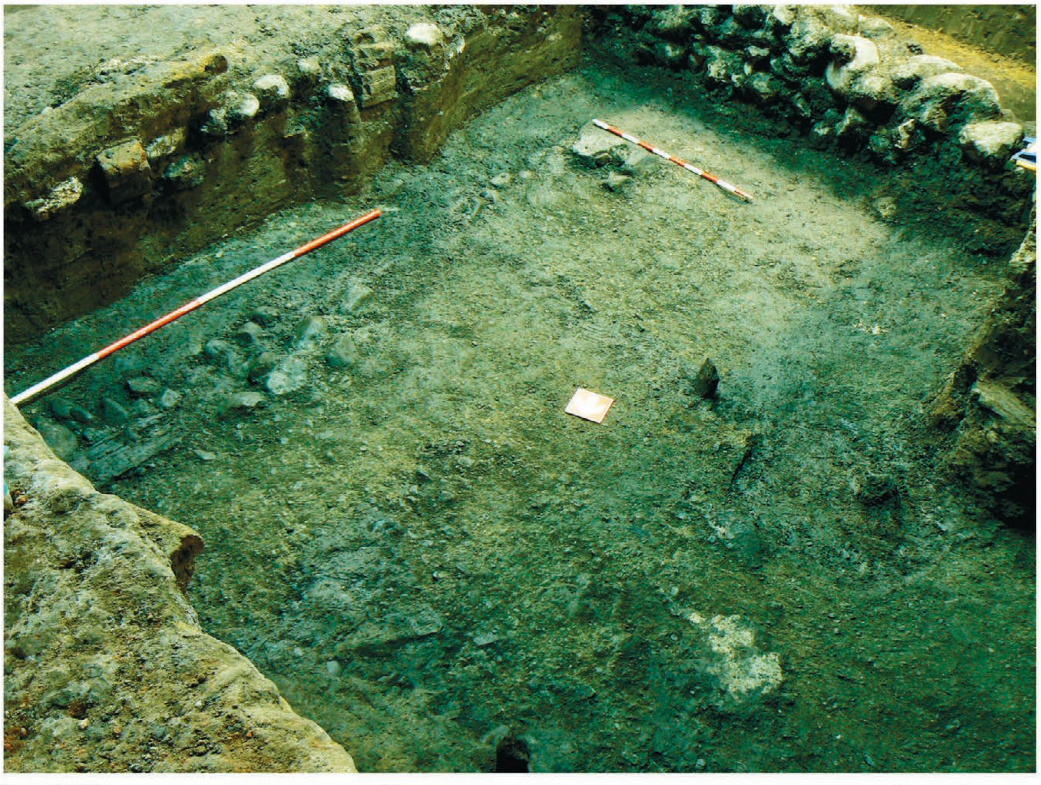
Обр. 45
Животински кости и охлюви в помещение 1 на сграда A1 (II период)

Fig. 45
A second period context with animal bones and snails in room 1 of the building A1

Обр. 46
Останки от II период в южната част на помещение 2 на сграда A1

Fig. 46
A second period archaeological remains in room 2 of the buildig A1

Обр. 47 Подово ниво и стени от II период в западната част на помещение 2 на сграда A1
Fig. 47 A second period floor level and walls in the western part of room 2 of the building A1

Обр. 48 Югоизточен ъгъл на помещение от II период в източната част на помещение 2 на сграда A1
Fig. 48 Room 2 of the building A1. Southeastern corner of room of the second period building

Обр. 49 Останки от I и II период в помещение 3 на сграда A1
Fig. 49 Archaeological remains of the first and second periods in room 3 of building A1

Обр. 50 Останки от I и II период в помещение 3 на сграда A1, изглед от север
Fig. 50 Archaeological remains of the first and second periods in room 3 of building A1, view from north

Обр. 51 Баластрово подово ниво от II период в помещение 4 на сграда А1
Fig. 51 A second period gravel floor level in room 4 of bulding A1

Обр. 52 Дървени елементи от II период в югозападната част на помещение 4 на сграда А1
Fig. 52 A second period wooden remains in the southwestern part of room 4 of building A1

Обр. 53 Дървена субстанция в югоизточната част на помещение 4 на сграда А1
Fig. 53 Wooden substance in the southeastern part of the room 4 of building A1

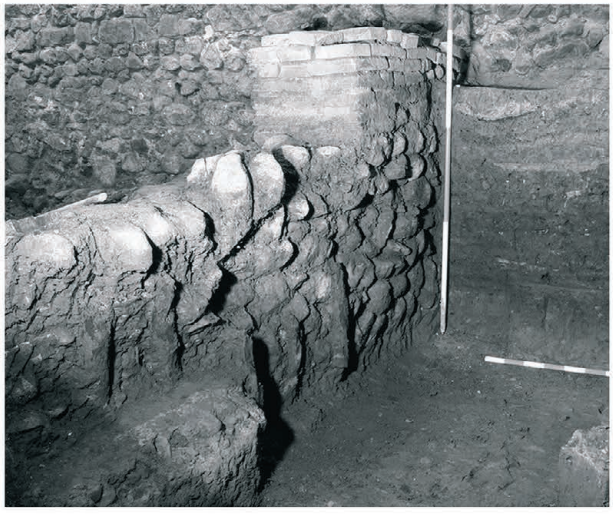

Обр. 54 Останки в югоизточната част на помещение 4 на сграда А1 (II период)
Fig. 54 Second period remains in the southeastern part of room 4 of building A1

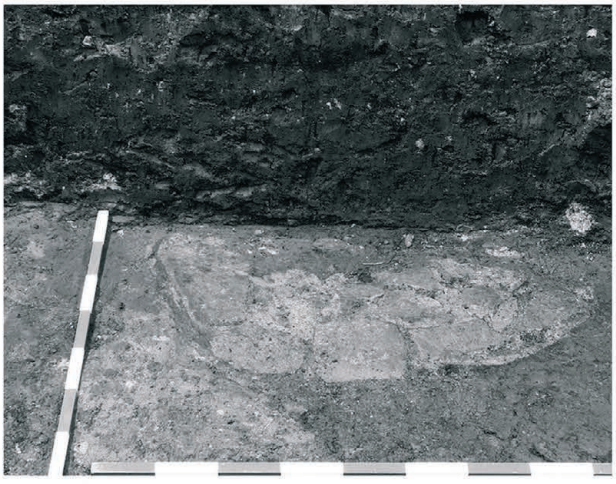
Обр. 55 Стена от III период в южната част на помещение 1 на сграда A1

Fig. 55 A third period wall in the southern part of the room 1 of building A1

Обр. 56 Дървени елементи от III период в южната част на помещение 1 на сграда A1

Fig. 56 Third period wooden remains in the southern part of room 1 of the building A1

Обр. 57 Структура (пещ ?) в южната част на помещение 2 на сграда A1

Fig. 57 Remains of an oven (?) in the southern part of the room 2 of the building A1

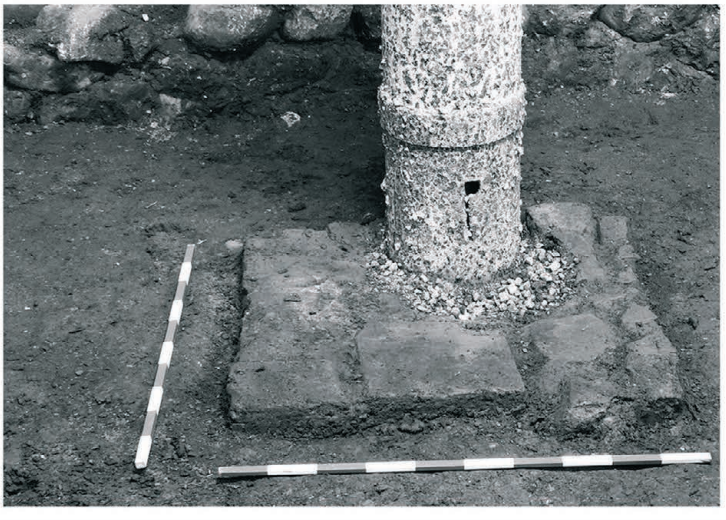

Обр. 58 Дървени елементи от II и III период в помещение 3 на сграда A1
Fig. 58 Wooden remains of the second and third periods in room 3 of building A1

Обр. 59
Стени от III период, попадащи в северния стратиграфски разрез в помещение 3 на сграда A1

Fig. 59
Third period walls in the northern cross-section of room 3 of building A1

Обр. 60
Тухлена основа на пещ от III период в помещение 3 на сграда A1

Fig. 60
A brick base of an oven of the third period in room 3 of building A1

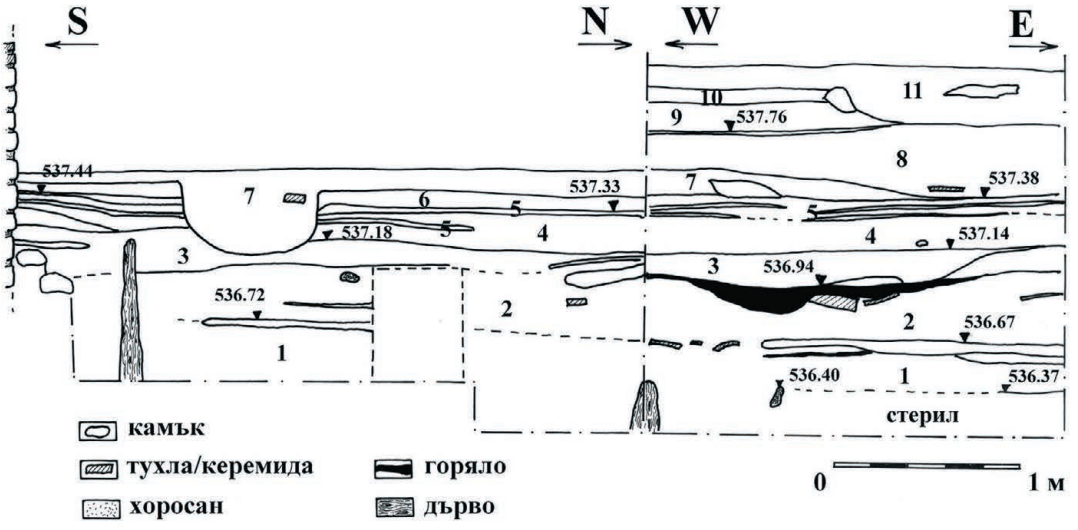
Обр. 61 Стена от III период с част от хоризонтална дървена греда върху нея в помещение 4 на сграда А1

Fig. 61 A third period stone-sill with part of a slleper beam on top of it in the room 4 of building A1

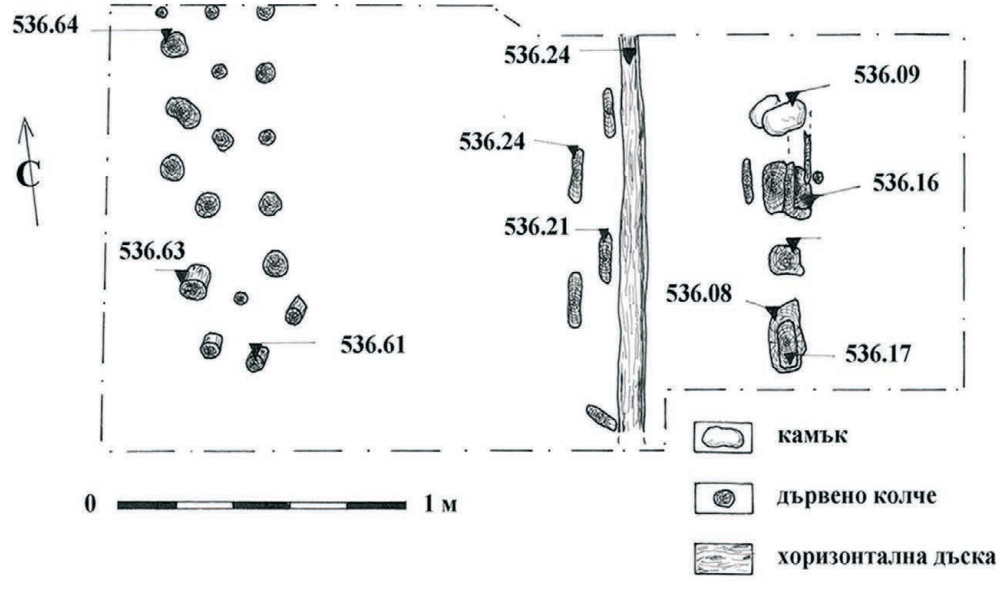
Обр. 62 Стена от III период в североизточната част на помещение 4 на сграда А1

Fig. 62 A third period stone wall in the northeastern part of the room 4 of building A1

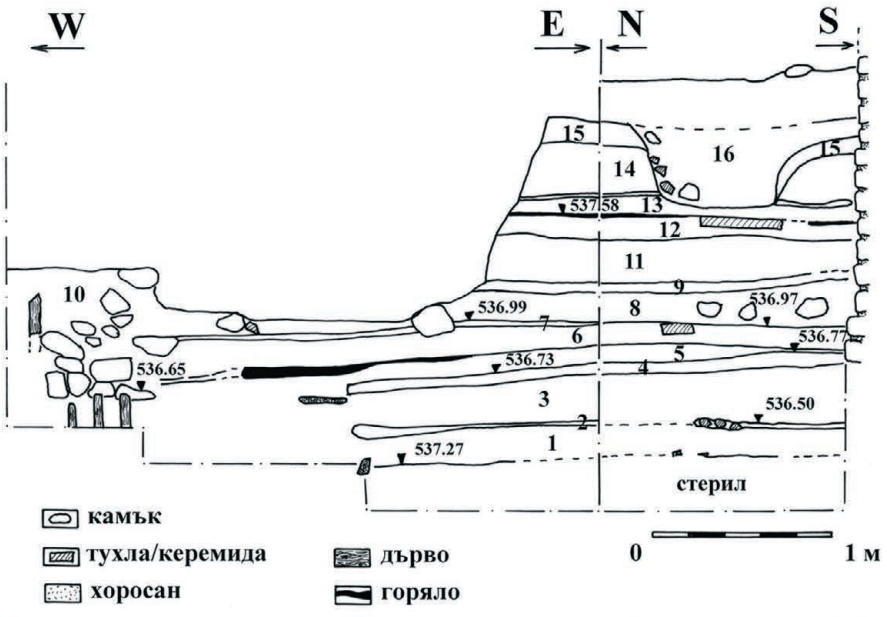
Обр. 63 Западен и северен стратиграфски разрез в сондаж 2 по декуманус 3: 1– сиво-черен пласт, 2 – кафяво-черен пласт, 3 – сиво-черен пласт със зеленикави включения, 4 – кафяво-черен пласт, 5 – ивици бял хоросан, 6 – сив, глинест пласт, 7 – кафяво-оранжев пласт горял кирпич, 8 – оранжево-червен пласт горял кирпич, 9 – оранжево-кафяв пласт горял кирпич, 10 – сиво-черен пласт, 11 – сиво-кафяв пласт с деструкции

Fig. 63 Western and northern cross-sections of sondage 2 on *decumanus* 3: 1 – greyish-black layer, 2 – brownish-black layer, 3 – greyish-black layer with beige-green sediments, 4 – brownish-black layer, 5 – strips of white mortar, 6 – grey clay layer, 7 – brownish-orange layer of burnt adobe, 8 – orange-red layer of burnt adobe, 9 – orange-brown layer of burnt adobe, 10 – greyish-black layer, 11 – greyish-black layer with debris

Обр. 64 План на останките от I и II период в сондаж 3 по декуманус 3

Fig. 64 Plan of the archaeological remains of the first and second periods in sondage 3 on *decumanus* 3

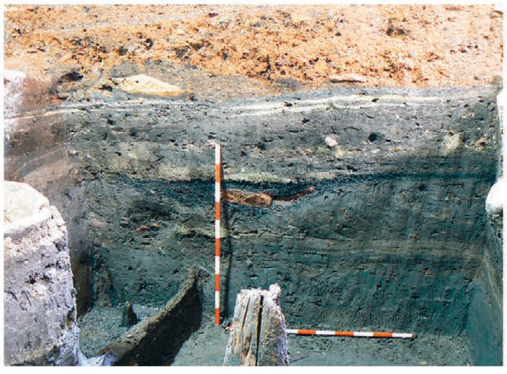
Обр. 65 Северен и източен стратиграфски разрез в сондаж 3 по декуманус 3: 1 – сиво-черен пласт, 2 – кафяво-червена ивица горяла глина, 3 – сиво-черен глинест пласт, 4 – ивица сив пясък, 5 – сив пласт, 6 – кафяво-черен, нехомогенен пласт, 7 – сива песъклива ивица, 8 – сиво-кафяв пласт с пясък, 9 – кафяв пласт, 10 – кафяво-зеленикав пласт, траншея на изваден зид, 11 – керемиденочервен пласт горял кирпич, 12 – кафяво-бежов пласт, 13 – кафяво-червен пласт горял кирпич, 14 – кафяво-червен пласт горял кирпич, 15 – сив пласт с въглени, 16 – нехомогенен кафяв пласт с хоросан

Fig. 65 Northern and eastern cross-sections of sondage 3 on *decumanus* 3: 1 – greyish-black layer, 2 – brownish-red strip of burnt clay, 3 – greyish-black clay layer, 4 – a strip of grey sand, 5 – grey layer, 6 – brownish-black inhomogeneous layer, 7 – grey sandy strip, 8 – greyish-brown layer of sand, 9 – brown layer, 10 – brownish-green layer – a trench of stone wall, 11 – brick red layer of burnt adobe, 12 – brownish-beige layer, 13 – brownish-red layer of burnt adobe, 14 – brownish-red layer of burnt adobe, 15 – grey layer with charcoal, 16 – inhomogeneous brown layer with mortar

Обр. 66
Останки от I период в сондаж 2 по декуманус 3

Fig. 66
A first period wooden remains in sondage 2 on *decumanus* 3

Обр. 67 Северен стратиграфски разрез в сондаж 2 по декуманус 3
Fig. 67 Northern cross-section of sondage 2 on *decumanus* 3

Обр. 68 Северен стратиграфски разрез в сондаж 3 по декуманус 3
Fig. 68 Northern cross-section of sondage 3 on *decumanus* 3

Обр. 69 Част от дървена стена от I период в сондаж 3 по декуманус 3
Fig. 69 A part of third period wooden wall in sondage 3 on *decumanus* 3

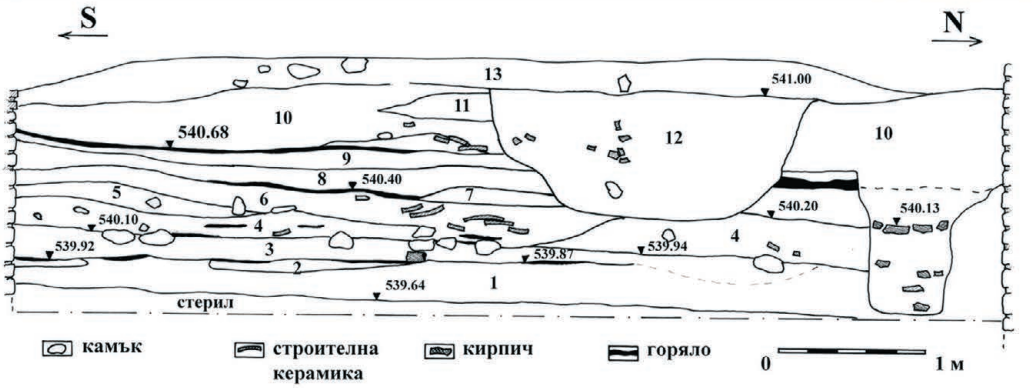
Обр. 70 Останки от дървени стени от I и II период в сондаж 3 по декуманус 3
Fig. 70 Remains of wooden walls of the first and second periods in sondage 3 on *decumanus* 3

Обр. 71 Стена и деструкции от III период в сондаж 1 по декуманус 3
Fig. 71 A third period wall and debris in sondage 1 on *decumanus* 3

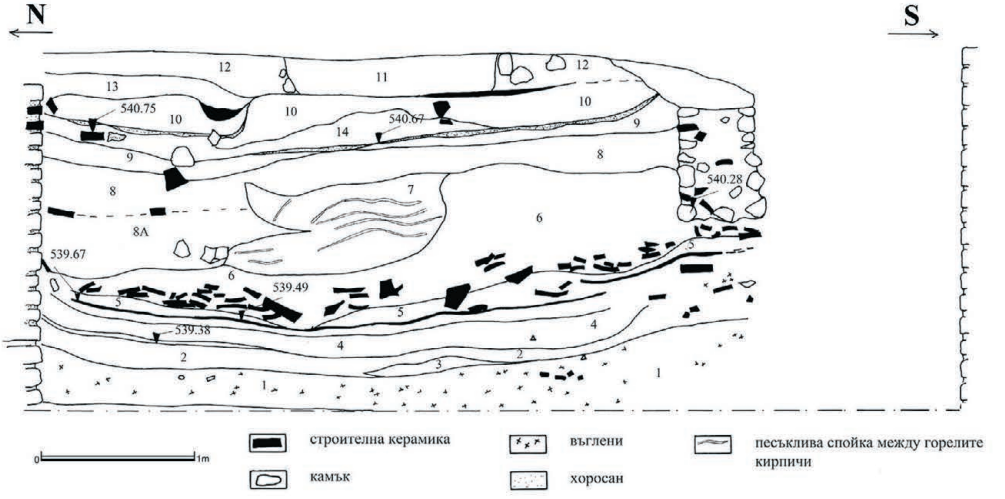

Обр. 72 Горели глинени обмазки от I период и дървени елементи от II период в сондаж 3 по декуманус 3
Fig. 72 A first period burnt clay debris and a second period wooden remains in sondage 3 on *decumanus* 3

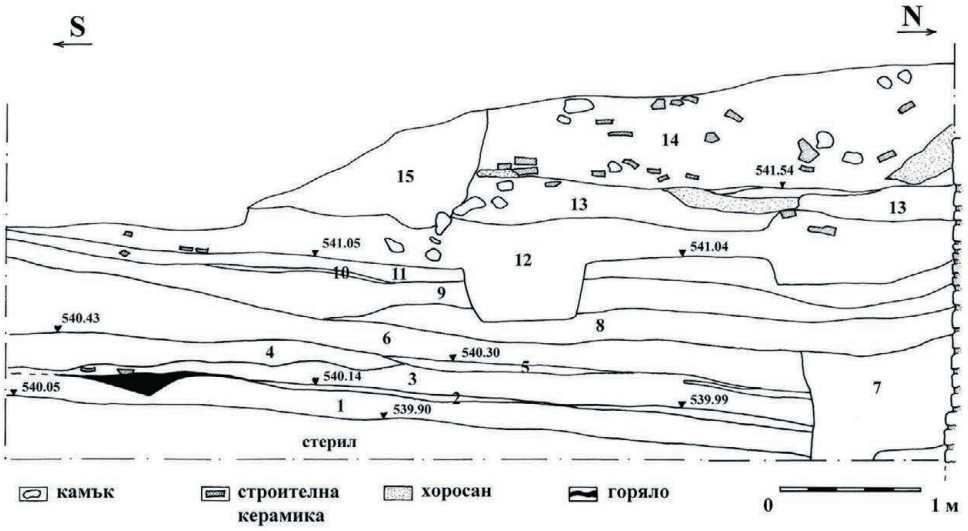
Обр. 73 Западен стратиграфски разрез в помещение 2 на сграда А2: 1 – сиво-черен пласт, 2 – кафяво-черна горяла ивица, 3 – зеленикаво-кафяв, нехомогенен пласт с въглени, 4 – кафяво-черен пласт, 5 – бежово-зелен пласт, 6 – кафяв пласт с въглени, 7 – бежово-зелен пласт, 8 – зелено-кафяв пласт, 9 – кафяво-черен пласт, 10 – кафяво-червен пласт горели деструкции, 11 – червено-кафяв пласт отухлен кирпич, 12 – тъмнокафяв пласт, вкопаване; 13 – кафява нехомогенен пласт

Fig. 73 Western cross-section in room 2 of building A2: 1 – greyish-black layer, 2 – brownish-black burnt strip, 3 – greenish-brown, inhomogeneous layer with charcoal, 4 – brownish-black layer, 5 – beige-green layer, 6 – brown layer with charcoals, 7 – beige-green layer, 8 – green-brown layer, 9 – brownish-black layer, 10 – brownish-red layer of burnt debris, 11 – red-brown layer of burnt adobe, 12 – dark brown layer (a pit), 13 – brown inhomogeneous layer

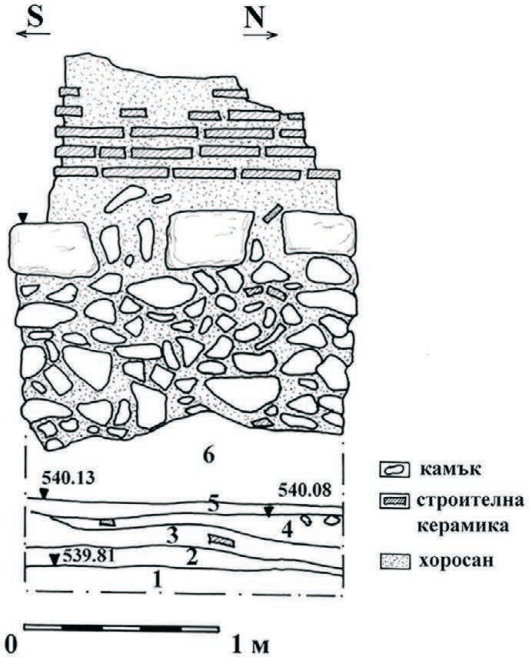
Обр. 74 Източен стратиграфски разрез в помещение 6 на сграда А2: 1 – сиво-черен пласт с въглени, 2 – бежово-зелен пласт, 3 – кафяво-червена ивица, 4 – сиво-кафяв пласт, 5 – черно-кафяв пласт, 6 – оранжево-кафяв пласт отухлен кирпич, 7 – кафяво-бежов пласт с песъкливи ивици, 8 – червено-кафяв пласт, 9 – сиво-кафяв пласт, 10 – сиво-кафяв пласт с хоросан, 11 – сиво-черен пласт, 12 – кафяво-сив пласт с въглени, 13 – кафяв пласт, 14 – кафяво-оранжев пласт горели деструкции

Fig. 74 Eastern cross-section in room 6 of building A2: 1 – greyish-black layer, 2 – beige-green layer, 3 – brownish-red strip, 4 – greyish-brown layer, 5 – black-brown layer, 6 – orange-brown layer of burnt adobe, 7 – brown-beige layer with sandy strips, 8 – reddish-brown layer, 9 – grey-brown layer, 10 – greyish-brown layer with charcoal, 11 – greyish-black layer, 12 – brown-grey layer with charcoal, 13 – brown layer, 14 – brown-orange layer of burnt debris

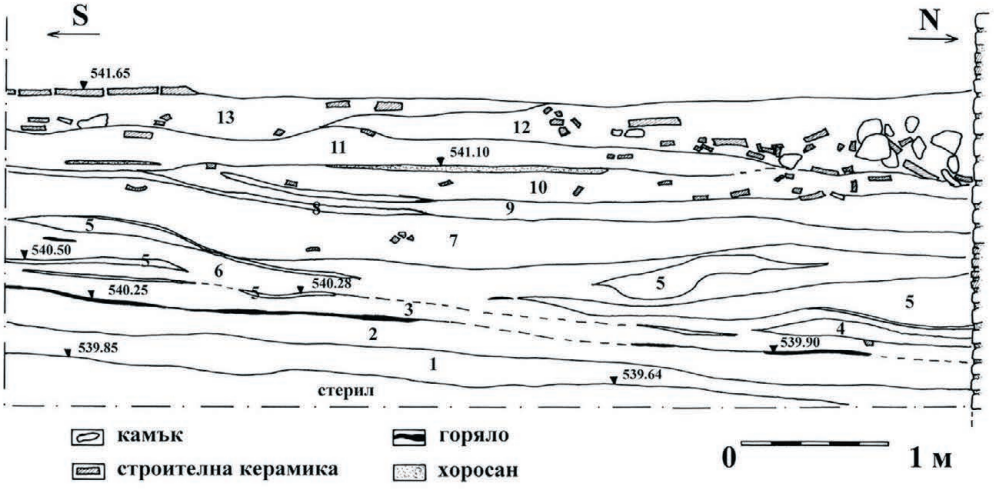
Обр. 75 Западен стратиграфски разрез в помещение 5 на сграда А2: 1 – сиво-черен пласт, 2 – кафяв пласт, 3 – сиво-черен нехомогенен пласт, 4 – черно-кафяв пласт с въглени, 5 – бежово-кафяв пласт, 6 – кафяв пласт, 7 – кафяво-зелен пласт, изкоп на изваден зид, 8 – сиво-черен пласт, 9 – кафяво-черен пласт, 10 – бежово-кафява ивица, 11 – черно-кафяво, опалено ниво, 12 – оранжево-кафяв пласт опожарени деструкции, 13 – бежово-кафяв пласт с хоросан, 14 – сиво-кафяв пласт с деструкции, 15 – съвременно вкопаване

Fig. 75 Western cross-section in room 5 of building A2: 1 – greyish-black layer, 2 – brown layer, 3 – greyish-black inhomogeneous layer, 4 – black-brown layer with charcoal, 5 – beige-brown layer, 6 – brown layer, 7 – brown-green layer, trench of stone wall, 8 – greyish-black layer, 9 – brown-black layer, 10 – beige-brown strip, 11 – black-brown burnt level, 12 – orange-brown layer of burnt debris, 13 – beige-brown layer with mortar, 14 – greyish-brown layer with debris, 15 – greyish layer (modern)

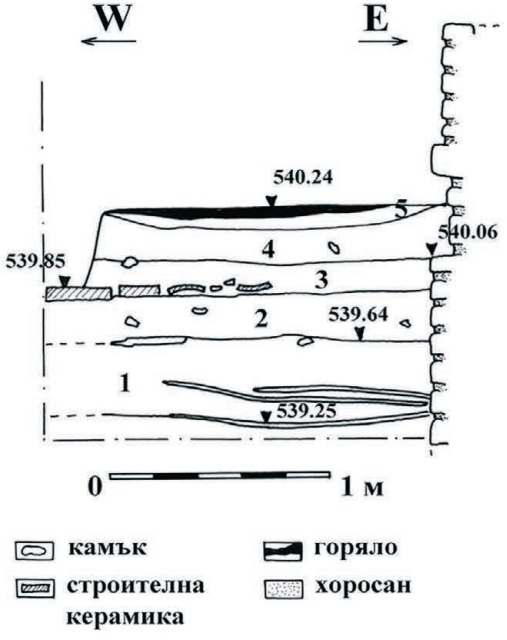
Обр. 76 Западен стратиграфски разрез в помещение 5 на сграда А2: 1 – кафяво-черен пласт с въглени, 2 – бежово-кафяв пласт, 3 – сиво-кафяв пласт, 4 – бежово-зеленикав пласт пясък и баластра, 5 – черно-кафяв пласт; 6 – кафяво-бежов пласт

Fig. 76 Western cross-section in room 5 of building A2: 1 – brown-black layer with charcoal, 2 – beige-brown layer, 3 – grey-brown layer, 4 – beige-green layer of sand and gravel, 5 – black-brown layer, 6 – brown-beige layer

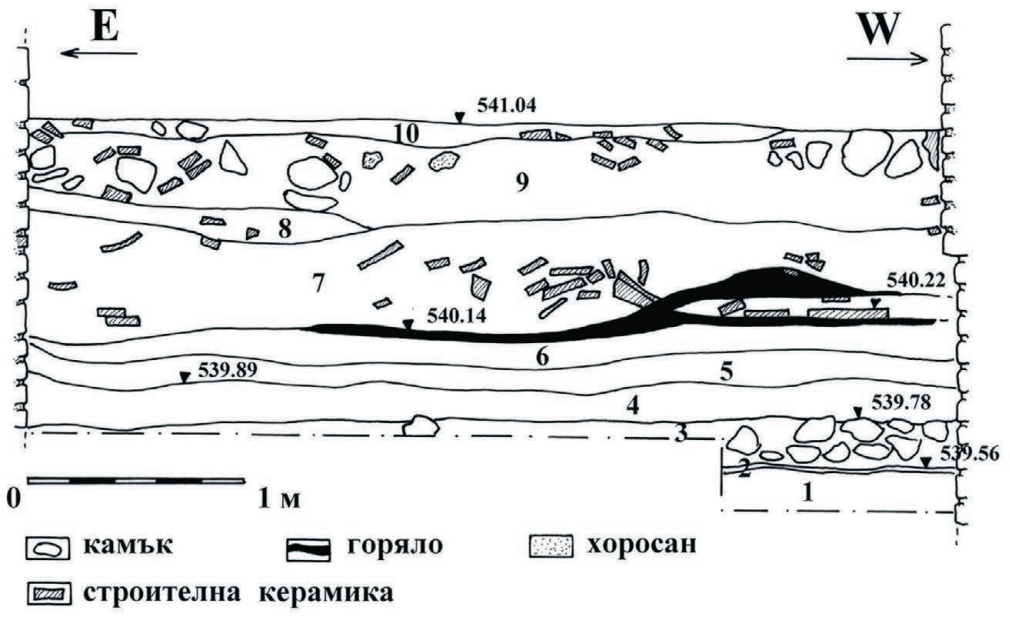
Обр. 77 Западен стратиграфски разрез в помещение 7 на сграда А2: 1 – кафяво-черен пласт, 2 – кафяво-черен пласт с въглени, 3 – кафяво-черен, глинест пласт, 4 – бежово-кафяв пласт, 5 – охрово-зелен пласт баластра и пясък, 6 – кафяво-черен пласт, 7 – сиво-кафяв пласт с хоросан, 8 – бежово-кафяв, песъклив пласт, 9 – бежово-зелен, нехомогенен пласт, 10 – кафяв пласт с въглени, 11 – червено-кафяв пласт горели деструкции, 12 – тъмнокафяв пласт, 13 – кафяв, нехомогенен пласт

Fig. 77 Western cross-section in room 7 of building A2: 1 – brown-black layer, 2 – brown-black layer with charcoal, 3 – brown-black clay layer, 4 – beige-brown layer, 5 – ochre-green layer of sand and gravel, 6 – brown-black layer, 7 – greyish-brown layer with mortar, 8 – beige-brown sandy layer, 9 – beige-green inhomogeneous layer, 10 – brown layer with charcoal, 11 – red-brown layer of burnt debris, 12 – dark brown layer, 13 – brown, inhomogeneous layer

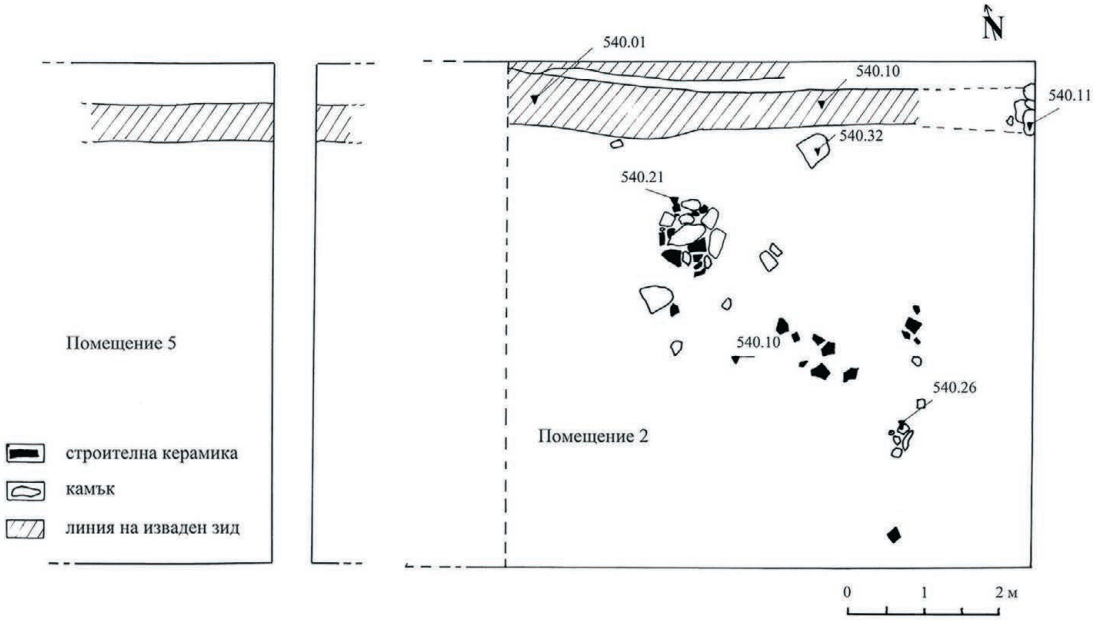
Обр. 78
Северен стратиграфски разрез в помещение 11 на сграда А2: 1 – кафяво-черен пласт с песъкливи ивици, 2 – черно-кафяв, нехомогенен пласт с въглени, 3 – кафяво-бежов пласт, 4 – бежово-зелен, нехомогенен пласт, 5 – кафяв пласт

Fig. 78
Northern cross-section in room 11 of building A2: 1 – brown-black layer with sandy strips, 2 – black-brown, inhomogeneous layer with charcoal, 3 – brown-beige layer, 4 – beige-green, inhomogeneous layer, 5 – brown layer

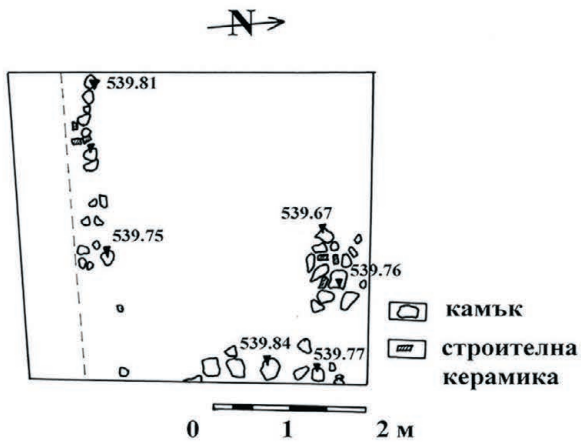
Обр. 79 Южен стратиграфски разрез в помещение 12 на сграда А2: 1 – кафяво-черен, нехомогенен пласт, 2 – бежово-зелено песъкливо ниво, 3 – кафяв пласт, 4 – сиво-кафяв пласт с въглени, 5 – бежово-зеленикав пласт с баластрови включения, 6 – сиво-кафяв пласт, 7 – оранжево-кафяв пласт горял кирпич и деструкции, 8 – нехомогенен, сиво-черен пласт с хоросан; 9 – кафяво-сив пласт с деструкции; 10 – сиво-кафяв, нехомогенен пласт

Fig. 79 Southern cross-section in room 12 of building A2: 1 – brown-black, inhomogeneous layer, 2 – beige-green sandy level, 3 – brown layer, 4 – greyish-brown layer with charcoal, 5 – beige-green layer with gravel, 6 – greyish-brown layer, 7 – orange-brown layer of burnt adobe and debris. 8 – greyish-black, inhomogeneous layer with mortar, 9 – brown-grey layer with debris, 10 – greyish-brown, inhomogeneous layer

Обр. 80 План на останки от III период в помещение 2 на сграда А2

Fig. 80 Plan of a third period remains in room 2 of building A2

Обр. 81 План на останки от сграда от III период в помещение 12 на сграда А2

Fig. 81 Plan of third period building remains in room 12 of building A2

Обр. 82 Част от подово ниво в помещение 3 на сграда А2

Fig. 82 A fragment of third period floor in room 3 of building A2

Обр. 83 Останки от III период в помещение 2 на сграда А2

Fig. 83 Third period remains in room 2 of building A2

Обр. 84 Ситуация в помещение 7 на сграда А2

Fig. 84 Archaeological remains in room 7 of building A2

Обр. 85 Пещ от I период в помещение 11 на сграда А2

Fig. 85 A first period oven in room 11 of building A2

Обр. 86 Пещ от II период в помещение 12 на сграда А2

Fig. 86 A second period oven in room 12 of building A2

Обр. 87 Западен стратиграфски разрез в помещение 2 на сграда А2

Fig. 87 Western cross-section in room 2 of building A2

Обр. 88 Западен стратиграфски разрез в помещение 5 на сграда А2

Fig. 88 Western cross-section in room 5 of building A2

Обр. 89 Източен стратиграфски разрез в помещение 6 на сграда А2

Fig. 89 Eastern cross-section in room 6 of building A2

Обр. 90 Западен стратиграфски разрез в помещение 7 на сграда А2

Fig. 90 Western cross-section in room 7 of building A2

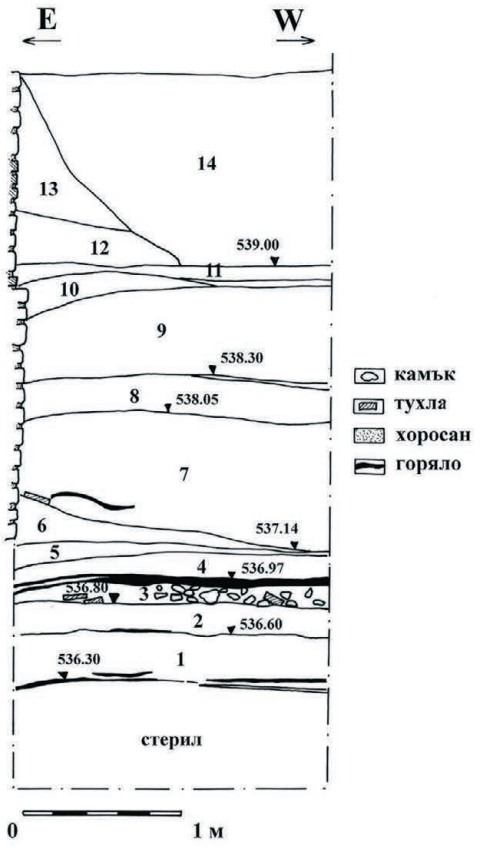
Обр. 91 Северен стратиграфски разрез в помещение 11 на сграда А2

Fig. 91 Northern cross-section in room 11 of building A2

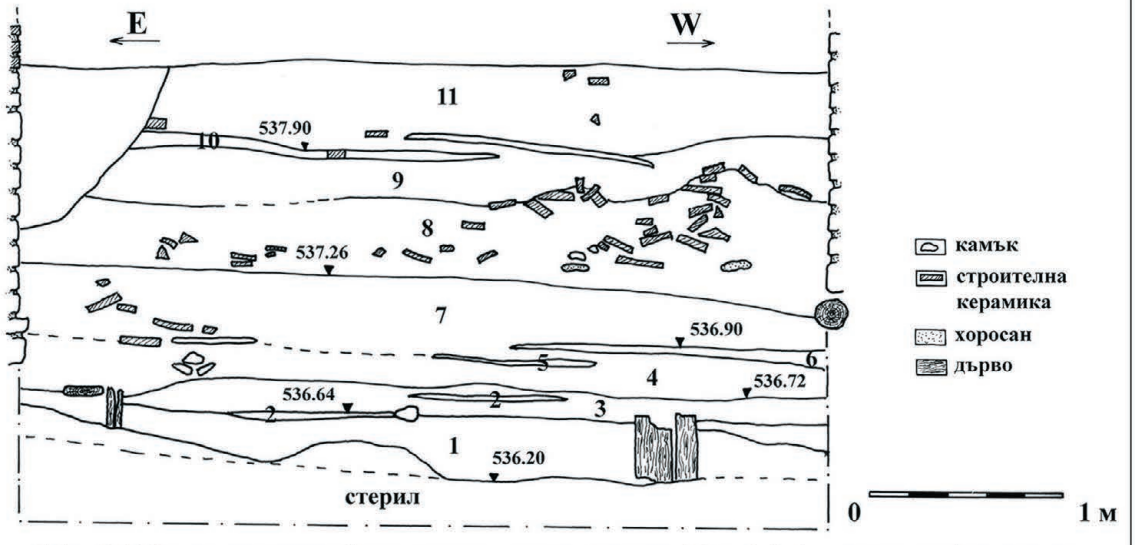
Обр. 92 Южен стратиграфски разрез в помещение 12 на сграда А2

Fig. 92 Southern cross-section in room 12 of building A2

Обр. 93 Южен стратиграфски разрез в северната част на сграда А3: 1 – кафяво-сив пласт, 2 – сиво-зелен пласт с въглени, 3 – сиво-зелен, глинест пласт с камъни, 4 – сив, глинест пласт, 5 – кафяво-оранжев пласт горял кирпич, 6 – кафяво-черен пласт с въглени и хоросан, 7 – зеленикаво-кафяв пласт, 8 – червено-кафяв пласт горели деструкции, 9 – зеленикаво-кафяв пласт, 10 – бежово-кафяв пласт с хоросан, 11 – горяло ниво, 12 – оранжево-кафяв пласт горели деструкции, 13 – кафяв пласт с хоросан и въглени, 14 – съвременно нарушение

Fig. 93 Southern cross-section in the northern part of building A3: 1 – brown-grey layer, 2 – greyish-green layer with charcoal, 3 – greyish-green layer with stones, 4 – grey, clay layer, 5 – brown-orange layer of burnt adobe, 6 – brown-black layer with charcoal and mortar, 7 – greenish-brown layer, 8 – red-brown layer of burnt debris, 9 – green-brown layer, 10 – beige-brown layer with mortar, 11 – burnt level, 12 – orange-brown layer of burnt debris, 13 – brown layer with mortar and charcoal, 14 – modern pit

Обр. 94 Южен стратиграфски разрез между сгради А3 и А4: 1 – черно-кафяв пласт, 2 – зелени песъкливи ивици, 3 – кафяво-черен пласт, 4 – кафяво-черен, нехомогенен пласт, 5 – ивица пепел, 6 – черно-кафяв пласт изтляла дървесина, 7 – сиво-кафяв пласт, 8 – оранжево-кафяв пласт деструкции, 9 – зеленикаво-кафяв пласт, 10 – горели ивици, 11 – червено-кафяв пласт с горели деструкции

Fig. 94 Southern cross-section between buildings A3 and A4: 1– black-brown layer, 2 – green sandy strips, 3 – brown-black layer, 4 – brown-black, inhomogeneous layer, 5 – thin layer of ash, 6 – black-brown layer of rotten wood, 7 – greyish-brown layer, 8 – orange-brown layer of debris, 9 – green-brown layer, 10 – burnt levels, 11 – red-brown layer of burnt debris

Обр. 95
Южен стратиграфски разрез в северната част на сграда А3

Fig. 95
Southern cross-section in the northern part of building A3

Обр. 96
Останки от I период в северната част на сграда А3

Fig. 96
First period remains in the northern part of building A3

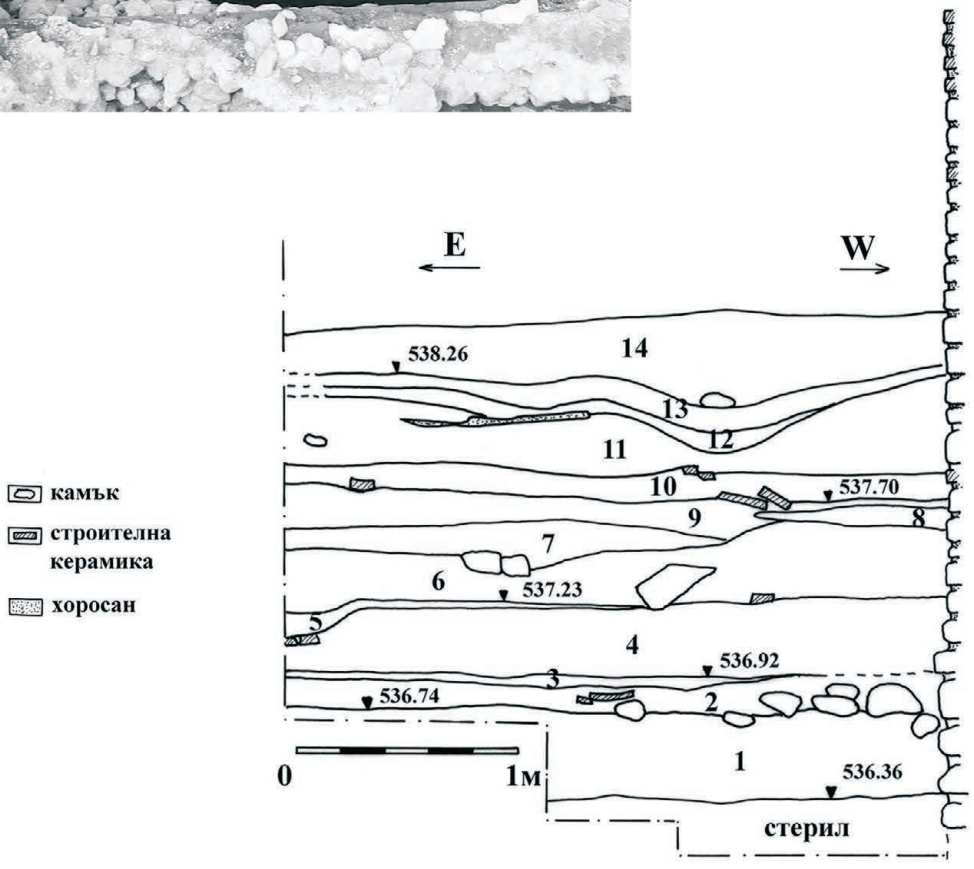
Обр. 97
Останки от II период между сгради А3 и А4

Fig. 97
Second period remains between buildings A3 and A4

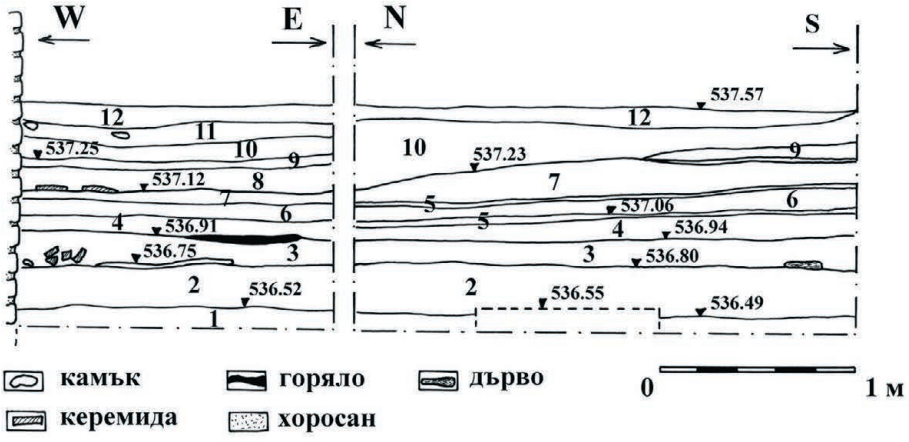
Обр. 98 Стена от III период между сгради A3 и A4

Fig. 98 A third period wall in the area between buildings A3 and A4

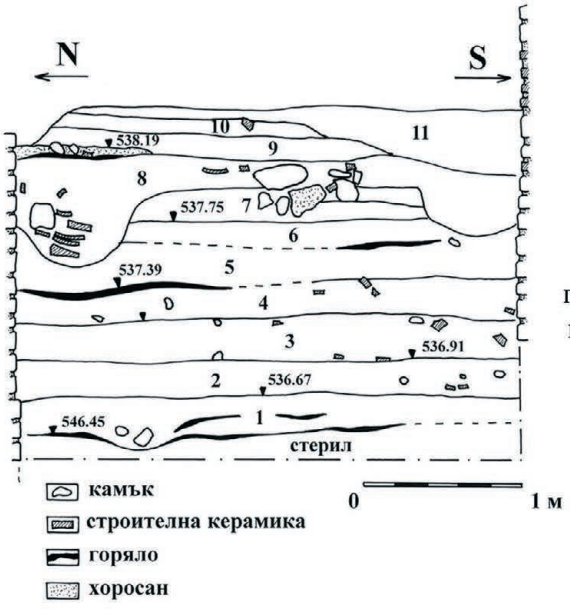
Обр. 99 Южен стратиграфски разрез в помещение 1 на сграда A4: 1 – кафяво-черен пласт, 2 – сиво-черен пласт с въглени, 3 – сиво-бежов, песъкливо-баластров пласт, 4 – сиво-черен пласт, 5 – бежово-сив пласт пясък и баластра, 6 – кафяво-черен пласт с въглени, 7 – охрово-зелен пласт, 8 – бежово-зеленикав пласт, 9 – сиво-бежов пласт с хоросан и въглени, 10 – сиво-кафяв пласт с въглени, 11 – сиво-кафяв пласт, 12 – черно-кафява горяла ивица, 13 – кафяво-червен пласт горели деструкции, 14 – сиво-кафяв пласт

Fig. 99 Southern cross-section in room 1 of building A4: 1 – brown-black layer, 2 – greyish-black layer, 3 – greyish-beige layer of sand and gravel, 4 – greyish-black layer, 5 – beige-grey layer of sand and gravel, 6 – brown-black layer with charcoal, 7 – ochre-green layer, 8 – beige-green layer, 9 – greyish-beige layer with mortar and charcoal, 10 – greyish-brown layer with charcoal, 11 – greyish-brown layer, 12 – black-brown burnt layer, 13 – brown-red layer of burnt debris, 14 – greyish-brown layer

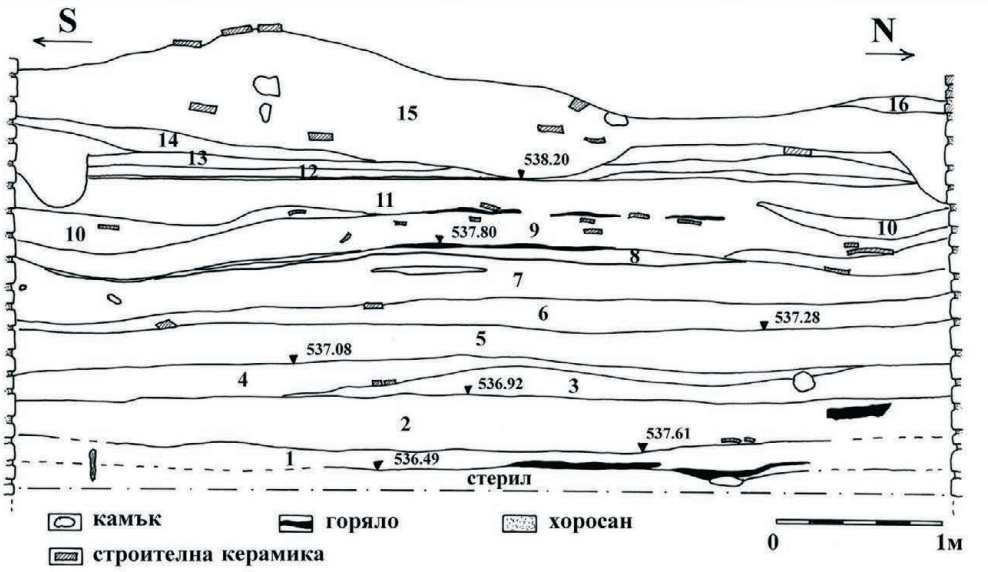
Обр. 100 Северен и източен стратиграфски разрез в източната част на помещение 1 на сграда А4: 1 – сиво-черен пласт, 2 – кафяво-черен пласт, 3 – сиво-черен пласт с бежово-кафяви включения, 4 – сив, глинест пласт, 5 – кафяво-черни ивици, 6 – бежово-зелен пласт баластра, 7 – пласт сиво-зелен пясък, 8 – кафяво-черен пласт, 9 – бежово-кафява баластра, 10 – кафяво-черен глинест пласт, 11 – кафяво-червен, нехомогенен пласт, 12 – сиво-зелен пласт

Fig. 100 Northern and eastern cross-sections in the eastern part of room 1 of building A4: 1 – greyish-black layer, 2 – brown-black layer, 3 – greyish-black layer with beige-brown sediments, 4 – grey clay layer, 5 – brown-black strips, 6, beige-green layer of gravel, 7 – greyish-green layer of sand, 8 – brown-black layer, 9 – beige-brown layer of gravel, 10 – brown-black clay layer, 11 – brown-red inhomogeneous layer, 12 – greyish-green layer

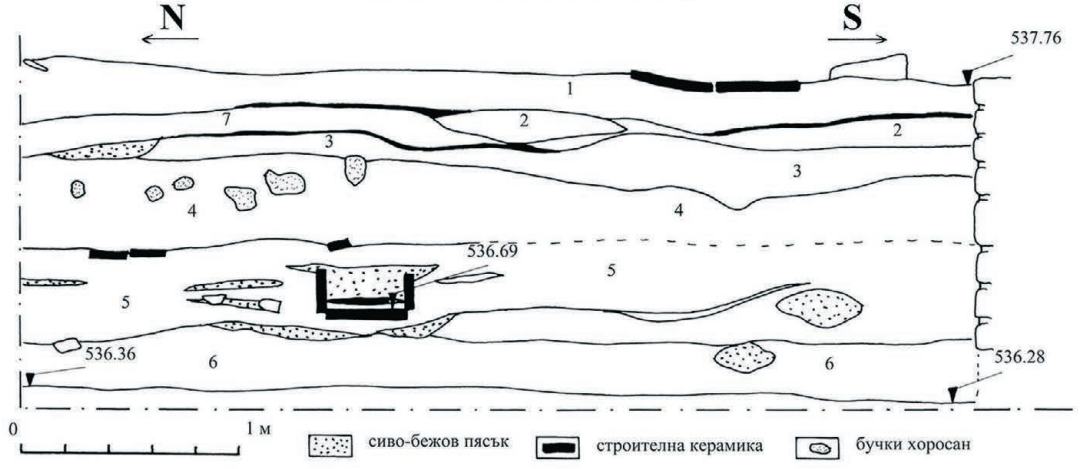
Обр. 101 Източен стратиграфски разрез в помещение 2 на сграда А4: 1 – сиво-черен пласт, 2 – сиво-черен пласт с бежово-кафяви включения, 3 – кафяв пласт със зеленикави включения, 4 – сив, нехомогенен пласт, 5 – сиво-кафяв пласт, 6 – бежово-кафяв пласт, 7 – кафяво-бежов пласт, 8 – кафяво-оранжев, нехомогенен пласт, 9 – сиво-черен пласт с въглени и хоросан, 10 – кафяво-сив пласт, 11 – кафяв пласт с бучки хоросан

Fig. 101 Eastern cross-section in room 2 of building A4: 1 – greyish-black layer, 2 – greyish-black layer with beige-brown sediments, 3 – brown layer with green sediments, 4 – grey inhomogeneous layer, 5 – greyish-brown layer, 6 – beige-brown layer, 7 – brown-beige layer, 8 – brown-orange inhomogeneous layer, 9 – greyish-black layer with charcoal and mortar, 10 – brown-grey layer, 11 – brown layer with mortar

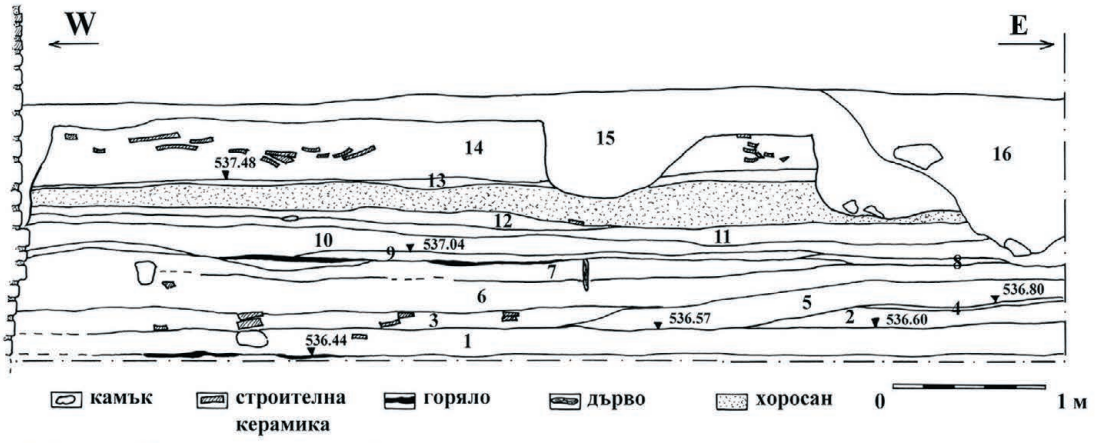
Обр. 102 Западен стратиграфски разрез в помещение 3 на сграда А4: 1 – сиво-черен пласт, 2 – сиво-кафяв пласт, 3 – черно-кафяв пласт, 4 – тъмнокафяв пласт, 5 – сиво-зеленикав пласт, 6 – бежово-кафяв пласт, 7 – кафяво-оранжев пласт, 8 – сиво-черно, горяло ниво, 9 – оранжево-кафяв пласт горял кирпич, 10 – сиво-бежов, глинест пласт, 11 – оранжево-кафяв пласт горял кирпич, 12 – кафяво-черна ивица, 13 – кафява ивица, 14 – сиво-черен пласт, 15 – бежово-кафяв пласт с хоросан и деструкции, 16 – черно-кафява ивица

Fig. 102 Western cross-section in room 3 of building A4: 1 – greyish-black layer, 2 – greyish-brown layer, 3 – black-brown layer, 4 – dark brown layer, 5 – greyish-green layer, 6 – beige-brown layer, 7 – brown-orange layer, 8 – grey-black burnt level, 9 – orange-brown layer of burnt adobe, 10 – greyish-beige clay layer, 11 – orange-brown layer of burnt adobe, 12 – brown-black layer, 13 – brown strip, 14 – greyish-black layer, 15 – beige-brown layer with mortar and debris, 16 – black-brown strip

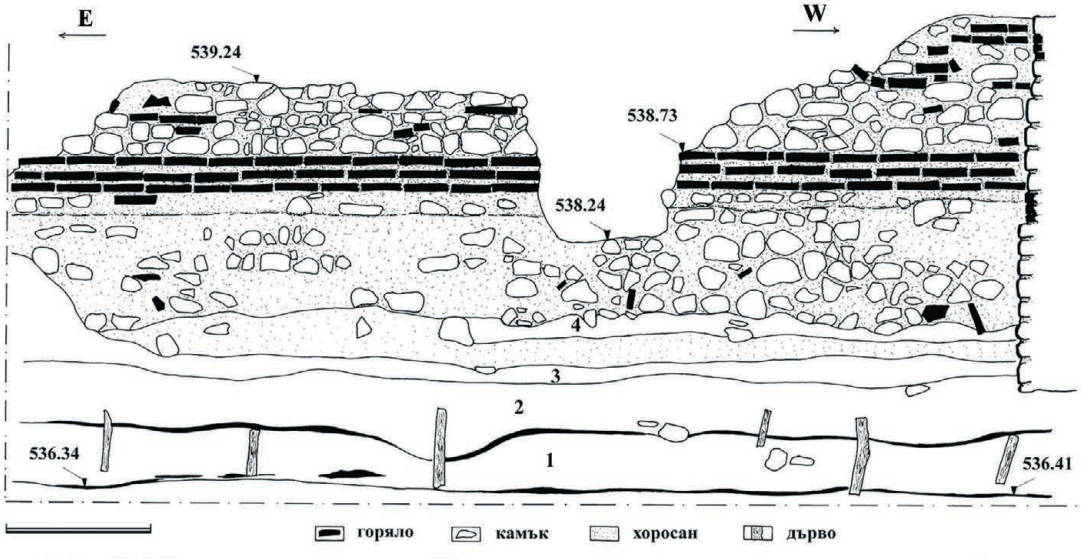
Обр. 103 Източен стратиграфски разрез в помещение 3 на сграда А4:1 – кафяво-сив пласт, 2 – кафяво-бежов пласт с хоросан, 3 – кафяво-черен пласт с въглени, 4 – сиво-кафяв пласт, 5 – сиво-кафяв, нехомогенен пласт, 6 – кафяво-черен глинест пласт, 7 – черно-кафяв пласт

Fig. 103 Eastern cross-section in room 3 of building A4: 1 – brown-grey layer, 2 – brown-beige layer with mortar, 3 – brown-black layer with charcoal, 4 – greyish-brown layer, 5 – greyish-brown inhomogeneous layer, 6 – brown-black clay layer, 7 – black-brown layer

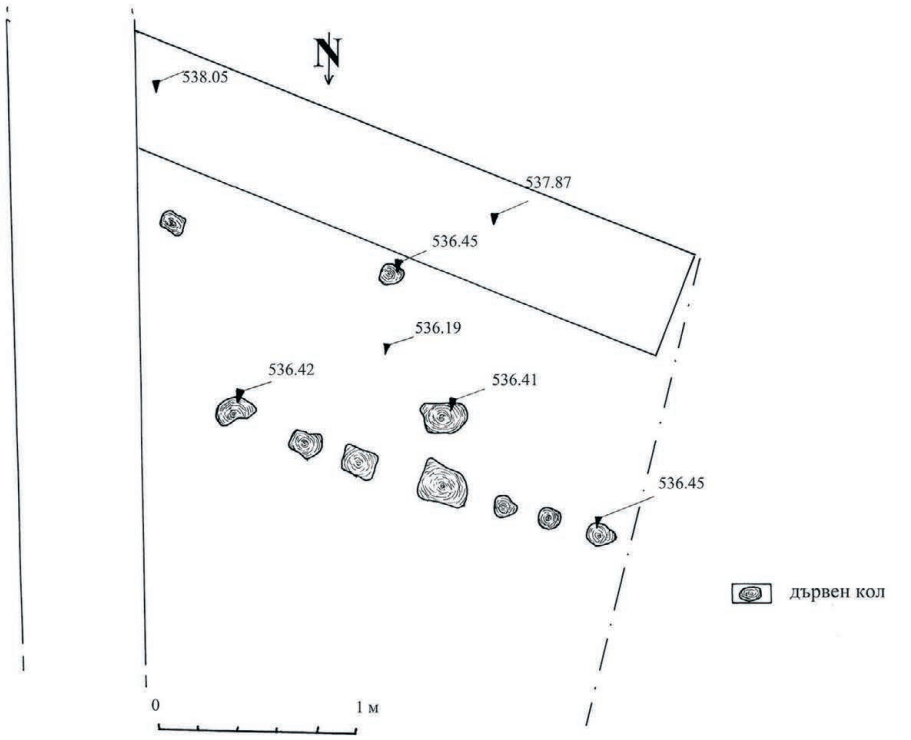
Обр. 104 Северен стратиграфски разрез в помещение 4 на сграда А4: 1 – сиво-черен пласт, 2 – кафяво-черен нехомогенен пласт, 3 – кафяво-черен, глинест пласт, 4 – кафява ивица изтляла дървесина, 5 – сиво-черен пласт с въглени, 6 – сиво-кафяв пласт с песъкливи включения, 7 – сиво-черен пласт, 8 – песъклива ивица, 9 – кафяво-черна ивица, 10 – кафяво-оранжев пласт горели деструкции, 11 – черно-кафява ивица, 12 – бежово-кафява глинеста ивица, 13 – сива глинеста ивица, 14 – кафяво-оранжев пласт горели деструкции, 15 – сиво-кафяв пласт с хоросан, 16 – съвременно нарушение

Fig. 104 Northern cross-section in room 4 of building A4: 1 – greyish-black layer, 2 – brown-black inhomogeneous layer, 3 – brown-black clay layer, 4 – brown strip of rotten wood, 5 – greyish-black layer with charcoal, 6 – greyish-brown layer with sediment of sand, 7 – greyish-black layer, 8 – sandy strip, 9 – brown-black strip, 10 – brown-orange layer of burnt debris, 11 – black-brown strip, 12 – beige-brown strip, 13 – greyish clay strip, 14 – brown-orange layer of burnt debris, 15 – greyish-brown layer with mortar, 16 – modern pit

Обр. 105 Дървени елементи от III период под южната стена на помещение 4 на сграда А4: 1 – кафяво-черен, нехомогенен пласт, 2 – сиво-черен, глинест пласт, 3 – сиво-бежов пласт, 4 – оранжево-кафяв пласт горели деструкции

Fig. 105 A third period wooden remains under the southern wall of room 4 of building A4: 1 – brown-black inhomogeneous layer, 2 – greyish-black clay layer, 3 – greyish-beige layer, 4 – orange-brown layer of burnt debris

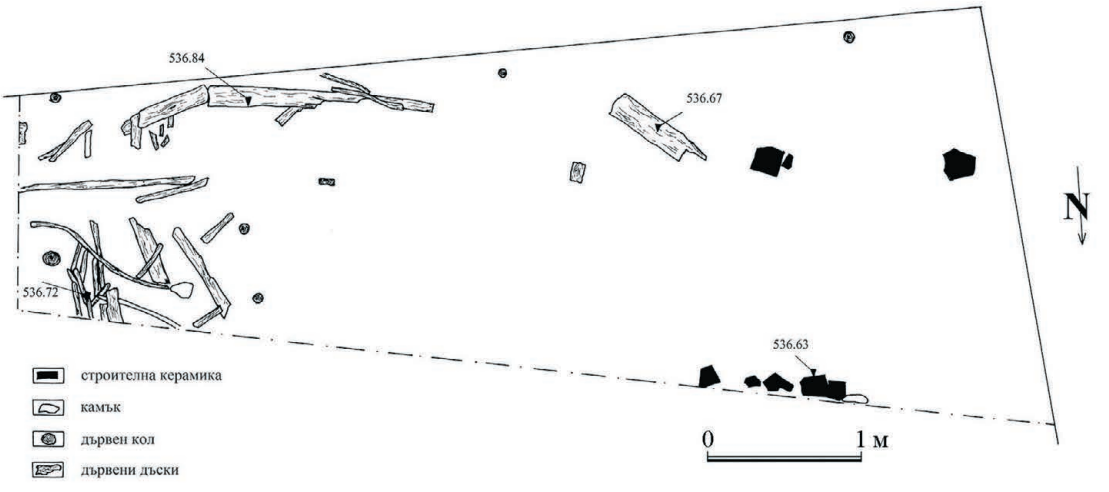
Обр. 106 Дървени елементи от I период, западно от помещение 1 на сграда А4

Fig. 106 First period wooden remains to the west of room 1 of building A4

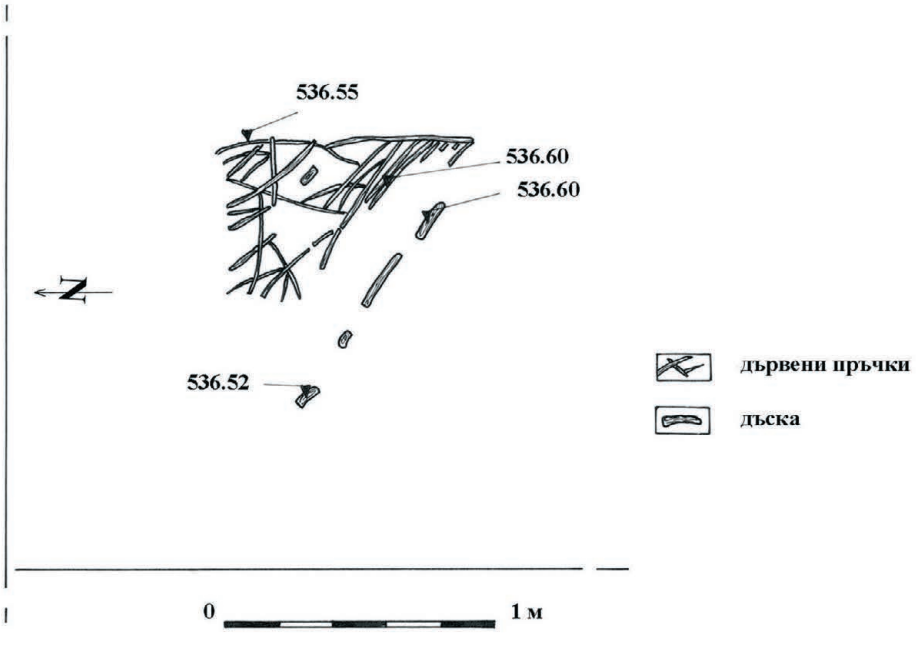
Обр. 107 Деструкции от III период в помещение 2 на сграда А4

Fig. 107 Third period debris in room 2 of building A4

Обр. 108 Деструкции от II период в помещение 4 на сграда А4

Fig. 108 Second period debris in room 4 of building A4

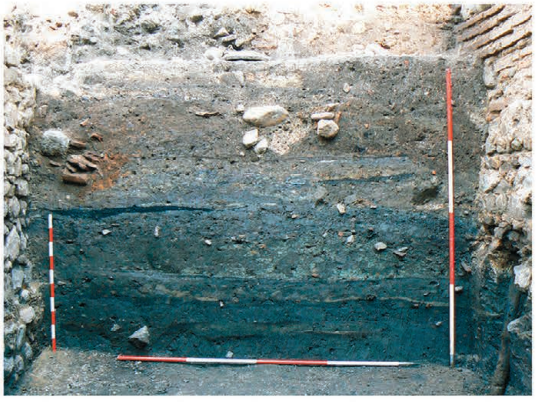
Обр. 109 Дървени елементи от I период в източната част на помещение 1 на сграда А4

Fig. 109 First period wooden remains in the eastern part of room 1 of building A4

Обр. 110 Северен стратиграфски разрез в източната част на помещение 1 на А4

Fig. 110 Northern cross-section in the eastern part of room 1 of building A4

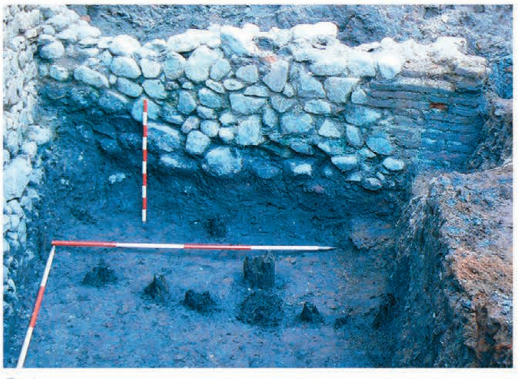
Обр. 111 Източен стратиграфски разрез в помещение 2 на сграда А4

Fig. 111 Eastern cross-section in room 2 of building A4

Обр. 112 Западен стратиграфски разрез в помещение 3 на сграда А4

Fig. 112 Western cross-section in room 3 of building A4

Обр. 113 Дървени елементи от I период, западно от помещение 1 на сграда А4

Fig. 113 First period wooden remains in the area to the west of room 1 of building A4

Обр. 114 Дървени елементи от I период, западно от помещение 1 на сграда А4

Fig. 114 First period wooden remains in the area to the west of room 1 of building A4

Обр. 115 Част от дървена стена от II период в помещение 1 на сграда А4

Fig. 115 A part of second period wooden wall in room 1 of building A4

Обр. 116 Стена от II период в източната част на помещение 1 на сграда А4

Fig. 116 A second period wall in the eastern part of room 1 of building A4

Обр. 117 Дървени останки от II период в помещение 4 на сграда А4

Fig. 117 Second period woden remains in room 4 of building A4

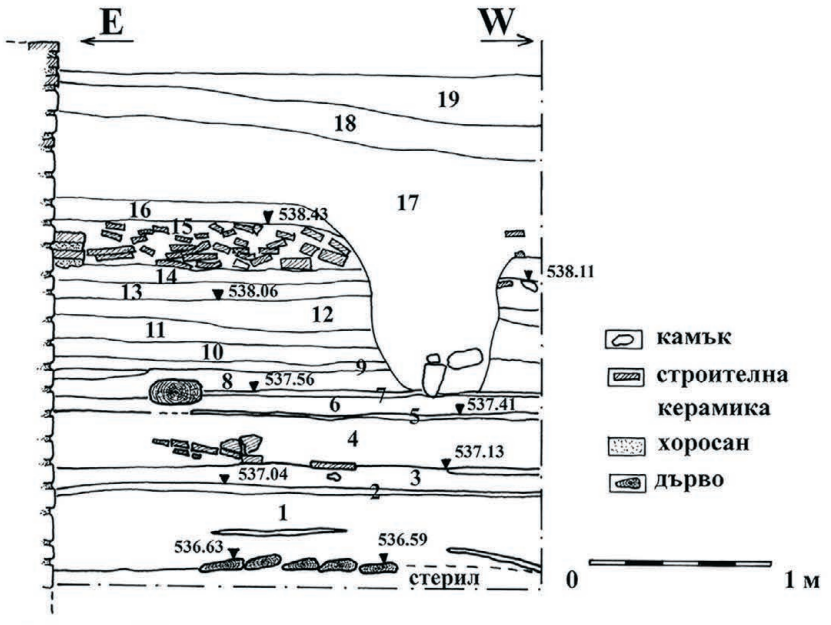
Обр. 118 Дървени елементи и част от дървен под от III период в помещение 4 на сграда А4

Fig. 118 Third period wooden remains and floor in room 4 of building A4

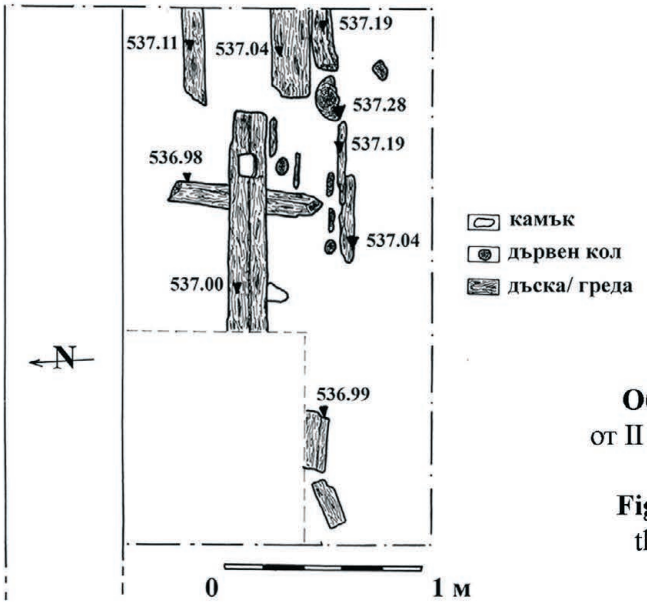
Обр. 119 Деструкции от III период в помещение 2 на сграда А4

Fig. 119 Third period debris in room 2 of building A4

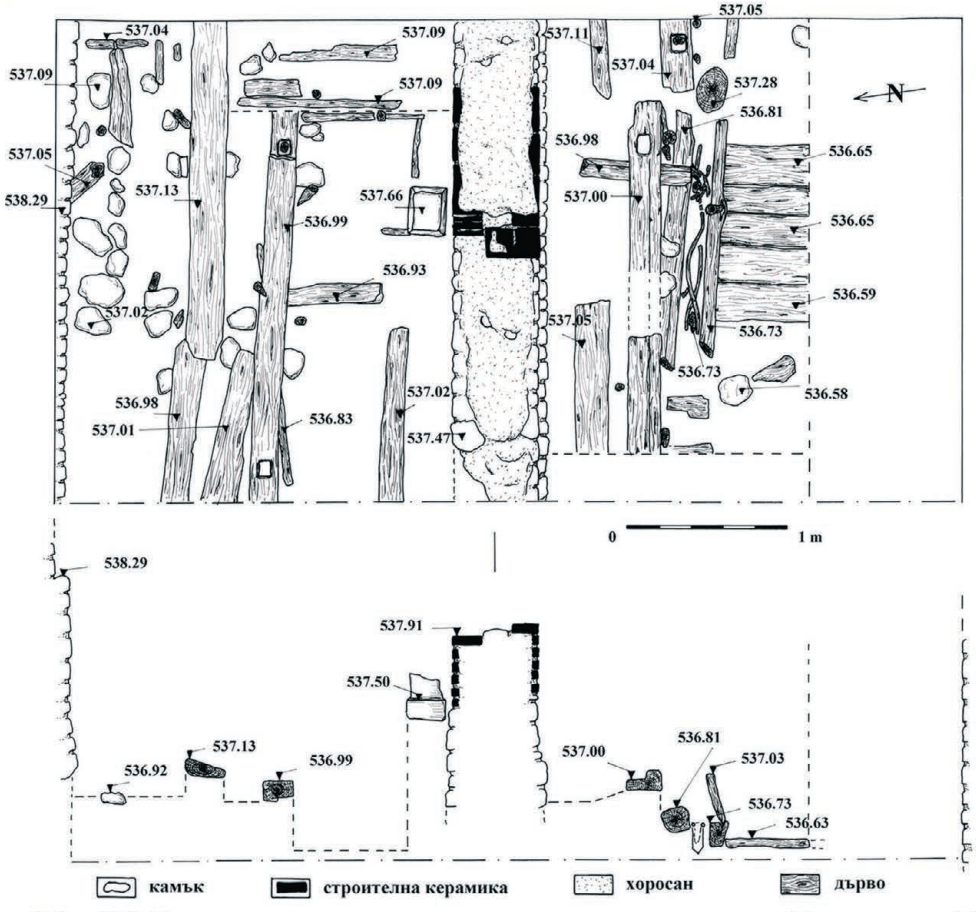
Обр. 120 Южен стратиграфски разрез в помещение 12 на сграда А5: 1 – кафяво-черен пласт, 2 – сиво-зелен пясък, 3 – кафяво-черен пласт с органика, 4 – сиво-черен пласт, 5 – хоросанова ивица, 6 – зеленикаво-кафяв пласт, 7 – сива песъклива ивица, 8 – кафяв пласт с баластрови включения, 9 – кафяво-черен пласт с въглени, 10 – сиво-бежов пласт, 11 – кафяво-бежов пласт пясък и баластра, 12 – пласт бежово-зелен хоросан, 13 – сиво-черен пласт, 14 – горяло ниво, 15 – керемиденочервен пласт деструкции, 16 – кафяв пласт с въглени, 17 – кафяво-зелен пласт, 18 – сиво-зелен пласт с хоросан, 19 – сиво-кафяв пласт

Fig. 120 Southern cross-section in room 12 of building A5: 1 – brown-black layer, 2 – greyish-green sand, 3 – brown-black layer, 4 – greyish-black layer, 5 – thin mortar layer, 6 – green-brown layer, 7 – grey sandy strip, 8 – brown layer with gravel, 9 – brown-black layer with charcoal, 10 – grey-beige layer, 11 – brown-beige layer of sand and gravel, 12 – beige-green layer of mortar, 13 – greyish-black layer, 14 – burnt level, 15 – brick red layer of debris, 16 – brown layer with charcoal, 17 – brown-green layer, 18 – greyish-green layer with mortar, 19 – grey-brown layer

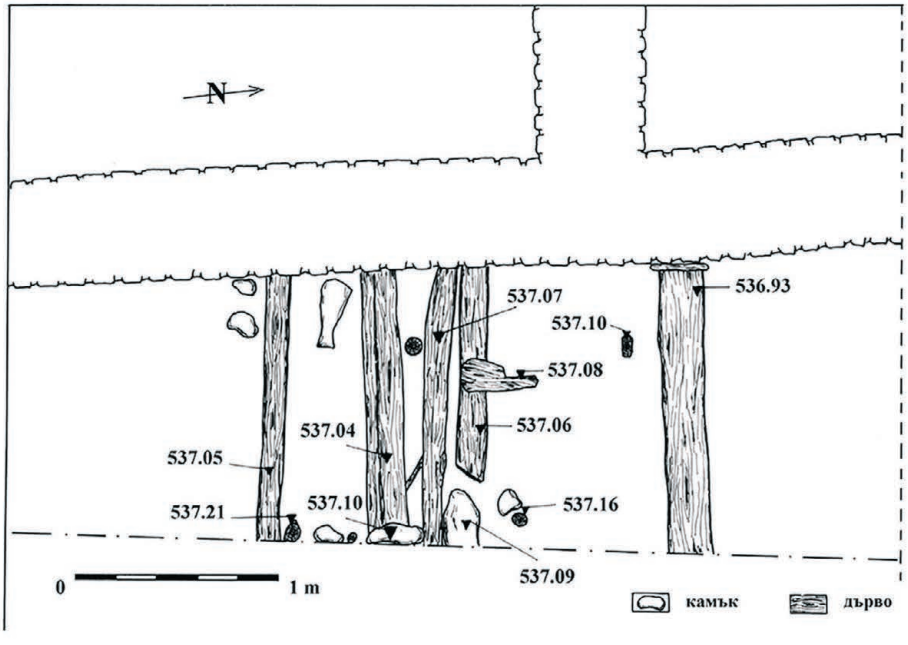
Обр. 121 План на дървени елементи от II период в южната част на помещение 12 на сграда А5

Fig. 121 Plan of the wooden remains of the second period in southern part of room 12 of building A5

Обр. 122 План и разрез на разкритите останки в помещение 12 на сграда А5

Fig. 122 Plan and cross-section of the archaeological remains in room 12 of building A5

Обр. 123 План на дървените останки от II период в помещение 13 на сграда А5

Fig. 123 Plan of the wooden remains of the second period in room 13 of building A5

Обр. 124 Изглед към разкритите дървени елементи в помещение 12 на сграда А5

Fig. 124 The wooden remains in room 12 of building A5, view from above

Обр. 125 Южен стратиграфски разрез в помещение 12 на сграда А5

Fig. 125 Southern cross-section in room 12 of building A5

Обр. 126
Останки от дървена стена и под от I период в южната част на сграда А5

Fig. 126
Part of a first period wooden wall and floor in the southern area of room 12 of bulding A5

Обр. 127 Детайл от дървената стена от I период в помещение 12 на сграда А5

Fig. 127 Part of the first period wooden wall in room 12 of building A5, detail

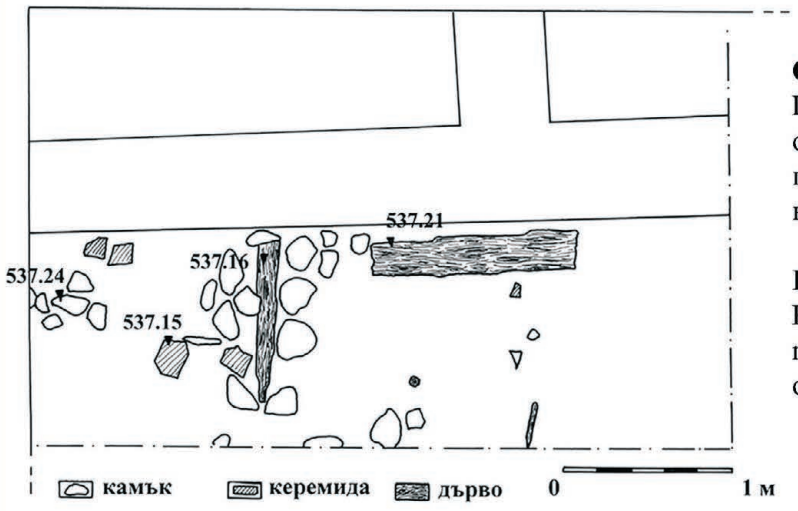
Обр. 128 Част от дървената облицовка на стена от II период в помещение 12 на сграда А5

Fig. 128 Part of the second period wooden wall lining in room 12 of building A5

Обр. 129 Части от дървена облицовка на стена от II период в помещение 12 на сграда А5

Fig. 129 Parts of a second period wooden wall lining in room 12 of building A5

Обр. 130
План на останките от III период в помещение 13 на сграда А5

Fig. 130
Plan of the third period remains in room 13 of building A5

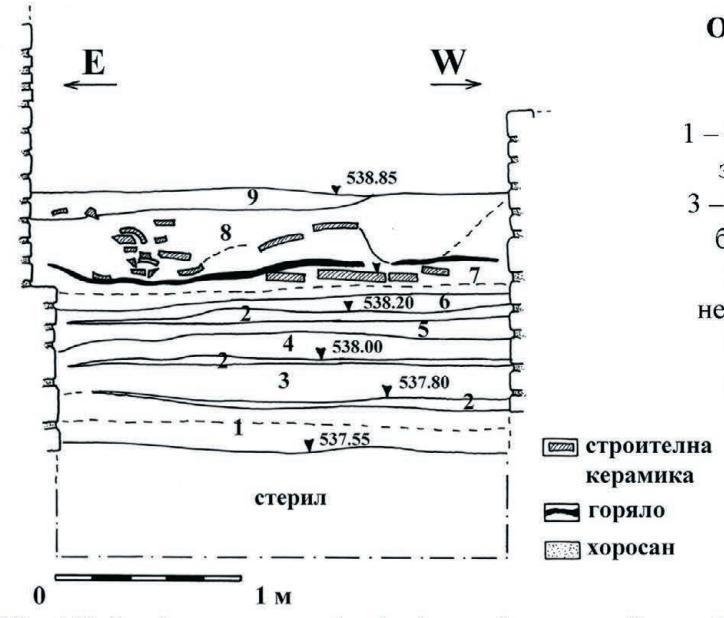
Обр. 131
Дървени елементи от II период на помещение 13 на сграда А5

Fig. 131
Second period wooden remains in room 13 of building A5

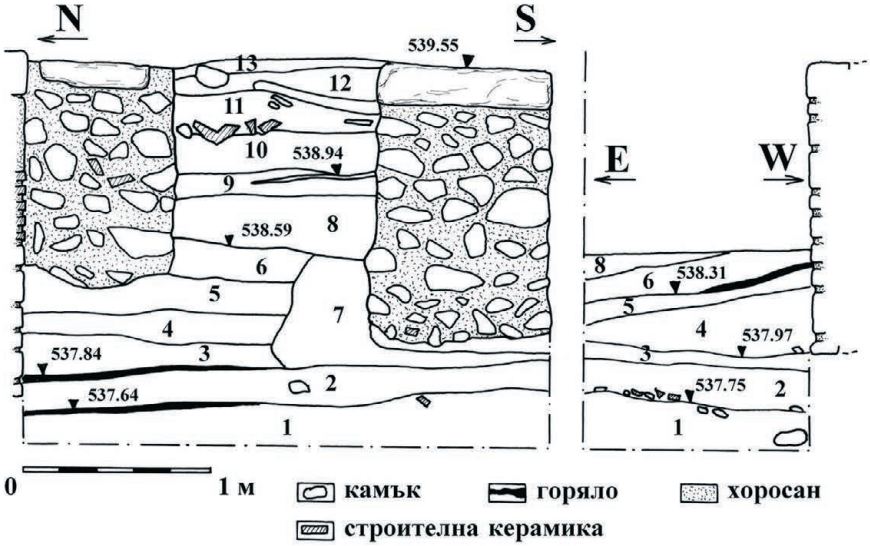
Обр. 132
Останки от III период в помещение 13 на сграда А5

Fig. 132
Third period remains in room 13 of building A5

Обр. 133 Южен стратиграфски разрез в северната част на помещение 2 на сграда А6: 1 – бежово-кафяв пласт, 2 – охрово-зелен пласт пясък и баластра, 3 – сиво-зеленикав пласт, 4 – сиво-бежов глинест пласт, 5 – сиво-кафяв пласт, 6 – сиво-бежов, нехомогенен пласт, 7 – сив пласт, 8 – керемиденочервен пласт деструкции, 9 – сиво-кафяв, нехомогенен пласт

Fig. 133 Southern cross-section in the northern part of room 2 of building A6: 1 – beige-brown layer, 2 – ochre-green layer of sand and gravel, 3 – greyish-green layer, 4 – greyish-beige clay layer, 5 – greyish-brown layer, 6 – greyish-beige inhomogeneous layer, 7 – grey layer, 8 – brick red layer of debris, 9 – greyish-brown inhomogeneous layer

Обр. 134 Източен и южен стратиграфски разрез в помещение 7 на сграда А6: 1 – сиво-черен пласт, 2 – сиво-кафяв, нехомогенен пласт, 3 – сиво-зелен пласт, 4 – сиво-кафяв, глинест пласт, 5 – сиво-бежов пласт с пясък, 6 – кафяво-черен пласт с въглени, 7 – сив, глинест пласт, 8 – керемиденочервен пласт горял кирпич, 9 – кафяво-черен пласт с въглени, 10 – кафяво-жълтеникав пласт, 11 – кафяв пласт с хоросан, 12 – сиво-кафяв пласт с хоросан, 13 – хоросаново ниво

Fig. 134 Eastern and southern cross-sections in room 7 of building A6: 1 – greyish-black layer, 2 – greyish-brown inhomogeneous layer, 3 – greyish-green layer, 4 – greyish-brown clay layer, 5 – greyish-beige sandy layer, 6 – brown-black layer with charcoal, 7 – grey clay layer, 8 – brick red layer of burnt adobe, 9 – brown-black layer with charcoal, 10 – brown-yellow layer, 11 – brown layer with mortar, 12 – greyish-brown layer with mortar, 13 – mortar level

Обр. 135 Южен стратиграфски разрез в северната част на помещение 2 на сграда А6

Fig. 135 Southern cross-section in the northern part of room 2 of building A6

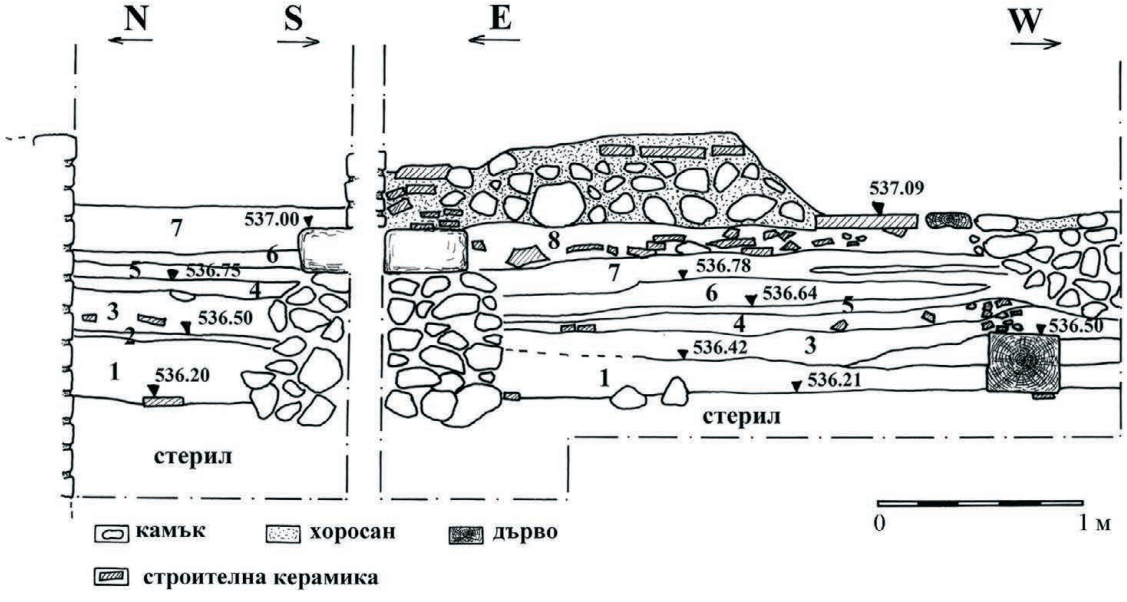
Обр. 136 Тухлена основа на пещ върху нивото от II период в северната част на помещение 2 на сграда А6

Fig. 136 A brick base of an oven on the second period level in the northern part of room 2 of building A6

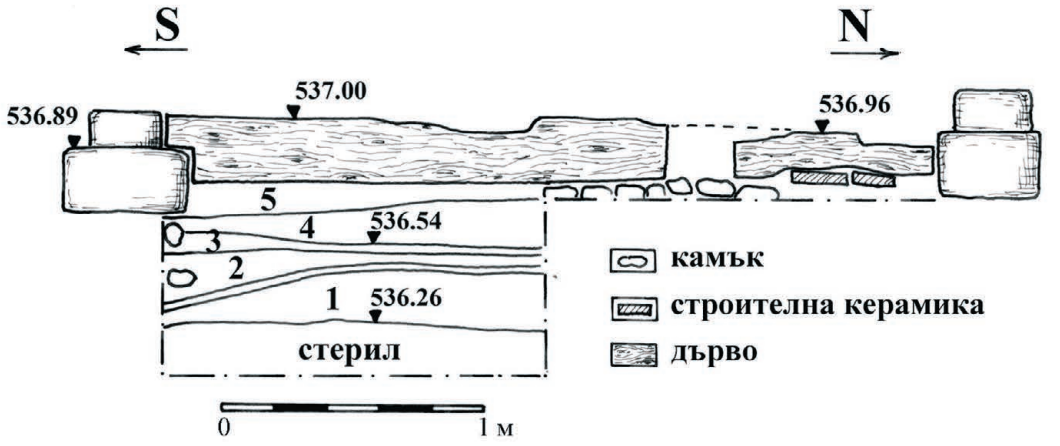
Обр. 137 Западен стратиграфски разрез в кв. A1 на подлеза:1 – кафяво-черен пласт, 2 – сив пласт с пясък и баластра, 3 – кафяво-черен, нехомогенен пласт, 4 – сиво-зелен пласт пясък, 5 – сиво-черен, глинест пласт, 6 – съвременен насип

Fig. 137 Western cross-section in sq. A1 of the subway: 1 – brown-black layer, 2 – grey layer with sand and gravel, 3 – brown-black inhomogeneous layer, 4 – greyish-green layer of sand, 5 – greyish-black clay layer, 6 – modern layer

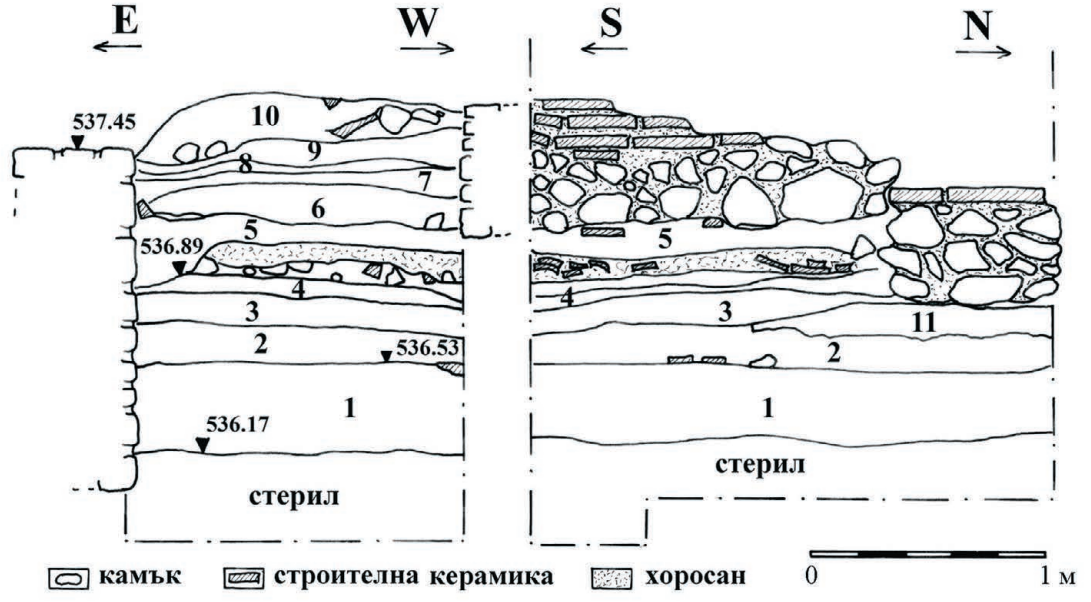
Обр. 138 Източен и южен стратиграфски разрез в кв. B1 и B2 на подлеза: 1 – кафяво-черен пласт, 2 – сиво-бял пласт пясък и баластра, 3 – кафяво-черен пласт, 4 – сиво-зелен пласт пясък и баластра, 5 – сиво-черен, глинест пласт, 6 – бежово-зелен баластров пласт, 7 – сиво-зеленикав, нехомогенен пласт, 8 – кафяв пласт с деструкции

Fig. 138 Eastern and southern cross-sections in sq. B1 and B2 of the subway: 1 – brown-black layer, 2 – greyish-white layer of sand and gravel, 3 – brown-black layer, 4 – greyish-green layer of sand and gravel, 5 – greyish-black clay layer, 6 – beige-green layer of gravel, 7 – greyish-green inhomogeneous layer, 8 – brown layer with debris

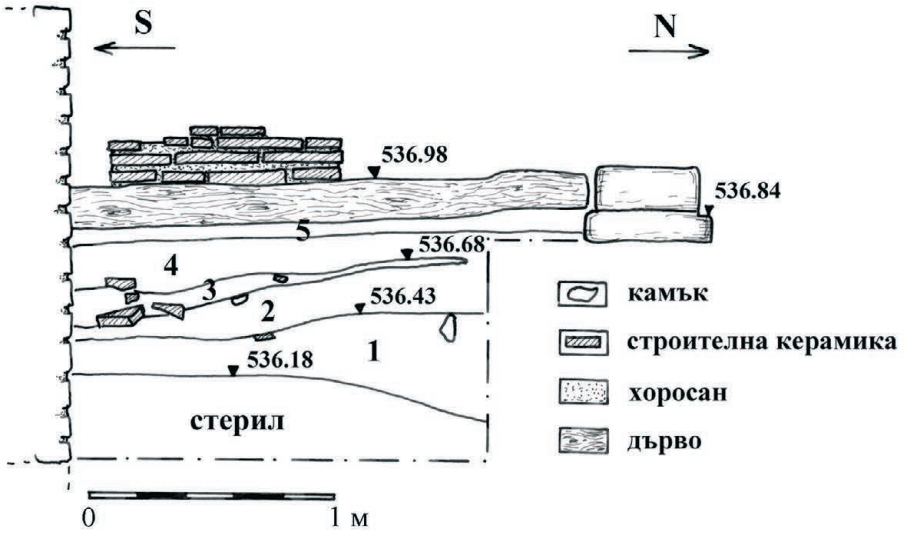
Обр. 139 Западен стратиграфски разрез в кв. А2 на подлеза: 1 – кафяво-черен пласт, 2 – кафяво-черен, нехомогенен пласт, 3 – сив, глинест пласт, 4 – кафяво-черен пласт, 5 – сив пласт пясък и баластра

Fig. 139 Western cross-section in sq. A2 of the subway: 1 – brown-black layer, 2 – brown-black inhomogeneous layer, 3 – grey clay layer, 4 – brown-black layer, 5 – grey layer of sand and gravel

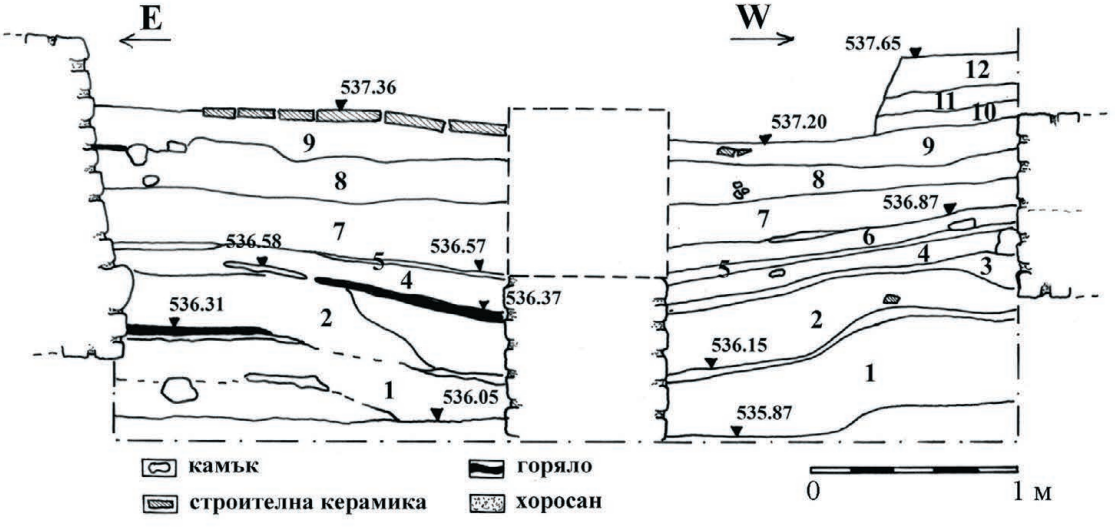
Обр. 140 Южен и западен стратиграфски разрез в кв. В2 и С2 на подлеза:1 – черно-кафяв пласт, 2 – кафяво-черен нехомогенен пласт, 3 – сив, глинест пласт, 4 – сиво-зелен баластров пласт, 5 – сиво-черен пласт, 6 – сиво-кафяв глинест пласт, 7 – сив глинест пласт, 8 – керемиденочервена ивица горели деструкции, 9 – светлосив пласт с въглени, 10 – съвременен насип, 11 – пласт сива баластра и пясък

Fig. 140 Southern and western cross-sections in sq. B2 and C2 of the subway: 1 – black-brown layer, 2 – brown-black inhomogeneous layer, 3 – grey clay layer, 4 – greyish-green layer of gravel, 5 – greyish-black layer, 6 – greyish-brown clay layer, 7 – grey clay layer, 8 – brick red layer of burnt debris, 9 – light grey layer with charcoal, 10 – modern layer, 11 – grey layer of gravel and sand

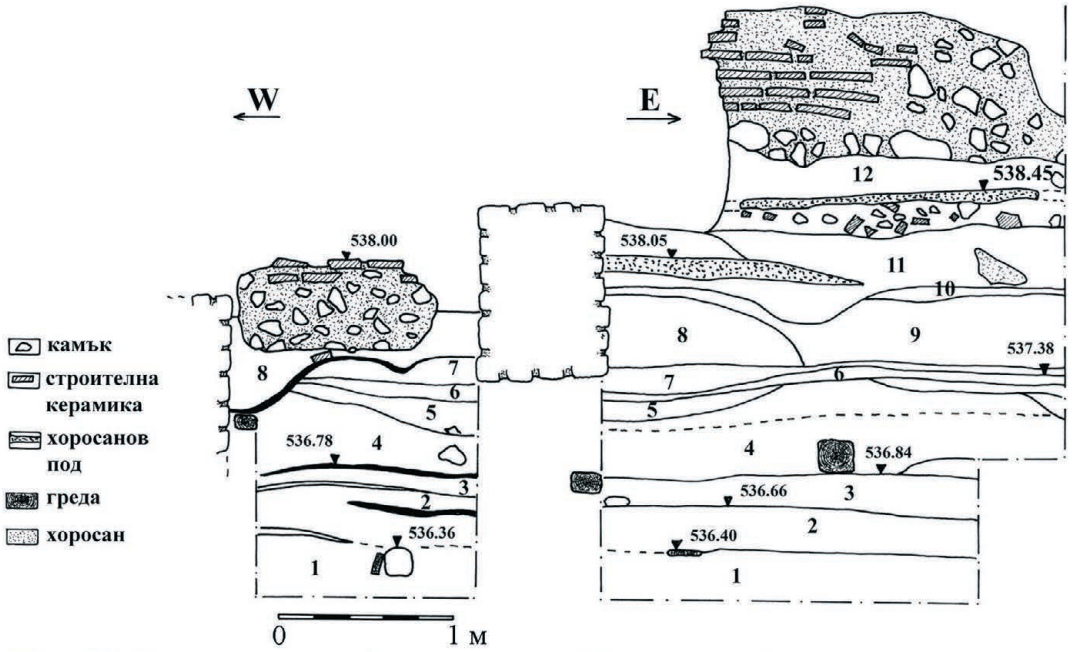
Обр. 141 Западен стратиграфски разрез в кв. С2 на подлеза: 1 – кафяво-черен, нехомогенен пласт, 2 – сиво-черен, глинест пласт, 3 – сиво-бяла ивица баластра, пясък и хоросан, 4 – кафяво-черен, глинест пласт, 5 – сиво-зелен пласт пясък и баластра

Fig. 141 Western cross-section in sq. C2 of the subway: 1 – brown-black inhomogeneous layer, 2 – greyish-black clay layer, 3 – greyish-white strip of gravel, sand and mortar, 4 – brown-black clay layer, 5 – greyish-green layer of sand and gravel

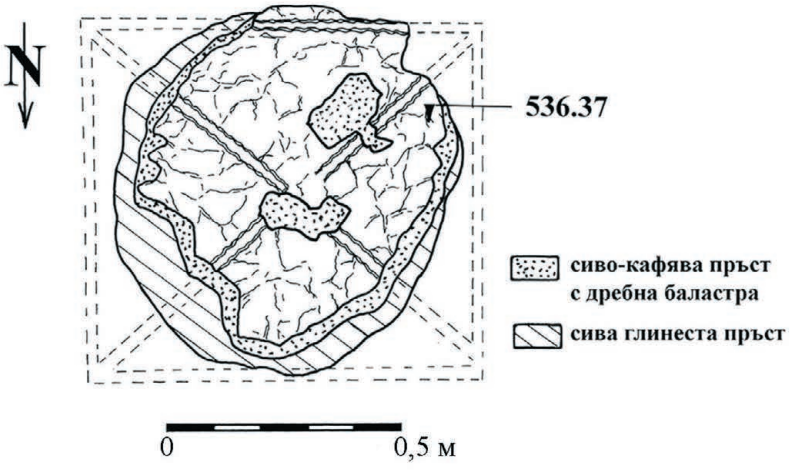
Обр. 142 Южен стратиграфски разрез в кв. D2 – E2 на подлеза:1 – сиво-черен, глинест пласт, 2 – кафяво-черен пласт, 3 – сиво-зелен песъклив пласт, 4 – сиво-черен пласт, 5 – сиво-бяла ивица пясък, баластра и хоросан, 6 – сив, глинест пласт, 7 – кафяво-черен пласт, 8 – сиво-зеленикав пласт, 9 – сиво-кафяв, глинест пласт, 10 – керемиденочервен пласт горели деструкции, 11 – сив, нехомогенен пласт, 12 – кафяво-сив пласт

Fig. 142 Southern cross-section in sq. D2 – E2 of the subway: 1 – greyish-black clay layer, 2 – brown-black layer, 3 – greyish-green sandy layer, 4 – greyish-black layer, 5 – greyish-white strip of sand, gravel and mortar, 6 – grey clay layer, 7 – brown-black layer, 8 – greyish-green layer, 9 – greyish-brown clay layer, 10 – brick red layer of burnt debris, 11 – grey inhomogeneous layer, 12 – brown-greyish layer

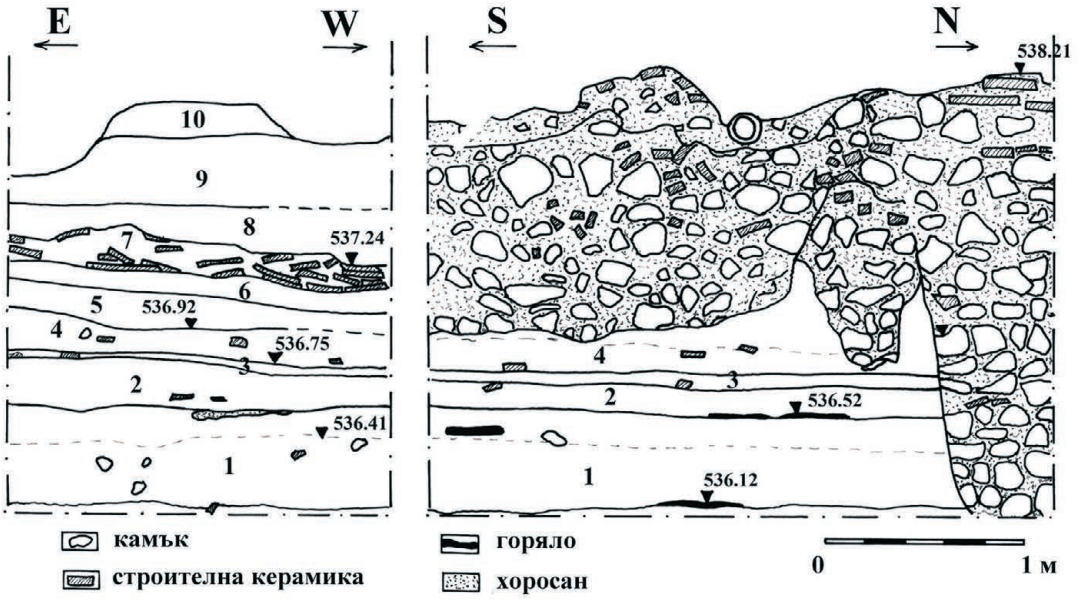
Обр. 143 Северен стратиграфски разрез в кв. E1 на подлеза: 1 – сиво-черен, глинест пласт, 2 – сиво-черен пласт, 3 – сиво-кафяв, нехомогенен пласт, 4 – сиво-зеленикав, глинест пласт, 5 – сиво-черен пласт с въглени, 6 – бежово-зелена песъклива ивица, 7 – сиво-черен, глинест пласт, 8 – червено-кафяв пласт горял кирпич, 9 – сиво-кафяв пласт с въглени и строителна керамика, 10 – сива, глинеста ивица, 11 – светлосив пласт с деструкции и хоросан, 12 – сиво-кафяв, нехомогенен пласт

Fig. 143 Northern cross-section in sq. E1 of the subway: 1 – greyish-black clay layer, 2 – greyish-black layer, 3 – greyish-brown inhomogeneous layer, 4 – greyish-green clay layer, 5 – greyish-black layer with charcoals, 6 – beige-green sandy strip, 7 – greyish-black clay layer, 8 – red-brown layer of burnt adobe, 9 – greyish-brown layer with bricks and charcoal, 10 – grey clay strip, 11 – light grey layer of debris and mortar, 12 – greyish-brown inhomogeneous layer

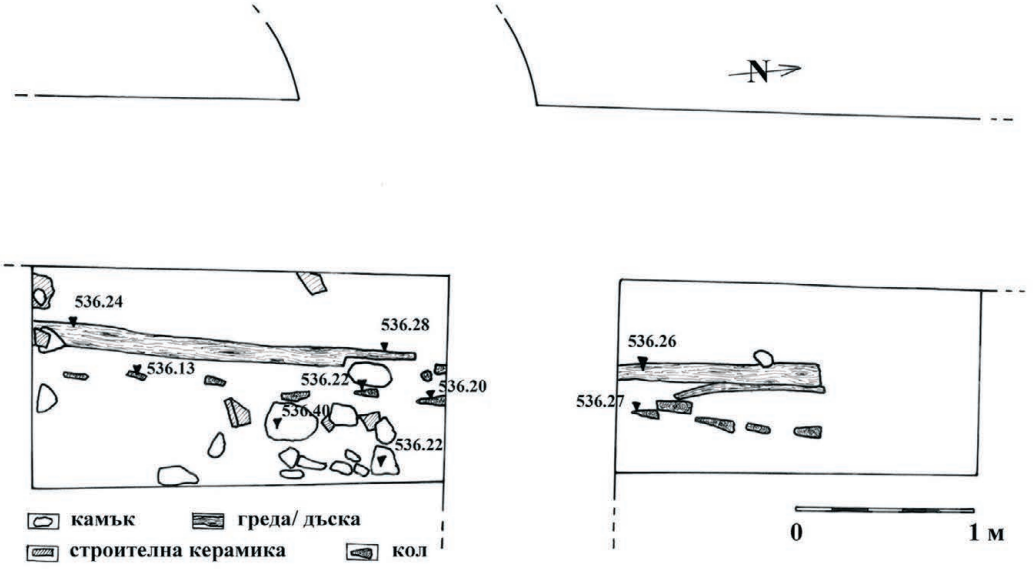
Обр. 144 Глинена обмазка с украса от стена от I период в кв. D3 на подлеза

Fig. 144 A fragment of decoration on the first period earth-and-timber wall in sq. D3 of the subway

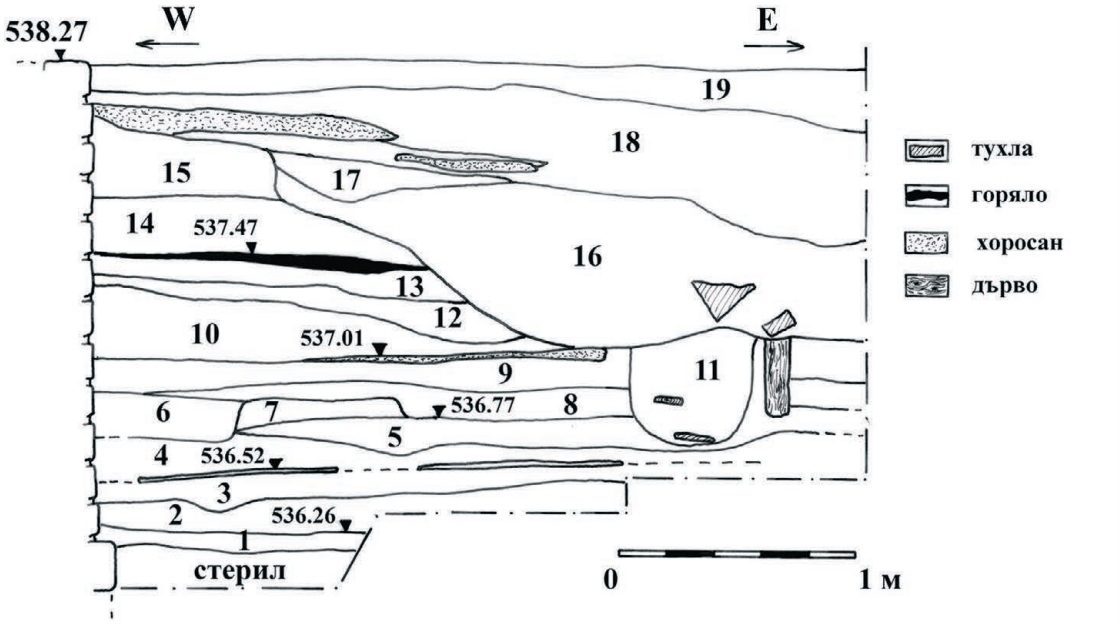
Обр. 145 Южен и западен стратиграфски разрез в кв. Е4 на подлеза: 1 – кафяво-черен, глинест пласт, 2 – сиво-черен, нехомогенен пласт, 3 – сиво-зелен, глинесто-песъклив пласт, 4 – кафяво-черен, глинест пласт, 5 – сиво-зеленикав, глинест пласт, 6 – сив, глинест пласт, 7 – червено-кафяв пласт горял кирпич и деструкции, 8 – сиво-кафяв пласт, 9 – кафяв, нехомогенен пласт, 10 – червено-кафяв пласт деструкции

Fig. 145 Southern and western cross-sections in sq. E4 of the subway: 1 – brown-black clay layer, 2 – greyish-black inhomogeneous layer, 3 – greyish-green, clay and sandy layer, 4 – brown-black clay layer, 5 – greyish-green clay layer, 6 – grey clay layer, 7 – red-brown layer of burnt adobe, 8 – greyish-brown layer, 9 – brown inhomogeneous layer, 10 – red-brown layer of debris

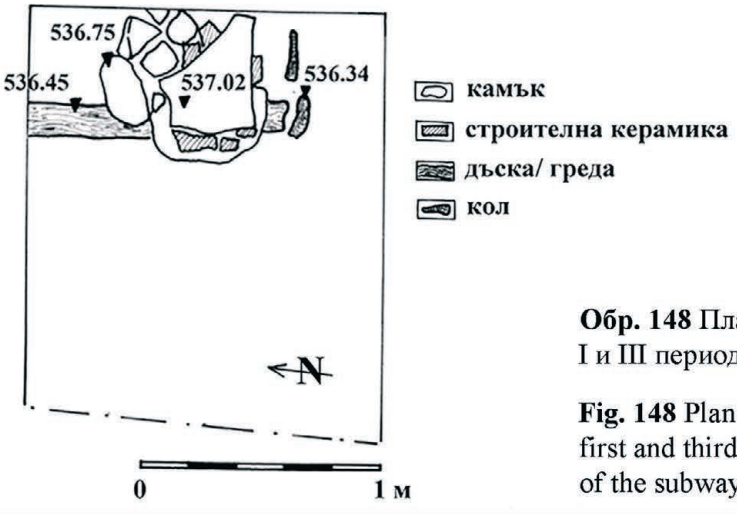
Обр. 146 План на дървените елементи от I период в кв. Е2 – Е3 на подлеза

Fig. 146 Plan of the first period wooden remains in sq. E2 – E3 of the subway

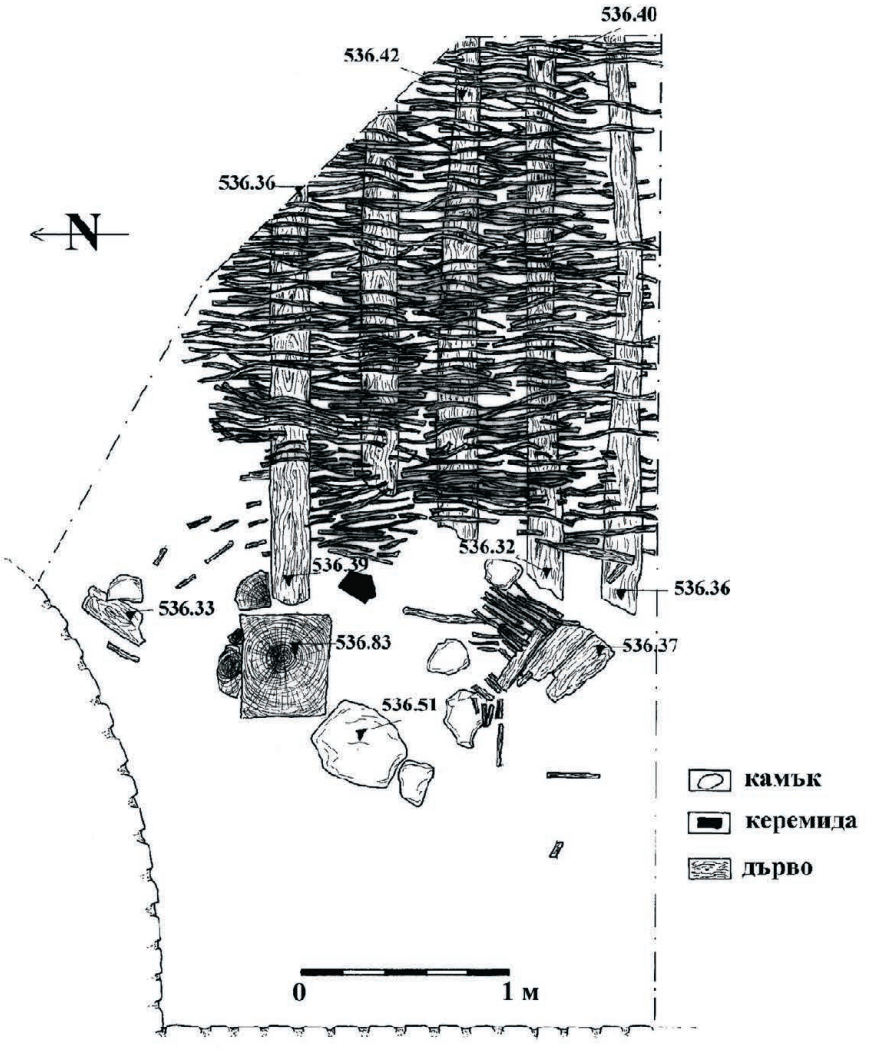
Обр. 147 Северен стратиграфски разрез в кв. F2 на подлеза:1 – сив, глинест пласт, 2 – кафяво-черен пласт, 3 – сиво-черен пласт, 4 – сив, глинест пласт, 5 – сиво-зеленикав пласт пясък, 6 – сиво-кафяв, нехомогенен пласт, 7 – сиво-черен, горял пласт, 8 – сиво-черен, нехомогенен пласт, 9 – черно-сив пласт, 10 – сиво-зеленикав пласт, 11 – вкопаване, 12 – кафяв, нехомогенен пласт, 13 – зелено-кафяв, нехомогенен пласт, 14 – керемиденочервен пласт горял кирпич, 15 – кафяво-червен пласт с включения от горял кирпич, 16 – кафяво-червен пласт (вкопаване), 17 – бежово-зелен, глинест пласт, 18 – тъмнокафяв пласт със строителна керамика и хоросан, 19 – съвременен насип

Fig. 147 Northern cross-section in sq. F2 of the subway: 1 – grey clay layer, 2 – brown-black layer, 3 – greyish-black layer, 4 – grey clay layer, 5 – greyish-green layer of sand, 6 – greyish-brown inhomogeneous layer, 7 – greyish-black burnt sediment, 8 – greyish-black inhomogeneous layer, 9 – black-grey layer, 10 – greyish-green layer, 11 – a pit, 12 – brown inhomogeneous layer, 13 – green-brown inhomogeneous layer, 14 – red brick layer of burnt adobe, 15 – brown-red layer with pieces of burnt adobe, 16 – brown-red layer, 17 – beige-green clay layer, 18 – dark brown layer with bricks and mortar, 19 – modern layer

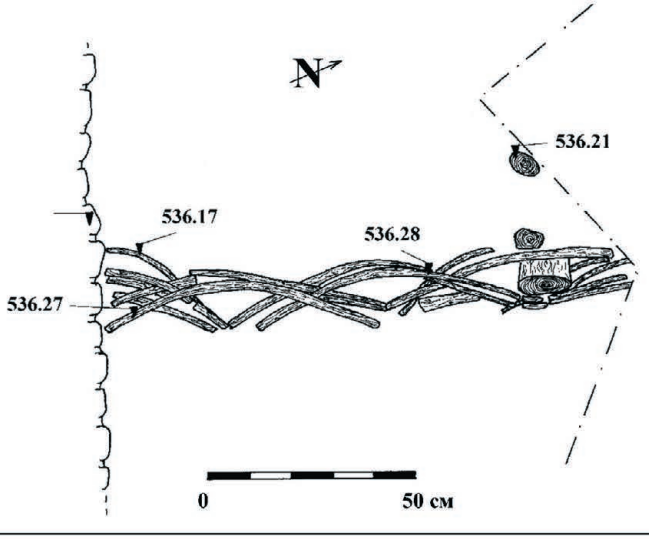
Обр. 148 План на останките от I и III период в кв. E4 на подлеза

Fig. 148 Plan of the remains of the first and third periods in sq. E4 of the subway

Обр. 149 Заснемане на падналата дървена стена от I период в кв. F2 – F3 на подлеза

Fig. 149 A drawing of the first period wooden wall fallen *in situ* in sq. F2 – F3 of the subway

Обр. 150 Заснемане на дървен плет от I период в кв. F1 – F2 на подлеза

Fig. 150 A drawing of the first period wattle in sq. F1 – F2 of the sybway

Обр. 151 Източен стратиграфски разрез в кв. B1 на подлеза

Fig. 151 Eastern cross-section in sq. B1 of the subway

Обр. 152 Южен стратиграфски разрез в кв. B2 – C2 на подлеза

Fig. 152 Southern cross-section in sq. B2 – C2 of the subway

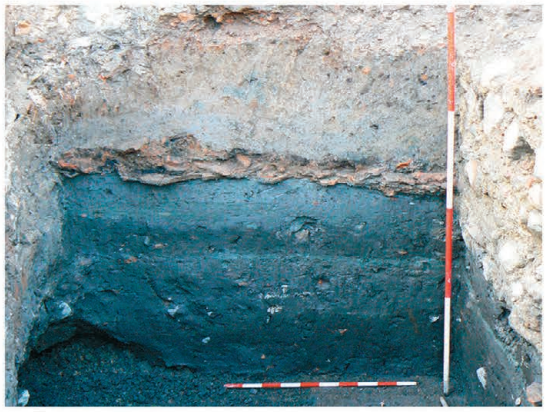
Обр. 153 Западен стратиграфски разрез в кв. C2 на подлеза

Fig. 153 Western cross-section in sq. C2 of the subway

Обр. 154 Южен стратиграфски разрез в кв. E2 на подлеза

Fig. 154 Southern cross-section in sq. E2 of the subway

Обр. 155 Южен стратиграфски разрез в кв. E4 на подлеза

Fig. 155 Southern cross-section in sq. E4 of the subway

Обр. 156 Северен стратиграфски разрез в кв. F2 на подлеза

Fig. 156 Northern cross-section in sq. F2 of the subway

Обр. 157 Югоизточна част на помещение от I период в кв. E2 на подлеза

Fig. 157 Southeastern part of a first period room in sq. E2 of the subway

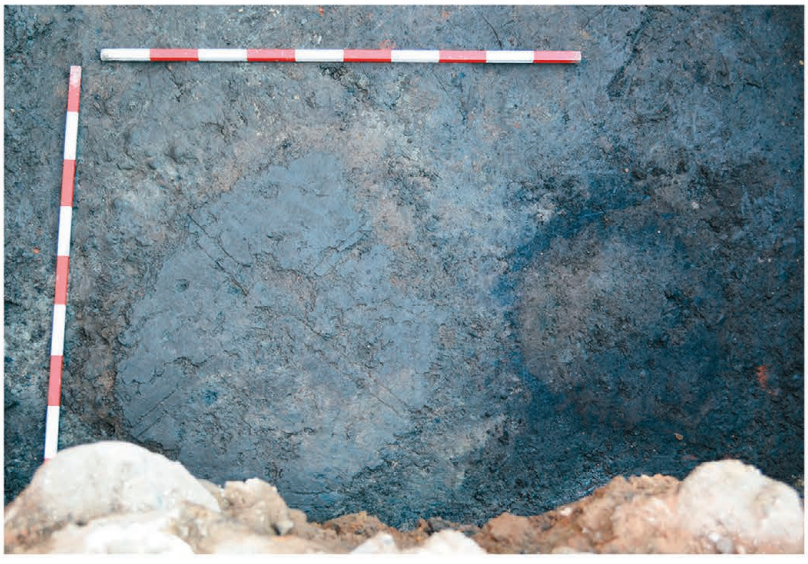
Обр. 158 Югозападен ъгъл на сграда от I и III период в кв. E4 на подлеза

Fig. 158 Southwestern corner of a building of the first and third periods in sq. E4 of the subway

Обр. 159 Останки от дървена стена от I период под късноантичния зид на сграда A4 в кв. F3

Fig. 159 First period wooden remains under the late antique wall of building A4 in sq. F3

Обр. 160
Фрагмент от обмазката на стена от I период в кв. D3 на подлеза

Fig. 160
A first period wall with decoration in sq. D3 of the subway

Обр. 161
Украса върху стена от I период в кв. D3 на подлеза

Fig. 161
A decoration of the first period wall in sq. D3 of the subway

Обр. 162
Детайл от украсата върху стена от I период в кв. D3 на подлеза

Fig. 162
A detail of the decoration of the first period wall in sq. D3 of the subway

Обр. 163 Останки от стена от I период в кв. E2 на подлеза

Fig. 163 First period wooden remains in sq. E2 of the subway

Обр. 164 Останки от стена от I период в кв. E3 на подлеза

Fig. 164 First period wooden remains in sq. E3 of the subway

Обр. 165 Дървена стена от I период в кв. F2 – F3 на подеза

Fig. 165 A first period wooden wall in sq. F2 – F3 of the subway

Обр 166 Дървената стена в кв. F2 – F3 на подлеза, поглед отгоре

Fig. 166 A wattle and daub wall in sq. F2 – F3 of the subway, view from above

Обр. 167 Част от глинената обмазка на дървената стена в кв. F2 – F3 на подлеза

Fig. 167 Preserved part of the clay lining of the wattle and daub wall in sq. F2 – F3 of the subway

Обр. 168
Дървен плет от I период, разкрит *in situ* в кв. F1 на подлеза

Fig. 168
A first period wattle discovered *in situ* in sq. F1 of the subway

Обр. 169 Дървена греда от II период в кв. B2 на подлеза

Fig. 169 A second period wooden beam in sq. B2 of the subway

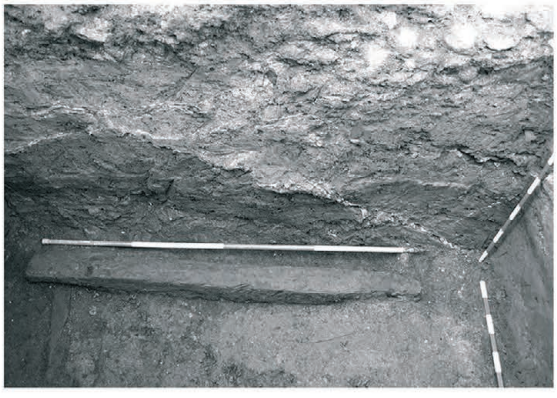
Обр. 170 Ситуация в кв. C2 на подлеза

Fig. 170 Archaeological context in sq. C2 of the subway

Обр. 171 Дървени елементи от II период в кв. F2 – F3 на подлеза

Fig. 171 Second period wooden remains in sq. F2 – F3 of the subway

Обр. 172 Дървени елементи от II период в кв. G3 на подлеза

Fig. 172 Second period wooden remains in sq. G3 of the subway

Обр. 173 Стена от III период в кв. F1 на подлеза

Fig. 173 A third period wall in sq. F1 of the subway

Обр. 174 Масивна дървена греда от III период в кв. F2 – F3 на подлеза

Fig. 174 A third period huge wooden beam in sq. F2 – F3 of the subway

КАТАЛОГ НА НАХОДКИТЕ

I. МОНЕТИ

I.1. ЕЛИНИСТИЧЕСКИ МОНЕТИ

М1. Бронзова монета на Филип II (табл. XXXVIII)
Лице: младежка глава с тения надясно; опако: ΦΙΛΙΠΠΟΥ, конник в галоп надясно, под коня знак – делфин (?). Полеви инв. № И 1010.
Монетарница: Пела–Амфиполис (?).
Размери: дм – 15/16 мм, тегло – 6,05 гр.[1]
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 1,10 м от южната стена; кота 536.53.
Монетата е тип по SNG Alpha Bank 2000, 362–363. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 359–336 г.пр.Хр. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М2. Бронзова монета на Филип II (табл. XXXVIII)
Лице: младежка глава с тения надясно; опако: конник в галоп надясно, под коня знак I.
Полеви инв. № И 1037.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 15/16 мм, тегло – 6,28 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 1,22 м от южната стена; кота 536.15.
Монетата е тип по SNG Copenhagen, Macedonia 613–615. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 359–336 г.пр.Хр. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М3. Бронзова монета (табл. XXXVIII)
Лице: обезличено; опако: контур на изображение на конник надясно. Полеви инв. № А 1050.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 18/19 мм, тегло – 3,70 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 5, от западен профил; кота 539.80.
Монетата е неясен тип. Произхожда от II строителен период.
Датировка: елинистически период (IV в.пр.Хр. ?) (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.).

М4. Бронзова монета, вероятно на Филип II (табл. XXXVIII)
Лошо запазена. Лице: младежка глава с тения надясно; опако: ΦΙ..ΠΠ..., конник в галоп надясно.
Полеви инв. № А 11/616.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 16 мм, тегло – 5,36 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 2,10 м от западната и 3,37 м от северната стена; кота 537.63.
Монетата е неясен тип. Произхожда от пласт от римския период.
Датировка: 359–336 г.пр.Хр. (според стратиграфската позиция: III в.)

М5. Бронзова елинистическа монета, вероятно на Александър III (табл. XXXVIII)
Лице: глава на Херакъл с лъвска кожа (?); опако: контури на лък и тул, между тях надпис ...ΕΞ.
Монограм и символи не личат. Полеви инв. № А 1547.
Македонска монетарница.

---

[1] В данните за размери на находките в каталога са използвани следните съкращения: д - дължина; ш - ширина; в - височина; дб - дебелина; дм - диаметър.

Размери: дм – 16 мм, тегло – 5,56 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 2; кота 537.21.
Монетата е неясен тип. Произхожда от пласт от римския период.
Датировка: 336–332 г.пр.Хр. (според стратиграфската позиция: около средата на II в.)

М6. Бронзова монета на Пир от Епир (табл. XXXVIII)
Лице: македонски щит с монограм в средата; опако: македонски шлем във венец, под него ΒΑΣΙ.
Полеви инв. № А 937.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 15/17 мм, тегло – 3,18 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7а, североизточен ъгъл; кота 541.15/25.
Монетата е тип SNG Alpha Bank 2000, 970. Произхожда от късноримски пласт.
Датировка: 287–285 г.пр.Хр. (според стратиграфската позиция: III–IV в.)

М7. Бронзова елинистическа монета (табл. XXXVIII)
Полуизтрита. Лице: глава надясно; опако: бик надясно. Полеви инв. № И 337.
Монетарница: Пела.
Размери: дм – 16/17 мм, тегло – 8,0 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 1,20 м от западната и 4,40 м от северната стена; кота 538.54.
Монетата е тип по Gaebler 1935, Taf. XI, 4; SNG Copenhagen 266–274. Произхожда от късноантичен пласт.
Датировка: елинистическа, 187–31 г.пр.Хр. (според стратиграфската позиция: V–VI в.)

М8. Бронзова елинистическа монета (табл. XXXVIII)
Зле съхранена. Лице: изтрито; опако: изтрито. Полеви инв. № А 911.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 16/20 мм, тегло – 5,24 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 4; кота 540.19.
Монетата е неясен тип. Произхожда от късноримски пласт.
Датировка: елинистическа, IV в.пр.Хр. (според стратиграфската позиция: III–IV в.)

М9. Бронзова, вероятно елинистическа монета (табл. XXXVIII)
Напълно обезличена; дебело ядро. Лице: изтрито; опако: изтрито. Полеви инв. № П 8.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 15/16 мм, тегло – 3,50 гр.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. Е4; кота 537.70.
Монетата е неясен тип. Произхожда от пласт от римския период.
Датировка: елинистически период (IV–III в.пр.Хр.?) (според стратиграфската позиция: III–IV в.).

М10. Бронзова, вероятно елинистическа монета (табл. XXXVIII)
Напълно обезличена. Лице: изтрито; опако: изтрито. Полеви инв. № П 96.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 13/14 мм, тегло – 2,84 гр.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. G3, на 0,35 м от западната и 0,75 м от северната граница; кота 537.46.
Монетата е неясен тип. Произхожда от пласт от римския период.
Датировка: елинистически период (IV–III в.пр.Хр.?) (според стратиграфската позиция: II–III в.).

I.2. МОНЕТИ НА ТРАКИЙСКИ ВЛАДЕТЕЛИ

М11. Бронзова монета на Реметалк I (табл. XXXVIII)
Сравнително запазена. Лице: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΟΙΜΗΤΑΛΚΟV, глави на Реметалк I с диадема и съпругата му надясно; в дясното поле – малък детски бюст, надясно; опако: ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟV, глави на Август, с лавров венец и Ливия, в профил надясно; в дясното поле – малък козирог и кълбо. Полеви инв. № А 11/858.
Монетарница: Бизантиум (?).

Размери: дм – 26 мм, тегло – 11,40 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 3,70 м от източната стена; кота 536.42.
Монетата е тип по Юрукова 1992, № 166.; RPC I, № 1710. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 11 г.пр.Хр. – 12 г.сл.Хр. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

I.3. РИМСКИ РЕПУБЛИКАНСКИ МОНЕТИ

М12. Републикански денар на *L. Flaminius Cilo* (табл. XXXVIII)
Лице: ROMA, глава на Рома надясно; опако: Виктория в бига надясно; L FLAMINI под CILO.
Полеви инв. № И 2215.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 17 мм, тегло – 3,30 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 12, на 1,46 м от източната и 0,80 м от северната стена; кота 539.74.
Монетата е тип по Crawford 1974, 302/1; Sydenham 1952, 540. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 109–108 г.пр.Хр. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М13. Републикански денар (фуре?), вероятно на *P. Crassus M.F.* (табл. XXXVIII)
Зле съхранен. Лице: контур от бюст на Венера (?) надясно; опако: контури на женска фигура с дясна ръка държи поводите на кон (?) наляво, с лявата ръка държи копие (?). Полеви инв. № А 11/737.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 19 мм, тегло – 2,25 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 0,70 м от източната и 2,80 м от северната стена; кота 536.43.
Монетата е тип по Crawford 1974, 430/1. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 55 г.пр.Хр. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М14. Републикански денар – серат на *Calpurnius Piso Frugi* (табл. XXXVIII)
Лице: бюст на Диана (?); опако: олтар и бик върху скала (?). Полеви инв. № И 1374.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 17 мм, тегло – 2,81 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, на 0,40 м от южната стена; кота 538.53/69.
Монетата е тип по Crawford 1974, 372/1. Произхожда от късноантичен пласт.
Датировка: 81 г.пр.Хр. (според стратиграфската позиция: IV–V в.)

I.4. РИМСКИ ИМПЕРАТОРСКИ МОНЕТИ

АВГУСТ

М15. Денар на Август (табл. XXXVIII)
Отлично запазен. Лице: DIVVS AVGVSTVS, бюст на императора наляво с лавров венец; опако: IMP XII, Аполон прав, с лира. Полеви инв. № А 1681.
Монетарница: Лугдунум.
Размери: дм – 16,5/17 мм, тегло – 3,20 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, на 3,0 м от западната и 0,60 м от южната стена; кота 536.53.
Монетата е тип по RIC I, 193 b. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 11–10 г.пр.Хр. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М16. Бронзова монета, сестерций на Август (табл. XXXVIII)
Запазена. Лице: бюст на императора надясно; опако: С А във венец. Полеви инв. № А 1736.
Монетарница: Ефес или Пергам.
Размери: дм – 33/34 мм, тегло – 23,17 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 4, на 2,15 м от западната и 0,15 м от южната стена; кота 536.38.
Монетата е тип по RIC I^2, 501; RPC 2233. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 25 г.пр.Хр. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М17. Бронзова монета, ас на Август, с контрамарка (табл. XXXVIII)
Зле съхранена. Лице: контур на глава наляво, долу вляво контрамарка (комбиниран „мизийски" тип, вж. Martini, Paunov 2004); опако: изтрито. Полеви инв. № И 1561.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 27/30 мм, тегло – 8,04 гр.
Местонамиране: сграда А6, помещение 10, на 0,10 м от северната и 2,20 м от източната стена; кота 539.74.
Монетата е неясен тип по RIC. Произхожда от късноантичен пласт.
Датировка: 27 г.пр.Хр. – 14 г.сл.Хр. (?) (според стратиграфската позиция: IV–V в.)

М18. Бронзова монета, ас на Август, вероятно имитация (табл. XXXVIII)
Лице: ....AV...., глава надясно; опако: изтрито, следи от надпис. Полеви инв. № А 11/390.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 22/26 мм, тегло – 6,71 гр.
Местонамиране: сграда А5, помещение 6а; на 0,30 м от северната и 1,30 м от източната стена; кота 538.27.
Монетата е тип по RIC/015a. Произхожда от късноантичен пласт.
Датировка: начало на I в. (според стратиграфската позиция: IV в.)

ТИБЕРИЙ

М19. Бронзова монета, ас на Тиберий (?) за Август (табл. XXXIX)
Сравнително изтрита. Лице: бюст на императора надясно; опако: обезличено. Полеви инв. № А 1638.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 25/26 мм, тегло – 8,50 гр.
Местонамиране: сграда А4, източна част на помещение 1а, до северната стена; кота 537.03.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 14–37г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М20. Бронзова монета, ас на Тиберий за Август (табл. XXXIX)
Изтрити повърхности. Лице: глава на императора наляво; опако: разделени буквите SC, между тях следи от изображение на трон (?). Полеви инв. № А 1706.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26/27 мм, тегло – 8,75 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 2; кота 536.35.
Монетата е тип по RIC I, 34. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 14–37 г. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М21. Бронзова монета, ас на Тиберий (табл. XXXIX)
Сравнително запазена. Лице: глава наляво; опако: PONTIF MAX TR POT XXXIIX около кълбо с кормило. Полеви инв. № А 1694.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 24/27 мм, тегло – 9,34 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 4, на 0,60 м от южната и 1,10 м от западната стена; кота 536.47.
Монетата е тип по RIC I, 64. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 35–36 г. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

КАЛИГУЛА

М22. Бронзова монета, ас на Калигула (табл. XXXIX)
Полуизтрити повърхности. Лице: G GERMANICVS PON M TR POT, глава на императора наляво; опако: S C, Веста, седнала на трон наляво, държи скиптър и патера. Полеви инв. № А 11/833.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 27 мм, тегло – 9,05 гр.

Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 1,30 м от северната и 0,95 м от западната стена; кота 536.81.
Монетата е тип по RIC I, 38. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 37–38 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М23. Бронзова монета, ас на Агрипа, сечена при Калигула (табл. XXXIX)
Слабо изтрити повърхности. Лице: M AGRIPPA L F COS III; бюст на Агрипа наляво; опако: S C, Нептун прав наляво, държи делфин и тризъбец. Полеви инв. № П 36.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26/28 мм, тегло – 9,01 гр.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D2, на 2,50 м от СЗ ъгъл; кота 535.84.
Монетата е тип по RIC I, 58. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 37–41 г. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М24. Бронзова монета, ас на Агрипа, сечена при Калигула (табл. XXXIX)
Добре запазена. Лице: M AGRIPPA L F COS III; бюст на Агрипа наляво; опако: S C, Нептун прав насреща, държи делфин и тризъбец. Полеви инв. № И 1074.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 27 мм, тегло – 9,08 гр.
Местонамиране: сграда А5, помещение 12, на 0,90 м от източната и 2,10 м от северната стена; кота 536.87.
Монетата е тип по RIC I, 58. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 37–41 г. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М25. Бронзова монета, дупондий. Постумна на Август, сечена при Калигула (табл. XXXIX)
Добре запазена. Лице: S-C DIVVS AVGVSTVS, глава на императора наляво; опако: CONSENSV SENAT ET EQ ORDIN PQR. Август в тога, седнал на курулен стол наляво. Полеви инв. № И 788.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 27 мм, тегло – 10,68 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 4,15 м от северната и 1,80 м от западната стена; кота 537.87.
Монетата е тип по RIC I, 56. Произхожда от пласт от римския период.
Датировка: 37–41 г. (според стратиграфската позиция: II–III в.)

КЛАВДИЙ

М26. Денар (фуре) на Клавдий (табл. XXXIX)
Изтрити повърхности. Лице: TI CLAVD...., глава на императора с лавров венец надясно; опако: PA.... .....STAE, Немезис в ход надясно. Полеви инв. № А 11/721.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 18 мм, тегло – 2,67 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,60 м от северната и 0,20 м от западната стена; кота 536.40.
Монетата е тип по RIC I, 10. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 41–42 г. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М27. Бронзова монета, ас на Клавдий (табл. XXXIX)
Изтрити повърхности. Лице: TI CLAVDIVS CAESAR AVG, глава на императора наляво; опако: права фигура в ход надясно. Полеви инв. № А 1733.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26/27 мм, тегло – 6,0 гр.
Местонамиране: сграда А3, под южната стена; кота 536.51.
Монетата е тип по RIC I, 113. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 42 г. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М28. Бронзова монета, сестерций на Британик, сечена при Клавдий (табл. XXXIX)

Много добре запазена. Лице: TI CLAVDIVS CAESAR AVG F BRITANNICVS, драпиран бюст на Британик надясно. Опако: SC, Марс с пълно военно снаряжение, с коринтски шлем и наметало, в ход наляво, в дясната ръка държи копие, в лявата – кръгъл щит с релефна македонска звезда. Полеви инв. № А 11/716.
Монетарница: Перинт (?).
Размери: дм – 33 мм, тегло – 28,46 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,90 м от северната и 1,80 м от източната стена; кота 536.46.
Монетата е тип по RIC I, 130; von Kaenel 1984, Typus A, 130, B3 (Taf. 20,3). Произхожда от I строителен период.
Публикация: Владимирова-Аладжова 2011.
Датировка: 46–51 г. (51–54 г.?) (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М29. Бронзова монета, дупондий (аурихалкум) на Клавдий (табл. XXXIX)
Лице: ....AVDIVS CAE....AVG; бюст на императора наляво; опако: SC (?), обезличено.
Полеви инв. № П 29.
Монетарница: Рим (?).
Размери: дм – 27 мм, тегло – 12,82 гр.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D3; кота 536.46.
Монетата е неопределим тип. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 41–50 г. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М30. Бронзова монета, дупондий на Клавдий (табл. XXXIX)
Сравнително запазена. Лице:...CLAVDIVS CAESAR..., глава на императора наляво; опако: CER...., Церес седнала, наляво. Полеви инв. № И 1830.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 27 мм, тегло – 11,40 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 0,15 м от южната и 3,0 м от източната стена; кота 536.25.
Монетата е тип по RIC I, 94. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 41–42 г. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М31. Бронзова монета, ас на Клавдий (табл. XXXIX)
Полуизтрити повърхности. Лице: ....VS CAESAR AVG P M TR P IMP PP, бюст на императора наляво; опако: LIBERTAS AVGVS.....S-C, Либертас права, насреща с вдигната лява ръка. Полеви инв. № И 1050.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 27 мм, тегло – 10,66 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 1,40 м от западната и 2,0 м от северната стена; кота 536.60.
Монетата е тип по RIC I, 97. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 41–50 г. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М32. Бронзова монета, ас на Клавдий (табл. XXXIX)
Лице: TI CLAVDIVS CAESAR AVG PM TR P IMP PP; бюст на императора наляво; опако: LIBERTAS AVGVSTA SC, Либертас права, насреща. Полеви инв. № П 88.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 27/28 мм, тегло – 10,37 гр.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. C2; кота 536.12.
Монетата е тип по RIC I, 97. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 41–50 г. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М33. Бронзова монета, ас на Клавдий (табл. XXXIX)
Изтрити повърхности. Лице: ....CAESAR...PPP, бюст на императора наляво; опако: обезличено.
Полеви инв. № П 58.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 25/28 мм, тегло – 8,0 гр.

Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. B2, на 0,30 м западно от кладенеца; кота 536.22.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 41–50 г. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

M34. Бронзова монета, ас на Клавдий (табл. XXXIX)
Изтрити повърхности. Лице: TI CLAVDIVS CAESAR AVG PM TR P IMP PP, бюст на императора наляво; опако: LIBERTAS AVGVSTA SC, Либертас права насреща. Полеви инв. № П 61.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 27/28 мм, тегло – 8,22 гр.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. F3; кота 536.88.
Монетата е тип по RIC I, 97. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 41–50 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

M35. Бронзова монета, ас на Клавдий (табл. XXXIX)
Изтрити повърхности. Лице: бюст на императора наляво; опако: обезличено. Полеви инв. № П 77.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 25/26 мм, тегло – 8,42 гр.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. F1; кота 536.61.
Монетата е неясен тип. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 41–50 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

M36. Бронзова монета, ас на Клавдий, вероятно лят екземпляр (табл. XL)
Полуизтрити повърхности. Лице: бюст на императора наляво, следи от надпис; опако: LIBERTAS PVBLICA, богиня права, наляво, SC. Полеви инв. № А 266.
Монетарница: неопределима, вероятно по Дунавския лимес.
Размери: дм – 26/28 мм, тегло – 8,58 гр.
Местонамиране: сграда A2, помещение 2, североизточна част; кота 539.98.
Монетата е тип LIBERTAS PVBLICA. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 41–54 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

M37. Бронзова монета, ас на Клавдий (табл. XL)
Полуизтрити повърхности. Лице: ...AVDIVS CAESAR AVG, бюст на императора наляво; опако: обезличено. Полеви инв. № А 1146.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26/27 мм, тегло – 7,58 гр.
Местонамиране: сграда A2, помещение 5a, югоизточен ъгъл; кота 540.05.
Монетата е тип по RIC I^2, неясен. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 41–54 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

M38. Бронзова монета, ас на Клавдий (табл. XL)
Изтрити повърхности. Лице: бюст на императора наляво; опако: обезличено. Полеви инв. № А 1391.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 25 мм, тегло – 7,82 гр.
Местонамиране: сграда A2, помещение 7a; на 1,40 м от южната стена; кота 539.98.
Монетата е тип по RIC I^2, неясен. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 41–54 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

M39. Бронзова монета, ас на Клавдий (табл. XL)
Изтрити повърхности. Лице: бюст на императора наляво; опако: обезличено. Полеви инв. № А 1679.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 25/27 мм, тегло – 6,40 гр.
Местонамиране: сграда A4, помещение 2; кота 536.65.
Монетата е тип по RIC I^2, неясен. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 41–54 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

M40. Бронзова монета, ас на Клавдий (табл. XL)

Изтрити повърхности. Лице: ....VDIVS CAES..., бюст на императора наляво; опако: обезличено.
Полеви инв. № А 1723.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26/28 мм, тегло – 9,30 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 4, на 0,10 м от южната и 0,85 м от западната стена; кота 536.35.
Монетата е тип по RIC I², неясен. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 41–54 г. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М41. Бронзова монета, ас на Клавдий (табл. XL)
Изтрити повърхности. Лице: CLAVDIVS CAESAR AVG PM TR P IMP PP, бюст на императора наляво; опако: SC, обезличено. Полеви инв. № И 1021.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26 мм, тегло – 15,22 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4; кота 536.27.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 42–43 г. (?) (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М42. Бронзова монета, ас на Клавдий, сечен за Германик (табл. XL)
Лице: GER.....DIVI AVG N, бюст на императора надясно; опако: в околовръст PP TI CLAVDIVS CAESAR AVG, в средата SC. Полеви инв. № И 1575.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 27 мм, тегло – 9,36 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 1,40 м от източната и 1,20 м от южната стена; кота 536.95.
Монетата е тип по RIC I, 106. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 50–54 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М43. Бронзова монета, ас на Клавдий (табл. XL)
Изтрити повърхности. Лице: бюст на императора наляво, надпис не личи; опако: обезличено.
Полеви инв. № И 1706.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 27 мм, тегло – 9,07 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 1,80 м от източната и 0,46 м от южната стена; кота 536.53.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 41–54 г. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М44. Бронзова монета, ас на Клавдий (табл. XL)
Изтрити повърхности. Лице: ....VDIVS CAESAR AVG PM TR P IMP PP, контури на бюст на императора наляво; опако: SC, права фигура. Полеви инв. № И 1728.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 27 мм, тегло – 6,39 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 3,50 м от източната стена и на 0,05 м от северен преграден зид; кота 536.54.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 41–54 г. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М45. Бронзова монета, ас на Клавдий (табл. XL)
Сравнително запазена. Лице:...VDIVS CAESAR AVG PM TR P IMP PP, бюст на императора наляво; опако: SC, Минерва права, наляво, с копие и щит. Полеви инв. № И 1811.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 27 мм, тегло – 10,44 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, на 4,0 м от северната стена; кота 536.60.
Монетата е тип по RIC I, 100. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 41–42 г. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М46. Бронзова монета, ас на Клавдий (табл. XL)
Изтрити повърхности. Лице: глава на императора надясно; опако: обезличена. Полеви инв. № И 2054.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 28 мм, тегло – 6,43 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 12, на 0,15 м от северната и 1,30 м от западната стена; кота 540.00.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 41–54 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М47. Бронзова монета, ас на Клавдий за Германик (табл. XL)
Изтрити повърхности. Лице:....DIVS AVG P AVGVST...., глава на императора наляво; опако: SC, около него следи от надпис. Полеви инв. № И 2124.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26 мм, тегло – 8,72 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, на 3,0 м от южната и 0,40 м от западната стена; кота 536.77.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 41–42 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М48. Бронзова монета, ас на Клавдий (табл. XL)
Изтрити повърхности. Лице:...VS CAESAR AVG PM TR P IMP PP, глава на императора наляво; опако: SC, Минерва права насреща, с вдигната ръка. Полеви инв. № И 2174.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26 мм, тегло – 9,86 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 2,0 м от южната и 2,0 м от източната стена; кота 537.09.
Монетата е тип по RIC I^2, 113. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 41–43 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М49. Бронзова монета, ас на Клавдий (табл. XL)
Изтрити повърхности. Лице: ....DIVS CAESAR AVG...., глава на императора наляво; опако: LIBER.....S C...., Либертас права. Полеви инв. № А 11/146.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26 мм, тегло – 5,24 гр.
Местонамиране: декуманус 3, сондаж 1, източна част, под керемиди; кота 536.87.
Монетата е тип по RIC I, 097. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 41–50 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М50. Бронзова монета, ас на Клавдий (табл. XL)
Изтрити повърхности. Лице: .....S CAESAR AVG PM TR...., глава на императора наляво; опако: SC ...AE AVGVST..., Констанция с шлем и военно облекло, права наляво, с дълго копие в лявата ръка. Полеви инв. № А 11/378.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 27 мм, тегло –8,84 гр.
Местонамиране: декуманус 3, сондаж 2, на 1,70 м от северната стена на сграда А1; кота 536.64.
Монетата е тип по RIC I, 111. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 42–43 г. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М51. Бронзова монета, ас на Клавдий – Македония койнон (табл. XL)
Лице: TI KLAUDIOS KAISAR, глава на императора наляво; опако: ..ΣΕΒ .... MAKEDONΩN, около македонски щит. Полеви инв. № А 11/653.
Монетарница: Тесалоника.
Размери: дм – 23 мм, тегло – 7,52 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,40 м от северната и 1,60 м от източната стена; кота 536.87.
Монетата е тип по RPC 1612. Произхожда от II строителен период.

Датировка: 41–54 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М52. Бронзова монета, ас на Клавдий – Македония койнон (табл. XL)
Изтрити повърхности. Лице: глава на императора наляво, надпис не личи; опако: неясни букви около македонски щит. Полеви инв. № А 11/674.
Монетарница: Тесалоника.
Размери: дм – 26 мм, тегло – 8,90 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,20 м от южната и 1,10 м от източната стена; кота 536.61.
Монетата е тип по RPC 1612. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 41–54 г. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М53. Бронзова монета, ас на Клавдий (табл. XL)
Сравнително запазена. Лице: TI CLAVDIVS CAESAR AVG CAESAR AVG P..., бюст наляво; опако: CONSTANTIAE AVGVSTI S-C, Констанция с шлем и военно облекло, права наляво, с дълго копие в лявата ръка. Полеви инв. № А 80.
Монетарница: Рим (?).
Размери: дм – 27/29 мм, тегло – 6,75 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 2, източна част; кота 541.19.
Монетата е тип по RIC I, 111. Произхожда от късноримски пласт.
Датировка: 42–43 г. (според стратиграфската позиция: III–IV в.)

М54. Бронзова монета, ас на Клавдий (табл. XLI)
Зле съхранена. Лице: бюст наляво,CAES AVG...., контури на букви от надписа; опако: S C, контури от права фигура. Полеви инв. № А 172.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26 мм, тегло – 8,76 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 2, западна част; кота 540.58.
Монетата е тип по RIC I, неясен. Произхожда от пласт от римския период.
Датировка: 41–54 г. (според стратиграфската позиция: III в.)

М55. Бронзова монета, ас на Клавдий (табл. XLI)
Изтрити повърхности. Лице: надпис не личи, бюст наляво; опако: изображение не личи.
Полеви инв. № А 1105.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26 мм, тегло – 5,38 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7а, северозападен ъгъл; кота 540.75.
Монетата е тип по RIC I^2, неясен. Произхожда от пласт от римския период.
Датировка: 41–54 г. (според стратиграфската позиция: III в.)

М56. Бронзова монета, ас на Клавдий (табл. XLI)
Изтрити повърхности. Лице: надпис не се чете, бюст надясно; опако: права фигура надясно с жезъл в дясната ръка. Полеви инв. № А 1546.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 23/24 мм, тегло –5,24 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 2; кота 537.35.
Монетата е тип по RIC, неопределим. Произхожда от пласт от римския период.
Датировка: 41–54 г. (според стратиграфска позиция: втора половина на II в.)

НЕРОН

М57. Бронзова монета, сестерций на Нерон (табл. XLI)
Запазена. Лице: NERO CLAVD CAESAR AVG GERM PM TR P IMP PP, глава на императора с лавров венец надясно; опако: CONG II DAT POP R, в отреза SC, Нерон с тога, седнал на платформа, Минерва и Либералитас пред него, граждани се качват по стълба, зад тях дете. Полеви инв. № И 2175.
Монетарница: Рим.

Размери: дм – 35 мм, тегло – 25,01 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, на 2,80 м от южната стена; кота 536.51.
Монетата е тип по RIC I, 154. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 63 г. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М58. Бронзова монета, ас на Нерон (табл. XLI)
Относително съхранена. Лице: ΚΑΙΣΑR NERΩN. Бюст наляво; опако: ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ около щит. Полеви инв. № А 1676.
Монетарница: Тесалоника.
Размери: дм – 23/25 мм, тегло – 7,71 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 2, на 0,95 м от северната и 4,60 от западната стена; кота 536.66.
Монетата е тип по RPC I, 1614. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 55 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М59. Бронзова монета, ас на Нерон (табл. XLI)
Относително съхранена. Лице: IMP NERO CAESAR AVG, бюст на императора надясно; опако: Виктория в полет наляво, държи щит с надпис S P Q R. Полеви инв. № П 44.
Монетарница: Лугдунум.
Размери: дм – 30 мм, тегло – 7,94 гр.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D2; кота 536.20.
Монетата е тип по RIC I, 543. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 66 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М60. Бронзова монета, ас на Нерон (?) (табл. XLI)
Изтрити повърхности. Лице: бюст на императора надясно; опако: обезличено. Полеви инв. № П 15.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 25/26 мм, тегло – 8,75 гр.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. А2; кота 536.62.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 54–68 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М61. Бронзова монета на Нерон (?) (табл. XLI)
Изтрити повърхности. Лице: контури от букви ...ERO (?) .., глава на императора надясно; опако: контури на права фигура. Полеви инв. № И 1073.
Монетарница: вероятно провинциална монетарница.
Размери: дм – 19 мм, тегло – 3,11 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 2,75 м от северната стена; кота 536.55.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 54–68 г. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М62. Бронзова монета, ас на Нерон (табл. XLI)
Изтрита. Лице: глава на императора наляво, надпис не личи; опако: щит и около него следи от букви. Полеви инв. № А 11/813.
Монетарница: Тесалоника.
Размери: дм – 20/23 мм, тегло – 6,01 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 2,30 м от северната и 2,20 м от западната стена; кота 536.90.
Монетата е тип по RPCI, 1614. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 54–68 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М63. Бронзова монета на Нерон (?) (табл. XLI)
Изтрита. Лице: глава на императора наляво; опако: ΘЄССА...., Виктория права, наляво. Полеви инв. № И 2213.
Монетарница: Тесалоника.
Размери: дм – 16 мм, тегло – 4,30 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 12, на 1,20 м от южната и 0,23 м от източната стена; кота 539.75.

Монетата е тип по Мушмов 1924, № 6709. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 54–68 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М64. Бронзова монета, квадранс (аурихалкум) на Нерон (табл. XLI)
Изтрита. Лице: глава на императора надясно; опако: циста мистика (?), олтар (?). Полеви инв. № И 1011.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 18 мм, тегло – 3,67 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 0,90 м от южната стена; кота 536.46.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от I строителен период.
Датировка: 54–68 г. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М65. Бронзова монета, ас на Нерон (табл. XLI)
Сравнително запазена. Лице: NERO CAESAR AVG G.... IMP, глава на императора с лавров венец надясно; опако: SC, Виктория права, наляво, държи щит с двете си ръце. Полеви инв. № И 813.
Монетарница: Лугдунум.
Размери: дм – 25 мм, тегло – 10,62 гр.
Местонамиране: сграда А5, помещение 12, на 4,10 м от северната и 0,80 м от източната стена; кота 538.00.
Монетата е тип по RIC I, 477. Произхожда от късноримски пласт.
Датировка: 65 г. (според стратиграфската позиция: III–IV в.)

М66. Бронзова монета, ас на Нерон (?) (табл. XLI)
Изтрита. Лице: глава на императора надясно, надпис не личи; опако: обезличено. Полеви инв. № П 69.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 25/27 мм, тегло – 6,48 гр.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. Е3;
кота 537.08.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от пласт от римския период.
Датировка: 54–68 г. (според стратиграфската позиция: след средата на II в.)

ГАЛБА

М67. Денар на Галба (табл. XLI)
Запазена. Лице: IMP SER GALBA, бюст на императора надясно; опако: във венец – SPQR OB SC. Полеви инв. № А 1746.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 17/18 мм, тегло – 3,14 гр.
Местонамиране: между сгради А3 и А4, на изток от зида с арка; кота 536.64.
Монетата е тип по RIC I, 167. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 68 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

ВИТЕЛИЙ

М68. Денар на Вителий (табл. XLI)
Добре запазен. Лице: A VITELLIVS GERM IMP AVG TR P, бюст на императора с лавров венец надясно; опако: PONT MAXIM, Веста, седнала надясно. Полеви инв. № П 57.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 17 мм, тегло – 3,35 гр.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. В2; кота 536.42/68.
Монетата е тип по RIC I, 107. Произхожда от нарушен стратиграфски контекст.
Датировка: април – декември, 69 г. (според стратиграфската позиция:?)

М69. Денар на Вителий (табл. XLI)
Добре запазен. Лице: A VITELLIVS GERMAN IMP AVG TR P, глава на императора с лавров венец надясно; опако: CONCORDIA PR, Конкордия, седнала на трон наляво, държи патера и рог на

изобилието. Полеви инв. № И 1066.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 19 мм, тегло – 3,17 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 2,20 м от западната и 2,30 м от северната стена; кота 536.63.
Монетата е тип по RIC I, 73. Произхожда от II строителен период.
Датировка: април – декември, 69 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М70. Денар на Вителий (табл. XLI)
Горял. Лице: A VITELLIVS IMP GERMAN, глава на императора с лавров венец надясно; опако: IO MAX CAPITOLINVS, Юпитер, седнал на трон наляво, държи светкавица и скиптър, над него двуколонен храм. Полеви инв. № А 11/841.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 19 мм, тегло – 3,17 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 3,30 м от западната стена; кота 536.76.
Монетата е тип по RIC I, 56. Произхожда от II строителен период.
Датировка: март – юли, 69 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М71. Бронзова монета, ас на Вителий (табл. XLI)
Изтрити повърхности. Лице: бюст на императора надясно; опако: обезличено. Полеви инв. № П 63.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26/27 мм, тегло – 5,40 гр.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. F3; кота 536.75.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 69 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М72. Бронзова монета, ас на Вителий (табл. XLI)
Изтрита. Лице: част от надпис ...LIVS GER..., бюст на императора надясно; опако: обезличено. Полеви инв. № П 43.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 23/24 мм, тегло – 7,84 гр.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D1; кота 536.82.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 69 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М73. Денар на Вителий (табл. XLI)
Сравнително запазен. Лице: A VITELLIVS GERM IMP AVG TR P, глава на императора с лавров венец надясно; опако: LIBERTAS RESTITVTA, Либертас права, наляво, с шапка и дълга пръчка. Полеви инв. № А 1502.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 17/18 мм, тегло – 2,90 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 3, централната част; кота 537.79.
Коментар: Монетата е тип по RIC I, 105. Произхожда от пласт от римския период.
Датировка: 69 г. (според стратиграфската позиция: III в.)

М74. Денар на Вителий (табл. XLII)
Сравнително запазен. Лице: A VITELLIVS GERMAN IMP AVG TR P, глава на императора с лавров венец надясно; опако: CONCORDIA PR, Конкордия седнала на трон наляво, държи патера и рог на изобилието. Полеви инв. № И 1535.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 17 мм, тегло – 3,57 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 10, на 1,15 м от западната и 4,35 м от северната стена; кота 541.06.
Монетата е тип по RIC I, 73. Произхожда от късноримски пласт.
Датировка: 69 г. (според стратиграфската позиция: IV в.)

ВЕСПАСИАН

М75. Денар на Веспасиан (табл. XLII)
Добре запазен. Лице: IMP CAES VESP AVG P M, бюст на императора надясно; опако: гадателски принадлежности, горе – AVGVR, долу – TRI POT. Полеви инв. № П 46.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 17/18 мм, тегло – 2,37 гр.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D2; кота 536.07.
Монетата е тип по RIC II, 356 (43). Произхожда от II строителен период.
Датировка: юли – декември, 71 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М76. Денар на Веспасиан (табл. XLII)
Добре запазен. Лице: IMP CESAR VESPAVG PM, глава на императора с лавров венец надясно; опако: горе – AVGVR, долу – TRI POT, гадателски принадлежности. Полеви инв. № А 11/799.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 15 мм, тегло – 2,28 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 3,70 м от западната и 3,60 м от северната стена; кота 537.14.
Монетата е тип по RIC II, 356 (43). Произхожда от III строителен период.
Датировка: юли – декември, 71 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М77. Драхма (?) на Веспасиан (табл. XLII)
Добре запазена. Лице: OYECПACIANOC CEBACTOY, бюст надясно с лавров венец; Опако: NIKH – ....BACTH, Ника права, надясно, с венец в дясната ръка и палма в лявата. Полеви инв. № А 269.
Монетарница: Цезарея (Кападокия).
Размери: дм – 16/17 мм, тегло – 2,79 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 2, източна част; кота 539.96.
Монетата е тип по RPC I 1654?/ BMC 20. 47, 16. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 76–77 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М78. Денар (фуре) на Веспасиан (табл. XLII)
Пробит. Лице: IMP CAES VESP AVG CEN, бюст надясно с лавров венец; опако: SALVS AVG, Салус седнала няляво. Полеви инв. № А 1660.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 17/18 мм, тегло – 2,53 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 3; кота 536.91.
Монетата е тип по RIC II, 513. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 73 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М79. Денар (фуре) на Веспасиан (табл. XLII)
Запазен. Лице: CAESAR VESPASIANVS AVG, бюст надясно; опако: ANNONA AVG, Анона, седнала наляво. Полеви инв. № А 1710.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 13/14 мм, тегло – 2,05 гр.
Местонамиране: сграда А3; кота 536.92.
Монетата е тип по RIC II, 964. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 77–78 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М80. Денар на Веспасиан (табл. XLII)
Запазен. Лице: IMP VESPASIANVS AVG, глава на императора с лавров венец надясно; опако: NEP RED, Нептун наляво, стъпил върху глобус, държи копие с лявата ръка. Полеви инв. № И 2172.
Монетарница: Антиохия.
Размери: дм – 15/17 мм, тегло – 3,20 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 2,50 м от южната и 1,70 м от източната стена; кота 537.09.
Монетата е тип по RIC II, 1555; RSC 274; RPC 1928. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 72–73 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

M81. Денар на Веспасиан (табл. XLII)
Запазен наполовина. Лице: IMP CAES VE.....глава на императора надясно; опако: SALVS....., Салус седнала няляво, държи патера. Полеви инв. № А 11/794.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 18 мм.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 0,60 м от южната и 3,30 м от източната стена; кота 536.79.
Монетата е тип по RIC II, 513. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 72–73 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

M82. Денар на Веспасиан (табл. XLII)
Запазен. Лице: IMP C.....VES.....IIII, глава на императора с лавров венец надясно; опако: Нептун прав надясно, стъпил върху кълбо, държи копие; вдясно долу – седнал пленник. Полеви инв. № А 11/800.
Монетарница: Антиохия.
Размери: дм – 14 мм, тегло – 2,22 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 4,10 м от източната и 1,40 м от северната стена; кота 537.21.
Монетата е тип по RIC II, 1558. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 72–73 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

M83. Бронзова монета, дупондий на Веспасиан за Тит (табл. XLII)
Запазена. Лице: CAES.. VESPASIAN IMP PM PON TR P COS II, глава на императора с лъчеста корона надясно; препечатана, от предната монета личат части от надписа на лицето; опако: ROMA....., в отреза – SC, богинята, седнала на трон наляво. Полеви инв. № И 1070.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 27 мм, тегло – 11,69 гр.
Местонамиране: сграда А5, помещение 13, на 0,60 м от южната и 1,90 м от западната стена; кота 537.00.
Монетата е тип по RIC II, 462 (2nd ed.). Произхожда от II строителен период.
Датировка: 72 г. (?) (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

M84. Бронзова монета, дупондий на Веспасиан за Тит като цезар (табл. XLII)
Сравнително добре запазена. Лице: T CAESAR IM.....NT, глава на императора с лавров венец надясно; опако: TR POT COS III CENSOR, кадуцей с крила между два кадуцея. Полеви инв. № И 1909.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 27 мм, тегло – 12,00 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 13, на 0,40 м от източната и 1,76 м от северната стена; кота 539.75.
Коментар: Монетата е тип по RIC II, 761; RIC [1962] 813a. Произхожда от II строителен период.
Датировка: отсичане 74 г., според стратиграфската позиция: 68/69 – 110/112 г.

M85. Денар на Веспасиан (табл. XLII)
Запазен. Лице: IMP VESPASIANVS AVG, глава на императора с лавров венец надясно; опако: PON MAX TR P COS V, Веспасиан, седнал на курулно кресло надясно, държи копие и клонка. Полеви инв. № И 977.
Монетарница: Рим .
Размери: дм – 19 мм, тегло – 3,49 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4; кота 536.84.
Монетата е тип по RIC II, 702. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 74 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

M86. Бронзова монета, сестерций на Веспасиан (табл. XLII)
Запазена. Лице: IMP CAE VESPASIAN AVG PM TR P PP COS III, глава на императора с лавров венец надясно; опако: SC ROMA, Рома права наляво, държи Виктория и копие. Полеви инв. № И 1306.
Монетарница: Рим.

Размери: дм – 35 мм, тегло – 25,01 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1; на 0,64 м от южния зид; кота 536.78.
Коментар: Монетата е тип по RIC II, 443. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 71 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М87. Бронзова монета, сестерций на Веспасиан (табл. XLII)
Изтрита. Лице: ...SIAN...PM..., глава на императора с лавров венец надясно; опако: обезличено. Полеви инв. № И 1731.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 31 мм, тегло – 22,56 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, на 2,90 м от южната стена; кота 537.00.
Коментар: Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 75–76 г. (?) (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М88. Бронзова монета, сестерций на Веспасиан (табл. XLII)
Запазена. Лице: IMP CESAR VESPASIANVS AVG COS VIII, глава на императора с лавров венец надясно; опако: MA.... COS II (?), Марс стъпил върху щит наляво. Полеви инв. № И 2237.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 30 мм, тегло – 17,24 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 1,60 м от северната и 1,75 м от западната стена; кота 536.74.
Коментар: Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 76–79 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М89. Бронзова монета, ас на Веспасиан (табл. XLII)
Изтрита. Лице: ...VESPASI.., глава на императора с лъчиста корона надясно; опако: обезличено. Полеви инв. № А 11/862.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26 мм, тегло – 9,78 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 3,20 м от източната стена; кота 537.01.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 75–79 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М90. Бронзова монета, ас на Веспасиан (табл. XLII)
Запазена. Лице: IMP CAESAR VESPAVG PM TR COS IIII CENS, глава на императора с лавров венец надясно; опако: SC...AVGVST.., Виктория в ход надясно, държи венец. Полеви инв. № И 989.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 25 мм, тегло – 8,94 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4; кота 536.84.
Монетата е тип по RIC II, 333. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 72 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М91. Бронзова монета, ас на Веспасиан (табл. XLIII)
Сравнително добре запазена. Лице: IMP CESAR VESPAAVG COS VI, глава на императора с лавров венец надясно; опако: SC AE... AVGVST, Еквитас наляво, държи жезъл с лявата ръка. Полеви инв. № А 11/798.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 24 мм, тегло – 8,17 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,55 м от южната и 2,0 м от източната стена; кота 536.71.
Монетата е тип по RIC II, 821. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 75 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М92. Денар на Веспасиан (табл. XLIII)
Запазен. Лице: IMP CAES VESP AVG P M, глава на императора с лавров венец надясно; опако: TRI POT..COS II....; Пакс седнала наляво, държи клонче и кадуцей. Полеви инв. № А 11/216.
Монетарница: Рим.

Размери: дм – 18 мм, тегло – 2,26 гр.
Местонамиране: декуманус 3, на 0,40 м северно от сграда А1; кота 537.37.
Монетата е тип по RIC II, 41. Произхожда от пласт от римския период.
Датировка: 71 г. (според стратиграфската позиция: втората половина на II в.)

М93. Бронзова монета, сестерций на Веспасиан (табл. XLIII)
Запазена. Лице: IMP CAES VESPAS AVG PM TR P P COS IIII, глава на императора с лавров венец надясно; опако: SC, права фигура (?). Полеви инв. № И 1170.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 33 мм, тегло – 18,96 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 2, на 1,65 м от южната и 1,06 м от източната стена; кота 537.48.
Монетата е тип по RIC II, 378. Произхожда от пласт от римския период.
Датировка: 72–73 г. (според стратиграфската позиция: след средата на II в.)

М94. Бронзова монета, ас на Веспасиан (табл. XLIII)
Сравнително запазена. Лице: IMP CESAR VESPA COS VIII, глава на императора с лъчиста (?) корона надясно; опако: SC, Марс (?) надясно. Полеви инв. № И 812.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 27 мм, тегло – 9,42 г.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 3,10 м от западната и 4,20 от северната стена; кота 537.76.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от пласт от римския период.
Датировка: 76–79 г. (?) (според стратиграфската позиция: II–III в.)

М95. Бронзова монета, ас на Веспасиан (табл. XLIII)
Полуизтрити повърхности. Лице: ....NOΣ ΚΑΙΣΑR, глава на императора надясно; опако: права фигура (?). Полеви инв. № А 683.
Монетарница: провинциална, Мала Азия (?).
Размери: дм – 24/25 мм, тегло – 7,52 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7, на 2,30 м от южната и 3,0 м от западната стена; кота 541.51.
Монетата е тип по RPC II, неясен. Произхожда от късноантичен пласт.
Датировка: 69/72–81 г. (?) (според стратиграфската позиция: IV–V в.)

М96. Бронзова монета на Веспасиан (табл. XLIII)
Лице: надпис не личи, глава надясно; опако: женска глава надясно. Полеви инв. № А 1702.
Монетарница: провинциална (?).
Размери: дм – 21/22 мм, тегло – 8,06 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, от южен профил; кота 537.40.
Монетата е тип по RPC, неясен. Произхожда от пласт от римския период.
Датировка: 69–79 г. (според стратиграфската позиция: след средата на II в.)

ТИТ

М97. Денар на Тит (табл. XLIII)
Лице: IMP TITVS CAES VESPASIAN AVG P M, глава с лавров венец надясно; опако: TR P VIIII IMP XIIII COS VII, Венера права надясно, с дясната ръка държи шлем. Полеви инв. № А 884.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 18 мм, тегло – 2,63 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 5, южна част; кота 540.05.
Монетата е тип по RIC II, 15. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 79 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М98. Денар на Тит (табл. XLIII)
Запазен. Лице: IMP TITVS CAES VESPASIAN AVG P M, глава на императора с лавров венец на-

дясно; опако: TR P IX IMP XV COS VIII P P, трон и диадема отзад. Полеви инв. № И 2214.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 18 мм, тегло – 2,89 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 12, на 1,35 м от източната и 1,15 м от северната стена; кота 539.71.
Монетата е тип по RIC II, 122. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 80 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М99. Бронзова монета, дупондий на Тит за Ливия (табл. XLIII)
Иизтрита. Лице: бюст на Ливия надясно; опако: части от надпис в два реда около SC, ...CAES.. DIVI ...RESTITVIT COS VIII. Полеви инв. № А 1678.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26 мм, тегло – 11,40 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 2, на 1,15 м от южната и 5,0 м от западната стена; кота 536.70.
Монетата е тип по RIC II, 406 (за Тит). Произхожда от II строителен период.
Датировка: 80–81 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М100. Денар (фуре) на Тит за Веспасиан (табл. XLIII)
Сравнително добре запазен. Лице: DIVVS VESPASIANVS, бюст надясно с лавров венец; опако: два козирога в противоположни посоки върху кълбо. Полеви инв. № А 1718.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 17/19 мм, тегло – 2,66 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 3, североизточна част; кота 536.66.
Монетата е тип по RIC II, 63. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 80–81 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М101. Бронзова монета, ас на Тит за Домициан цезар (табл. XLIII)
Лице: AVG VESP, бюст на Домициан надясно; опако: AETERN, Етернитас права надясно, SC.
Полеви инв. № А 1707.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 26 мм, тегло – 5,70 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 3; кота 536.61.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 80–81 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

ДОМИЦИАН

М102. Ауреус на Домициан като цезар, сечен при Веспасиан (табл. XLIII)
Добре запазен. Лице: DOMIT COS III CAES AVG F, бюст на императора надясно; опако: ...CEPS IVVENTVT.., фигура на млад гол мъж, наляво, във вдигнатата си дясна ръка държи птица (растение?). Полеви инв. № А 1387.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 24/25 мм, тегло – 6,65 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7а, югозападен ъгъл; кота 540.02.
Монетата е тип по RIC II/1^2 787. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 74–75 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М103. Денар на Домициан (табл. XLIII)
Запазен. Лице: IMP CAES DOMIT AVG GERM P M TR P V, глава на императора с лавров венец надясно; опако: IMP XI COS XI CENS P P P, Минерва права, наляво, с копие в дясната ръка. Полеви инв. № И 2104.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 18 мм, тегло – 3,74 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 9, на 0,96 м от източната и 0,15 м от северната стена; кота 539.69.

Монетата е тип по RIC II, 392 (ed. 2007). Произхожда от II строителен период.
Датировка: 85 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

M104. Денар на Домициан (табл. XLIII)
Лице: IMP CAES DOMIT AVG GERM PM TR P XV, глава с лавров венец надясно; опако: IMP XXII COS XVII CENS P P P, Минерва в ход надясно, държи в лявата ръка щит, с дясната замахва с копие. Полеви инв. № A 327.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 18/19 мм, тегло – 2,68 гр.
Местонамиране: сграда A2, помещение 2, до южната му стена; кота 540.15 (открит заедно с ас на Траян – M153).
Монетата е тип по RIC II, 787. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 95–96 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

M105. Денар (фуре) на Домициан (табл. XLIII)
Добре запазен. Лице: DOMIT AVG GERM..., бюст на императора надясно; опако: IMP XXI COS XV CENS P PP, Минерва права, наляво. Без полеви инв. номер.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 16/17 мм, тегло – 3,36 гр.
Местонамиране: сектор „Подлез“, от нарушен в ново време контекст.
Монетата е тип по RIC II, 719 (?).
Датировка: 90–91 г.

M106. Денар на Домициан (табл. XLIII)
Лице: IMP CAES DOMIT AVG GERM PM TRP V, глава на императора надясно; опако: IMP XI COS XII CENS P PP, Минерва права, наляво, с щит и копие. Полеви инв. № A 910.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 18/19 мм, тегло – 2,05 гр.
Местонамиране: сграда A2, помещение 5; кота 540.12.
Монетата е тип по RIC II, 425. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 86 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

M107. Бронзова монета, дупондий на Домициан (табл. XLIII)
Лице: IMP CAES DOMITIAN AVG GERM COS X, глава на императора надясно с лъчиста корона; опако: ...SC...FID.., Фидес права, наляво. Полеви инв. № A 1670.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 28/29 мм, тегло – 11,16 гр.
Местонамиране: сграда A4, помещение 3, южна част; кота 536.84.
Коментар: Монетата е тип по RIC II,215. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 84 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

M108. Бронзова монета, дупондий на Домициан (табл. XLIII)
Полуизтрити повърхности. Лице: AVG GERM CA..., глава на императора надясно с лъчиста корона; опако: ...VS..., обезличено, права фигура. Полеви инв. № A 1392.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 25/26 мм, тегло – 12,05 гр.
Местонамиране: сграда A2, помещение 7a, на 2,60 м от южната и 1,20 м от западната преградна стена; кота 539.93.
Монетата е тип по RIC II, 706–707 (?). Произхожда от II строителен период.
Датировка: 90–91 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

M109. Бронзова монета, ас на Домициан (табл. XLIII)
Запазена. Лице: IMP CAES DOMIT AVG GERM COS XVI CENS PER P P, бюст на императора надясно; опако: FORTVNAE AVGVSTI SC, богиня права, надясно. Полеви инв. № П 93.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26 мм, тегло – 8,75 гр.

Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. F3; кота 536.50.
Монетата е тип по RIC II, 487. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 86 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

M110. Бронзова монета, ас на Домициан (табл. XLIV)
Полуизтрити повърхности. Лице:..AES DOM..., глава на императора надясно; опако: обезличено.
Полеви инв. № А 1144.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26/27 мм, тегло – 5,95 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 5а, от западен профил; кота 540.35.
Монетата е тип по RIC II/1², неясен. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 81–96 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

M111. Бронзова монета, ас на Домициан (табл. XLIV)
Изтрита. Лице: надпис не личи, глава на императора надясно; опако: обезличено. Полеви инв. № А 1669.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 25/26 мм, тегло –8,04 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 2, западна част; кота 537.09.
Монетата е тип по RIC II/1², неясен. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 81–96 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

M112. Бронзова монета, ас на Домициан (табл. XLIV)
Изтрита. Лице: надпис не личи, глава на императора надясно; опако: обезличено. Полеви инв. № А 1677.
Монетарница: Рим (?).
Размери: дм – 26 мм, тегло – 9,90 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 2, на 0,13 м от северната и 1,95 м от западната стена; кота 536.74.
Монетата е тип по RIC II/1², неясен. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 81–96 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

M113. Бронзова монета, ас на Домициан (табл. XLIV)
Лице:....DOM AVGGER.., глава с лавов венец надясно; опако: надпис не личи, права богиня наляво. Полеви инв. № А 1689.
Монетарница: Рим.
Размери: дм– 26 мм, тегло – 9,81 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 2, на 1,80 м от южната и 0,46 м от западната стена; кота 536.67.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 81–97 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

M114. Бронзова монета на Домициан (табл. XLIV)
Полуизтрита. Лице: ....ΔOMIT..., глава на императора надясно; опако: ...MAKEDO..., около македонски щит. Полеви инв. № И 994.
Монетарница: Тесалоника (?).
Размери: дм – 24 мм, тегло – 4,44 гр.
Местонамиране: сграда А5, помещение 13, на 2,55 м от южната и 2,13 м от западната стена; кота 537.35.
Монетата е тип по RPC II, 336. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 81–97 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

M115. Бронзова монета, ас на Домициан (табл. XLIV)
Изтрити повърхности. Лице: глава на императора наляво, надпис не личи; опако: обезличено.
Полеви инв. № И 1790.
Монетарница: Филипи (?).

Размери: дм – 27 мм, тегло – 9,32 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1; кота 536.75.
Монетата е тип по RPC, неясен. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 81–97 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М116. Бронзова монета, ас на Домициан (табл. XLIV)
Изтрити повърхности. Лице: ...TI..., глава на императора надясно; опако: обезличено.
Полеви инв. № А 11/598.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 25 мм, тегло – 6,97 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,60 м от западната и 0,80 м от южната стена; кота 536.80.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 81–97 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М117. Бронзова монета, ас на Домициан (табл. XLIV)
Сравнително добре запазена. Лице: AVT ΚΑΙΣΑΡ ΔΟΜΙΤΙΑ...., глава на императора с лавров венец надясно; опако: ...OINON MAK.... около македонски щит. Полеви инв. № А 11/688.
Монетарница: Тесалоника (?).
Размери: дм – 21 мм, тегло – 5,52 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 0,10 м от западната и 0,30 м от южната стена; кота 536.72.
Монетата е тип по RPC II, 336. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 81–97 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М118. Бронзова монета, ас на Домициан (табл. XLIV)
Полуизтрита. Лице: AVT ΚΑΙΣΑΡ...ΔΟΜΤ.., глава на императора надясно; опако:...MAKEDONΩN... около македонски щит. Полеви инв. № А 11/869.
Монетарница: Тесалоника (?).
Размери: дм – 23 мм, тегло –8,01 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 1,50 м от източната и 0,15 м от южната стена; кота 536.74.
Монетата е тип по RPC II, 336. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 81–97 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М119. Бронзова монета на Домициан (табл. XLIV)
Запазена. Лице: ...DOMIT AVGG.., глава на императора с лавров венец надясно; опако: ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΛΙΤΩΝ, Артемида с лък надясно. Полеви инв. № И 1072.
Монетарница: Филипопол.
Размери: дм – 16 мм, тегло – 1,76 гр.
Местонамиране: сграда А5, помещение 13, на 2,20 м от западната и 0,80 м от южната стена; кота 537.00.
Монетата е тип по Varbanov 2007, 619. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 81–96 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М120. Бронзова монета на Домициан, Македонски съюз (табл. XLIV)
Сравнително добре запазена. Лице: Бюст на императора надясно; опако: ΚΟΙΝΟΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ, около македонски щит. Полеви инв. № А 316.
Монетарница: Тесалоника.
Размери: дм – 20/21 мм, тегло – 7,71 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 1; кота 540.88.
Монетата е тип по RPC II, 336. Произхожда от пласт от римския период.
Датировка: 81–96 г. (според стратиграфската позиция: III в.)

М121. Денар на Домициан (табл. XLIV)
Сравнително запазен. Лице: IMP CAES DOMIT AVG GERM PM TR P XII, глава на императора с лавров венец надясно; опако:...COS XVI CENS PPP, Минерва права надясно, върху колона, държи

копие и щит. Полеви инв. № А 11/615.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 16 мм, тегло – 2,76 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2; на 1,05 м от северната и 3,80 м от западната стена; кота 537.48.
Монетата е тип по RIC II, 740. Произхожда от пласт от римския период.
Датировка: 92–93 г. (според стратиграфската позиция: втора четвърт – среда на II в.)

НЕРВА

М122. Бронзова монета, ас на Нерва (табл. XLIV)
Полуизтрита. Лице: IMP NERVA CAES AVG PM TR P COS III PP, бюст на императора надясно; опако: ....VNA AVGVST, SC, Фортуна права, наляво, с рог на изобилието и рул. Полеви инв. № А 1299.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 25/26 мм, тегло – 9,20 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7а, от западен профил; кота 539.68.
Монетата е тип по RIC II, 83. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 97 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М123. Бронзова монета, ас на Нерва (табл. XLIV)
Изтрита. Лице:...NERVA CAE...., бюст на императора надясно; опако: богиня (?). Полеви инв. № А 1377.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 24/25 мм, тегло – 10,58 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7а, на 1,60 м от северната и 1,90 м от западната преградна стена; кота 539.97.
Монетата е тип по RIC II, 83 или 86. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 96–97 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М124. Бронзова монета, ас на Нерва (табл. XLIV)
Изтрита. Лице: бюст на императора надясно; опако: обезличено. Полеви инв. № А 1435.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 24/25 мм, тегло – 7,22 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7а, на 3,60 м от северната и 2,60 м от западната преградна стена; кота 539.85.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 96–97 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М125. Бронзова монета, ас на Нерва (табл. XLIV)
Изтрита. Лице: IMP NERVA CAES AVG PM TR P II COS, бюст на императора надясно с лавров венец; опако: обезличено. Полеви инв. № А 11/746.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26 мм, тегло – 11,02 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2; на 2,25 м от източната, до южната стена; кота 537.26.
Монетата е тип по RIC II, 100. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 97–98 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М126. Бронзова монета, дупондий на Нерва (табл. XLIV)
Полуизтрита. Лице: ....ACAES AVG.... бюст на императора с лъчеста корона надясно; опако: ...IIII PP S-C, богиня права, наляво. Полеви инв. № А 1721.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26/27 мм, тегло – 10,90 гр.
Местонамиране: сграда А3; кота 536.84.
Монетата е тип по RIC II, 106cf. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 98 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М127. Денар на Нерва (табл. XLIV)
Фрагментиран, изтрит. Лице: ...NERVA..., бюст на императора надясно; опако: богиня права наляво ....S III... Полеви инв. № П 97.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 16/13 мм, тегло – 1,91 гр.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. G3; кота 537.50.
Монетата е тип по RIC II, 31 (?). Произхожда от пласт от римския период.
Датировка: 97 г. (според стратиграфската позиция: II–III в.)

М128. Бронзова монета, ас на Нерва (табл. XLV)
Запазена. Лице: IMP NERVA CAES AVG PM TR P COS III PP, бюст на императора надясно; опако: LIBERTAS PVBLICA S-C, Либертас права, наляво. Полеви инв. № П 7.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26 мм, тегло – 10,01 гр.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D3; кота 537.10.
Монетата е тип по RIC II, 64. Произхожда от пласт от римския период.
Датировка: 96 г. (според стратиграфската позиция: втората четвърт – средата на II в.)

ТРАЯН

М129. Денар (фуре) на Траян (табл. XLV)
Лице: IMP TRAIANO AVG GER DAC PM TRP, бюст на императора с лавров венец надясно; опако: COS V PP SPQR OPTIMO PRINC, Еквитас права, надясно, с рог на изобилието и везни. Полеви инв. № А 1700.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 18/19 мм, тегло – 2,04 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 4, на 1,35 м от южната и 1,15 м от западната стена; кота 536.59.
Монетата е тип по RIC II, 118. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 103–111 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М130. Денар на Траян (табл. XLV)
Лице: IMP TRAIANO AVG GER DAC PM TRP COS V PP, бюст на императора с лавров венец надясно; опако: SPQR OPTIMO PRINCIPI. Фелицитас права, наляво, с рог на изобилието и кадуцей, долу вляво –олтар. Полеви инв. № А 11/822.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 19 мм, тегло – 2,79 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 3,50 м от западнатаи 4,50 м от северната стена; кота 536.95.
Монетата е тип по RIC II, 174 вариант. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 103–111 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М131. Денар на Траян (табл. XLV)
Сравнително запазен. Лице: ....TRAIANO AVG..., бюст на императора надясно с лавров венец; опако: PAX в отреза, COS V PP SPQR OPTIMO PRINCIPI, богинята права, наляво, с рог на изобилието и клонка.
Полеви инв. № А 1711.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 18/19 мм, тегло – 2,46 гр.
Местонамиране: сграда А3, южно от помещение 6; кота 536.95.
Монетата е тип по RIC II, 103. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 103–111 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М132. Бронзова монета, сестерций на Траян (табл. XLV)
Лице: IMP CAES NERVAE TRAIANO AVG GER DAC PM TRP COS V PP, бюст на императора надясно; опако: SPQR OPTIMO PRINCIPI S-C, Фортуна права, наляво, с рог на изобилието и рул.

Полеви инв. № А 1661.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 33/34 мм, тегло – 26,70 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 2, на 1,60 м от северната и 0,20 м от западната стена; кота 536.84.
Монетата е тип по RIC II, 500. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 103–111 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М133. Бронзова монета, сестерций (аурихалкум) на Траян (табл. XLV)
Запазена. Лице: IMP CAES NERVAE TRAIANO AVG GERM PM TR P COS V PP, глава на императора с лавров венец надясно; опако: SPQR OPTIMO PRINCIPI SC, Фортуна права, наляво, държи рул в дясната ръка и рог на изобилието в лявата. Полеви инв. № И 1039.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 33 мм, тегло – 27,65 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4; на 3,80 м от северната стена; кота 536.89.
Монетата е тип по RIC II, 500. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 103–111 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М134. Бронзова монета, сестерций на Траян (табл. XLV)
Лице: части от надписа IMP CAES NER TRAIANO OPTIMO AVG GER DAC PARTHICO PM TRP COS VI PP, бюст на императора надясно; опако: част от надпис PROVIDENTIAE AVGVSTI SPQR S-C, Провиденция права, наляво, с дясната ръка се опира на колона, вляво долу кълбо. Полеви инв. № А 1738.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 33/34 мм, тегло – 24,29 гр.
Местонамиране: между сграда А3 и А4; кота 536.96.
Монетата е тип по RIC II, 663. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 114–117 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М135. Бронзова монета, сестерций на Траян (табл. XLV)
Изтрита. Лице: бюст на императора надясно; опако: богиня (?) права, наляво. Полеви инв. № А 1147.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 32/33 мм, тегло – 23,53 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 5а, на 1,60 м от северната и 1,0 м от източната стена; кота 539.99.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 111–117 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М136. Бронзова монета, сестерций на Траян (табл. XLV)
Лице: IMP CAES TRAIANO OPTIMO AUG GE... бюст на императора надясно; опако: надпис не личи, SC, мъжка фигура седнала наляво, в лявата ръка държи жезъл (?). Полеви инв. № А 1360.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 32/34 мм, тегло – 28,75 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7а, на 3,10 м от южната и 0,50 м от западната преградна стена; кота 540.05 (открита заедно със сестерций на Хадриан – М166).
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от III строителен период
Датировка: 114–117 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М137. Бронзова монета, сестерций на Траян (табл. XLV)
Запазена. Лице: IMP CAES NERVAE TRAIANO AVG GER DAC PM TR P COS V PP, глава на императора с лавров венец надясно; опако: SPQR OPTIMO PRINCIPI SC, Абунданция права, наляво, държи житни класове и рог на изобилието; вляво от нея – дете държи свитък. Полеви инв. № И 1356.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 32 мм, тегло – 25,81 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, на 0,25 м от южната стена; кота 536.65.
Монетата е тип по RIC II, 469. Произхожда от II строителен период.

Датировка: 103–111г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М138. Бронзова монета, сестерций на Траян (табл. XLV)
Полуизтрита. Лице:...VAE TRAI..., глава на императора с лавров венец надясно; опако: SC, Виктория (?). Полеви инв. № И 2053.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 28 мм, тегло – 11,81 гр.
Местонамиране: сграда А6, помещение 7, на 0,50 м от северната стена; кота 537.89.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 98–99 г.(?) (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М139. Бронзова монета, дупондий (аурихалкум) на Траян (табл. XLV)
Запазена. Лице: IMP CAES NERVA TRAIAN AVG GERM PM, бюст на императора с лъчиста корона надясно; опако: TR POT COS IIII PP, Абундация, седнала на трон наляво, в отреза S C. Полеви инв. № И 976.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26 мм, тегло – 11,90 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 1,05 м от южната и 2,65 м от западната стена; кота 536.79.
Монетата е тип по RIC II, 428. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 101–102 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М140. Бронзова монета, дупондий на Траян (табл. XLV)
Запазена. Лице: IMP CAES NERVA TRAIAN AVG GERM PM, бюст на императора с лъчиста корона надясно; опако: TR POT COS III PP, Абунданция, седнала на трон, наляво; в отреза SC. Полеви инв. № И 2000.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26 мм, тегло – 10,90 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 9, на 0,56 м от северната и 0,70 м от източната стена; кота 540.02.
Монетата е тип по RIC II, 428. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 101–102 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М141. Бронзова монета, дупондий на Траян (табл. XLV)
Запазена. Лице: IMP CAES NERVAE TRAIANO AVG GERM PM, глава на императора с лъчиста корона надясно; опако: TR POT COS III PP, Абунданция, седнала на трон, наляво, с рог, в отреза SC. Полеви инв. № И 2242.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26 мм, тегло – 12,01 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 1,10 м от южната и 1,60 м от западната стена; кота 536.60.
Монетата е тип по RIC II, 411. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 99–100 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М142. Бронзова монета, дупондий (аурихалкум) на Траян (табл. XLV)
Лице: IMP CAES NERVAE TRAIANO AVG GER DAC PM TR P COS V PP, бюст на императора надясно; опако: надпис не личи, SC, Абундация права, наляво, с рог на изобилието. Полеви инв. № П 60.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 25/27 мм, тегло – 10,42 гр.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. F3, на 2,30 м от апсидата на базиликата; кота 536.71.
Монетата е тип по RIC II, 494. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 103–111 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М143. Бронзова монета, дупондий на Траян (табл. XLV)
Запазена. Лице: IMP CAES NERVAE TRAIANO AVG GER DAC PM TR P COS VI PP, бюст на императора с лъчиста корона надясно; опако: FORTVNA REDVCI, Фортуна, седнала наляво, с кормило

и рог на изобилието, в отреза SC. Полеви инв. № И 1577.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26 мм, тегло – 12,54 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 1,02 м от южната и 2,40 м от източната стена; кота 536.98.
Монетата е тип по RIC II, 626 var. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 112–114/117 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М144. Бронзова монета, дупондий на Траян (табл. XLVI)
Полуизтрита. Лице: ...AES NERVAE TRAI... AVG....TRP COS VI, глава на императора с лъчиста корона надясно; опако: SC, Фелицитас права, наляво, държи рог на изобилието и кадуцей. Полеви инв. № А 11/755.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 25 мм, тегло – 10,55 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 0,75 м от южната стена, от западния профил; кота 537.03.
Монетата е тип по RIC II, 635. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 114–117 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М145. Бронзова монета, ас на Траян (табл. XLVI)
Сравнително запазена. Лице: IMP CAES NERVA TRAIAN AVG GERM PM, глава с лавров венец надясно; опако: TR POT COS III PP, Виктория в ход наляво, с щит, S-C. Полеви инв. № А 11/801.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 25 мм, тегло – 11,08 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 0,80 м от източната и1,20 м от южната стена; кота 536.80.
Монетата е тип по RIC II, 395.2. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 98–99 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М146. Бронзова монета, дупондий на Траян (табл. XLVI)
Сравнително запазена. Лице: IMP CAES NERVAE TRAIANO AVG GER DAC PM TR P COS VI PP, бюст с лъчиста корона надясно; опако: FORTV....REDV..., Фортуна, седнала наляво, кормило вдясно, рог на изобилието вляво; в отреза SC. Полеви инв. № А 11/831.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26 мм, тегло – 10,38 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 1,25 м от източната стена; кота 537.11.
Монетата е тип по RIC II, 629 вар. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 112–114 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М147. Бронзова монета, дупондий (аурихалкум) на Траян (табл. XLVI)
Лице: IMP CAES NER TRAIANO OPTIMO AVG GER DAC PARTHICO PM TR P COS VI PP, бюст на императора надясно с лъчиста корона; опако: SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS SC, императорът между два трофея. Полеви инв. № П 30.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 26/27 мм, тегло – 10,27 гр.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D2; кота 536.38.
Монетата е тип по RIC II, 176 вар. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 116 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М148(а, б). Две бронзови монети, асове на Траян (табл. XLVI)
Запазени. Лице: IMP CAES NERVAE TRAIANO AVG GER DAC P M, глава на императора с лавров венец надясно; опако: TR P COS II, Пиетас права, наляво, до горящ олтар с вдигната дясна ръка, SC. Полеви инв. № А 11/551.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 27 и 25 мм, тегло –11,20 и 9,78 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 3, на 2,20 м от северната и 2,35 м от западната стена;

кота 536.92.
Монетите са тип по RIC II, 392. Произхождат от II строителен период.
Датировка: 98–99 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М149. Бронзова монета, ас на Траян (табл. XLVI)
Полуизтрита. Лице: ...TRA..., бюст на императора надясно; опако: SC, Виктория (?). Полеви инв. № А 1433.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 25 мм, тегло – 6,75 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7а, на 2,20 м от южната и 2,20 м от западната стена; кота 539.78.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 98–101 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М150. Бронзова монета, ас на Траян (табл. XLVI)
Запазена. Лице: IMP CAES NERVA TRAIAN AVG GERM PM, глава на императора надясно; опако: TR POT COS III PP, Виктория в ход наляво, с палмова клонка, долу преднея щит, S-C. Полеви инв. № А 1712.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 25/26 мм, тегло – 10,98 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 3, на 3,50 м от източната и 1,10 м от южната стена; кота 536.59.
Монетата е тип по RIC II, 395. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 98–99 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М151. Бронзова монета, дупондий на Траян (табл. XLVI)
Зле съхранена. Лице:....ER DAC PM..., бюст с лъчиста корона надясно; опако: богиня (Фелицитас ?) права, наляво, с рог и кадуцей (?). Полеви инв. № А 771.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 25/26 мм, тегло – 9,34 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 2; кота 539.98.
Монетата е тип по RIC II, 635. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 114–117 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М152. Бронзова монета, ас на Траян (табл. XLVI)
Изтрита. Лице: бюст на императора надясно; опако: седнала наляво фигура. Полеви инв. № А 1418.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 22/23 мм, тегло – 10,71 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 5а, южна част; кота 540.09.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 104–107 г. (?) (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М153. Бронзова монета, дупондий на Траян (табл. XLVI)
Лице: IMP CAES NERVAE TRAIANO AVG GER DAC PM TRP COS V PP, бюст с лъчиста корона надясно; опако: SPQR OPTIMO PRINCIPI S-C, декорирана ризница насреща. Полеви инв. № А 327.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 25/26 мм, тегло – 14,05 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 2, до южната му стена; кота 540.15 (открита заедно с денар на Домициан – М104).
Монетата е тип по RIC II, 582 вар. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 104–107 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М154. Бронзова монета на Траян (табл. XLVI)
Полуизтрита. Лице: ..TRA...AVG..., глава на императора с лавров венец надясно; опако: ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΛΙΤΩΝ, Дионис прав, наляво, в дясната ръка държи кантарос, с лявата се подпира на тирс, превързан с панделка. Полеви инв. № И 1334.

Монетарница: Филипопол.
Размери: дм – 18 мм, тегло – 3,51 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1; на 2,0 м от южната стена; кота 536.73.
Монетата е тип по Мушмов 1924, № 5069; Върбанов 2002, 699. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 98–117 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М155. Бронзова монета, ас/ дупондий (?) на Траян (табл. XLVI)
Запазена. Лице: IMP CAES NERVAE TRAIANO AVG GER DAC PM TR P COS VI PP, глава на императора с лъчиста (?) корона надясно; опако: SPQR OPTIMO PRINCIPI SC, Траяновата колона в Рим. Полеви инв. № А 11/763.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 26 мм, тегло – 9,22 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 0,60 м от западната и 2,80 м от северната стена; кота 537.13.
Монетата е тип по RIC II, 600 ас (603 дупондий). Произхожда от III строителен период.
Датировка: 112–114 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М156. Бронзова монета, ас на Траян (табл. XLVI)
Полуизтрита. Лице:...NERVA TRAIAN...; опако: TR POT COS II PP S-C, Виктория права, наляво, държи палмово клонче и щит с надпис SPQR. Полеви инв. № А 11/785.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 27 мм, тегло – 12,01 гр.
Местонамиране: сграда А6, помещение 2а; кота 537.78.
Монетата е тип по RIC II, 395. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 98–99 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М157. Бронзова монета, ас на Траян (табл. XLVI)
Изтрита. Лице: ...TRAI..., бюст с лавров венец надясно; опако: обезличено. Полеви инв. № А 11/870.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 25 мм, тегло – 9,54 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 0,55 м от източната стена, в северен профил; кота 537.03.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 98–117 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М158. Бронзова монета, квадранс на Траян (табл. XLVI)
Изтрита. Лице: бюст на императора надясно; опако: права фигура наляво (Абундация?). Полеви инв. № А 1639.
Монетарница: вероятно от Панония, Дардания или Далмация.
Размери: дм – 15/16 мм, тегло – 2,51 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 2, северозападна част; кота 536.92.
Монетата е тип по RIC II, 709. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 98–117 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М159. Бронзова монета, квадранс на Траян (табл. XLVI)
Изтрита. Лице: бюст на императора надясно; опако: богиня права, наляво, с рог на изобилието. Полеви инв. № П 89.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 19/20 мм, тегло – 2,0 гр.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. С2; кота 536.59/75.
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 98–117 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М160. Бронзова монета на Траян (табл. XLVI)
Лице: NER TRA AVG GER DAC COS V PP, бюст на императора надясно; опако: ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΛΙΤΩΝ, Дионис прав, наляво, в дясната ръка държи кантарос, с лявата се подпира на тирс, превързан с

панделка. Полеви инв. № А 1719.
Монетарница: Филипопол.
Размери: дм – 18 мм, тегло – 2,59 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 3, североизточна част; кота 536.66.
Монетата е тип по Мушмов 1924, № 5069; Върбанов 2002, 699. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 98–117 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М161. Бронзова монета на Траян (табл. XLVI)
Изтрита. Лице: KAICAP TP.... глава на императора с лавров венец надясно; опако: ...GEPMH, глава на Аполон надясно. Полеви инв. № А 11/493.
Монетарница: провинциална монетарница, вероятно Герме (в Лидия или Мизия).
Размери: дм – 15 мм, тегло – 2,14 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 2,50 м от И стена и на 3,65 м от С; кота 536.99.
Монетата е тип по SNG von Aulock 1103; SNG Cop 136–137. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 98–117 г. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

ХАДРИАН

М162. Денар на Хадриан (табл. XLVII)
Лице: IMP CAESAR TRAIAN HADRIANVS AVG, бюст с лавров венец надясно; опако: PM TR P COS III, Виктория в полет надясно, трофей. Полеви инв. № А 11/823.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 18 мм, тегло – 2,31 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 0,40 м от южната и 3,20 м от източната стена (от изкоп за по-ранен зид); кота 536.98.
Монетата е тип по RIC II, 101. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 123 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М163. Денар на Хадриан (табл. XLVII)
Лице: HADRIANVS AVGVSTVS PP, бюст на императора надясно; опако: COS III, полумесец със седем звезди. Полеви инв. № П 25.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 17/18 мм, тегло – 2,21 гр.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D2; кота 536.85.
Монетата е тип по RIC II, 202. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 117–138 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М164. Денар на Хадриан (табл. XLVII)
Лице: IMP CAESAR TRAIAN HADRIANVS AVG, бюст на императора надясно с лавров венец; опако: PM TR P COS III, Етернитас права, държи Сол и Луна. Полеви инв. № А 1104.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 16/17 мм, тегло – 3,11 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7а; кота 540.24.
Монетата е тип по RIC II, 81. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 119–121 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М165. Денар на Хадриан (табл. XLVII)
Сравнително запазен. Лице: IMP CAESAR TRAIAN HADRIANVS AVG...., бюст на императора надясно с лавров венец; опако: P M TR..., Конкордия седнала наляво. Полеви инв. № А 11/830.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 18 мм, тегло – 1,92 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 1,65 м от източната и 2,85 м от южната стена; кота 537.23/32.
Монетата е тип по RIC II, 82. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 119–122 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

M166. Бронзова монета, сестерций на Хадриан за Траян (табл. XLVII)
Запазена. Лице: IMP CAESAR TRAIANVS HADRIANVS AVG, бюст на императора надясно; опако: Траян, седнал на платформа с двама съветници, които са обърнати към група войници, IMPERATOR VIIII.....S-C. Полеви инв. № А 1360.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 32/34 мм, тегло – 27,39 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7а, на 3,10 м от южната и 0,50 м от западната преградна стена; кота 540.05 (открита заедно със сестерций на Траян – М136).
Монетата е тип по RIC, неясен. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 114–117 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

M167. Бронзова монета, дупондий на Хадриан (табл. XLVII)
Лице: IMP CAESAR TRAIANVS HADRIANVS AVG PM TR P COS III, бюст с лъчиста корона надясно; опако: ...SALVS....LICA S-C, Салус права, наляво, с десния крак върху глобус, в дясната ръка патера. Полеви инв. № А 11/718.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 25 мм, тегло – 11,80 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 1,35 м от южната и 3,65 м от източната стена; кота 537.33.
Монетата е тип по RIC II, 604a. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 119–121 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

M168. Бронзова монета, ас на Хадриан (табл. XLVII)
Лице: ...AVGVSTVS, глава на императора надясно; опако: ...III SC, Рома права, надясно, левият крак върху шлем, държи копие и рог на изобилието. Полеви инв. № А 1662.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 23/24 мм, тегло – 10,05 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 3, на 1,20 м от северната и 2,65 м от източната стена; кота 537.06.
Монетата е тип по RIC II, 716. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 129 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

САБИНА

M169. Денар на Сабина (табл. XLVII)
Горял, с отчупвания по периферията. Лице: SAB...AVG..., драпиран бюст с диадема надясно; опако: PVDICITIA, Пудициция права, наляво, с воал. Полеви инв. № И 2173.
Монетарница: Рим.
Размери: дм – 18 мм, тегло – 1,57 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 1,10 м от източната и 3,0 м от южната стена; кота 537.05.
Монетата е тип по RIC II, 407. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 128–137 г. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

МОНЕТИ, ОТСЕЧЕНИ ВЪВ ФИЛИПИ

M170. Бронзова монета на Филипи (табл. XLVII)
Лице: Виктория права, наляво; опако: COH.. PRAE PHIL, три военни знамена. Полеви инв. № А 1200.
Монетарница: Филипи.
Размери: дм – 20/21 мм, тегло – 5,20 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 5; кота 539.80.
Монетата е тип по RPC I, 1651. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 69–160 г. (Kremydi-Sicilianou 2002, 64, 79) (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

M171. Бронзова монета на Филипи (табл. XLVII)
Лице: Виктория права, наляво; опако: COHOR PRAE PHIL, три военни знамена. Полеви инв. № А 1695.

Монетарница: Филипи.
Размери: дм – 17 мм, тегло – 2,38 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 3; кота 536.74.
Монетата е тип по RPC I, 1651. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 69–160 г. (Kremydi-Sicilianou 2002, 64, 79) (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М172. Бронзова монета на Филипи (табл. XLVII)
Лице: VIC–AVG, Виктория права, наляво, държи венец и палма; опако: COHOR PRAE PHIL, три военни знамена. Полеви инв. № И 815.
Монетарница: Филипи.
Размери: дм – 21 мм, тегло – 3,77 гр.
Местонамиране: декуманус 3, сондаж 3, на 2,15 м от северната стена на А1; кота 536.72.
Монетата е тип по RPC I, 1651. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 69–160 г. (Kremydi-Sicilianou 2002, 64, 79) (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М173. Бронзова монета на Филипи (табл. XLVII)
Лице: VIC–AVG, Виктория права, наляво; опако: COHOR PRAE PHIL, три военни знамена. Полеви инв. № А 1658.
Монетарница: Филипи.
Размери: дм – 16/17 мм, тегло – 3,0 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 2, на 0,40 м от северната и 2,40 м от западната стена; кота 536.78.
Коментар: Монетата е тип по RPC I, 1651. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 69–160 г. (Kremydi-Sicilianou 2002, 64, 79) (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

М174. Бронзова монета на Филипи (табл. XLVII)
Лице: VIC – AVG, Виктория права, наляво; опако: CO..., три военни знамена. Полеви инв. № А 1148.
Монетарница: Филипи.
Размери: дм – 18/19 мм, тегло – 5,36 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 5; кота 540.25.
Монетата е тип по RPC I, 1651. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 69–160 г. (Kremydi-Sicilianou 2002, 64, 79) (според стратиграфска позиция: 110/112–134/138 г.)

М175. Бронзова монета на Филипи (табл. XLVII)
Лице: VIC–AVG, Виктория права наляво; опако: COHOR PRAE PHIL, три военни знамена. Полеви инв. № А 1580.
Монетарница: Филипи.
Размери: дм – 17/18 мм, тегло – 3,46 гр.
Местонамиране: между сграда А3 и А4, на 1,20 м западно от помещение 1 на сграда А4; кота 537.01.
Монетата е тип по RPC I, 1651. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 69–160 г. (Kremydi-Sicilianou 2002, 64, 79) (според стратиграфска позиция: 110/112–134/138 г.)

М176. Бронзова монета на Филипи (табл. XLVII)
Лице: Виктория права наляво, ...–AVG; опако: COHOR PRAE PHIL, три военни знамена. Полеви инв. № А 1630.
Монетарница: Филипи.
Размери: дм – 15/17 мм, тегло – 3,44 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, източна част; кота 537.02.
Монетата е тип по RPC I, 1651. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 69–160 г. (Kremydi-Sicilianou 2002, 64, 79) (според стратиграфска позиция: 110/112–134/138 г.)

М177. Бронзова монета на Филипи (табл. XLVII)
Лице: Виктория права, в ход наляво; опако: COHOR PRAE PHIL, три военни знамена. Полеви инв. № А 1631.
Монетарница: Филипи.
Размери: дм – 18 мм, тегло – 3,95 гр.

Местонамиране: сграда А4, помещение 4, източна част; кота 537.11.
Монетата е тип по RPC I, 1651. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 69–160 г. (Kremydi-Sicilianou 2002, 64, 79) (според стратиграфска позиция: 110/112–134/138 г.)

М178. Бронзова монета на Филипи (табл. XLVII)
Лице: ...AVG, Виктория права върху кълбо, държи венец и палма; опако: COH.., три военни знамена. Полеви инв. № А 11/437.
Монетарница: Филипи.
Размери: дм – 18 мм, тегло – 3,18 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 3, на 0,80 м от западната стена; кота 537.21.
Монетата е тип по RPC I, 1651. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 69–160 г. (Kremydi-Sicilianou 2002, 64, 79) (според стратиграфска позиция: 110/112–134/138 г.)

М179. Бронзова монета на Филипи (табл. XLVII)
Изтрита. Лице: Виктория права върху кълбо, държи венец и палма; опако: три военни знамена. Полеви инв. № А 11/821.
Монетарница: Филипи.
Размери: дм – 15 мм, тегло –1,70 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 0,50 м от източната и 2,50 м от северната стена; кота 537.14.
Монетата е тип по RPC I, 1651. Произхожда от III строителен период.
Датировка: 69–160 г. (Kremydi-Sicilianou 2002, 64, 79) (според стратиграфска позиция: 110/112–134/138 г.)

ОБЕЗЛИЧЕНИ МОНЕТИ

М180. Бронзова монета, ас (табл. XLVII)
Напълно обезличена. Лице: ...; опако: следи от три правоъгълни контрамарки. Полеви инв. № П 65.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 22/23 мм, тегло – 6,31 гр.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. F3, на 1,40 м от апсидата на базиликата; кота 536.28.
Монетата е неопределим тип. Произхожда от I строителен период.
Датировка: I в. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М181. Бронзова монета, ас (табл. XLVII)
Напълно обезличена, върху едната страна следи от контрамарка (?). Полеви инв. № П 74.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 18/22 мм, тегло – 3,96 гр.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. E3; кота 536.46.
Монетата е неопределим тип. Произхожда от I строителен период.
Датировка: I в. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М182. Бронзова монета, ас (табл. XLVII)
Напълно обезличена. Лице: глава надясно; опако: контури на храм (?). Полеви инв. № И 1013.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 23 мм, тегло – 3,71 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 0,70 м от южната стена; кота 536.60.
Монетата е неопределим тип. Произхожда от I строителен период.
Датировка: I в. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

М183. Половин бронзова монета, ас (табл. XLVII)
Напълно обезличена. Лице: ...; опако: .... Полеви инв. № И 2227.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 25 мм, тегло – 3,80 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, на 1,70 м от южната стена; кота 536.44.
Монетата е неопределим тип. Произхожда от I строителен период.
Датировка: I в. (според стратиграфската позиция: 46–68/69 г.)

M184. Бронзова монета, ас (табл. XLVII)
Напълно обезличена. Лице: ....; опако: .... Полеви инв. № А 1403.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм –24/25 мм, тегло – 5,78 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7а, на 2,58 м от югоизточния и на 3,68 м от северозападния му ъгъл; кота 539.94.
Монетата е неопределим тип. Произхожда от II строителен период.
Датировка: I в. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

M185. Бронзова монета, ас (на Клавдий?) (табл. XLVII)
Обезличена. Лице: ..., личи глава наляво; опако: .... Полеви инв. № И 2226.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 26 мм, тегло – 8,72 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, на 0,20 м от южната и 0,25 м от западната стена; кота 536.65.
Монетата е неопределим тип. Произхожда от II строителен период.
Датировка: I в. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

M186. Бронзова монета, ас (на Клавдий?) (табл. XLVII)
Обезличена. Лице: ..., глава наляво; опако: .... Полеви инв. № И 2228.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 26 мм, тегло – 8,61 гр.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, на 1,10 м от южната стена; кота 536.69.
Монетата е неопределим тип. Произхожда от II строителен период.
Датировка: I в. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

M187. Бронзова монета (табл. XLVII)
Напълно обезличена. Лице: ...; опако: ..., следи от контрамарка N*. Полеви инв. № А 11/864.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 24 мм, тегло – 7,50 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 1,75 м от южната и 1,72 м от източната стена; кота 536.74.
Коментар: Монетата е неопределим тип. Произхожда от II строителен период.
Датировка: I в. (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

M188. Бронзова монета (табл. XLVII)
Обезличена. Лице: ..., глава надясно; опако: контури на храм/ крепостна порта (?). Полеви инв. № А 11/851.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 18/22 мм, тегло – 3,04 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 2,10 м от северната и 2,10 м от източната стена; кота 537.33.
Монетата е неопределим тип. Произхожда от III строителен период.
Датировка: I в. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

M189. Бронзова монета, ас (на Клавдий?) (табл. XLVII)
Обезличена. Лице: ..., контури на бюст наляво; опако: .... Полеви инв. № А 859.
Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 26/27 мм, тегло – 6,51 гр.
Местонамиране: сграда А2, помещение 5, до северната стена; кота 540.05.
Монетата е неопределим тип. Произхожда от III строителен период.
Датировка: I в. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

M190. Бронзова монета. (табл. XLVII)
Напълно обезличена. Лице: ...; опако: .... Полеви инв. № А 11/861.

Монетарница: неопределима.
Размери: дм – 26 мм, тегло –6,72 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 2,35 м от северната и 1,60 м от източната стена; кота 537.20.
Монетата е неопределим тип. Произхожда от III строителен период.
Датировка: I в. (според стратиграфската позиция: 110/112–134/138 г.)

М191. Бронзова монета (отсечена във Филипи?) (табл. XLVII)
Обезличена. Лице: ...; опако: ..., следи от изображение на *vexilla*. Полеви инв. № А 11/467.
Монетарница: Филипи (?).
Размери: дм – 18 мм, тегло – 3,41 гр.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 0,87 м от източната и 1,20 м от северната стена; кота 537.00.
Монетата е неопределим тип. Произхожда от II строителен период.
Датировка: 69–160 г. (?) (според стратиграфската позиция: 68/69–110/112 г.)

II. СТЪКЛО

С1. Купа (табл. I, XLVIII)
Фрагмент от ребриста купа, изработена чрез пресоване в калъп. Запазено е устието и част от стената с две ребра. Изработена е от натурално оцветено, синьо-зелено стъкло. Полеви инв. № И 822.
Размери: дм – 14,0 см, в (запазена) – 3,9 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, южна част; кота 536.25.
Купата съответства на форма Isings 3a, с датировка между средата на I и първата четвърт на II век (Isings 1957, 17–20; Чолакова 2006, 210–212). Екземплярът произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

С2. Купа (табл. I, XLVIII)
Два големи фрагмента от ребриста купа, изработена чрез пресоване в калъп. Запазен е почти целият контур на съда без дъното. Купата е изработена от натурално оцветено, синьо-зелено стъкло. По вътрешната повърхност, близо до дъното – 2 успоредни жлеба. Полеви инв. № А 11/835.
Размери: дм – 17,0 см, в (запазена) – 6,8 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 2,40 м от източната и 1,20 м от южната стена; кота 536.40.
Купата съответства на форма Isings 3a, с датировка между средата на I и първата четвърт на II век (Isings 1957, 17–20; Чолакова 2006, 210–212). Екземплярът произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

С3. Купа (табл. I, XLVIII)
Фрагмент от ребриста купа, изработена чрез пресоване в калъп. Запазено е устието и голяма част от стената на съда с три ребра. Купата е изработена от натурално оцветено, синьо-зелено стъкло. Полеви инв. № И 2123.
Размери: дм – 16,0 см, в (запазена) – 6,2 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 0,85 м от източната и 1,30 м от южната стена; кота 536.48.
Купата съответства на форма Isings 3b, с датировка между средата на I и първата четвърт на II век (Isings 1957, 17–20; Чолакова 2006, 210–212). Екземплярът произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

С4. Купа (табл. I, XLVIII)
Фрагмент от ребриста купа, изработена чрез пресоване в калъп. Запазена е малка част от стената на съда към дъното. Купата е изработена от натурално оцветено, синьо-зелено стъкло. Полеви инв. № А 11/743.
Размери: д – 3,9 см, ш – 1,4 см, дб – 0,4 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 3; кота 536.38/47.
Купата съответства на форма Isings 3, с датировка между средата на I и първата четвърт на II

век (Isings 1957, 17–20; Чолакова 2006, 210–212). Екземплярът произхожда от I строителен период. Датировка: между 46 и 69 г.

С5. Купа (табл. I, XLVIII)
Фрагмент от ребриста купа, изработена чрез пресоване в калъп. Запазено е устието и част от стената на съда с едно ребро. Купата е изработена от натурално оцветено, синьо-зелено стъкло. Без полеви инв. №.
Размери: д – 4,3 см, ш – 2,3 см, дб – 0,4/0,9 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, на 0,75 м от преграден зид С–Ю и на 4,60 м от южната стена; кота 536.42.
Купата съответства на форма Isings 3, с датировка между средата на I и първата четвърт на II век (Isings 1957, 17–20; Чолакова 2006, 210–212). Екземплярът произхожда от I строителен период. Датировка: между 46 и 68/69 г.

С6. Купа (табл. I, XLVIII)
Фрагмент от ребриста купа, изработена чрез пресоване в калъп. Запазено е устието и част от стената на съда с едно ребро. Купата е изработена от натурално оцветено, синьо-зелено стъкло. Полеви инв. № И1700.
Размери: дм – 14,0 см, в (запазена) – 4,6 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4 – югоизток; кота 536.55.
Купата съответства на форма Isings 3а, с датировка между средата на I и първата четвърт на II век (Isings 1957, 17–20; Чолакова 2006, 210–212). Екземплярът произхожда от I строителен период. Датировка: между 46 и 68/69 г.

С7. Купа (табл. I, XLVIII)
Фрагмент от ребриста купа, изработена чрез пресоване в калъп. Запазено е устието и част от стената на съда с едно ребро. Купата е изработена от натурално оцветено, синьо-зелено стъкло. Полеви инв. № П 19.
Размери: д – 5,4 см, ш – 2,8 см, дб – 0,4/1,1 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D4, северна част; кота 536.56.
Купата съответства на форма Isings 3, с датировка между средата на I и първата четвърт на II век (Isings 1957, 17–20; Чолакова 2006, 210–212). Екземплярът произхожда от II строителен период. Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С8. Купа (табл. I, XLVIII)
Фрагмент от ребриста купа, изработена чрез пресоване в калъп. Запазено е устието и малка част от стената на съда с две ребра. Купата е изработена от натурално оцветено, синьо-зелено стъкло. Без полеви инв. №.
Размери: д – 4,1 см, ш – 2,8 см, дб – 0,4/0,9 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, на 1,60 м от преграден зид С–Ю и на 0,43 м от южната стена; кота 536.50.
Купата съответства на форма Isings 3, с датировка между средата на I и първата четвърт на II век (Isings 1957, 17–20; Чолакова 2006, 210–212). Екземплярът произхожда от I строителен период. Датировка: между 46 и 68/69 г.

С9. Купа (табл. I, XLVIII)
Фрагмент от ребриста купа, изработена чрез пресоване в калъп. Запазена е малка част от устието и стената на съда с едно ребро. Купата е изработена от натурално оцветено, синьо-зелено стъкло. Полеви инв. № А 11/809.
Размери: д – 5,4 см, ш – 2,4 см, дб – 0,5/1,3 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, южна част; кота 536.60.
Купата съответства на форма Isings 3, с датировка между средата на I и първата четвърт на II век (Isings 1957, 17–20; Чолакова 2006, 210–212). Екземплярът произхожда от I строителен период. Датировка: между 46 и 68/69 г.

С10. Купа (табл. I, XLVIII)

Фрагмент от ребриста купа, изработена чрез пресоване в калъп. Запазена е малка част от стената на съда с едно ребро. Купата е изработена от натурално оцветено, синьо-зелено стъкло. Без полеви инв. №.
Размери: д – 4,7 см, ш – 4,1 см, дб – 0,5/1,4 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,30 м от източната и 2,0 м от южната стена; кота 536.60.
Купата съответства на форма Isings 3, с датировка между средата на I и първата четвърт на II век (Isings 1957, 17–20; Чолакова 2006, 210–212). Екземплярът произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

С11. Купа (табл. I, XLVIII)
Два фрагмента от ребриста купа, изработена чрез пресоване в калъп. Запазена е малка част от устието и стената на съда с едно ребро. Купата е изработена от натурално оцветено, синьо-зелено стъкло. Полеви инв. № А 11/ 713.
Размери: дм – около 12,0 см, в (запазена) – 5,3 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,20 м от източната и 0,75 м от южната стена; кота 536.63.
Купата съответства на форма Isings 3b, с датировка между средата на I и първата четвърт на II век (Isings 1957, 17–20; Чолакова 2006, 210–212). Екземплярът произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

С12. Купа (табл. I, XLVIII)
Фрагмент от ребриста купа, изработена чрез пресоване в калъп. Запазена е малка част от устието и стената на съда с едно ребро. Купата е изработена от натурално оцветено, синьо-зелено стъкло. Полеви инв. № И 2123.
Размери: д – 4,1 см, ш – 2,7 см, дб – 0,5/1,2 см.
Местонамиране: в централната част на пространството между сгради А3 и А4; кота 536.64.
Купата съответства на форма Isings 3, с датировка между средата на I и първата четвърт на II век (Isings 1957, 17–20; Чолакова 2006, 210–212). Екземплярът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С13. Купа (табл. II, XLVIII)
Фрагмент от ребриста купа, изработена чрез пресоване в калъп. Запазена е малка част от стената на съда с едно ребро. Купата е изработена от натурално оцветено, синьо-зелено стъкло. Полеви инв. № А 11/638.
Размери: д – 2,3 см, ш – 2,1 см, дб – 1,2 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, северна част; кота 536.68.
Купата съответства на форма Isings 3, с датировка между средата на I и първата четвърт на II век (Isings 1957, 17–20; Чолакова 2006, 210–212). Екземплярът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С14. Купа (табл. II, XLVIII)
Два фрагмента от ребристи купи, изработени чрез пресоване в калъп. Единият е с част от устие. Купите са изработени от натурално оцветено, синьо-зелено стъкло, като фрагментът с устие има по-синкав оттенък. Без полеви инв. №.
Размери: 1) д – 3,3 см, ш – 2,4 см, дб – 0,5/1,2 см; 2) д – 4,4 см, ш – 3,0 см, дб – 0,4/1,1 см.
Местонамиране: сграда А5, помещение 12, южна част; кота 537.00/10.
Купите съответстват на форма Isings 3, с датировка между средата на I и първата четвърт на II век (Isings 1957, 17–20; Чолакова 2006, 210–212). Фрагментите произхождат от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С15. Купа (табл. II, XLVIII)
Фрагмент от ребриста купа, изработена чрез пресоване в калъп. Запазена е част от устието и стената на съда с две ребра. Купата е изработена от натурално оцветено, синьо-зелено стъкло. Полеви инв. № А 1625.
Размери: дм – 14,0 см, в (запазена) – 4,5 см.

Местонамиране: между сгради А3 и А4, западно от помещение 1; кота 536.75/88.
Купата съответства на форма Isings 3b, с датировка между средата на I и първата четвърт на II век (Isings 1957, 17–20; Чолакова 2006, 210–212). Екземплярът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С16. Купа (табл. II, XLVIII)
Фрагмент от ребриста купа, изработена чрез пресоване в калъп. Запазена е малка част от устието и стената на съда с едно ребро. Купата е изработена от натурално оцветено, синьо-зелено стъкло. Полеви инв. № А 11/838.
Размери: дм – 14,0 см, в (запазена) – 2,7 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 1,60 м от северната и 2,05 м от западната стена; кота 536.70/90.
Купата съответства на форма Isings 3, с датировка между средата на I и първата четвърт на II век (Isings 1957, 17–20; Чолакова 2006, 210–212). Екземплярът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С17. Купа (табл. II, XLVIII)
Описание: Фрагмент от ребриста купа, изработена чрез пресоване в калъп. Запазена е част от устието и стената на съда с едно ребро. Купата е изработена от натурално оцветено, синьо-зелено стъкло. Без полеви инв. №.
Размери: дм – 18,0 см, в (запазена) – 4,2 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 2; кота 536.80/97.
Купата съответства на форма Isings 3b, с датировка между средата на I и първата четвърт на II век (Isings 1957, 17–20; Чолакова 2006, 210–212). Екземплярът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С18. Купа (табл. II, XLVIII)
Фрагмент от ребриста купа, изработена чрез пресоване в калъп. Запазена е малка част от устието и стената на съда с едно ребро. Купата е изработена от натурално оцветено, синьо-зелено стъкло. Полеви инв. № И 1565.
Размери: дм – 14,0 см, в (запазена) – 3,6 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4–югоизток; кота 537.20.
Купата съответства на форма Isings 3, с датировка между средата на I и първата четвърт на II век (Isings 1957, 17–20; Чолакова 2006, 210–212). Екземплярът произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

С19. Купа (табл. II, XLVIII)
Фрагмент от ребриста купа, изработена чрез пресоване в калъп. Запазена е част от устието и стената на съда с едно ребро. Купата е изработена от натурално оцветено, синьо-зелено стъкло. Полеви инв. № А 306.
Размери: д – 4,7 см, ш – 3,0 см, дб – 0,4 /1,0 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 2, североизточна част; кота 539.97.
Купата съответства на форма Isings 3, с датировка между средата на I и първата четвърт на II век (Isings 1957, 17–20; Чолакова 2006, 210–212). Екземплярът произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

С20. Купа (табл. II, XLVIII)
Фрагмент от ребриста купа, изработена чрез пресоване в калъп. Запазена е малка част от стената и дъното на съда с шест ребра. Купата е изработена от натурално оцветено, синьо-зелено стъкло. Полеви инв. № А 1663.
Размери: д – 4,4 см, ш – 3,7 см, дб – 0,5/0,7 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 2; кота 536.99/537.14.
Купата съответства на форма Isings 3, с датировка между средата на I и първата четвърт на II век (Isings 1957, 17–20; Чолакова 2006, 210–212). Екземплярът произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

С21. Чаша (табл. II, XLVIII)
Голям фрагмент (около 1/3) от цилиндро-конична чаша, изработена чрез свободно издухване. Устието е равно отрязано, дъното – равно. Запазен е почти целият контур на съда – устие, стена и по-голямата част от дъното. Чашата е изработена от натурално оцветено стъкло с жълто-зелен оттенък. По външната повърхност на съда са нанесени три успоредни, тесни шлифовани ивици. Полеви инв. № П 54.
Размери: дм устие – 7,8 см, дм дъно – 6,0 см, в – 6,6 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. Е4, в централната му част; кота 536.15.
Чашата съответства на форма Isings 12, с датировка в първата половина докъм средата – третата четвърт на I век (Isings 1957, 27–30; Чолакова 2006, 218). Екземплярът произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

С22. Чаша (табл. II, XLVIII)
Фрагмент от малка ребриста купа, изработена чрез свободно издухване. Запазено е устието и част от стената на съда с три ребра, оформени посредством прищипване. Купата е изработена от кобалтовосиньо стъкло. Полеви инв. № А 1683.
Размери: дм – 8,5 см, в (запазена) – 3,8 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1; кота 536.40/60.
Купата съответства на форма Isings 17, с датировка основно във втората – третата четвърт на I век (Isings 1957, 35–36; Кабакчиева 2000, 46, 135, обр. 35; Чолакова 2006, 215–216). Екземплярът произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

С23. Чаша (табл. II, XLVIII)
Фрагмент от конична чаша, изработена чрез издухване в калъп. Запазена е част от стената на съда с украса от три релефни бадемовидни/лотосови пъпки. Чашата е изработена от прозрачно, натурално оцветено стъкло. Полеви инв. № И 2128.
Размери: д – 5,0 см, ш – 4,4 см, дб – 0,2/0,3 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 11; кота 539.35/46.
Чашата съответства на форма Isings 31, с датировка във втората половина на I век (Isings 1957, 45–46; Чолакова 2006, 212–213). Екземплярът произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

С24. Чаша (табл. II, XLVIII)
Фрагмент от конична чаша, изработена чрез издухване в калъп. Запазена е малка част от стената на съда с украса от една релефна бадемовидна/лотосова пъпка. Чашата е изработена от прозрачно, натурално оцветено стъкло. Без полеви инв. №.
Размери: д – 2,6 см, ш – 2,0 см, дб – 0,1/0,2 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, западна част (на 0,70 м от южната стена и на 0,30 м от преграден зид С–Ю); кота 536.32.
Чашата съответства на форма Isings 31, с датировка във втората половина на I век (Isings 1957, 45–46; Чолакова 2006, 212–213). Екземплярът произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

С25. Чаша (табл. III, XLVIII)
Фрагмент от конична чаша, изработена чрез издухване в калъп. Запазена е част от устието и стената на съда с украса от една релефна бадемовидна/лотосова пъпка. Чашата е изработена от прозрачно, натурално оцветено стъкло със зелен оттенък. Устието е равно отрязано. Полеви инв. № И 2098.
Размери: дм – 6,0 см, в (запазена) – 3,8 см, дб – 0,2 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 11, до южната му стена; кота 539.60.
Чашата съответства на форма Isings 31, с датировка във втората половина на I век (Isings 1957, 45–46; Чолакова 2006, 212–213). Екземплярът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С26. Чаша (табл. III, XLVIII)
Фрагмент от конична чаша, изработена чрез издухване в калъп. Запазена е част от стената на съда с украса от две релефни бадемовидни/лотосови пъпки. Чашата е изработена от прозрачно, натурално оцветено стъкло. Полеви инв. № И 2098.
Размери: д – 5,3 см, ш – 2,8 см, дб – 0,2 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 11; кота 539.60.
Чашата съответства на форма Isings 31, с датировка във втората половина на I век (Isings 1957, 45–46; Чолакова 2006, 212–213). Екземплярът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С27. Чаша (табл. III, XLIX)
Фрагмент от конична чаша, изработена чрез издухване в калъп. Запазена е малка част от стената на съда с украса от една релефна бадемовидна/лотосова пъпка. Чашата е изработена от прозрачно, натурално оцветено стъкло със зелен оттенък. Полеви инв. № П 92.
Размери: д – 4,0 см, ш – 2,4 см, дб – 0,4 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D2–E2; кота 536.30/43.
Чашата съответства на форма Isings 31, с датировка във втората половина на I век (Isings 1957, 45–46; Чолакова 2006, 212–213). Екземплярът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С28. Чаша (табл. III, XLIX)
Фрагмент от конична чаша, изработена чрез издухване в калъп. Запазена е малка част от стената на съда с украса от една релефна бадемовидна/лотосова пъпка. Чашата е изработена от прозрачно, натурално оцветено стъкло със зелен оттенък. Полеви инв. № А 11/664.
Размери: д – 2,8 см, ш – 2,2 см, дб – 0,14 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 3, на 0,36 м от западната и 2,75 м от северната стена; кота 536.68/80.
Чашата съответства на форма Isings 31, с датировка във втората половина на I век (Isings 1957, 45–46; Чолакова 2006, 212–213). Екземплярът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С29. Чаша (табл. III, XLIX)
Фрагмент от конична чаша, изработена чрез издухване в калъп. Запазена е малка част от стената на съда с украса от две релефни бадемовидни/лотосови пъпки. Чашата е изработена от прозрачно, натурално оцветено стъкло. Полеви инв. № А 11/127.
Размери: д – 3,0 см, ш – 2,5 см, дб – 0,2 см.
Местонамиране: декуманус 3, сондаж 2; кота 536.95.
Коментар: Чашата съответства на форма Isings 31, с датировка във втората половина на I век (Isings 1957, 45–46; Чолакова 2006, 212–213). Екземплярът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С30. Чаша (табл. III, XLIX)
Фрагмент от конична чаша, изработена чрез издухване в калъп. Запазена е малка част от стената на съда с украса от една релефна бадемовидна/лотосова пъпка. Чашата е изработена от прозрачно, натурално оцветено стъкло със зелен оттенък. Полеви инв. № А 1550.
Размери: д – 5,4 см, ш – 3,6 см, дб – 0,15/0,2 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7а, южна част; кота 539.85.
Чашата съответства на форма Isings 31, с датировка във втората половина на I век (Isings 1957, 45–46; Чолакова 2006, 212–213). Екземплярът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С31. Чаша (табл. III, XLIX)
Фрагмент от конична чаша, изработена чрез издухване в калъп. Запазена е малка част от стената на съда с украса от четири релефни бадемовидни/лотосови пъпки. Чашата е изработена от прозрачно, натурално оцветено стъкло със зелен оттенък. Във височина по стената на фрагмента е оформен ръб, подсказващ полигонално напречно сечение на чашата. Полеви инв. № А 11/868.

Размери: д – 3,5 см, ш – 3,5 см, дб – 0,11 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, североизточна част; кота 536.76.
Чашата съответства на форма Isings 31, с датировка във втората половина на I век (Isings 1957, 45–46; Чолакова 2006, 212–213). Екземплярът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С32. Чаша (табл. III, XLIX)
Фрагмент от конична чаша, изработена чрез издухване в калъп. Запазена е част от стената на съда с украса от две релефни бадемовидни/лотосови пъпки. Чашата е изработена от прозрачно, натурално оцветено стъкло със зелен оттенък. Полеви инв. № А 11/620.
Размери: д – 6,9 см, ш – 3,0 см, дб – 0,2/0,3 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 3, на 1,60 м от западната и 1,60 м от северната стена; кота 536.83.
Чашата съответства на форма Isings 31, с датировка във втората половина на I век (Isings 1957, 45–46; Чолакова 2006, 212–213). Екземплярът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С33. Чаша (табл. III, XLIX)
Фрагмент от конична чаша, изработена чрез издухване в калъп. Запазена е малка част от стената на съда с украса от три малки релефни бадемовидни/лотосови пъпки. Чашата е изработена от прозрачно стъкло с жълто-кафяв цвят. Във височина стената на фрагмента е оформена с ръб, което предполага полигонално напречно сечение на чашата. Полеви инв. № А 11/855.
Размери: д – 3,1 см, ш – 3,0 см, дб – 0,2 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, южна част; кота 537.15.
Чашата съответства на форма Isings 31, с датировка във втората половина на I век (Isings 1957, 45–46; Чолакова 2006, 212–213). Екземплярът произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

С34. Чаша (табл. III, XLIX)
Фрагменти от конична чаша, изработена чрез издухване в калъп. Запазена е малка част от стената на съда с украса от една малка релефна бадемовидна/лотосова пъпка. Чашата е изработена от прозрачно стъкло с жълто-кафяв цвят. Във височина стената на фрагмента е оформена с ръб, което предполага полигонално напречно сечение. Фрагмент от конкавно дъно, изработен от същото стъкло. Оформянето на стените във височина е било в призматична или полигонална форма. Вероятно двата фрагмента принадлежат към една и съща чаша. Полеви инв. № А 1682.
Размери: д – 3,5 см, ш – 2,0 см, дб – 0,15 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 4; кота 536.87.
Чашата съответства на форма Isings 31, с датировка във втората половина на I век (Isings 1957, 45–46; Чолакова 2006, 212–213). Екземплярът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С35. Чаша (табл. III, XLIX)
Почти цяла (реставрирана) конична чаша с четири отвесни овални вдлъбнатини. Чашата е изработена чрез свободно издухване и моделиране на украсата върху още горещото стъкло. Съдът е изработен от прозрачно стъкло с жълто-кафяв цвят. Върху дъното има следи от понтия. Без полеви инв. №.
Размери: дм устие – 7,0 см, дм дъно – 4,0 см, в – 13,0 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. А1; кота 536.34.
Чашата съответства на форма Isings 32, с датировка основно в I–II век (Isings 1957, 46–47; Чолакова 2006, 224). Екземплярът произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

С36. Чаша (табл. III, XLIX)
Фрагмент от устие и два фрагмента от стени на конична чаша с отвесни овални вдлъбнатини. Чашата е изработена чрез свободно издухване и моделиране на украсата върху още горещото стъкло. Фрагментите са открити на ограничена площ и имат идентични характеристики, което

предполага, че са от един съд, изработен от прозрачно, натурално оцветено стъкло със зелен оттенък. Полеви инв. № А 1743.
Размери: дм устие – 9,0 см, в (запазена) – 2,5 см; фрагменти стени: 4,5 х 3,9 см, дб – 0,1 см; 4,6 х 3,3 см, дб – 0,1 см.
Местонамиране: между сгради А3 и А4; кота 536.64.
Чашата съответства на форма Isings 32, с датировка основно в I–II век (Isings 1957, 46–47; Чолакова 2006, 224). Екземплярът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С37. Чаша (табл. III, XLIX)
Голям фрагмент от конична чаша с релефно оформени отвесни овали върху стените. Чашата е изработена чрез свободно издухване и допълнително прилепяне на стъклена маса за оформяне на овалите. Устието е равно отрязано. Под него – две успоредни, тънки шлифовани ивици. Чашата е изработена от прозрачно стъкло с бяло-жълт оттенък. Полеви инв. № И 1701.
Размери: дм устие – 8,0 см, в (запазена) – 11,5 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, югоизточна част; кота 536.65/75.
Чашата съответства на форма Isings 33, с датировка основно между средата на I и първата половина на II век (Isings 1957, 47–48; Чолакова 2006, 224). Екземплярът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С38. Купа (табл. III, XLIX)
Голям фрагмент от купа с полусферично тяло и конична горна част. Купата е изработена чрез свободно издухване и студено моделиране на украсата. Устието е равно отрязано. Под устийния ръб са нанесени два успоредни тънки жлеба. Трети, малко по-широк жлеб отделя полусферичното тяло от устието. Стените на купата са украсени с плитки фасети с овална форма, от които са запазени седем. Съдът е изработен от прозрачно безцветно стъкло. Полеви инв. № А 11/440.
Размери: дм устие – 10,5 см, в (запазена) – 3,2 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,0 м от източната и 1,30 м от северната стена; кота 537.20.
Купата съответства на форма Isings 96b, с датировка във втората половина на II–IV век (Isings 1957, 114–116; Чолакова 2006, 222). Екземплярът произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

С39. Бутилка (табл. IV, XLIX)
Малък фрагмент от устие на бутилка. Устието е оформено с широк, плосък ръб посредством двойно сгъване на горния край на още горещото стъкло. Съдът е изработен от прозрачно, натурално оцветено стъкло. Без полеви инв. №.
Размери: дм устие – 4,0 см, в (запазена) – 1,0 см.
Местонамиране: между сгради А3 и А4, северна част на сектора; кота 536.61/89.
Предивд малката запазена част от бутилката, не може да се определи точно към коя форма трябва да се отнесе. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С40. Бутилка (табл. IV, XLIX)
Цяло устие и шийка от бутилка. Устието е оформено с извит навън, широк ръб, слабо наклонен надолу. Върху шийката – следи от дръжка. Съдът е изработен от прозрачно, натурално оцветено стъкло със зелен оттенък. Полеви инв. № А 11/856.
Размери: дм устие – 1,6 (вътрешен) и 4,0 (външен) см; в (запазена) – 3,8 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 0,90 м от южната и 0,60 м от източната стена; кота 537.20.
Предивд малката запазена част от бутилката, не може да се определи точно към коя форма трябва да се отнесе. Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

С41. Съд (табл. IV, XLIX)
Фрагмент от стена на съд, изработен чрез свободно издухване. Запазена е част от стената на

съда с едно релефно ребро. Съдът е изработен от прозрачно стъкло с жълто-кафяв цвят. Полеви инв. № А 11/825.
Размери: д – 3,6 см, ш – 3,0 см, дб – 0,2/0,5 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, северозападна част; кота 536.96/537.03.
Трудно е да се определи точно към каква форма принадлежи фрагментът. Най-вероятно е част от свободноиздухан съд с украса от релефни ребра, принадлежащ към форми Isings 52b, 67c или 71, с датировка във втората половина на I – началото на II век (Isings 1957, 70–71, 88, 90). Екземплярът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С42. Чаша (?) (табл. IV, XLIX)
Фрагмент от дъно на стъклен съд. Запазено е изцяло пръстеновидното столче и малка част от стената на съда. Изработен е от прозрачно, натурално оцветено стъкло със зелен оттенък. Без полеви инв. №.
Размери: дм – 3,5 см, в (запазена) – 1,6 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 1,80 м от източната и 3,40 м от северната стена; кота 537.15.
Фрагментът вероятно принадлежи на чаша. Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

С43. Унгвентарий (табл. IV, XLIX)
Устие и шийка от унгвентарий, запазени изцяло. Съдът е изработен от прозрачно, натурално оцветено стъкло със зелен оттенък. Полеви инв. № А 11/605.
Размери: дм – 2,4 см, в (запазена) – 8,6 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 2,0 м от източната и 1,50 м от северната стена; кота 536.76.
Фрагментът вероятно принадлежи на унгвентарий форма Isings 82 B1 с вероятен източен произход и датировка от края на I до III век (Isings 1957, 97–98; Чолакова 2006, 231). Екземплярът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С44. Унгвентарий (табл. IV, XLIX)
Устие и шийка от унгвентарий, запазени изцяло. Съдът е изработен от прозрачно, натурално оцветено стъкло с бял оттенък. Без полеви инв. №.
Размери: дм – 1,5 см, в (запазена) – 7,4 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D1; кота 536.78.
Фрагментът вероятно принадлежи на унгвентарий форма Isings 82 B1 с вероятен източен произход и датировка от края на I до III век (Isings 1957, 97–98; Чолакова 2006, 231). Екземплярът произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

С45. Унгвентарий (табл. IV, XLIX)
Устие от унгвентарий. Запазена е половината от устийния ръб, извит навън и наклонен надолу. Самият ръб е изработен от прегъването на две на горната част на шийката, докато стъклената маса е още гореща. Изработен е от прозрачно, натурално оцветено стъкло със синьо-зелен оттенък. Без полеви инв. №.
Размери: дм (вътрешен) – 1,2 см, дм (външен) – 2,8 см, в (запазена) – 0,6 см.
Местонамиране: в северната част на участъка между сгради А3 и А4 (заедно със С39); кота 536.61/89.
Малката запазена част от съда не позволява сигурното му отнасяне към определена форма. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С46. Мънисто (табл. IV, XLIX)
Мънисто от кварц-керамика, изцяло запазено. Пръстеновидна форма, оребряване по външната повърхност. Мънистото има бял цвят с оранжев оттенък. Без полеви инв. №.
Размери: дм – 1,7 см, в – 1,1 см.

Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 0,80 м от западната и 2,50 м от северната стена; кота 536.65.
Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С47. Мънисто (табл. IV, XLIX)
Мънисто от кварц-керамика, изцяло запазено. Пръстеновидна форма, оребряване по външната повърхност. Мънистото е с бежово-сив цвят. Без полеви инв. №.
Размери: дм – 1,5 см, в – 1,0 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, на 3,30 м от източната и 0,70 м от южната стена; кота 536.78.
Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

С48. Мънисто (табл. IV)
Половин мънисто от кварц-керамика. Пръстеновидна форма, оребряване по външната повърхност. Мънистото има светлосин цвят. Без полеви инв. №.
Размери: дм – 1,7 см, в – 1,0 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7а; кота 539.95.
Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

III. НАХОДКИ ОТ МЕТАЛ

III.1. ФИБУЛИ

Ф1. Фибула (табл. V, L)
Желязна едноделна, двуспирална фибула, липсва иглата. Иглодържателят е отлят, с неправилен овален отвор в средата. Лъкът е уширен, като към крачето се стеснява. Пружината е с 10 навивки. Полеви инв. № И 1810.
Размери: д – 8,2 см, в – 2,7 см, ш – 4,4 см (при спиралите)/ 1,6/0,4 см (при лъка).
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 0,25 м от южната и 2,85 м от източната стена; кота 536.35.
Фибулата принадлежи към тип 2 по Е. Генчева. Може да се разглежда като вариант на тип Наухайм. От България е открит само още един подобен екземпляр от с. Неговановци, Видинско, датиран във втората половина на I в.пр.Хр. – началото на I в.сл.Хр. Тези фибули са характерни за района на р. Рейн и Южна Франция. Датировката им е дискусионна, като се движи в интервала от първата половина на I в.пр.Хр. до началните десетилетия на I век (Генчева 2004, 16–17, табл. I, 3). Близки паралели са известни от м. Гомолава до Хртковци (Сърбия) от началото на I век (Даутова-Рушевльан 1987, 34, 100, Т. 46/8, /10). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Ф2. Фибула (табл. V, L)
Бронзова, силнопрофилирана фибула с два пръстена на лъка и рамков иглодържател. Пружината е със седем навивки и горна тетива. Полеви инв. № А 1739.
Размери: д – 5,4 см, в – 2,2 см, ш – 1,7 (при пружината)/ 0,2 (при крачето) см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 3, в североизточния му ъгъл; кота 536.46.
Фибулата принадлежи към тип 8в по Е. Генчева – силнопрофилирани фибули с два пръстена на лъка и рамков иглодържател. Типът е разпространен основно в Панония, Норикум, Реция и Долнодунавския лимес с датировка от Тиберий до началото на II век (Генчева 2004, 25–26). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Ф3. Фибула (табл. V, L)
Бронзова, силнопрофилирана фибула с един пръстен върху лъка и плътен четириъгълен иглодържател. Пружината е с осем навивки и горна тетива. Добре изразено биконично топче върху иглодържателя. Полеви инв. № А 1693.

Размери: д – 5,0 см, в – 2,0 см, ш – 2,1 (при пружината)/ 0,4 (при крачето) см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 2, на 1,60 м от южната и 5,10 м от западната стена; кота 536.54.
Фибулата принадлежи към тип 9в по Е. Генчева – силнопрофилирани фибули с един пръстен и плътен четириъгълен иглодържател. Типът е разпространен в Горна Германия, Реция, Панония и Горна Мизия с датировка от Клавдий до последните десетилетия на II век (Генчева 2004, 30–31). Екземплярът от Сердика е с добре изразен S-виден профил, което го причислява към ранните образци. Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Ф4. Фибула (табл. V, L)
Бронзова, силнопрофилирана фибула с един пръстен върху лъка и плътен четириъгълен иглодържател. Пружината е с осем навивки и горна тетива. Слабоизразено топче върху иглодържателя. Полеви инв. № А 1475.
Размери: д – 5,0 см, в – 2,2 см, ш – 2,2 (при пружината)/ 0,3 (при крачето) см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7а, в централната част на помещението; кота 539.72.
Фибулата принадлежи към тип 9в по Е. Генчева – силнопрофилирани фибули с един пръстен и плътен четириъгълен иглодържател, известни като тип Камбодунум 3. Типът е разпространен в Горна Германия, Реция, Панония и Горна Мизия с датировка от Клавдий до последните десетилетия на II век (Генчева 2004, 30–31). Екземплярът от Сердика е с добре изразен S-виден профил, което го причислява към ранните образци. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Ф5. Фибула (табл. V, L)
Бронзова, двуделна силнопрофилирана фибула с пръстени в двата края на лъка. Крачето завършва с топче. Масивен четириъгълен иглодържател. Пружината е със 17 навивки върху отделна ос, с горна тетива. Полеви инв. № П 90.
Размери: д – 5,7 см, в – 2,1 см, ш – 3,6 (пружината)/ 0,4 (крачето) см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. F3; кота 536.57.
Фибулата принадлежи към тип 12а по Е. Генчева – фибули, произлизащи от силнопрофилираните. Типът е разпространен в провинциите по Среден и Долен Дунав основно през II – първата половина на III век, като началото им се поставя към края на I век (Генчева 2004, 36–37). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Ф6. Фибула (табл. V, L)
Бронзова, двуделна силнопрофилирана фибула с пръстени в двата края на лъка. Крачето завършва с топче. Масивен четириъгълен иглодържател. Пружината и иглата липсват. Полеви инв. № А 1171.
Размери: д – 4,0 см, в – 1,8 см, ш – 0,6 (при лъка)/ 0,3 (крачето) см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 5, на 3,30 м от южната и 1,0 м от западната стена; кота 539,83.
Фибулата принадлежи към тип 12а по Е. Генчева – фибули, произлизащи от силнопрофилираните. Типът е разпространен в провинциите по Среден и Долен Дунав основно през II – първата половина на III век, като началото им се поставя към края на I век (Генчева 2004, 36–37). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Ф7. Фибула (табл. VI, L)
Бронзова, едноделна фибула от т.нар. войнишки тип. Лъкът е тесен, извит, към крачето се стеснява още повече. Пружината е с шест навивки и долна тетива. Малък четириъгълен иглодържател с издатина в края. Върху лъка украса от врязани точки и чертички. Полеви инв. № А 1688.
Размери: д – 5,2 см, в – 2,8 см, ш – 1,5 (при пружината)/ 0,5/0,3 (при лъка и крачето) см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 3; кота 536.85.
Фибулата принадлежи към тип 4а по Е. Генчева – едноделни фибули с топче в края на крачето. Типът се среща в кастелите по р. Рейн, в Белгия, Швейцария и Северна Италия. Датира се в

Клавдиево–Нероново време докъм края на I век (Генчева 2004, 18–19). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Ф8. Фибула (табл. VI, L)
Бронзова, едноделна фибула от т.нар. войнишки тип. Лъкът е тесен, извит, крачето се стеснява още повече. Пружината е с девет навивки и горна тетива. Малък четириъгълен иглодържател. Полеви инв. № П 66.
Размери: д – 5,5 см, в – 2,3 см, ш – 2,1 (при пружината)/ 0,4/0,2 (при лъка и крачето) см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. F3; кота 536.19.
Фибулата принадлежи към тип 4б по Е. Генчева – едноделни войнишки фибули с равно отрязано краче. Типът е изключително популярен в кастелите по Рейнския лимес, в Реция и Панония с датировка от втората половина на I докъм края на II век (Генчева 2004, 19–20). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Ф9. Фибула (табл. VI, L)
Бронзова, едноделна фибула от т.нар. войнишки тип. Лъкът е тесен, извит, към крачето се стеснява още повече. Пружината е с осем навивки и долна тетива. Малък четириъгълен, равно отрязан иглодържател. Върху лъка и крачето украса от врязани точки. Полеви инв. № А 1741.
Размери: д – 5,1 см, в – 2,5 см, ш – 1,8 (при пружината)/ 0,4/0,2 (при лъка и крачето) см.
Местонамиране: между сгради А3 и А4, на 2,80 м източно от арката в зида на сграда А3; кота 536.67.
Фибулата принадлежи към тип 4б по Е. Генчева – едноделни войнишки фибули с равно отрязано краче. Типът се среща по Рейнския лимес, в Реция и Панония с датировка от втората половина на I докъм края на II век (Генчева 2004, 19–20). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Ф10. Фибула (табл. VI, L)
Бронзова, едноделна фибула от т.нар. войнишки тип. Лъкът е тесен, извит, иглата е отчупена. Пружината е вероятно с четири навивки (две запазени) и долна тетива. Малък четириъгълен, равно отрязан иглодържател. Полеви инв. № А 1740.
Размери: д – 5,2 см, в – 2,9 см, ш – 1,1 (запазена, при пружината)/ 0,5/0,4 (при лъка и крачето) см.
Местонамиране: между сгради А3 и А4, на 2,0 м западно от сграда А4; кота 536.62.
Фибулата принадлежи към тип 4б по Е. Генчева – едноделни войнишки фибули с равно отрязано краче. Типът се среща по Рейнския лимес, в Реция и Панония с датировка от втората половина на I докъм края на II век (Генчева 2004, 19–20). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Ф11. Фибула (табл. VI, L)
Фрагментирана бронзова, едноделна фибула от т.нар. войнишки тип. Лъкът е тесен, извит, крачето и иглата са отчупени. Пружината е с четири навивки и долна тетива. Полеви инв. № А 1256.
Размери: д – 4,0 см, в – 2,2 см, ш – 0,9 (при пружината)/ 0,4 (при лъка и крачето) см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 5а, в югоизточния му ъгъл; кота 540,07.
Фибулата принадлежи към тип 4 (най-вероятно вариант 4б) по Е. Генчева – едноделни войнишки фибули с равно отрязано краче. Типът се среща по Рейнския лимес, в Реция и Панония с датировка от втората половина на I докъм края на II век (Генчева 2004, 19–20). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Ф12. Фибула (табл. VI, L)
Фрагментирана бронзова, едноделна фибула от т.нар. войнишки тип. Част от лъка, крачето и иглата липсват. Пружината е с четири навивки и горна тетива. Полеви инв. № И 1640.
Размери: д – 3,5 см, в – 2,4 см, ш – 1,6 (при пружината)/ 0,3 (при лъка и крачето) см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 0,90 м от южната и 2,60 м от източната стена; кота

536,83.
Фибулата принадлежи към тип 4 (най-вероятно вариант 4б) по Е. Генчева – едноделни войнишки фибули с равно отрязано краче. Типът се среща по Рейнския лимес, в Реция и Панония с датировка от втората половина на I докъм края на II век (Генчева 2004, 19–20). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Ф13. Фибула (табл. VI, L)
Фрагментирана бронзова, едноделна фибула от т.нар. войнишки тип. Лъкът е тесен, извит, крачето и иглата са отчупени. Пружината е с четири навивки и долна тетива. Полеви инв. № А 1103.
Размери: д – 3,0 см, в – 1,5 см, ш – 1,0 (при пружината)/ 0,3 (при лъка) см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 4, в западната му част; кота 539,44.
Фибулата принадлежи към тип 4 (най-вероятно вариант 4б) по Е. Генчева – едноделни войнишки фибули с равно отрязано краче. Типът се среща по Рейнския лимес, в Реция и Панония с датировка от втората половина на I докъм края на II век (Генчева 2004, 19–20). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Ф14. Фибула (табл. VI, L)
Фрагмент от бронзова, едноделна фибула. Запазена е само иглата и едната част от пружината с три навивки. Полеви инв. № П 76.
Размери: д – 4,4 см, дб – 0,2 см, ш – 0,6 (при пружината) см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. Е2; кота 536,16.
Фибулата принадлежи най-вероятно към тип 4 по Е. Генчева – едноделни войнишки фибули, или към типа фибули с остатъчна латенска конструкция (Генчева 2004, 19–20). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Ф15. Фибула (табл. VI, L)
Фрагмент от бронзова, едноделна фибула. Запазена е само иглата и част от пружината с четири навивки. Полеви инв. № П 26.
Размери: д – 5,2 см, дб – 0,2 см, ш – 0,9 (при пружината) см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. Е2; кота 536,66.
Фибулата принадлежи най-вероятно към тип 4 по Е. Генчева – едноделни войнишки фибули, или към типа фибули с остатъчна латенска конструкция (Генчева 2004, 19–20). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Ф16. Фибула (табл. VI, L)
Бронзова, двуделна дискова фибула с форма на конник, липсва иглата. Върху шията на коня, при предните крака, в задната част на коня и между тялото на конника и шията на коня има малки кръгли дупки. В долната част на тялото на коня има врязани орнаменти – двойка кръгчета с точка. Полеви инв. № И 2160.
Размери: д – 2,7 см, дб – 0,2/ 0,5 см (при иглодържателя), ш – 1,8 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, на 1,05 м от южната и 0,80 м от източната стена; кота 536.88.
Фибулата принадлежи към тип 29б по Е. Генчева – фигурални дискови фибули с форма на животни. Известни са множество екземпляри, както от Мизия и Тракия, така и от други провинции. Датировката им варира в границите на II–III век, като началото им се изтегля още към края на I век (Генчева 2004, 71–73). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Ф17. Фибула (табл. VI, L)
Бронзова, двуделна дискова фибула с форма на хипокамп, липсва иглата. Върху тялото на животното е оформено вдълбано поле с неправилна форма, вероятно за украса от емайл, която не е запазена. Полеви инв. № А11/ 443.
Размери: д – 4,6 см, дб – 0,2/ 0,5 см (при иглодържателя), ш – 2,7 см.

Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 2,15 м от северната и 0,35 м от източната стена; кота 537.14.
Фибулата принадлежи към тип 29б по Е. Генчева – фигурални дискови фибули с форма на животни. Типът е изключително популярен с датировка в границите на II–III век, като началото им се изтегля още към края на I век (Генчева 2004, 71–73). Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

Ф18. Фибула (табл. VI, L)
Бронзова, едноделна фибула от т.нар. войнишки тип. Лъкът е тесен, извит, крачето се стеснява още повече. Пружината е със запазени три навивки. Малък четириъгълен иглодържател. Полеви инв. № А 1522.
Размери: д – 5,0 см, в – 2,3 см, ш – 0,9 (при пружината)/ 0,5/0,3 (при лъка и крачето) см.
Местонамиране: между сгради А3 и А4; кота 538,56/61.
Фибулата принадлежи към тип 4б по Е. Генчева – едноделни войнишки фибули с равно отрязано краче. Типът е изключително популярен в кастелите по Рейнския лимес, в Реция и Панония с датировка от втората половина на I докъм края на II век (Генчева 2004, 19–20). Екземплярът от Сердика произхожда от късноантичен стратиграфски контекст.
Датировка: вероятно втората половина на I – началото на II век.

III.2. НАКИТИ

Н1. Пръстен (табл. VII, LI)
Фрагмент от железен пръстен с гнездо за гема. Запазен е само щитът с малка част от халката. Горната част на пръстена е удебелена и оформена като овално уширение на халката, в което е оформено гнездо за поставяне на гема, сега липсваща. Халката на пръстена е с почти кръгло сечение. Раменете не са изявени. Полеви инв. № П 70.
Размери: в (запазена) – 1,2 см, ш (запазена) – 2,0 см, дб – 1,1 см (щита)/ 0,2 см (халката).
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D2; кота 535.87.
Пръстенът принадлежи към тип I, вариант 1 по Л. Русева-Слокоска, характерен за ранноимператорския период (Ruseva-Slokoska 1991, 77). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Н2. Пръстен (табл. VII, LI)
Фрагмент от железен пръстен с гема. Запазена е само горната част, оформена като овално уширение на халката, в което е оформено гнездо за гема, сега липсваща. Раменете не са изявени. Сечението на халката е с окръглена външна страна. Полеви инв. № П 31.
Размери: в (запазена) – 1,2 см, ш – 2,2 см, дб – 1,1 см (щита)/ 0,3 см (халката).
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. E2; кота 536.40/51.
Пръстенът принадлежи към тип I, вариант 1 по Л. Русева-Слокоска, характерен за ранноимператорския период (Ruseva-Slokoska 1991, 77). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Н3. Пръстен (табл. VII, LI)
Фрагментиран бронзов пръстен с гема. Запазени са около две трети от пръстена. Горната част е с елипсовидно уширение на халката, в което е оформено гнездо. В гнездото е поставена гема от карнеол (?) с изображение на Фортуна. Фигурата е съразмерна, представена с много детайли, оформени посредством фини врязвания. Богинята е изобразена като права крилата фигура. Облечена е в дълъг хитон, с шлем на главата. В дясната си ръка държи житни класове и мак. При краката ѝ е представено корабно кормило. Халката на пръстена е с почти кръгло сечение. Раменете не са изявени. Горната повърхност на гемата не се издава над ръба на гнездото. Полеви инв. № И 2224.
Размери: в (запазена) – 1,8 см, ш – 2,3 см, дб – 1,2 см (щита)/ 0,2 см (халката).
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 0,90 м от западната и 1,60 м от южната стена; кота 536.79.

Пръстенът принадлежи към тип I, вариант 1 по Л. Русева-Слококска, характерен за ранноимператорския период (Ruseva-Slokoska 1991, 77). Изображението върху гемата намира добри паралели във фигурата на Фортуна Пантейа върху две геми от I–II век (Димирова-Милчева 1980, 52–53, №№ 91, 92). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Н4. Пръстен (табл. VII, LI)
Фрагментиран бронзов пръстен със стъклена гема. Запазена е по-голямата част от пръстена. Горната част е оформена като овално уширение на халката с издълбано гнездо, в което е поставена стъклена гема с бял цвят. Поради корозията на стъклото, фигурата е съвсем обезличена и не може да се идентифицира. Халката на пръстена е с почти кръгло сечение. Раменете не са изявени, гемата се издава едва забележимо над щита. Полеви инв. № И 2160.
Размери: в (запазена) – 2,0 см, ш – 2,2 см, дб – 1,0 см (щита)/ 0,2 см (халката).
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, на 1,05 м от южната и 0,80 м от източната стена; кота 536.88.
Пръстенът принадлежи към тип I, вариант 1 по Л. Русева-Слококска, характерен за ранноимператорския период (Ruseva-Slokoska 1991, 77). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Н5. Пръстен (табл. VII, LI)
Бронзов пръстен с гема. Горната част е леко удебелена, оформена като овално уширение на халката с гнездо, в което е поставена стъклена гема с изображение на Зевс-Юпитер. Фигурата е съразмерна, с много детайли, оформени посредством фини врязвания. Богът е представен с драпирана дреха, прав, надясно. С дясната ръка държи жезъл, а с лявата прави възлияние с патера. Под патерата – изображение на кацнал орел с извита към бога глава. Халката на пръстена е с почти кръгло сечение. Раменете не са изявени. Гемата е с конвексна горна повърхност, издаваща се над ръба на гнездото. Полеви инв. № А11/ 472.
Размери: дм – 2,2/ 2,3 см, дб – 1,1 см (щита)/ 0,15 см (халката).
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,50 м от източната и 1,90 м от северната стена; кота 537.02.
Пръстенът принадлежи към тип I, вариант 1 по Л. Русева-Слококска, характерен за ранноимператорския период (Ruseva-Slokoska 1991, 77). Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

Н6. Пръстен (табл. VII, LI)
Бронзов пръстен с гема. Халката е леко деформирана. Горната част е оформена като овално уширение, добре отграничено от халката, в което е оформено гнездо вероятно за гема, сега липсваща. Халката е тънка, с полукръгло сечение. Раменете са слабо изявени. Полеви инв. № А11/ 740.
Размери: дм – 1,8/ 1,9 см, дб – 0,8 см (щита)/ 0,2 см (халката).
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,20 м от източната и 2,80 м от южната стена; кота 536.41.
Пръстенът няма точни паралели в България. Вероятно следва да се причисли към тип I, вариант 2 по Л. Русева-Слококска, характерен за ранноимператорския период (Ruseva-Slokoska 1991, 77). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Н7. Пръстен (табл. VII, LI)
Бронзов пръстен с гема. Халката е по-тясна, горната част е оформена като овално уширение, в което е оформено гнездо за гема, сега липсваща. Халката е с почти кръгло сечение. Раменете са слабо изявени. Полеви инв. № П 49.
Размери: дм – 2,3/ 2,1 см, дб – 1,0 см (щита)/ 0,1 см (халката).
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. Е4; кота 536.43/55.
Пръстенът принадлежи към тип I, вариант 3 по Л. Русева-Слококска, характерен за ранноимператорския период (Ruseva-Slokoska 1991, 77). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Н8. Пръстен (табл. VII, LI)
Фрагментиран бронзов пръстен с гема. Халката е тясна, горната част е със слабо уширение, в което е оформено овално гнездо за гема, сега липсваща. Халката е с окръглено сечение. Раменете не са изявени. Полеви инв. № И 2238.
Размери: дм – 2,3 см, дб – 0,7 см (щита)/ 0,2 см (халката).
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 2,30 м от северната и 0,60 м от западната стена; кота 536.69.
Пръстенът принадлежи към тип I, вариант 3 по Л. Русева-Слокоска, характерен за ранноимператорския период (Ruseva-Slokoska 1991, 77). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Н9. Пръстен (табл. VII, LI)
Бронзов пръстен. Халката е тясна, горната част е оформена като овално уширение, в което е оформено гнездо, запълнено с тъмносиня стъклена паста. Халката е с окръглено сечение. Раменете не са изявени. Полеви инв. № И 993.
Размери: дм – 1,7 см, дб – 0,6 см (щита)/ 0,1 см (халката).
Местонамиране: сграда А1, помещение 4; кота 536.78.
Пръстенът принадлежи към тип I, вариант 3 по Л. Русева-Слокоска, характерен за ранноимператорския период (Ruseva-Slokoska 1991, 77). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Н10. Пръстен (табл. VII, LI)
Фрагмент от бронзов пръстен с гема. Халката се разширява в горната част, където е оформено овално гнездо за гема, сега липсваща. Халката е с почти кръгло сечение. Раменете не са изявени. Полеви инв. № И 1095.
Размери: в –1,7 см, ш – 2,4 см, дб – 1,0 см (щита)/ 0,15 см (халката).
Местонамиране: сграда А5, помещение 12, на 0,25 м от източната и 0,70 от ранната северна стена; кота 536.94.
Пръстенът принадлежи към тип I, вариант 3 по Л. Русева-Слокоска, характерен за ранноимператорския период (Ruseva-Slokoska 1991, 77). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Н11. Пръстен (табл. VII, LI)
Бронзов пръстен с гема. Халката е по-тясна, горната част е с овално уширение, в което е оформено гнездо за гема, сега липсваща. Халката е с почти кръгло сечение. Раменете не са изявени. Полеви инв. № И 947.
Размери: дм – 2,1/ 1,9 см, дб – 0,7 см (щита)/ 0,1 см (халката).
Местонамиране: сграда А5, помещение 12, на 2,80 м от източната и 1,90 м от северната стена; кота 537.20.
Пръстенът принадлежи към тип I, вариант 3 по Л. Русева-Слокоска, характерен за ранноимператорския период (Ruseva-Slokoska 1991, 77). Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

Н12. Пръстен (табл. VII, LI)
Бронзов пръстен. Халката е от тънка бронзова тел с кръгло сечение, която в горната си част е спирално завита, оформяйки тънък щит, захванат с няколко навивки към халката от двете страни на спиралата. Раменете не са изявени. Полеви инв. № А11/ 690.
Размери: дм – 1,5 см, дб – 0,5 см (щита)/ 0,1 см (халката).
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,40 м от южната и 2,40 м от източната стена; кота 536.71.
Пръстенът няма точни аналогии от България. Идентични находки от Augusta Raurica (тип 19, вариант 2) и от Галия (тип 6d) са с датировка между I и IV век (Riha 1990, 42; Guiraud 1989, 193–194).

Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

H13. Гривна (табл. VIII, LI)
Бронзова гривна с кръгъл диск и релефно изображение. Гривната е изработена от бронзова тел с кръгло сечение, която в горната си част е уширена, оформяйки тънък кръгъл щит, върху който е прикрепена сребърна пластина с кръгла форма и релефно изображение. Пластината е закрепена към щита посредством 4 нита, чиито дупки се виждат отдолу. Обръчът на гривната е отворен отдолу, като двата края се стесняват и се захващат един към друг чрез спираловидно завита бронзова тел. Върху диска е изобразен мъжки бюст насреща. Главата е с гъста къдрава коса и къдрава брада. Лицето е повредено в дясната си част. Зад лявото рамо е представен жезъл, а отдясно звезда и орел с леко разперени крила и глава, обърната към фигурата. Изображението следва да се интерпретира като фигура на Зевс. Полеви инв. № А11/ 700.
Размери: дм – 9,3 х 7,8 см, дм (на диска) – 4,5 см, дб на телта – 0,4/0,1 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 0,60 м от южната и 1,90 м от източната стена; кота 536.76.
Гривната няма точни аналогии от България. Възможно е да се разглежда като вариант на тип I по Л. Русева-Слококоска (Ruseva-Slokoska 1991, 64). Формата вероятно произхожда от елинистически прототипи. Сребърни гривни с подобно уширение и пластични изображения са известни от Витиния от II–I в.пр.Хр. (Greifenhagen 1975, 43, Taf. 37/1–4) Близки като форма и размери са гривните с подвижно закопчаване и ладиевидно уширение – тип 26, вариант 1 от Аугст, датирани в Тибериево-Клавдиево време (Riha 1990, 62). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

H14. Гривна (табл. VIII, LI)
Бронзова гривна. Изработена е от бронзова тел с кръгло сечение. Двата края на гривната се захващат един към друг чрез спираловидно завиване на телта. Тялото е леко деформирано. Полеви инв. № А11/ 781.
Размери: в – 1,7 см, ш – 4,1 см, дб на телта – 0,1/0,2 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 2,50 м от северната и 1,46 м от източната стена; кота 537.20.
Гривната принадлежи към тип I, вариант 1 по Л. Русева-Слококоска (Ruseva-Slokoska 1991, 64). Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

H15. Була (табл. VIII, LI)
Бронзова капсула-амулет (*bulla*). Представлява бронзова висулка с приблизително кръгла форма и ухо, през което е минавал ремък или верижка за окачване на врата. Амулетът е изработен от една бронзова пластина, чиито краища са с кръгла форма, докато средната част е изрязана като по-тясна лента. По-широките кръгли краища на пластината предварително са оформени конвексно така, че когато пластината се сгъне по средата, между конвексните части да се образува затворена кухина. Едната страна на *bulla*-та е оформена малко по-дълга, като издаващият се остатък от пластината е прегънат върху ръба на горната пластина за по-стабилно затваряне на кухината. Във вътрешността на капсулата е поставено малко кварцово камъче с бял цвят и неправилна форма. От вътрешната страна стените на капсулата са покрити с черен налеп, подобен на сажди, образуван вероятно от изтляването на органична материя. Възможно е да се дължи и на характера на наситената с органични останки пръст, в която е намерена находката.
Без полеви инв. №.
Размери: в – 2,8 см, ш – 1,5 см, дб – 0,9 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,40 м от южната и 0,90 м от западната стена; кота 536.73.
Капсулата-амулет засега няма точни аналогии от България (Иванов 2013в). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Н16. Пандантив (табл. VIII, LI)
Бронзова брадвичка-пандантив. Брадвичката е с малки размери, тясна задна част и по-широко, триъгълно острие. В задната част е оформена дупка, през която се е окачвала на верижка или кожен ремък. Полеви инв. № А11/ 677.
Размери: д – 1,8 см, ш – 1,2 см, дб – 0,5 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,30 м от южната и 0,15 м от западната стена; кота 536.70.
Подобни пандантиви са известни от Рациария и Акве Калиде (Ruseva-Slokoska 1991, 131, 209–210). Хронологията им не е уточнена. Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Н17. Висулка (?) (табл. VIII, LI)
Сребърна висулка – торква. Изработена е от усукана сребърна тел с квадратно сечение. В двата края са оформени конусовидни завършеци. Вероятно миниатюрната торква е носена на верижка или ремък посредством халка или тръбичка за окачване, която сега липсва. Полеви инв. № И 2225.
Размери: дм – 3,2 см, дб – 0,3 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 1,65 м от северната и 2,30 м от западната стена; кота 536.79/88.
Сребърната висулка – торквичка няма точни аналогии от България. Възможно е да е носена като амулет. Функцията ѝ като обеца също не е изключена. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Н18. Верижка (табл. VIII, LI)
Златна верижка от огърлица или висулка. Изработена е от тънки халкички с овална форма, прищипнати в средата, подобно на цифрата 8. Полеви инв. № А11/ 840.
Размери: д – 8,6 см, ш – 0,4 см, дб – 0,02 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 1,80 м от западната стена; кота 536.78.
Верижката няма точни аналогии от България. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Н19. Игла за коса (табл. VIII, LII)
Бронзова игла за коса. Долният край липсва, горният е оформен във вид на малка биконична главичка. Полеви инв. № А1730.
Размери: д – 10 см, ш – 0,1 (долу)/ 0,3 (горе) см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 4, от стратиграфския разрез; кота 536.84.
Иглата принадлежи към тип 19, вариант 3 по Е. Риха – неукрасени игли с биконична главичка. Екземплярите от Аугст се датират в средата на I–II век (Riha 1990, 107). Не е изключена и употребата им в медицинската практика като инструменти за захващане и възстановяване на тъкани, тип А.6 по Н. Кирова (Кирова 2010, 38–39). Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

Н20. Игли за коса (табл. IX, LII)
Бронзови (21 бр.) и една сребърна игли за коса. Всички игли са с еднаква форма и вариращa дължина. Сечението им е кръгло (19 бр.) или квадратно (3 бр.). Долната част е заострена, а горната е оформена във вид на малка пирамидална главичка. Открити са на ограничена площ заедно със 7 бронзови халки (Н21). Полеви инв. № И 1031.
Размери: д – 8,5 см (1 бр.), 8 см (1 бр.), 6,5 см (6 бр.), 5,7 см (5 бр.), 5,2 см (5 бр.), 4,5 см (1 бр.), 3,7 см (3 бр.); дб – 0,15/0,2 см; дб главички – 0,3/0,2 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, северозападна част; кота 536.84/92.
Иглите могат да се отнесат към тип 19, вариант 3 по Е. Риха – неукрасени игли с биконична главичка. Екземплярите от Аугст се датират в средата на I–II век (Riha 1990, 107). Не е изключена и употребата им в медицинската практика като инструменти за захващане и възстановяване на тъкани, тип А.6 по Н. Кирова (Кирова 2010, 38–39). Колективната находка от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Н21. Халки (пръстени ?) (табл. IX, LII)
Бронзови халкички (7 бр.). Всички халки са отворени, със заострени краища и ромбовидно сечение. Открити са на ограничена площ заедно с 22 игли (Н20). Полеви инв. № И 1031.
Размери: дм – 2,0/1,5/1,2 см, дб – 0,2 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, северозападна част; кота 536.84/92.
Бронзовите халки съответстват на отворените пръстени тип 32 по Риха (Riha 1990, 46). Ромбовидното им сечение по-скоро ги прави неудобни за носене като пръстен, макар да има засвидетелствани подобни екземпляри. Откриването им заедно с иглите (Н20) предполага сходство във функцията. Възможно е халките да са използвани също като украса или като фиксиращи елементи при оформяне прическата на косата в комбинация с иглите. По същата логика не е изключена и медицинската им употреба – част от набор инструменти за захващане и възстановяване на тъкани. Произхождат от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

III.3. ИНСТРУМЕНТИ

III.3.1. СТИЛИ И ПОСОБИЯ, СВЪРЗАНИ С ПИСМЕНИ ДОКУМЕНТИ

И1. Стилус (табл. X, LIII)
Горна половина от железен стилус. Запазената част е с усукана дръжка, разширяваща се трапецовидно към края. Сечението се променя от кръгло към правоъгълно. Полеви инв. № П 33.
Размери: д – 6,4 см, ш – 0,35 (долу)/ 0,8 (горе) см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D2; кота 535.98.
Поради фрагментарното състояние на находката, стилусът не може да се отнесе без уговорки към определена форма. Най-вероятно принадлежи към група Н32 с датировка около края на I–II век (Schaltenbrandt Obrecht 2012, 136–137). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

И2. Стилус (табл. X, LIII)
Горна половина от железен стилус. Запазената част от дръжката е усукана в средата, разширяваща се трапецовидно към края. Сечението се променя от кръгло към правоъгълно. Полеви инв. № П 102.
Размери: д – 6,8 см, ш – 0,25 (долу)/ 1,0 (горе) см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. F3; кота 536.03.
Поради фрагментарното състояние на находката, стилусът не може да се отнесе без уговорки към определена форма. Най-вероятно принадлежи към група Н32 с датировка около края на I–II век (Schaltenbrandt Obrecht 2012, 136–137). Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

И3. Стилус (табл. X, LIII)
Цял железен стилус. Дръжката е с кръгло сечение, заострена в долния край. Горният завършек е оформен като правоъгълна плочка, постепенно изтъняваща към края. Полеви инв. № П 67.
Размери: д – 11,8 см, ш – 0,3 (долу)/ 0,6 (горе) см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. F3; кота 536.19.
Стилусът може да се отнесе към група С23 с датировка в I век (Schaltenbrand Obrecht 2012, 123, 126–128). Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

И4. Стилус (табл. X, LIII)
Цял железен стилус. Дръжката е с кръгло сечение, слабо заострена в долната част. Горният край е оформен като плоска правоъгълна плочка. Полеви инв. № П 28.
Размери: д – 9,2 см, ш – 0,2 (долу)/ 0,4 (горе) см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. B2, в южния стратиграфски разрез; кота 536.33.
Стилусът може да се отнесе към група С22 с датировка в I век (Schaltenbrand Obrecht 2012, 123–125). Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

И5. Стилус (табл. X, LIII)
Цял железен стилус. Дръжката е с кръгло сечение, заострена в долната част. Горният край е оформен като правоъгълна плочка, постепенно изтъняваща от основата към края. Полеви инв. № A11/ 736.
Размери: д – 13,0 см, ш – 0,4 (долу)/ 0,6 (горе) см.
Местонамиране: сграда A1, помещение 1, на 0,85 м от източната и 2,10 м от южната стена; кота 536.36.
Стилусът може да се отнесе към група C22 с датировка в I век (Schaltenbrand Obrecht 2012, 123–125).
Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

И6. Стилус (табл. X, LIII)
Горна половина от железен стилус. Дръжката е с кръгло сечение. Горният край е оформен като правоъгълна плочка, постепенно изтъняваща от основата към края. Без полеви инв. №.
Размери: д – 6,3 см, ш – 0,3 (долу)/ 0,7 (горе) см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. B2; кота 536.18/34.
Стилусът е фрагментиран, поради което не е възможно точно съотнасяне към определен тип. Най-вероятно принадлежи към група C22 с датировка в I век (Schaltenbrand Obrecht 2012, 123–125).
Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

И7. Стилус (табл. X, LIII)
Цял железен стилус. Дръжката е с кръгло сечение, постепенно изтъняваща до острие в долната част. Горният край е оформен като трапецовидна плочка, постепенно изтъняваща от основата към края. Полеви инв. № И 2250.
Размери: д – 11,8 см, ш – 0,2 (долу)/ 1,2 (горе) см.
Местонамиране: сграда A1, помещение 4, на 2,0 м от южната и 1,70 м от източната стена; кота 536.65.
Стилусът може да се отнесе към група C23 с датировка в I век (Schaltenbrand Obrecht 2012, 123, 126–128). Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

И8. Стилус (табл. X, LIII)
Цял железен стилус. Дръжката е с кръгло сечение, заострена в долната част. Горният край е оформен като правоъгълна плочка, постепенно изтъняваща от основата към края. Полеви инв. № П 41.
Размери: д – 12,5 см, ш – 0,4 (долу)/ 0,7 (горе) см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. E4, в централната част; кота 536.80.
Стилусът може да се отнесе към група C22 с датировка в I век (Schaltenbrand Obrecht 2012, 123–125).
Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

И9. Стилус (табл. X, LIII)
Цял железен стилус. Дръжката е с кръгло сечение, заострена в долната част. Горният край е оформен като правоъгълна плочка, постепенно изтъняваща от основата към края. Непосредствено преди острието и преди дръжката има украса от инкрустирани тънки ивици мед и злато: при острието една златна ивица, в горната част две златни, разделени от една медна ивица. Полеви инв. № И 1044.
Размери: д – 13,0 см, ш – 0,5 (долу)/ 0,7 (горе) см.
Местонамиране: сграда A1, помещение 4, на 2,60 м от западната и 3,0 м от северната стена; кота 536.83.
Стилусът може да се отнесе към група C22 с датировка в I век (Schaltenbrand Obrecht 2012, 123–125).
Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

И10. Стилус (табл. XI, LIII)

Цял железен стилус. Дръжката е с кръгло сечение, заострена в долната част. Горният край е оформен като трапецовидна плочка, постепенно изтъняваща от основата към края. Полеви инв. № И 956.
Размери: д – 11,2 см, ш – 0,3 (долу)/ 0,7 (горе) см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 1,0 м от източната и 1,05 м от северната стена; кота 536.94.
Стилусът може да се отнесе към група С22 с датировка в I век (Schaltenbrand Obrecht 2012, 123–125).
Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

И11. Стилус (табл. XI, LIII)
Горна част от железен стилус. Дръжката е с кръгло сечение, усукана в горната част. Горният край е оформен като трапецовидна плочка, постепенно изтъняваща от основата към края. Стилусът е открит заедно с резе (Зм17). Полеви инв. № А1575.
Размери: д – 7,6 см, ш – 0,3 (долу)/ 0,6 (горе) см.
Местонамиране: между сгради А3 и А4, западно от помещение 1 на сграда А4; кота 536.97.
Поради фрагментарното си състояние стилусът не може да се отнесе към точно дефиниран тип. Най-вероятно принадлежи към група Н34 с датировка в последната четвърт на I – първата половина на II век (Schaltenbrand Obrecht 2012, 140–141). Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

И12. Стилус (табл. XI, LIII)
Фрагмент от горната част на железен стилус. Запазени са малка част от дръжката с кръгло сечение и плоският, трапецовиден край на стилуса с правоъгълно сечение. Полеви инв. № П 18.
Размери: д – 3,6 см, ш – 0,2 (долу)/ 0,75 (горе) см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. А2; кота 536.72/82.
Поради фрагментарната си запазеност стилусът не може да се причисли към точно определен тип. Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

И13. Стилус (табл. XI, LIII)
Железен стилус. Дръжката е с кръгло сечение, постепенно изтъняваща към края; самият край липсва. Горният завършек е с вид на трапецовидна плочка, изтъняваща от основата към края. Без полеви инв. №.
Размери: д – 8,8 см, ш – 0,2 (долу)/ 0,6 (горе) см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 2,20 м от западна и 3,40 м от северна стена; кота 537.09.
Стилусът може да се отнесе към група С22 с датировка в I век (Schaltenbrand Obrecht 2012, 123–125).
Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

И14. Стилус (табл. XI, LIII)
Цял железен стилус. Дръжката е с кръгло сечение, постепенно изтъняваща до заострен край. Горният край е оформен като трапецовидна плочка, изтъняваща от основата към края. Полеви инв. № А11/ 860.
Размери: д – 10,1 см, ш – 0,3 (долу)/ 0,6 (горе) см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 1,80 м от източната стена; кота 537.17.
Стилусът може да се отнесе към група С22 с датировка в I век (Schaltenbrand Obrecht 2012, 123–125).
Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

И15. Стилус (табл. XI, LIII)
Почти цял железен стилус, липсва долната заострена част. Дръжката е с кръгло сечение, горният край представлява трапецовидна плочка, постепенно изтъняваща от острието към шпатулата. Полеви инв. № А11/ 630.
Размери: д – 9,2 см, ш – 0,4 (долу)/ 0,9 (горе) см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 3,05 м от източната и 0,05 м от южната стена; кота 537.27.

Стилусът може да се отнесе към група H34 с датировка в последната четвърт на I – първата половина на II век (Schaltenbrand Obrecht 2012, 140–141). Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

И16. Кутийка за печат (табл. XI, LIII)
Бронзова кутийка за восъчен печат. Кутийката има кръгла форма и се състои от две части, свързани с шарнирна връзка. Върху капачето е представено релефно изображение на пантера наляво, с обърната надясно глава. На задната повърхност са оформени четири малки дупки – едната в центъра, останалите на равни отстояния около нея. Върху първазите на долната и горната част, от дясната страна на кутийката, са оформени прорези за преминаване на връзката. Полеви инв. № И 1075.
Размери: дм – 2,0 см, в (с шарнира) – 2,7 см, дб – 1,1 см.
Местонамиране: сграда A5, помещение 12, на 1,80 м от северната и 0,80 м от източната стена; кота 536.83.
Кутийката принадлежи към типа кръгли кутийки със зооморфно релефно изображение, монтирано допълнително към капака. Хронологията им като цяло се разполага между средата на I и края на II век, като екземплярите с 4 дупки и релефно изображение са по-ранни и се датират във втората половина на I век (Feugere, Abauzit 1995, 43, 50, fig. 6; Derks, Roymans 2002, 92–93, fig. 7.4; тип 5a по Furger et al. 2009, 64; тип III, вариант 1 по Milovanović, Rajčković Savić 2013, 226). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

III.3.2. КОЗМЕТИЧНО-МЕДИЦИНСКИ ИНСТРУМЕНТИ

И17. Ушна сонда (табл. XII, LIV)
Бронзов инструмент – ушна сонда. Дръжката е с кръгло сечение, заострена в долната част. Горният край е оформен като малка кръгла плочка, разположена косо спрямо дръжката. Полеви инв. № П 34.
Размери: д – 11,4 см, ш – 0,2 (долу)/ 0,5 (горе) см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. A1; кота 536.12/22.
Ушната сонда принадлежи към помощни и козметични инструменти тип B.1.3 по Н. Кирова (Кирова 2010, 58). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

И18. Ушна сонда (табл. XII, LIV)
Бронзов инструмент – ушна сонда. Дръжката е с кръгло сечение, заострена в долната част. Горният край е оформен като малка кръгла плочка, разположена косо спрямо дръжката. Полеви инв. № П 81.
Размери: д – 12,2 см, ш – 0,12 (долу)/ 0,4 (горе) см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D2, в западната му част; кота 536.24/34.
Ушната сонда принадлежи към помощни и козметични инструменти тип B.1.3 по Н. Кирова (Кирова 2010, 58). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

И19. Ушна сонда (табл. XII, LIV)
Бронзов инструмент – ушна сонда. Дръжката е с кръгло сечение, изтънена в долната част. Горният край е оформен като кръгло уширение. Полеви инв. № П 24.
Размери: д – 13,9 см, ш – 0,15 (долу)/ 0,5 (горе) см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. A2; кота 536.46.
Ушната сонда принадлежи към помощни и козметични инструменти тип B.1.3 по Н. Кирова (Кирова 2010, 58). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

И20. Ушна сонда (табл. XII, LIV)
Бронзов инструмент – ушна сонда. Дръжката е с кръгло сечение и почти еднаква дебелина, слабо заострена в долната част. Горният край е частично фрагментиран. Запазено е началото

на малката кръгла плочка. Без полеви инв. №.
Размери: д – 11,4 см, ш – 0,15 (долу)/ 0,3 (горе) см.
Местонамиране: сектор „Подлез“; кв. D2; кота 536.50.
Ушната сонда принадлежи към помощни и козметични инструменти тип B.1.3 по Н. Кирова (Кирова 2010, 58). Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

И21. Ушна сонда (табл. XII, LIV)
Бронзов инструмент – ушна сонда. Дръжката е с кръгло сечение и почти еднаква дебелина, слабо заострена в долната част. Горният край е оформен като малка кръгла плочка, разположена косо спрямо дръжката. Без полеви инв. №.
Размери: д – 18,2 см, ш – 0,15 (долу)/ 0,5 (горе) см.
Местонамиране: сграда A1, помещение 2, в западната му част; кота 536.38/55.
Ушната сонда принадлежи към помощни и козметични инструменти тип B.1.3 по Н. Кирова (Кирова 2010, 58). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

И22. Ушна сонда (табл. XII, LIV)
Бронзов инструмент – ушна сонда. Дръжката е с кръгло сечение, заострена в долната част. Горният край е оформен като малка кръгла плочка, разположена косо спрямо дръжката. Полеви инв. № П 16.
Размери: д – 12,6 см, ш – 0,2 (долу)/ 0,5 (горе) см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D1, в североизточния му ъгъл; кота 536.61/67.
Ушната сонда принадлежи към помощни и козметични инструменти тип B.1.3 по Н. Кирова (Кирова 2010, 58). Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

И23. Ушна сонда (табл. XII, LIV)
Бронзов инструмент – ушна сонда. Дръжката е с кръгло сечение, заострена в долната част. Горният край е частично фрагментиран. Запазено е началото на малката кръгла плочка, разположена косо спрямо дръжката. Без полеви инв. №.
Размери: д – 12,0 см, ш – 0,15 (долу)/ 0,3 (горе) см.
Местонамиране: сграда A1, помещение 2, на 2,90 м от северната, до западната стена; кота 536.80.
Ушната сонда принадлежи към помощни и козметични инструменти тип B.1.3 по Н. Кирова (Кирова 2010, 58). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

И24. Ушна сонда (табл. XIII, LIV)
Бронзов инструмент – ушна сонда. Дръжката е с кръгло сечение, заострена в долната част. Горният край е оформен като малка кръгла плочка, разположена косо спрямо дръжката. Полеви инв. № A11/ 594.
Размери: д – 11,0 см, ш – 0,2 (долу)/ 0,4 (горе) см.
Местонамиране: сграда A1, помещение 1, на 2,0 м от южната и 0,05 м от източната стена; кота 536.98.
Ушната сонда принадлежи към помощни и козметични инструменти тип B.1.3 по Н. Кирова (Кирова 2010, 58). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

И25. Сонда-лъжичка (табл. XIII, LIV)Бронзов инструмент – сонда-лъжичка. Дръжката е с кръгло сечение, с овално удебеляване в горната част. Долният край (частично фрагментиран) е оформен като тясна, плитка лъжичка, отделена с четири релефни пръстена от дръжката. Полеви инв. № И 2194.
Размери: д – 11,6 см, ш – 0,5 (долу)/ 0,3 (горе) см.
Местонамиране: сграда A4, помещение 1, източна част; кота 536.50.
Сондата-лъжичка принадлежи към помощни и козметични инструменти тип B.1.2 по Н. Кирова (Кирова 2010, 57). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.

Датировка: между 46 и 68/69 г.

И26. Двойна сонда (табл. XIII, LIV)
Бронзов инструмент – двойна сонда. Дръжката е с кръгло сечение, двата удебелени края са с овално-елипсовидна форма. Полеви инв. № И 991.
Размери: д – 19 см, ш – 0,3 (краищата)/ 0,15/0,2 (дръжката) см.
Местонамиране: сграда А5, помещение 12, южна част; кота 537.16.
Двойната сонда принадлежи към помощни и козметични инструменти тип В.1.4 по Н. Кирова (Кирова 2010, 58-59). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

И27. Пинсета (табл. XIII, LIV)
Желязна пинсета. Оформена е от огъването на една пластина с правоъгълно сечение. Горната част е във вид на ухо, работните краища са завити навътре. Полеви инв. № А11/ 814.
Размери: д – 5,0 см, ш – 0,4 см, дб – 0,1 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 4,30 м от северната и 2,30 м от западната стена; кота 536.90.
Пинсетата принадлежи към инструментите за епилация тип А.4.4 по Н. Кирова (Кирова 2010, 35–37). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

И28. Пинсета (табл. XIII, LIV)
Половин бронзова пинсета. Пластината е с правоъгълно сечение и завит навътре долен край. Горната част не е запазена. Полеви инв. № И 932.
Размери: д – 10 см, ш – 0,6 см, дб – 0,1/0,3 см.
Местонамиране: сграда А5, помещение 12, на 1,50 м от северната и 0,40 м от източната стена; кота 537.14.
Пинсетата принадлежи към инструментите за епилация тип А.4.4 по Н. Кирова (Кирова 2010, 35–37). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

И29. Лъжичка (табл. XIII, LIV)
Бронзова лъжичка – кохлеар. Дръжката е тънка с кръгло сечение. Работната част е кръгла, конкавна с малка дупчица в центъра. Полеви инв. № П 72.
Размери: д – 8,6 см, дб – 0,1/0,3 см, дм – 1,9 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. Е1, от южен стратиграфски разрез; кота 535,97.
Лъжичката принадлежи към инструментите тип В.3.1 по Н. Кирова (Кирова 2010, 59). Подобна находка е открита в легионния лагер при Wroxeter (Webster 2002, 119, № 149). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

И30. Огледало (табл. XIII, LIV)
Бронзова дръжка от огледало. Дръжката е цилиндрична, малко по-тясна в горната част. Украсена е с релефни капковидни орнаменти (лотосови пъпки), имитиращи кривака на Херакъл (?). Горният край на дръжката образува широка и тясна основа с кухина в средата, предназначена да осигури закрепване на диска на огледалото. Полеви инв. № А 11/466.
Размери: в – 7,5 см, ш – 4,0 см, дб (дръжка) – 1,0/ 0,8 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, северна част; кота 536.86.
Дръжката за огледало не намира точен паралел. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

И31. Стригила (табл. XIV, LIV)
Фрагмент от бронзова стригила. Запазена е долната работна част, дръжката липсва. Стригилата е с тясна, конкавна работна част, извита под тъп ъгъл към дръжката. Предният край е по-тесен, със заоблен завършек. От външната страна – украса от надлъжни релефни линии. Полеви инв. № А11/ 617.

Размери: д – 8,0 см, ш – 1,6 см, дб – 0,1/0,5 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 3, на 0,40 м от източната и 3,47 м от южната стена; кота 536.77.
Стригилата може да се отнесе към тип 4 по Л. Вагалински, с датировка основно в I век (Вагалински 1993, 24–26; Vagalinski 1995, 437), и към варианти A–C по Е. Риха (Riha 1986, 24). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

И32. Бръснач (табл. XIV, LIV)
Бронзова ажурна дръжка на бръснач. Дръжката е куха, с призматична форма и разширен полукръгъл край. В запазената част са оформени отвори с правоъгълна и кръгла форма, между които има малка дупка вероятно за занитване към основата. Предната част липсва. Полеви инв. № А 11/ 853.
Размери: д – 4,0 см, ш – 1,0/0,8 см, дб – 0,6 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, северозападна част; кота 536.17.
Дръжката има точен паралел от Британия от I век (Crummy 1983, 110, No 2938). Подобна дръжка е засвидетелствана и в Аугст (Riha 1986, 28, No 81). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

III.3.3. ОРЪДИЯ НА ТРУДА

И33. Нож (табл. XIV, LV)
Железен нож. Липсва острието. Полеви инв. № П 40.
Размери: д – 11,7 см, ш – 1,7 см, дб – 0,3/0,1 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. B1; кота 536.27.
Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

И34. Нож (табл. XIV, LV)
Острие от железен нож. Липсва дръжката. Полеви инв. № П 51.
Размери: д – 7,2 см, ш – 1,4 см, дб – 0,2/0,1 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. B2; кота 536.32.
Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

И35. Нож (табл. XIV, LV)
Железен нож. Липсва върхът на острието. Лезвието е извито към работната част. Полеви инв. № И 2198.
Размери: д – 9,2 см, ш – 1,5 см, дб – 0,2/0,1 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, източна част, на 3,75 м от южната и 1,50 м от западната преградна стена; кота 536.50.
Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

И36. Нож (табл. XIV, LV)
Железен нож. Липсва краят на дръжката. Полеви инв. № А 11/ 828.
Размери: д – 12 см, ш – 2,0 см, дб – 0,2/0,1 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 3,95 от северната и 3,85 от западната стена; кота 536.86.
Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

И37. Нож (табл. XIV, LV)
Железен нож. Липсва част от дръжката. Без полеви инв. №.
Размери: д – 13,5 см, ш – 3 см, дб – 0,4/0,15 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D2; кота 536.78.
Произхожда от III строителен период.

Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

И38. Рибарска кука (табл. XIV, LV)
Желязна рибарска кука. Острието е с два обратни шипа, горната част е леко сплесната и уширена. Полеви инв. № И 1015.
Размери: д – 2,3, дб – 0,1 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, югозападна част; кота 536.53.
Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

И39. Игла (табл. XIV, LV)
Желязна шивашка игла. Кръгло сечение, ухото е малко, правоъгълно, оформено в горната леко сплесната и заострена част на иглата. Острието липсва. Без полеви инв. №.
Размери: д – 6,8 см, дб – 0,2/0,1 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 3, на 2,0 м от северната и 1,46 м от източната стена; кота 536.82.
Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

И40. Игла (табл. XIV, LV)
Голяма бронзова шивашка игла. Кръгло сечение, ухото е слабо трапецовидно. Полеви инв. № А 1484.
Размери: д – 14,5 см, дб – 0,3/0,15 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7а, централна част; кота 539.89.
Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

И41. Отвес (табл. XV, LV)
Месингов отвес. Конусовидно тяло с овален завършек. Липсва горната част. Полеви инв. № А11/ 768.
Размери: в – 3,8 см, дм – 2,1/0,7 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 0,90 м от южната и 4,0 м от източната стена; кота 536.99.
Подобен отвес е известен от Салона, без точна хронология (Kliškić 2002, 508–509, T. V, 11). Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

И42. Копраля (табл. XV, LV)
Железен инструмент с трапецовидна работна част и втулка за дръжка – копраля. Полеви инв. № А11/ 120.
Размери: д – 14,3 см, ш – 3,8 см, дб – 1,0/0,3 см, дм – 2,8 см.
Местонамиране: декуманус 3, сондаж 1, в централната част на сондажа; кота 536.96.
Инструментът може да е идентифицира като копраля и да се отнесе към тип 2 – с трапецовидно острие и широка хронология в периода I–VII век (Чолаков 2010, 78–80). Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

И43. Ножица (табл. XV, LV)
Желязна ножица. Липсва острието на едната режеща част. Полеви инв. № А11/ 346.
Размери: д – 16 см, ш – 5 см, дб – 2,9/0,1 см.
Местонамиране: декуманус 3, сондаж 2, източна част; кота 536.70.
Ножицата спада към тип 1 – с лъковидна пластина и широка хронология (Чолаков 2010, 91–94).
Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

И44. Пробой (?) (табл. XV, LV)

Железен инструмент, вероятно пробой. Осмоъгълно сечение, постепенно се стеснява към острието. Без полеви инв. №.
Размери: д – 21,7 см, дб – 1,7/0,5 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D2; кота 536.50.
Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

III.4. ЗАКЛЮЧВАЩИ МЕХАНИЗМИ

Зм1. Ключ (табл. XVI, LVI)
Железен ключ с големи размери. Горната част е оформена като халка, докато долната е S-видно извита, с четири зъба. Полеви инв. № А 11/ 818.
Размери: д – 14,5 см, ш – 3,9 (долу)/ 2,3 (горе) см, дб – 0,6 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2–северозапад; кота 536.70/90.
Ключът принадлежи към ключалките с дървено резе тип I, вариант 2B по класификационната схема за Панония (Gáspár 1986, 46, Abb. XXI). Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Зм2. Ключ (табл. XVI, LVI)
Железен ключ с големи размери. Горната част е оформена като халка, докато долната е S-видно извита, с четири зъба, единият отчупен. Полеви инв. № И 821.
Размери: д – 14,5 см, ш – 3,7 (долу)/ 2,0 (горе) см, дб – 0,6 см.
Местонамиране: декуманус 3, сондаж 3; кота 536.64.
Ключът е като предходния (вж. коментар към Зм1). Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Зм3. Ключ (табл. XVI, LVI)
Железен ключ със среден размер. Горната част е оформена като халка, докато долната е S-видно извита, с четири зъба. Върху дръжката, под халката – врязана украса от успоредни и кръстосани линии. Полеви инв. № П 21.
Размери: д – 8,3 см, ш – 2,8 (долу)/ 2,2 (горе) см, дб – 0,5 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. А2; кота 536.27.
Предвид оформянето на долната част и по-големите размери на ключа, най-вероятно следва да се причисли към същата група като Зм1 и Зм2. Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Зм4. Ключ (табл. XVI, LVI)
Железен ключ със среден размер. Горната част е оформена като халка, докато долната е права, с четири зъба. Полеви инв. № П 14.
Размери: д – 6,3 см, ш – 3,1 (долу)/ 2,2 (горе) см, д – 0,5 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D2; кота 536.56.
Ключът се съотнася към ключалките с метални щифтове и резе тип IV, вариант 2а по класификационната схема за Панония (Gáspár 1986, 47–48, Abb. XXVIII). Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

Зм5. Ключ (табл. XVII, LVI)
Железен ключ със среден размер. Горната част е оформена като халка, долната е права, с пет зъба. Полеви инв. № А 11/ 554.
Размери: д – 6,7 см, ш – 2,6 (долу)/ 1,7 (горе) см, дб – 0,4 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 2,50 м от източната и 1,80 м от северната стена; кота 536.87.
Ключът е от тип подобен на Зм4. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Зм6. Ключ (табл. XVII, LVI)
Железен ключ със среден размер. Горната част е оформена като халка; долната е права, раз-

положена косо спрямо дръжката, с четири зъба, средните два от които са разделени на по два по-тънки. Полеви инв. № А 11/ 557.
Размери: д – 5,6 см, ш – 2,3 (долу)/ 2,0 (горе) см, дб – 0,25 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 3, на 0,76 м от източната и 1,75 м от северната стена; кота 536.97.
Ключът е от тип, подобен на Зм4. Предвид оформянето на секрета и местонамирането, възможно е да принадлежи към един и същи механизъм с резето Зм16. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Зм7. Ключ (табл. XVII, LVI)
Железен ключ със среден размер. Горната част е оформена като халка; долната е права, с четири зъба. Върху дръжката – две врязани черти. Полеви инв. № А 11/ 707.
Размери: д – 5,4 см, ш – 2,5 (долу)/ 2,0 (горе) см, дб – 0,4 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,10 м от източната и 2,0 м от южната стена; кота 536.87.
Ключът е от тип, подобен на Зм4. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Зм8. Ключ (табл. XVII, LVI)
Железен ключ със среден размер. Горната част е оформена като халка; долната е права, с четири зъба. Полеви инв. № А 11/ 837.
Размери: д – 6,2 см, ш – 2,5 (долу)/ 2,0 (горе) см, дб – 0,4 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2; на 3,0 м от западната стена; кота 536.70.
Ключът е от тип, подобен на Зм4. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Зм9. Ключ (табл. XVII, LVI)
Железен ключ със среден размер. Горната част е оформена като халка; долната е права, с четири зъба в неправилна подредба. Полеви инв. № А 11/ 805.
Размери: д – 5,2 см, ш – 2,7 (долу)/ 2,5 (горе) см, дб – 0,3 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 3,90 м от северната и 1,65 от западната стена; кота 536.98.
Ключът е от тип, подобен на Зм4. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Зм10. Ключ (табл. XVII, LVI)
Железен ключ със среден размер. Горната част е оформена като халка; долната е права, с четири зъба. Полеви инв. № А 11/ 839.
Размери: д – 5,6 см, ш – 2,9 (долу)/ 1,8 (горе) см, дб – 0,5 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 2,30 м от северната стена, до западната стена; кота 536.80.
Ключът е от тип, подобен на Зм4. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Зм11. Ключ (табл. XVI, LVI)
Железен ключ с малък размер. Горната част е оформена като халка; долната е права, с четири зъба, от които средните два са разделени на по два по-тънки. Полеви инв. № П 64.
Размери: д – 4,0 см, ш – 2,1 (долу)/ 1,7 (горе) см, дб – 0,5 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. В2; кота 535.96.
Ключът е от тип, подобен на Зм4. Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Зм12. Ключ (табл. XVII, LVI)
Железен ключ с много малък размер. Горната част е уширена, силно корозирала; долната е права, с четири зъба. Полеви инв. № П 37.
Размери: д – 1,7 см, ш – 1,4 (долу)/ 0,7 (горе) см, дб – 0,3 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. В1, до границата с А1; кота 536.12/22.

Ключът е от тип, подобен на Зм4. Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Зм13. Ключ (табл. XVI, LVI)
Железен ключ с малък размер. Горната част е плътна, оформена като почти квадратна плочка; долната е права, с четири зъба. Открит е заедно с резе Зм14, но не са от един механизъм. Полеви инв. № П 52.
Размери: д – 3,6 см, ш – 2,9 (долу)/ 2,1 (горе) см, дб – 0,5 см.
Местонамиране: сектор „Подлез", кв. D2, на 0,90 м от E2 и на 4,35 м от F1; кота 536.01.
Ключът е от тип, подобен на Зм4. Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Зм14. Резе (табл. XVII, LVI)
Желязно резе с четири дупки, от които средните две са разделени на по две по-малки дупки. Резето е с правоъгълна средна част, в която са отворите за ключа, с по-дълга и тънка правоъгълна заключваща пластина и по-къса и широка задна част. Открито е заедно с ключ Зм13, но не са от един и същ механизъм. Полеви инв. № П 52.
Размери: д – 7,0 см, ш – 1,3 см, дб – 0,8 см.
Местонамиране: сектор „Подлез", кв. D2, на 0,90 м от E2 и на 4,35 м от F1; кота 536.01.
Резето най-вероятно принадлежи към ключалка от тип IV (Gáspár 1986, 47–49). Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Зм15. Резе (табл. XVII, LVI)
Желязно резе с шест отвора. Има правоъгълна средна част, в която са отворите за ключа, по-дълга и тънка правоъгълна заключваща пластина и по-къса и широка задна част. Полеви инв. № П 17.
Размери: д – 5,3 см, ш – 1,1 см, д – 0,4 см.
Местонамиране: сектор „Подлез", кв. D1, в североизточния ъгъл; кота 536.67.
Резето най-вероятно принадлежи към ключалка от тип IV (Gáspár 1986, 47–49). Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Зм16. Резе (табл. XVII, LVI)
Желязно резе с шест дупки, от които средните четири са кръгли, а крайните две – овални. Има правоъгълна средна част, в която са отворите за ключа, по-дълга и тънка правоъгълна заключваща пластина и къса, широка задна част. Полеви инв. № А 11/ 618.
Размери: д – 5,7 см, ш – 1,2 см, дб – 0,5/ 0,3 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 3, на 1,23 м от източната и 2,75 м от северната стена; кота 536.85.
Резето най-вероятно принадлежи към ключалка от тип IV (Gáspár 1986, 47–49). Възможно е да принадлежи към един механизъм с ключ Зм6. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Зм17. Резе (табл. XVII, LVI)
Желязно резе със седем дупки – шест квадратни и една правоъгълна. Има правоъгълна средна част, в която са отворите за ключа, по-дълга и тънка, правоъгълна заключваща пластина и къса, трапецовидна задна част. Полеви инв. № А 1575.
Размери: д – 4,9 см, ш – 1,0 см, дб – 0,3 см.
Местонамиране: между сгради А3 и А4, западно от помещение 1 на сграда А4; кота 536.97.
Резето най-вероятно принадлежи към ключалка от тип IV (Gáspár 1986, 47–49). Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

Зм18. Резе (табл. XVII, LVI)
Фрагмент от желязно резе. Запазена е само задната част с два отвора. Полеви инв. № А 2135.
Размери (запазени): д – 2,3 см, ш – 1,1 см, дб – 0,3 см.

Местонамиране: сграда А2, помещение 4, на 4,0 м от югоизточния му ъгъл; кота 539.70.
Резето е силно фрагментирано, но най-вероятно принадлежи към ключалка от тип IV (Gáspár 1986, 47–49). Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

Зм19. Закопчалка (табл. XVII, LVI)
Бронзова закопчалка за сандъче. Изработена е във вид на женска фигура (богиня ?). Върху главата е запазена част от малка халка, а върху задната долна част на фигурата е основата на друга халка или щифт за закрепяне, през който е преминавало резето на заключващия механизъм. Фигурата е представена права, насреща, с ръце покрай тялото, облечена в дълга надиплена дреха, пристегната под гърдите с препаска. Около кръста е навита част от дрехата. Полеви инв. № А 11/ 622.
Размери: в – 4,2 см, ш – 1,0 см, дб – 0,5 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,10 м от южната и 3,0 м от източната стена; кота 537.28.
Поради малкия размер на закопчалката, детайлите върху изображението на женската фигура са трудно различими. Вероятно подобно изображение представя една закопчалка от с. Брезово, интерпретирана като фигура на Абунданция (Мънзова 1963, 21, обр. 6). Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

Зм20. Закопчалка (табл. XVII, LVI)
Бронзова закопчалка за сандъче. Изработена е във вид на човешка фигура. На гърба на фигурата, по средата, е запазена пластина с отвор, през който е преминавало резето на заключващия механизъм. Фигурата е представена сумарно, с вдигнати към гърдите ръце, облечена в надиплена дреха. Лицето е неясно. Полеви инв. № А 11/ 803.
Размери: в – 2,1 см, ш – 0,6 см, дб – 0,3 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 0,50 м от южната и 3,80 м от източната стена; кота 536.75.
Коментар: Закопчалката не намира точен паралел. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

III.5. ВЪОРЪЖЕНИЕ, СНАРЯЖЕНИЕ, ЕЛЕМЕНТИ ОТ КОНСКА АМУНИЦИЯ

В1. Пилум (табл. XVIII, LVII)
Връх от *pilum*. Острието е с четириъгълно сечение, преминаващо надолу в кръгло. Полеви инв. № И 1026.
Размери: д (запазена) – 7,0 см, дб – 0,6/0,3 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 0,46 м от западната и 2,46 м от северната стена; кота 537.00.
От пилума е съхранена много малка част, което затруднява търсенето на аналогии. Подобни екземпляри с малък, неотчетливо откроен от тялото пирамидален връх са известни от кастела Обераден и от Сисция, датирани в I век (Bishop, Coulston 2006, 74, fig. 36, 1; Radman-Livaja 2004, 26, 127, tabl. I, 2–3). Близка е и находката от Аугст, датирана в края на I–II век (Deschler-Erb 1999, 19, №43). Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

В2. Сауротер (табл. XVIII, LVII)
Железен накрайник за долния край на дръжката на копие (*sauroter*). Тялото е кухо, с кръгло сечение и конусовидна форма, преминаващо в плътен завършек с четириъгълно сечение и пирамидална форма. Полеви инв. № А 1727.
Размери: д – 9,0 см, дб – 2,3/0,5 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 3, североизточна част; кота 536.50.
Накрайникът е с конвенционална форма и широка хронология. Могат да се споменат аналогии от Корбридж, Аугст и Гардун, датирани в I век и по-късно (Allason-Jones, Bishop 1988, 17, № 54, Deschler-Erb 1999, Taf. 7, 84; Ivčević 2010, 63, № 16). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.

Датировка: между 46 и 68/69 г.

B3. Сауротер (табл. XVIII, LVII)
Железен накрайник за долния край на дръжката на копие (*sauroter*). Фрагментиран в горната част. Тялото е кухо, с кръгло сечение и конусовидна форма, преминаващо в плътен завършек с кръгло сечение и форма на сплеснато топче. Полеви инв. № А 11/356.
Размери: д – 6,8 см, дб – 1,6/1,2 см.
Местонамиране: декуманус 3, сондаж 2, в северозападния му ъгъл; кота 536.59.
Накрайникът има широко разпространение. Паралели могат да се споменат от Англия, Германия и Хърватия (Allason-Jones, Bishop 1988, 17, №№ 52, 60; Bishop, Coulston 2006, 77, fig. 38, №№ 17, 18; Ivčević 2010, 64–65, №№ 19, 20). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

B4. Скоба от ножница (табл. XVIII, LVII)
Месингова скоба от ножница на меч (*gladius*). Изработена е от метална лента, огъната в овална форма. Горната част на скобата е изчукана навън под прав ъгъл в релефен орнамент с правоъгълна форма и издаващ се ръб. Повърхността му е допълнително украсена с тънки врязани линии, подчертаващи ръба на релефната част. Отзад краищата на пластината се застъпват и са захванати с нит. Полеви инв. № И 2143.
Размери: д – 9,0 см, ш – 2,3/0,5 см.
Местонамиране: сграда A1, помещение 4, на 1,65 м от източната и 1,30 м от северната стена; кота 537.05.
Липсата на разширения от двете страни на скобата показват, че тя е била закрепена в долната третина на ножницата, което се подсказва и от леката разлика в ширината между горния и долния ѝ край. Паралел на подобно оформяне на долната скоба може да се посочи в добре запазения гладиус от тип „Помпей“, открит в Райкова могила при Свиленград (Gencheva 2012, 105, fig. 19). Скоба с подобно оформяне на лицевата страна, но от горната част на ножница, е известна също от Колчестър от I век (Crummy 1983, 130–132, fig. 148, № 4194). Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

B5. Пластина от ризница (табл. XVIII, LVII)
Фрагмент от желязна пластина от *lorica segmentata*. Пластината е била с правоъгълна форма. В долния ъгъл е запазен кръгъл бронзов нит с широка сплескана глава. Задната част на нита е по-малка, също силно сплескана. Полеви инв. № И 1110.
Размери: д – 6,1 см, ш – 3,8 см, дб – 0,1 см.
Местонамиране: сграда A5, помещение 12, на 0,60 м от източната стена; кота 536.85.
Пластината представлява много малък фрагмент, поради което не може да се идентифицира с точност към коя част на ризницата принадлежи. Подобни находки са известни от кастелите по р. Рейн, р. Дунав и в Британия (Allason-Jones, Bishop 1988, 23–51; Bishop, Coulston 2006, 65–67; Fischer 2014, 166–169). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

B6. Кукичка от ризница (табл. XVIII, LVII)
Фрагментирана бронзова кукичка от пластинчата ризница (*lorica segmentata*). Върху плоската част е запазен силно сплескан нит. Полеви инв. № А 1727.
Размери: д – 3,0 см, ш – 1,0/0,2 см, дб – 0,1 см.
Местонамиране: сграда A5, помещение 12, на 1,0 м от източната и 1,0 м от северната стена; кота 537.28.
Бронзовите кукички служат за прокарване ремъка за закопчаване на ризницата. От България такива са открити в Нове (Генчева 2002, 55, табл. LV, 3–6). Подобни са известни от много места (Allason-Jones, Bishop 1988, 76, fig. 94, 232; Deschler-Erb 1999, Taf. 15, 258; Bishop, Coulston 2006, 99, fig. 56; Feugére 2009, 106–107, № 6). Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

B7. Катарама (табл. XVIII, LVII)

Фрагментирана бронзова, шарнирна катарама от войнишки колан. Запазена е само основата с част от ажурните елементи. Катарамата е свързана чрез шарнирна връзка с масивна бронзова плочка, апликирана към колана. Плочката е с квадратна форма, профилирани ръбове по лицевата страна и четири дупки в ъглите за захващане към кожата на колана. В центъра на плочката е оформена релефна украса от четири концентрични кръга. Задният край на плочката е украсен допълнително с релефен орнамент. Полеви инв. № А 1648.
Размери: д – 6,2 см, ш – 5,4 см, дб – 0,4/0,2 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, северна част; кота 536.91.
Въпреки фрагментарното си състояние, катарамата може да се причисли към форма В – с волутообразно завити краища, характерна за периода на Флавиите (срв. Deschler-Erb 1999, № 316 – около втората трета на I век; Fischer 2014, 116–117, Fig. 109b). Плочката намира паралели в една находка от Аугст, датирана към края на I – третата четвърт на II век (Deschler-Erb 1999, Taf. 19, № 361). Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

В8. Катарама (табл. XIX, LVII)
Бронзова D-образна катарама с костена ос. Езичето липсва. Рамката на катарамата е с кръгло сечение. Полеви инв. № И 992.
Размери: в – 2,8 см, ш – 2,3 см, дб – 0,7/0,3 см.
Местонамиране: сграда А5, помещение 12, на 0,50 м от южната и 3,40 м от източната стена; кота 537.10.
Катарамата принадлежи към простите форми, използвани още от републиканския период до II век. Предполага се, че са имали употреба най-вече в конската амуниция и при транспортирането на товари (Deschler-Erb 1999, 67). Предвид простото оформяне и широкото разпространение на тези катарами, привеждането на паралели е излишно. Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

В9. Апликация (табл. XIX, LVII)
Бронзова апликация с посребрена лицева повърхнност. Апликацията е с ромбовидна форма с леко извити страни. Върху задната повърхност са запазени два шипа за прикрепяне. Полеви инв. № И 1376.
Размери: в – 3,1 см, ш – 2,2 см, дб – 0,2 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, на 0,95 м от преградния зид С–Ю и на 2,46 м от южната стена; кота 536.50.
Находката няма аналогии. Ромбовидна коланна апликация от I век с украса от ниело е открита във викуса край Аквинкум (Mráv 2012, 535, fig. 2, 4). Посребрени апликации от Калкризе от времето на Август с правоъгълна форма се идентифицират като принадлежащи към ремъците на кожена войнишка престилка (Cowan 2003, 24–25). С оглед на по-малките си размери, сердикийският екземпляр е възможно също да принадежи към декорацията на войнишка престилка. Не е изключено и апликирането на плочката към колан или конска амуниция. Екземплярът произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

В10. Шпора (табл. XIX, LVII)
Фрагментирана бронзова шпора. Тялото е изработено от плътна метална лента, украсена с два реда точки по краищата на външната повърхност. Запазеният край е извит и завършва с топче. В средата на огънатата част на шпората е оформен правоъгълен отвор за закрепване на острия ѝ край. Полеви инв. № И 2169.
Размери: д – 8,3 см, ш – 0,7/0,4 см, дб – 0,3 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, на 0,70 м от западния преграден зид и на 3,95 м от южната стена; кота 536.60.
Находката може да се отнесе към ранните форми римски шпори, състоящи се от скоба с извити навън краища, оформени със сферичен завършек и отделно монтиран остър шип – т.нар. Ösensporen (Junkelmann 2008, 98). Подобни находки са известни от гробни комплекси в Тракия от първата половина на II век, както и от Хърватия и Унгария (Кънчев, Кънчева-Русева 1996, 25,

47, табл. VII, 5a, 5b; Radman-Livaja 2004, 102, №№ 390, 393; Mráv 2012, 536, fig. 3). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

В11. Шпора (табл. XIX, LVII)
Фрагмент от желязна шпора. Тялото е изработено от плътна метална лента, чийто запазен край е извит и завършва с топче. Без полеви инв. №.
Размери: д – 5,7 см, ш – 0,6 см, дб – 0,3/0,2 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 0,30 м от западната и 2,30 м от северната стена; кота 536.82.
Находката може да се отнесе към ранните форми римски шпори, състоящи се от скоба с извити навън краища, оформени със сферичен завършек и отделно монтиран остър шип – т.нар. Ösensporen (Junkelmann 2008, 98). Подобни находки са известни от гробни комплекси в Тракия от първата половина на II век, както и от Хърватия и Унгария (Кънчев, Кънчева-Русева 1996, 25, 47, табл. VII, 5a, 5b; Radman-Livaja 2004, 102, №№ 390, 393; Mráv 2012, 536, fig. 3). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

В12. Висулка (табл. XIX, LVII)
Месингова висулка с листовидна форма. В горната част е оформена халка за окачване, а в долната – релефно топче. Полеви инв. № А 11/ 815.
Размери: в – 5,7 см, ш – 2,2 см, дб – 0,05 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 2,95 м от западната и 2,55 м от северната стена; кота 536.90.
Подобни висулки най-често представляват част от украсата на конска амуниция. Според формата, находката принадлежи към тип 8f (Bishop 1988, 98, fig. 47). Подобни висулки има от Аугст от втората – третата четвърт на I век (Deschler-Erb 1999, №419, Taf. 21), от Британия и Хърватия от средата на I – началото на II век (Crummy 1983, 137, № 4241; Ivčević 2010, 98, № 91). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

В13. Висулка (табл. XIX, LVII)
Месингова висулка с листовидна форма. В горната част металната пластина е извита за да оформи халка за окачване. Полеви инв. № П 23.
Размери: в – 3,7 см, ш – 1,7 см, дб – 0,1 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. В2; кота 536.72.
Висулката най-вероятно принадлежи към украсата на конска амуниция. Подобен по форма е един екземпляр от I век от Хърватия, открит в комбинация с пандантив-лунула (Uroda 2010, 163, № 62). Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

III.6. БРОНЗОВИ СЪДОВЕ

Б1. Трула (табл. XX, LVIII)
Фрагментирано бронзово касероле (*trulla*). Съдът е с кръгла форма и права, хоризонтална дръжка. Липсва част от предната стена на съда, както и задният край на дръжката, където вероятно е имало печат на производителя. Дъното е струговано, със сложен профил. Отвътре е украсено с врязани концентрични линии. Дръжката също има сложно профилиране по горната повърхност, подчертано с врязани линии и жлебове. Полеви инв. № И 1067.
Размери: д (с дръжката) – 15,3 см, дм (устие) – 13,0 см, дм (дъно) – 7,3 см, в – 5,5 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 1,20 м от западната и 2,10 м от северната стена; кота 536.48.
Сходно касероле е открито при с. Читак, Пловдивско (Ненова-Мерджанова 2008, 41). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Б2. Краче от трула (табл. XX, LVIII)
Бронзово краче с пелтовидна форма и четириъгълно сечение. Двата края са завити навътре и имат окръглени завършеци. В средата се издава израстък с конкавни страни. Полеви инв. № А 11/817.
Размери: д – 2,7 см, ш – 1,4 см, дб – 0,2 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,50 м от южната и 3,70 м от източната стена; кота 536.38.
Крачето най-вероятно принадлежи към бронзов съд от типа *trulla*. Подобни крачета са характерни за втората половина на I в.пр.Хр. и началните десетилетия на I в.сл.Хр. Около средата – третата четвърт на I век като цяло излизат от употреба. Подобни находки са публикувани от Помпей и различни обекти в провинциите (Feugére 2009, 146–146, fig. 42, №№ 584–587; Cool 2016, 158–161, fig. 5.24). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Б3. Дръжка (табл. XX, LVIII)
Фрагмент от бронзова дръжка от съд. Запазена е долната част. Вероятно дръжката е принадлежала на бронзова кана. Полеви инв. № А 1652.
Размери: в – 6,4 см, ш – 1,6/ 0,7 см, дб – 0,5 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 3; кота 536.50.
Фрагментът е подобен на бронзова дръжка от кана тип „Помпей“, открита в Нове с датировка Късноклавдиево до Флавиево време (Генчева 2002, 52, табл. LIII, 5). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Б4. Украса от дръжка (табл. XX, LVIII)
Бронзова палмета от дръжка на съд. Самата дръжка липсва. Запазен е само завършекът, оформен във вид на палмета с релефно представени листа. Полеви инв. № А 1272.
Размери: в – 3,4 см, ш – 3,6 см, дб – 0,4 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 5а, северозападен ъгъл; кота 539,92.
Предвид фрагментарния характер на находката, привеждането на аналогии е неоправдано. Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

Б5. Лампа (табл. XX, LVIII)
Бронзова еднофитилна лампа. Има издължена форма, биконичен резервоар и центриран кръгъл отвор, подчертан с релефен пръстен. Фитилникът е удължен, фланкиран със стилизирани волути. Малка пръстеновидна дръжка, върху чиято горна повърхност е поставен малък листовиден отражател. Полеви инв. № А 11/769.
Размери: д – 5,9 см, ш – 2,3 см, в – 1,8 см.
Местонамиране: сграда А6, помещение 2а, на 1,10 м от източната стена; кота 537.98.
Лампата може да се разглежда като вариант на тип XLVII по Г. Кузманов – метални лампи с биконвексен профил и удължен фитилник с волути. Типът е характерен за началото на I век (Кузманов 1992, 51). Подобни глинени екземпляри от некропола на Парион се смятат за внос от Ефес и се отнасят към ранните групи материали от некропола, вероятно още към I в.пр.Хр. – началото на I в.сл.Хр. (Ertuğ Ergürer 2018, 190–191, fig. 3, groups 3–4) Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

IV. ПРЕДМЕТИ ОТ КОСТ

Ко1. Лъжица (табл. XXI, LIX)
Фрагмент от костена лъжица – *ligula*, изработена на ръка. Запазена е само предната част, която е с почти симетрична овална форма и слабо заострен връх. Дръжката е отчупена. Полеви инв. № И 1355.
Размери: д (запазена) – 7,1 см, ш – 3,8 см, дб – 0,1/ 0,3 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, на 1,40 м от южната стена; кота 536.76.
Лъжицата няма аналогии засега от България. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Ко2. Лъжица (табл. XXI, LIX)
Фрагмент от костена лъжица – *ligula*, изработена на ръка. Екземплярът е идентичен на предходния. Запазена е само предната част с почти симетрична овална форма и слабо заострен връх. Дръжката е отчупена. Полеви инв. № А 11/635.
Размери: д (запазена) – 6,2 см, ш – 3,7 см, дб – 0,15/ 0,4 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 3; кота 536.82/90.
Лъжицата няма аналогии засега от България. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Ко3. Лъжица (табл. XXI, LIX)
Цяла костена лъжчка – *cochlear*, изработена на ръка. Предната част е с кръгла форма. Дръжката е с кръгло сечение, като постепенно се стеснява към края. Полеви инв. № П 55.
Размери: д – 10,6 см, ш – 2,5 см, дб – 0,3/ 0,7 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D2; кота 535.79.
Подобни лъжички са широко разпространени във всички населени места – градове, военни лагери, села, светилища и т.н. Екземплярите от Нове са отделени в тип II с датировка II–IV век (Владкова 2018, 91–92). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Ко4. Лъжица (табл. XXI, LIX)
Цяла костена лъжчка – *cochlear*, изработена на ръка. Предната част е с кръгла форма. Дръжката е с кръгло до овално сечение, като постепенно се стеснява към края. Полеви инв. № А 1708.
Размери: д – 14,0 см, ш – 2,5 см, дб – 0,35/ 0,5 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 4, на 3,75 м от западната и 0,35 м от южната стена; кота 536.64.
Вж. коментара при Ко3.
Екземплярът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Ко5. Лъжица (табл. XXI, LIX)
Цяла костена лъжчка – *cochlear*, изработена на ръка. Предната част е с кръгла форма. Дръжката е с кръгло сечение, като постепенно се стеснява към края. Горната повърхност на дръжката в предния край е украсена с два тесни и един широк жлеба. Полеви инв. № А 11/795.
Размери: д – 15,2 см, ш – 2,5 см, дб – 0,2/ 0,5 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 2,40 м от западната и 2,05 м от южната стена; кота 536.86.
Вж. коментара при Ко3.
Екземплярът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Ко6. Лъжица (табл. XXI, LIX)
Фрагментирана костена лъжчка – *cochlear*, изработена на ръка. Предната част е била с кръгла форма, сега частично отчупена. Дръжката е с кръгло сечение, като постепенно се стеснява към края. Задната част липсва. Полеви инв. № П 9.
Размери: д (запазена) – 10,6 см, ш (запазена) – 1,8 см, дб – 0,4/ 0,5 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D2; кота 536.80.
Вж. коментара при Ко3.
Екземплярът произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

Ко7. Лъжица (табл. XXI, LIX)
Фрагментирана костена лъжчка – *cochlear*, изработена на ръка. Предната част е с кръгла форма. Дръжката е с кръгло сечение, задният край е отчупен. Полеви инв. № А 11/824.
Размери: д (запазена) – 8,5 см, ш – 2,0 см, дб – 0,3/0,5 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 3,80 м от западната стена; кота 536.90.

Вж. коментара при Ко3.
Екземплярът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Ко8. Лъжица (табл. XXI, LIX)
Фрагмент от костена лъжчка – *cochlear*, изработена на струг. Запазена е само предната част с кръгла форма и подчертан ръб. Дръжката липсва почти изцяло. Полеви инв. № И 1025.
Размери: д (запазена) – 3,6 см, ш – 3,0 см, дб – 0,4/ 0,6 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, югозападна част; кота 536.50.
Лъжицата намира паралели във Филипопол (Владкова 2006, 273–275, табл. X, 2) и Нове, където подобен екземпляр е отделен в тип I с датировка II–IV век (Владкова 2018, 91–92; Владкова 2006, 273–274) Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Ко9. Лъжица (табл. XXI, LIX)
Фрагмент от костена лъжчка – *cochlear*, изработена на ръка. Запазена е предната част с кръгла форма. Дръжката липсва. Полеви инв. № А 11/685.
Размери: д (запазена) – 2,5 см, ш – 2,4 см, дб – 0,6 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,0 м от южната и 3,40 м от източната стена; кота 536.96.
Вж. коментара при Ко3.
Екземплярът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Ко10. Лъжица (табл. XXI, LIX)
Фрагмент от костена лъжчка, изработена на ръка. Запазена е по-голямата част от дръжката с кръгло сечение, постепенно стесняваща се към края. Полеви инв. № П 42.
Размери: д (запазена) – 10,2 см, дб – 0,2/ 0,5 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D2, от южния стратиграфски разрез; кота 536.61.
Фрагментарният характер на находката обезсмисля търсенето на анлогии и типово определяне. Най-вероятно фрагментът принадлежи към лъжичка, подобна на останалите (вж. коментара при Ко3). Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

Ко11. Лъжица (табл. XXI, LIX)
Фрагмент от костена лъжчка, изработена на ръка. Запазена е по-голямата част от дръжката. Кръгло до овално сечение, постепенно се стеснява към края. Полеви инв. № А 1690.
Размери: д (запазена) – 10,0 см, дб – 0,4/ 0,6 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 3; кота 536.56.
Най-вероятно фрагментът принадлежи към лъжичка, подобна на останалите (вж. коментара при Ко3). Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Ко12. Игла за коса (табл. XXI, LIX)
Костена игла за коса с кръгло сечение, постепенно стесняваща се към предния край. Задната част на главичката липсва. Запазени са два релефни пръстена. Полеви инв. № И 1819.
Размери: д (запазена) – 9,4 см, дб – 0,3/ 0,6 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 1,40 м от източната и 1,40 м от южната стена; кота 536.31.
Предвид липсата на завършека на иглата, формата ѝ не може да се определи. Запазените пръстени, оформящи прехода към задния край, по-скоро са индикатор за по-сложно, най-вероятно фигурално оформяне (подобни у Riha 1990, 101, Taf. 41, 1390, 1391; Владкова 2018, 72, табл. XIII, 8–15). Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Ко13. Игла за коса (табл. XXI, LIX)

Костена игла за коса с кръгло сечение, постепенно стесняваща се към предния край. Главичката е оформена като ръка. Средният пръст е фрагментиран. Полеви инв. № П 91.
Размери: д – 13,0 см, дб – 0,5/ 0,9 см.
Местонамиране: сектор „Подлез", кв. F3; кота 536.72.
Находката е от типа игли с фигурални изображения, с широко разпространение и датировка във втората половина на I–II век (Владкова 2018, 86; Владкова 2006, 273). Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

Ко14. Дръжка (табл. XXI, LIX)
Недовършена костена дръжка, вероятно от лъжица. Има кръгло сечение. Задната част е оформена в плосък триъгълен завършек с два заострени издатъка, разделени с жлеб. Преходът на дръжката към липсващата предна част е подчертан със скосяване от едната страна и два широки жлеба от другата. Полеви инв. № А 11/662.
Размери: д (запазена) – 10,0 см, дб – 0,5/ 0,9 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 3, на 0,80 м от източна и 2,70 м от северна стена; кота 536.70/80.
Костената дръжка вероятно е част от заготовка за лъжица (*ligula*), чийто завършек е оформен като копито. Подобно оформяне на прехода от дръжката към черпачето на лъжицата е засвидетелствано при една находка от Филипопол (Владкова 2006, 273–274, табл. IX, 1). Оформянето на края на дръжката във вид на копито е характерно за лъжиците *ligulae* (Riha, Stern 1982, 10). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Ко15. Зар (табл. XXI, LIX)
Костен зар за игра с почти кубична форма. Цифрите са нанесени върху стените чрез врязани кръгчета с точка в центъра. Полеви инв. № П 11.
Размери: 1,0 х 1,0 х 0,8 см.
Местонамиране: сектор „Подлез", кв. D4, югозападен ъгъл; кота 536.75.
Зарът има стандартна форма и намира паралели от големите военни и градски центрове (Deschler-Erb 1998, 147; Владкова 2018, 128–129; Владкова 2006, 280). Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

V. КЕРАМИКА

V.1. TERRA SIGILLATA

К1. Чаша (табл. XXII, LX)
Цяла чаша *terra sigillata*. Изработена от идеално пречистена глина с розово-червен цвят. Равномерно покритие с червено-кафяв плътен лак с матов блясък. От външната страна – апликирана украса от 6 стилизирани розети. Върху дъното от вътрешната страна е поставен печат в *planta pedis* с името на производителя – CORNELI(US). Полеви инв. № А 11/637.
Размери: дм (устие) – 7,5 см, дм (дъно) – 4 см, в – 3,6 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 3, на 2,20 м от западна и 2,80 м от северна стена; кота 536.66/69.
Съдът отговаря на форма Consp. 34.1 (Ettlinger et al. 1990, 112–113, Taf. 31). Печатът с името *Cornelius* вероятно принадлежи към производството на *P. Cornelius* от Арецо (между 10 и 50 г.сл.Хр.), като най-близки до сердикийския печат са типове 11 и 12 (Oxé et al. 2000, 189). Аналогии могат да се посочат от Нове, Ескус, Алмус и др., датирани в Тибериево-Клавдиево време (Dimitrova-Milčeva 2000, 6, 46, №№ 28–32; Кабакчиева 2000, 53; Генчева 2002, 24; Иванов 2013б, 150). Екземплярът произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

К2. Чаша (табл. XXII, LX)
Два фрагмента от чаша *terra sigillata* (Табл. XXII). Изработена от идеално пречистена бежово-розова глина. Равномерно покритие с червено-кафяв плътен лак с матов блясък. От външната страна на

съда – апликирана украса от редуващи се стилизирани розети и водни животни (делфини?). Липсва дъното с печата на производителя. Полеви инв. № А 11/636 и А 11/842.
Размери: дм (устие) – 12,5 см, в (запазена) – 4,0 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 0,90 м от северната и 3,60 м от източната стена; кота 536.65; помещение 2; на 1,20 м от западната стена; кота 536.60/70.
Чашата отговаря на форма Consp. 34.1 и принадлежи към продукцията на ателиетата в Северна Италия (Ettlinger et al. 1990, 112–113, Taf. 31). Аналогии има в Нове, Ескус, Алмус и др., датирани в Тибериево-Клавдиево време (Dimitrova-Milčeva 2000, 6, 46, №№ 28–32; Кабакчиева 2000, 53; Генчева 2002, 24; Иванов 2013б, 150). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К3. Чаша (табл. XXII, LX)
Фрагмент от устие на чаша *terra sigillata*. Изработена от идеално пречистена бежово-розова глина. Равномерно покритие с червено-кафяв плътен лак с матов блясък. От външната страна на съда – апликирана украса, от която е запазена една осемлистна стилизирана розета. Полеви инв. № А 11/719.
Размери: дм (устие) – 12,0 см, в (запазена) – 2,3 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,75 м от южната и 0,20 м от източната стена; кота 536.79.
Чашата отговаря на форма Consp. 34.1. Вж. коментара при К2. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К4. Чаша (табл. XXII, LX)
Фрагмент от устие на чаша *terra sigillata*. Изработена от идеално пречистена бежово-розова глина. Равномерно покритие с блестящ, плътен червено-кафяв лак. Полеви инв. № И 2274.
Размери: дм (устие) – 12,0 см, в (запазена) – 2,1 см.
Местонамиране: сграда А2, южно от помещение 10, от нарушен в ново време пласт; кота 540.40/30.
Чашата отговаря на форма Consp. 34.1. Вж. коментара при К2. Поради местонамирането си, може да се датира само по аналогии. Най-вероятно произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К5. Паница (табл. XXII, LX)
Почти цяла паница *terra sigillata*. Изработена от идеално пречистена глина с розов цвят. Равномерно покритие с блестящ червено-кафяв плътен лак. Отвън – апликирана украса от стилизирани 8-листни розети и гирлянди. Вътрешната повърхност на дъното е украсена с няколко концентрични жлеба, между които е нанесен фин щрих. В центъра на дъното е поставен печат в *planta pedis* с името на производителя P(*ublius*) L(*ucius*) CLE(*mens*). Полеви инв. № А 11/863.
Размери: дм (устие) – 18,0 см, дм (дъно) – 9,0 см, в – 4,3 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 2,95 м от източната и 1,60 м от северната стена; кота 536.92.
Паницата отговаря на форма Consp. 20.4, датирана основно около средата на I в., до Домициан (Ettlinger et al. 1990, 86). Аналогиите от долномизийския лимес са датирани в Тибериево-Клавдиево време (Dimitrova-Milčeva 2000, 43–44, №№ 11, 15, 16). По-късно са датирани подобни материали от Рим (Rizzo 1998, 825, 833). Печатът на P(*ublius*) L(*ucius*) CLE(*mens*) може да се свърже с продукцията на майстора *Piblius Lucius Clemens* от Арецо, датирана след 15 г. (Oxé et al. 2000, 258, № 1008) Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К6. Паница (табл. XXII, LX)
Почти цяла паница *terra sigillata*. Липсва централната част на дъното и част от устието с прилежащата стена. Изработена от идеално пречистена глина с розово-бежов цвят. Равномерно покритие с блестящ червено-кафяв плътен лак. Отвън – апликирана украса от гирлянди. Вътрешната повърхност на дъното е украсена с няколко концентрични жлеба, между които е нанесен фин щрих. Полеви инв. № А 11/558.
Размери: дм (устие) – 18,0 см, дм (дъно) – 9,2 см, в – 4,4 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 3, на 1,18 м от западната и 1,35 м от северната стена; кота 537.00.

Коментар: Паницата отговаря на форма Consp. 20.4, датирана основно около средата на I в. до Домициан (Ettlinger et al. 1990, 86). Аналогиите от долномизийския лимес са датирани в Тибериево-Клавдиево време (Dimitrova-Milčeva 2000, 43–44, №№ 11, 15, 16). По-късно са датирани подобни материали от Рим (Rizzo 1998, 825, 833). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К7. Паница (табл. XXII, LX)
Фрагмент от устие на паница *terra sigillata* от идеално пречистена глина с бежово-розов цвят. Равномерно покритие с блестящ червено-кафяв плътен лак. Полеви инв. № П 13.
Размери: д – 2,7 см, ш – 2,1 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D3; кота 536.83.
Паницата отговаря на форма Consp. 20.4. Вж. коментара при К6. Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К8. Паница (табл. XXII, LX)
Фрагмент от устие на паница *terra sigillata* от идеално пречистена глина с бежово-розов цвят. Равномерно покритие с матов червено-кафяв плътен лак. Украса от апликирани гирлянди. Полеви инв. № И 2149.
Размери: д – 2,7 см, ш – 2,1 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 11, на 0,55 м от източната и 2,10 м от северната стена; кота 539.30.
Паницата отговаря на форма Consp. 20.4. Вж. коментара при К6. Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

К9. Паница (табл. XXII, LXI)
Фрагмент от дъно на паница *terra sigillata* от идеално пречистена глина с бежово-розов цвят. Равномерно покритие с блестящ червено-кафяв плътен лак. Без полеви инв. №.
Размери: д – 6,3 см, ш – 2,1 см, дм (дъно) – 10,0 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 3, северна половина; кота 536.70/80.
Фрагментът вероятно принадлежи към паница форма Consp. 20.4. Вж. коментара при К6. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К10. Паница (табл. XXII, LXI)
Фрагмент от столче и два фрагмента от дъното на паница *terra sigillata*, изработена от идеално пречистена глина с розово-червен цвят. Равномерно покритие с блестящ червено-кафяв плътен лак. Полеви инв. № И 2106.
Размери: дм (дъно) – 10 см; 5,0 х 2,2 см и 3,2 х 3,0 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 9; кота 539.75/85.
Фрагментите вероятно принадлежат на паница форма Consp. 20.4. Вж. коментара при К6. Произхождат от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К11. Паница (табл. XXII, LXI)
Фрагмент от дъно на паница *terra sigillata* от идеално пречистена глина с бежово-розов цвят. Равномерно покритие с червено-кафяв плътен лак с матов блясък. Полеви инв. № И 853.
Размери: д – 3,3 см, ш – 3,2 см.
Местонамиране: декуманус 3, сондаж 3; кота 536.30.
Фрагментът вероятно принадлежи към паница форма Consp. 20.4. Вж. коментара при К6. Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

К12. Паница (табл. XXII, LXI)
Фрагмент от дъно на паница *terra sigillata* от идеално пречистена бежова глина. Равномерно покритие с матов червено-кафяв плътен лак. Върху вътрешната повърхност е запазено началото

на печат AV[.....]. Полеви инв. № И 2097.
Размери: д – 2,4 см, ш – 2,1 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 11, от почистване на източната стена; кота 539.60.
Фрагментът е твърде малък, за да се определи коректно формата. Името на производителя е възможно да се възстанови като AV(*ilius*), чиято продукция е основно в Тибериево време (Oxé et al. 2000, 152–153), или като AU(*gustus*). Подобен печат върху сигилата форма Drag. 37 е известен от Сингидунум (Bojović 1977, 70, № 97). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К13. Паница (табл. XXIII, LXI)
Голям фрагмент от дъно и стена от паничка *terra sigillata*, форма Drag. 27. Изработена от пречистена розово-червена глина с фини бели частици в тестото. Равномерно покритие с червено-кафяв плътен лак с матов блясък. Полеви инв. № И 2142. В близост е открит и малък фрагмент (полеви инв. № И 2057) от стена на паничка с идентични морфологични белези. Вероятно принадлежи към същия съд.
Размери: дм (дъно) – 4,8 см, в (запазена) – 5,2 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 9, на 0,60 м от източната и 2,15 м от северната стена; кота 539.50.
Малкият фрагмент е от помещение 11, открит при почистване на източната стена, кота 539.90.
Паничката принадлежи към южногалската продукция на *terra sigillata*. Отговаря на форма Drag. 27, чието производство започва към края на управлението на Август. По времето на Клавдий това е една от най-популярните форми южногалска сигилата. Находката от Сердика може да се отнесе към малко по-късните екземпляри (Polak 2000, 118–119, Fig. 6.61, d, f). Екземплярите от Дунавския лимес се датират във времето на Клавдий и Нерон, докъм края на Флавиевата династия (Dimitrova-Milčeva 2000, 50–51, №№ 120–124). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

К14. Паница (табл. XXIII, LXI)
Фрагмент от стена на паничка *terra sigillata*, форма Drag. 27. Изработена от пречистена розово-червена глина. Равномерно покритие с червено-кафяв плътен лак с матов блясък. Полеви инв. № И 1100.
Размери: дм (при прехода) – 9,5 см, в (запазена) – 4,0 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 2,70 м от западната и 1,90 м от северната стена; кота 536.46.
Паничката принадлежи към южногалската продукция на *terra sigillata*. Отговаря на форма Drag. 27. Вж. коментара при К13. Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

К15. Паница (табл. XXIII, LXI)
Два фрагмента вероятно от една и съща паница *terra sigillata*, изработена от идеално пречистена глина с розово-червен цвят. Равномерно покритие с блестящ червено-кафяв плътен лак. Върху устието е нанесена барботинна украса от стилизирани бръшлянови листа. Полеви инв. № А 192 и А 1016.
Размери: дм (устие) – 16,0 см; в (запазена) – 3,6 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7, в централната част; кота 540.00/15.
Фрагментите принадлежат към паница, форма Drag. 35 на южногалската продукция (Ла Грофесанк) на *terra sigillata*. Фрагментите от Ескус и Нове се датират в последната четвърт на I – началото на II в. (Балканска 1990, 28; Dimitrova-Milčeva 2000, 51, №№ 131–137; Кабакчиева 2000, 55, 160, обр. 52), като датата им може да се разшири до управлението на Хадриан – Антонин Пий (Orsolya et al. 2006, 32, 200). Подобен екземпляр от Сингидунум е датиран в края на I – началото на II век (Nicolić-Đorđević 2000, 56). Фрагментите от Сердика произхождат от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К16. Паница (табл. XXIII, LXI)
Седем фрагмента от дълбока конична паница, вероятно пергамска сигилата. Съдът е изработен от идеално пречистена глина с бежово-розов цвят. Равномерно покритие с плътен червено-кафяв лак с лек блясък. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 30,0 см; в (запазена) – 7,0 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, южна част; кота 536.40/50.
Паницата може да се отнесе към пергамската керамична продукция (Чандарли) от I век, имитираща италийска сигилата, форма Consp. 3.2. Паралелите от Атинската агора са от I – началото на II век (Hayes 2008, 51–52, 198, 200, №№ 770, 798, 799). Фрагментите от Сердика произхождат от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

К17. Паница (табл. XXIII, LXI)
Фрагмент от устие на дълбока конична паница, вероятно пергамска сигилата. Съдът е изработен от идеално пречистена глина с бежово-розов цвят. Равномерно покритие със сравнително плътен червено-кафяв лак. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 28,0 см; в (запазена) – 5,2 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, североизточна част; кота 537.20.
Паницата може да се отнесе към пергамската керамична продукция от I век, имитираща италийска сигилата, форма Consp. 3.2. Вж. коментара при К16. Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К18. Паница (табл. XXIII, LXI)
Фрагмент от полусферична паница. Съдът е изработен от идеално пречистена глина с червено-розов цвят. Равномерно покритие с плътен блестящ червено-кафяв лак. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – около 21,0 см; в (запазена) – 2,6 см.
Местонамиране: западно от помещение 1 на сграда А4; кота 536.59/69.
Фрагментът е много малък, което затруднява търсенето на аналогии. Като форма паницата може да се свърже с паници ESB 1 от първата половина – средата на I век (Robinson 1959, 25, G31; Hayes 2008, 142, № 197). Фрагментът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К19. Паница (табл. XXIII, LXI)
Фрагмент от устие на паница, изработена от пречистена глина с оранжево-кафяв цвят. Равномерно изпичане, покритие с плътен оранжево-кафяв лак. Украса – жлеб от вътрешната страна под устийния ръб. Без полеви инв. №.
Размери: д – 8,3 см, ш – 5,2 см, дм (устие) – над 30,0 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, североизточна част; кота 537.17.
По отношение на формата намира паралели сред паниците с равно дъно от ESB 2. Екземплярите от Атинската агора се отнасят към периода от средата на I до края на II/ началото на III век (Hayes 2008, 39, 155–156, №№ 354, 356, 359), докато тези от Северното Черноморие – от средата на I до средата на II век (Журалвев 2010, 26–27). Подобни екземпляри ESB 2 от Стоби се отнасят към последната четвърт на I – средата на II век (Anderson-Stojanović 1992, 51–52, No. 312). Фрагментът от Сердика може да се отнесе към по-късните форми с подчертано отделяне на устийния ръб. Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К20. Паница (табл. XXIII, LXI)
Фрагменти от паница с цилиндро-конична форма, изработена от пречистена глина с червено-кафяв цвят. Равномерно изпичане, гладка повърхност, покритие с разреден червено-кафяв лак. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 11,0 см; в (запазена) – 4,6 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, северозападна част; кота 537.17.
Паницата може да се свърже с по-късните варианти на ESB 2, като съдовете от Атинската агора се датират във втората половина на I–II век (Hayes 2008, 39, №№ 377–389). Други екземпляри са определени като понтийска сигилата с датировка във втората половина на I – първата половина

на II век (Băjenaru 2014, 108, №№ 22, 23). Подобна форма ESB 2 има също от Стоби от последната четвърт на I–II век (Anderson-Stojanović 1992, 51–52, No. 321, 322). Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К21. Паница (табл. XXIII, LXI)
Фрагменти от паница с цилиндро-конична форма,изработена от пречистена глина с бежово-оранжев цвят. Равномерно изпичане, покритие с плътен розово-бял лак. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 16,0 см; дм (дъно) – 10,0 см, в (запазена) – 3,5 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. G3, западна част; кота 536.82.
Като форма паницата намира паралели в съдовете ESB 2 с вертикален ръб, датирани във втората половина на I – началото на II век (Hayes 2008, 38, №№ 303–315; Журавлев 2010, 24–25). Необичайният цвят на лаковото покритие се дължи на начина на изпичане. Подобни екземпляри, макар и в ограничено количество, са известни от Атина и Коринт (вж. Hayes 2008, 32, note. 15) Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

V.2. ГЛАЗИРАНА КЕРАМИКА

К22. Паница (табл. XXIV, LXII)
Фрагмент от паница (цял профил) с конична форма, изработена от пречистена глина с бежово-кафяв цвят. Равномерно изпичане, покритие с плътна сиво-черна глазура с метален блясък. Върху устието и от вътрешната страна – барботинна украса. Полеви инв. № А 11/752.
Размери: дм (устие) – 17,2 см, дм (дъно) – 11,0 см, в – 4,2 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 2,0 м от източната и 1,25 м от южната стена; кота 537.20.
Паницата няма точен паралел. Може да се разглежда като вариант или развитие на по-ранната форма (вж. К50, К51), съответстваща на къснопаданската сигилатна форма Consp. 39.1.2 с датировка във втората половина на I – първата половина на II век (Ettlinger et al. 1990, 16, 49). Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К23. Паница (табл. XXIV, LXII)
Фрагмент от устие на паница с конична форма, изработена от пречистена глина с бежово-розов цвят. Равномерно изпичане, покритие с черно-кафява глазура с лек метален блясък. Върху устието и от вътрешната страна – барботинна украса. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 20,0 см, в (запазена) – 2,1 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, северозападна част; кота 537.03/17.
Паницата няма точен паралел. Вж. коментара при К22. Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К24. Паница (табл. XXIV, LXII)
Фрагмент от устие и фрагмент от дъно на паница с полусферична форма, изработена от пречистена глина с бежово-розов цвят. Равномерно изпичане, покритие с плътна кафява до сиво-черна глазура със силен метален блясък. Върху устието – барботинна украса между два жлеба. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 21,0 см, дм (дъно) – 10,0 см, в – 3,6 см.
Местонамиране: сграда А1, помещения 1–юг и 2–юг; кота 536.85/90.
Паницата няма точен паралел. Близка форма са паниците от тип ERGW 9, датирани в края на I – първата половина на II век (Цвјетићанин 2001, 93). Формата може да се изведе от къснопаданската сигилата форма Consp. 39.1.2, с почти идентична барботинна украса и датировка във втората половина на I – първата половина на II век. Подобни съдове са особено характерни за периода на Флавиите (Ettlinger et al. 1990, 16, 49). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К25. Паница (табл. XXIV, LXII)

Фрагменти от паница с полусферична форма, изработена от пречистена глина с бежово-розов цвят. Неравномерно изпичане, покритие с плътна масленозелена до жълто-зелена глазура. Полеви инв. № А 1249.
Размери: дм (устие) – 24,0 см, в (запазена) – 3,4 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 5, северозападен ъгъл; кота 539,55.
Паницата няма точен паралел. Вж. коментара при К24. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К26. Паница (табл. XXIV, LXII)
Фрагмент от дъно на паница. Изработена от пречистена глина с бежово-оранжев цвят. Равномерно изпичане, покритие с плътна сиво-черна глазура с метален блясък. Без полеви инв. №.
Размери: дм (дъно) – 9,0 см, в – 1,3 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 1,46 м от източната и 1,35 м от южната стена; кота 537.08.
Предвид малките размери на фрагмента, съответният съд не може да се определи коректно. Вероятно е паница, подобна на предходните. Фрагментът произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К27. Дъно от паница (?) (табл. XXIV, LXII)
Фрагмент от дъно на съд, вероятно чашка или паница. Пречистена глина с бежово-розов цвят. Равномерно изпичане, покритие от сиво-черна глазура с метален блясък. Без полеви инв. №.
Размери: дм – 4,8 см, в (запазена) – 0,8 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, североизточна част; кота 537.02.
Дъното произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К28. Дръжка (табл. XXIV, LXII)
Фрагмент от дръжка на съд, вероятно кана. Пречистена глина с бежово-розов цвят. Равномерно изпичане, покритие с жълто-зелена глазура. Полеви инв. № А 1696.
Размери: д – 4,0 см, ш – 3,1 см.
Местонамиране: между сгради А3 и А4, западно от помещение 1 на А4; кота 536.18.
Дръжката произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

К29. Дръжка (табл. XXIV, LXII)
Фрагмент от устие на съд с дръжка, вероятно купа или кана. Пречистена глина с бежово-розов цвят. Равномерно изпичане, покритие с жълто-зелена глазура. Върху дръжката, при устието, е апликирана релефна глава на дете/ Ерос. Без полеви инв. №.
Размери: д – 4,0 см, ш – 4,2 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 2; кота 536.99/537.14.
Дръжката произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К30. Дръжка (табл. XXIV, LXII)
Почти цяла дръжка от кана или стомна. Идеално пречистена глина с бежово-оранжев цвят. Равномерно изпичане, покритие с жълто-зелена до жълто-кафява глазура. Върху външната повърхност на дръжката – релефна украса от листа и пъпки; върху най-изпъкналата част е апликирана релефна глава на дете/ Ерос. Полеви инв. номер: А 770.
Размери: д – 7,0 см, ш – 1,8 см, дб – 1,1 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 5; кота 540.26.
Дръжката произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К31. Чашка (табл. XXIV)
Почти цяло дъно от чашка. Пречистена глина с бежово-розов цвят. Равномерно изпичане, покритие с жълто-зелена глазура. Без полеви инв. номер.

Размери: дм – 3,0 см, в (запазена) – 2,2 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 2; кота 540.15.
Дъното произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

V.3. ТЪНКОСТЕННА КЕРАМИКА

К32. Чашка (табл. XXV, LXII)
Фрагменти от тънкостенна чашка. Идеално пречистена глина с бежово-оранжев цвят. Равномерно изпичане, покритие с разреден кафяв лак. От вътрешната страна лакът е по-плътен. Барботинна украса върху стените; върху долната част на стените – фин щрих. Вътрешната повърхност е посипана с пясък. Полеви инв. № И 2100.
Размери: дм (устие) – 8,0 см, дм (дъно) – 3,5 см, в – 5,5 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 11, до южната стена; кота 539.55.
Чашката може да се отнесе към групи 10 и 11 на тънкостенните съдове от Мизия и тип 3а за керамиката от Панония, принадлежащи най-вероятно към продукцията на Сирмиум от Флавиево време (Brukner 1981, 37, 79; Dimitrova-Milčeva 2000, 25). Подобен екземпляр с типична за ателиетата на Симиум комбинация от барботинна украса в псевдорастителни мотиви и врязана декорация е известен и от Мурса (Šuljug, Filipović 2018, 653, fig. 1). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К33. Чашка (табл. XXV, LXII)
Два фрагмента от тънкостенна чашка. Идеално пречистена глина с бежово-розов цвят. Равномерно изпичане, покритие със сравнително плътен кафяво-червен лак. Украса от множество ромбовидни ямички върху външната повърхност на стените. Полеви инв. № А 11/595.
Размери: 2,9 х 1,4 см, 1,4 х 1,2 см, дб – 0,2 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 3,50 м от източната и 3,50 м от северната стена; кота 536.90.
Фрагментите са с твърде малки размери, за да може да се определи по-точно формата на съда. Вероятно принадлежи към тип 5 по О. Брукнер, с датировка във втората половина на I – първата половина на II век (Brukner 1981, 80, tabl. 56/34). Характеристиките на глината и декорацията позволяват фрагментите да се отнесат към тънкостенните импортни съдове, вероятно от южнопанонски ателиета (Dimitrova-Milčeva 2000, 25). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К34. Чашка (табл. XXV, LXII)
Около половин чашка със сферична форма и една (запазена?) дръжка, изработена от идеално пречистена глина със сив цвят. Равномерно изпичане, покритие с разреден сиво-черен лак. Полеви инв. № А 318.
Размери: дм – 7,0 см, в (запазена) – 5,0 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 2, източна част; кота 540.00.
Чашката не намира точни аналогии. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К35. Чашка (табл. XXV, LXII)
Фрагменти от чашка със сферична форма и две дръжки, изработена от идеално пречистена глина със светлосив цвят. Равномерно изпичане, покритие с плътен черно-сив лак с метален блясък. Върху дръжките – по една пластична пъпка. Без полеви инв. №.
Размери: дм – 7,5 см, в (запазена) – 4,9 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 0,60 м от източната и 1,50 м от южната стена; кота 536.40/60.
Чашката най-вероятно трябва да се отнесе към тънкостенната италийска керамика. Възможно е да се свърже с тънкостенните чашки (без черен лак), форма XXXIX от Италия, от времето на Август (Marabini Moevs 1973, 112–113, Nos. 200, 201). Екземплярът от Сердика произхожда от I

строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

V.4. ЧЕРНОЛАКОВА КЕРАМИКА

К36. Паница (табл. XXV, LXII)
Фрагмент от устие на съд с конична форма и извит навън устиен ръб. Вероятно принадлежи на паница. Идеално пречистена глина със сив цвят. Равномерно изпичане, покритие с плътен, блестящ черен фирнис. Полеви инв. № А 11 /639.
Размери: дм – 10,0 см, в (запазена) – 3,3 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,10 м от северната и 4,0 м от източната стена; кота 536.65.
Подобен екземпляр с черен лак от Северното Черноморие е определен като конична чаша, принадлежащ към ESB 2 с датировка в I век, до Траян (Журавлев 2010, 30, № 42). Такива съдове с черен лак са публикувани и от Хераклея Синтика, отнесени към тип III, вариант 6, с датировка I–IV век (Alexandrova 2015, 147, fig. 5). Идентична форма ESB 2 е известна от Стоби от последната четвърт на I – средата на II век (Anderson-Stojanović 1992, 53, No. 328). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К37. Кана (табл. XXV, LXII)
Фрагмент от стена на кана със сферо-конична форма, изработена от пречистена глина със сив цвят. Равномерно изпичане, покритие с плътен сиво-черен лак. Украса от хоризонтални канелюри върху шията и врязан растителен орнамент (клонка) върху тялото. Без полеви инв. №.
Размери: дм (максимален) – 11,0 см, в (запазена) – 7,1 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. F3; кота 536.75.
Видът на фрагмента не позволява съответната кана да се отнесе със сигурност към конкретен тип. Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К38. Паница (табл. XXVI, LXII)
Фрагмент от полусферична паница с биконвексен профил, изработена от добре пречистена глина с тъмносив цвят. Равномерно изпичане, покритие със сиво-черен лак с метален блясък. Украса – жлеб под устието. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 13,0 см; в (запазена) – 2,8 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. E2; кота 536.09.
Паницата не намира точни паралели. Близки форми има от панонската чернолакова керамика форма V.1. (Nagy 2017, 27, fig. 31, 21–23). По-късно развитие на формата се открива в местната керамика от Сердика (К53, К54). Подобни паници явно копират сигилатни форми Consp. 31/ 32 и Drag 27. Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

К39. Паница (табл. XXVI, LXII)
Фрагменти от паница с полусферична форма, изработена от пречистена глина със сиво-черен цвят. Равномерно изпичане, покритие с плътен черен лак с метален блясък. Украса – жлебове под устийния ръб отвътре и отвън; концентрични жлебове върху дъното. Полеви инв. № А11/708.
Размери: дм (устие) – 14,0 см; дм (дъно) – 5,4 см, в – 3,4 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 3, на 2,55 м от западната и 3,10 м от северната стена; кота 536.56.
Съдът може да се свърже с форма 32 на ESA от първата трета на I век (Hayes 1985, 29. tav. V, 2). Паницата намира паралели и в тип III, вариант 2 на паниците/ купите от Хераклея Синтика с датировка I–IV век (Alexandrova 2015, 147, fig. 3). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

К40. Паница (табл. XXVI, LXIII)
Около 1/3 от паница или малка купа с полусферична форма и извит навън устиен ръб, изработена

от пречистена глина със сиво-черен цвят. Равномерно изпичане, гладка повърхност, покритие с плътен черен лак. Върху външната страна на устието – хоризонтална дръжка. Полеви инв. № А 1687.
Размери: дм (устие) – 18,0 см; дм (дъно) – 5,2 см, в – 6,6 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1; кота 536.68.
Съдът може да се свърже с купите тип V или тип XIV от Павликени с датировка в последната четвърт на II век (Sultov 1985, 69, tabl. XXXI, 4; Ivanov 2019, 13, fig. 7/ 8). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К41. Паница (табл. XXVI, LXIII)
Фрагмент от устие на паница с полусферична форма и извит навън устиен ръб, изработена от пречистена глина със сив цвят. Равномерно изпичане, покритие с черно-сив лак с метален блясък. Върху външната повърхност на устието е прилепена хоризонтална дръжка. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 21,0 см; в (запазена) – 1,5 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, северна част; кота 536.64.
Съдът може да се свърже с купите тип XIV от Павликени с датировка в последната четвърт на II век (Sultov 1985, 69, tabl. XXXI, 4; Ivanov 2019, 13, fig. 7/ 8). Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К42. Паница (табл. XXVI, LXIII)
Фрагмент от купа (цял профил) с полусферична форма, изработена от пречистена глина със сив цвят. Равномерно изпичане, покритие с плътен сиво-черен блестящ лак. Украса – жлеб върху устието и под устийния ръб отвътре. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 17,0 см, дм (дъно) – 9,4 см, в – 6,8 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, североизточна част; кота 537.19.
Купата не намира точни аналогии. Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К43. Паница (табл. XXVI, LXIII)
Фрагмент от паница с полусферична форма и завит навътре устиен ръб, изработена от пречистена глина със сиво-черен цвят. Равномерно изпичане, покритие с плътен черен лак с метален блясък. Украса – два успоредни жлеба по външната повърхност на устието; отвътре – един жлеб под устието и около центъра на дъното. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 17,0 см; дм (дъно) – 8,0 см, в – 3,3 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. В2; кота 536.27.
Паницата не намира точни аналогии. Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

К44. Паница (табл. XXVI, LXIII)
Фрагмент от паница с конична форма и извит навън устиен ръб, изработена от пречистена глина със сив цвят. Равномерно изпичане, покритие със сиво-черен лак с метален блясък. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 20,0 см; в – 3,2 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, североизточна част; кота 537.17.
Формата на съда е сходна с паниците от тип 6 от Олтения с датировка във II век (Popilian 1976, 125, № 858). Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К45. Паница (табл. XXVI, LXIII)
Фрагменти (цял профил) от паница с полусферична форма, изработена от пречистена глина със сив цвят. Гладка повърхност, покритие с разреден сиво-черен лак. Украса – жлеб върху устието и върху прехода към тялото. Полеви инв. № А 1356.
Размери: дм (устие) – 16,0 см; дм (дъно) – 6,2 см, в – 3,9 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7а, централна част; кота 540.16.
Паницата не намира точни анлогии. Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К46. Паница (табл. XXVI, LXIII)
Цяла паница с голям размер и полусферична форма, изработена от пречистена глина със светлосив цвят. Равномерно изпичане, покритие със сравнително плътен сиво-черен лак. Украса – два жлеба върху устието. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 29,8 см, дм (дъно) – 11,0 см, в – 7,0 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 3, южна част; кота 536.80.
Паницата не намира точни аналогии. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К47. Паница (табл. XXVI, LXIII)
Два фрагмента от голяма паница с полусферична форма и извит навън устиен ръб, изработена от пречистена глина с бежово-сив цвят. Равномерно изпичане, покритие с плътен, матов черен лак. Върху устието – барботинна украса, разположена между два жлеба. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 34,0 см, в (запазена) – 5,1 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, южна част; кота 536.75.
По форма съдът е сходен с паниците от тип 6 от Олтения с датировка във II век (Popilian 1976, 125, № 866). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

V.5. КЕРАМИКА С ВЕРОЯТЕН МЕСТЕН ПРОИЗХОД

К48. Паница (табл. XXVII, LXIII)
Цяла паница с полусферична форма, изработена от сравнително добре пречистена глина със сиво-бежов цвят. Леко грапава повърхност, следи от покритие с разредена кафява ангоба. Полеви инв. № А 1684.
Размери: дм (устие) – 10,0 см; дм (дъно) – 4,6 см, в – 5,0 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 2, на 0,80 м от южната и 2,5 м от западната стена; кота 536.92.
Паницата принадлежи към най-простата форма съдове, съответстваща на тип I, вариант 1а за паниците от Тракия с широка хронология. Прототипи се откриват, както в местната предримска керамика, така и в източната сигилата „А“ (Кабакчиева 1986, 9). Подобни съдове от Олтения са отнесени към тип 1 с датировка във втората половина на II век (Popilian 1976, 122). Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К49. Паница (табл. XXVII, LXIII)
Цял профил от паница с полусферична форма, изработена от пречистена глина с бежово-оранжев цвят. Леко грапава повърхност, следи от покритие с разреден оранжево-кафяв лак. Полеви инв. № А 978.
Размери: дм (устие) – 15,0 см; дм (дъно) – 5,0 см, в – 5,2 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 4, североизточен ъгъл; кота 539.75.
Паницата принадлежи към най-простата форма съдове, съответстваща на тип I, вариант 1а с широка хронология. Вж. коментара при К48. Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К50. Паница (табл. XXVII, LXIII)
Почти цяла паница или малка купа с биконична форма, изработена от пречистена глина с бежово-оранжев цвят. Равномерно изпичане, покритие отвътре и частично отвън с разреден кафяво-червен лак. Полеви инв. № И 2195.
Размери: дм (устие) – 11,5 см; дм (дъно) – 4,0 см, в – 6,1 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, източна част; кота 536.50/60.
Съдът намира аналогии в купите от тип V с датировка в първата половина на II век (Ivanov 2019, 10, fig. 6/ 6). Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

К51. Паница (табл. XXVII, LXIII)
Около половин паница с полусферична форма, изработена от пречистена глина със сиво-бежов цвят. Гладка повърхност, покритие с разреден кафяв лак. Украса – широк жлеб под устието от

вътрешната и от външната страна; малки извити насечки в средната част на дъното, разположени в два концентрични пояса. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 19,0 см; дм (дъно) – 9,0 см, в – 5,3 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. А2; кота 536.22/55.
Паницата може да се разглежда като локална имитация на сигилатната форма 36.4.1., която се датира предимно в Тибериево време (Ettlinger et al. 1990, 114–115). Много близки формални паралели има от източнопанонските ателиета от края на I век (Nagy 2017, 27, 225, fig. 30/ 14–17). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

К52. Паница (табл. XXVII, LXIV)
Около половин паница с полусферична форма и яка, изработена от пречистена глина с бежово-кафяв цвят. Покритие с разреден кафяв лак. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 12,0 см; дм (дъно) – 4,5 см, в – 6,7 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. Е2; кота 536.40/51.
Паницата съответства на тип VII, вариант „а“ за паниците от Тракия с широка хронология от края на I – края на III век (Кабакчиева 1983, 4–5, обр. 7а). Формата имитира пергамска керамика. Подобна паница от Атинската агора се отнася към първата половина на I век (Robinson 1959, 24, G13, pl. 4, 61, 73). Екземплярът от Сердика произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

К53. Паница (табл. XXVII, LXIV)
Фрагмент от полусферична паница с биконвексен профил, изработена от пречистена глина с бежов цвят. Равномерно изпичане, покритие отвътре и частично отвън с разреден кафяв лак. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 10,0 см; дм (дъно) – 3,5 см, в (запазена) – 4,4 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,50 м от западната стена; кота 537.28.
Паницата имитира сигилатна форма Drag. 27. Сред материала от Сердика има прототип в К38 от първия период. Аналогии намира в тип I 68 на керамиката от Сингидунум с датировка във II век (Nicolić-Đorđević 2000, 45–47). Екземплярът произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К54. Паница (табл. XXVII, LXIV)
Около половин полусферична паница с биконвексен профил, изработена от пречистена глина с бежово-розов цвят и примес от доста слюда. Равномерно изпичане, покритие с разреден кафяв лак. Украса – жлеб под устието. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 14,0 см; дм (дъно) – 5,5 см, в – 5,5 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,60 м от източната и 2,60 м от северната стена; кота 536.80.
Паницата имитира сигилатна форма Drag. 27. Вж. коментара при К53. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К55. Паница (табл. XXVII)
Два големи фрагмента от паница с полусферична форма и извит навън устиен ръб, изработена от пречистена глина с бежово-сив цвят. Равномерно изпичане, покритие с разреден кафяв лак. Върху устието – барботинна украса, разположена между два жлеба. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 22,0 см, в (запазена) – 3,4 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, южна част; кота 536.75/85.
Формата на съда е близка до паниците от тип 4d от Павликени и тип 7 от Олтения с датировка във II век (Popilian 1976, 125; Sultov 1985, 64, tabl. XXVII, 3). Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К56. Паница (табл. XXVII, LXIV)
Фрагмент от паница с полусферична форма и извит навън устиен ръб, изработена от пречистена глина с бежово-сив цвят. Равномерно изпичане, следи от покритие с черен лак. Върху устието

– барботинна украса, разположена между два жлеба. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 26,0 см, в (запазена) – 4,1 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 5, до северната му стена; кота 539.67.
Формата на съда е близка до паниците от тип 4d от Павликени и тип 7 от Олтения с датировка във II век (Popilian 1976, 125; Sultov 1985, 64, tabl. XXVII, 3). Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К57. Паница (табл. XXVII, LXIV)
Почти цяла паница с конична форма и голям размер, изработена от пречистена глина с бежово-розов цвят. Равномерно изпичане, покритие с разреден кафяво-червен лак. От външната страна на устието хоризонтална дръжка. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 32,0 см, дм (дъно) – 11,0 см, в – 6,0 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, северна част; кота 536.65/77.
Паницата намира паралели в тип 5 от Бутово и тип III/25 за керамиката от Сингидунум с датировка II–III век (Sultov 1985, 64, tabl. XXVII, 4; Nicolić-Đorđević 2000, 105). Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К58. Паница (табл. XXVIII, LXIV)
Около половин паница с полусферична форма и удебелен, скосен навън устиен ръб, изработена от пречистена глина с бежово-кафяв цвят. Равномерно изпичане, покритие с разреден червено-кафяв лак. Полеви инв. № И 1005.
Размери: дм (устие) – 12,0 см; дм (дъно) – 6,0 см, в – 3,3 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, югозападна част; кота 536.87/95.
Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К59. Паница (табл. XXVIII, LXIV)
Около 1/3 от паница с полусферична форма и удебелен, скосен навън устиен ръб, изработена от пречистена глина с бежово-кафяв цвят. Неравномерно изпичане, леко грапава повърхност, покритие с разреден кафяв лак. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 20,0 см; дм (дъно) – 7,4 см, в – 5,0 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. А2; кота 536.26/55.
Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

К60. Паница (табл. XXVIII, LXIV)
Фрагмент от паница (цял профил) с полусферична форма и извит навън устиен ръб, изработена от пречистена глина с бежово-розов цвят. Равномерно изпичане, покритие с разреден оранжево-кафяв лак. Полеви инв. № А 1010.
Размери: дм (устие) – 17,0 см; дм (дъно) – 7,0 см, в – 3,2 см.
Местонамиране: сграда А2, източно от помещение 3; кота 540.10.
Паницата може да се свърже с тип IX на паниците от Тракия с датировка основно във II век (Кабакчиева 1983, 6, обр. 9). Екземплярът произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К61. Паница (табл. XXVIII, LXIV)
Около половин паница с полусферична форма и извит навън устиен ръб, изработена от пречистена глина с бежов цвят. Равномерно изпичане, покритие с разреден кафяв лак. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 17,0 см; дм (дъно) – 6,5 см, в – 3,0 см.
Местонамиране: в северната част на пространството между сграда А3 и А4; кота 536.90.
Паницата може да се свърже с тип IX на паниците от Тракия с датировка основно във II век (Кабакчиева 1983, 6, обр. 9). Екземплярът произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К62. Паница (табл. XXVIII, LXIV)

Почти цяла паница с двойно конична форма и извит навън устиен ръб, изработена от пречистена глина с оранжево-кафяв цвят. Равномерно изпичане, покритие с разреден оранжево-кафяв лак. Украса – жлеб върху устийния ръб. Полеви инв. № А 1379.
Размери: дм (устие) – 15,0 см; дм (дъно) – 5,8 см, в – 3,2 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7а, централна част; кота 540.00.
Паницата принадлежи към тип VIII за паниците от Тракия. Формата е характерна за западните провинции през II–III век и вероятно се е развила от сигилатна форма Drag. 51 (Кабакчиева 1983, 5-6, обр. 8). Подобни екземпляри от Павликени са отнесени към тип III с датировка в първата половина на II век (Ivanov 2019, 5–6, fig. 4/ 1). Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К63. Паница (табл. XXVIII, LXIV)
Цяла паница с конична форма и извит навън устиен ръб, изработена от пречистена глина с червено-кафяв цвят. Равномерно изпичане, без лаково покритие. Украса – жлеб върху устието. Полеви инв. № А 1541.
Размери: дм (устие) – 15,5 см; дм (дъно) – 5,5 см, в – 3,5 см.
Местонамиране: между сграда А3 и А4, западно от помещение 1 на А4; кота 537.09.
Паницата принадлежи към тип VIII за паниците от Тракия. Вж. коментара при К62. Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К64. Паница (табл. XXVIII, LXV)
Цяла паница с конична форма и извит навън устиен ръб, изработена от пречистена глина със сив цвят. Равномерно изпичане, покритие със сиво-черен лак. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 16,5 см; дм (дъно) – 6,2 см, в – 4,1 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 3,05 м от северната и 0,80 м от западната стена; кота 537.30.
Паницата принадлежи към тип VIII за паниците от Тракия. Вж. коментара при К62. Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К65. Паница (табл. XXVIII, LXV)
Цяла голяма паница със сферична форма, изработена от пречистена глина с бежово-кафяв цвят. Равномерно изпичане, покритие с разреден кафяв лак. Украса – жлеб върху устийния ръб и два жлеба върху прехода. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 30,0 см, дм (дъно) – 10,0 см, в – 6,0 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, северна част; кота 536,65/77.
Паницата може да се свърже с тип VIII за паниците от Тракия. Вж. коментара при К62. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К66. Купа (табл. XXIX, LXV)
Фрагмент от устие на малка купа, изработена от пречистена глина с кафяво-червен цвят. Равномерно изпичане, следи от покритие с разреден червено-кафяв лак. Върху външната повърхност, под устието – графит N(*ota*) B(*ene*). Полеви инв. № И 1142.
Размери: дм (устие) – 13,0 см, в (запазена) – 3,1 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, северозападна част; кота 536.65.
Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К67. Купа (табл. XXIX, LXV)
Почти цяла купа със сферо-конична форма и две дръжки, изработена от пречистена глина с оранжево-кафяв цвят. Равномерно изпичане, покритие с разреден червено-кафяв лак. Украса – по два жлеба върху външната страна на устието и в най-издутата част на тялото. Върху изпъкналата част на дръжките – пластична украса. Без полеви инв. №.

Размери: дм (устие) – 29,0 см, дм (дъно) – 11,4 см, в – 26,0 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7а, южна част; кота 540.13.
Купата намира паралели в съдовете с две дръжки от тип 2 от Хотница и Павликени с датировка във II–III век (Sultov 1985, 76, tabl. XXXV, 6). Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К68. Купа (табл. XXIX)
Фрагмент от устие на купа, изработена от пречистена глина със сив цвят. Равномерно изпичане, покритие с плътен сиво-черен лак с метален блясък. Украса – барботино между два жлеба върху устийния ръб. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 31,0 см, в (запазена) – 3,4 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, южна част; кота 537.06/20.
Съдът принадлежи към купите от тип I от Павликени (тип 2 по Б. Султов) с датировка във втората – третата четвърт на II век (Sultov 1985, 66, tabl. XXIX, 3; Ivanov 2019, 8–9, fig. 5/ 7). Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К69. Купа (табл. XXIX)
Около половин купа с цилиндро-конична форма, изработена от сравнително пречистена глина със сиво-черен цвят. Равномерно изпичане, леко грапава повърхност. Запазена част от дръжка. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 34,0 см, дм (дъно) – 10,0 см, в – 13,0 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, северна част; кота 536.65/77.
Съдът намира аналогии в купите от тип 5 от Олтения от II – първата половина на III век и тип II на сиво-черната керамика от вила Армира, чиято датировка се отнася към IV век (Popilian 1976, 121; Кабакчиева 1986, 28). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К70. Чашка (табл. XXX, LXV)
Почти цяла чашка със сферична форма и една дръжка, изработена от пречистена глина с бежово-розов цвят. Равномерно изпичане, покритие с разреден оранжево-червен лак. Дръжката не е запазена. Без полеви инв. №.
Размери: дм (дъно) – 2,8 см, в (запазена) – 5,7 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 9, на 0,20 м от източната и 0,10 м от северната стена; кота 539.75/85.
Чашката намира аналогии в подобни от вила Армира – тип III (Кабакчиева 1986, 18, табл. 18/ 251), както и в тип 1 за керамиката от Олтения (Popilian 1976, 104–105). Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К71. Чашка (табл. XXX, LXV)
Цяла чашка с две дръжки, изработена от пречистена глина с кафяво-оранжев цвят. Равномерно изпичане, без лаково покритие. Едната дръжка е отчупена. Полеви инв. № А 1558.
Размери: дм (устие) – 9,8 см, дм (дъно) – 3,4 см, в – 8,0 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 3, до западната стена; кота 537.10.
Чашката може да се отнесе към тип VIa по Ст. Иванов, чиито паралели са от първата половина на II век (Ivanov 2019, 15–16, fig. 8/ 8). Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К72. Кана (табл. XXX, LXV)
Почти цяла кана с една дръжка, липсват част от шията, устието и дръжката. Пречистена глина с бежово-розов цвят. Равномерно изпичане, покритие със сравнително плътен червено-кафяв лак. Украса от жлебове, под и над които има елипсовидни ямички. Без полеви инв. номер.
Размери: дм (дъно) – 6,0 см, в (запазена) – 16,1 см.
Местонамиране: между сгради А3 и А4; кота 536.92/537.03.
Съдът може да се причисли към тип VII/26 за керамиката от Сингидунум с датировка във II век

(Nicolić-Đorđević 2000, 146). Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138г.

К73. Капак (табл. XXX, LXV)
Цял капак с конична форма и дръжка, изработен от сравнително пречистена глина с кафяв цвят. Равномерно изпичане, леко грапава повърхност. Полеви инв. № П 12.
Размери: макс. дм – 18,0 см, дм (дръжка) – 6,0 см, в – 4,3 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D4; кота 536.41.
Капакът може да се отнесе към тип 3 за капаците от Олтения с датировка във II–III век (Popilian 1976, 128). Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

К74. Гърне (табл. XXX, LXV)
Цяло гърне със сферична форма, изработено от недобре пречистена глина с кафяво-оранжев цвят. Равномерно изпичане, грапава повърхност, следи от една вертикална дръжка. Полеви инв. номер: А 1617.
Размери: дм (устие) – 13,0 см, дм (дъно) – 6,0 см, в – 14,0 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, до ранния зид, разделящ помещение 1 от 1а; кота 537.06.
Гърнето намира паралел в съд от Нове, принадлежащ към тип I, 3 – гърнета със скосени устия (Генчева 2002, 32, 88, № 143, табл. X, 2). Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К75. Гърне (табл. XXX, LXV)
Две значителни части от гърне с голям размер и биконична форма, с извит навън устиен ръб. Глина с едри примеси и черен цвят. Равномерно изпичане, грапава повърхност. Украса от две вълнообразни линии и редица ямички върху горната част на съда, под устието. Без полеви инв. №.
Размери: дм (устие) – 27,0 см, дм (дъно) – 9,8 см, в – около 43,0 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, северна част; кота 536.74.
Съдът може да се отнесе към гърнетата от тип 5 за керамиката от Олтения с датировка основно в III век (Popilian 1976, 88). Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

V.6. ЗАПУШАЛКИ ЗА АМФОРИ

К76. Запушалка (табл. XXXI, LXVI)
Цяла запушалка за амфора с конична форма, изработена от сравнително пречистена глина с кафяво-бежов цвят. Равномерно изпичане, леко грапава повърхност. Полеви инв. номер: А 1737.
Размери: дм (устие) – 6,0 см, дм (дръжка) – 4,0 см, в – 7,4 см.
Местонамиране: между сгради А3 и А4; на 1,40 м от източната стена на А3; кота 536.83.
Запушалката може да се отнесе към тип 2 по О. Брукнер. Има паралели от Сирмиум от I век (Brukner 1981, 128, № 18). Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К77. Запушалка (табл. XXXI, LXVI)
Почти цяла запушалка за амфора с биконична форма и извит навън устиен ръб, изработена от сравнително пречистена глина с бежово-оранжев цвят. Равномерно изпичане, леко огладена повърхност. Полеви инв. № А 1714.
Размери: дм (дръжка) – 4,0 см, в (запазена) – 11,2 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 2, югозападен ъгъл; кота 537.01.
Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К78. Запушалка (табл. XXXI, LXVI)
Цяла запушалка за амфора с биконична форма и извит навън устиен ръб, изработена от пре-

чистена глина с оранжево-кафяв цвят. Равномерно изпичане, леко огладена повърхност. Полеви инв. номер: А 796.
Размери: дм (устие) – 5,8 см, дм (дръжка) – 3,5 см, в – 10,4 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 2, южна част; кота 540.00.
Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К79. Запушалка (табл. XXXI, LXVI)
Почти цяла запушалка за амфора с биконична форма и извит навън устиен ръб, изработена от сравнително пречистена глина с бежов цвят. Равномерно изпичане, леко огладена повърхност. Полеви инв. № А 11/143.
Размери: дм (дръжка) – 4,6 см, в (запазена) – 12,3 см.
Местонамиране: декуманус 3, сондаж 2, на 1,50 м северно от помещение 3 на А1; кота 536.93.
Запушалката намира сходство в подобна от Сирмиум, от тип 4, с датировка в I век (Brukner 1981, 128, № 21). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К80. Запушалка (табл. XXXI, LXVI)
Фрагментирана запушалка за амфора, липсва долната част. Изработена от сравнително пречистена глина с оранжево-червен цвят. Равномерно изпичане, леко грапава повърхност. Полеви инв. № А 802.
Размери: дм (дръжка) – 3,8 см, в (запазена) – 6,8 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 5, централна част; кота 540.20.
Запушалката най-вероятно е подобна на К79 (вж. коментара за К79). Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К81. Запушалка (табл. XXXI, LXVI)
Цяла запушалка за амфора с биконична форма и извит навън устиен ръб, изработена от сравнително пречистена глина с бежов цвят. Равномерно изпичане, леко огладена повърхност. Полеви инв. № А 1142.
Размери: дм (устие) – 5,5 см, дм (дръжка) – 3,5 см, в – 9,5 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7а; кота 540.05.
Запушалката може да се отнесе към тип 1 за Сирмимум, с датировка от края на I–IV век (Brukner 1981, 127, № 16). Има паралели и от Сингидунум – тип VIII/6, от първата половина на II век (Nicolić-Đorđević 2000, 156). Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К82. Запушалка (табл. XXXI, LXVI)
Почти цяла запушалка за амфора със сферо-конична форма и извит навън устиен ръб. Липсва по-голямата част от устието. Глина с по-груби примеси и бежово-сив цвят. Неравномерно изпичане, грапава повърхност. Полеви инв. № А 1621.
Размери: дм (дръжка) – около 3,0 см, в (запазена) – 12,5 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 2, югозападен ъгъл; кота 537.15.
Запушалката най-вероятно е подобна на К79 (вж. коментара за К79). Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К83. Запушалка (табл. XXXI, LXVI)
Средна част от запушалка за амфора с биконична форма. Липсва дръжката и устието. Пречистена глина със сиво-кафяв цвят. Равномерно изпичане, леко грапава повърхност. Полеви инв. № А 1734.
Размери: макс. дм – 6,8 см, в (запазена) – 11,8 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 3, северозападен ъгъл; кота 536.95.
Запушалката намира паралели при материалите от Павликени (Sultov 1985, 82, tabl. XLI, 5). Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К84. Запушалка (табл. XXXI)
Фрагмент от запушалка за амфора с конична форма. Липсва устието и дръжката. Сравнително пречистена глина с бежово-оранжев цвят. Равномерно изпичане, леко огладена повърхност. Полеви инв. № А 796.
Размери: макс. дм – 5,4 см, в (запазена) – 6,8 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 2, южна част; кота 540.00.
Запушалката е подобна на предходната (вж. коментара за К83). Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К85. Запушалка (табл. XXXI, LXVI)
Дръжка от запушалка за амфора с цилиндро-конична форма. Липсва цялата долна част. Сравнително пречистена глина с бежово-оранжев цвят. Равномерно изпичане, леко грапава повърхност. Без полеви инв. №.
Размери: дм (дръжка) – 4,0 см, в (запазена) – 3,6 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 2; кота 539.85.
Запушалката е фрагментирана, но най-вероятно е сходна на К83. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К86. Запушалка (табл. XXXI, LXVI)
Горна част от запушалка за амфора с конична форма, изработена от пречистена глина с бежово-кафяв цвят. Равномерно изпичане, леко грапава повърхност. Полеви инв. № А 1716.
Размери: дм (дръжка) – 4,0 см, в (запазена) – 8,4 см.
Местонамиране: между сгради А3 и А4; кота 537.05.
Запушалката е фрагментирана, но вероятно е подобна на К83. Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

V.7. СЪДОВЕ СЪС СПЕЦИАЛНО ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ

К87. Кадилница (табл. XXXII, LXVI)
Фрагмент от устие на кадилница с конична форма, изработена от сравнително пречистена глина с кафяв цвят. Неравномерно изпичане, външната повърхност е покрита с бяла варова поливка. Украса от две пластични, вълнообразни ленти. Без полеви инв. №.
Размери: дм – 21,0 см, в (запазена) – 6,0 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 3,10 м от източната стена; кота 537.17.
Кадилницата принадлежи към съдовете от група В по Б. Султов (Sultov 1985, 80-81), тип 1 по Г. Попилиан с датировка във II век (Popilian 1976, 116), тип I по О. Брукнер с датировка от края на I–II век (Brukner 1981, 38–39), тип X/1 и X/8 по Сн. Джорджевич с датировка от първата половина на II до средата на IV век (Nikolić-Đorđević, 2000, 178, 181) и тип Ка2 по Т. Цвиетичанин с датировка във втората първата половина на III век (Cvjetićanin 2013, 89). Екземплярът произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К88. Съд за сирене (?) (табл. XXXII, LXVI)
Около половината от долната част на съд с конична форма. Устието липсва. Сравнително пречистена глина с оранжево-кафяв цвят. Неравномерно изпичане, грапава повърхност. В стените са оформени редици от дупки, разположени радиално спрямо дъното. Вътрешната повърхност на стените е моделирана с широки и дълбоки жлебове. Върху дъното – коничен израстък. Полеви инв. № А 1720.
Размери: дм (дъно) – 10,0 см, в (запазена) – 7,1 см.
Местонамиране: сграда А3, северна част; кота 536.66.
Идентични съдове са определени от Б. Султов като кадилници, отделени в група А (Sultov 1985, 80–81; Ivanov 2017, 247–249, 257 – С1, fig. 2). В други изследвания съдовете с дупки се интерпретират като калъпи-цедки, свързани с производстството на сирене (Ožanić Rogulić 2010, 174).

Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К89. Патера (табл. XXXII, LXVI)
Фрагмент от патера с полусферична форма. Запазена е цялата дръжка с малка част от устието. Пречистена глина с червен цвят. Неравномерно изпичане, покритие с разреден червено-кафяв лак. Украса – жлеб под устийния ръб; дръжката е силно профилирана. Без полеви инв. №.
Размери: д – 11,0 см, дм (дръжка) – 3,0 см, в (запазена) – 4,1 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. A2; кота 536.83.
Дръжката може да се отнесе към тип I4 – цилиндрични дръжки с остър завършек, характерни за началото на II век (Rusu-Bolindet 1997, 329, 341, Taf. XVI, XXI). Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К90. Тимиатерион (табл. XXXII, LXVI)
Около половин глинен олтар с цилиндрично тяло и призматична основа. Горната част липсва. Изработен в калъп от пречистена глина с бежово-кафяв цвят. Равномерно изпичане, леко огладена повърхност. Основата е украсена с два успоредни хоризонтални жлеба. Профилиран преход между основата и тялото. Без полеви инв. №.
Размери: д – 8,0 см, ш – 7,5 см, в (запазена) – 9,0 см.
Местонамиране: сграда A4, помещение 1, на 0,70 м от южната стена; кота 536.81/91.
Олтарът принадлежи към тип I по М. Иванов (Ivanov 2017, 251–252, fig. 10/T1, 11). Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К91. Тимиатерион (табл. XXXII, LXVI)
Основа на глинен олтар с призматична форма. Тялото и горната част липсват, но върху основата има следи от долната част на тялото, което е било с цилиндрична форма. Изработен е в калъп от пречистена глина с бежов цвят. Равномерно изпичане, леко грапава повърхност. Полеви инв. № A 11/ 811.
Размери: д – 9,0 см, ш – 7,0 см, в (запазена) – 4,0 см.
Местонамиране: сграда A1, помещение 2, на 1,40 м от северната и 3,40 м от западната стена; кота 537.19.
Олтарът принадлежи към тип I по М. Иванов (Ivanov 2017, 251–252, fig. 10/T2, 12). Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

V.8. VARIA

К92. Теракота (табл. XXXIII, LXVI)
Фрагмент от теракота, представяща вероятно женска фигура. Запазена е част от задната половина на тялото, в драпирана дреха. В горната лява част – кръгъл отвор. Изработена е в калъп от пречистена глина с бежово-кафяв цвят. Равномерно изпичане, леко грапава повърхност. Без полеви инв. №.
Размери: в (запазена) – 8,5 см, ш (запазена) – 3,5 см, дб – 0,6 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D2; кота 536.35/44.
Наличието на отвор показва, че запазеният фрагмент е от задната част на теракотата. Фигурата не може да се идентифицира. Фрагментът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К93. Теракота (табл. XXXIII, LXVI)
Два фрагмента от теракота, вероятно от тялото на гол мъж/ бог (?). Върху единия фрагмент се различава рамо и част от гърди, върху другия – вероятно крайник. Теракотата е изработена в калъп от пречистена глина със сив до сиво-кафяв цвят. Неравномерно изпичане, леко грапава повърхност. Без полеви инв. №.
Размери: 6,0 x 5,5 см; 7,2 x 4,8 см.
Местонамиране: между сгради A3 и A4; кота 536.90/537.00.

Малките запазени части не позволяват идентификация на фигурата. Теракотата произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К94. Жетон (табл. XXXIII, LXVI)
Керамичен жетон с кръгла форма, изработен от стена на съд. Пречистена глина с оранжево-кафяв цвят. Равномерно изпичане, леко грапава повърхност. Без полеви инв. №.
Размери: дм – 3,2 см, дб – 0,9 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 4; кота 539.80.
Жетонът произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К95. Жетон (табл. XXXIII, LXVI)
Керамичен жетон (тапа?) с кръгла форма, изработен от стена на амфора. Пречистена глина с бежово-розов цвят. Равномерно изпичане, леко огладена повърхност. Без полеви инв. №.
Размери: дм – 6,0 см, дб – 0,9 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 5; кота 539.75.
Жетонът произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

К96. Тежест за стан (табл. XXXIII, LXVI)
Керамична тежест за вертикален стан. Конусовидна форма, овално сечение. Глина с по-едри примеси и керемиденочервен цвят. Неравномерно изпичане, леко грапава повърхност. Полеви инв. № А 1020.
Размери: в – 11,7 см, макс. ш – 5,4 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 4, североизточна част; кота 539.77.
Тежестта произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

К97. Тежест за стан (табл. XXXIII, LXVI)
Керамична тежест за вертикален стан. Пирамидална форма, квадратно сечение. Глина с по-едри примеси и бежово-оранжев цвят. Неравномерно изпичане, леко грапава повърхност. Полеви инв. № А 757.
Размери: в – 12,7 см, макс. ш – 6,2 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 2; кота 540.10.
Тежестта произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

VI. ЛАМПИ

Л1. Лампа (табл. XXXIV, LXVII)
Фрагментирана глинена лампа с печат, моделирана в калъп. Запазена е почти цялата горна част и фрагмент от дъното с марка FORT(IS), оградена от врязани концентрични кръгове. Лампата е с кръгъл диск без украса, центриран отвор за масло, полегати плещи и дълъг фитилник с кръгъл фитилен отвор и малък отвор за въздух. Върху плещите – две плочки. Изработена е от пречистена глина с керемидено-червен цвят и равномерно изпичане. Полеви инв. № А 11/834.
Размери: д – 11,0 см, ш – 7,5 см, в (запазена) – 3,5 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, северозападна част, на 2,10 м от западната стена; кота 536.84.
Лампата принадлежи към т.нар. Firmalampen, тип XXVI по Г. Кузманов, характерен за I–II век (Кузманов 1992, 34). Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Л2. Лампа (табл. XXXIV, LXVII)
Фрагмент от глинена лампа с печат, моделирана в калъп. Запазена е част от дъното с марка FEST(I), оградена от врязани концентрични кръгове. Лампата е изработена от пречистена глина

с бежово-оранжев цвят и равномерно изпичане. Следи от покритие с разреден кафяв лак. Полеви инв. № А 1749.
Размери: д – 3,8 см, ш – 2,9 см, дб – 0,3/0,4 см.
Местонамиране: между сгради А3 и А4, западно от канала; кота 537.11.
Фрагментът вероятно принадлежи към лампа от т.нар. Firmalampen, типове XXIV–XXVI по Г. Кузманов, характерни за I–II век (Кузманов 1992, 33–34). Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

Л3. Лампа (табл. XXXIV, LXVII)
Фрагмент от глинена лампа с печат, моделирана в калъп. Запазена е част от дъното с марка (F) ORTIS. Изработена е от пречистена глина с бежов цвят и равномерно изпичане. Полеви инв. № А 11/442.
Размери: д – 3,6 см, ш – 2,9 см, дб – 0,2/0,3 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1–север, югозападна част; кота 537.15/27.
Лампата принадлежи към т.нар. Firmalampen, типове XXIV–XXVI по Г. Кузманов, характерни за I–II век (Кузманов 1992, 34). Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

Л4. Лампа (табл. XXXIV, LXVII)
Глинена лампа, имитация на т.нар. Firmalampen, моделирана в калъп. Запазена е почти цялата, без дръжката. Кръгъл диск без украса, центриран отвор за масло, полегати плещи и дълъг фитилник с кръгъл фитилен отвор, без отвор за въздух. Върху плещите – две издутини с кръгла форма. Дръжката е била пръстеновидна. Изработена е от пречистена глина с бежов цвят и покритие с кафяво-червен, не много плътен лак. Полеви инв. № А 1298.
Размери: д – 8,8 см, ш – 5,7 см, в – 3,5 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 5а, централна част; кота 539.92.
Лампата принадлежи към т.нар. Firmalampen, тип XXVI по Г. Кузманов, характерен за I–II век (Кузманов 1992, 34). Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Л5. Лампа (табл. XXXIV, LXVII LXVII)
Фрагмент от глинена лампа, моделирана в калъп. Запазена е почти цялата горна част. Кръгъл диск без украса, изнесен към фитилника отвор за масло и полегати плещи с две кръгли издутини върху тях. Трета издутина има в центъра на диска. Запазена е малка част от фитилника с канал, затворен към диска. Лампата е изработена е от пречистена глина с бежов цвят и покритие с разреден червено-кафяв лак. Полеви инв. № А 1461.
Размери: д – 7,5 см, ш – 7,2 см, в (запазена) – 1,2 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7а, югоизточна част; кота 539.90.
Лампата принадлежи към имитациите на т.нар. Firmalampen, тип XXIV по Г. Кузманов, характерен за I–II век (Кузманов 1992, 33). Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Л6. Лампа (табл. XXXIV, LXVII)
Глинена лампа, моделирана в калъп. Запазена е почти цялата с изключение на кръглия диск, върху който е имало украса. Тесни, почти хоризонтални плещи и тъпоъгълен фитилник, фланкиран с волути, кръгъл фитилен отвор и малък отвор за въздух. Върху плещите – два врязани пръстена. Изработена е от пречистена глина с бежов цвят и равномерно изпичане. Покритие от сравнително плътен червено-кафяв лак. Полеви инв. № И 1092.
Размери: д – 8,7 см, ш – 6,1 см, в – 2,6 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 2,10 м от северната и 3,20 м от западната стена; кота 536.43.
Лампата принадлежи към т.нар. Bildlampen, тип XVII по Г. Кузманов, характерен за последната четвърт на I – първата половина на II век (Кузманов 1992, 17–18). Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Л7. Лампа (табл. XXXIV, LXVII)

Фрагментирана глинена лампа, моделирана в калъп. Запазена е повечето от горната половина с част от дръжката. Кръгъл диск с релефно изображение на животно (?). Плещите са широки, леко наклонени навън, с два релефни пръстена. Фитилникът липсва. Дръжката е пръстеновидна, усукана. Лампата е изработена от пречистена глина с бежово-оранжев цвят и равномерно изпичане. Покритие с плътен червено-кафяв лак. Полеви инв. № А 1742.
Размери: д (запазена) – 6,6 см, ш – 5,8 см, в (запазена) – 2,0 см.
Местонамиране: в източната част на пространството между сгради А3 и А4; кота 536.64.
Типът е трудно да се прецизира поради липсата на фитилника. Най-вероятно лампата принадлежи към тип XVIII по Г. Кузманов – лампи със закръглен фитилник, фланкиран с волути. Типът е характерен за втората четвърт – края на I век, като се среща и до средата на II век (Кузманов 1992, 19). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Л8. Лампа (табл. XXXIV, LXVII)
Глинена лампа, моделирана в калъп, запазена изцяло. Кръгъл диск без украса, с центриран отвор. Плещите са сравнително широки, слабо наклонени навън, украсени с два реда врязани кръгчета. Фитилникът е къс, заоблен, опиращ до диска, с кръгъл фитилен отвор. Лампата е изработена от пречистена глина с бежово-розов цвят и равномерно изпичане. Покритие от сравнително плътен оранжево-кафяв лак. Полеви инв. № А 956.
Размери: д – 5,5 см, ш – 3,5 см, в – 2,1 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 4; кота 539.85.
Лампата принадлежи към тип XXI – лампи с къс закръглен фитилник, вариант 1 по Г. Кузманов. Типът е най-характерен за края на I–II век (Кузманов 1992, 21–22). Екземплярът произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

Л9. Лампа (табл. XXXIV, LXVII)
Глинена лампа, моделирана в калъп, изцяло запазена, без дръжката. Кръгъл диск с релефно изображение на грозд. Отворът е изнесен в предната половина на диска, встрани от изображението. Плещите са широки, леко наклонени навън, подчертани с един релефен пръстен. Фитилникът е къс, закръглен, оформен сърцевидно. Лампата е изработена от пречистена светлобежова глина. Покритие с разреден червено-кафяв лак върху горната част. Полеви инв. № А 955.
Размери: д (запазена) – 8,3 см, ш – 6,6 см, в – 2,8 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 4; кота 539.85.
Лампата принадлежи към тип XXI, вариант 4 по Г. Кузманов – лампи със закръглен сърцевиден фитилник. Типът е най-характерен за края на I–II век (Кузманов 1992, 21–22). Екземплярът произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

Л10. Лампа (табл. XXXIV, LXVII)
Глинена лампа, моделирана в калъп. Запазена е почти изцяло с изключение на дръжката и средната част на диска. Повърхността е силно измита, поради което някои детайли не могат да бъдат определени със сигурност. Кръгъл диск с широки, наклонени навън плещи. Къс закръглен фитилник, оформен дъговидно или сърцевидно. Лампата е изработена от пречистена бежово-кафява глина със следи от разреден оранжево-червен лак. Полеви инв. № А 1278.
Размери: д – 7,8 см, ш – 5,8 см, в – 2,3 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7а, от западния стратиграфски разрез, на 3,20 м от северната стена; кота 539.95.
Лампата принадлежи към тип XXI, вариант 3 или 4 по Г. Кузманов – лампи със закръглен фитилник, отграничен с дъговидна линия или със сърцевиден фитилник. Типът е най-характерен за края на I–II век (Кузманов 1992, 21–22). Екземплярът произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

Л11. Лампа (табл. XXXIV, LXVII)
Фрагмент от глинена лампа, моделирана в калъп. Запазена е само част от диска с релефна розета и центриран отвор за масло. Плещите са широки, наклонени навън. Дискът е отграничен

с един релефен пръстен. Лампата е изработена от пречистена бежово-розова глина с покритие от разреден оранжево-червен лак. Полеви инв. № А 143.
Размери: д (запазена) – 5,7 см, ш (запазена) – 4,0 см, в – 1,1 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 7а, от западния стратиграфски разрез; кота 539.93.
Според наличния фрагмент, лампата най-вероятно се отнася към тип XXI, вариант 4 (или 3) по Г. Кузманов – лампи със закръглен сърцевиден фитилник, като намира близък паралел с една лампа от Варна (Кузманов 1992, 26, № 140). Типът е най-характерен за края на I–II век (пак там, 21–22). Екземплярът произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

VII. РАЗНИ

Р1. Статуетка (табл. LXVIII)
Бронзова фигурка на орел, стъпил върху глава на сръндак. Орелът е представен със свити криле, главата е извита наляво и леко вдигната. Самата глава е малко по-голяма спрямо пропорциите на останалата част от тялото. Перата са предадени в релеф и доукрасени с насечки. Главата на сръндака е по-стилизирана, с издължена муцуна. Двете уши, върху които е стъпил орелът, са представени хоризонтално. Зад тях се намират заострени рога с по един израстък на всеки. Долната повърхност на главата е плоска без следи от дупка или щифт за закрепване. Полеви инв. № А 11/710.
Размери: в – 6,1 см, ш – 4,2 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,80 м от източната и 1,0 м от северната стена; кота 536.74.
Фигурката на орел намира близка аналогия с подобна, по-малка по размер, фигурка от Бон, където орелът е представен в идентична поза, стъпил върху легнал сръндак (Menzel 1986, 70, № 158, Taf. 83). Няколко фигурки на орли са известни и от Нове, като едната от тях (№ 42) е с близка иконография и подобен размер, но без фигура на сръндак (Dimitrova-Milčeva 2006, 46). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Р2. Звънец (табл. XXXV, LXVIII)
Бронзов звънец. Дръжката е с петоъгълна форма отвън и кръгла дупка. Конична форма, слабо сплескан. От вътрешната страна, под дръжката, е поставена бронзова халка за езичето. Самото езиче е било от желязо. Запазена е съвсем малка част от него, силно корозирала. Полеви инв. № А 775.
Размери: в – 6,2 см, ш – 4,8 см, дб – 3,0 см.
Местонамиране: сграда А2, помещение 2; кота 539.89.
Звънецът принадлежи към тип 1 по И. Чолаков (Чолаков 2010, 88). Типът има широко разпространение и хронология. Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Р3. Инструмент (?) (табл. XXXV, LXVIII)
Железен предмет с елипсовидна форма, изработен от сгъване на желязна пластина. В единия край – завит железен израстък (за прикрепване на дръжка ?). В средата на заострената част е оформена квадратна дупка. Полеви инв. № А11/ 119.
Размери: д – 18,7 см, ш – 6,8 см, дб – 2,0/0,2 см.
Местонамиране: декуманус 3, сондаж 1, в централната част на сондажа; кота 536.85.
Находката не намира аналогии. Вероятно представлява железен обков. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Р4. Инструмент (?) (табл. XXXV, LXVIII)
Железен предмет. Горната част е с квадратно сечение и жлеб, докато долната е с кръгло сечение. Без полеви инв. №.
Размери: д – 13,4 см, дб – 1,4/1,1 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 0,60 м от южната и 0,65 м от западната стена; кота 536.71.

Находката не намира аналогии. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Р5. Връх за стрела (табл. XXXV, LXVIII)
Бронзов връх за стрела с листовидна форма. Тялото е плоско и завършва с шип за забиване в дървената основа. Полеви инв. № И 1730.
Размери: д – 4,6 см, ш – 1,4 см, дб – 0,05/0,1 см.
Местонамиране: сграда А4, помещение 1, на 1,30 м от южната и 3,70 м от източната стена; кота 536.97.
Върхът не намира точни аналогии. Подобна форма не е характерна за римските стрели. Екземплярът е изработен от тънък бронзов лист и едва ли е имал функционално предназначение. Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

Р6. Декоративен кабар (табл. XXXV, LXVIII)
Месингов декоративен кабар, вероятно за декорация на колан. Конусовидна форма, украса от концентрични релефни пръстени по лицевата повърхност. Отзад – завит шип за закрепване към ремък. Полеви инв. № П 47.
Размери: в – 0,7 см, дм – 1,5 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D2, южен стретиграфски разрез; кота 536.15.
Декоративният кабар вероятно е бил прикрепен към кожен ремък или бронзова коланна апликация. Подобни декоративни кабари са известни от Аугст, като една от находките е към бронзова плочка от коланна апликация от средата на I век (Deschler-Erb 1999, 154, 188, №№ 368, 864). Не е изключена и употребата му като декоративен елемент на конска амуниция или сандъче. Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Р7. Апликация (табл. XXXV, LXVIII)
Бронзова апликация. Кръгла форма с конкавна средна част, в която е врязана кръстовидна украса. Отзад – фрагментиран шип за закрепване към ремък. Полеви инв. № А 11/ 629.
Размери: дм – 2,2 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 3, на 3,25 м от северната и 1,10 м от западната стена; кота 536.73.
Възможно е апликацията да принадлежи към ремъчна украса на конска амуниция. Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Р8. Тръбичка (табл. XXXV, LXVIII)
Бронзова тръбичка, изработена от огънат бронзов лист, чиито краища не се допират плътно. Скосяване в двата края. Украса от врязани линии, разположени косо към центъра. Полеви инв. № П 87.
Размери: в – 4,9 см, дм – 0,7 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. F3, южна част; кота 536.50.
Тръбичката най-вероятно е оформяла завършека на друг предмет, захванат с нея. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Р9. Железен предмет (табл. XXXV, LXVIII)
Фрагментиран железен предмет във вид на слабо извита метална пластина с полукръгъл долен завършек. Горният край е отчупен. Цялата пластина е леко конкавна. Без полеви инв. №.
Размери: в – 5,7 см, ш – 6,2 см, дб – 0,09 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D4, северна част; кота 536.80.
Предивд фрагментарния характер на находката е трудно да се изясни предназначението ѝ, както и да се намерят паралели. Произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

Р10. Инструмент (?) (табл. XXXV, LXVIII)

Фрагментиран бронзов предмет във вид на метална пръчка, огъната в горната си част. Завършекът е оформен като удебеление с два кръстовидно разположени жлеба върху повърхността. Долната част е отчупена. Полеви инв. № А 1725.
Размери: в – 3,8 см, дб – 0,8 см.
Местонамиране: между сгради А3 и А4, на 2,0 м северно от тухлената арка в източната стена на А3; кота 537.06.
Предметът произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

Р11. Висулка (табл. XXXV, LXVIII)
Бронзова висулка с листовидна форма. Към горната част е закрепена масивна халка за окачване. Без полеви инв. №.
Размери: в – 1,9 см, ш – 1,1 см, дб – 0,08 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 0,70 м от южната и 1,90 м от източната стена; кота 536.78.
Висулката няма точни паралели. Възможно е да е част от украсата на конска амуниция. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Р12. Декоративен нит (табл. XXXV, LXVIII)
Декоративен бронзов нит. Главата е с кръгла форма и релефна повърхност, декорирана с три релефни пръстена. Запазена е част от ствола, чието подгъване на около 1 см под главата показва закрепването му към по-дебела основа – най-вероятно дървено сандъче. Полеви инв. № П 82.
Размери: дм – 2,3/ 2,5 см, ш – 1,0 см, дб – 0,05 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D2; кота 536.34.
Находката намира паралел в един бронзов нит от сандъче от Аугст (Riha 2001, 110, № 670). Нитът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Р13. Декоративен нит (табл. XXXV, LXVIII)
Бронзов декоративен нит. Плоска кръгла главичка и тънък шип, подвит непосредствено под нея. Нитът е бил прикрепен към тънка основа – най-вероятно плат или кожа. Без полеви инв. №.
Размери: дм – 1,4 см, в – 0,4 см, дб – 0,05 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, североизточна част; кота 536.73/86.
Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Р14. Декоративен нит (табл. XXXV, LXVIII)
Декоративен бронзов нит. Плоска, кръгла главичка и тънък, четириъгълен шип. Без полеви инв. №.
Размери: в – 1,2 см, дм – 0,8 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 2,70 м от северната и 2,90 м от западната стена; кота 536.70/90.
Нитовете с плоска глава вероятно са използвани за захващане на ремък. Подобен екземпляр има от Никополис ад Иструм (Генчева 2013, 201, № 69). Този от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Р15. Бронзов елемент (табл. XXXVI, LXIX)
Бронзов елемент, вероятно от конска амуниция. Представлява масивна полукръгла халка, върху която е закрепена кръгла плоска плочка. Лицевата повърхност на плочката е украсена с пет врязани концентрични кръгчета. Полеви инв. № А 11/ 657.
Размери: в – 1,6 см, дм – 2,1/ 1,9 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 1,40 м от северната и 0,70 м от източната стена; кота 536.85.
Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

P16. Бронзов елемент (табл. XXXVI, LXIX)
Бронзов елемент, вероятно от конска сбруя. Представлява масивна кръгла халка, върху която е монтиран масивен цилиндричен сегмент с дупка в средата. Полеви инв. № А 11/ 765.
Размери: в – 2,4 см, ш – 2,0 см, дм – 1,2 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2–юг, на 0,85 м от северната и 5,40 м от източната стена; кота 536.93.
Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

P17. Халка (табл. XXXVI, LXIX)
Бронзова халка с квадратно сечение. Без полеви инв. №.
Размери: дм – 1,8 см, дб – 0,2 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D2, от южен стратиграфски разрез; кота 536.68/79.
Бронзовите халки с различни размери и сечения са използвани най-често при свързване на ремъци и други елементи, като приложението им не може да се конкретизира без допълнителни данни (Генчева 2013, 199). Екземплярът от Сердика произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

P18. Халка (табл. XXXVI, LXIX)
Бронзова халка с ромбовидно сечение. Без полеви инв. №.
Размери: дм – 1,8 см, дб – 0,3 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, на 0,10 м от западната и 1,50 м от северната стена; кота 536.85.
Възможно е халката да е от сандъче. Паралели от Аугст (Riha 2001, Taf. 11, №№ 154, 160). Екземплярът от Сердика произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

P19. Халка (табл. XXXVI, LXIX)
Бронзова халка с полукръгло сечение. Без полеви инв. №.
Размери: дм – 2,1 см, дб – 0,3 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. D3/4; кота 536.78.
Вж. коментара при P17.
Екземплярът произхожда от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

P20. Халка (табл. XXXVI, LXIX)
Бронзова халка с кръгло сечение. Полеви инв. №. П 75.
Размери: дм – 2,4 см, дб – 0,3 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. E1; кота 536.23.
Вж. коментара при P17.
Екземплярът произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

P21. Цинти (табл. XXXVI, LXIX)
Железни цинти, 6 броя, слепени заедно от корозията. Полусферични главички и къси шипове за закрепване. Без полеви инв. №.
Размери: д – 2,9 см, ш – 2,1 см, дб – 1,5 см, дм – 0,9/ 1,0 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. B2; кота 536.18/34.
Произхождат от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

P22. Цинт (табл. XXXVI, LXIX)
Железен цинт. Без полеви инв. №.
Размери: в – 1,7 см, дм – 0,9 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. A1/ B1; кота 536.12/22.
Произхожда от I строителен период.

Датировка: между 46 и 68/69 г.

Р23. Цинти (табл. XXXVI, LXIX)
Железни цинти, 2 броя. Без полеви инв. №.
Размери: в – 1,5 и 1,3 см, дм – 0,9 и 0,7 см.
Местонамиране: сграда А5, помещение 12, сред дървените останки в западната част на помещението; кота 536.82/90.
Произхождат от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Р24. Цинти (табл. XXXVI, LXIX)
Железни цинти, 6 броя. Без полеви инв. №.
Размери: в – 1,9 до 1,3 см, дм – 1,0 до 0,6 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 4, югозападна част; кота 536.70/80.
Произхождат от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Р25. Инструмент (?) (табл. XXXVI, LXIX)
Железен предмет/ инструмент с кръгла дръжка и плоска, широка долна част с извит ръб. Полеви инв. №. И 1138.
Размери: в – 13,0 см, ш – 3,0 см, дм – 0,6/ 0,7 см.
Местонамиране: сграда А5, помещение 12, южна част; кота 536.74.
Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

Р26. Железен предмет (табл. XXXVI, LXIX)
Железен предмет с призматично тяло, прегънато под прав ъгъл. Късата част завършва с триъгълно уширение. Без полеви инв. №.
Размери: д – 5,6 + 3,2 см, ш – 1,6/0,6 см, дб – 0,3/0,4 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 3, на 0,59 м от източната и 2,75 м от южната стена; кота 536.86.
Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Р27. Обков (?) (табл. XXXVI, LXIX)
Железен елемент с листовидна форма. Единият край е стеснен и завит като халка. В най-широката част на предмета се вижда кръгло удебеляване – главичка на прикрепящ елемент. Без полеви инв. №.
Размери: в – 9,0 см, ш – 2,0 см, дб – 0,2/0,3 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 1, на 3,10 м от източната и 3,90 м от северната стена; кота 536.86.
Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Р28. Обков (табл. XXXVII, LXIX)
Фрагмент от железен обков с инкрустирана украса. Представлява част от дебела, правоъгълна, желязна лента с удебелени надлъжни бордове и плоска средна част. Върху лицевата повърхност на средната част е инкрустирана тясна медна лента, разположена перпендикулярно на ръбовете. В двата края са запазени вдълбани легла за инкрустация с неправилна форма. Без полеви инв. №.
Размери: д – 7,2 см, ш – 4,4 см, дб – 0,7/ 0,3 см.
Местонамиране: сграда А1, помещение 2, на 1,70 м от северната и 2,0 м от източната стена; кота 536.83.
Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

Р29. Халка (табл. XXXVI, LXIX)
Желязна полукръгла халка с правоъгълно сечение и различна ширина в основата и в полукръглата част. Без полеви инв. №.

Размери: в – 2,5 см, ш – 3,5 см, дб – 0,7/ 1,2 см.
Местонамиране: декуманус 3, сондаж 1; кота 536.85.
Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

P30. Халка (табл. XXXVI, LXIX)
Голяма желязна халка с кръгло сечение. Без полеви инв. №.
Размери: дм – 5,0 см, дб – 0,8 см.
Местонамиране: сграда A1, помещение 4, на 1,90 м от западната и 2,20 м от северната стена; кота 536.47/55.
Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

P31. Кука (табл. XXXVII, LXIX)
Голяма желязна кука. Долната част е заострена и огъната, горната завършва с плоско уширение. Полеви инв. № A 1410.
Размери: в – 7,0 см, дб – 0,9/0,2 см.
Местонамиране: сграда A4, помещение 1, сондаж в южната част; кота 536.60/90.
Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

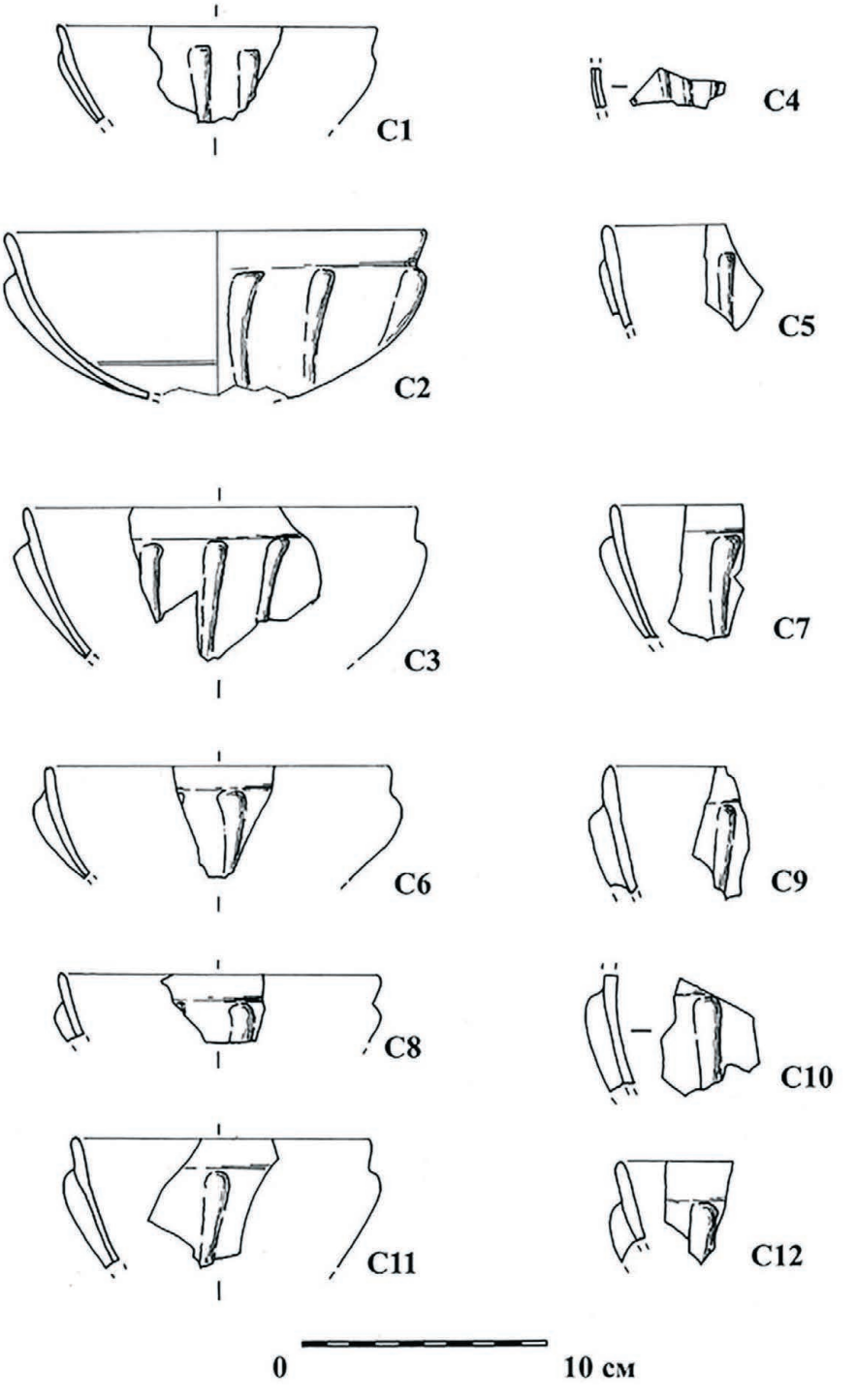
P32. Пирони (табл. XXXVII, LXIX)
Железни пирони с голям размер, 2 броя. Полукръгли глави, подгънат остър край. Квадратно сечение. Без полеви инв. №.
Размери: д – 12,2 и 11,3 см, дб – 0,6 см, дм – 2,6 и 3,5 см.
Местонамиране: декуманус 3, сондаж 1; кота 536.96.
Пирони с подобни размери и оформяне намират употреба в дървените конструкции. Подобни са публикувани от агората на Никополис ад Иструм (Генчева 2013, 204, №№ 113–117). Тези от Сердика произхождат от III строителен период.
Датировка: между 110/112 и 134/138 г.

P33. Пирон (табл. XXXVII, LXIX)
Железен пирон с голям размер. Конусовидна глава, заострен край. Квадратно сечение. Без полеви инв. №.
Размери: д – 17,0 см, дб – 0,9 см, дм – 3,0 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. B2; кота 536.56.
Пиронът (вж. коментара при P32) произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

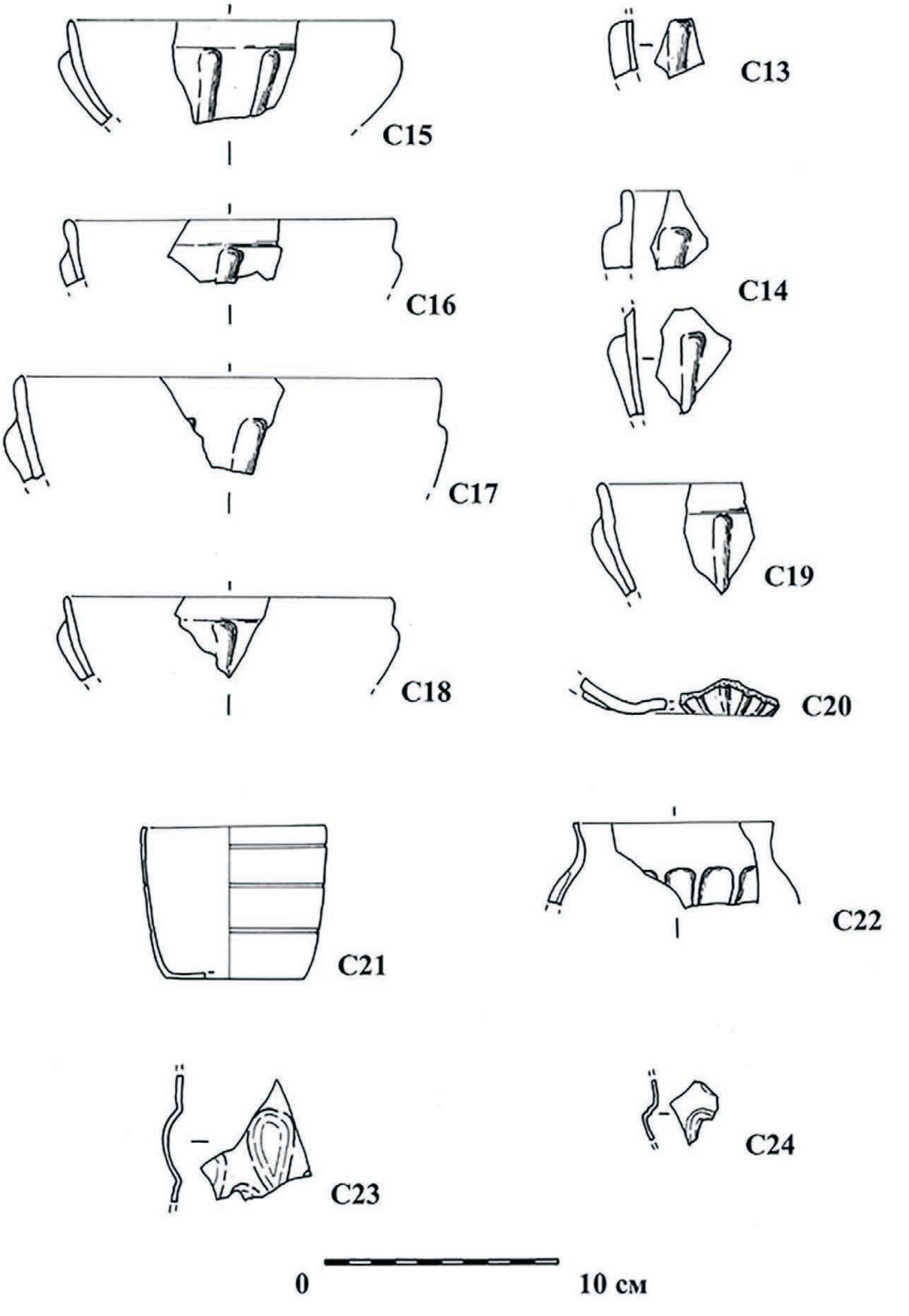
P34. Кука (табл. XXXVII, LXIX)
Желязна кука. Единият край липсва. Острият край е подгънат под остър ъгъл. Квадратно сечение. Без полеви инв. №.
Размери: д – 7,3 см, дб – 0,9 см.
Местонамиране: сграда A1, помещение 1–север, на 1,20 м от източната и 0,30 м от южната стена; кота 536.77.
Куката може би е елемент от заключващ механизъм. Не е изключено да е и част от пирон, чиято глава липсва. Произхожда от II строителен период.
Датировка: между 68/69 и 110/112 г.

P35. Скоба (табл. XXXVII, LXIX)
Желязна скоба, П-образна, с два заострени края, единият отчупен. Квадратно сечение. Без полеви инв. №.
Размери: д – 12,0 см, ш – 4,8 см, дб – 0,7 см.
Местонамиране: сектор „Подлез“, кв. A2; кота 536.46.
Произхожда от I строителен период.
Датировка: между 46 и 68/69 г.

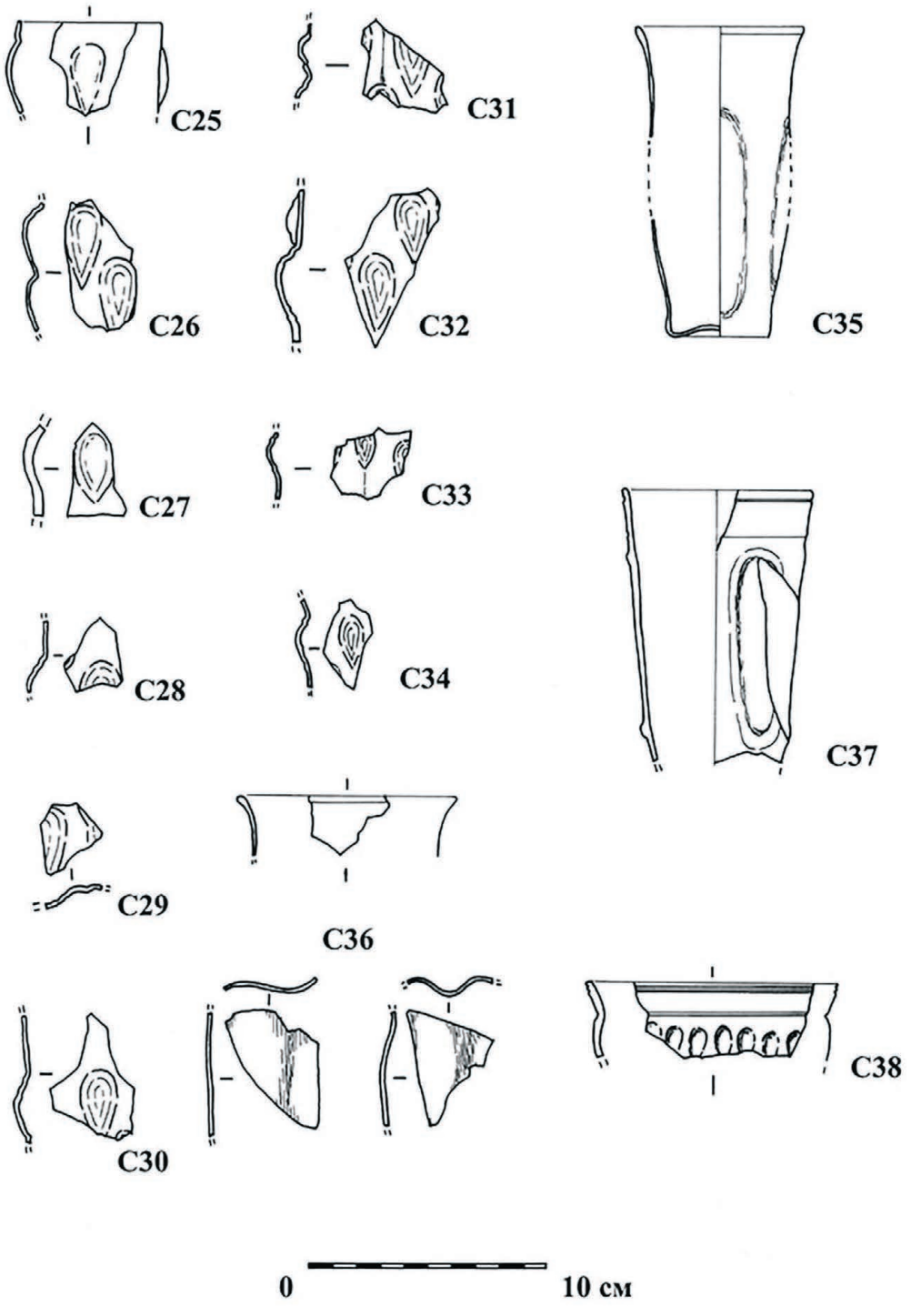
ТАБЛО I

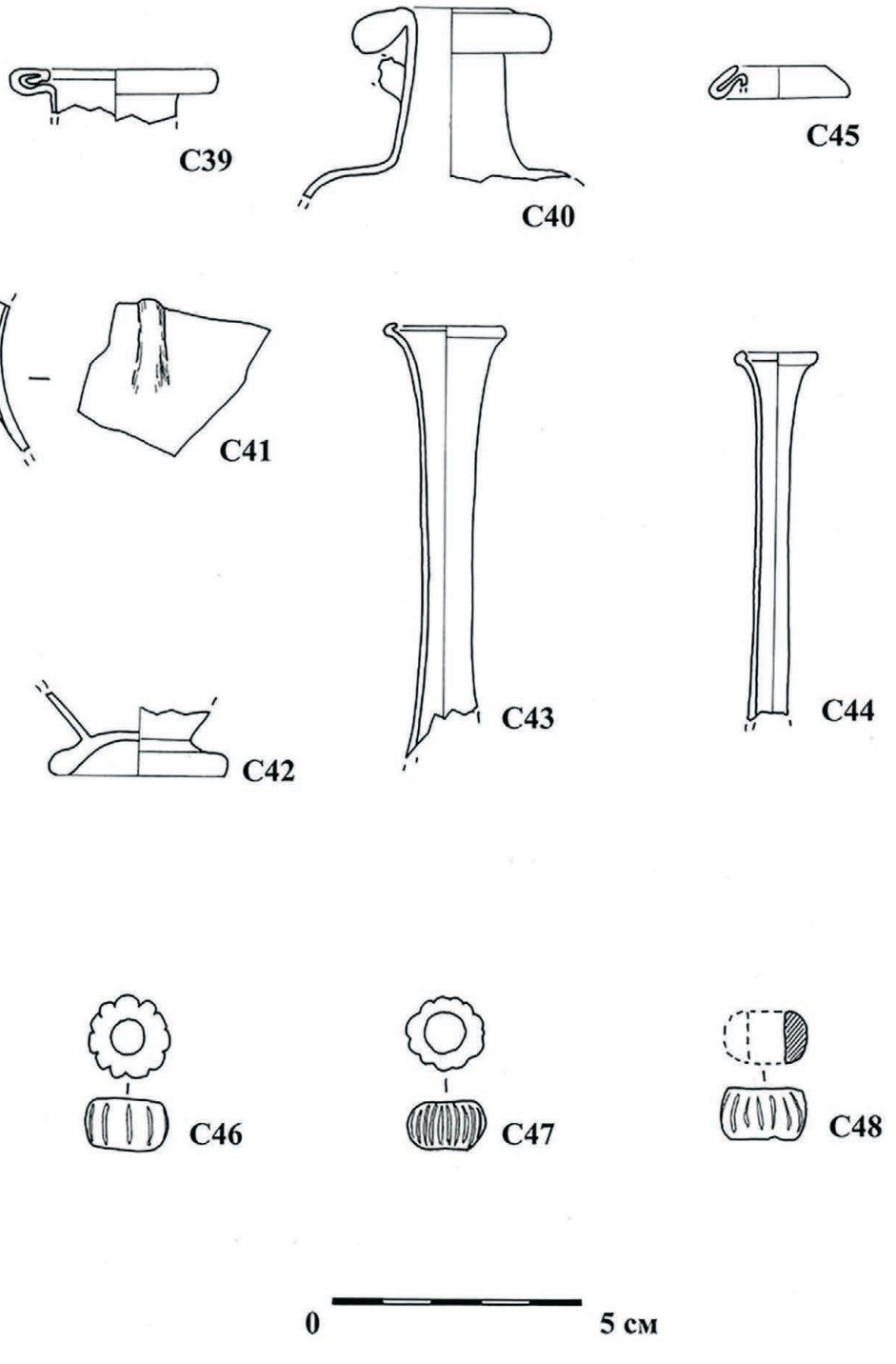
ТАБЛО II

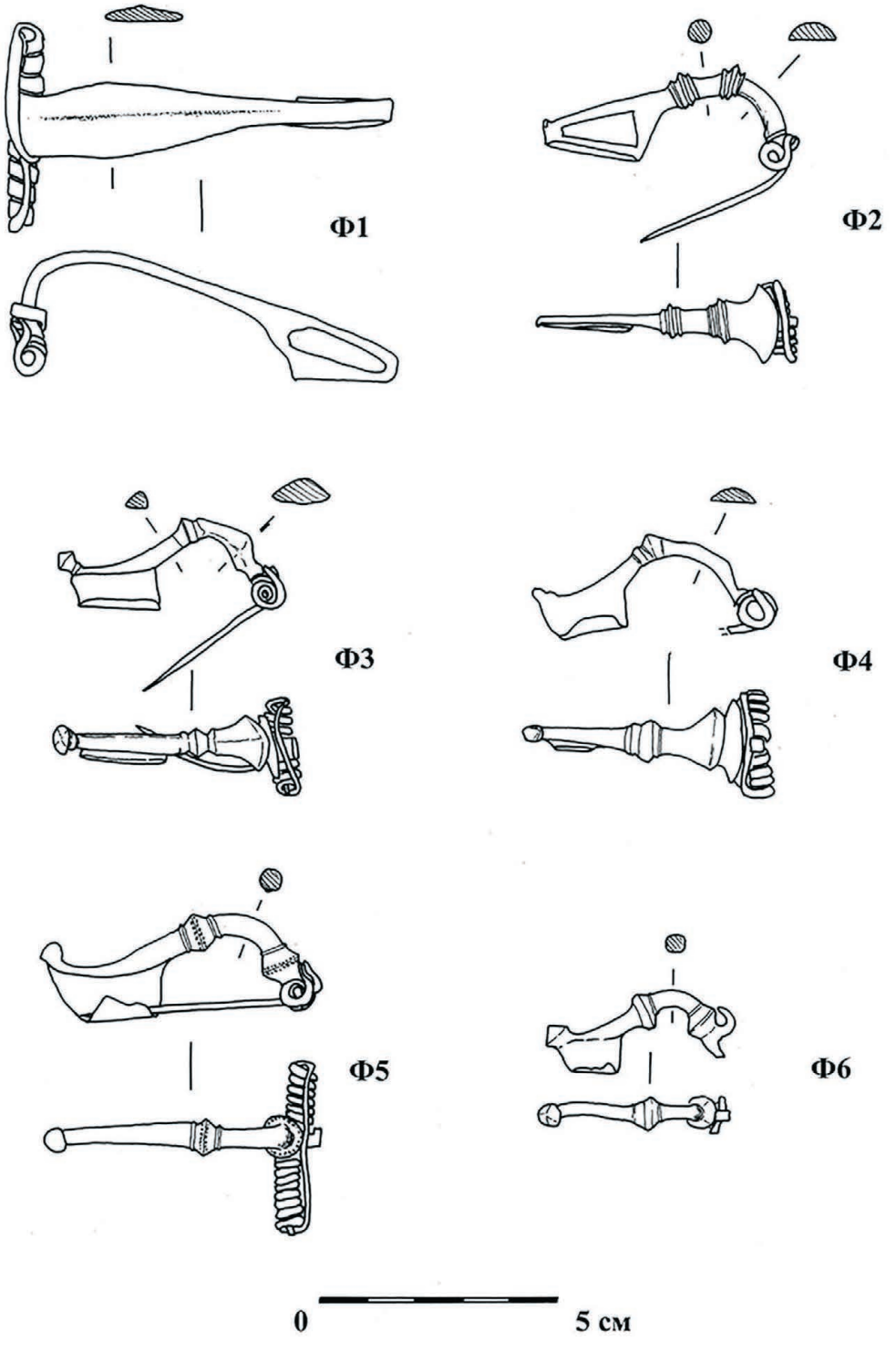
ТАБЛО III

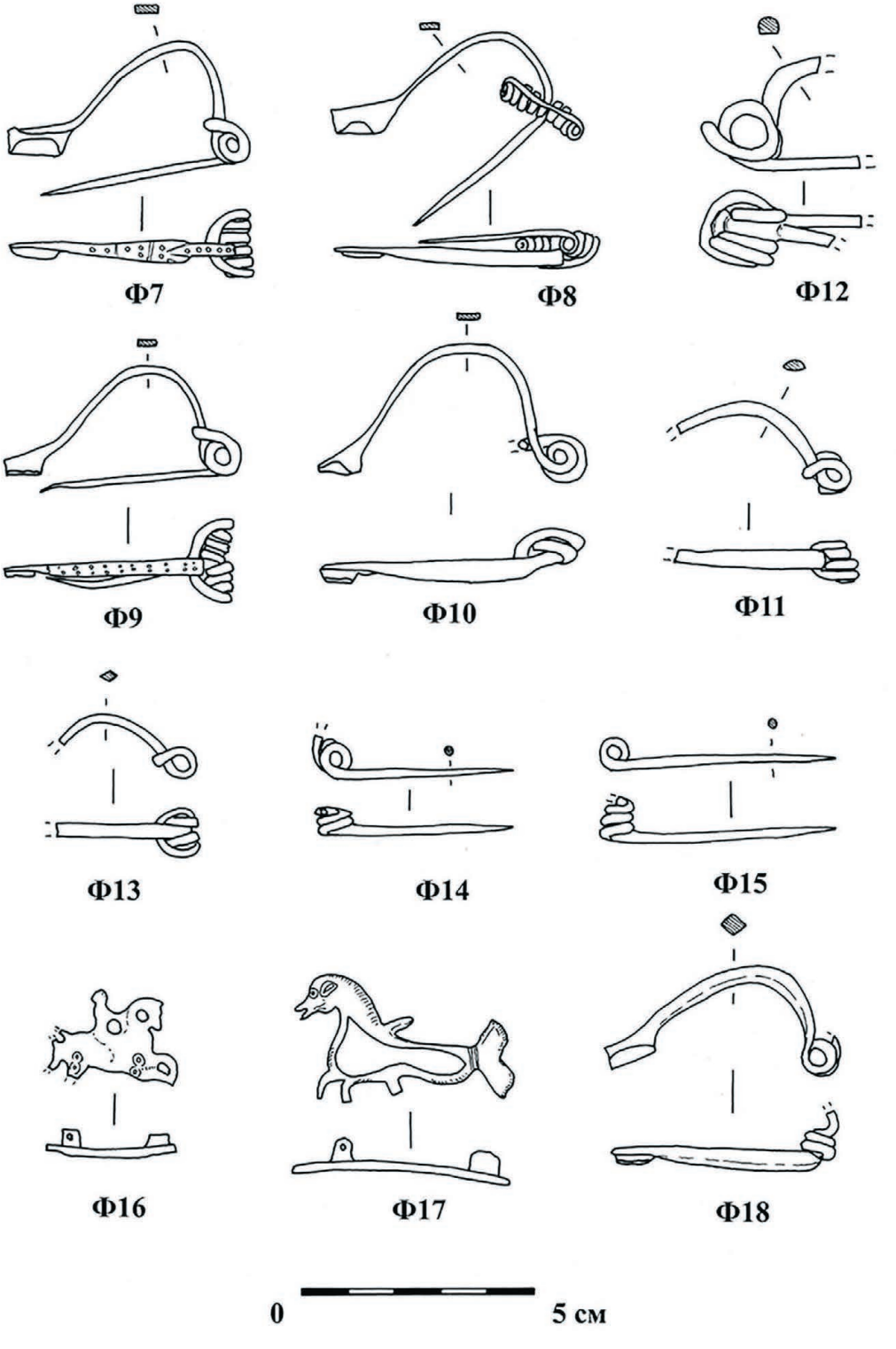
ТАБЛО IV

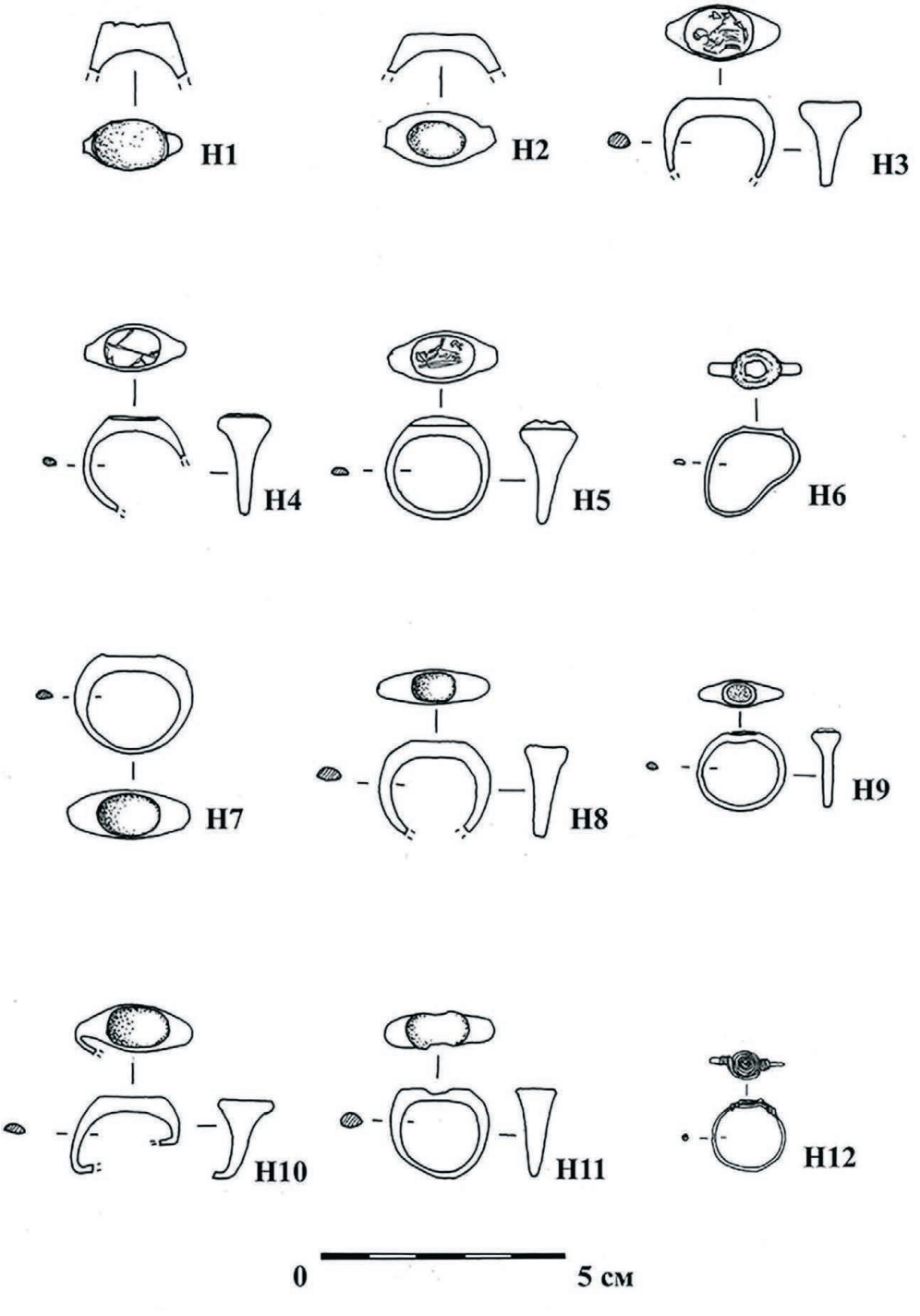
ТАБЛО V

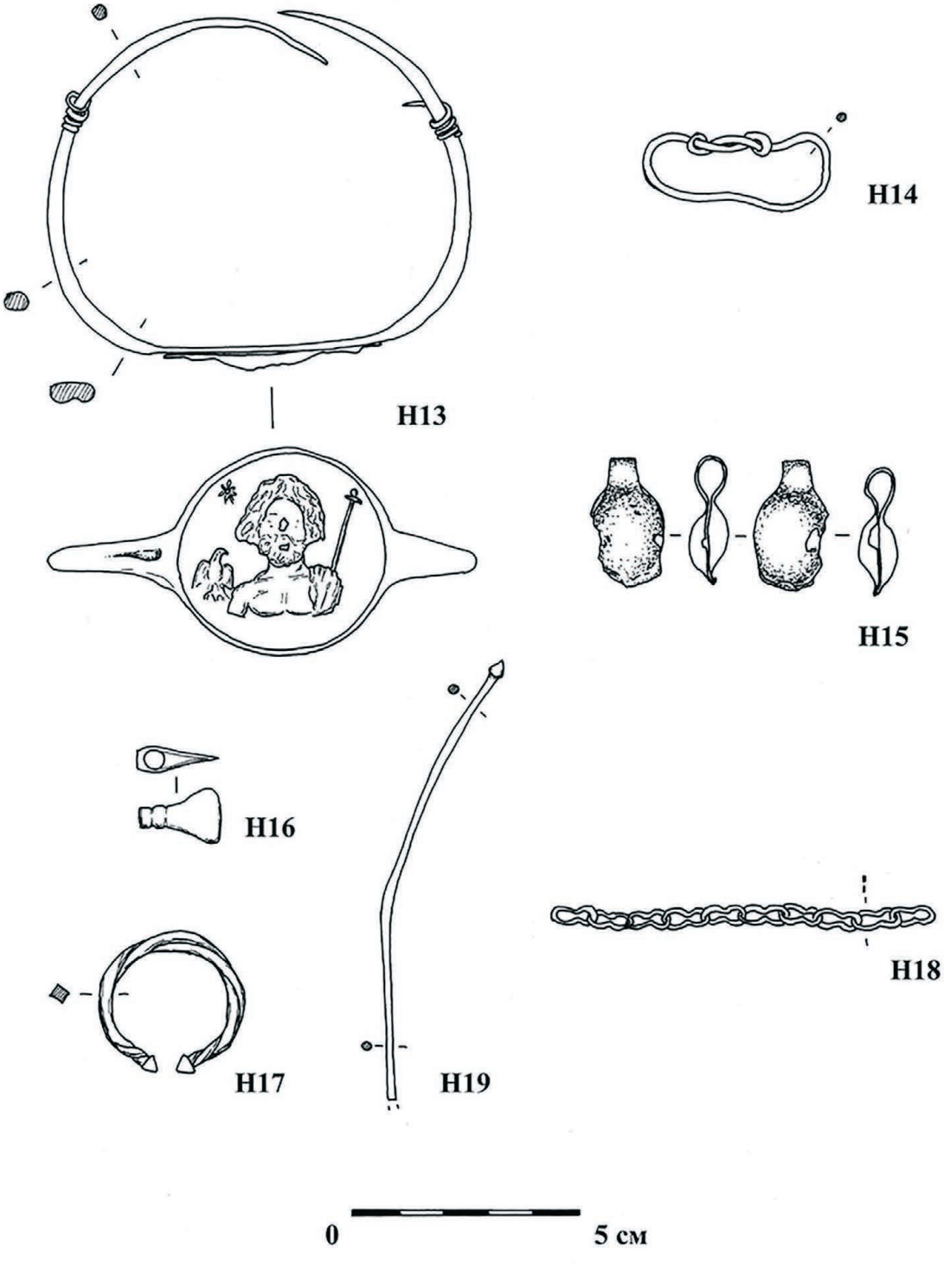
ТАБЛО VI

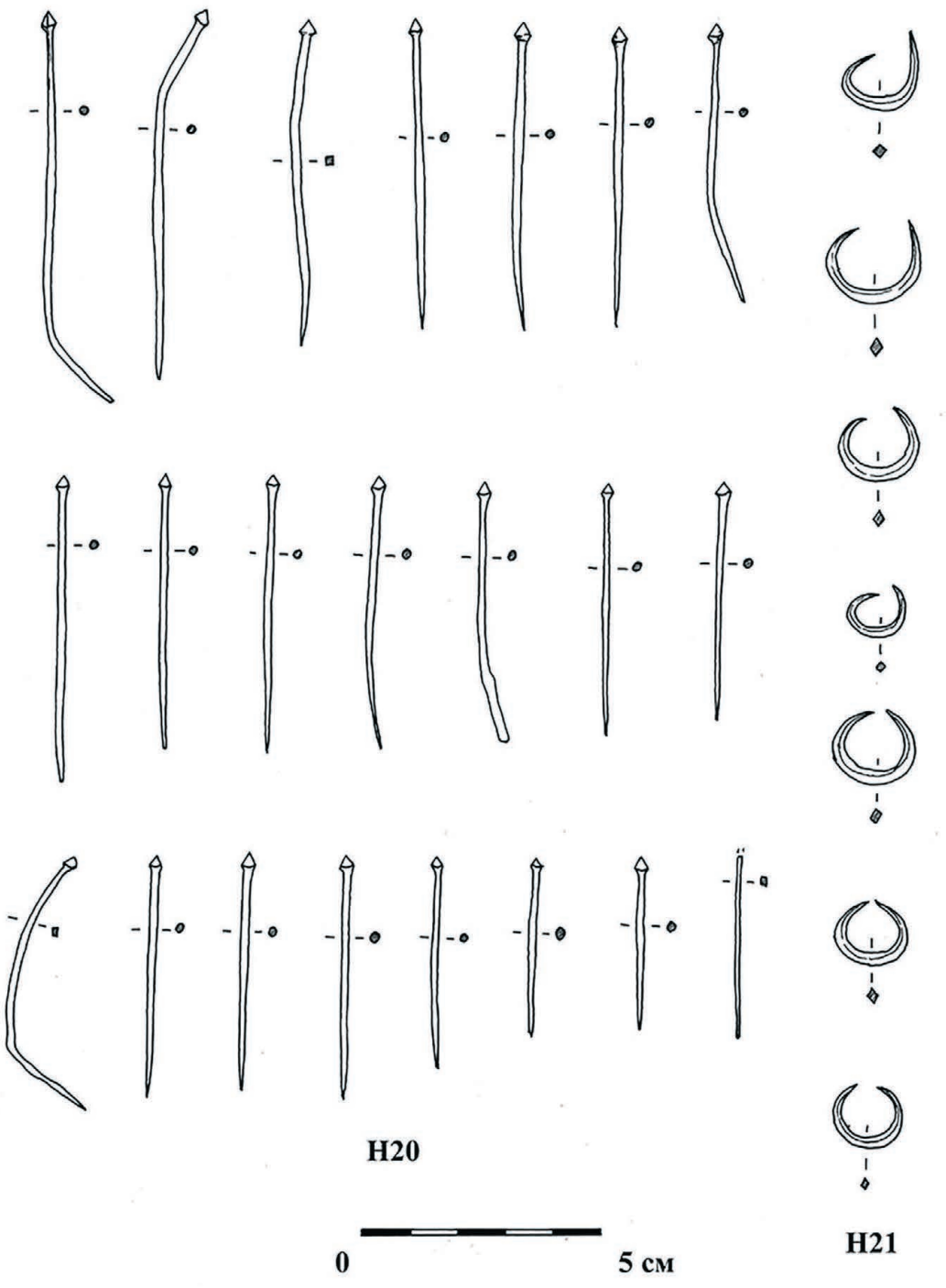
ТАБЛО VII

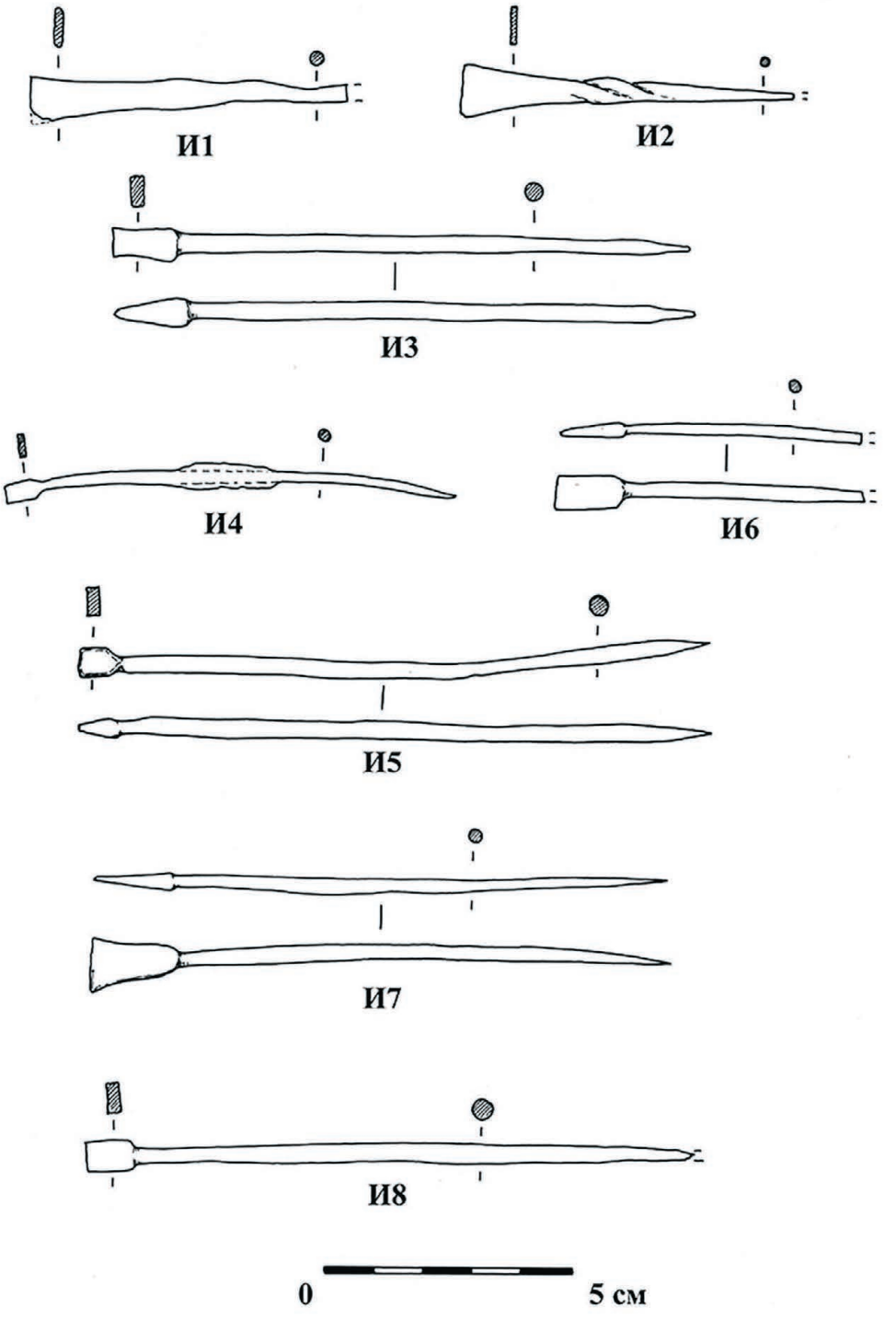
ТАБЛО VIII

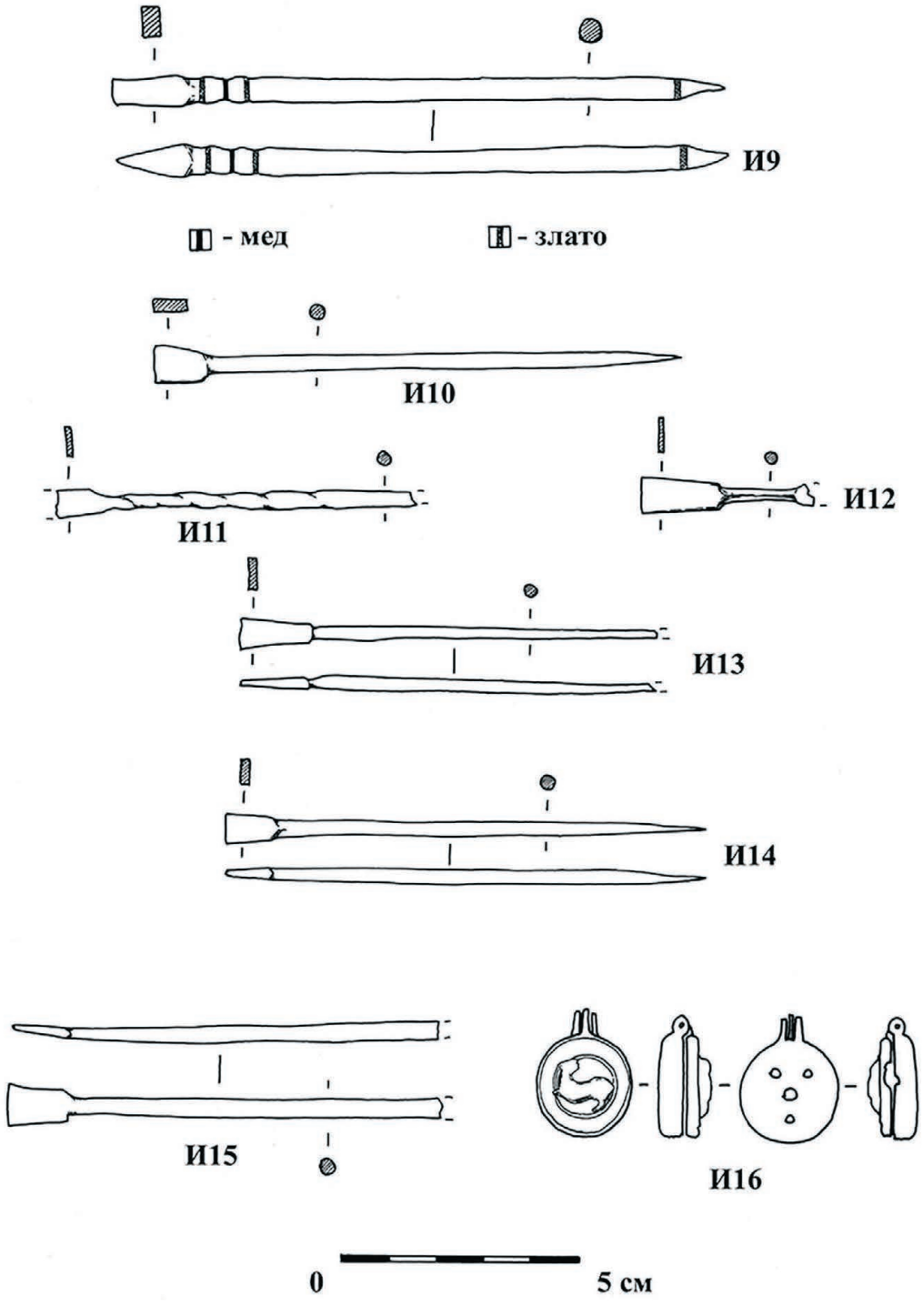
ТАБЛО IX

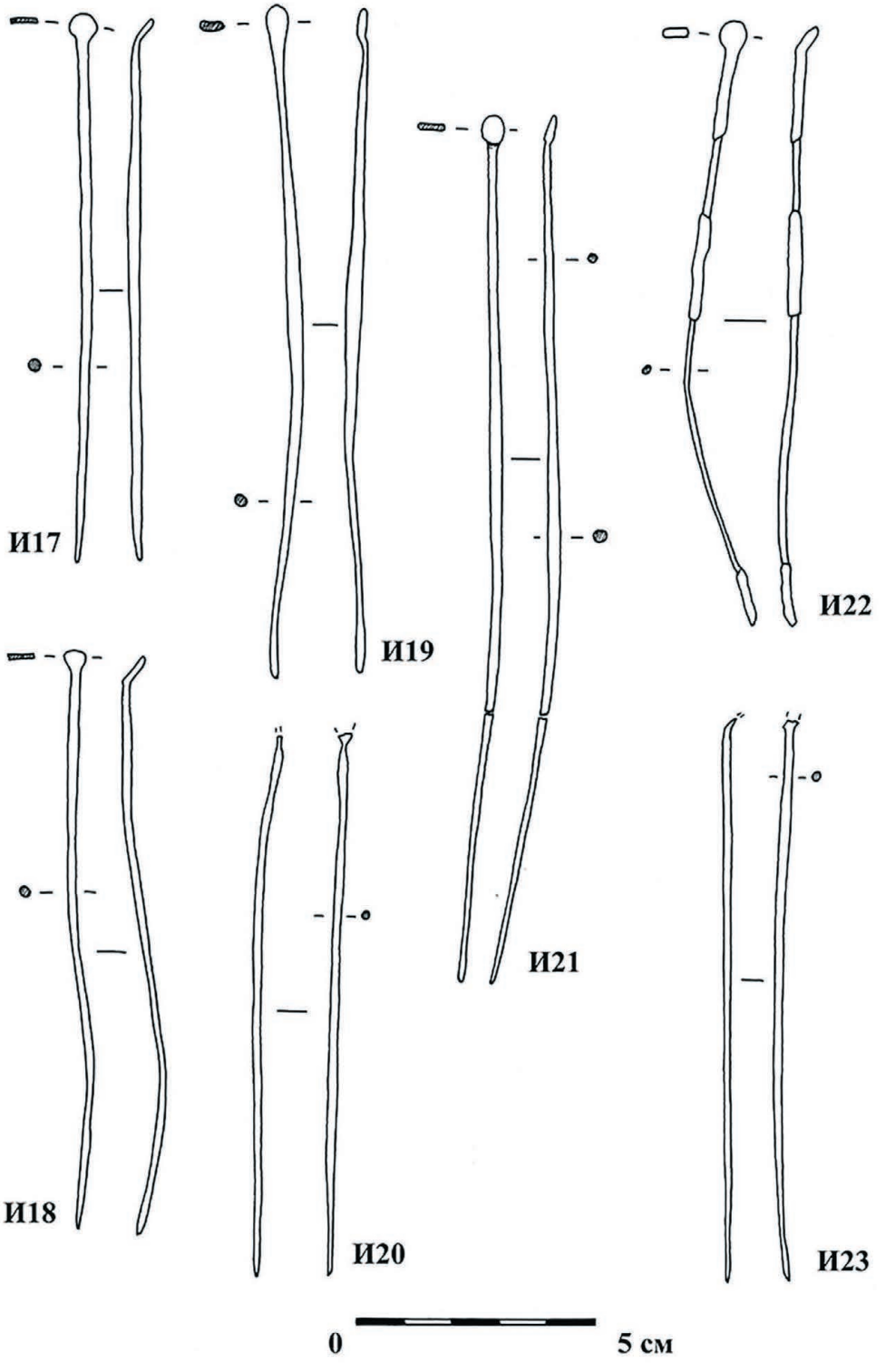
ТАБЛО X

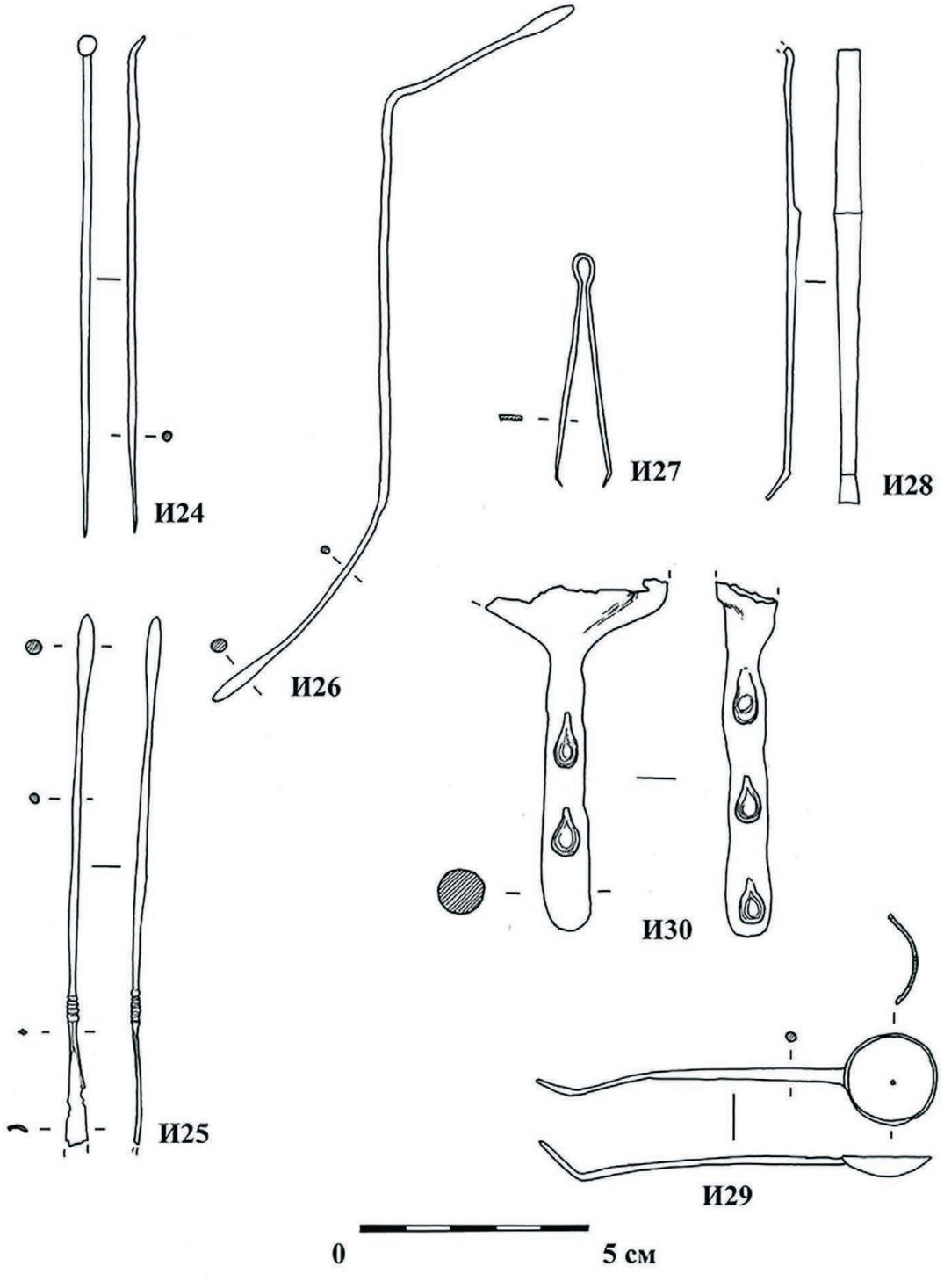
ТАБЛО XI

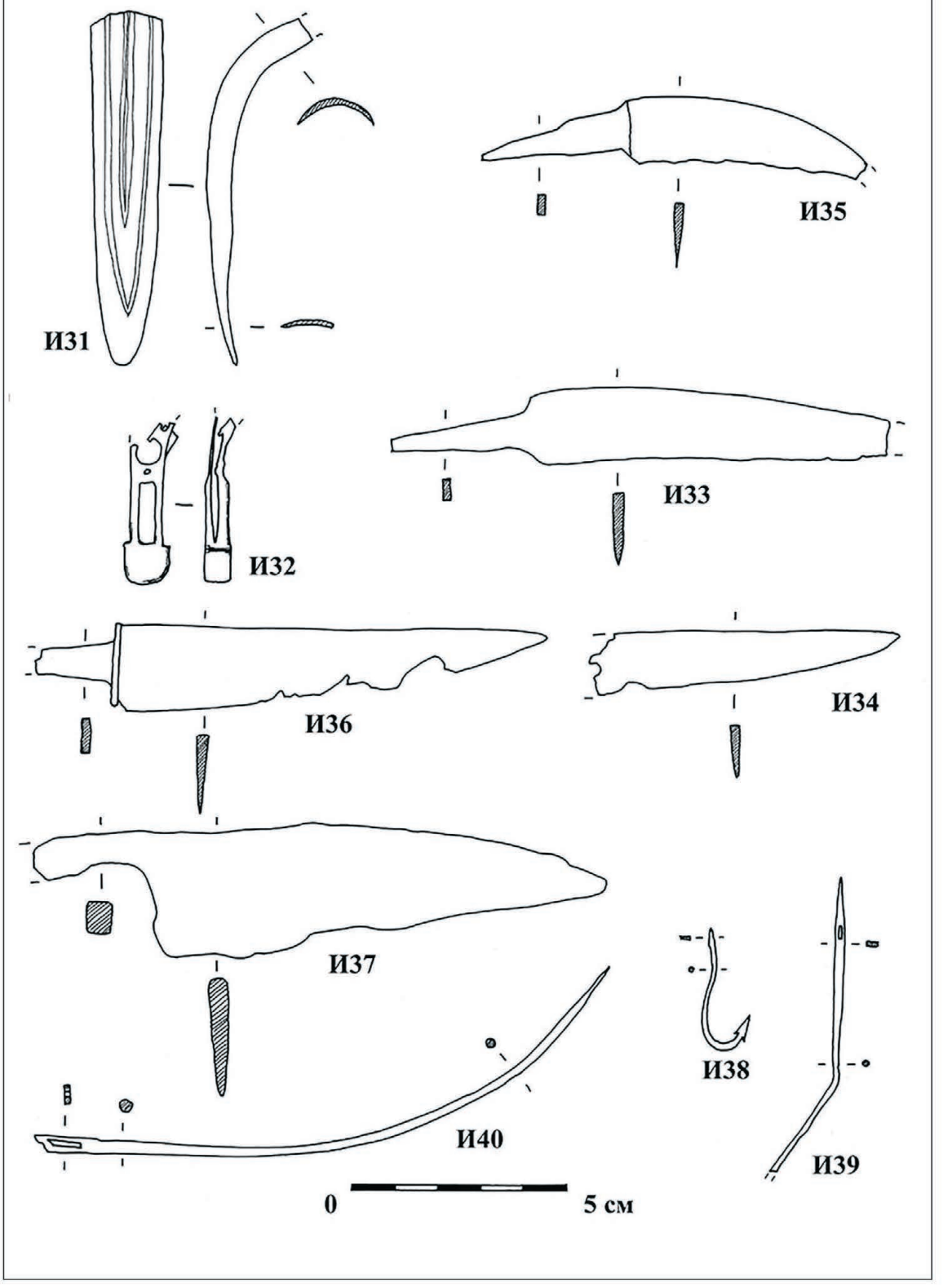
ТАБЛО XII

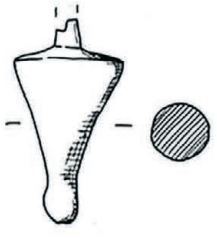
ТАБЛО XIII

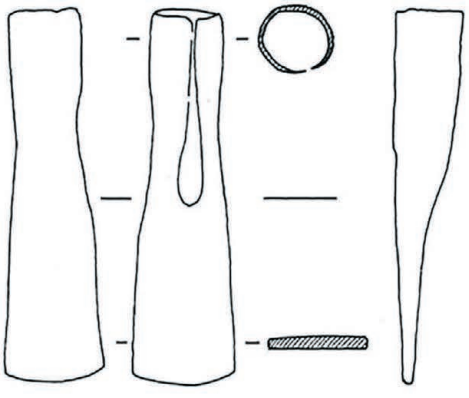
ТАБЛО XIV

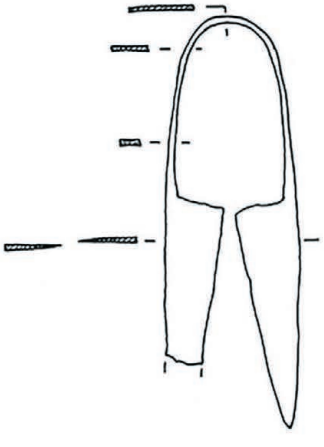
ТАБЛО XV

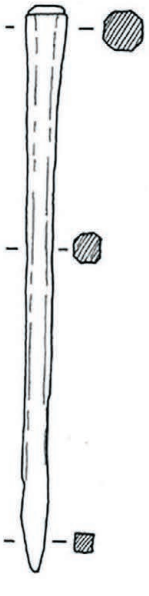
И41

И42

И43

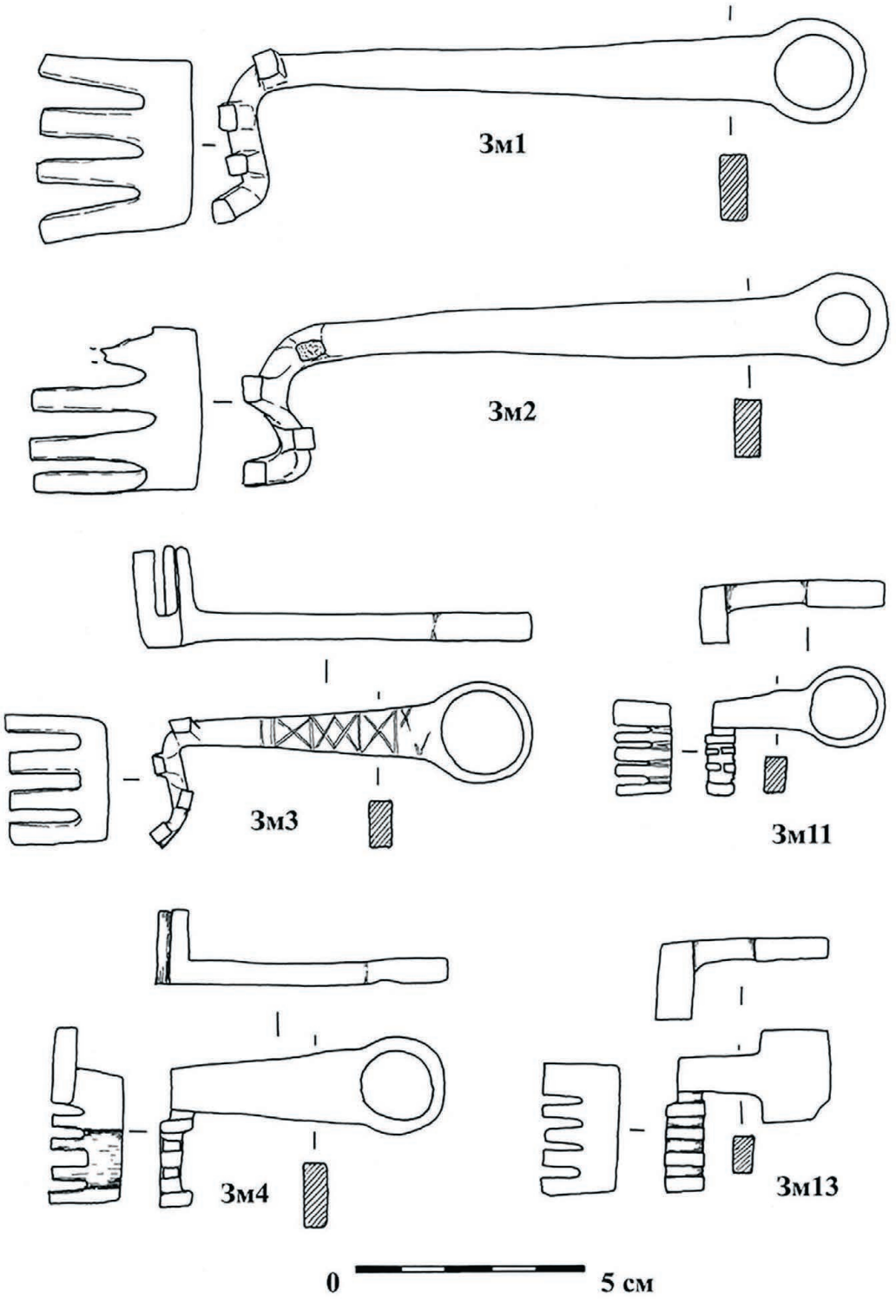

И44

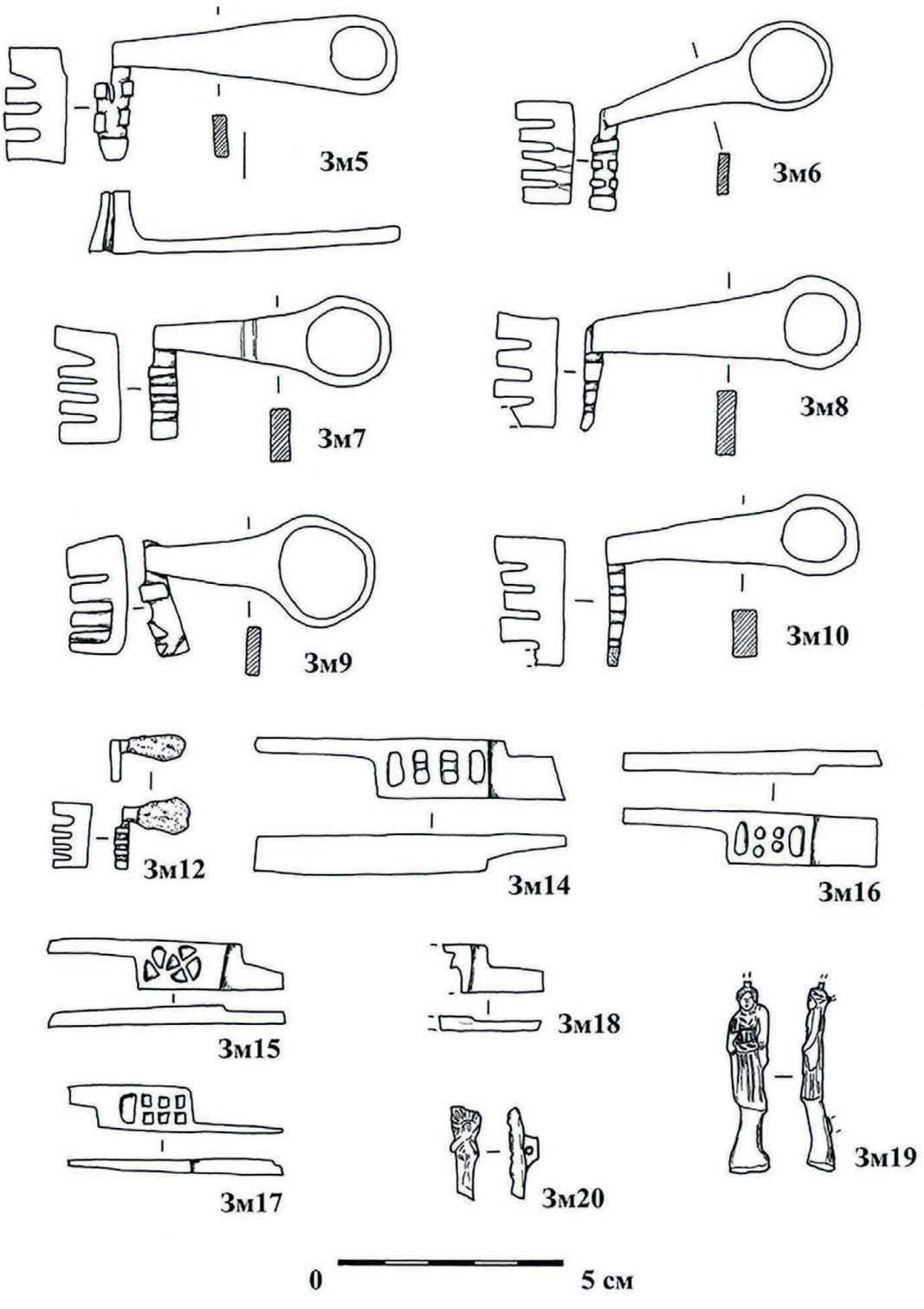

0 10 см

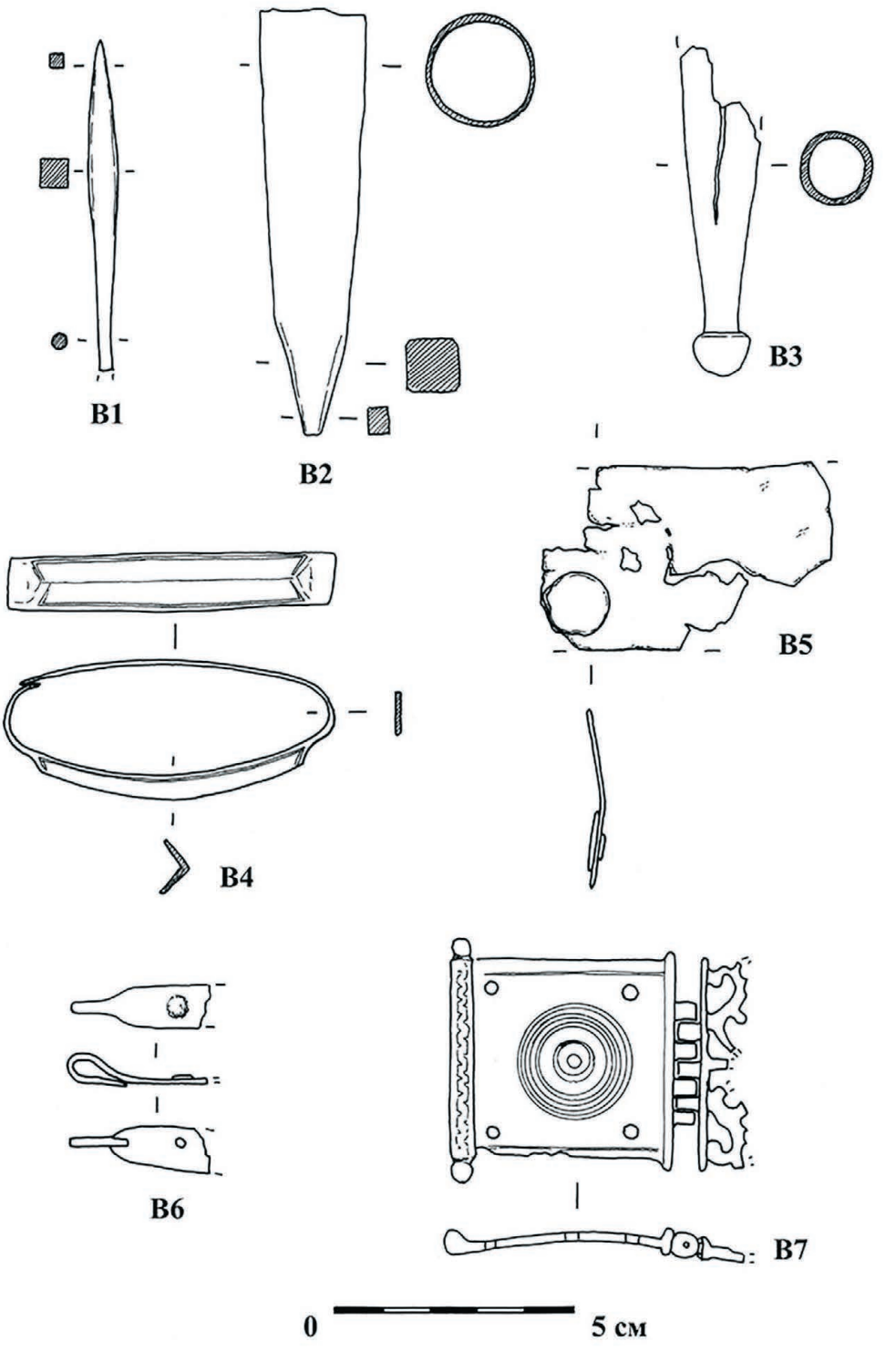
ТАБЛО XVI

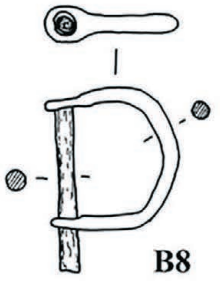
ТАБЛО XVII

Зм5
Зм6
Зм7
Зм8
Зм9
Зм10
Зм12
Зм14
Зм16
Зм15
Зм18
Зм19
Зм17
Зм20
0
5 см

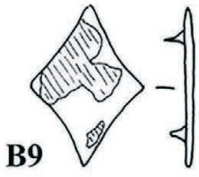
ТАБЛО XVIII

ТАБЛО XIX

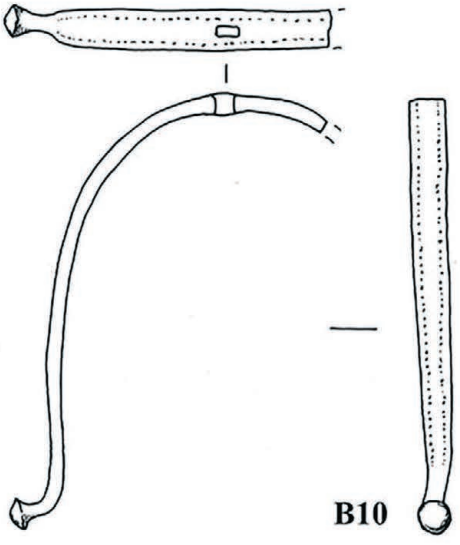
В8

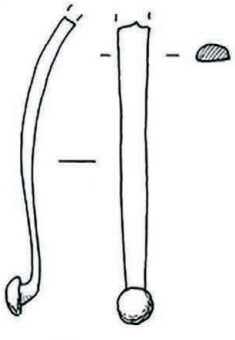
В9

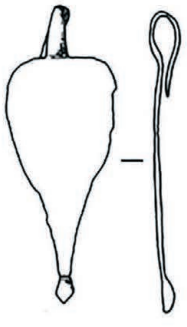
- сребро

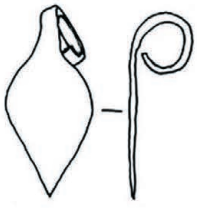
В10

В11

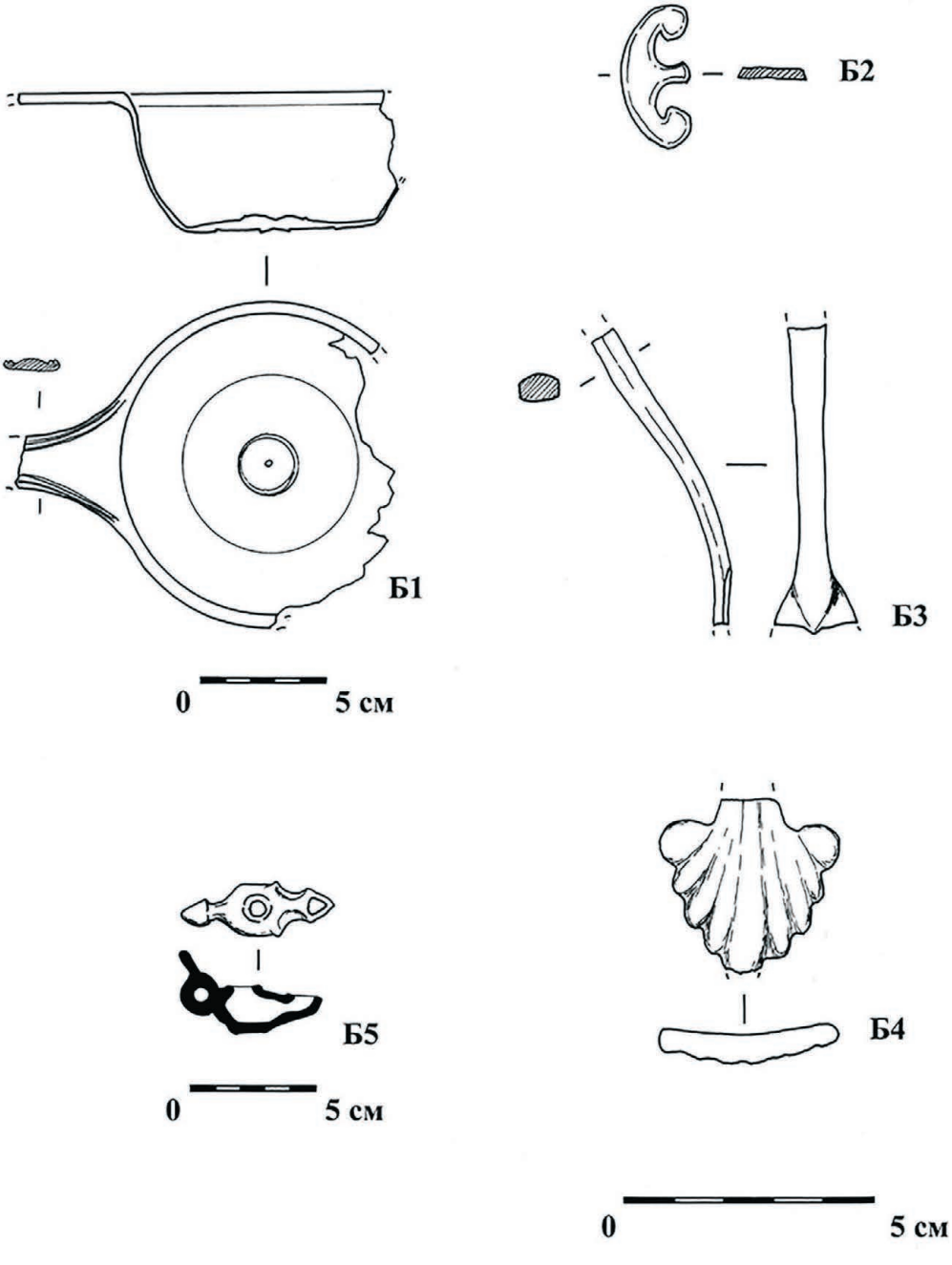
В12

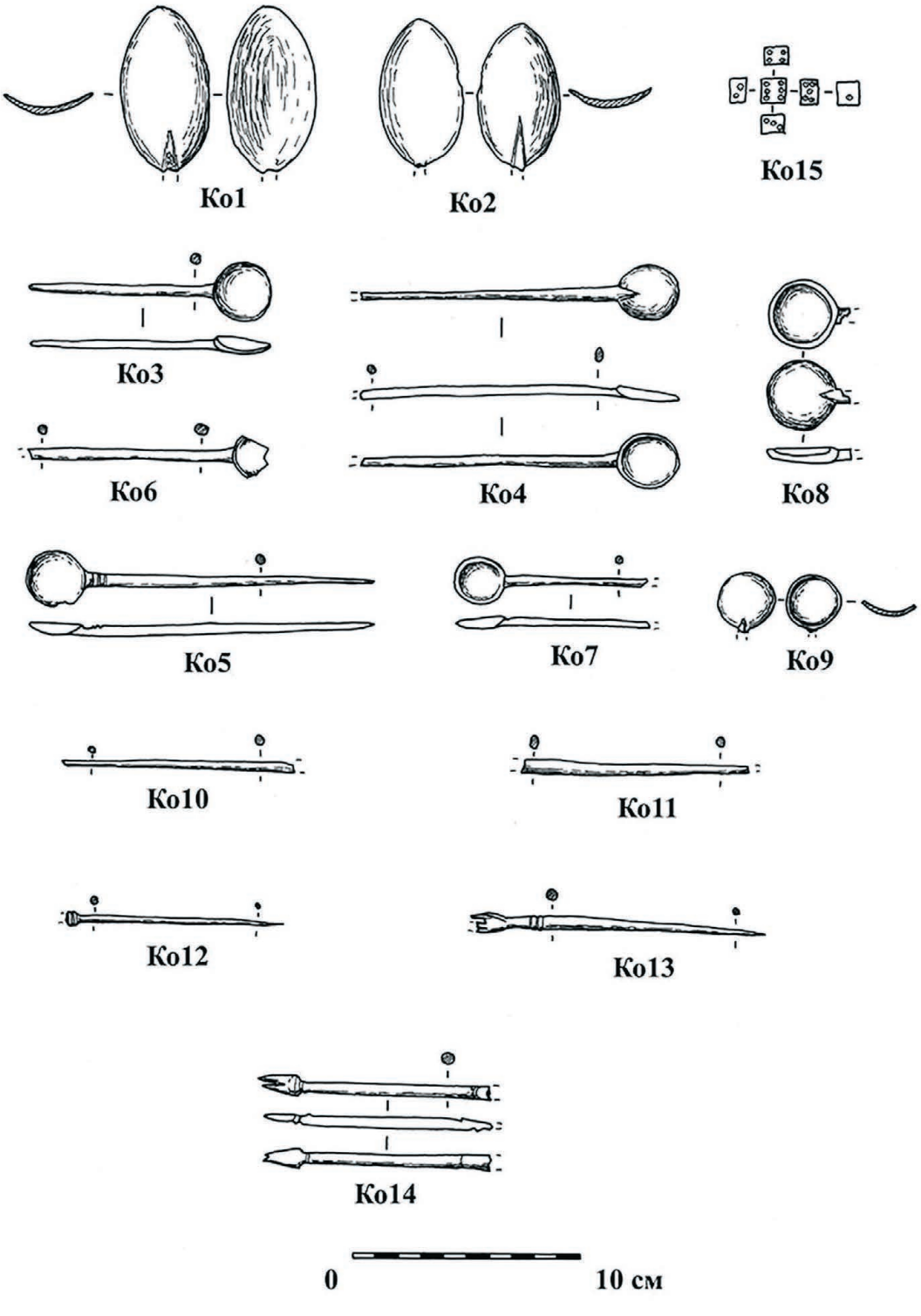
В13

0 5 см

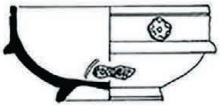
ТАБЛО XX

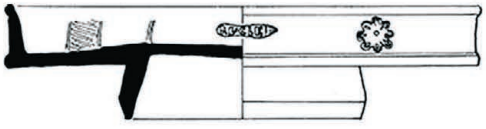
ТАБЛО XXI

Ко1
Ко2
Ко15
Ко3
Ко6
Ко4
Ко8
Ко5
Ко7
Ко9
Ко10
Ко11
Ко12
Ко13
Ко14
0
10 см

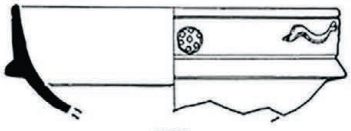
ТАБЛО XXII

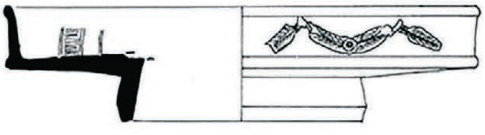
К1

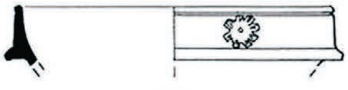
К5

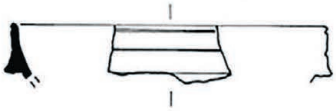
К2

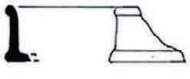
К6

К3

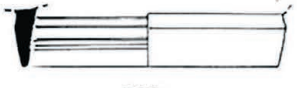
К4

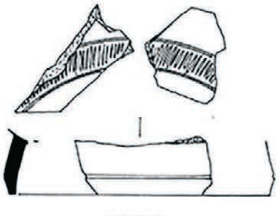
К7

К8

К9

К10

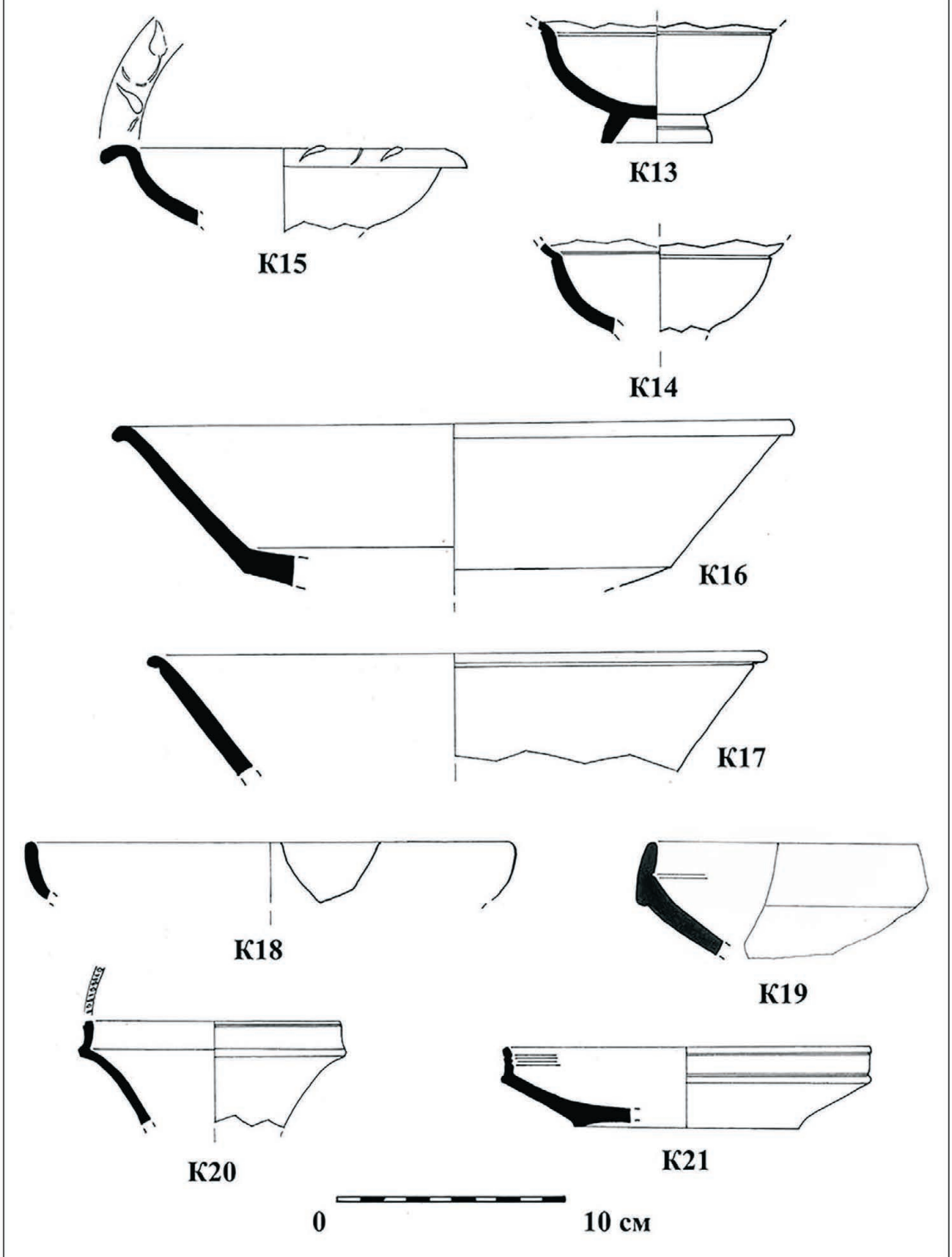
К11

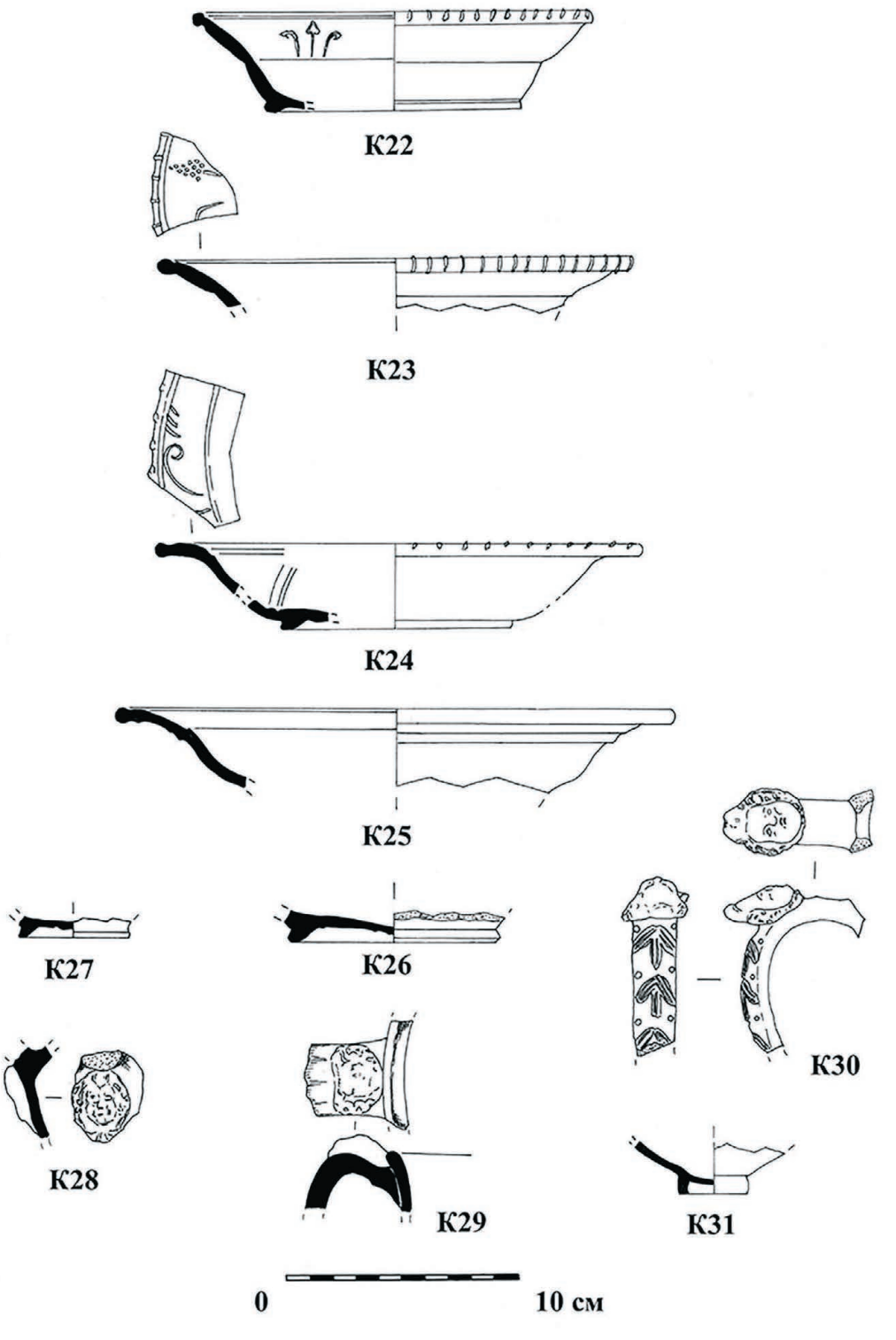
К12

0 10 см

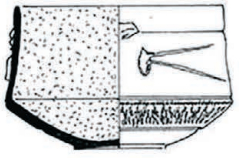
ТАБЛО XXIII

ТАБЛО XXIV

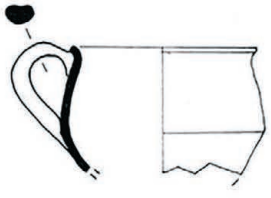
ТАБЛО XXV

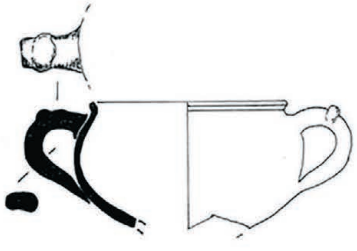
К32

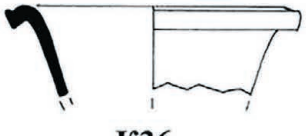
К33

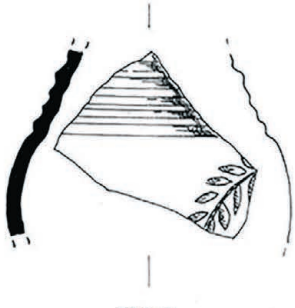
К34

К35

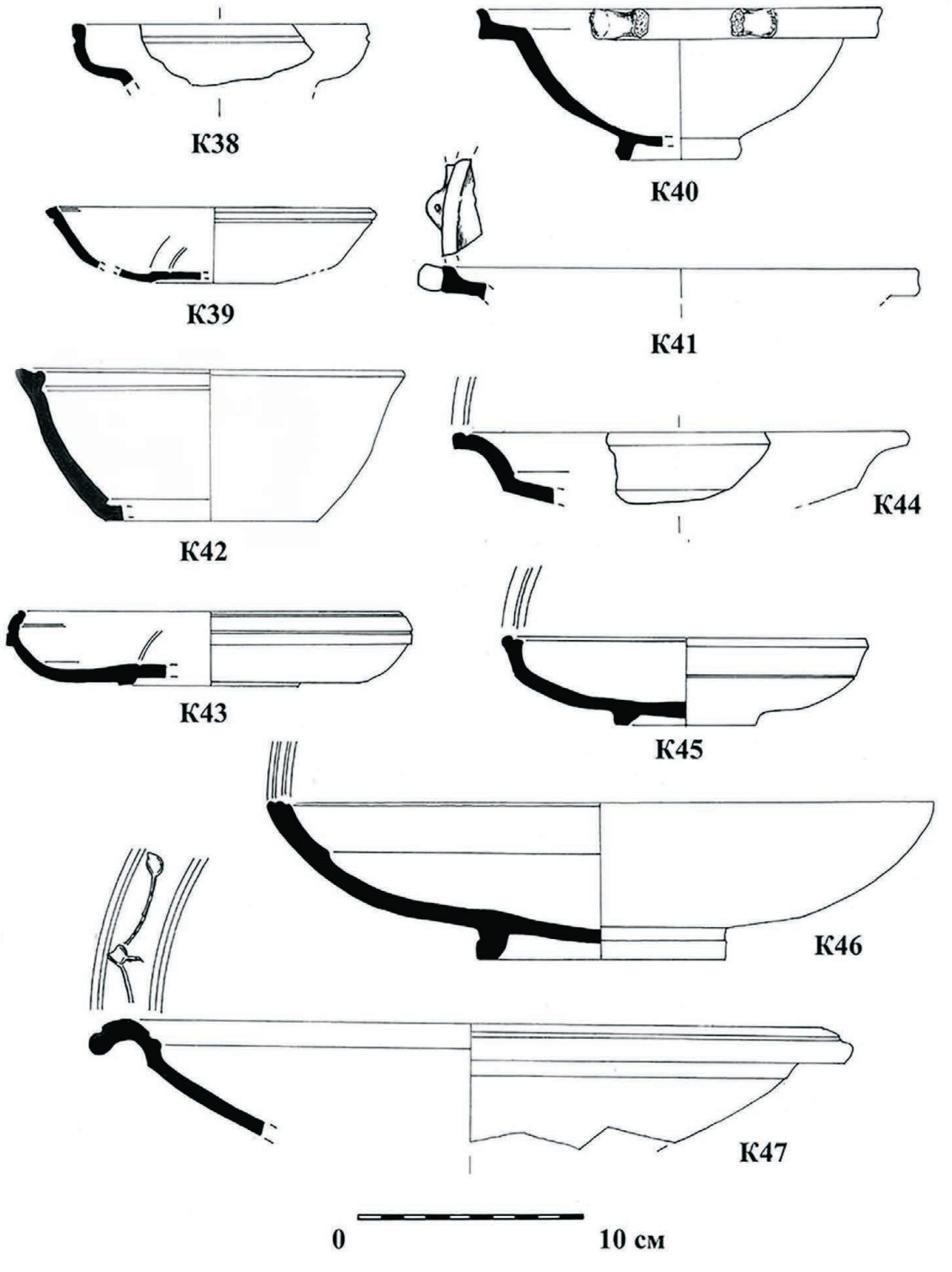
К36

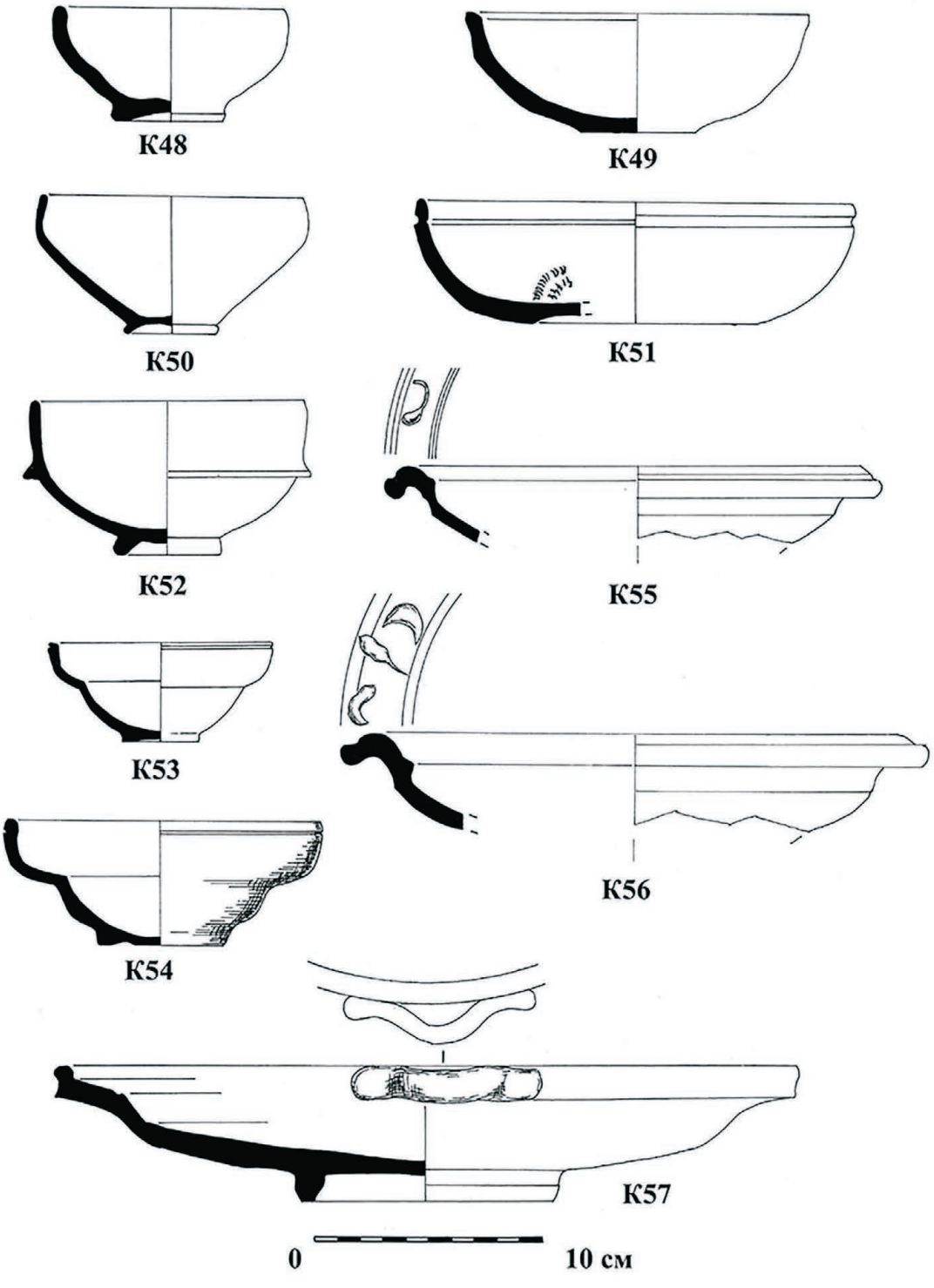
К37

0 10 см

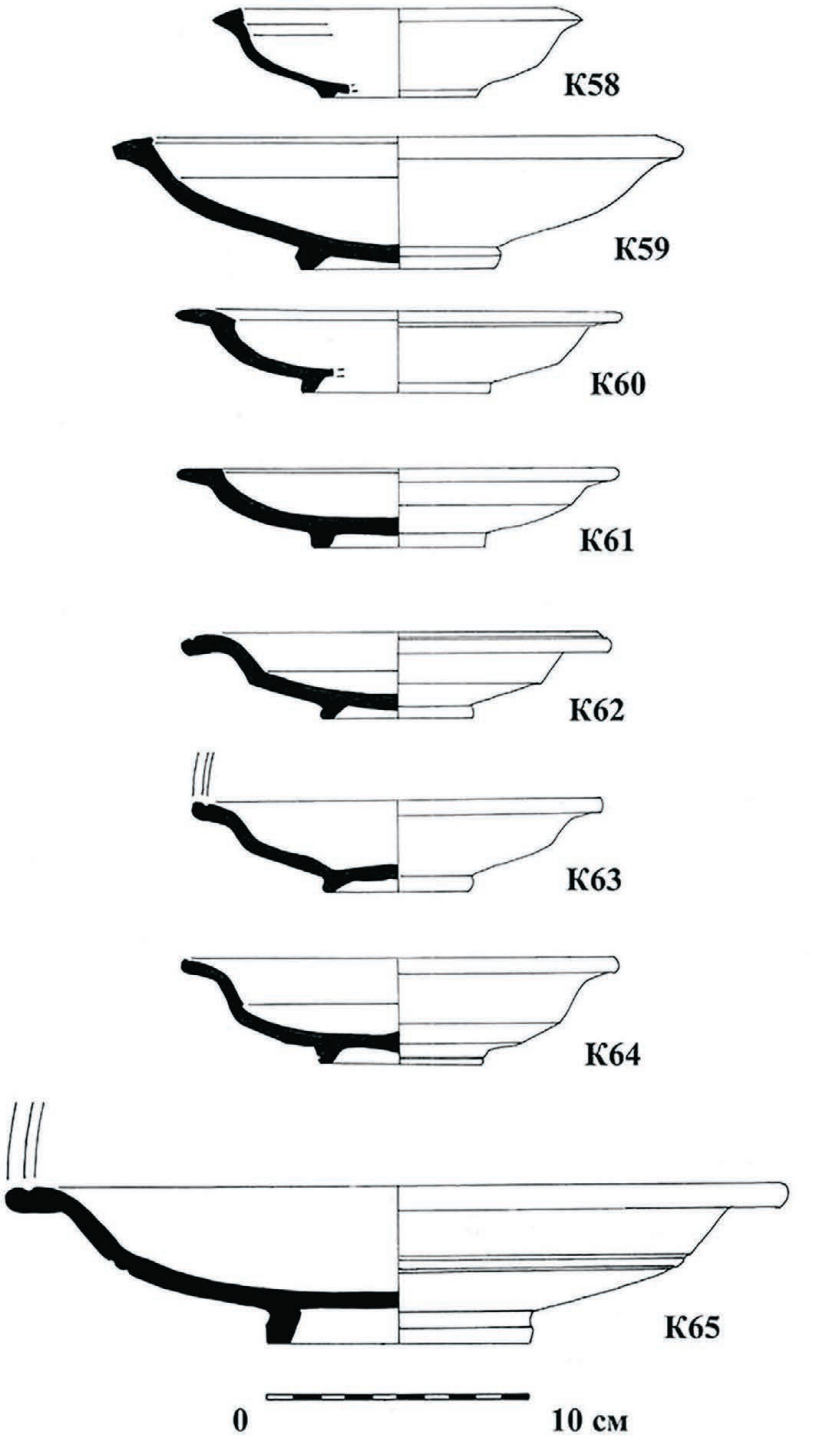
ТАБЛО XXVI

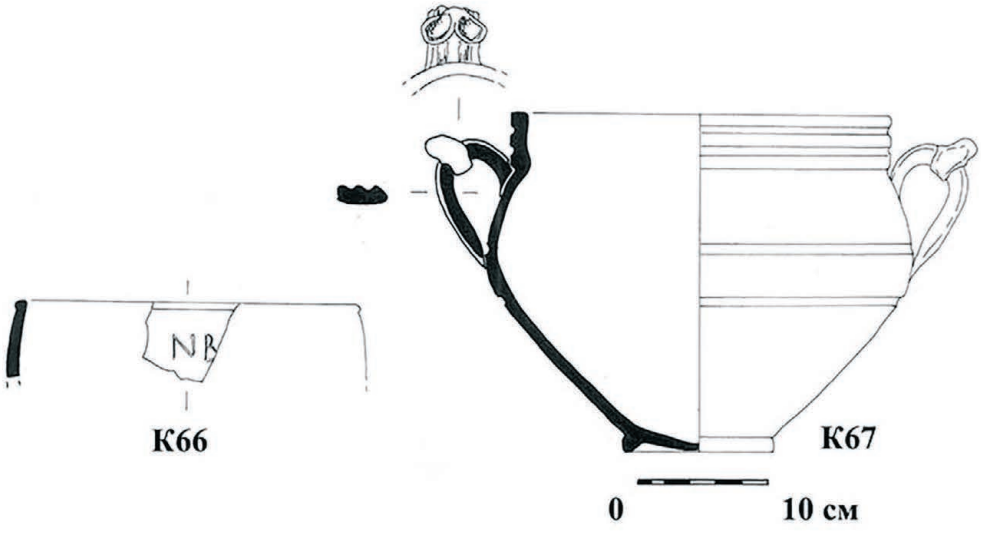
ТАБЛО XXVII

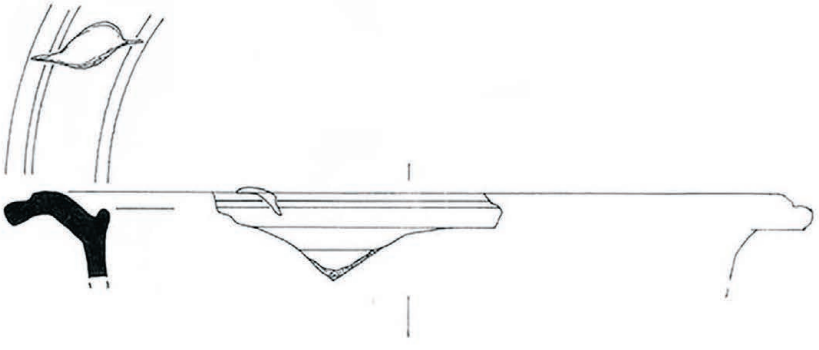

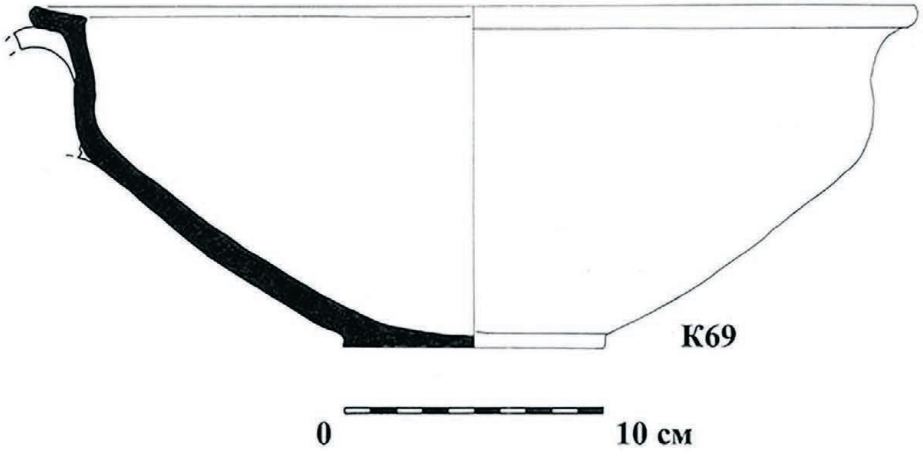
ТАБЛО XXVIII

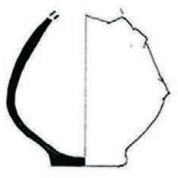
ТАБЛО XXIX

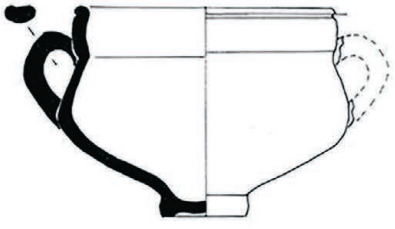

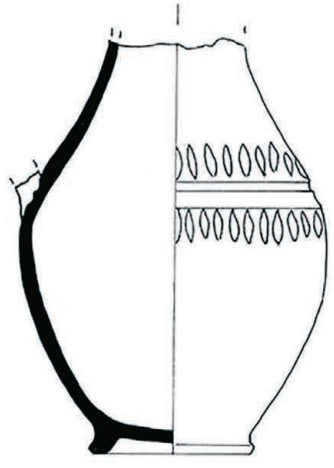
ТАБЛО XXX

К70

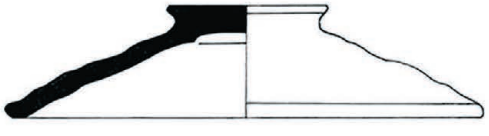

К71

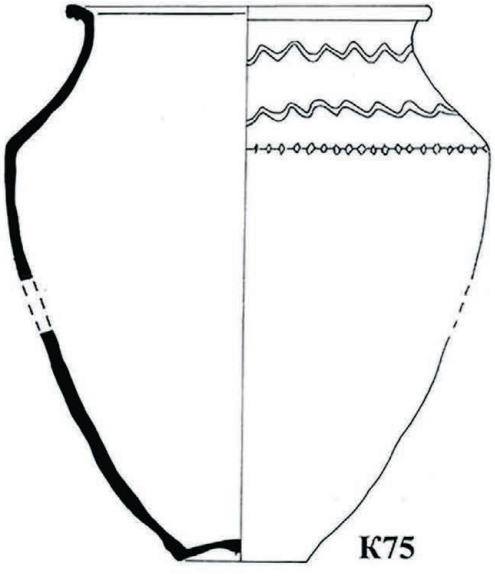

К72

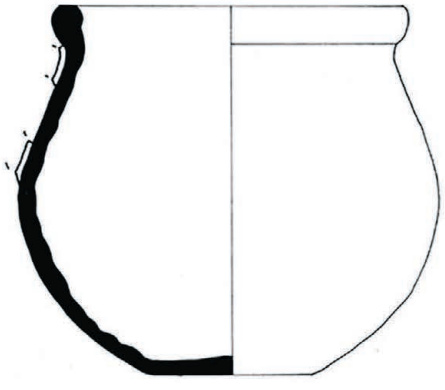
0 10 см

К73

К75

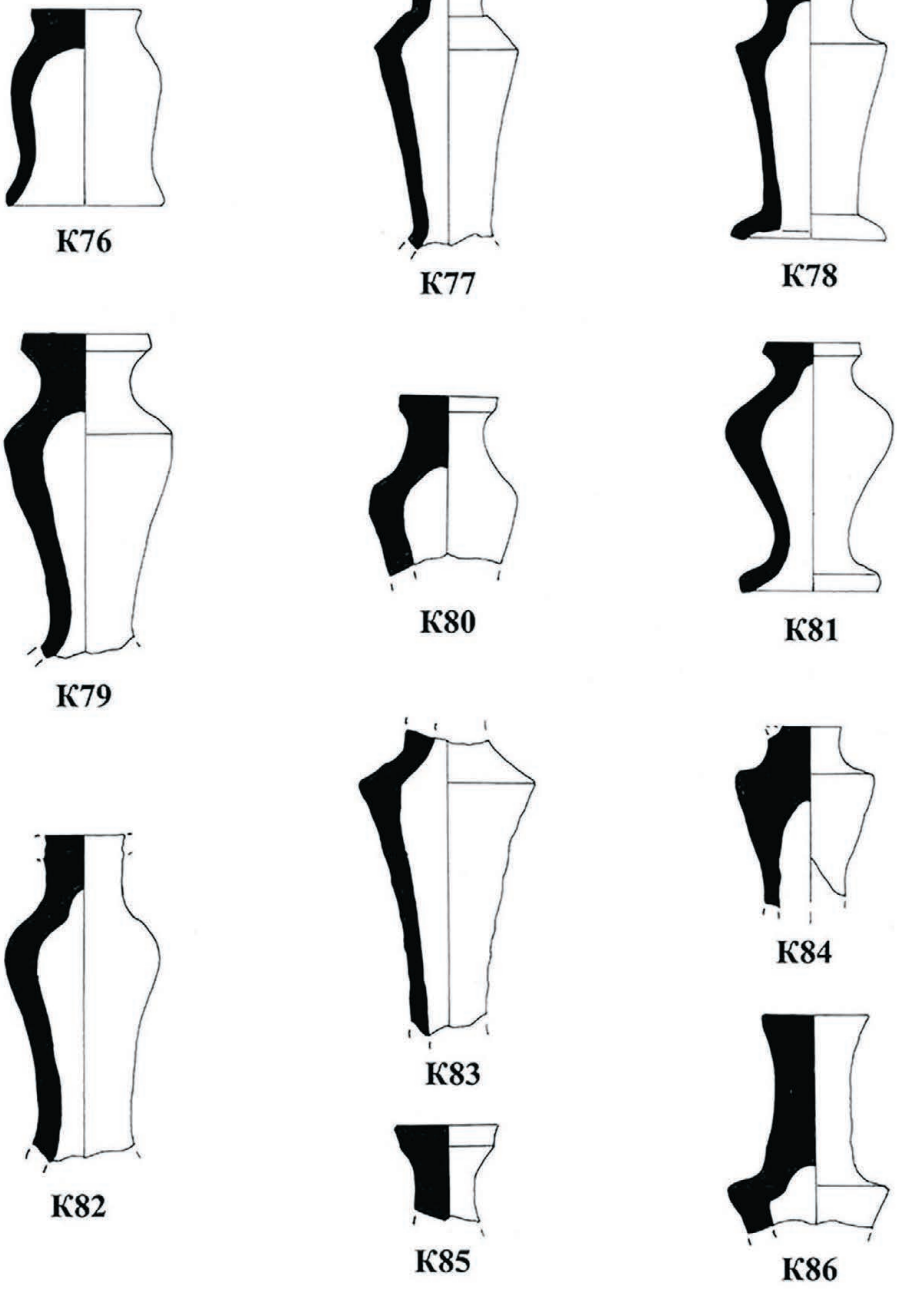

К74

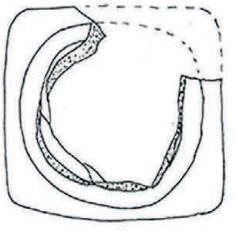
0 10 см

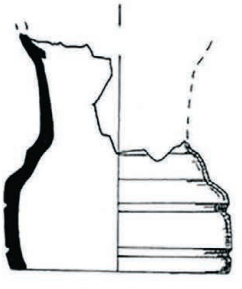
0 10 см

ТАБЛО XXXI

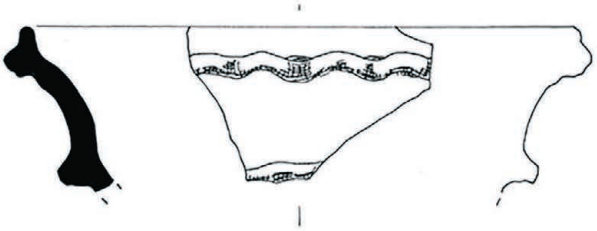

ТАБЛО XXXII

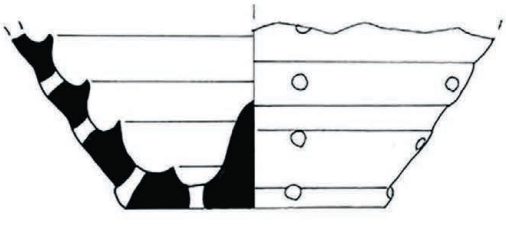

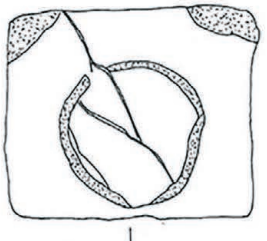
К90

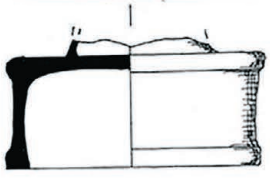

К87

К88

К91

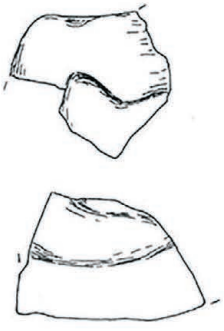
К89

0 10 см

ТАБЛО XXXIII

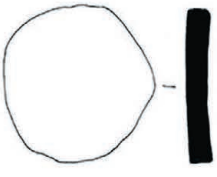
К92

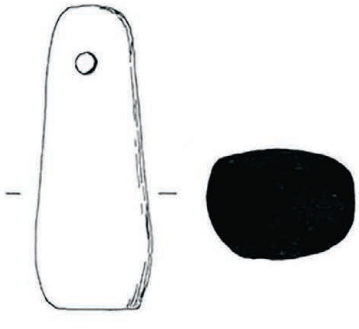
К93

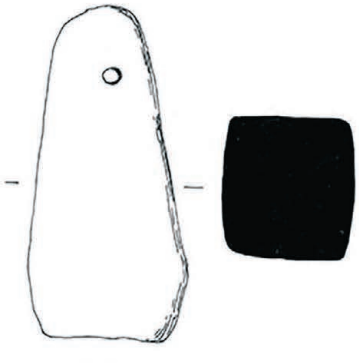
К94

К95

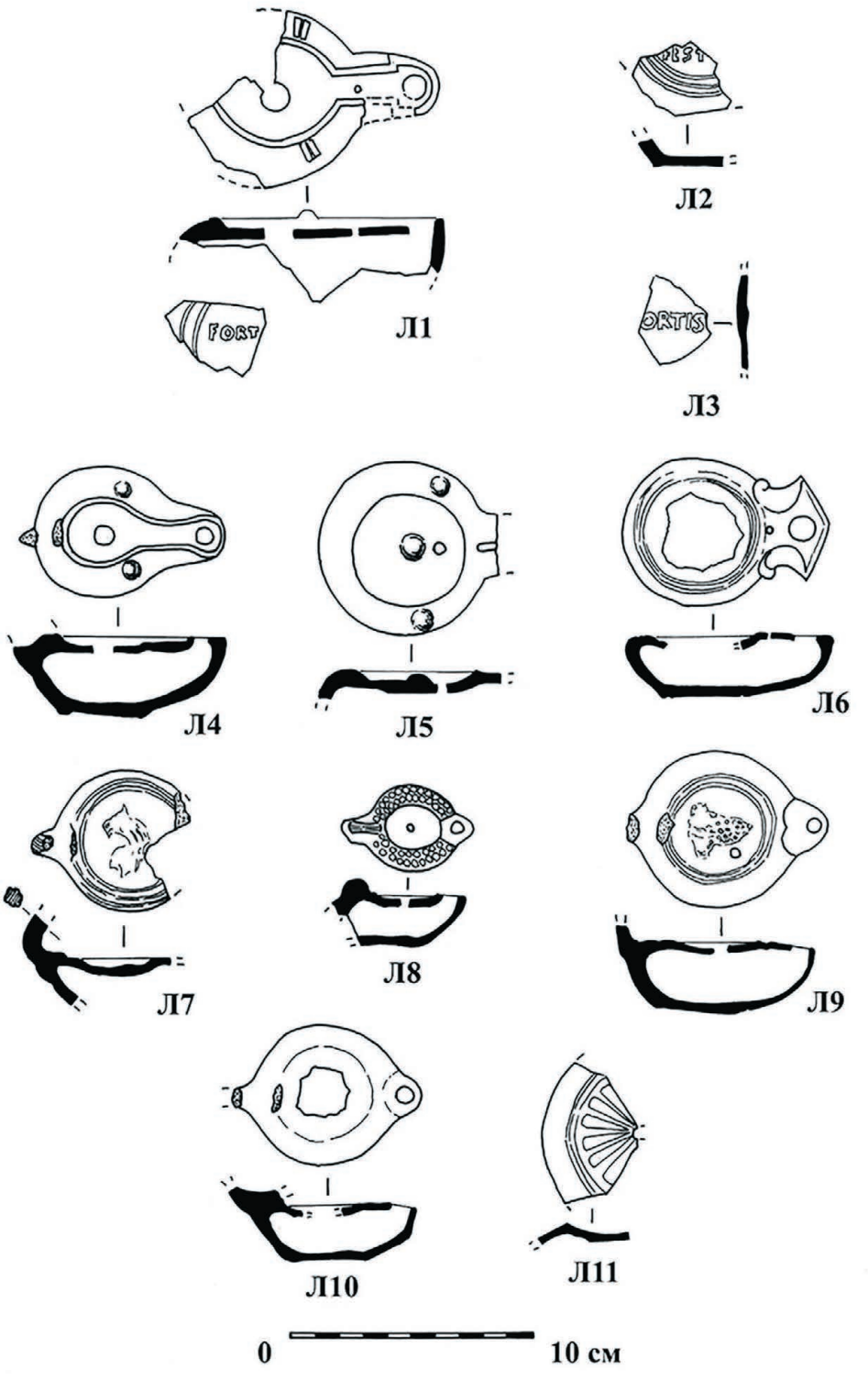
К96

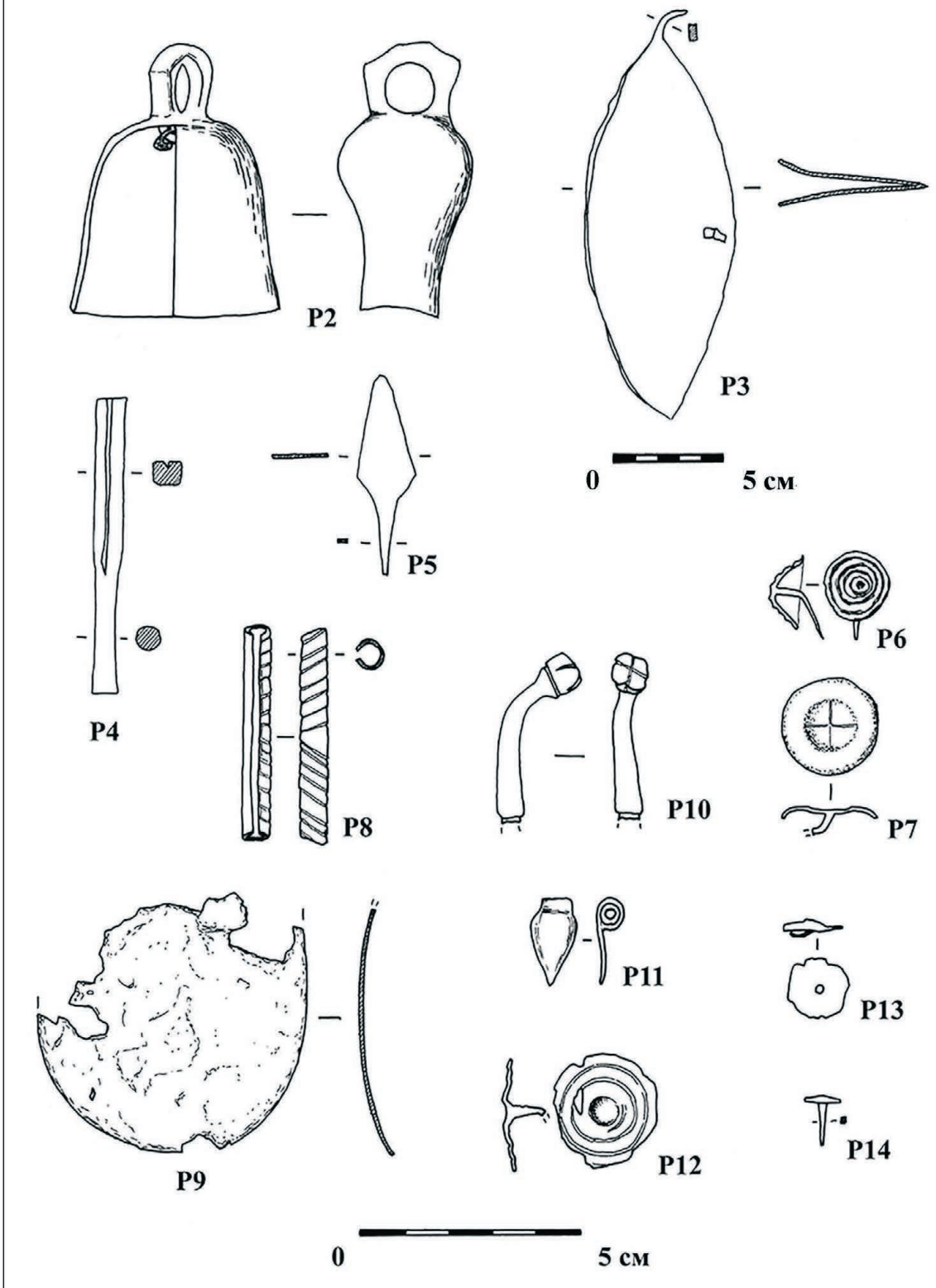
К97

0 10 см

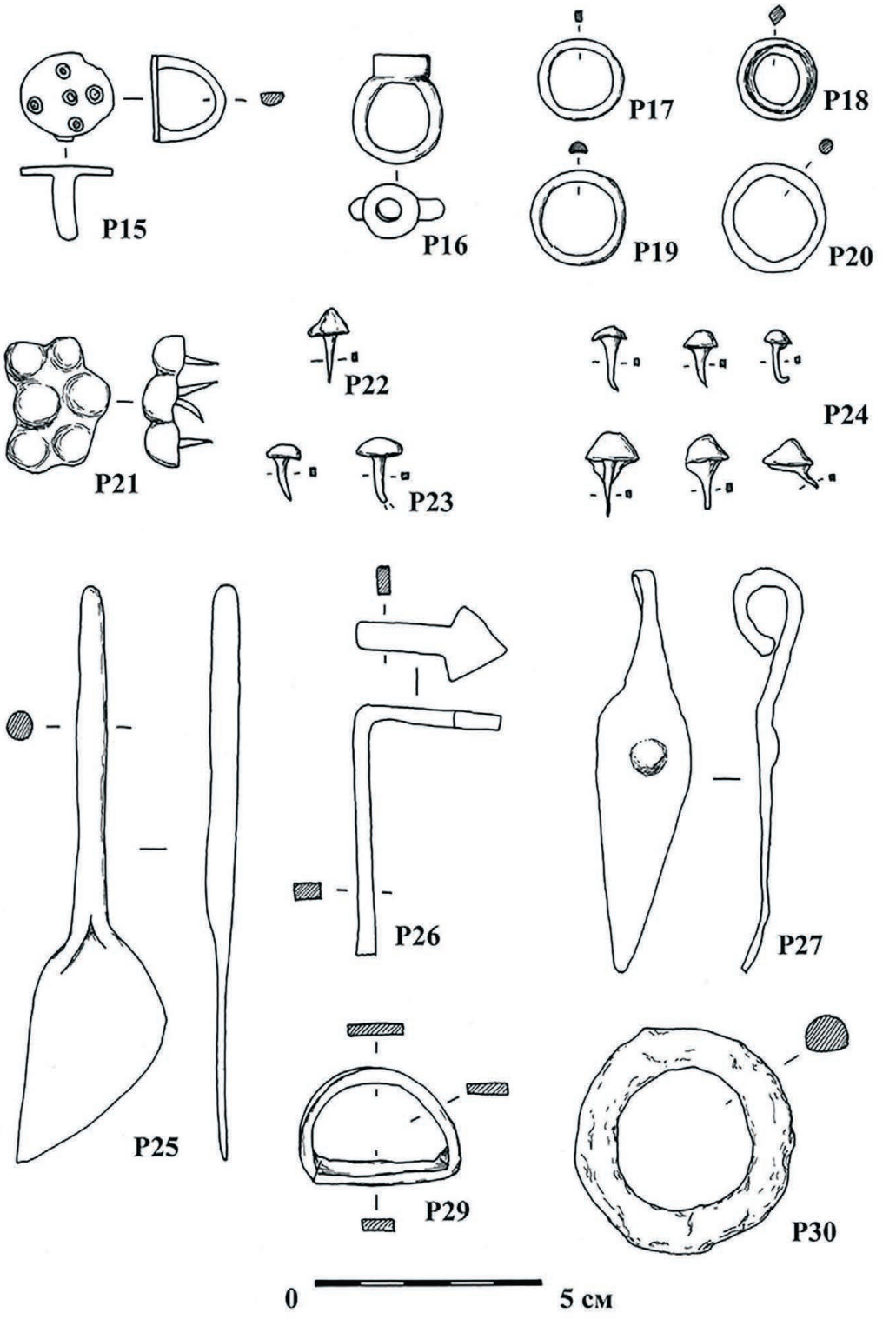
ТАБЛО XXXIV

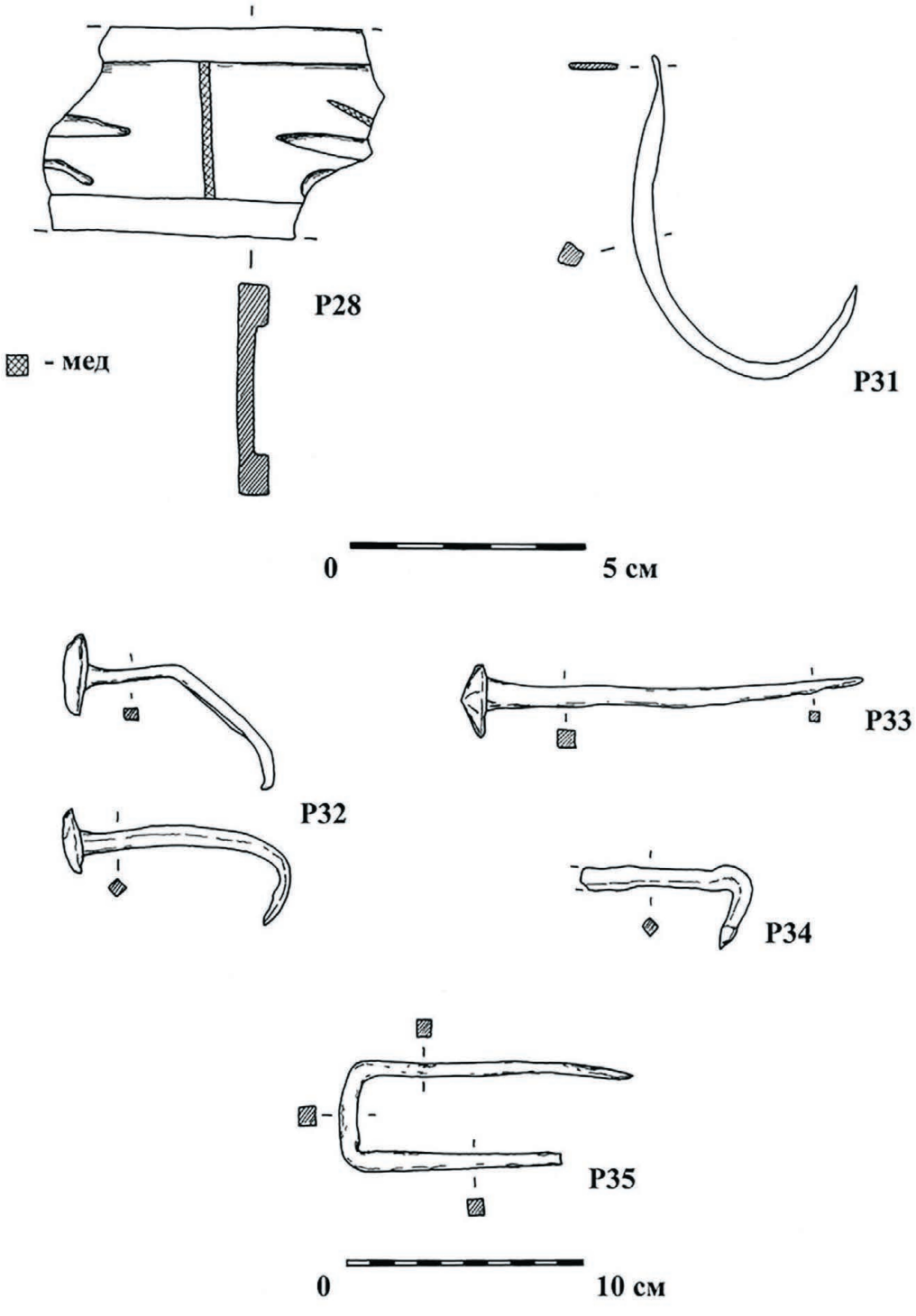
ТАБЛО XXXV

ТАБЛО XXXVI

ТАБЛО XXXVII

ТАБЛО XXXVIII

M1

M2

M3

M4

M5

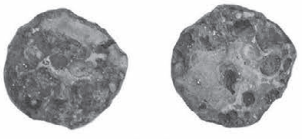
M6

M7

M8

M9

M10

M11

M12

M13

M14

M15

M16

M17

M18

ТАБЛО XXXIX

M19

M20

M21

M22

M23

M24

M25

M26

M27

M28

M29

M30

M31

M32

M33

M34

M35

ТАБЛО XL

M36

M37

M38

M39

M40

M41

M42

M43

M44

M45

M46

M47

M48

M49

M50

M51

M52

M53

ТАБЛО XLI

M54

M55

M56

M57

M58

M59

M60

M61

M62

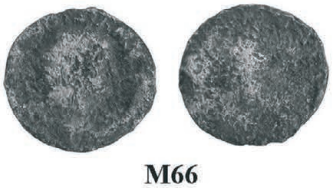
M63

M64

M65

M66

M67

M68

M69

M70

M71

M72

M73

ТАБЛО XLII

M74

M75

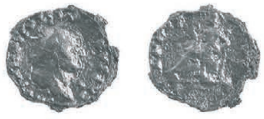
M76

M77

M78

M79

M80

M81

M82

M83

M84

M85

M86

M87

M88

M89

M90

ТАБЛО XLIII

M91

M92

M93

M94

M95

M96

M97

M98

M99

M100

M101

M102

M103

M104

M105

M106

M107

M108

M109

ТАБЛО XLIV

M110

M111

M112

M113

M114

M115

M116

M117

M118

M119

M120

M121

M122

M123

M124

M125

M126

M127

ТАБЛО XLV

M128

M129

M130

M131

M132

M133

M134

M135

M136

M137

M138

M139

M140

M141

M142

M143

ТАБЛО XLVI

M144

M145

M146

M147

M148

M148

M149

M150

M151

M152

M153

M154

M155

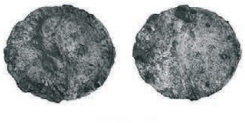
M156

M157

M158

M159

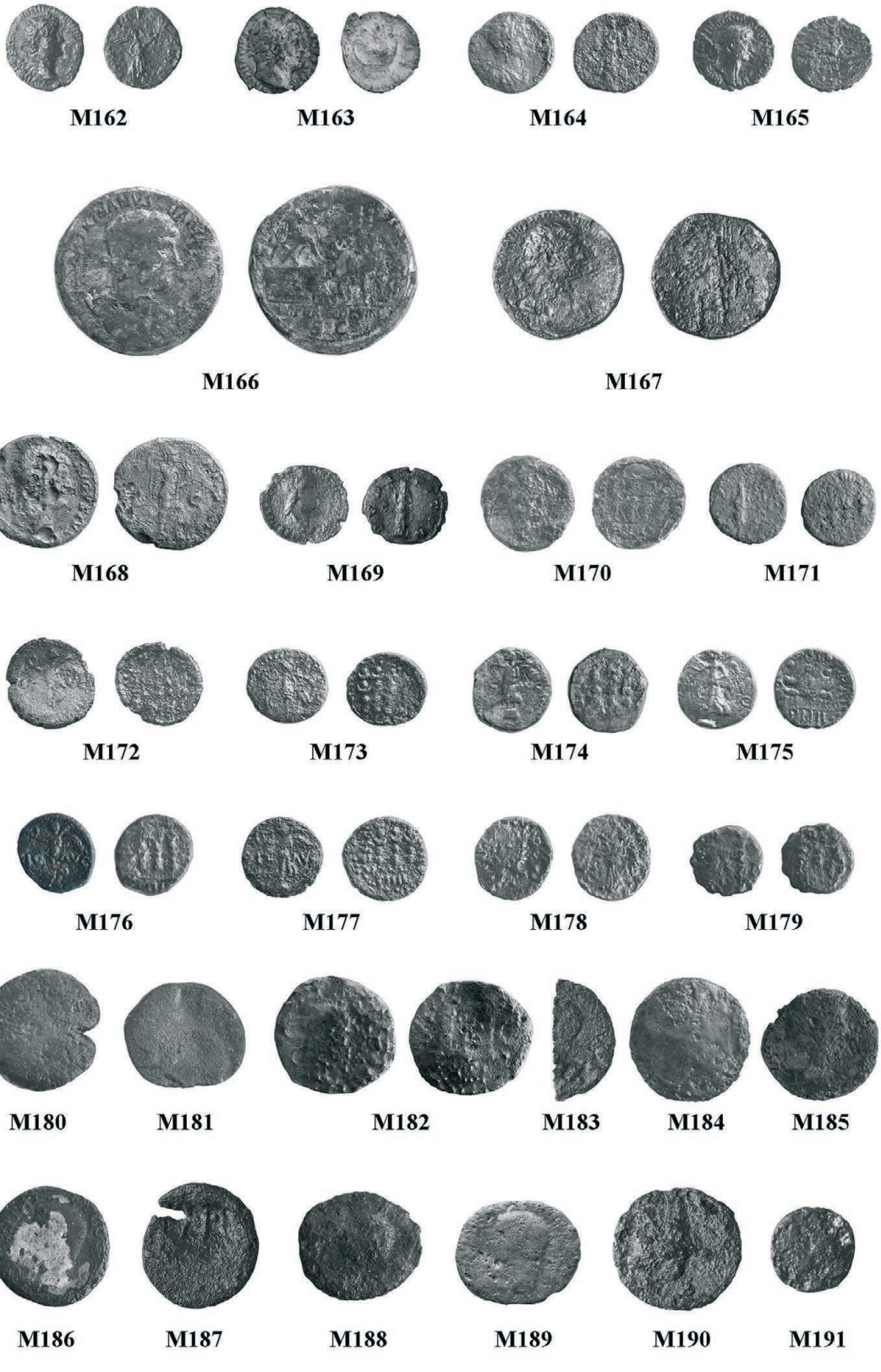

M160

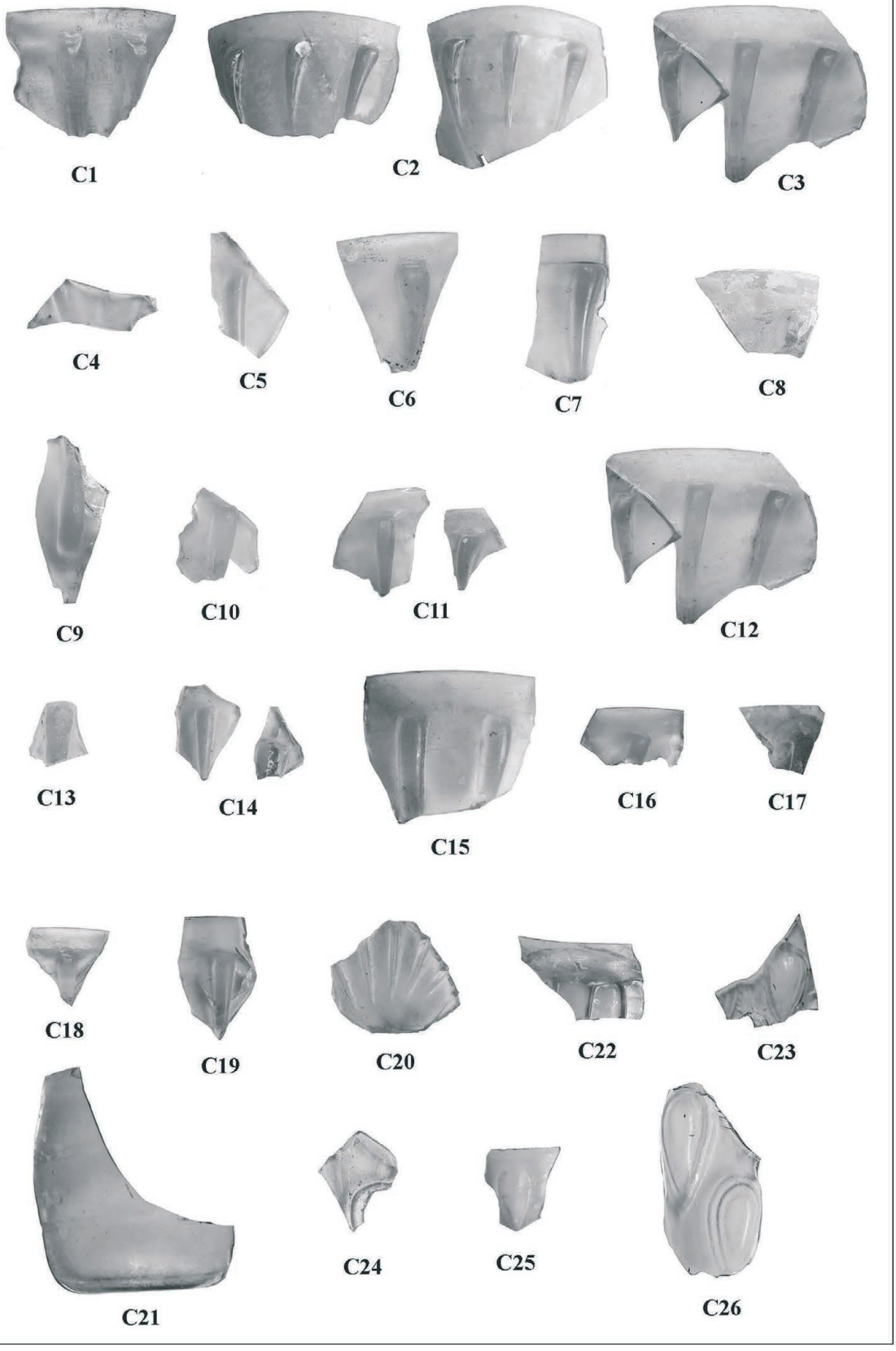

M161

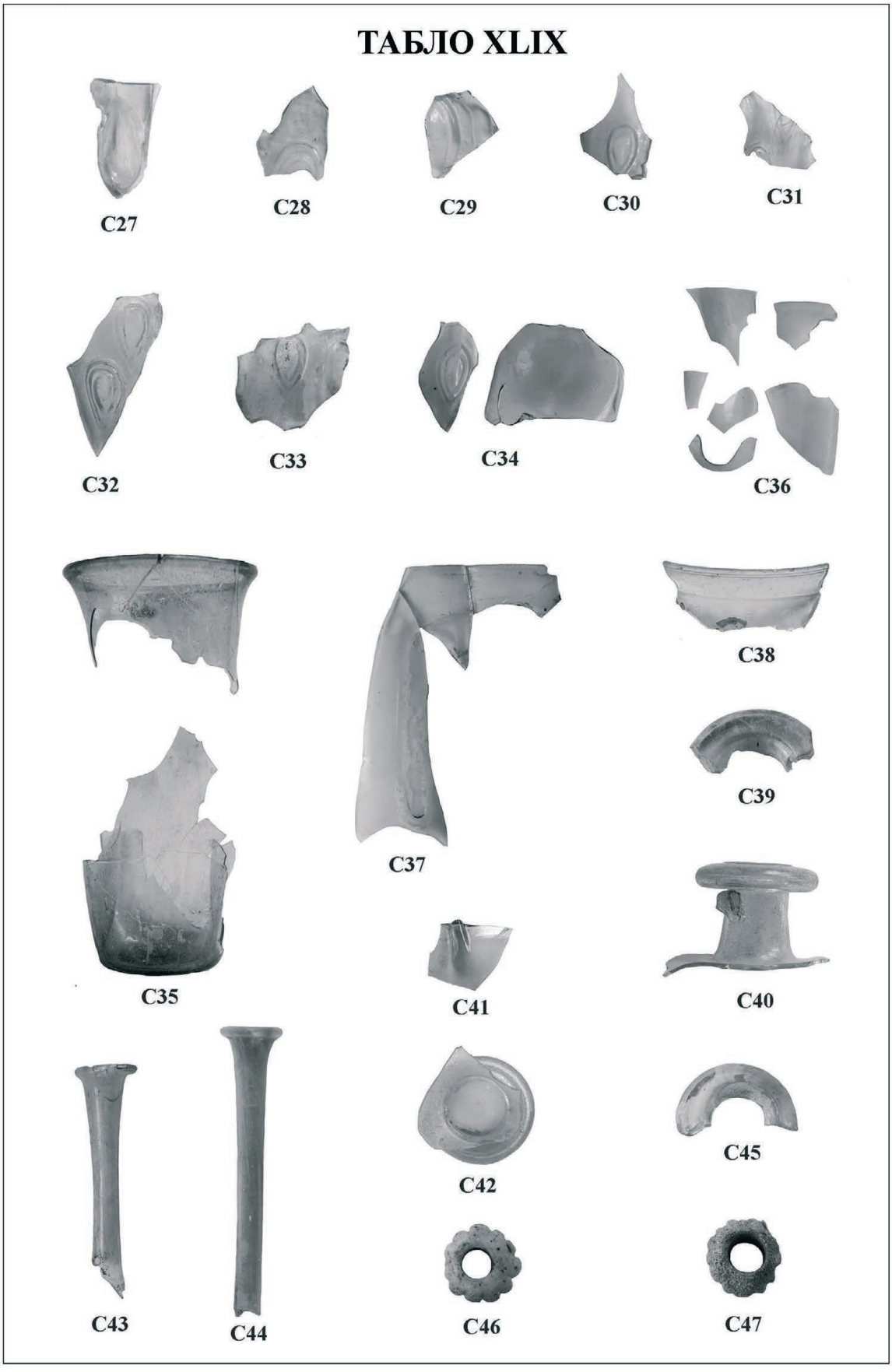
ТАБЛО XLVII

M162
M163
M164
M165
M166
M167
M168
M169
M170
M171
M172
M173
M174
M175
M176
M177
M178
M179
M180
M181
M182
M183
M184
M185
M186
M187
M188
M189
M190
M191

ТАБЛО XLVIII

ТАБЛО XLIX

C27
C28
C29
C30
C31
C32
C33
C34
C36
C38
C37
C39
C35
C41
C40
C43
C44
C42
C45
C46
C47

ТАБЛО L

Ф1

Ф2

Ф3

Ф4

Ф5

Ф6

Ф7

Ф8

Ф9

Ф10

Ф11

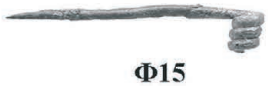
Ф12

Ф13

Ф14

Ф15

Ф16

Ф17

Ф18

ТАБЛО LI

Н1

Н2

Н3

Н4

Н5

Н6

Н7

Н8

Н9

Н10

Н11

Н12

Н15

Н16

Н13

Н14

Н17

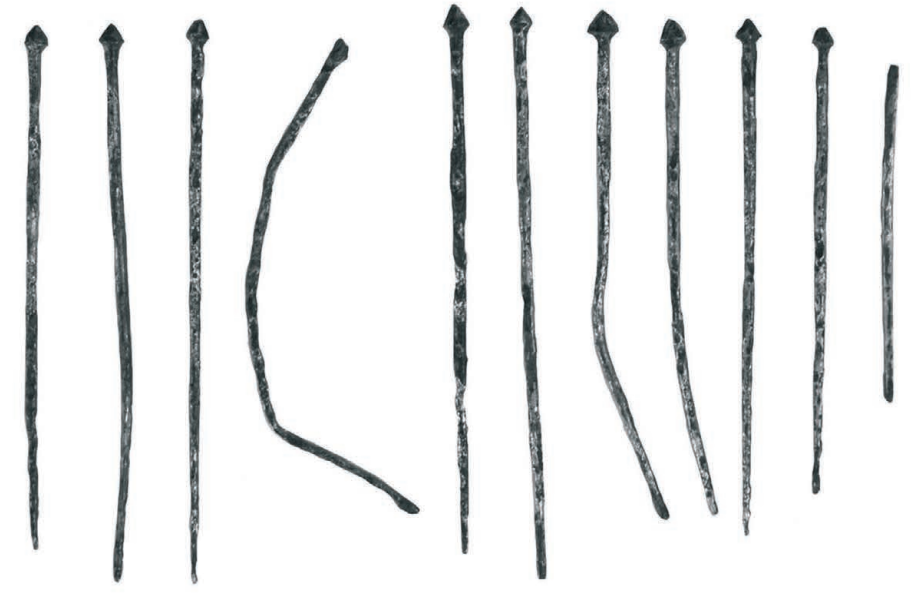

Н18

ТАБЛО LII

Н19

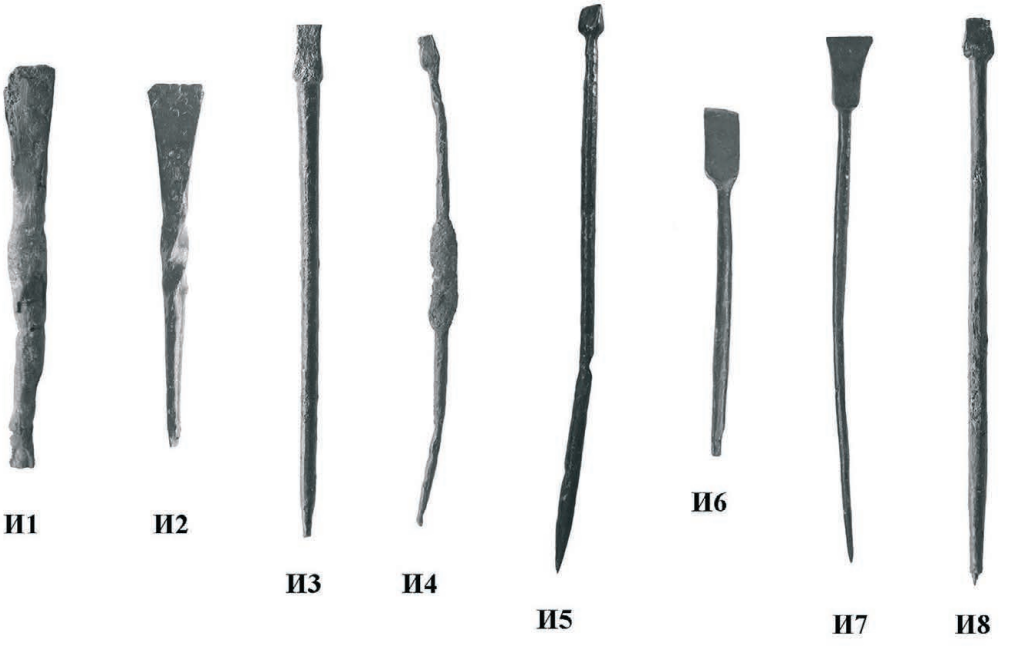

Н20

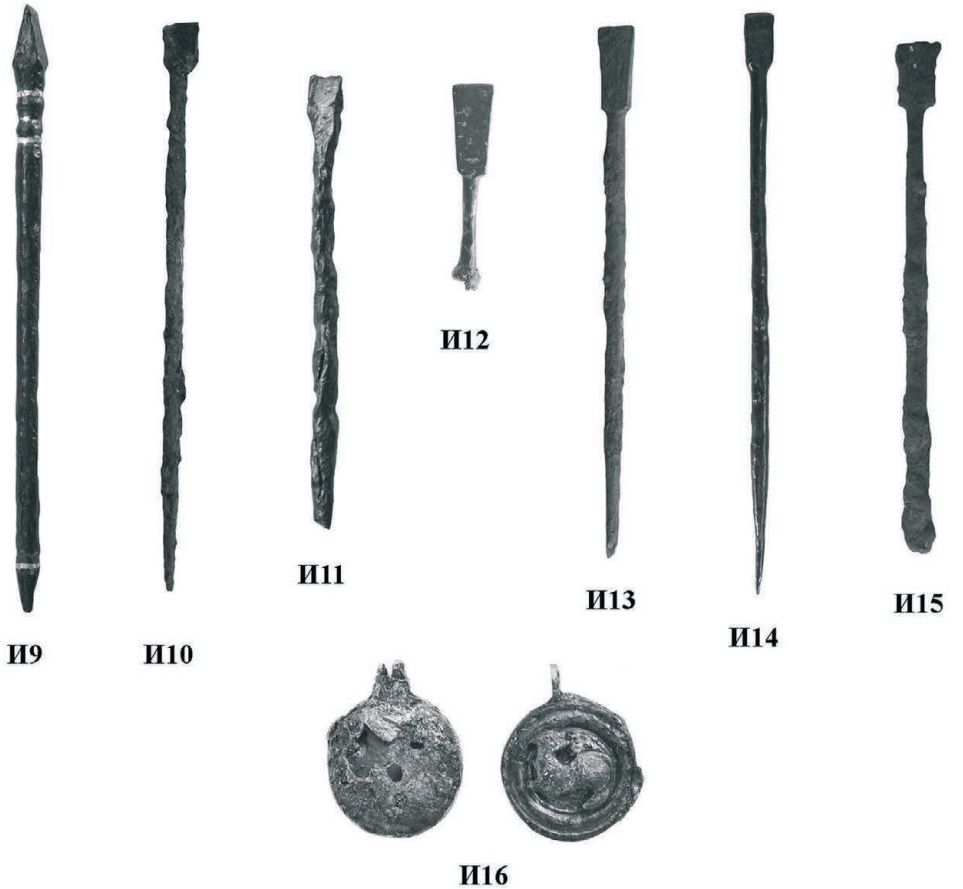

Н21

ТАБЛО LIII

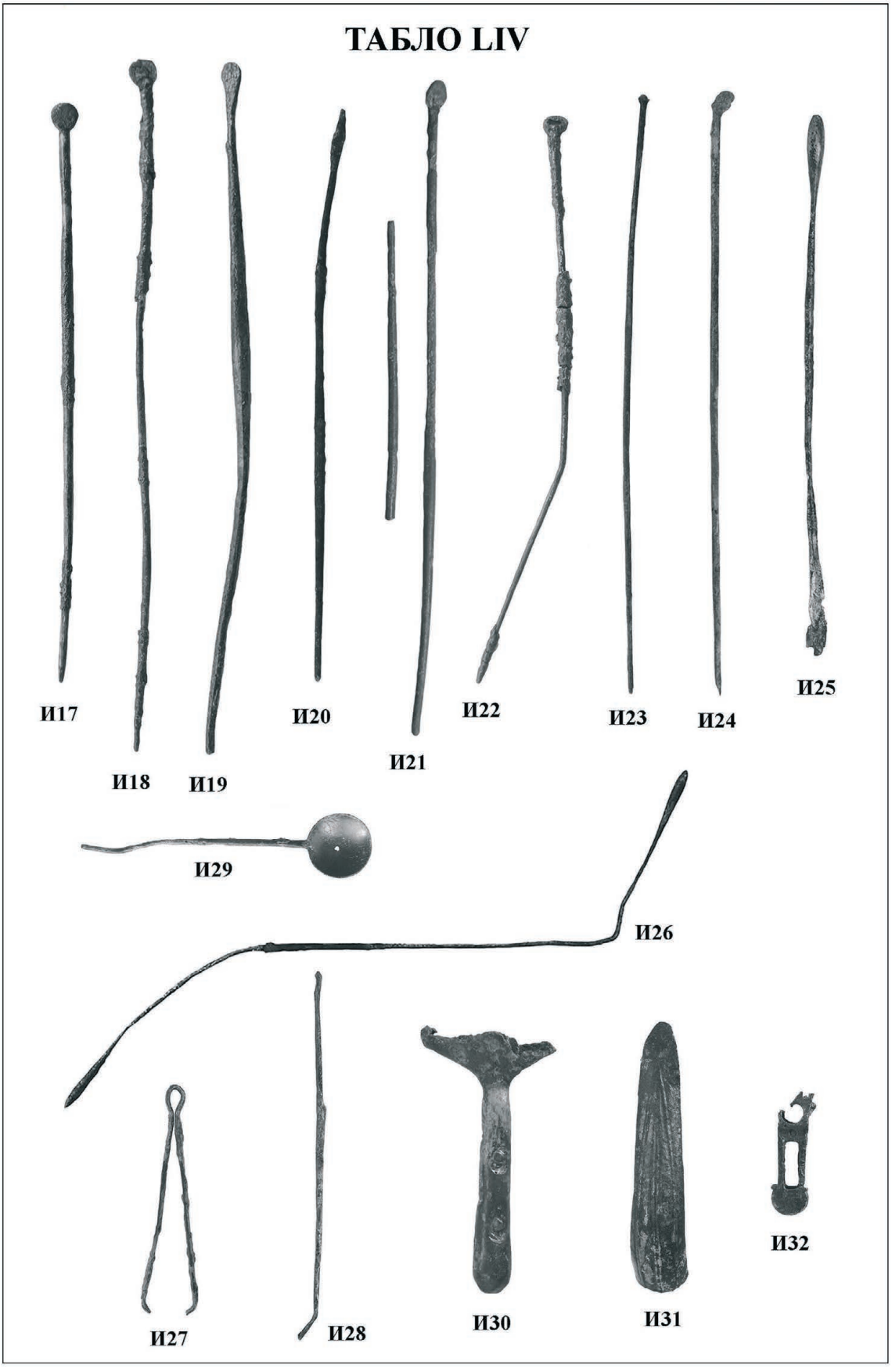
И1 И2 И3 И4 И5 И6 И7 И8

И9 И10 И11 И12 И13 И14 И15

И16

ТАБЛО LIV

ТАБЛО LV

И33

И34

И35

И36

И37

И41

И38

И39

И40

И42

И43

И44

ТАБЛО LVI

Зм1

Зм3

Зм2

Зм4

Зм5

Зм6

Зм7

Зм8

Зм9

Зм10

Зм11

Зм12

Зм13

Зм14

Зм15

Зм16

Зм17

Зм18

Зм19

Зм20

ТАБЛО LVII

В1

В2

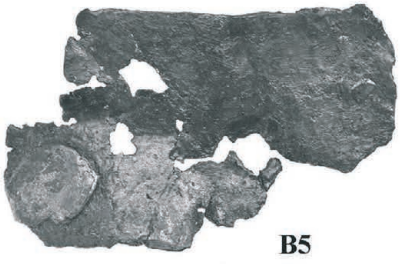
В3

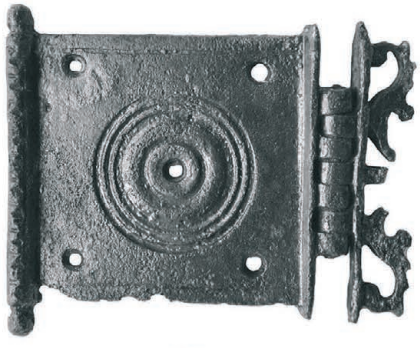
В4

В6

В5

В7

В10

В11

В12

В9

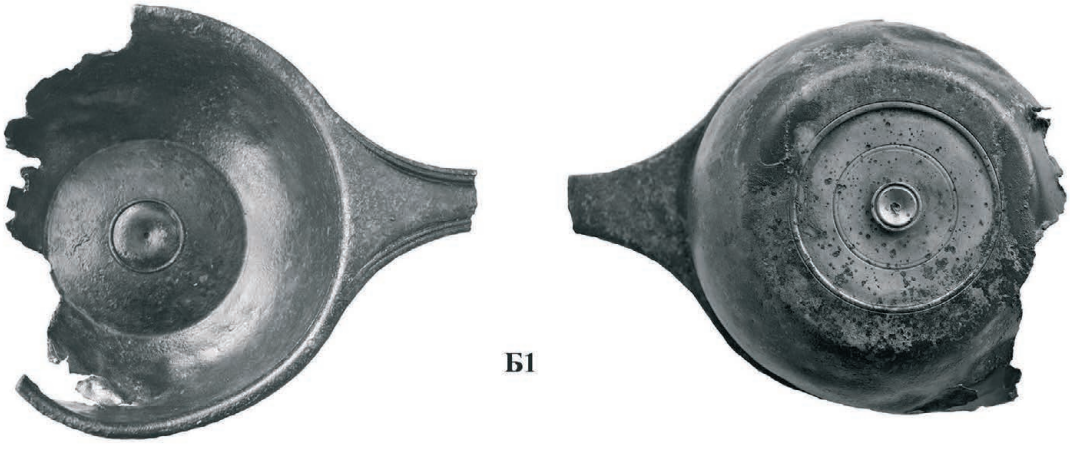

В8

В13

ТАБЛО LVIII

Б1

Б2

Б3

Б4

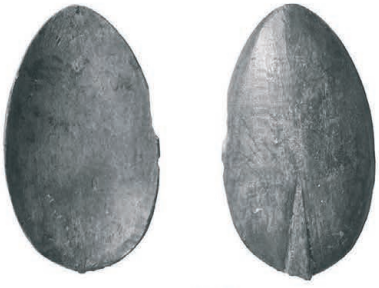

Б5

ТАБЛО LIX

Ко1

Ко2

Ко3

Ко4

Ко5

Ко6

Ко7

Ко8

Ко9

Ко10

Ко11

Ко12

Ко14

Ко13

Ко15

ТАБЛО LX

К1

К2

К3

К4

К5

К7

К6

К8

ТАБЛО LXI

К9

К11

К10

К12

К13

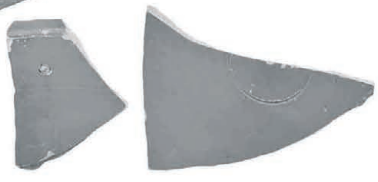

К14

К15

К16

К17

К18

К20

К19

К21

ТАБЛО LXII

К22

К23

К24

К26

К25

К27

К28

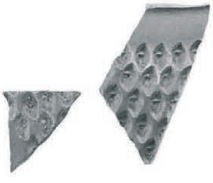
К29

К30

К32

К33

К34

К35

К36

К38

К37

К39

ТАБЛО LXIII

К40

К41

К42

К43

К44

К45

К46

К47

К48

К49

К50

К51

ТАБЛО LXIV

К52

К53

К54

К57

К56

К58

К59

К60

К61

К62

К63

ТАБЛО LXV

К64

К65

К66

К67

К70

К71

К73

К72

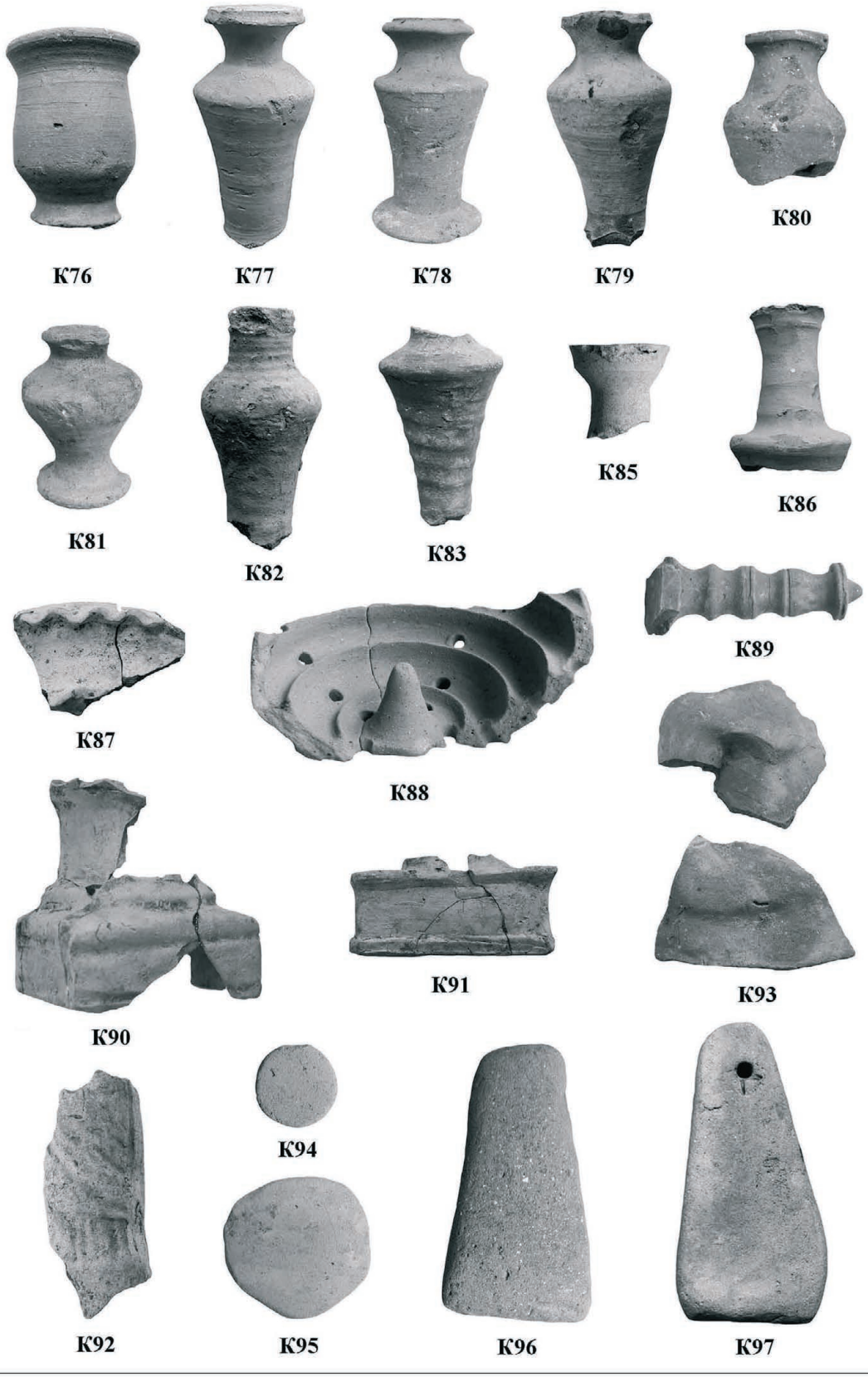

К74

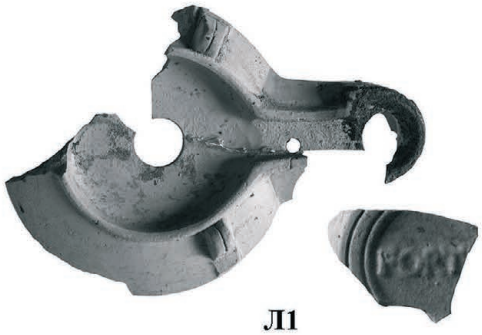

К75

ТАБЛО LXVI

К76
К77
К78
К79
К80
К81
К82
К83
К85
К86
К87
К88
К89
К90
К91
К93
К92
К94
К95
К96
К97

ТАБЛО LXVII

Л1

Л2

Л3

Л4

Л5

Л7

Л6

Л9

Л8

Л10

Л11

ТАБЛО LXVIII

P1

P2

P4

P3

P5

P6

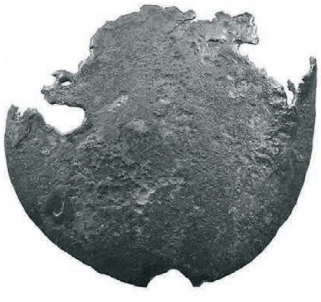
P7

P8

P10

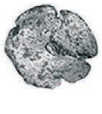
P9

P11

P12

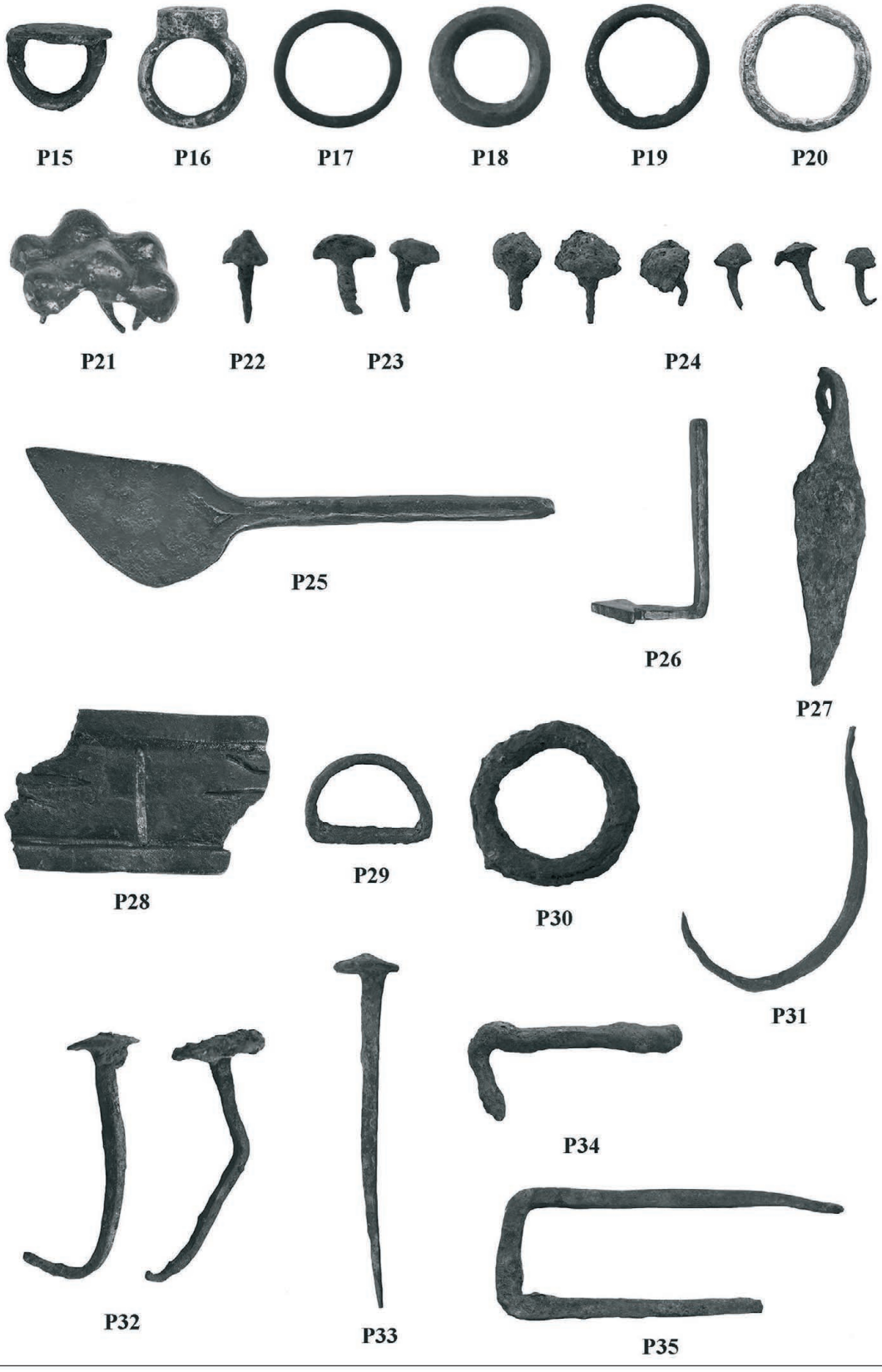

P13

P14

ТАБЛО LXIX

P15
P16
P17
P18
P19
P20
P21
P22
P23
P24
P25
P26
P27
P28
P29
P30
P31
P32
P33
P34
P35

ЛИТЕРАТУРА

Балканска 1964: А. Балканска. Керамика от разкопките в Сердика. – В: Т. Герасимов (ред.). Сердика. Археологически материали и проучвания. Т. I. София, 1964, 135–146.

Балканска 1990: А. Балканска. Вносна *terra sigillata*, открита в Ескус. – Археология XXXII, 1990, 4, 26–33.

Бешевлиев 1952: В. Бешевлиев. Епиграфски приноси. София, 1952.

Бобчев 1943: С. Бобчев. Сердика. Материали за изучаване на топографията, устройството и архитектурата на града. София, 1943 (Материали за историята на София, кн. 12).

Бобчев 1958: С. Бобчев. Итоги археологической кампании в Софии в 1952–1956 гг. – Советская археология, 1958, кн. 3, 211–217.

Бобчев 1989: С. Бобчев. Преглед на останките от Сердика, открити в течение на петдесет години. – В: В. Велков, Т. Иванов, М. Станчева (ред.). Сердика. Археологически материали и проучвания. Т. II. София, 1989, 37–58.

Борисова-Кацарова 2016: И. Борисова-Кацарова. Бележки върху укрепителната система на Сердика (Нови данни от района на западната порта на града). – В: Н. Кирова (ред.). Сборник в памет на М. Станчева (Сердика – Средец – София, 6). София, 2016, 51–66.

Борисова-Кацарова, Аладжов 2014: И. Борисова-Кацарова, А. Аладжов. Археологическо проучване на обект „Западна порта на Сердика“. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 366–369.

Борисова-Кацарова, Горянова 2015: И. Борисова-Кацарова, С. Горянова. Западна порта на Сердика. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 508–511.

Борисова-Кацарова, Станев 2017: И. Борисова-Кацарова, Ал. Станев. Западната порта на Сердика. – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 314–317.

Ботева 2013: Д. Ботева. За локализирането на бесите и на тяхното Дионисово прорицалище (шестнадесет години по-късно). – В: В. Коцева (съст.). История и култура на старопланинското население (по примера на общините Етрополе и Сунгурларе). София, 2013, 91–116.

Ботева 2017: Д. Ботева. Създаването на провинция Тракия. – В: Хр. Попов, Ю. Цветкова (съст.). ΚΡΑΤΙΣΤΟΣ. Сборник в чест на професор Петър Делев. София, 2017, 157–168.

Ботева 2018: Д. Ботева. Августа Траяна: поредното връщане към началата. – В: Ив. Вълчев (съст.). Stephanos archaeologicos ad 80 annum professoris Ludmili Getov (Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis, Supplementum VI). София, 2018, 243–248.

Ботева-Боянова 2014: Д. Ботева-Боянова. Етнонимът „мизи“ и топонимът „Мизия“ в античните текстове от средата на I в.пр.Хр. до средата на I в.сл.Хр. – В: Д. Ботева-Боянова. Античните текстове и тяхното четене днес. Акценти от осем века фрагментарна история на древна Тракия (IV в.пр.Хр. – IV в.сл.Хр.). София, 2014, 110–137.

Бояджиев, Трантеев 2012: Г. Бояджиев, Б. Трантеев. Спасително археологическо проучване на обект „Метростанция 7–II“ (Лъвов мост) – София. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 311–313.

Бояджиев 2002: Ст. Бояджиев. Сердика (*Serdica*). – В: Р. Иванов (ред.). Римски и ранновизантийски градове в България. Т. I. София, 2002, 125–180.

Боянов 2008: И. Боянов. Римските ветерани в Долна Мизия и Тракия (I–III в.). София, 2008.

Брукнер 1987: О. Брукнер. Импортована и Панонска керамичка продукција са аспекта друштвено-економских промена. – В: О. Брукнер, В. Даутова-Рушевљан, П. Милошевић. Почеци романизације у југоисточном делу провинције Паноније. Нови сад, 1987, 27–44.

Вагалински 1993: Л. Вагалински. Стригили от римската епоха от територията на днешна България. – Археология, XXXV, 1993, 2, 22–35.

Величков 2014: Ж. Величков. Спасителни археологически разкопки в УПИ IX–11 от кв. 16, Зона Г–14, Център, по плана на гр. София, ул. „Веслец“ № 13. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 370–372.

Велков 1989: В. Велков. Сердика – I хил.пр.Хр. – VI в.от н.е. (В светлината на писмените извори). – В: П. Динеков (ред.). София през вековете. Т. I. Древност, Средновековие, Възраждане. София, 1989, 14–26.

Венедиков, Петров 1964: Ив. Венедиков, Т. Петров. Църквата „Св. Георги“ в София. – В: Т. Герасимов (ред.). Сердика. Археологически материали и проучвания. Т. I. София, 1964, 77–108.

Владкова 2006: П. Владкова. Обработка на кост и рог в съвременните български земи през римската епоха и Късната античност. – В: Р. Иванов (ред.). Археология на българските земи. Т.2. София, 2006, 246–287.

Владкова 2011: П. Владкова. Античен производствен център при Павликени (Долна Мизия). Велико Търново, 2011.

Владкова 2018: П. Владкова. *Novae*. Изделия от кост и рог. Велико Търново, 2018.

Върбанов 2005: В. Върбанов. Сексагинта Приста и дакийските войни (85–89 г.) на император Домициан. – Известия на Регионален исторически музей – Русе, 9, 2005, 66–72.

Върбанов 2002: Ив. Върбанов. Гръцки императорски монети. Т. I–III. Бургас, 2002.

Генчева 1987: Е. Генчева. Типология и датиране на ранноримските фибули от Южна България. – Археология XXVIII, 4, 1987, 30–43.

Генчева 2002: Е. Генчева. Първият военен лагер в *Novae*, провинция Мизия (Северна България). София – Варшава, 2002.

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I в.пр.н.е. до края на VI в. на н.е. Велико Търново, 2004.

Генчева 2013: Е. Генчева. Метални находки от разкопките на агората на Никополис ад Иструм. – В: В. Динчев (ред.). In honorem professoris Георги Кузманов (Известия на Националния археологически институт, XLI). София, 2013, 187–236.

Генчева 1999: И. Генчева. Кризата в Римската империя през I в. и римските провинции. – В: З. Гочева (ред.). Studia in memoriam magistri Georgi Mihailov. София, 1999, 234–239.

Георгиев 1959: Г. Георгиев. Останки от първобитно селище в центъра на София. – Известия на Археологическия институт, XXII, 1959, 329-332

Георгиева, Велков 1974: С. Георгиева, В. Велков. Библиография на българската археология (1879–1966). Второ преработено и допълнено издание. София, 1974.

Геров 1949: Б. Геров. Романизмът между Дунава и Балкана. Ч. I. От Август до Хадриан. – Годишник на Софийския университет, Историко-филологически факултет, XLV, 4 (1948/1949 г.). София, 1949, 4–91.

Геров 1950: Б. Геров. Северната граница на провинция Тракия. – Известия на археологическия институт, 17, 1950, 11–29.

Геров 1953: Б. Геров. Романизмът между Дунава и Балкана. Ч. II. От Хадриан до Константин Велики. – Годишник на Софийския университет, Филологически факултет, XLVII (1950/1952 г.). София, 1953, 17–409.

Геров 1961: Б. Геров. Проучвания върху западнотракийските земи през римско време. Ч.I. – Годишник на Софийския университет, Филологически факултет, LIV, 3, 1959/60, София, 1961.

Геров 1967: Б. Геров. Проучвания върху западнотракийските земи през римско време. Ч. II. – Годишник на Софийския университет, Факултет по западни филологии, LXI, 1, 1967. София, 1967.

Геров 1969: Геров, Б. Проучвания върху западнотракийските земи през римско време. Ч. III. – Годишник на Софийския университет, Факултет по западни филологии, LXII, 2, 1969, 121–246.

Геров 1980: Б. Геров. Земевладението в римска Тракия и Мизия (I–III в.). Годишник на Софийския университет, Факултет по класически и нови филологии, LXXII, 2, 1977. София, 1980.

Даутова-Рушевльан 1987: В. Даутова-Рушевльан. Нумизматички налази и трговачки промет. – В: О. Брукнер, В. Даутова-Рушевльан, П. Милошевић. Почеци романизације у југоисточном делу провинције Панониje. Нови сад, 1987, 47–64.

Делев 2014: П. Делев. История на племената в Югозападна Тракия през I хил.пр.Хр. София, 2014.

Димитрова 2007: Ст. Димитрова. Буребиста и Помпей – съюзници или врагове. Списание на БАН, 4, 2007, 57–62.

Димитрова-Милчева 1980: Ал. Димитрова-Милчева. Антични геми и камеи от националния археологически музей в София. София, 1980.

Динчев, Гатев 1999: В. Динчев, Й. Гатев. Разкопките при археологическия музей в София. – Археология, XL, 3–4, 1999, 49–61.

Динчев 2010: В. Динчев. Античните градски площадни комплекси и тяхната съдба през късната античност: *Serdica.* – Археология, LI, 3–4, 2010, 24–40.

Динчев 2011а: В. Динчев. Към характеристиката на градоустройството на *Serdica.* – Археология, LII, 1–2, 2011, 61–77.

Динчев 2011б: В. Динчев. Обществените бани на *Serdica.* – В: Ст. Станев, В. Григоров, Вл. Димитров (ред.). Изследвания в чест на Стефан Бояджиев, София 2011, 101–124.

Динчев 2013: В. Динчев. Северната крепост на *Serdica* (Serdica II). История и актуално състояние на проучванията. – В: В. Динчев (ред.). In honorem professoris Георги Кузманов (Известия на Националния археологически институт, XLI). София, 2013, 237–279.

Журавлев 2010: Д. Журавлев. Краснолаковая керамика юго-западного Крыма I–III вв.н.э. (По материалам позднескифских некрополей Бельбекской долины). Симферополь, 2010.

Иванов 2004: М. Иванов. Надписът на стратега Διουζιης Δημοσθένους. – Археология, XLV, 1–2, 2004, 83–86.

Иванов 2011а: М. Иванов. Обект „Метростанция 8–II“, гр. София, античен период. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 316–319.

Иванов 2011б: М. Иванов. Резултати от археологическите проучвания във връзка с изграждането на Метростанция 8–II, София. – Паметници, реставрация, музеи, 3–4, 2011, 3–10.

Иванов 2012а: М. Иванов. Археологическо проучване през 2011 г. на обект „Метростанция 8–II“, гр. София, централен сектор. Античен период. – Археологически открития и разкопки през 2011г. София, 2012, 315–317.

Иванов 2012б: М. Иванов. Археологическо проучване на обект „Подлез под бул. „Княгиня Мария Луиза“, гр. София“.– Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 318–320.

Иванов 2012в: М. Иванов. Раннoримска есхара от Сердика. – Археология, LIII, 1, 2012, 76–81.

Иванов 2013а: М. Иванов. Археологическо проучване на обект „Метростанция 8–II“, сектор „Изток“, гр. София през 2012 г. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 290–292.

Иванов 2013б: М. Иванов. *Terra sigillata* от Сердика. – В: В. Динчев (ред.). In honorem professoris Георги Кузманов (Известия на Националния археологически институт, XLI). София, 2013, 147–160.

Иванов 2013в: М. Иванов. *Insigne ingenuitatis* – ранноримска *bulla* от *Serdica*. – Археология, LIV, 2, 2013, 129–132.

Иванов, Ноева 2016: М. Иванов, В. Ноева. Археологическо наблюдение и спасително проучване при реализацията на проект „Античен културно-комуникационен комплекс Сердика“. – Археологически разкопки и проучвания през 2015 г. София, 2016, 546–549.

Иванов 1999: Р. Иванов. Долнодунавската отбранителна система между Дортикум и Дуросторум от Август до Маврикий. София, 1999.

Иванов 1993: Т. Иванов. Сердика в светлината на епиграфските паметници. – Годишник на националния археологически музей, 9, 1993, 225–231.

Иванов, Бобчев 1964: Т. Иванов. С. Бобчев. Разкопки върху площта на хотел „Балкан“ в центъра на София през 1952 – 1953 г. – В: Т. Герасимов (ред.). Сердика. Археологически материали и проучвания. Т. I. София, 1964, 9–76.

Кабакчиева 1983: Г. Кабакчиева. Типология и хронология на глинените червенолакови паници от Тракия (I–IV в.). – Археология, XXV, 4, 1983, 1–10.

Кабакчиева 1986: Г. Кабакчиева. Керамика от вилата при Ивайловград, II–IV в. (Разкопки и проучвания, XV) София, 1986.

Кабакчиева 2000: Г. Кабакчиева. *Oescus. Castra Oescensia*. Ранноримски военен лагер при устието на Искър. София, 2000.

Кацаров 1910: Г. Кацаров. Принос към старата история на София (Материали за историята на София, кн. 1). София, 1910.

Кацарова 2005: В. Кацарова. Пауталия и нейната територия през I–VI век. Велико Търново, 2005.

Кацарова и др. 2016: В. Кацарова, С. Горянова, Ал. Станев. Археологически проучвания на обект „Форумът на Сердика“ – площад „Св. Неделя“, гр. София. – Археологически открития и разкопки през 2015. София, 2016, 549–553.

Кацарова и др. 2017: В. Кацарова, С. Горянова, Ал. Станев. Археологически проучвания в северната половина на площад „Св. Неделя“ – гр. София през 2016 г. – Археологически открития и разкопки през 2016. София, 2017, 311–314.

Кацарова и др. 2018: В. Кацарова, С. Горянова, Ал. Станев. Археологически проучвания в северната половина на площад „Св. Неделя“, гр. София. – Археологически открития и разкопки през 2017. София, 2018, 253–256.

Кацарова и др. 2019: В. Кацарова, С. Горянова, Ал. Станев. Археологически проучвания на площад „Св. Неделя“, гр. София. – Археологически открития и разкопки през 2018. София, 2019, 279–282.

Кирова 2010: Н. Кирова. Медицината в провинциите Долна Мизия и Тракия (I – края на III в.) (Дисертации, 3). София,

Кузов 2004: Хр. Кузов. Ключалки и ключове за тоалетни сандъчета от римската епоха във Варненския археологически музей. – Известия на народния музей – Варна, 36–37 (51–52), 2004 (за 2000–2001), 188–211.

Кузов 2005: Хр. Кузов. Ключове и елементи за заключващи механизми от римската и ранновизантийската епоха във Варненския археологически музей. – Известия на народния музей – Варна, 38–39 (53–54), 2005 (за 2002–2003), 312–330.

Кънчев, Кънчева-Русева 1996: М. Кънчев, Т. Кънчева-Русева. Спасителни разкопки на Дългата могила до с. Караново, Новозагорско. – В: Т. Кънчева-Русева, Кр. Велков, В.

Игнатов. Проучвания на надгробни могили в Новозагорско. Русе, 1996, 17–70.

Маджаров 2009: М. Маджаров. Римски пътища в България. Принос в развитието на римската пътна система в провинциите Мизия и Тракия. Велико Търново, 2009.

Минчев 1988: Ал. Минчев. Антично стъкло от Западното Черноморие (I–VI в.). II. Чаши. – Известия на народния музей – Варна, 24 (39), 1988, 35–59.

Михайлов 1953: Ст. Михайлов. Археологически изследвания в центъра на София. – Исторически преглед, 1953, 5, 543–551.

Мушмов 1924: Н. Мушмов. Античните монети на Пловдив. – Годишник на народната библиотека в Пловдив. Пловдив, 1924.

Мънзова 1963: Л. Мънзова. Ключалки на касетки от римската епоха в Археологическия музей – София. – Археология V, 1963, 1, 17–25.

Паунов 2012: Е. Паунов. Монети и монетна циркулация в Кабиле и неговия хинтерланд, ~ 100 г.пр.Хр. – 98/117 г.сл.Хр. – В: Е. Пунов, Св. Филипова (съст.). ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ ΣΩΤΗΡΟΣ ΘΑΣΙΩΝ. Изследвания в чест на Иля Прокопов от приятелите и учениците му по случай неговата 60-годишнина. Велико Търново, 2012, 443–480.

Станев, Стоянова 2015: Ал. Станев, П. Стоянова. Спасителни разкопки на обект „Лъвов мост – транспортен възел“. – Археологически открития и разкопки през 2014. София, 2015, 511–514.

Станчева 1966: М. Станчева. Археологически материали за предримска София. – Известия на археологическия институт, XXXIX, 1966, 230–235.

Станчева 1985: М. Станчева. Сердонполис преди Сердика. – В: В. Велков (ред.). 100 години народен археологически музей Пловдив. Юбилеен сборник. Пловдив, 1985, 87–90.

Станчева 1989а: М. Станчева. Археологическото наследство на София. Формиране, състояние, проблеми. – В: В. Велков, Т. Иванов, М. Станчева (ред.). Сердика. Археологически материали и проучвания. Т. II. София, 1989, 6–36.

Станчева 1989б: М. Станчева. Формиране на градоустройствените традиции на Сердика. – В: П. Динеков (ред.). София през вековете. Т. I. Древност, Средновековие, Възраждане. София, 1989, 27–41.

Станчева 1994: М. Станчева. За Константиновия квартал в Сердика. – В: Т. Иванов (ред.). Сердика – Средец – София, 2, 1994, 53–81.

Стоянова 2018: П. Стоянова. Местно производство и вносни стоки. – В: М. Маринова, П. Стоянова, Т. Мешекова, М. Дойчинова. Под знака на Меркурий. Търговията в София. София, 2018, 24–29.

Стоянова 2019: П. Стоянова. Участък от северната крепостна стена на Сердика. – Археологически открития и разкопки през 2018. София, 2019, 282–285.

Стоянова, Прокопов 2018: П. Стоянова, И. Прокопов. Колективна монетна находка от римски денари в Сердика (края на II в.пр.Хр. – началото на II в.сл.Хр.). – В: Д. Ботева-Боянова, П. Делев, Ю. Цветкова (ред.). Общество, царе, богове. Сборник в памет на проф. Маргарита Тачева (Jubilaeus, VII). София, 2018, 331–342.

Тачева 2000: М. Тачева. Власт и социум в римска Тракия и Мизия. София, 2000.

Тачева 2004: М. Тачева. За римските провинции Долна Мизия и Тракия (I–III в.). – В: Р. Иванов (ред.). Археология на българските земи. Т. I. София, 2004, 49–75.

Топалилов 2005а: И. Топалилов. Върху един аспект от политиката на Веспасиан в Тракия. – В: К. Рабаджиев (съст.). Stephanos archaeologicos in honorem professoris Ludmili Getov (Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis, Supplementum IV). София, 2005, 685–692.

Топалилов 2005б: И. Топалилов. *Aelia Pautalia.* – Известия на историческия музей – Кюстендил, 10, 2005, 93–100.

Топалилов 2012: И. Топалилов. Римският Филипопол. Топография, градоустройство и архитектура. Велико Търново, 2012.

Торбатов 2004: С. Торбатов. Пътна мрежа в Тракия и Мизия (I–III в.). – В: Р. Иванов (ред.). Археология на българските земи. Т. I. София, 2004, 76–95.

Торбатов 2012: С. Торбатов. Гарнизонът на Сексагинта Приста през I–III век. – Известия на регионален исторически музей – Русе, 15, 2012, 111–161.

Цвјетићанин 2001: Т. Цвјетићанин. Глеђосана керамика Горње Мезије. Београд, 2001.

Чернева-Тилкиян 1993: Сл. Чернева-Тилкиян. По въпроса за ранните стъкларски техники. – Известия на музеите в Южна България, 19, 1993, 93–103.

Чернева-Тилкиян 1995: Сл. Чернева-Тилкиян. Типология и хронология на стъклените чаши от Филипопол (I–VI в.). – Известия на музеите от Южна България, 21, 1995, 71–82.

Чолаков 2010: И. Чолаков. Римски и ранновизантийски метални инструменти от територията на България (I – началото на VII век). София, 2010.

Чолаков, Райчева 2019: И. Чолаков, М. Райчева. Археологическо проучване на обект „Късноантичен стопански комплекс и средновековно селище“ в землището на с. Мировяне, Столична община. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 382–385.

Чолакова 2006: А. Чолакова. Римски стъклени съдове от България (I–III в.). – В: Р. Иванов (ред.). Археология на българските земи. Т. 2. София, 2006, 209–244.

Шалганов 2008: К. Шалганов. Нови данни за укрепителната система на римския град Сердика. – В: В. Върбанова, Н. Кирова (ред.). Сердика – Средец – София, 4. София, 2008, 9–17.

Шалганов 2016: К. Шалганов. Археологическо проучване на терена на Ларгото (пл. „Независимост“) в София, 2009–2011 г. (предварително съобщение) – В: Н. Кирова (ред.). Сборник в памет на Магдалина Станчева (Сердика – Средец – София, 6). София, 2016, 36–44.

Шалганов, Кирова 2010: К. Шалганов, Н. Кирова. Археологическото наследство на София – проучване, състояние, проблеми и преспективи. – В: Л. Стоилова (ред.). Културно-историческо наследство на София: проблеми и перспективи. (Сердика – Средец – София, 5). София, 2010, 20–46.

Шаранков 2015: Н. Шаранков. Нови данни за тракийските стратези. – Археология, LVI, 1–2, 2015, 62–78.

Шаранков 2017: Н. Шаранков. Епиграфски открития през 2016 г. – Археологически открития и разкопки през 2016 г., София, 2017, 779–782.

Юрукова 1992: Й. Юрукова. Монетите на тракийските племена и владетели. София, 1992.

Alexandrova 2015: S. Alexandrova. The black-slipped pottery from Heraclea Sintica (1st – 4th c. AD). – In: L. Vagalinski, E. Nankov (eds.). Heraclea Sintica: from hellenistic polis to Roman civitas (4th c. BC – 6th c. AD). Proceedings of a conference at Petrich, Bulgaria, September 19–21, 2013 (Papers of the American research center in Sofia, 2). Sofia, 2015, 144–155.

Allason-Jones, Bishop 1988: L. Allason-Jones, M. C. Bishop. Excavations at Roman Corbridge: the Hoard. English Heritage Archaeological Report, 7, 1988.

Anderson 1984: A. S. Anderson. Roman Military Tombstones (Shire Archaeology, 19). Aylesbury, 1984.

Anderson-Stojanović 1992: V. R. Anderson-Stojanović. Stobi. The Hellenistic and Roman Pottery. Princeton, 1992.

Andreina 1999: M. Andreina. I governatori delle province procuratorie: carriere. – In: L'ordre equestre. Histoire d'une aristocratie (IIe siècle av. J.-C.–IIIe siècle ap. J.-C.). Actes du colloque internationale de Bruxelles-Leuven, 5–7 octobre 1995. (Publications de l'École française de Rome, 257). Rome, 1999, 391–462.

Băjenaru 2014: C. Băjenaru. Early Roman pottery groups from the central sector of the Late Roman city at Histria. – Materiale şi cercetări arheologice, Serie nouă, 10, 2014, 105–132.

Berard et al. 1993: G. Berard, J. Codou, J.-L. Fiches, G. B. Rogers, G. Sintés. *Matavo* (Cabasse, Var) et le *Pagus Matavonicus*. – Revue archéologique de Narbonnaise, 26, 1993, 301–337.

Beševliev 1964: V. Beševliev. Spätgriechische und spätlateinische Inschriften aus Bulgarien. Berlin, 1964.

Birley 2007: A. R. Birley. Hadrian to the Antonines. – In: Bowman, A. K., Garnsey, P. and Rathbone, D. (eds.). The Cambridge Ancient History. Vol. XI. The High Empire, A.D. 70–192. Cambridge (2nd edition, 2nd printing), 2007, 132–194.

Bishop 1988: M. C. Bishop. Cavalry Equipment of the Roman Army in the First Century A. D. – In: J. C. Coulston (ed.). Proceedings of the Fourth Roman Military Equipment Conference (BAR, International Series, 394). Oxford, 1988, 67–195.

Bishop 2002: M. C. Bishop. Lorica Segmentata. Vol. I: A Handbook of Articulated Roman Plate Armour (JRMES Monograph 1). Armatura Press, 2002.

Bishop, Coulston 2006: M. C. Bishop, J. C. N. Coulston. Roman Military Equipment. From the Punic Wars to the Fall of Rome. Oxford, 2006 (2nd edition).

Bojović 1977: D. Bojović. Rimska keramika Singidunuma. Beograd, 1977.

Brukner 1981: O. Brukner. Rimska keramika u Jugoslovenskom delu provincije Donjie Panonije. Beograd, 1981.

Conrad 2004: S. Conrad. Die Grabstelen aus Moesia Inferior. Leipzig, 2004.

Cool 2016: H. E. M. Cool. The Small Finds and Vessel Glass from Insula VI.1 Pompeii: Excavations 1995–2006. Oxford 2016.

Cowan 2003: R. Cowan. Roman Legionary 58 BC – AD 69. Oxford, 2003.

Crawford 1974: M. H. Crawford. Roman Republican Coinage. Cambridge, 1974.

Crummy 1983: N. Crummy. Colchester Archaeological Report 2: The Roman Small Finds from the Excavations in Colchester 1971–9. Colchester, 1983.

Crummy et al. 2016: N. Crummy, M. Henig, C. Ward. A Hoard of Military Awards, Jewellery and Coins from Colchester. – Britannia, 47, 2016, 1–29.

Curchin 1985: L. A. Curchin. Vici and Pagi in Roman Spain. – Revue des études anciennes, 87, 3–4, 1985, 327–343.

Cvjetićanin 2013: T. Cvjetićanin. Keramičke posude. – In: T. Cvjetićanin, M. Glumac, S. Krunić, D. Ratković, D. Šljivar. Pokloni Sofije i Milojka Dunjića. Beograd, 2013, 27–92.

Danov 1938: Chr. Danov. Antike Denkmäler in Bulgarien. – Известия на българския археологически институт, XI, 1937 (София, 1938), 196–206.

Danov 1977: Chr. Danov. Philippopolis, Serdica, Odessos. Zur Geschichte und Kultur der bedeutendstens Städte Thrakiens von Alexander d. Gr. bis Justinian. – Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, II Prinzipat. Bd. 7. Teilband 1. Berlin – New York, 1977, 241–300.

Danov 1979: Chr. Danov. Die Thraker auf dem Ostbalkan von der hellenistischen Zeit bis zur Gründung Konstantinopels. – Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, II Prinzipat. Bd. 7. Teilband 1. Berlin – New York, 1979, 21–185.

Davison 1989: D. P. Davison. The Barracks of the Roman Army from the 1st to 3rd Centuries A. D. (BAR, International Series, 472) Oxford, 1989.

Delev 2009: P. Delev. Once more on the Thracian Strategies of Claudius Ptolemy. – In: Хр. Попов, А. Тенчова (ред.). Сборник в памет на проф. Велизар Велков. София, 2009, 246–253.

Derks, Roymans 2002: T. Derks, N. Roymans. Seal-boxes and the Spread of Latin Literacy in the Rhine Delta. – In: A. E. Cooly (ed.). Becoming Roman, writing Latin? Literacy and Epigraphy in the Roman West (Journal of Roman Archaeology, Supplementum Series 48). Portsmouth, 2002, 87–134.

Deschler-Erb 1998: S. Deschler-Erb. Römische Beinartefakte aus Augusta Raurica. Rohmateriale, Technologie, Typologie und Chronologie (Forschungen in Augst, 27). Augst, 1998.

Deschler-Erb 1999: S. Deschler-Erb. Ad Arma! Römisches Militär des 1 Jahrhunderts n. Chr. in Augusta Raurica (Forchingen in Augst, 28). Augst, 1999.

Dilly 1978: G. Dilly. Les fibules gallo-romaines du Musée de Picardie. – Cahiers archéologiques de Picardie, 5, 1978, 157–175.

Dimitrova-Milčeva 2000: A. Dimitrova-Milčeva. *Terra sigillata* und dünnwandige Keramik aus Moesia Inferior (Nordbulgarien). Sofia, 2000.

Dimitrova-Milčeva 2006: A. Dimitrova-Milčeva. Die Bronzefunde aus Novae (Moesia Inferior). Warszawa, 2006.

Dintsis 1986: P. Dintsis. Hellenistische Helme (Archaeologia, 43). Roma, 1986.

Dobosi 2015: L. Dobosi. Roman Building Techniques Observed in the Municipium of Brigetio. – Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, 66, 2015, 183–202.

Dyczek 2001: P. Dyczek. Roman amphorae of the 1st–3rd centuries AD found on the Lower Danube. Warszawa, 2001.

Dyczek 2018: P. Dyczek. Novae – Western Sector (Section XII), 2011–2018. Preliminary Report on the Excavations of the Center for Research on the Antiquity of Southeastern Europe, University of Warsaw. – Novaensia, 29, 2018, 27–72.

Eck 2007: W. Eck. The Growth of Administrative Posts. – In: A. K. Bowman, P. Garnsey, D. Rathbone (eds.). The Cambridge Ancient History. Vol. XI. The High Empire, A.D. 70–192. Cambridge, 2007 (2nd edition, 2nd printhing), 238–265.

Eck, Pangerl 2014: W. Eck, A. Pangerl. Zwei Diplome für die Truppen der Provinz Thracia darunter des früheste unter Kaiser Domitian. – Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, 188, 2014, 250–254.

Errington 2006: R. M. Errington. Rome and Greece to 205 B.C. – In: A. E. Astin, F. W. Walbank, M. W. Frederiksen, R. M. Ogilvi (eds.). The Cambridge Ancient History. Vol. VIII. Rome and the Mediterranean to 133 B. C. Cambridge, 2006 (2nd edition, 7th printing), 81–106.

Ertuğ Ergürer 2018: H. Ertuğ Ergürer. Roman Pottery of Parion Necropolis. – In: D. Katsonopoulou (ed.). Paros IV. Paros and its Colonies. Proceedings of the Fourth International Conference on the Archaeology of Paros and the Cyclades, Paroikia, Paros, 11–14 June 2015. Athens, 2018, 189–198.

Ettlinger et al. 1990: E. Ettlinger, B. Hedinger, B. Hoffmann, Ph. M. Kenrick, G. Pucci, K. Roth-Rubi, G. Schneider, S. v. Schnurbein, C. Wells, S. Zabehlicky-Scheffenegger. Conspectus Formarum Terrae Sigillatae Italico Modo Confectae. Bonn, 1990.

Feugère 1985: M. Feugère. Les fibules en Gaule Méridionale de la conquête à la fin du Ve s. ap. J.-C. (Revue Archéologique de Narbonnaise, Supplément 12). Paris, 1985

Feugère 2009: M. Feugère. *Militaria* et objets en os et en métal. – In: Ch. Goudineau, D. Brentchaloff (eds.). Le camp de la flotte d'Agrippa à Frejus. Les fouilles du quartier de Villeneuve 1979–1981. Paris, 2009, 107–178.

Feugère, Abouzit 1995: M. Feugère, P. Abauzit. Les boîtes à sceau circulaire à décor zoomorphe riveté d'époque romain. – Revue archéologique de l'Est, Société archéologique de l'Est, 1995, 41–57.

Fischer 2014: Th. Fischer. Die Armee der Caesaren. Archäologie und Geschichte. Regensburg, 2014.

Furger et al. 2009: A. R. Furger, M. Wartmann, E. Riha. Die römischen Siegelkapseln aus Augusta Raurica (Forschungen in Augst, 44). Augst, 2009.

Fünfschilling 2015: S. Fünfschilling. Die römische Gläser aus Augst und Kaiseraugst (Forschungen in Augst, 51). Augst, 2015.

Gaebler 1935: H. Gaebler. Die antiken Münzen Nordgriechenlands. Bd. IV: Makedonien und Paionia. Berlin, 1935.

Gaggero 1980: E. Gaggero. The censitores provinciae Thraciae (in connection with two inscriptions of Albingaunum and Apri). – In: A. Fol (ed.). Pulpudeva. Semaines de l'histoire et de la culture thrace. Plovdiv, 4–19 octobre 1978. Sofia, 1980, 31–41.

Gáspár 1986: D. Gáspár. Römische Kästchen aus Pannonien. Antaeus. Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, 15. Budapest, 1986.

Gencheva 2012: E. Gencheva. Roman Military Equipment from the Bulgarian Lands (1st– 3rd c. AD). – In: L. Vagalinski, N. Sharankov, S. Torbatov (eds.). The Lower Danube Roman Limes (1st – 6th c. AD). Sofia, 2012, 83–120.

Gentscheva 1999: E. Gentscheva. Neue Angaben bezüglich des Militärlagers von Novae im Unterdonaubecken aus der frühen Kaiserzeit. – Archaeologia Bulgarica, III, 1, 1999, 21–33.

Gerov 1961: B. Gerov. Römische Burgerechtsverlichung und Kolonisation in Thrakien vor Trajan. – Studii Clasicae, 3, 1961, 107–116.

Gerov 1970: B. Gerov. Zum Problem der Strategien im römischen Thrakien. – Klio, 52, 1970, 123–132.

Gerov 1979: B. Gerov. Die Grenzen der römischen Provinz Thracia bis zur Gründung des Aurelianischen Dakien. – Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, II Prinzipat. Bd. 7, Teilband 1. Berlin – New York, 1979, 212–240.

Gohier 2018: P. Gohier. Roman lead-glazed pottery trade from Italy to Southern Gaul and its influence on local production: the example of Capitou workshop (France). – Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta 46, 2018, 203–210.

Gomez-Moreno 1925: M. Gomez-Moreno. Catalogo monumental de España: provincia de Leon (1906–1908). Madrid, 1925.

Greifenhagen 1975: A. Greifenhagen. Schmuckarbeiten in Edelmetall. Bd. II. Einzelstücke. Berlin, 1975.

Griffin 2007: M. Griffin. Nerva to Hadrian. In: A. K. Bowman, P. Garnsey, D. Rathbone (eds.). The Cambridge Ancient History. Vol. XI. The High Empire, A.D. 70 – 192. Cambridge, 2007 (2nd edition, 2ndprinthing), 132–194.

Gruen 2006: E. S. Gruen. The Expansion of the Empire under Augustus. In: A. K. Bowman, E. Champlin, A. Lintott. The Cambridge Ancient History. Vol. X. The Augustan Empire (43 B.C – A.D. 69). Cambridge, 2006 (5thprinting), 147–197.

Grüll 2018: T. Grüll. Origo as identity factor in Roman epitaphs. – In: G. Cupcea, R. Varga (eds.). Social Interactions and Status Makers in the Roman World. Oxford, 2018, 139–150.

Guiraud 1989: H. Guiraud. Bagues et anneaux à l'époque romain en Gaule. – Gallia, 46, 1989, 173–211.

Hanson 2007: W. S. Hanson. Elginhaugh: a Flavian Fort and its Annexe. Vols. 1, 2 (Britannia Monograph Series 23). London, 2007.

Hayes 1985: J. W. Hayes. Sigillate orientali. – In: Atalante delle forme ceramiche II. Ceramica fine Romana nel bacino mediterraneo (tardo ellenismo e primo impero). Encicloperia dell'arte antica. Suppl. 2. Roma, 1985, 1–96.

Hayes 2008: J. W. Hayes. Roman pottery: fine-ware imports. The Athenian Agora. Vol. 32. Princeton, New Jersey, 2008.

Heredia Bercero 2002: J. B. de Heredia Bercero. Wine: making, transporting and consumption in the Roman world. – In: J. B. de Heredia Bercero (ed.). From Barcino to Barcinona (1st to 7th-centuries). The archaeological remains of Plaça del Rei in Barcelona. Barcelona, 2002, 198–213.

Hind 2006: J. G. F. Hind. Mithridates. – In: J. A. Crook, A. Lintott, E. Rawson (eds). The Cambridge Ancient History. Vol. IX. The Last Age of the Roman Republic (146–43 B.C.). Cambridge, 2006 (7th printing), 129–164.

Hope 1997: V. M. Hope. Words and Pictures. The interpretation of Romano-british Tombstones. – Britannia, 28, 1997, 246–258.

Höpken 2003: C. Höpken. Herstellung quarzkeramischer Melonenperlen im römischen Flottenlager Köln Alteburg: Terminologie – Technologie – Befund. – In: B. Liesen, U. Brandl (Hg.). Römische Keramik. Herstellung und Handel. Kolloquium Xanten, 15.–17.6.2000 (Xantener Berichte, 13). Mainz am Rhein, 2003, 353–363.

Hull 1929: M. R. Hull. Ein römischer Reitergrabstein aus Colchester. – Germania, 13, 1929, 188–193.

Ivanov 2017: M. Ivanov. Earthenware in private worship. Examples from Serdica. – Bulgarian e-Journal of Archaeology, 7, 2017, 246–260.

Ivanov in print: M. Ivanov. From Timber to Fortification: Development of Serdica from Claudius to Marcus Aurelius. – In: M. Raycheva, M. Steskal (eds.). Roman Provincial Capitals under Transition. Proceedings of the International Conference held in Plovdiv 04–07.11.2019. Sonderschriften des Österreichischen Archäologischen Instituts, 61. Vienna (in print).

Ivanov 2019: St. Ivanov. Typology and Chronology of the Red Slip Ware from the Roman Manufacturing Complex in the Varbovski Livadi Site near Pavlikeni (North Bulgaria). – Archaeologia Bulgarica XXIII, 1, 2019, 1–31.

Ivanov 1973: T. Ivanov. Neuentdeckte Inschriften über die Bautätigkeit Neros in Thrakien. – Archaeologia Polona, 14, 1973, 209–213.

Ivčević 2010: S. Ivčević. 16. Spear butt; 19. Javeline butt; 20. Javeline butt; 91. Leaf-shaped and cordate pendant from a horse harness. – In: I. Radman-Livaja (ed.). Finds of the Roman Military Equipment in Croatia. Catalogue. Zagreb, 2010, 63–65, 98.

Junkelmann 2008: M. Junkelmann. Die Reiter Roms. Teil III: Zubehör, Reitweise, Bewaffnung. Mainz am Rhein, 2008 (4 Auflage).

Kalinka 1906: E. Kalinka. Antike Denkmäler in Bulgarien. Wien, 1906.

Kirin 2000: A. Kirin. The Rotunda of St. George and Late Antique Serdica: from Imperial Palace to Episcopal Complex. A Dissertation presented to the Faculty of Princeton University in Candidacy for the Degree of Doctor of Philisophy, 2000.

Kirova 2012: N. Kirova. Serdica/ Serdika. – In: R. Ivanov (ed.). Roman Cities in Bulgaria. Vol. I. Sofia, 2012, 199–260.

Kliškić 2002: D. Kliškić. Oruđe i oružje. – In: E. Marin (ed.). Longae Salonae. Split, 2002, 483–548.

Kolev 2017: Ph. Kolev. The Road Communications in the Middle Strymon Valley during the Roman and Late Antique Periods. – In: E. Nankov (ed.). Sandanski and its Territory during Prehistory, Antiquity and Middle Ages, Current Trends in Archaeological Research. Proceedings of an International Conference at Sandanski, September 17–20, 2015 (Papers of the American Research Center in Sofia, 3). Veliko Tarnovo, 2017, 144–151.

Koseva 2018: K. Koseva. Roman Glass from Serdica. – In: L. Vagalinski et al. (eds.) Proceedings of the First International Roman and Late Antique Thrace Conference "Cities, Teritories and Identities" (Plovdiv, 3rd – 7th October 2016) (Bulletin of the National Archaeological Institute, XLIV). Sofia, 2018, 333–342.

Kovács 2013: P. Kovács. *Territoria, pagi* and *vici* in *Pannonia*. – In: W. Eck, B. Féher, P. Kovács (Hgg.). Studia epigraphica in memoriam Géza Alföldy (Antiquitas 61). Bonn, 2013, 131–154.

Kremydi-Sicilianou 2002: S. Kremydi-Sicilianou. Victoria Augusta on Macedonian Coins. Remarks on Dating and Interpretation. – TEKMHRIA, 7, 2002, 63–84.

Larese 2004: A. Larese. Vetri antichi del Veneto. Venezia, 2004.

Leleković 2018: T. Leleković. How were Imitations of Samian formed? – Internet Archaeology 50, 2018. https://doi.org/10.11141/ia.50.18

Letta 2012: C. Letta. Nuove prospettive per lo studio di vici e pagi nell' Italia centrale appenninica. – In: E. Cecarroni, A. Faustoferri, A. Pessina (eds.). Valerio Cianfarani e le culture medioadriatiche. Atti del convegno, Chieti-Teramo 27–29 giugno 2008 (Quaderni di Archeologia d'Abruzzo, 2/2010). Firenze 2012, 65–69.

Leveau 1993: Ph. Leveau. *Territorium urbis*. Le territoire de la cité romaine et ses divisions: du vocabulaire aux réalités administratives. – Revue des études anciénnes, 95, 3–4, 1993, 469–471.

Lica 2000: V. Lica. The Coming of Rome in the Dacian World. Konstanz, 2000.

Lintot 2006: A. Lintot. The Roman Empire and its Problems in the Late Second Century. In: J. A. Crook, A. Lintott, E. Rawson (eds.). The Cambridge Ancient History. Vol. IX. The Last Age of the Roman Republic (146–43 B.C.). Cambridge, 2006 (7th printing), 16–39.

Lozanov 2015: I. Lozanov. Roman Thrace. – In: J. Valeva, E. Nankov, D. Grainger (eds.). A Companion to Ancient Thrace. Wiley Backwell, 2015, 75–90.

Mac Mahon 2003: A. Mac Mahon. The Taberna Structures of Roman Britain (BAR, British Series 356). Oxford, 2003.

Manning 1975: W. H. Manning. Roman Military Timber Granaries in Britain. – Saalburg Jahrbuch, 32, 1975, 105–129.

Marabini Moevs 1973: M. T. Marabini Moevs. The Roman Thin Walled Pottery from Cosa (1948 – 1954). Memoirs of the American Academy in Rome. Vol. 32. Michigan, 1973.

Martin 1995: A. Martin. Central Italian lead-glazed ware. – Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta 34, 1995, 63–68.

Martini, Paunov 2004: R. Martini, E. Punov. Early Roman Imperial Countermarked Coins. – Acta Musei Varnaensis II. Varna, 2004, 159–174.

Matei-Popescu 2018: Fl. Matei-Popescu. The Thracian strategiae in Scythia Minor. – In: Д. Ботева-Боянова, П. Делев, Ю. Цветкова (ред.). Общество, царе, богове. Сборник в памет на професор Маргарита Тачева (Jubilaeus VII). София, 2018, 107–118.

Mattingly 1936: H. Mattingly. Coins of the Roman Empire in the British Museum. Vol. III, Nerva to Hadrian. London, 1936.

Menzel 1986: H. Menzel. Die römischen Bronzen aus Deutschland. Bd. III. Bonn. Mainz am Rhein, 1986.

Mihailov 1966: G. Mihailov. *Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae*. Vol. IV. *Serdicae*, 1966.

Milovanović, Raičković Savić 2013: B. Milovanović, A. Raičković Savić. Seal Boxes from the *Viminacium* Site. – Старинар, LXIII, 2013, 219–236.

Mirković 2008: M. Mirković. Sirmium. Istorija rimskog grada od I do kraja VI veka. Sremska Mitrovica, 2008.

Mráv 2012: Z. Mráv. Kora császárkori militaria a Budaörs-kamaraerdeidűlői vicus területéről. – In: O. Katalin (ed.). Római vicus Budaörsön. Budapest, 2012, 529–552.

Nagy 2017: A. Nagy. Resatus and the Stamped Pottery (Aquincum Studies 1). Budapest, 2017.

Nenova-Merdjanova 2011: R. Nenova-Merdjanova. Production and consumption of bronzework in Roman Thrace. – In: I. P. Haynes (ed.). Early Roman Thrace. New Evidence from Bulgaria. Portsmouth, Rhode Island, 2011, 115–134.

Nikolić-Đorđević 2000: Sn. Nikolić-Đorđević. Antička keramika Singidunuma. Oblici posuda. – In: M. Popović (ed.). Singidunum. Vol. 2. Beograd, 2000, 11–244.

Oberhummer 1923: E. Oberhummer. Serdica. – In: W. Kroll, K. Witte (Hgg.). Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung begonnen von Georg Wissowa. Stuttgart, 1923, 1670–1671.

Orsolya et al. 2006: C. Orsolya, G. Dénes, K. Palágyi-Silvia. Terra sigillata edények a Veszpremi laszkó dezső museum gyűjteményéből. Veszprem, 2006.

Oxé et al. 2000: A. Oxé, H. Comfort, Ph. Kendrick. Corpus Vasorum Aretinorum. A Catalogue of the Signatures, Shapes and Chronology of Itallian Sigillata. Bonn, 2000.

Ožanić Rogulić 2010: I. Ožanić Rogulić. De caseo faciendo. – Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu, 27, 2010, 171–176.

Parissaki 2009: M.-G. Parissaki. Étude sur l'organisation administrative de la Thrace à l'epoque romain. L'histoire de stratégies. – Revue des études grecques, 122, 2, 2009, 319–357.

Paunov 2012: E. Paunov. Roman *aurei* in Moesia and Thrace from Augustus to Trajan. – Novensia 23, 2012, 146–158.

Paunov 2013: E. Paunov. From KOINE to Romanitas: the Numismatic Evidence for Roman Expansion and Settlement in Bulgaria in Antiquity (Moesia and Thracia, ca. 146 BC – AD 98/117). Submitted for a Degree of Doctor of Philisophy, Cardiff University, 2013.

Paunov, Doncheva 2013: E. Paunov, D. Doncheva. The Role and Military Significance of Moesia in the "Year of the Four Emperors" and under Vespasian. – Diomedes, Heft NF 6, 2013, 43–56.

Pavolini 1980: C. Pavolini. Appunti sui "vasetti ovoidi e piriformi" di Ostia. – Mélanges de l'Ecole français de Rome. Antiquité, 92/2, 1980, 993–1020.

Polak 2000: M. Polak. South Gaulish Terra Sigillata with Potter's Stamp from Vechten (Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta, Supplementum 9). Nijmegen, 2000.

Popilian 1976: G. Popilian. Ceramika romana din Oltenia. Craiova, 1976.

Poulter 1995: A. Poulter. Nicopolis ad Istrum: a Roman, Late Roman and Early Byzantine City. Excavations 1985 – 1992. (Journal of Roman Studies Monograph, 8). London, 1995.

Price, Cottam 1989: J. Price, S. Cottam. Romano-British Glass Vessels: a Handbook (Practical Handbook in Archaeology, 14). York, 1989.

Radman-Livaja 2004: I. Radman-Livaja. *Militaria Sisciensia* – nalazi rimske vojne opreme iz Siska u fundusu Arheološkoga muzeja u Zagrebu. Zagreb, 2004.

Reddé 2009: M. Reddé. Militaires romains en Gaule civile. – Cahiers du Centre Gustave Glotz, 20, 2009, 173–183.

RIC I: C. H. V. Sutherland. Roman Imperial Coinage. Vol. I. From 31 BC to AD 69. London, 1984.

RIC II: H. Mattingly, E. A. Sydenham. Roman Imperial Coinage. Vol. II. Vespasian to Hadrian. London, 1926.

Riha 1986: E. Riha. Römische Toilettgerät und medizinische Instrumente aus Augst und Kaiseraugst (Forschungen in Augst, 6). Augst, 1986.

Riha 1990: E. Riha. Der römische Schmuck aus Augst und Kaiseraugst (Forschungen in Augst, 10). Augst, 1990.

Riha, Stern 1982: E. Riha, W. B. Stern. Die römische Löffel aus Augst und Kaiseraugst (Forschungen in Augst, 5). Augst, 1982.

Rizzo 1998: G. Rizzo. I vasi arretini a Roma. – Mélanges de l'École française de Rome. Antiquité, 110/2, 1998, 799–848.

Robert 1967: L. Robert. Des Carpathes à la Propontide. – Studii Clasice, 9, 1967, 107–119.

Robinson 1959: H. S. Robinson. Pottery of the Roman period: chronology. The Athenian Agora. Vol. 5. Princeton, New Jersey, 1959.

Rodríguez-Almeida 1974: E. Rodríguez-Almeida. Sobre el uso del anforisco Cucurbitula. – Mélanges de l'Ecole français de Rome. Antiquité, 86/2, 1974, 813–818.

RPC I: A. Burnett, M. Amandry, P. P. Ripolès. Roman Provincial Coinage. Vol. I. From the Death of Caesar to the Death of Vitellius (44 B.C. – A.D. 69). London, 1992;

RPC II: A. Burnett, M. Amandry, I. Carradice. Roman Provincial Coinage. Vol. II. From Vespasian to Domitian (A.D. 69 – 96). London, 1999.

Ruseva-Slokoska 1991: L. Ruseva-Slokoska. Roman Jewllery. A Collection of the National Archaeological Museum – Sofia. Sofia, 1991.

Rusu-Bolindet 1997: V. Rusu-Bolindet. Griffe keramischer Paterae aus dem römischen Dakien. – Acta Musei Napocensis, 34, 1997, 325–388.

Sarnowski 1988: T. Sarnowski. Wojsko rzymskie w Mezji Dolnej i na polnocnym wybrezezu Morzsa Czarnego. Warszawa, 1988.

Schaltenbrand Obrecht 2012: V. Schaltenbrand Obrecht. Stilus. Kulturhistorische, typologisch-chronologische und technologische Untersuchungen an römischen Schreibgriffeln von Augusta Raurica und weiteren Fundorten (Forschungen in Augst, 45). Augst, 2012.

Schleiermacher 1984: M. Schleiermacher. Römische Reitergrabsteine. Die kaisezeitliche Reliefs des triumphierenden Reiters. Bonn, 1984.

Sharankov 2005: N. Sharankov. Unknown Governors of Provincia Thracia late I – early II century AD. – Zeischrift für Papyrologie und Epigraphik, 151, 2005, 235–242.

Sharankov 2011: N. Sharankov. Language and Society in Roman Thrace. – In: I. P. Haynes (ed.). Early Roman Thrace. New Evidence from Bulgaria. Portsmouth, Rhode Island, 2011, 135–155.

SNG: Sylloge Nummorum Graecorum – The Alpha Bank Collection. Athen, 2000; Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals. Danish National Museum. Copenhagen 1942 – 1977; Sylloge Nummorum Graecorum. Sammlung Hans von Aulock. Berlin, 1957 – 1968.

Speidel 2017: M. A. Speidel. Recruitment and Identity. Exploring the Meaning of Roman Soldier's Homes. – Revue internationale d'histoire militaire ancienne, 6, 2017, 35–50.

Stančeva 1978: M. Stančeva. Serdica aux confin de deux époques (IVe–VIe siècle). – Études historiques, 8, 1978, 107–122.

Stančeva 1987: M. Stančeva. Serdica au Ier–IVes. de n. ère à la lumière des dernier recherches archéologiques. – In: T. Ivanov et al. (eds.) Rechershes sur la culture en Mesie et en Thrace (Bulgarie), Ie - IVe siècle (Bulletin de l' Institut d' archeologie, XXXVII). Sofia, 1987, 61–74.

Sultov 1985: B. Sultov. Ceramic Production on the Territory of Nicopolis ad Istrum (Terra Antiqua Balcanica, 1). Sofia – Veliko Tarnovo, 1985.

Sumner 2009: G. Sumner. Roman Military Dress. The History Press, Stroud, 2009.

Šuljug, Filipović 2018: M. Šuljug, S. Filipović. Pannonian production of thin-walled pottery from Mursa: campus 2001–2015. – Rei Cretariae Romanae Fautores Acta, 46, 2018, 653–657.

Sydenham 1952: E. A. Sydenham. The Coinage of the Roman Republic. London, 1952.

Tarpin 2002: M. Tarpin. *Vici* et *pagi* dans l'Occident romain (Collection de l'École français de Rome, 299). Rome, 2002.

Tarpin 2009: M. Tarpin. Organisation politique et administrative des cités d'Europe occidentale sous l'Empire. – Pallas, 80, 2009, 127–146.

Ţentea, Matei-Popescu 2016: O. Ţentea, Fl. Matei-Popescu. The Cohors I milliaria Ituraeorum. New Approach to its Deployment. – In: М. Славова, Н. Шаранков (ред.). Studia Classica Serdicensia. Vol. V. Monuments and Texts in Antiquity and Beyond. Essays for the Centenary of Georgi Mihailov (1915–1991). София, 2016, 371–381.

Topalilov 2002: I. Topalilov. Manche Notizen zur "Geographia" von Claudius Ptolemaeus über die Städte in der römischen Provinz Thrakien. – In: L. Slokoska, R. Ivanov, V. Dinchev (eds.). The Roman and Late Roman City. The International Conference (Veliko Turnovo 26–30 July 2000). Sofia, 2002, 275–278.

Topalilov 2011: I. Topalilov. The Emperor and the City: a Case Study on the Link between Hadrian and Philippopolis, Thrace. – In: E. de Sena, H. Dobrzanska (eds.). The Roman Empire and Beyond: Archaeological and Historical Research on the Roman and Native Cultures in Central Empire (BAR, International Series, 2236). Oxford, 2011, 23–33.

Ulrich 2007: R. Ulrich. Roman Woodworking. New Haven and London, 2007.

Uroda 2010: N. Uroda. 62. Harness Pendant. – In: I. Radman-Livaja (ed.). Finds of the Roman Military Equipment in Croatia. Catalogue. Zagreb, 2010, 163.

Vagalinski 1995: L. Vagalinski. Roman Bronze Strigils and Rings for them from Thrace. – In: S. T. A. M. Mols, A. M. Gerhartl-Witeveen, H. Kars, A. Koster, W. J. Th. Peters (eds.). Acta of the 12th International Congress on Ancient Bronzes, Nijmegen 1992. Nijmegen, 1995, 435–443.

Varbanov 2007: I. Varbanov. Greek Imperial coins. Thrace (from Perinthus to Trajanopolis), Chersonesos Thraciae, Insula Thraciae, Macedonia. Vol. 3. Burgas, 2007.

Velichkov 2014: Zh. Velichkov. The Antique Theatre and the Amphitheatre of Serdica. – In: V. Vachkova, D. Dimitrov (eds.). Serdica Edict (311 AD). Consepts and Realizations of the Idea of Religious Toleration. Sofia, 2014, 249–260.

von Kaenel 1984: H. M. von Kaenel. Britannicus, Agrippina Minor und Nero in Thrakien. – Schweizer Numismatische Rundschau, 63, 1984, 127–166.

Webster 2002: G. Webster. The Legionary Fortress at Wroxeter. English Heritage, 2002.

Wheeler 2010: E. Wheeler. Rome's Dacian Wars: Domitian, Trajan and Strategy on the Danube. Part I. – Journal of Military History, 74, 2010, 1185–1227.

Wiedmann 2006: T. E. J. Wiedmann. From Nero to Vespasian. – In: A. K. Bowman, E. Champlin, A. Lintott (eds.). The Cambridge Ancient History. Vol. X. The Augustan Empire (43 B.C – A.D. 69). Cambridge, 2006 (2nd edition, 5thprinting), 256–282.

Wieser 1997: M. Wieser. Fibeln und Gürtel. – In: H. Ubl (Hg.). Katalog zur Schausammlung "Römerzeit" des Museums Lauriacum – Enns. Enns – Wien, 1997, 122–134.

Wilkes 2006: J. J. Wilkes. The Danubian and Balkan Provinces. – In: A. K. Bowman, E. Champlin, A. Lintott (eds.). The Cambridge Ancient History. Vol. X. The Augustan Empire (43 B.C – A.D. 69). Cambridge, 2006 (2nd edition, 5thprinting), 546–585.

SERDICA FROM CLAUDIUS TO HADRIAN

SUMMARY

Between 2010 and 2012, rescue archaeological excavations were carried out in the centre of Sofia in relation to the construction of Serdica II station of the capital's Metropolitan (Figs. 1, 2). An area of about 6000 m^2 was investigated by a team from the National Archaeological Institute with Museum, Bulgarian Academy of Sciences, under the author's direction. Among the most important results were the data about Serdica's initial development, to which the present study is dedicated.

The historical and epigraphic evidence about Serdica's early history are discussed in **CHAPTER I**. The stages of the Roman conquest of the Balkans are presented, as well as the military and administrative organisation of the province of Thrace, its borders, the road network, and the stages of urbanisation.

CHAPTER II offers a critical overview of the research on the early period of Serdica's development. The period to the middle of the 1940s is characterised mostly by accumulation of archaeological materials. In the following period, evidence of earlier occupation was obtained for the first time, prompting the theory about a continuity between an earlier Thracian settlement and the Roman city. After 1989, archaeological layers that could be dated to the 1st – early 2nd c. AD were documented at a number of sites (Fig. 18).

In **CHAPTER III**, the uncovered remains, structures, and finds from the archaeological investigations are presented. They are described by buildings and stratigraphic levels. At the end of the chapter the stratigraphy and chronology of the site is discussed.

Building A1 (Fig. 2, 4) is situated between *decumanus* 2 and *decumanus* 3, with three trenches set along the latter. Three levels were distinguished. The **first level** is at an elevation of 536.28/38 m. The layer consists of brownish-black to greyish-black soil with decayed wooden remains (Figs. 34, 37). A burnt plaster of the walls was also documented (Figs. 35–37). In **room 1**, parts of the northern and western wall of a building were investigated (Fig. 27, 38), built of vertical wooden posts. Finds: М13; М26; М28; М52; С9; С10; С11; И5; Н6; Б2; К35. In **room 2**, wooden elements and parts of a floor were discovered in the eastern half of the room (Fig. 28, 39). In the northern stratigraphic cross-section (Figs. 22, 35), there is a gap in the layer of burnt plasters, marking the existence of a wall that was removed. Finds: М11; С2; И21; И32; К16. In **room 3**, wooden planks, between 0.15 and 0.22 m wide, were uncovered (Figs. 29, 49). Finds: С4; Р7; К1; К39. In **room 4**, vertical wooden elements were discovered arranged in three rows, as well as a horizontal wooden plank in the eastern part (Figs. 30, 41). Finds: М1; М2; М30; М31; М41; М43; М44; М61; М64; М182; И38; Ф1; С1; С3; С6; Ко8; Ко12; Л6; К14; Р30. In **trench 2**, three small vertical stakes were documented, as well as elements from the construction (Figs. 6, 66). In **trench 3**, four vertical elements and a horizontal beam were discovered (Figs. 64, 69–70). Finds: М50; В3; К11.

The **second level** was marked by a layer of sand and fine river gravel of greyish-green colour (Figs. 47, 51) at an elevation of 536.64/67 m. In room 3, the level rises to an elevation of 536.70/76 m. The layer is of greyish-black to brownish-black clayey soil with decayed wooden remains (Figs. 34, 35, 36). In the north-western part of **room 1**, the wooden elements from the construction of a wall were discovered (Figs. 27, 42, 43). Along the western wall of room 1, stones were documented, probably from a wall (Figs. 12, 42). Finds: М51; М81; М91; М116; М117; М145; М161; М191; С13; С43; С46; И24; И30; Зм5; Зм7; Зм20; Ко9; Н12; Н13; Н15; Н16; К2; К3; К24; К33; К36; К41; К47; К54; К55; К57; К65; К69; К75; Р1; Р4; Р11; Р15; Р27; Р34. In the central part of **room 2**, part of a wall of a single course of river stones and a horizontal

wooden beam were uncovered (Figs. 6, 47). In the level of river gravel, a strip oriented east – west was traced, marking a partition wall. In the eastern part of the room, two horizontal wooden beams of L-shaped section were uncovered (Figs. 28, 39, 48). Around them, a single course of river stones from a wall was revealed. Similar elements were documented also in the southern part of room 2 (Fig. 46). Finds: M22; M62; M70; M118; M130; M187; C16; C31; C41; И23; И27; И36; Зм1; Зм8; Зм9; Зм10; Ко5; Ко7; Л1; H18; K5; P13; P14; P16; P28. In the northern part of **room 3**, a wooden beam from the construction of the walls was discovered (Fig. 58), and in the eastern part – another beam, probably from the construction of the floor. To the west of it, a row of river stones was uncovered, marking the foundation of a wall (Figs. 29, 49). At a lower level, wooden elements from the northern and the eastern wall of the same building were investigated (Figs. 29, 49, 50). The construction consists of vertical beams and planks. The western wall is made from two parallel planks, placed horizontally on their edges in order to make the faces of the wall. The inside is of wattle and daub, with traces from the decayed wood registered as thin darker strips between the planks (cf. Fig. 49). Finds: M148; C28; C32; И31; И39; Зм6; Зм16; Ко2; Ко14; K6; K9; P26. The northern border of the gravel level in **room 4** is at an angle to the northern wall of building A1 (Figs. 7, 51). Probably, another wall existed here and its wooden elements were removed. In the south-western part of the room, eight vertical wooden elements were discovered (Figs. 7, 31, 52); they belonged to the construction of the western, northern, and eastern walls of the room. In the south-eastern part of room 4, probably the continuation of the same building was discovered. A strip of decayed wood was documented, oriented east – west (Figs. 7, 53), and, at a lower level, four vertical beams of rectangular or square cross-section (Fig. 54). Finds: M42; M69; M85; M88; M90; M133; M139; M141; И7; И9; И10; Ф12; C37; B11; H3; H8; H9; H17; H20; H21; K58; K66; P18; P24. In **trench 3** along *decumanus* 3, three vertical beams were uncovered; they were situated to the east of the construction from the first level (Figs. 64, 70). Despite the lower level, at which they were investigated, the elements belong to the second level, as parts of them were detected at elevations of 536.55 m and 536.73 m (Fig. 72). Finds: M49; M172; C29; И42; И43; Зм2; K79; P3;P29.

Third level. In rooms 1, 2, and 4, the level of the floor is at an elevation of 537.04/07 m, and at 537.15/20 m in room 3. The level itself is of harder soil, at some places with inclusions of greyish-green sand and river gravel. The layer consists of darker, greyish-brown to brownish-black soil mixed with decayed wood (Figs. 36, 37, 68). In the northern part of **room 1**, a large wooden beam was documented (Fig. 6). To the east of the substructure of the later wall oriented north – south, two vertical posts were discovered. Seven similar elements were investigated next to the southern face of the earlier wall east – west (Figs. 33, 56). In the southern part of room 1, a stone wall was uncovered, built of two to four courses of stones bound with clay (Figs. 32, 55). Finds: Ф17; C38; И15; Л3; H5; K53; Зм19. In **room 2**, a quern-stone and pieces of planks were discovered on the floor, and a hearth in the southern part of the room (Fig. 57). The continuation of the wall from room 1 was also registered. Finds from the layer: M76; M82; M89; M125; M144; M146; M157; M165; M167; M179; M188; M190; C33; C40; C42; И13; И14; И41; H14; K17; K19; K20; K22; K23; K26; K27; K42; K44; K68; K91. In the western and northern part of **room 3**, two rows of stones were discovered, situated at an angle to the northern stratigraphic cross-section (Figs. 6, 59). At 2.60 m to the south of them, four small vertical stakes (Fig. 58) and an oven (Fig. 60) were uncovered. Finds: M178. In **room 4**, part of a wall was discovered, built of river stones bound with clay (Figs. 30, 61). On top of the stones, part of a horizontal wooden beam was discovered. The continuation of the wall was traced in the north-eastern part of the room (Figs. 7, 62). Finds: M48; M80; M143; M169; C18; B1; B4; K64; K87. In **trench 1**, at an elevation of 537.10 m, a row of stones was discovered next to the northern face of building A1 (Figs. 6, 71). In **trench 2**, part of the stone foundation of a wall was discovered, situated at an angle to the wall of building A1. Parallel to the western cross-section, three small stakes were registered, and at 1.30 m

to the east of them, more such stakes and a horizontal beam were discovered (Figs. 6, 12). Finds: P32.

Building A2 is situated to the north of *decumanus maximus* (Figs. 2, 5). No wooden remains of the constructions of the buildings were preserved.

Rooms 4, 11, and 12. The **first level** was registered in room 11, at an elevation of 539.25 m. It is marked by harder soil and the presence of an oven (Figs. 78, 85). The layer is of brownish-black clayey soil with thin greenish strips. Finds: C23; K8. The **second level** was registered in rooms 11 and 12 at an elevation of about 539.55/60 m. It is marked by a lighter layer of greenish-beige soil, with burnt spots and fired clay above it. The layer is of brownish-black clayey soil. In room12, an oven was discovered (Fig. 86). Finds: M12; M98; Ф13; C25; C26; K12; K32. The **third level** was uncovered at an elevation of 539.75/80 m in rooms 11 and 12, and at 539.64 m in room 4. The layer is of brownish-black clayey soil. In room 12, a room of rectangular plan was investigated (Fig. 81). Finds: M46; M63; Зм18; Л8; Л9; K49; K94; K96.

In **rooms 2 and 9**, the layers slope from south to north (Figs. 73, 87). The **first level** is registered at an elevation of 539.70/75 m in the southern part, down to about 539.50/54 m in the northern end. The layer is of greyish-brown colour. No structures were discovered. Finds: K13. The **second level** is marked by a thin sandy layer with charcoals and burnt clay at an elevation of 539.90/92 m in the southern part, down to about 539.85 m in the northern part. Above the floor, burnt clay debris were registered. Finds: M77; M103; P2; K10; K34; K70; K78; K84; K85. The **third level** is burnt, with gravel inclusions (from an elevation of 540.15 m in the southern part down to 540.00/539.95 m in the northern part). The layer is of darker brown soil with charcoals. In room 2, stones, roof tiles, and a structure of a roughly round plan were discovered (Figs. 80, 83). Finds: M36; M104; M140; M151; M153; C19; K31; K97.

In **room 5**, the layers slope from south to north (Figs. 75, 88). Two levels were traced. The **first level** is at elevations of 540.00 m (in the southern part) and 539.65/70 (in the northern part). The layer is of inhomogeneous brownish-black clayey soil with charcoals. No structures were identified. Finds: M3; M37; M97; M152; M170; Ф6; Ф11; Л4; K25; K56; K95. The **second level** is marked by a burnt spot in the southern part and a strip of brown clay. It begins at elevations of 540.18/20 m (in the southern part) and 539.85/90 m (in the northern part). No structures were identified. Finds: M106; M110; M135; M174; M189; Б4; K30; K80.

In **room 7**, two levels were identified, sloping from south to north (Fig. 77). The **first level** is at elevations of 539.85/90 m (in the southern part) and 539.60/65 m (in the northern part). The layer is of inhomogeneous brownish-black clayey soil with numerous charcoals. No structures were identified. Finds: M38; M102; M108; M122; M124; M149; M184; Ф4; C30; C48; И40; Л5. The **second level** was destroyed by fire and is at elevations of about 540.25/30 m (in the southern part) and 539.85/90 m (in the northern part). The layer is of brownish-black clayey soil with charcoals. In the southern part of the room, a situation of stones and bricks was uncovered (Fig. 84). Finds: M123; M136; M164; M166; Л10; Л11; K15; K45; K62; K67; K81.

In **room 6**, two levels sloping to the middle were registered (Fig. 74). The **first level** is at an elevation of about 538.95/539.00 m. No structures were identified. The layer is of brownish-black soil with small charcoals (Fig. 89). The **second level** is at an elevation of about 539.17/23 m. The layer is of lighter beige-brownish soil with inclusions of burnt clay (Fig. 89). No structures were identified and there are no finds.

In **rooms 1 and 3**, the **first level** is at an elevation of 539.90/95 m. The layer is of brownish-black clayey soil. Finds: K4. The next level is at an elevation of 540.15/18 m. The layer is identical. In room 3, part of the floor was uncovered (Fig. 82). Finds: K60.

Building A3 is situated to the west of building A4 and to the north of *decumanus* 3 (Figs. 2, 4). Remains were investigated only in the northern part of the building and to the east of it. The **first level** is at an elevation of 536.35 m. It is marked by charcoals, a wooden beam, and a stone (Figs. 9, 96). The layer is of brownish-black colour, with traces

of burning. Finds: M27. The **second level** is at an elevation of 536.60/62 m. It is marked by a layer of greyish-green sand with river gravel. The layer is of brownish-black soil, mixed with organic materials. To the east of building A3, part of a construction of vertical wooden elements was uncovered (Figs. 9, 97). Finds: M126; K88. The **third level** is at an elevation of 536.90/92 m and is marked by a layer of greyish-green sand. In the southern part, stones were uncovered in the stratigraphic cross-section (Fig. 95). Beneath the western wall of building A4, an earlier wall was discovered (Figs. 9, 98). Finds: M79.

Building A4 is situated to the west of *cardo maximus* and to the north of *decumanus* 3 (Figs. 2, 4). The **first level** is at an elevation of 536.40/46 m. The layer is of greyish-brown soil with brownish-black strips of decayed wood. In the south-western corner of **room1** and to the west of it, several beams were discovered (Figs. 8, 106, 113, 114). In the eastern part of the room, a wooden construction was investigated, consisting of four vertically planted planks and parts of wattle (Figs. 8, 109, 110). Finds: M15; M45; M57; M183; C5; C8; C22; C24; И25; И35; B9; K50. No preserved structures were identified in the other rooms of building A4. Finds: M16; M20; M21; M40; Б3; Ф2; Ф3; B2; Б3; K28. The **second level** is at an elevation of 536.57/60/65 m. In rooms 1 and 2, it was marked by a thin layer of greyish-green sand and river gravel. The layer is of greyish-black clayey soil and decayed wood. In the eastern part of **room 1**, part of a wall of a single course of river stones was uncovered (Figs. 8, 116). At the same level in the north-western part of the room, another row of river stoneswas discovered (Fig. 8), crossed by the later Roman wall. In the north-western part ofroom 1, part of a wooden partition wall was investigated (Figs. 8, 115). Finds: M47; M86; M115; M137; M154; M185; M186; Ф16; C47; Ко1; B10; H4; P31; K40; K90. In **room 2**, the gravel level is at an elevation of 536.62/70 m. In the eastern part, a wooden post was uncovered (Fig. 8). Finds: M39; M58; M99; M112; M113; M132; M173; C17. The level in **room 3** is at an elevation of 536.60/65 m. In the eastern part of the room, a brick structure was uncovered (Fig. 103). Finds: M100; M101; M107; M150; M160; M171; Ф7; Ко11; K46. The sandy-gravel level in **room 4** was identified at an elevation of 536.59/64 m. Wooden elements were discovered on top of it (Figs. 108, 117). Finds: M129; C34; Ко4. Finds from the layer to the west of building A4: M67; Ф9; Ф10; C12; C15; C36; C39; C46; Л7; K18; K76. The **third level** is at an elevation of 536.90/92 m. In **room 1**, part of a wall was uncovered at an elevation of 536.92/98 m in the southern stratigraphic cross-section. Finds: M19; M87; M176; P5; B7; K74. In **room 2**, the floor is at an elevation of 536.92/94 m. On top of it, planks and remains from a roof were discovered (Figs. 107, 119). Finds: M111; M158; C20; K29; K48; K77; K82. In the western end of **room 3**, fragments of planks were discovered at an elevation of 536.91/96 m. Finds: M78; M168; K71; K83. In **room 4**, a structure of decayed wood was uncovered at an elevation of 536.85/89 m. To the north of it, nine vertical wooden elements were discovered (Figs. 9, 118). Finds: M177; H19. Finds from the layer to the west of building A4: M134; M175; И11; Л2; Зм17; K61; K63; K72; K86; K93; P10.

Building A5 occupies an entire *insula*, delimited by *decumanus* 1, *cardo maximus*, *decumanus* 2, and *cardo* 1 (Figs. 2, 5). Early Roman layers were investigated only in rooms 12 and 13 (Figs. 5, 11). The stratigraphic observations are based mainly on the southern stratigraphic cross-section in room 12 (Figs. 120, 125). The **first level** was attested only in **room12**. It is marked by five planks at an elevation of 536.59/65 m (Fig. 126). Their northern ends were overlapped by two horizontal beams, with a construction of a wall of vertical flat beams and wattle discovered between them (Fig. 127). Finds: M24; B5; H10; И16; P23; P25. The **second level** was identified in both rooms at an elevation of 537.00 m. It is marked by a strip of greyish-white sand (Fig. 125). The layer above the level is of inhomogeneous greyish-white to brownish-black clayey soil. At an elevation of 537.13 – 537.20 m, roof tiles from a collapsed roof were discovered. In **room 12**, numerous wooden elements from the construction of the building were documented (Figs. 121, 122, 124). In the southern part, two horizontal beams were uncovered – of L-shaped cross-section and with mortises for

jointing at both ends (Fig. 124). At 2.20 m to the north of them, an identical beam was discovered, placed parallel to the already mentioned. To the south of the beams, at the place of their jointing, a vertical support was discovered. To the east and the west of it, parts of horizontal planks placed on their edges were discovered (Figs. 121, 128, 129). In the northern half of room 12, more wooden elements were discovered, some of them possibly from the wooden floor of the room. Finds: С14; И26; И28; В8. In **room13**, wooden elements from the construction of a building were discovered (Figs. 123, 131). At an elevation of 537.00 m, a horizontal beam of L-shaped cross-section was discovered in the same line with the beams in room 12 (Figs. 11, 131). To the north and south of the beam, four other wooden elements were discovered. Isolated river stones were uncovered around the described elements. Finds: М83; М119. The **third level** is at an elevation of 537.20 m. The layer above it is of brownish-black inhomogeneous soil. Few structures were identified at this level in **room12**. In the southern part, a cluster of stones was discovered at an elevation of 537.22 m. The stones in the northern part of room 12 may belong to walls from the third level, as their position on the plan corresponds with the outlines of the room from the second period. Finds: В6; Н11. In **room 13**, the foundation of a wall of river stones with a horizontal beam was uncovered (Figs. 11, 17). To the north of it, a plank, bricks and roof tiles were discovered (Figs. 130, 132). Finds: М114.

Building A6 is situated to the north of *decumanus* 1 (Figs. 2, 5). Early Roman layers were identified only in part of **room 2** and in **room 7**. The **first level** is at an elevation of 537.53/55 m. The layer is of inhomogeneous greyish-black soil with beige-greenish inclusions (Figs. 133, 135). There were no structures and finds. The **second level** is marked by a layer of sand and river gravel of beige-greenish to ochre colour at an elevation of 537.77/80 m (Fig. 133). In room 2, the brick foundation of an oven was uncovered (Fig. 136). Finds: М138; М156; Б5. The **third level** is at an elevation of 538.00 m (Figs. 150–153). It is marked by a strip of beige-ochre sand and river gravel. The layer above the level is of inhomogeneous greyish-black clayey soil. No structures and finds were identified.

Sector **Underpass** occupies the northern part of the site, to the west of *cardo maximus* (Figs. 2, 3). In grid squares А1, А2, В1, С1 and D1, the cultural layers have been disturbed to various extents by the construction of the underpass in 1968. The **first level** is at an elevation of 536.00 – 536.10/12 m. In some of the squares, there is denivelation down to 535.75/80 m (Figs. 160, 175). The layer is of brownish-black clayey soil mixed with decayed organic materials. In grid squares А1, А2, В1, and В2, small parts were investigated. The stratigraphic cross-sections illustrate well the characteristics of the layer (Figs. 137, 138, 151). There were no preserved structures. Finds: М33; С35; И4; И6; И17; И19; И33; И34; Зм3; Зм11; Зм12; Р21; Р22; Р35; К43; К51; К59. In grid square С2, only the southern part was investigated. The layer is identical to the above-described (Figs. 152, 153). Finds: М32. In the central part of grid square D2, a rectangular structure of decayed wood was investigated at a level of 535.80 m. The remains uncovered to the east and the south (in grid square Е2) outline a rectangular room with dimensions 3.30 x 2.40 m (Figs. 10, 154, 157). Finds: М23; И1; Зм13; Зм14; Ко3; Р6; Н1. In the southern part of grid square D3, part of a decorated clay plastering of a wall was discovered (Figs. 144, 160, 161). Finds: М29; К73. In grid square Е1, the level is at an elevation of 536.10 m. Isolated stones and parts of a plank were identified. Finds: И29; Р20. In grid squares Е2 and Е3, wooden elements from a wall were uncovered (Figs. 10, 146, 163, 164). Finds: М181; Ф14; Н2; К38; К52. In the eastern part of grid square Е4, part of a wooden construction was uncovered, probably the corner of a building (Figs. 148, 158). The continuation of this construction, of two vertical beams, was uncovered to east (Fig. 10). Finds: С21; Н7. In grid squares F1 – F2, a 1.30 m long wattle was discovered (Figs. 150, 168). There were no finds. In grid square F2, part of a wooden wall was uncovered, measuring 2.80 x 2.30 m (Figs. 10, 149, 165, 166). Its construction is of five vertical beams, around which thin sticks are interweaved. To the west of it, a massive wooden pillar from

the third period was uncovered. The coating of the wattle is of clay, sand, and fine gravel (Fig. 167). There were no finds. In the south-western part of grid square F3, four vertical beams were discovered next to the southern face of the later wall (Fig. 159). Finds: M180; Ф8; И2; И3. In most squares, the **second level** was marked by a greyish-green to beige-ochre gravel layer at elevations between 536.42/46 m and 536.50/52 m. In grid squares D2 – D3 and E2, there was a denivelation down to 536.05/10 m. The layer above the level is of brownish-black soil mixed with decayed organic materials. In grid squares A1, A2, B1, and B2, the layer of gravel is clearly detected (Figs. 137–139, 151). In grid square A2, part of a massive beam was discovered (Fig. 169). Finds: M60; P33. In the southern part of grid square C2, a cluster of stones with roof tiles and a fragment of a quern-stone was uncovered (Fig. 170). There were no finds. Within the limits of grid squares D2 – D4 and E1 – E3, only the layer was detected, without structures. Finds: M59; M75; C7; C27; И18; И44; P12; K92; Ф15. In grid squares F1 – F3, the level of gravel is an elevation of 536.40/46 m, with denivelation from east to west. In the southern part of the square, wooden elements were discovered (Fig. 171). Finds: M109; Ф5; P8. In the western half of grid square G3, wooden elements were discovered at an elevation of 536.52/62 m (Fig. 172). There were no finds. In most squares, the **third level** is of greyish-green sand and fine river gravel, at an elevation of 536.70/74 m (Figs. 151, 152, 157). The layer above the level is of lighter greyish-black soil. In grid squares A1, A2, B1, and B2, the level is at an elevation of 536.67/75 m. In grid square B2, isolated wooden remains were found on top of it. Finds: И12; K89; B13. In grid squares C1, C2, and D1 – D4, no preserved structures were documented. In grid squares D1 – D4, the level is between elevations of 536.34/37 and 536.57/60 m. Finds: M72; M147; M159; M163; C44; И20; И22; Зм4; Зм15; Ко6; Ко10; Ко15; P9; P17; P19; K7. In grid square E4, at an elevation of 536.75 m, a stone structure with flat upper surface was uncovered, probably the corner of a building (Fig. 148, Fig. 158). Finds: И8. In grid squares F1 – F3, part of a stone wall was investigated at an elevation of 536.65/69 m (Fig. 10, Fig. 173). In grid square F2, a massive wooden beam of rectangular cross-section was discovered, preserved to a depth of 0.65 m (Fig. 174). Finds: M34; M71; M142; Ко13; K37.

The stratigraphic evidence and the chronology of the separate periods are analysed in the last part of **CHAPTER III**. Over almost the entire area of the site, three levels of occupation could be observed, marking three chronological periods of the settlement's development. Only in the south-western part of building A2, only two levels were detected. The finds from the layers allow for synchronizing them with the second and third levels.

The chronology of the separate periods is defined most of all by the numismatic materials. A correlation is sought for with specific historical events that could have influenced the development of Serdica.

A total of 162 coins were discovered in the investigated layer, 12 of them effaced. Twenty-eight coins belong to the **first chronological period**. The latest is a coin of Nero (M57), struck in AD 63. There are no coins of the Flavian Dynasty, which fact suggests that the end of the period should be sought for before the advent of the new dynasty. The civil war of AD 68 – 69 seems to be a sufficiently important event, to which the end of the first period could be related. When Serdica emerged is more difficult to establish. The coins from the Hellenistic and Republican periods cannot be taken as an indicator, as there are no contemporary finds among the other materials. The emperors before Claudius are represented by isolated finds. Against this background, the 15 coins of Claudius mark a sudden influx of funds. Such an increase of the monetary circulation in a territory that was not urbanized could be related to the proclamation of Thrace as Roman province in AD 46 and the ensuing steps of the empire for ensuring the better administration of the new territories.

Seventy coins belong to the **second chronological period**. The presence of coins of Galba and Vitellius supports the presumed connection between the events of AD 68 – 69

and the changes in the development of Serdica. Significant monetary circulation is observed during the reign of the Flavian Dynasty and Trajan. The end of the period is defined by the latest issues of Trajan (M129, M130, M132, M133, M137, M152), struck between AD 103 and AD 111. Their issuing coincides with or follows immediately after the Second Dacian War. About AD 110/112, the province of Thrace was placed under the governance of *legatus Augusti pro praetore.* The synchronization of the latest coins from Serdica's second period with the administrative changes of AD 110/112 is hardly accidental. Most probably, these changes mark the end of the pre-urban status of the settlement.

Fifty-two coins belong to the **third chronological period**. As a whole, the period is dominated by pieces of Trajan and Hadrian, reflecting the contemporary money supply. The two latest coins (M168, struck in AD 129, and M169, struck in the period of AD 128 – 137) indicate that the end of the period should be sought for in the AD 130s. In AD 131/133 and in AD 134 – 138, Hadrian went through the Balkans. The provincial tours of the emperor were accompanied by a number of administrative changes and construction works. Hadrian's presence in Thrace could be regarded as a catalyst for urban development in the poorly urbanized territories of the province. The process is documented in Serdica in the changes in the appearance of the domestic architecture – the wooden constructions of the buildings of the third period are replaced by buildings of stone and mudbrick that date from the next period. The presented arguments allow for dating the end of the third period to AD 134 – 138.

The specifics of the layout of the buildings and the settlement are discussed in **CHAPTER IV**.

First period. In room 12 of building A5, part of a building was investigated, while it is impossible to be more precise about its layout and dimensions (Fig. 17). Another building was uncovered within the limits of building A1 (Figs. 12, 13). There is no positive evidence about its reach to the east and the west. Its southern limit is at about 1.30 m to the north of the southern wall of building A1. In room 1, a partition wall oriented east – west was documented, and two more with north – south orientation in Room 2. The archaeological evidence allows for reconstructing in building A1 a building oriented east – west, with two rows of rooms with chain-like arrangement. Dimensions of the building: (investigated) length 26 m and width 6 m. The northern and the southern rows of rooms differ in size along the north – south axis: the northern about 2.50 m, and the southern about 3.50 m. From west to east, the distance from the western wall and the next to the east is about 5.60 – 5.70 m; the distance to the next wall to the east is about 3 m. Within the limits of room 3, it is possible to presume the existence of two partition walls with north – south orientation, situated at about 3 m from one another and from the eastern wall in room 2. In each of the trenches 2 and 3 along *decumanus* 3, one western wall of building/room was registered, and part of a southern wall was also documented in trench 2, joining at an angle the western one (Figs. 12, 13). The orientation of the walls is identical to the remains in building A1. The distance between the building in trench 2 and the one in building A1 is about 2.50 m. The stratigraphic evidence from the northern cross-sections in rooms 1 and 3 indicates that these are probably two different buildings. In room 1 of building A4 and to the west of it, the remains of a wall oriented east – west were uncovered, and probably of perpendicular walls to the south and the north (Fig. 14). In the eastern part of room 1, part of a wall was discovered at some 8.50 m from the above-described. It cannot be said with any certainty whether these were parts of the same building. In the northern part of building A3, a fragment was discovered, probably of a horizontal beam next to a wall, indicating the existence of a wall oriented east – west (Fig. 15). Within the limits of the underpass, two parallel buildings were investigated, oriented north – south (Fig. 16). The eastern one has the following dimensions: 8 m (north – south) by 3.50/60 m (east – west). Its continuation to both north and south is very probable. The building may have had a

second row of rooms to the east. The western building is at some 2.50 m from the eastern one. Its uncovered dimensions are about 11 m (north – south) by 2.50 m (east – west). In its northern part, a room measuring 2.50 by 3 m was investigated. In the southern part of the building, the existence of two more rooms of similar dimensions could be presumed. A continuation of the building to the north, south, and west is quite possible.

The layout of the settlement during the first period reveals a uniform plan in the organization of the buildings. The investigated buildings are elongated structures with axial arrangement of identical rooms. The distance between the separate buildings is about 2.50 m, which could be interpreted as a street passage. The specifics of the layout of the buildings and their dimensions have parallels in the earth-and-timber barracks of the military camps from the Early Principate. Their hypothetical reconstruction corresponds to soldiers' barracks without portico, Type B after Davison. These observations allow for presuming that the first settlement was of military character, which is also supported by the finds.

The information of the **second period** is fragmentary and is based mainly on the investigations in buildings A1 and A5. The remains in rooms 12 and 13 of building A5 suggest a building that was oriented east – west (Figs. 17, 137–139). The width of the rooms is about 2.60 – 2.70 m. Possibly, in east – west direction the investigated space was divided in two or more parts by means of partition walls, shaping rooms with length of about 3 m. In rooms 1 and 2 of building A1, several rooms were registered (Figs. 12, 13). Only the eastern limit of the building is positively identified and it is possible that it continued in all other directions. The investigated remains belong to a dwelling of more complex layout, consisting of several blocks of rooms of various dimensions. The uncovered dimensions of the building are about 10 m (east – west) by about 6.50 – 7 m (north – south). The next building is at about 3 m to the east (Figs. 12, 29). Part of room was uncovered with an internal width of about 2.50 – 2.60 m (east – west) and a maximum uncovered length of about 3.50 m (north – south). There is no evidence about the layout of this building to the south and east. In room 4, the remains of the next building were discovered – or the continuation to the east of the building in room 3 (Fig. 13). In the south-western part of room 4, part of a room was uncovered, 2.50 m (east – west) by about 2 m (north – south, investigated); at about 4.50 m to the north of the northern wall of this room, probably the northern wall of the building was uncovered, with an investigated length east – west of about 3 – 3.50 m; in the south-eastern part of room 4 of building A1, part of the next room was discovered, measuring about 3.50 m (east – west) by 1.50 m (investigated part, north – south). There is no evidence about the continuation of the building in the eastern part of room 4 and beyond the limits of building A1. The arrangement of the above-described rooms seems to speak against an axial plan of the building. The buildings from the second period in rooms 3 and 4 of building A1 have the same orientation that differs from the one of the building in rooms 1 and 2. The remains in trench 3 along *decumanus* 3 and in buildings A3 and A4 indicate only the existence of identical orientation. The distance between the two walls oriented north – south in room 1 of building A4 (Fig. 14) is about 5.50 m, but it cannot be stated with any certainty whether they belong to the same building. The investigated remains in the underpass are insufficient for an interpretation of the layout of the buildings in this area.

The buildings of the second period of Serdica have a uniform layout, similar to the buildings from the first period. At a number of places, there is coincidence between the walls of the buildings from the two periods. In other cases, they shift a little, but preserve the same orientation. The main difference in the layout of the settlement could be seen in the eastern half of building A1, where the buildings shift with some 12–13 degrees compared to the earlier ones. The probable reasons for this change are commented upon in the final chapter. The layout of the investigated remains seems to reveal buildings with complex ground plan. There are also differences in the construction techniques. No street

passages have been positively identified between the buildings. The accumulated evidence allow for the following conclusions: the settlement from the second period of Serdica was rebuilt following a premeditated plan; it mostly followed the layout from the preceding period; there are major differences in the layouts of the separate buildings, indicating also functional differences.

The information about the buildings from the **third period** is most complete for building A1. The investigated remains in rooms 1 and 2 belong to a building measuring about 10 m (east – west) by 7.50 m (north – south). The internal arrangement in its western half coincides with the layout of the later building from the fourth period: in the northern part, there is a square room measuring about 5 by 5 m; to the south of it follows a smaller rectangular room measuring about 2 by 5 m. The uncovered walls in room 3 belonged to a room of probably rectangular plan and dimensions: 3 m (north – south) by about 4 m (east – west). To the south, there was most probably another room, about which nothing specific could be said. It is impossible to say whether the remains in room 3 were part of the same building, registered in rooms 1 and 2. In room 4, the northern and probably the eastern wall of a building were detected. There is no sufficient evidence about the layout of the building. The walls oriented east – west investigated in trenches 1 and 2 along *decumanus* 3 most probably mark the southern walls of the next building(s), situated at about 1.20 m to the north. In the northern part of building A4, parts of an eastern and a southern wall of a building were registered. The space to the east and to the north of them is divided by means of partition walls into three rooms of different dimensions. The western one measures 4 m (east – west) by about 2.50 m (investigated length, north – south). The next room measures 1.60 m (east – west) by about 2.10 m (investigated, north – south). Only the south-western part of the eastern room was investigated, with preserved dimensions 1.80 m (east – west) by 1.90 m (north – south). Nothing specific could be said about the overall layout of the building. Most probably, it continued to the south, the east, and the north, and its walls more or less coincided with those of the later building. Only one wall oriented east – west was uncovered within the limits of the underpass.

Despite the insufficient evidence, certain speculations could be made about the plan of the settlement from the third period. The layout of the building uncovered within the limits of building A1 could be reconstructed as axial with two rows of rooms of different width. The information from the archaeological investigations indicates that almost everywhere the registered walls from the third period adhere to, coincide with, or are partially disturbed by the walls from the following fourth period. In some cases, they were destroyed by the foundations of the later buildings. In others, the later walls step on the earlier remains. The layout of the buildings and of the settlement reveals similarities with the next period. It could be presumed that the paths of the later streets in most cases coincide with those of the streets from the third period. The registered buildings with presumed axial layout consist of various rooms and differ from the buildings that are typical of the military camps. There are also changes in the building techniques. The use of wood-and-earth construction predominates in the buildings, indicating a population of modest means and low housing standards.

CHAPTER V discusses the construction and the interior of the buildings. The construction technique during the **first period** is based entirely on the use of wooden elements. The walls are made of wattle plastered with daub. The supporting beams were placed in trenches, some 0.30 m wide and up to 0.35 m deep. At the base, stones were placed for strengthening the construction. The main wooden elements were placed in the corners of the buildings and along the length of the walls, at intervals of probably no more than two meters. Such supports were registered in the north-eastern part of room 2 of A1 (Figs. 6, 28), to the west of building A4, and in the underpass (Fig. 10). The evidence reveals the use mostly of posts of round and sometimes of square cross-section, between 0.10 and 0.20

m thick. Between the main supporting beams, there are thinner vertical elements that made the frame of the wattle. They are of rectangular or roughly triangular cross-section, between 0.12 and 0.22 m wide and between 0.04 and 0.08/0.10 m thick. They are placed at intervals of between 0.10 and 0.22 in one (Fig. 164), two (Fig. 69), or three rows (Figs. 30, 41). Between the above-described elements, a wattle was woven of thin sticks of round cross-section and diameter of 0.01–0.02 m (Figs. 127, 149, 150, 165, 168). The walls were plastered with clay, sand, and fine river gravel (Fig. 167).

At the base of the walls, there was almost always a horizontal beam of rectangular or square cross-section and preserved length up to 2.30 m (Figs. 66, 69, 96, 127, 163, 164). The beam is placed next to the inner side of the wall and shapes the transition to the floor. Only in room 12 of building A5, horizontal beams were attested on both sides of the wall (Figs. 126, 127). The function of these elements was probably to strengthen additionally the vertical construction, by means of jointing with the corner and the intermediate supporting elements. Such a joint at one of the ends of the horizontal beam was discovered in trench 2 along *decumanus* 3 (Fig. 66). The above-described beams probably served also as a base for the clay plastering of the walls, protecting it from the moisture.

At building A4, the wooden elements are more massive, of round or quadrangular cross-section and thickness between 0.12/0.14 m and 0.20/0.25 m (Figs. 106, 113, 114). The larger thickness indicates more solid construction. Such supports, arranged in rows, were used in the wooden *horrea* in the early Roman military camps. The elements from Serdica do not provide sufficient evidence for the plan of the building, but a hypothetical identification as a *horreum* should be kept in mind.

The roofs of at least some of the buildings were covered with roof tiles. Both *tegulae* and *imbrices* were attested. Their fragments are few, suggesting that the materials were removed from the buildings before they were destroyed. Probably, natural materials, wood and straw, were also used for covering the roofs. The floors were of beaten earth. In room 12 of building A5, a wooden cover of the floor was registered (Figs. 122, 126). The planks in room 3 of A1 probably also belonged to such a cover (Figs. 29, 49). The walls were plastered with clay and there was also a lime coating that was discovered fallen on the floor (Figs. 39, 42, 154, 157). Such coating is known from soldiers' barracks in the military camps. A decoration of the inner surface of the wall was also registered (Figs. 144, 160–162).

The materials that were used are wood, clay, and sand with river gravel. Oak wood was the main building material. For some of the vertical elements, softwood was used, probably fir, and vine-twigs were identified in the wattle. The other materials were obtained on the spot from the natural geological layers in the central parts of Sofia.

An important element of the interior of the buildings were the heating and/or cooking facilities. An oven was uncovered in the southern part of the site, with a diameter of about 0.60 m (Fig. 85). In Novae, such ovens have been interpreted as serving for baking bread.

The construction technique of the buildings from the first construction period of Serdica could be described as a vertical construction with the foundations strengthened in a narrow post-trench. The walls were shaped as a horizontal wattle with a height of at least 2.70 m. The constructive specifics of the buildings correspond to one of the building techniques that was typical of the earth-and-timber military camps. The existence of such buildings in Serdica could be taken as an argument in favour of the presence of Roman troops.

The buildings from the **second period** also have wooden construction. The supporting elements were placed in a narrow trench excavated beforehand or in holes, up to 0.60 – 0.65 m deep. In some cases, they step on a large stone with flat upper surface (Figs. 29, 50). The distance between two adjacent supports is never more than 2.20 m. Between them, there were vertical elements of irregular quadrangular, triangular, or oval cross-section (Figs. 49, 50, 52). The construction of the intermediate sections of the wooden wall, between the supporting beams, was founded in a trench excavated in advance, some 0.25–0.30 m wide

and up to 0.35 m deep. The arrangement in plan of the discovered vertical elements suggests that a horizontal wattle was woven between them and was plastered with clay (Fig. 49). The corner beam in room 3 of building A3 was shaped with a notch, where the ends of the wall were placed (Figs. 29, 50). The remains of wattle were attested also in building A4 (Fig. 117).

In some of the investigated buildings, beams were discovered that were of L-shaped cross-section and rectangular mortises (8 by 10 cm) at both ends (Figs. 122, 124). The beams were about 2.50 m long, 0.20 m wide, and 0.12–0.14 m thick. Such were discovered in building A5. In building A1, they were placed in a foundation of a single course of river stones (Figs. 47, 48). In room 4 of building A1, and in room 1 of building A4, again foundations of a single course of river stones were documented (Figs. 49, 116). The mortises at the ends of the beams indicate the use of jointing. Such a joint was preserved on the northern beam in room 12 of building A5 (Figs. 122, 124). The horizontal beams lay on the floor and probably had no constructive function. In the openings at their ends, vertical stakes were driven that served rather to fix the beams firmly to the ground. The supporting elements of the construction of the building were placed immediately behind the above-described horizontal beams. In building A5, a massive vertical beam of oval cross-section was preserved to the south of the ends of the two horizontal beams (Figs. 121, 129). At about 1.60 m to the west of it, the next beam was placed, as indicated by the hole in the ground that served to fix it. Similar vertical supports and holes for fixing them were attested also in rooms 2 and 4 of building A1 (Figs. 39, 52, 54). Probably, the function of the horizontal profiled beams was similar to that of the beams adhering to the walls from the first period – shaping the transition to the floor and additionally strengthening the lower parts of the walls.

The partition walls were less thick. The investigated remains indicate that they were also made of wattle. Most probably, the construction was plastered with clay and panelled with wood.

The buildings were covered with roof tiles or perishable materials. Fragmentary roof tiles are rarely attested, suggesting they were removed in advance for reuse. Possibly, only some of the buildings had such a cover, while for the rest, straw and wooden elements were used. The floors of the buildings were of beaten earth with a thin cover of sand and river gravel (Figs. 47, 51). The surfaces of the walls were plastered with clay and, for some of them, a thin layer of lime coating could be presumed. The use of planks and bark for covering the walls is also attested. Both manners of arrangement are attested – horizontally and vertically. Parts of horizontal panelling with planks were discovered in the building in room 12 of A5 (Figs. 128, 129) and on both faces of the western wall of the building in room 3 of A1 (Figs. 29, 49, 50). Similar treatment was attested in the case of the partition wall that was uncovered within the limits of room 1 of building A4 (Fig. 115). Lining with vertically placed pieces of bark was attested in the northern part of the site (Fig. 97). Large pieces of bark, probably used for the same purpose, were documented in building A1 (Figs. 27, 42, 43). The use of the above-described wooden elements for lining the external or both sides of the walls was probably meant as additional insulation against the atmospheric moisture.

The attested building materials are stones, wood, clay, river gravel, and sand. From the various types of wood, mainly the use of oak is attested.

Heating/ cooking facilities were investigated in room 12 of building A2, where an oven of oval plan and dimensions of 0.40 by 0.55 m was uncovered (Fig. 86). The same had a base of brick fragments and a clay dome. In building A6, another domestic oven was investigated. Its base measured 1.12 by 1.14 m and consisted of nine bricks (Fig. 136), on top of which the outline of the dome was preserved, with diameter of 0.80 m.

The constructive specifics of the buildings from the **third period** differ from what was used in the previous two. The main difference is the construction of stone foundations at the base of the wooden construction. Such stone foundations were attested almost everywhere at the site. The foundations were built of stones bound with clay and arranged

in one to three courses. They are some 0.50–0.55 m wide and up to 0.40 m high. The stone foundations were partially dug into the ground. Their function was probably to provide greater stability of the construction and to prevent the decay of the wooden elements. The wooden construction was built on top of them. In buildings A1 and A5, horizontal beams were registered on top of the stone foundations (Figs. 30, 61; 130, 132). These examples suggest that the wooden beam served as a base, to which the vertical wooden elements were fixed. Various versions of this type of construction were widespread in both earth-and-timber military camps and the civilian architecture. The construction of the superstructure of the wooden walls remains purely hypothetical. Based on the scant evidence, it could be presumed that a wooden construction was used – a grid of jointed vertical and horizontal beams. Between the main elements, there were small rectangular or square openings, filled with wattle and daub.

Remains from partition walls were attested in building A1 (Figs. 33, 56, 58), trench 2 (Fig. 12), and the northern part of building A4 (Figs. 15, 118). Two types of walls could be distinguished. The first one is of thicker wooden posts of round cross-section and a diameter of 0.08–0.10 m, planted at some 0.20 m from one another. Probably, the upper parts were made of wattle and daub. Having in mind the size of the supporting elements and their dense arrangement, these walls most probably had also constructive function. The second type of partition walls were made of thinner posts, between 0.04 and 0.06 m in diameter, arranged at 0.25–0.60 m from one another. Probably, their superstructure was also of wattle and daub.

The roofs of the buildings were covered with roof tiles, as attested by the remains in building A5 (Figs. 130, 132) and building A4 (Figs. 107, 119). The floors were of beaten earth, sometimes covered with a layer of sand and river gravel. An additional cover of planks could be assumed in room 4 of building A4 (Fig. 118). The walls most probably had plastering of clay that concealed their inner structure. There is no evidence of coating with lime or paint and no traces of decoration.

For the construction of the buildings from the third period, stones, wood, clay, sand, and gravel were used, obtained from the immediate vicinity of the settlement. Among the types of wood, the use of oak predominated, but the use of softwood is also attested.

In building A1, a brick base of a domestic oven was uncovered (Fig. 60), measuring 0.80 by 0.96 m and situated next to the one of the partition walls of the building (Fig. 12).

The constructive specifics of the buildings from the third period of Serdica correspond to the so-called construction of wooden elements on a stone-sill. This construction technique is attested in both military and civilian architecture. It became widespread from the beginning of the 2nd century AD onwards, when it was attested also in Serdica.

The finds discovered during the archaeological investigations are discussed in **CHAPTER VI**. Their description, chronology, and parallels are presented in the catalogue.

The numismatic materials (Pl. XXXVIII–XLVII) consist of **192 coins**, including pieces from the 1st c. AD discovered in later contexts. Ten Hellenistic coins were discovered, seven of them in later contexts (M1 – M10). The Roman republican coinage is illustrated by three denarii (M12 – M14), one of them from a later context. The Roman imperial coinage begins with four coins of Augustus (M15 – M18), the last two from later layers. A coin of the Thracian king Rhoemetalces (M11) is from the same time. The reigns of Tiberius and Caligula is attested with respectively three (M19 – M21) and four coins (M22 – M24). The coinage of Claudius marks an increase compared to the preceding specimens. Thirty-one coins were attested (M26 – M50; M53 – M56 from later contexts), among which one sestertius of Britannicus (M28) and two provincial issues of Thessalonica (M51, M52). The coins of Nero are ten (M57 – M65, M66 from later context), among them three coins of Thessalonica. Galba is attested with one denarius (M67), and Vitellius with seven coins (M68 – M72; M73, M74 from later contexts). The Flavian Dynasty is attested with 22 coins of Vespasian (M75

– M91, M92 – M96 from later context), five of Titus (M97 – M101), and 20 of Domitian (M102 – M119, M120 – M121 from later context), among them issues of Philippi and Philippopolis. The reign of Nerva is illustrated by seven coins (M122 – M126, M127 – M128 from later context). The coinage of Trajan is attested with 34 coins (M129 – M161), among them three of Philippopolis and Germae. The reign of Hadrian is represented with eight coins (M162 – M169). There are numerous bronze issues of the colony Philippi – ten coins (M170 – M179). The effaced coins are twelve (M180 – M191), three of them countermarked (M180, M181, M187), and one cut it half (M183).

The presence of Hellenistic coins and Republican denarii does not indicate contemporary habitation – they were part of the monetary circulation in Serdica during the Roman period. Probably, Hellenistic bronze coins compensated for the shortage of small denominations. The Roman republican coins are only denarii and the quality of the metal was the reason for the long circulation of these issues. The excavations in the last ten years revealed their considerable role in the monetary circulation in the 1st and early 2nd c. AD, and isolated examples occur even later.

The assemblage of coins allows for some observations on the monetary circulation in Serdica during the period under consideration. In the first period, Republican denarii predominate, which fact was confirmed by the discovery of the hoard during the excavations of the Largo in 2015. The number of heavier bronze coins is limited (three sestertii and two dupondii). Bronze asses predominate (18 pieces), and one should add to them some of the coins discovered in later contexts, as it could be presumed that they entered the local market in the period under consideration. The considerable wear and the presence of countermarks (M180, M181) indicates their intensive circulation. The presence of provincial coins is negligible (only two). The shortage of small bronze pieces was compensated for by means of cutting coins in half (M183) and probably by the use of Hellenistic coins.

During the second period of Serdica's development, there was an influx of silver coins (14 pieces), more than half of which arrived up to the reign of Titus. Seven more denarii were discovered in later contexts, but some of them probably entered the circulation in the second period. One aureus was also discovered. The heavy bronze coins are better represented (six sestertii and eight dupondii). Asses predominate (31 pieces) and the majority of them arrived during the reign of the Flavian Dynasty. The circulation of bronze pieces was supplemented with issues of the provincial mints of Thessalonica, Philippi, and Philippopolis (14 pieces). The circulation of bronze coins from the earlier period continues.

The number of coins during the third period of Serdica is comparable with that in the preceding period. Thirteen denarii illustrate the silver coinage. There are five sestertii, while there is a certain increase in the number of the dupondii (10 specimens). There is a decrease in the number of the asses (14 pieces), to which one should add three of the effaced coins that circulated in Serdica during the third period. The provincial bronze coinage is illustrated by ten coins, most of them of Philippi.

The majority of the coins were minted in Rome (about 120 of the identifiable specimens). The mints of Lugdunum, Antiochia, Ephesus/Pergamum, Caesarea, and Perinthus are also represented. A cast specimen probably originates from the Danube Limes. The autonomous provincial coinage is represented mostly by pieces of Thessalonica (9), Philippi (10), and Philippopolis. For the first period, only bronze coins minted in Thessalonica under Claudius and Nero are attested. The coins of Philippi entered the market in the second and mostly in the third period.

Part of the coin assemblage indicates connections with military personnel. The sestertius of Augustus (M16) belongs to a monetary series that was meant for payments to the Roman armies in the eastern provinces and the Balkans. The rare sestertius of Britannicus (M28) probably belongs to a special issue by Claudius that aimed to legitimize the future emperor in front of the army. The presence of silver-plated denarii (M26, M79, M100, M129)

is typical for the sites of military character. The cast piece M36 could be attributed to the so-called *limes falsum* coins, attested in the monetary circulation of the military sites along the limes. The large number of coins of Galba and Vitellius indicates a considerable influx of funds in Serdica that could be explained with military payments. Such a hypothesis suggests the presence at that time in Serdica of people related to the Roman army (soldiers or veterans).

The **glass** finds are represented by 48 entries in the catalogue (Pl. I–IV, XLVIII–XLIX). The ribbed bowls (forms Isings 3a и 3b) and the conical lotus-bud beakers (form Isings 31) predominate. Isolated specimens attest the presence of forms Isings 12, 17, 32, 33, and 82 B1. The three beads (C46 – C48) made of 'Quarzkeramik' were most probably imported from Egypt or the East. In Bulgaria, the glass vessels from Serdica have parallels mostly in the area of the limes – Oescus and Novae. Most of the finds are imports from Northern Italy and the Eastern Mediterranean.

The finds from Serdica fit well in the chronological limits of the respective shapes. The naturally coloured glass of blue-green hue predominates. It occurs more often around the middle of the 1st c. AD and becomes common in the early Flavian times. This conclusion is another argument in favour of a foundation date of Serdica in the time after Thrace became a Roman province under Claudius.

For the first period, only bowls (10 specimens) and cups of four different shapes are attested, revealing the presence of diverse products. The second period witnessed an increase in the repertoire of glass vessels, in which the conical lotus-bud beakers predominate (9 pieces). The repertoire is complemented with the presence of unguentaria, beads, bottles, and other items. The third period is illustrated with fewer finds and there is a decrease in the number of the ribbed bowls and cups.

The metal objects are discussed by functional groups. There are several types of **fibulae** (Pl. V–VI, L): a variant of the Nauheim Type (Ф1), strongly profiled fibulae with two rings (Ф2) and with one ring (Ф3, Ф4), fibulae that derive from the strongly profiled (Ф5, Ф6), "soldiers'" fibulae (Ф7 – Ф15, Ф18), and discoid fibulae shaped as animals (Ф16, Ф17). The so-called "soldiers'" fibulae predominate, popular in the castella along the Rhine, in Raetia and in Pannonia. The three strongly profiled fibulae are also typical exclusively of the Roman frontier provinces up to the beginning of the 2nd c. AD. The fibula Ф1 could be defined as a variant with long spring of the Nauheim Type, with parallels from the village of Negovantsi, Vidin region, and from Gomolava locality near Hrtkovci (Serbia). The chronology of these fibulae is from the 1st c. BC to the early 1st c. AD. Based on the stratigraphic position, the fibula from Serdica could be dated to the middle or the third quarter of the 1st c. AD.

Five fibulae of three types belong to the first period – a variant of Nauheim, strongly profiled, and "soldiers'". In the second period, there is an increase in the number (11 pieces) and the diversity of types – strongly profiled, derivatives from the strongly profiled, "soldiers'", and discoid. The attested types of fibulae reveal similarities with archaeological assemblages from the Roman frontier provinces along the Rhine and the Danube, especially in the earlier periods of Serdica's development.

Personal adornments are attested with 48 specimens (Pl. VII–IX, LI–LII). There are 12 finger rings. Almost all of them had gems that are preserved on only three rings (H3 – H5). Typologically, the finger rings belong to variants 1, 2, and 3 of Type I of the rings with gems typical of the Early Imperial Period. The iron rings are of Republican origin and were probably worn by men. The two bracelets (H13, H14) could be attributed to Type I, Variant 1 of the bracelets from Bulgaria. H13 probably derives from Hellenistic prototypes. Having in mind the depiction of Zeus, it is possible that the bracelet was used as a religious insignia. Three finds (H15 – H17) belong to the group of the pendants that possibly functioned also as amulets. Hairpins (H20, H21) belong to the type of undecorated pins with biconical head, dated to the middle of the 1st and the 2nd c. AD. Possibly, the seven small hoops with tapering ends that were discovered with them were also hair accessories.

In the first period, only finger rings are attested; their size indicates that they were worn by men. In the second period, there is an increase in numbers and diversity; female adornments and male finger rings predominate, but there are also children's items. Only four finds belong to the third period, worn by men, women, and girls.

The metal instruments are classified in several functional groups. There are 15 **writing utensils** (*stili*) (И1 – И15) (Pl. X–XI, LIII). Most numerous (И4 – И6, И8 – И10, И13, И14) are the examples that belong to Group C22 after Schaltenbrandt Obrecht, dated mostly to the 1st c. AD. Two specimens belong to Group C23 (И3, И7). Two more (И11, И15) most probably belong to Group H34 with a date in the last quarter of the 1st and the first half of the 2nd c. AD. The rest are preserved in fragments. The bronze seal box (И16) belongs to the round capsules with relief image of an animal on the lid, with parallels in the second half of the 1st c. AD. The chronological distribution of the writing instruments indicate they were most numerous in the first and the third period (with six finds from each period), while only three finds belong to the second period. The presence of a large number of implements and other objects related to creating and using written documents suggests a relatively high level of literacy.

Among the **cosmetic and medical instruments** (Pl. XII–XIV, LIV–LV), the ear probes predominate (И17 – И24); they are of the plainest type without decoration that has long chronology and wide distribution. The spoon-probe (И25) and the double probe (И26) are also of long chronology. The category is complemented with two tweezers (И27 – И28) and a bronze spoon (И29). To the instruments related to the body care, a handle of a mirror (И30), a bronze strigil (И31), and a bronze handle of a razor (И32) could be added. Two small iron knives (И33, И35) with horizontal cutting edges could also be regarded as razors. During the first period, ear probes (3 pieces) are attested, together with a probe-spoon, a bronze spoon, and shaving implements. The second period reveals a greater diversity. In addition to the ear probes (3 pieces), there are also a double probe, tweezers, a mirror, and a strigil. In the third period, only ear probes are attested (2 pieces). For the first period, what is notable is the presence of accessories that could be related more to the male toilet (ear probes and razors), while in the second period there are also accessories that were used most probably by women.

Everyday activities and crafts are illustrated by three iron knives (И34, И36, И37), a fish hook (И38), sewing needles (И39, И40), a plumb (И41), a goad (И42), scissors (И43), and a borer (И44) (Pl. XIV–XV, LV). Their chronological distribution indicate most active use in the second period, for which most numerous instruments, and of diverse functions, are attested.

Locking mechanisms are illustrated by 13 keys (Зм1 – Зм13), five bolts from locks (Зм14 – Зм18), and two hasps from caskets (Зм19, Зм20) (Pl. XVI–XVII, LVI). All keys belong to locks that operated by sliding the bolt. The bolts that were discovered could also be related to caskets that also had sliding mechanisms. A key (Зм6) and a bolt (Зм16) probably belong to the same mechanism. In the first period, mechanisms from caskets and boxes predominate. Their number increases in the following period. There are also door keys. The finds from the third period one more time reveal the predominance of locking mechanisms of boxes and caskets.

There are few finds of Roman **weapons and military equipment** (Pl. XVIII–XIX, LVII). The offensive weapons are represented by a pilum head (B1), two spear butts (B2, B3), and a brace from the scabbard of a short sword (B4). Elements from a *lorica segmentata* (B5, B6) illustrate the use of armour. A buckle from a soldier's belt (B7) and a silver-plated applique (B9) add to the picture. There are several finds related to cavalry equipment and horse harness. The two fragments from spurs (B10, B11) belong to the early types of Roman spurs. Their use is attested most of all in the context of the Roman army, but they were not a mandatory element of the cavalryman's equipment. The buckle (B8) is of a usual shape and could also be related to horse harness. The last two elements (B12, B13) belong to the decoration of the harness. The chronological distribution of the finds reveals the

presence of "purely" soldiers' finds during the first period of Serdica's development. To the second period belong most of the finds related to horse trappings and harness. From the third period, there are more "purely" soldiers' finds, together with a pendant that could be related to horse harness.

Five **bronze vessels** were discovered (Pl. XX, LVIII). The bronze *trulla* (Б1) is of high craftsmanship and has a base that is turned on a lathe. Part of a similar vessel is the bronze *pelte*-shaped foot (Б2). These vessels were part of the soldier's equipment. They were used for drinking and washing and probably for the distribution of the daily rations of food and wine to the soldiers. Similar vases from the 1st c. AD in Thrace and Moesia were imported from Italy, and less often from Gaul and Pannonia. The fragmentary handle probably belongs to a jug of the Pompeii Type (Б3) that was widely used in the military camps from late Claudian to early Flavian times. The finds from the first chronological period of Serdica are related to soldiers' life and culture. The lamp (Б5) and the fragment from a handle (Б4) date from the second and third periods of Serdica.

Among the **bone finds** (Pl. XXI, LIX), spoons predominate – *ligulae* (Ко1, Ко2, Ко14) and *cochlearia* (Ко3 – Ко11). All spoons are of the plain variant, with the handle and the scooping part lying in the same plain. These specimens are earlier and date from the second half of the 1st – early 2nd c. AD. Two bone hairpins and a die were discovered. One of the pins (Ко13) has a finish in the shape of a hand, and the other one (Ко12) is fragmentary. Dice (Ко15) are usually associated with military camps, having in mind the soldiers' passion for the games of fortune. For the first period, two spoons and one hairpin were attested. There are more spoons of both types from the second period. Spoons, a hairpin, and a die date from the third period.

The **ceramic materials** from the investigations of Serdica are quite diverse. The *terra sigillata* production is illustrated by 21 finds (Pl. XXII–XXIII, LX–LXI). The Italian sigillata (К1 – К12) is represented by two shapes – Consp. 34.1. and 20.4. Three potters are attested – *Cornelius*, *P. L. Clemens*, and *Av*(*ilius* ?)/ *Au*(*gustus* ?). The South Gaulish production (К13 – К15) is represented by two of the most popular shapes – Drag. 27 and Drag. 35. The eastern sigillata could be attributed to the Pergamene production (К16, К17), and to ESB 1 (К18) and ESB 2 (К19 – К21). The chronological distribution of the finds reveals the presence, in the first period, of imported vases from Italy (3), Southern Gaul (2), and the East (1), with a slight prevalence of the Italian production. The second period is characterized by an increased intensity of the imports, dominated almost entirely by Italian production. During the third period, the importation of sigillata vases decreases, and the imports from Italy and Southern Gaul are replaced by the production of eastern centres.

Lead-glazed pottery is less well represented (Pl. XXIV, LXII). Bowls with barbotine decoration on the rim (К22 – К25) could be derived from the Late Padan sigillata consp. 39.1.2. To the same category belong three handles (К28 – К30) with applied heads in relief and the bottom of a small cup (К31). It is difficult to identify with any certainty the production centres of the glazed pottery. The earliest fragment (К28) is probably an import from the workshops around Rome. The handle with floral ornaments in relief and applied head of Eros (К30) could be related rather to Central Gaulish and Upper Moesian workshops. The two bowls (К25, К26) have parallels in Type РГЦП 9 of the Upper Moesian glazed pottery, for which an origin from the Central Gaulish workshops is presumed. Based on the character of the barbotine decoration, an Italian origin cannot be excluded. Three fragments are with metallic hue of the slip (К24, К26, К27). The small fragments that are preserved do not allow for morphological comparisons, and the peculiar colour of the glaze is without parallels. Three more fragments with brownish-green to greyish-black glaze without shine (К22, К23, К29) are most probably products of a provincial workshops that imitate North Italian ceramic shapes.

The thin-walled pottery (Pl. XXV, LXII) is represented by four small cups (К32 – К35).

The earliest is a spherical cup with black glossy slip and metallic shine (К35) that has parallels in Italian vases from the time of Augustus, from which they differ by the slip. Another small cup (К34) is also covered with black slip and its parallels should probably be sought for in North Aegean and Macedonian workshops. The two cups with brownish-orange slip belong to the Pannonian production from the Flavian period, most probably of Sirmium.

The black-slipped production (Pl. XXV–XXVI, LXII–LXIII) is attested with 12 examples (К36 – К47). The three earliest finds (К38, К39, К43) have greyish-black slip with metallic shine and follow sigillata shapes. The vases from the second period (К36, К40, К41, К46, К47) are more numerous and display a greater diversity of shapes. The slip is thick, dark grey to black, with a dull metallic shine. In terms of morphology, they imitate ESB2, and Drag. 36 and Drag. 42. The black-slipped pottery from the third period is represented by vases with thick greyish-black slip with metallic shine (К42, К44), and by vases with light grey dull slip (К37, К46). Some of the shapes lack exact parallels, while others are typical of the provincial production from the 2nd – 3rd c. AD. There is a considerable diversity in terms of shapes and technology. The specimens display influences from the eastern, the Italian, and the western sigillata. About К36, it could be assumed that it belongs to ESB 2. The origin of the rest of the vases cannot be identified with any certainty.

Most numerous is the ceramic production of coarser fabric (Pl. XXVII–XXX, LXIII–LXV), without slip or with red or black slip of poor quality (К48 – К75). Provisionally, these vases could be considered local production, although some of them may be imported. Dishes and small bowls predominate. The pottery from the first period comprises various forms, some of them imitating Italian sigillata vases (К51) and vessels from Pergamum (К52). The second period is represented by vases that follow mostly South Gaulish shapes (К54, К55, К56, К65). There are also vases with parallels in Upper Moesia (К57). The finds from the third period are mostly dishes of plainer (К48, К49) or more complex shape (К60, К61), as well as vases that imitate the South Gaulish sigillata (К53, К62 – К64). Almost all types are widely distributed in Thrace and Moesia in the 2nd – 3rd c. AD.

Eleven finds illustrate amphora stoppers (К76 – К86) (Pl. XXXI, LXVI), and only three of them have parallels in Sirmium and Singidunum. Their chronological distribution reveals their absence in the first period and almost equal distribution in the next two periods.

Several ceramic vessels have special functions (Pl. XXXII, LXVI). One incense burner (К87) and two thymiateria (К90, К91) are attested, used in domestic cult practices. The ceramic patera (К89) may have had a similar use. One vessel (К88) could be related to the production of cheese. The chronological distribution of the finds indicates they were used only in the second and third periods.

There are several types of ceramic lamps (Pl. XXXIV, LXVII). Three finds belong to the so-called Firmalampen (Л1 – Л3). The production of two manufacturers is attested – Fortis (2 lamps) and Festus. Two more lamps (Л4, Л5) are imitations of Firmalampen. One example (L6) could be related to the late variants of the lamps with images (Bildlampen), while the lamp Л7 most probably illustrates the type with a rounded nozzle flanked with volutes. The last four specimens (Л8 – Л11) are contemporary and correspond to several variants of the lamps with rounded nozzle – Type XXI after G. Kuzmanov. Only one lamp (Л6) dates from the first period. The second period is represented with four lamps, to which the bronze lamp Б5 should be added. They are of only two types and the *Firmalampen* and their imitations predominate (3 pieces). In the third period, the largest number of lamps is attested (5), being of two types – Firmalampen (1) and lamps with rounded nozzle (4). The overview of the lamps reveals a considerable share of imported products, especially in the first two periods of Serdica's development.

The catalogue of the ceramic finds is complemented with two fragments from

terracotta figurines (K92, K93), ceramic gaming pieces (K94, K95), and two weights for a vertical loom (K96, K97) (Pl. XXXIII, LXVI).

Thirty-five finds of diverse character are included in **Varia** (Pl. XXXV–XXXVII, LXVIII – LXIX). The bronze figurine of an eagle (P1) was probably part of a household lararium. The bell (P2) is of the usual shape that is associated mainly with stock-breeding. Several objects had decorative functions (P7, P11 – P14), and the small rings (P17 – P20) were most often used for attaching in combination with leather straps and/or hooks. Two finds (P15, P16) were probably parts of horse harness. The iron hobnails from the first (P21 – P23) and the second (P24) periods are associated with the Roman army.

A summarizing overview of the development of Serdica during the three initial periods of its existence is offered in the final **CHAPTER VII**.

First period (AD 46 – 68/69). The archaeological investigations indicate that the foundation of Serdica could be dated to AD 46, immediately after the establishment of the province of Thrace. The excavations did not confirm the topographical and settlement continuity of the Roman city with a pre-Roman Thracian settlement, presumed in the literature. The initial settlement had regular planning and uniform construction technique. The investigations uncovered remains of elongated buildings with axial arrangement of rooms of identical dimensions in one or two rows. Their orientation follows the cardinal directions, with a deviation to the northeast. The layout, the constructive specifics and the dimensions of the investigated buildings find parallels in the soldiers' barracks in the earth-and-timber military camps from the Early Principate. The construction technique that was used corresponds to the so-called "horizontal" wattle, well known from the early Roman forts. The archaeological materials reveal imports of Italian and South Gaulish *terra sigillata*, ribbed bowls and several types of glass cups – finds that are typical of the Roman military camps along the Rhine and the Danube. Fragments of Roman weapons and military equipment are also attested, as well as hobnails from soldier's boots and the *trulla* bronze vessels that are characteristic of the military equipment. The fibulae that were discovered are typical of the frontier Roman provinces in the early period. What is significant is the presence of only male finger rings and of cosmetic utensils that are specific for the male toilet (razors, ear probes). There are no typical female finds. The presence of writing implements is considerable, indicating a population with a high level of literacy. There are also numismatic arguments to support the presence of military personnel – coins of certain issues meant for payments to the army, the presence of silver-plated denarii, of cast coins, and of coins cut in half.

The analysis of the finds allows for several conclusions: Serdica was founded at an empty place by population with culture that was different from the traditional pre-Roman culture of Thrace; there are numerous imported goods and finds that reveal an affinity to a certain way of life that included greater diversity of vessels for eating and drinking and the use of cosmetic implements, as well as a considerable level of literacy among part of the population; the presence of Roman weapons and military equipment is attested, as well as of objects that are typical of soldiers.

The analysis of the layout and the constructive specifics of the buildings and of the unearthed archaeological materials suggests with a great amount of certainty that Serdica emerged as a *castellum* of a Roman military detachment along the *Via Diagonalis*. The first settlement consisted entirely of buildings of wood-and-earth construction, some of which could be identified as soldiers' barracks. At present, it is impossible to reconstruct the overall plan of the camp, due to the lack of sufficient archaeological evidence. The location of the *castellum* could be established approximately in the north-western part of the later city (Fig. 19). Within these hypothetical limits, the area of Serdica could be estimated to about 1.1 – 1.2 ha.

Roman Thrace was *provincia inermis* and its garrison probably consisted of *vexillationes* from the legions along the Lower Danube and/or auxiliary troops. The discovered military diploma from AD 88 attests the presence in Thrace of *cohors I milliaria Ituraeorum*. It is

presumed that the cohort was transferred to Thrace after AD 46. A Greek inscription from the second half of the 1st or the early 2nd c. AD mentions *Secundus Cornutus*, commanding officer of *cohors milliaria Ituraeorum*. Although there is no direct epigraphic evidence, the provenance of the inscription may be from Serdica. The epigraphic and archaeological information provides grounds to assume that Serdica was the initial base of the cohort in Thrace.

There is also epigraphic evidence about the stationing of *vexillationes* from the Fifth Macedonian and Eighth Augustan legions in Thrace (CIL II 3272). The fragment from *lorica segmentata* is more in favour of the hypothesis about the presence of legionaries in Serdica, as this type of cuirass was used mainly by legionaries and Praetorians. The Fifth Macedonian Legion left Moesia in AD 62, when it was sent to the East. Having in mind the end of the period about AD 68/69, the presumed presence of a vexillation from the Eight Augustan Legion seems more probable. Without further archaeological investigations and epigraphic evidence, the proposed identifications remain hypothetical.

Second period (AD 68/69 – 110/112). The archaeological data about the second period of Serdica's development reveal differences from the first period. Again, the settlement had a regular layout in terms of planning. The investigated buildings follow the cardinal directions or an orientation very close to them. There is also a continuity of the buildings with those from the first period. In the eastern part of building A1, a change in the plan was registered. The new layout of the buildings here corresponds with the later planning of this sector of Serdica that was imposed by the path of *cardo maximus*. At present, it is impossible to say with any certainty whether the path of the future main street was traced in the second period and to what extent this circumstance caused the observed change in the layout of the buildings.

The buildings from the second period were of entirely wooden construction and with earth-and-timber structure of the walls. The same technique as in the first period was used. In some of the buildings, beams of a complex L-shaped cross-section were registered that adhered to the walls and were fixed to the ground by means of joints with vertical wooden elements. In some buildings, the foundations of the walls were built on a base of stones, and in most of them the floors were of sand and river gravel. Wooden panelling on top of the wattle-and-daub construction is also attested.

The available archaeological evidence is insufficient for a more comprehensive reconstruction of the layouts of the individual buildings. Probably, some of them were of an elongated plan with an axial arrangement of the rooms along an east – west axis. Others had more complex layout with various rooms, possibly arranged around an inner courtyard. Despite the fragmentary character of the data from the field, the presence of certain differences from the first period to the second is indisputable.

The archaeological materials from the second period of Serdica that were discovered reveal an increase in the number and the typological diversity of the finds. Italian products dominate in the ceramic repertoire, but there is also lead-glazed vases, thin-walled pottery from Pannonia, and black-slipped products from eastern workshops. There is an increase in the numbers and the diversity of shapes of the glass vessels, the fibulae, and the personal adornments. There is a certain decrease of the number of *stili*, and the discovered cosmetic implements indicate a predominance of the utensils used by women. Some finds could be related to agriculture and stock-breeding. The items related to horse harness and cavalry equipment do not necessarily indicate the presence of military personnel. The picture of the monetary circulation reveals a greater intensity and diversity of coins used.

There are changes in the layout of the settlement, in the dimensions and the types of the dwellings, and in their construction and interior, indicating a differentiation of functions and social attributions. The finds reveal an increase in numbers and diversity of types. There are indications of the presence of women and probably children. The investigations of the Largo in 2015 indicate that the initial area of habitation expanded to the east. Having

in mind the above-discussed changes in the layout of the settlement and the buildings, and the evidence from the archaeological finds about the presence of different age-sex and social groups within the investigated area, a change in the character of Serdica could be presumed in the beginning of the second period – an abandonment of the military camp and the emergence at the same place of a larger civilian settlement. The changes of the planning of the eastern part of the settlement should be related to the incorporation of the thermal spring within the territory of the settlement.

The presence of military personnel that is hinted at by the archaeological materials could be related to a detachment that was left to guard the road. Having in mind the new status of the settlement, some of its inhabitants were probably veterans from the military detachment that was stationed here in the first period, or soldiers who were recruited from the region and have returned to their homeland. The settling of veterans in Serdica under the Flavii was in unison with the activities of Vespasian, related to the future administrative system that was implemented by the urban centres. Such a reconstruction is supported both by the epithet Flavia Serdica and by the presence, attested in later epigraphic monuments, of Roman citizens of Julio-Claudian and Flavian Romanization, probably acquired after service in the Roman army.

The third period (AD 110/112 – AD 134/138) coincides with the first stage of the urban development of Serdica. The planning of the town reveals greater similarities with the following, fourth period that spans between AD 134/138 and AD 170. The evidence from the investigations is so far insufficient for an overall reconstruction, but it could be assumed that the paths of most streets and the limits of the insulae between them were more or less established in this period. The buildings were of more complex construction, larger dimensions and more spacious rooms. As far as a reconstruction is possible, one could presume the existence of buildings of various layouts and functions, including such with more complex internal arrangement.

The archaeological material that was discovered is scantier compared to the first and the second periods. The imports of vessels from the East and of lead-glazed pottery from various centres increased at the expense of the sigillata and black-slipped pottery. More visible is the presence of vases of lower quality. The glass vases are fewer, but there is still some diversity of shapes. The number of the adornments, fibulae, cosmetic utensils, bone artefacts, bronze vases, and tools is very limited, which hardly illustrates adequately their use. The writing implements testify to the literacy of part of the inhabitants. Some of the finds indicate some military presence in the town.

The archaeological information from other sites allows for presuming that the inhabited area of Serdica expanded, mainly to the east and southeast.

The third period of Serdica reflects the first stage of the transformation of the civilian settlement into a provincial urban centre. Probably, a military detachment was stationed in the town to guard the *Via Diagonalis* and the area. The evidence from the archaeological investigations testify to the gradual expansion of the inhabited area and the higher standards of living, reflected in the dimensions and the constructive specifics of the dwellings. The urban layout was most probably established in this period. The analogies with the buildings from the following period allow for presuming the existence of buildings of various functions and dimensions, including such with peristyle. The constructive specifics indicate a population of limited financial means. The streets were covered with river gravel or were left unpaved. There is no evidence of sewerage and water-supply system. An impression is created of a very modest appearance of the Trajanic town. As a whole, the third period is the time of the slow emergence of the actual urban appearance of Serdica and of gradual increase of its size. Only during the following fourth period, probably in result of an external impulse, Serdica became for the first time a more important provincial centre.